

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ

Стела И. Гашпаровић

**СРБИЈА И УГАРСКА ОД 1402. ДО 1460.
ГОДИНЕ**

докторска дисертација

Београд, 2016.

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ

Стела И. Гашпаровић

**СРБИЈА И УГАРСКА ОД 1402. ДО 1460.
ГОДИНЕ**

докторска дисертација

Београд, 2016.

UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF PHILOSOPHY

Stela I. Gašparović

**SERBIA AND THE KINGDOM OF
HUNGARY BETWEEN 1402 AND 1460**

doctoral dissertation

Belgrade, 2016

Ментор и чланови комисије:

Ментор:

Проф. др Андрија Веселиновић, редовни професор, Филозофски факултет у Београду

Чланови комисије:

1. Проф. др Синиша Мишић, редовни професор, Филозофски факултет у Београду
2. Проф. др Ђура Харди, ванредни професор, Филозофски факултет у Новом Саду
3. Др Борис Стојковски, доцент, Филозофски факултет у Новом Саду
- 4.

Датум одбране:

СРБИЈА И УГАРСКА ОД 1402. ДО 1460. ГОДИНЕ

Резиме

У раду се на основу објављених извора и релевантне литературе анализира и даје целовит преглед политичких односа између Србије и Угарске у периоду од 1402. до 1460. године. Српско-угарски односи су током читавог средњег века били веома комплексни. У политичким односима ових двеју суседних држава, било је у средњем веку савезништва, пријатељства, орођавања владарских породица, али и отворених сукоба. Међутим, у последњој фази српске средњовековне државности, у време постојања Српске деспотовине (1402 - 1459), политички односи с Угарском Краљевином су били најцеловитији и најсложенији. Осим повремених сукоба, вазалских обавеза српских деспота према угарским краљевима, различитих интереса и различитог међународног положаја, српских и угарских владара, њихове политичке везе је најчешће одређивала опасност од заједничког непријатеља – Турака Османлија. Управо та опасност је упућивала владаре Србије и Угарске на заједничку, првенствено војну сарадњу. Опстанак Србије зависио је у великој мери не само од унутрашњих прилика већ и од угарско-турских политичких односа. С тим што је Угарска због своје географске удаљености, осим на својим јужним границама, а поготово због постојања Српске деспотовине, била у бољем положају према Турцима него српска држава. Угарски краљеви, уз то, нису били оптерећени двоструким, нити уопште, вазалством, као што је то било случај са владарима Српске деспотовине.

Како би што детаљније и свеобухватније биле сагледане и проучене политичке везе између Србије и Угарске, у раду се хронолошки прате политичке прилике у обе државе, промене на престолу, улога и значај сабора, цркве и племства на унутрашњу и спољну политику као и међународни положај ових држава. Радам су обухваћене владавине кнеза Лазара, два периода владавине кнеза, тј. деспота Стефана Лазаревића (1389 – 1402, 1402 - 1427), владавине деспота Ђурђа Бранковића и његових потомака и њихове политичке везе с угарским краљевима Лајошем (Лудовиком) I Великим, Жигмундом (Сигисмундом) Луксембуршким, Албертом V

Хабзбуршким, Владиславом I (III) Јагелонцем, Ладиславом V Посмрче Хабзбуршким, али и угарским губернатором и капетаном Јанком Хуњадијем и његовим сином, угарским краљем, Матијом Корвином.

Кључне речи:

Србија, Угарска, вазал, кнез, деспот, краљ, Стефан Лазаревић, Ђурађ Бранковић, Жигмунд Луксембуршки, Јанко Хуњади

Научна област:

Историја

Ужа научна област:

Историја српског народа у средњем веку

УДК број: 94(497.11:439)''1402/1460''

SERBIA AND THE KINGDOM OF HUNGARY BETWEEN 1402 AND 1460

Summary

The paper, on the basis of published sources and literature, analyses and provides a comprehensive review of relations between Serbia and the Kingdom of Hungary in the period between 1402 and 1460. Serbian-Hungarian relations were extremely complex during the entire Middle Ages. In the political relations of these two neighbouring countries, in the Middle Age there were alliances, friendships, royal intermarriages, but open conflicts as well. However, in the last phase of Serbian medieval statehood, during the existence of the Serbian Despotate (1402 - 1459), political relations with the Kingdom of Hungary were the most comprehensive and the most complex. Except for occasional confrontations, vassal duties of Serbian despots towards the Hungarian kings, various interests and different international position, Serbian and Hungarian rulers, their political connection had been in most cases determined by danger from the common enemy – the Ottoman Turks. That exact danger directed Serbian and Hungarian rulers to start a cooperation, primarily military cooperation. Serbia's existence depended to a great extent on not only internal conditions but on Hungarian-Turkish political relations as well. But it should be taken into consideration that the Kingdom of Hungary was in better position than the Turks, due to its geographical distance, except on its southern borders, and especially because of the existence of the Serbian Despotate. Besides that, Hungarian kings were not burdened by vassalage, as it was the case with the rules of the Serbian Despotate.

In order for political relations between Serbia and the Kingdom of Hungary to be analyzed and studied as detailed and as comprehensive as possible, the paper chronologically follows political situations in both countries, changes to the throne, the role and the importance of the Assembly, the church and the nobility for internal and external politics as well as international position of these states. The paper covers the reigns of Prince Lazar, two periods of reign of Prince, that is, despot Stefan Lazarević (1389 – 1402,

1402 - 1427), reigns of despot Đurađ Branković and his descendants and their political relation with Hungarian kings Louis I the Great, Sigismund of Luxemburg, Albert V of Austria, Wladyslaw I Jagiello, Ladislaus V the Posthumous, as well as with Hungarian governor and Captain in Chief John Hunyadi and his son, Hungarian king, Matthias Corvinus.

Key words:

Serbia, The Kingdom of Hungary, vassal, prince, despot, king, Stefan Lazarevic, Djuradj Brankovic, Sigismund of Luxemburg, John Hunyadi

Academic expertise:

History

Specific academic expertise:

History of the Serbian people in the Middle Ages

UDC number: 94(497.11:439)''1402/1460''

САДРЖАЈ

Увод	1
Прво поглавље - Кнез Лазар и Угарска.....	9
Друго поглавље - Србија и краљ Жигмунд Луксембуршки од Косовске до Ангорске битке (1389 - 1402).....	22
Треће поглавље - Деспот Стефан Лазаревић и Угарска од 1402. до 1427. године.....	41
Четврто поглавље - Деспот Ђурађ Бранковић и Угарска од 1427. до 1456. године...	96
1. Од доласка деспота Ђурађа на власт до смрти краља Жигмунда (1427 - 1437).....	96
2. Од првог пада Смедерева под турску власт до Сегединског мира (1439 - 1444)...	131
3. Од обнове Српске деспотовине до смрти деспота Ђурађа Бранковића (1444 - 1456).....	181
Пето поглавље - Последње године државе српских деспота и Краљевина Угарска..	265
Закључак.....	309
Библиографија.....	333
Списак скраћеница.....	357

УВОД

Рад обухвата период од године када је Србија постала Деспотовина, па све до њеног коначног пада под Османлије и краја српске државности у Средњем веку. Циљ писања рада је да се свеобухватно, као синтеза, прикажу српско-угарске политичке везе у овом периоду, положај Србије између Угарске и Османског царства, као и политичке прилике у државама у непосредном окружењу Српске деспотовине и Краљевине Угарске. На основу необјављених и објављених историјских извора различитог порекла, истраживања многих историчара, до данас су обрађене разне теме из историје Србије и Угарске у Средњем веку. Те теме су део већих синтеза, сажетих прегледа, или представљају монографије, чланке, расправе и студије. Приликом писања рада су коришћени: објављена дипломатичка грађа, наративни извори и литература који су од значаја за тему. Сачувана дипломатичка грађа је различитог порекла. Може се поделити на домаће, угарске, дубровачке, млетачке, босанске, турске. Од домаћих извора са дипломатском грађом коришћене су збирке исправа Меде Пуцића, Франца Миклошића, Константина Јиречека, Стојана Новаковића, Љубомира Стојановића.¹ Од угарских дипломатичких извора значајан је Дипломатар кога је, као и његов наставак, који је значајан за биографију Јанка Хуњадија, објавио Ђерђ Фејер.² За доба Јанка Хуњадија битна је и збирка Јожефа Телекија.³ Приликом писања рада, коришћена је збирка исправа које су припадале грофу Зичију, а на чијем је објављивању радило више научника.⁴ Затим, од значаја су дипломатички споменици из доба Матије Хуњадија па су у раду коришћени Иштван

¹ М. Пуцић, Споменици србски I – II, Београд, 1858, 1862; F. Miklosich, Monumenta Serbica spectantiam historiam Serbiae, Bosnae, Ragusii, Vindobonae 1858; К. Јиречек, Споменици српски, Споменик СКА 11 (1892) 21 – 97; Ст. Новаковић, Законски споменици српских држава средњег века, Београд 1912; Љ. Стојановић, Старе српске повеље и писма I/1 – 2, Београд – Сремски Карловци 1929, 1934.

² G. Fejer, Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis, studio et opera, tom X, vol. 1 (1382 - 1391), Budaе 1834; X/2 (1392 - 1400), Budaе 1834; X/3 (1382 - 1400), Budaе 1838; X/4 (1401 - 1409), Budaе 1841; X/5 (1410 - 1417), Budaе 1842; X/6 (1418 - 1428), Budaе 1844; X/7 (1429 - 1437), Budaе 1843; X/8 (1382 - 1437), Budaе 1843; tom XI (1438 - 1440), Budaе 1844; isti, Genus, incunabula et virtus Joannis Corvini de Hunyad, regni Hungariae Gubernatoris, argumentis criticis illustrata, Budaе 1844.

³ J. Teleki, Hunyadiak kora magyarországon I (1437 - 1446), Pesten 1852; X (1437 - 1460), Pesten 1853.

⁴ I. Nagy – I. Nagy – D. Veghely – E. Kammerer – P. Lukcsics, A Zichy és Vásónkeői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára, Codex diplomaticus domus senioris comitum Zichy és Vásónkeői I – XII, Budapestini 1871 – 1931; 5 kötet Budapestini 1888 I (I. Nagy – I. Nagy – D. Veghely); 6. kötet, Budapestini 1894 (E. Nagy – I. Nagy), 8 kötet, Budapestini 1895 (E. Kammerer); 9 kötet, Budapestini 1899.

Капринаи⁵ и документи које су објавили Иван Нађ и Алберт Њари.⁶ За историју Темишварске жупаније коришћен је Дипломатар на чијем су објављивању радили Фриђеш Пешти и Тивадар Ортваи.⁷

За историју српско-мађарских односа у средњем веку, осим напред наведних збирки, од посебне важности је Дипломатар кога су објавили Лајош Талоци и Антал Алдаши⁸, као и Жигмундов Дипломатар кога је објавио Елемер Маљус.⁹

Приликом писања рада, од помоћи су били Јосип Гелчић и Лајош Талоци¹⁰ који су објавили збирку исправа значајних за дубровачко-угарске односе у средњем веку, затим збирке исправа које су објавили Никола Јорга¹¹, Јован Радонић¹² и Јорјо Тадић.¹³ После Другог светског рата код нас је дубровачку грађу највише издавао Михаило Динић.¹⁴ Веома је значајно прикупљање и објављивање одлука Дубровачког Малог већа о Србији од стране Андрије Веселиновића.¹⁵

Подаци папске курије католичке цркве и фрањевачког реда осликавају верске, али и политичке, друштвене и културне прилике између католичке цркве, Угарске краљевине, Србије и за њихово објављивање значајни су Агостино Тајнер¹⁶ и

⁵ S. Kaprinai, *Hungaria diplomatica temporibus Mathie de Hunyad regis Hungariae I – II*, Vindobonae 1767, 1771.

⁶ I. Nagy – A. Nyári, *Magyar diplomáciai, emlékek Matyas király korából I – V*, Budapest 1875 – 1878, I (1458 - 1490), Budapest 1875;

⁷ F. Pesty – T. Ortway, *Oklevelek Temesvármegye és Temesvárváros történetéhez I* (1183 – 1430), Pozsony 1896.

⁸ L. Thallóczy – A. Áldásy, *Magyarország mellektartományainak oklevéltára II, A Magyarország és Szerbia, közti összeiktetések oklevéltára, Monumenta Hungariae historica, Diplomataria* (1198 - 1526), Budapest 1907.

⁹ E. Mályusz, *Zsigmondkori Oklevéltár I – V*, Budapest 1951 – 1997; I (1387 - 1399), Budapest 1951; II/ 1 – 2 (1400 - 1410), Budapest 1956, 1958; III (1411 - 1412), Budapest 1993; IV (1413 - 1414), Budapest 1994; V (1415 - 1416), Budapest 1997.

¹⁰ J. Gelcich – L. Thallóczy, *Diplomatarium relationum Republicae Ragusinae cum regno Hungariae, Ragusa és Magyarország összeiktetéseinek oklevéltára*, Budapest 1887.

¹¹ N. Jorga, *Notes et extraits pour servir á l'histoire des croisade au XVe siècle I – VI*, Paris – Bucarest 1899 – 1916; I, Paris 1899, II, Paris 1899, III, Paris 1902; IV, Bucarest 1915.

¹² J. Радонић, *Дубровачка акта и повеље књ. I, св. I*, Београд 1934.

¹³ J. Тадић, *Писма и упутства Дубровачке републике I*, Београд 1935.

¹⁴ М. Динић, *Одлуке већа Дубровачке републике I* (1380 - 1383), II (1383 - 1389), Београд 1951, 1964; исти, *Из Дубровачког архива I – III*, Београд 1957, 1963, 1967; исти, *Грађа за историју Београда у средњем веку II*, Београд 1958.

¹⁵ А. Веселиновић, *Дубровачко Мало веће о Србији (1415 - 1460)*, Београд 1997.

¹⁶ A. Theiner, *Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia I – II*, Romae 1859, 1860; Osnabrück 1968; isti, *Vetera monumenta Slavorum meridionalium historiam illustrantia I*, Romae 1863; II, Zagrabiae 1875.

Еузебије Фермедин.¹⁷ Млетачки извори су такође допринели бољем сагледавању политичких односа између Венеције, Српске деспотовине, Босне и других земаља, а одлуке органа власти Млетачке републике објавио је Шиме Љубић.¹⁸

Осим дипломатичке грађе, приликом писања рада коришћени су и правни споменици, Закон о рудницима деспота Стефана Лазаревића¹⁹, а од угарских то су Декрети Краљевине Угарске²⁰, тј. они декрети које су издали краљ Жигмунд Луксембуршки и краљ Алберт V Хабзбуршки.

Од домаћих наративних извора XV века за тему су најзначајнији Константин Филозоф²¹, животописац деспота Стефана Лазаревића и Константин Михаиловић из Островице²², сведок пада Новог Брда под турску власт 1455. године. Значајна запажања о крајевима, народима и личностима које је сусрео, а међу којима су били и деспот Ђурађ Бранковић и његова породица, дао је француски путописац из Бургундије, Бертрандон де ла Брокијер.²³ Међу дубровачким писцима из каснијег периода, као значајни су издвојени Мавро Орбин и Јуније Растић.²⁴

Од наративних немачких извора, значајни су Ханс Шилтбергер за битку код Никопоља, Еберхард Виндеке, животописац цара Сигисмунда (Жигмунда) Луксембуршког и Урлих фон Рајхентал за црквени сабор у Констанцу.²⁵ Дела угарских хроничара и писаца Јована Туроција, Филипа Калимаха, Петра Рансана,

¹⁷ E. Fermendžin, *Acta Bosnae potissimum ecclesiastica cum insertis editorum documentorum registis ab anno 925 usque ad anum 1752*, Zagrabae 1892.

¹⁸ Š. Ljubić, *Listine o odnošajih između Južnoga Slavenstva i Mletačke republike IV – X*, Zagreb 1874 – 1891 (IV, 1874, V, 1875; VI, 1878; VII 1882; VIII 1886; IX, 1890; X, 1891).

¹⁹ Н. Радојчић, *Закон о рудницима деспота Стефана Лазаревића*, Београд 1962; Б. Марковић, *Закон о рудницима деспота Стефана Лазаревића*, превод и правноисторијска студија, Споменик САНУ СХХVI, одељење историјских наука 24, Београд 1985.

²⁰ F. Döry- G. Bónis – V. Bacskai, *Decreta regni Hungariae, Gesetze und verordnungen Ungarns 1301-1457*, Budapest 1976.

²¹ Константин Филозоф и његов Живот Стефана Лазаревића деспота српског, приредио В. Јагић, *Гласник СУД* 42 (1875) 223 – 328; Л. Мирковић, *Старе српске биографије XV и XVII века*, Београд 1936; Константин Филозоф, *Повест о словима, Житије деспота Стефана Лазаревића*, приредила и превела Г. Јовановић, Београд 1989, 71 – 130.

²² Константин Михаиловић из Островице, *Јаничарове успомене или Турска хроника*, Београд 1966.

²³ Б. де ла Брокијер, *Путовање преко мора*, Београд 1950.

²⁴ J. Restii, *Chronica Ragusina Junii Resti item Joannis Gundulae*, ed. Sp. Nodilo, Zagrabiae 1893; М. Орбин, *Краљевство Словена*, прев. З. Шундрица, Београд 1968.

²⁵ Hans Schiltbergers *Reisebuch nach der Nürnberger Handschrift herausgegeben*, V. Langmantel, Tübingen 1885; E. Windecke, *Denkwürdigkeiten zur Geschichte des Zeitalters Kaiser Sigismundus*, ed. W. Altmann, Berlin, 1893; U. von Richental, *Chronik des Konstanzer Concils*, ed. M. R. Buck, Hildesheim 1962.

Марка Антонија Бонфинија и Ђурђа Сремца²⁶, значајни су за историју Краљевине Угарске у средњем веку, али су значајни и за Србију у време постојања Српске деспотовине.

У вези са тим, значајан је и допринос Михаила Динића који је сабрао одломке из дела ових писаца који су значајни за историју Београда у XV веку.²⁷ На основу Грађе од Михаила Динића можемо паралелно пратити и упоредити извештаје ових писаца о турским опсадама Београда и борбама које су око њега вођене (1440, 1456), као и о угарским политичким сукобима у овом граду. Од наративних угарских извора може се још навести Историја од Иштвана Катоне²⁸, а од пољских извора значајна је Хроника Јана Длугоша.²⁹

Што се тиче византијских наративних извора, за ову тему као значајни, издвојени су византијски писци Халкокондил, Дука и Сфранцес³⁰, а од турских писаца Ашик паша заде и Дурсун-бег.³¹

У досадашњој научној историографији, политичка историја Србије и Угарске у средњем веку је обрађивана у оквиру ширих тема које се баве историјом Срба³², Мађара³³, Турака³⁴, Византије³⁵, Хрвата³⁶, Босне.³⁷

²⁶ I. de Thwórcz, *Chronica Hungarorum, Scriptores rerum Hungaricarum veteres, ac genuini, cura et studio Ioannis Georgii Schwandtneri, Vindobonae 1746*, 39 – 291; isto, Ph. Callimachi, *De rebus a Vladislao polonorum atque Hungarorum rege gestis*, 447 – 518; A. Bonfinis, *Rerum Hungaricarum decades*, Lipsiae 1771; A. de Bonfinis, *Rerum Ungaricarum decades, tomus IV – pars II*, ed M. Kulcsár – P. Kulcsár, Budapest 1976; Ђ. Сремац, *Посланица о пропасти угарског краљевства*, Београд 1987.

²⁷ М. Динић, *Грађа за историју Београда у средњем веку I*, Београд 1951.

²⁸ S. Katona, *Historia critica regnum Hungariae stripis mixtae, tom V – VI, sv. XII – XIII*, Budae – Pestini, 1790.

²⁹ J. Długosz, *Jana Długosza kanonika Krakowskiego Dziejów Polskich*, ed. A. Przewdzieckiego, tom III, ks. IX – X (1300 - 1409), Krakowie 1868; tom IV, ks. XI – XII (1410 - 1444), Krakowie 1869; tom V, ks. XII (1445 - 1480), Krakowie 1870.

³⁰ L. Chalcocandylae, *Historiarum demonstrationes I – II*, ed. E. Darko, Budapestini 1922; Ducas, *Istoria Turco-bizantina (1341 – 1462)*, ed. V. Grecu, Bucharest 1958; Г. Сфранцес, *Хроника, Пад Византијског царства*, Београд 2011.

³¹ Гл. Елезовић, *Турски извори за историју Југословена. Два турска хроничара из 15. века*, Братство 26 (1932) 51 – 125 (прештампано).

³² К. Лиречек, *Историја Срба I – II*, Београд 1978; *Историја српског народа II*, Београд 1994; В. Ђоровић, *Историја Срба*, Београд 1995; Ј. Калић, *Срби у позном средњем веку*, Београд 1994, 2001.

³³ *Povijest Mađarske*, urednik P. Hának, Zagreb 1995; P. Engel, *The Realm of St. Stephen, A History of Medieval Hungary 895 – 1526*, London – New York 2001; П. Рокаи, З. Ђере, Т. Пал, А. Касаш, *Историја Мађара*, Београд 2002.

³⁴ Х. Иналцик, *Османско царство, Класично доба 1300 – 1600*, Београд 1974; Р. Мантран, *Историја Османског царства*, Београд 2002.

³⁵ И. Ђурић, *Сумрак Византије, Време Јована VIII Палеолога 1392 – 1448*, Београд 2007.

³⁶ V. Klaić, *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka XIX stoljeća, svezak drugi: dio prvi, treće doba: vladanje kraljeva iz raznih porodica (1301 - 1526)*, прва књига: *Anžuvinci i Sigismund do gubitka*

Пошто је тема рада временски уоквирена постојањем Српске деспотовине, треба истаћи као те монографије које су написали Чедомиљ Мијатовић, Миодраг Ал. Пурковић, Момчило Спремић, Андрија Веселиновић, али и Франц Бабингер.³⁸ Велики допринос српској историографији на пољу проучавања државне управе, суверенитета српске државе, улоге и значаја сабора, границама српске државе, дао је Милош Благојевић³⁹, а поред њега и Никола Радојчић, Иван Божић, Михаило Динић, Сима Ћирковић, Андрија Веселиновић, Сениша Мишић, Марко Шуица.⁴⁰

Dalmacije (1301 - 1409), Zagreb 1900; svezak drugi: dio prvi, treće doba, vladanje kraljeva iz raznih porodica (1301 - 1526), druga knjiga: od gubitka Dalmacije do Matije Korvina (1409 - 1457), Zagreb 1901.

³⁷ В. Ћоровић, Хисторија Босне I, Београд 1940; С. Ћирковић, Историја средњовековне босанске државе, Београд 1964.

³⁸ Ч. Мијатовић, Деспот Ђурађ Бранковић I – II, Београд 1880, 1882; М. Ал. Пурковић, Кнез и деспот Стефан Лазаревић, Београд 1978; М. Спремић, Деспот Ђурађ Бранковић и његово доба, Београд 1994; А. Веселиновић, Држава српских деспота, Београд 1995; Ф. Бабингер, Мехмед Освајач и његово доба, Нови Сад 1968.

³⁹ М. Благојевић, Савладарство у српским земљама после смрти цара Уроша, ЗРВИ 21 (1982) 183 – 212; исти, Преглед историјске географије средњовековне Србије, Зборник историјског музеја Србије 20, Београд 1983, 45 – 126; исти, Крајишта средњовековне Србије од 1371. до 1459. године, ИГ 1 – 2 (1987) 29 – 42; исти, Насеља у Мачви и питање српско-угарске границе, Ваљево – постанак и успон градског насеља, Ваљево 1994, 78 – 92; исти, Стефан Лазаревић и суверенитет српске државе, Дани српскога духовног преображења I, Ресавска школа и деспот Стефан Лазаревић, Деспотовац 1994, 13 – 22; исти, Источна граница Српске деспотовине од 1428. до 1439. године, ИГ 1 – 2 (1995) 23 – 36; исти, Државна управа у српским средњовековним земљама, Београд 1997, 2001; М. Благојевић – Д. Медаковић, Историја српске државности I, Нови Сад, 2000, 11 – 318; М. Благојевић, Сродствена терминологија и хијерархија владара у списима Константина Филозофа и његових савременика, ЗРВИ 39 (2001 / 2002), 225 – 235; исти, Српски сабори и сабори отачаства Немањића и Лазаревића, Глас САНУ СДХ, одељење историјских наука књ. 14, Београд 2008, 1 – 40; исти, Деспот Ђурађ Вуковић и српска државност, Зборник „Пад Српске деспотовине 1459. године“, Научни скупови САНУ, књ. СХХХIV, Одељење историјских наука књ. 32, Београд 2011, 33 – 55.

⁴⁰ Н. Радојчић, Српски државни сабори у средњем веку, Београд 1940; И. Божић, Српске земље у доба деспота Стефана Лазаревића, Моравска школа и њено доба, Научни скуп у Ресави 1968, Београд 1972, 111 – 123; исти, Немирно поморје XV века, Београд 1979; М. Динић, Власти за време Деспотовине, Зборник ФФ у Београду X/1 (1968) 237 – 244; исти, Српске земље у средњем веку, Београд 1978; С. Ћирковић, Србија уочи битке на Косову, Косовско-метохијски зборник 1 (1990) 3 – 20; исти, „Црна Гора“ и проблем српско-угарског граничног подручја, Ваљево – постанак и успон градског средишта, Ваљево 1994, 59 – 78; исти, Земља Мачва и град Мачва, Прилози за КЈИФ 74/ 1 – 4 (2008) 7 – 16; А. Веселиновић, Североисточна Србија у средњем веку, ИГ 1 – 2 (1987) 43 – 74; исти, Граница између Србије и Босне у XV веку, Зборник БиХ (од средњег века до новијег времена), Београд 1995, 87 – 100; С. Мишић, Поход султана Мусе на Деспотовину 1413. године и источна српско-турска граница, ИГ 1 – 2 (1987) 75 – 88; исти, Поседи великог логотета Стефана Ратковића, Моравска Србија, Историја – култура – уметност, Зборник радова, Крушевац 200, 7 – 19; исти, Обнова Деспотовине и њене границе (1444 – 1459), Зборник „Пад Српске деспотовине 1459. године“, Научни скупови САНУ, књ. СХХХIV, Одељење историјских наука, књ. 32, Београд 2011, 63 – 73; исти, Кнегиња Милица и Лазарево наслеђе, кнегиња Милица – монахиња Јевгенија и њено доба, Тематски зборник радова, Трстеник 2014, 7 – 15; исти, Од земаљског кнеза до кнеза Срба – уздицање до владарске моћи, Власт и моћ, властела Моравске Србије од 1365. до 1402. године, Тематски зборник радова, Крушевац 2014, 7 – 20; М. Шуица, Моравска Србија на крају XVI века, питање државно-правног континуитета у светлу ограниченог суверенитета, Моравска Србија, Историја – култура – уметност, Зборник радова,

Питањем српско-угарских односа у средњем веку, територијом Војводине, поседима српских деспота на угарској територији, бавили су се у старијој историографији А. Стојачковић, Фрањо Рачки, Емануел Пико, Стеван Павловић, Алекса Ивић, Велимир Стефановић, Иларион Руварац, Јован Радонић, Михаило Динић, Алексеј Олеснички, Душан Ј. Поповић.⁴¹ У новијој српској историографији то су Сима Ћирковић, Душанка Динић-Кнежевић, Петар Рокаи, Момчило Спремић, Александар Крстић, Ђорђе Бубало, Ђура Харди и Борис Стојковски.⁴²

Крушевац 2007, 35 – 51; исто, Нарастање нових моћника (1389 - 1402), Власт и моћ, властела Моравске Србије од 1365. до 1402. године, Тематски зборник радова, Крушевац 2014, 21 – 37.

⁴¹ А. Стојачковић, Георгија I деспота сербског добра у Унгарији, Сербски летопис год. VIII, књ. 61, Будим 1843, 78 – 87; F. Rački, *Odnošaj srbskih despotata i doselica nasprama kruni i kraljevini Hrvatskoj i Ugarskoj g. 1426 – 1503*, *Književnik II* (1865) 476 – 488; Ст. Новаковић, Последњи Бранковићи у историји и у народном певању 1456 – 1502, *Летопис МС*, књ. 146, св. Друга (1886) 1 – 47; Е. Рикот – Ст. Павловић, Срби у Угарској, њихова повестница, поластице, црква, политичко и друштвено стање, Нови Сад 1883; М. Костић, Опис војске Јована Хуњадија при поласку у бој на Косово, *Гласник Скопског научног друштва*, књ. 1, св. 1 – 2 (1926) 79 – 9; А. Ивић, *Историја Срба у Војводини од најстаријих времена до оснивања потиско-поморишке границе (1703)*, Нови Сад 1929; В. Стефановић, *Краљ Матија и Српска деспотовина*, *Летопис МС* књ. 330, св. 1 – 2, Нови Сад 1931, 238 – 257; И. Руварац, Прилози за повест српског народа у земљи Угарској, О Ковинским привилегијама, *Зборник И. Руварца I*, Београд 1934, 417 – 445; исти, *Порекло Сибињанин Јанка*, 511 – 523; Ј. Радонић, Србија и Угарска у средњем веку, Војводина I, од најстаријих времена до Велике сеобе, Нови Сад 1939, 128 – 144; Ј. Радонић, Споразум у Тати 1426. године и српско-угарски односи од XIII до XVI века, *Глас САН* 187 (1941) 117 – 232; А. Olesnicki, *Mihajilo Szilágyi i srbska despotija*, *Rad JAZU* 276 (1943) 1 – 182; Д. Ј. Поповић, Срби у Војводини књ. 1, од најстаријих времена до Карловачког мира 1699, Нови Сад 1957.

⁴² С. Ћирковић, *Средњи век, Војводина знаменитости и лепоте*, Београд 1968, 207 – 226; исти, *Територија Војводине у средњем веку*, 230 – 267; исти, *Прилози за историју Ковина у средњем веку*, *Матица српска*, *Зборник за историју 1* (1970) 83 – 86; исти, *Rasciani regales Владислава I Јагелонца*, *Зборник за историју 1*, *Матица српска*, Нови Сад (1970) 79 – 81; исти, *Staleška država i pokušaj centralizacije (XV i XVI vek) Godišnjak društva istoričara Vojvodine*, *Novi Sad* 1974, 51 – 61; Д. Динић – Кнежевић, *Словенски живаљ у урбаним насељима средњовековне јужне Угарске*, *Матица српска*, *Зборник за историју 37*, Нови Сад 1988, 7 – 41; П. Рокаи, *Последње године балканске политике краља Жигмунда (1435 – 1437)*, *Годишњак ФФ у Новом Саду XII/1* (1969) 89 – 109; *Прилог проучавању положаја Срба у Угарској у XV веку*, *Зборник за историју 6*, *Матица Српска*, Нови Сад 1972, 87 - 91; исти, *Боравак угарског краља Владислава I код Крушевца 1444. године*, *Зборник ФФ у Београду XV/1* (1985) 145 – 150; исти, *Краљ Жигмунд и Угарска према Србији после Косовске битке*, *Глас САНУ СССLXXVIII, одељење историјских наука* књ. 9, Београд 1996, 145 – 150; исти, *Прилог биографији деспота Лазара Бранковића*, *ИЧ LVI* (2008) 183 – 190; исти, *Ratnici despota Stefana Lazarevića u Slovačkoj prema svedočanstvu Spiške hronike, z dejín slovensko-srbskych vztáhov*, *Bratislava* 2012, 11 – 14; М. Спремић, *Српски деспоти у Срему, Срем кроз векове*, *Зборник радова*, Београд – Беоцин 2007, 45 – 73; А. Крстић, *Документи о угарским поседима деспота Ђурђа датим у залог Јовану Хуњадију 1444. године*, *Мешовита грађа (Miscellanea)* књ. XXXII, Београд 2011, 125 – 156; Ђ. Бубало, *Поседи српских деспота у одбрамбеним плановима Краљевине Угарске 1458. и 1459. године*, *Зборник „Пад Српске деспотовине 1459. године“*, *Научни скупови САНУ*, књ. CXXXIV, *Одељење историјских наука* књ. 32, Београд 2011, 229 – 243; Ђ. Харди, *Прилог расправи о угарском нападу на Србију после Косовске битке*, *Кнегиња Милица – монахиња Јевгенија и њено доба*, *Тематски зборник радова*, *Трстеник* 2014, 83 – 93; Б. Стојковски, *Кнез Лазар и Угарска, Власт и моћ, властела Моравске Србије од 1365. до 1402. године*, *Тематски зборник радова*, *Крушевац* 2014, 225 – 244; Б. Стојковски, *Српско – угарске везе 1389 – 1402*, *Кнегиња Милица – монахиња Јевгенија и њено доба*, *Тематски зборник радова*, *Трстеник* 2014, 39 – 57.

За српско – угарске политичке везе значајан је био и положај Београда у доба Српске деспотовине. О историји Београда у средњем веку монографију је написала Јованка Калић⁴³, а током писања рада су још осим њених радова о положају и значају Београда у XV веку коришћени и радови Милоша Благојевића и Александра Крстића.⁴⁴

У периоду Деспотовине за српско – угарске односе су били од значаја и политички односи са Римском куријом. У српској историографији су се том проблематиком бавили Момчило Спремић и Милош Антоновић.⁴⁵ Да би се што потпуније сагледале српско – угарске везе у доба Деспотовине, приликом писања рада коришћени су и радови српских и турских историчара који су проучавали српско – турске, српско – византијске, али и угарско – турске политичке везе.⁴⁶

У оквиру мађарске историографије која је од значаја за ову тему, требало би прво истаћи Историјску географију Мађарске из доба Хуњадија од Деже Чанки.⁴⁷ Од великог значаја су и дела мађарских медиевиста Елемера Маљуса који је написао

⁴³ Ј. Калић – Мијушковић, Београд у средњем веку, Београд 1967; иста, Београд у међународној трговини средњег века, Зборник радова „Ослобођење градова у Србији од Турака 1862 - 1867“, САНУ, Београд 1970, 47 – 60; иста, Србија и Београд почетком XV век, Годишњак града Београда XXV (1978) 97 – 105.

⁴⁴ М. Благојевић, О предаји Београда краљу Жигмунду у 1427. години, Зборник МС за историју 82 (2010) 7 – 22; А. Крстић, Београдско писмо краља Жигмунда грађанима Шопрона (7. новембар 1427. године), Мешовита грађа (miscellanea) књ. XXXIII, Београд 2012 21 – 36; исти, Краљ Жигмунд у Борчи или када је и како Београд предат Угрима 1427. године, ИЧ LXI (2012) 115 – 127.

⁴⁵ М. Спремић, Срби и Флорентинска унија црквава 1439. године, ЗРВИ 24 – 25 (1986) 413 – 423; исти, Деспот Ђурађ Бранковић и Папска курија, Зборник ФФ у Београду 16 (1989) 163 – 177; М. Антоновић, Папство и Србија у XV веку, додатак ИГ 1 – 2 (1993) 3 – 82.

⁴⁶ Љ. Ковачевић, Деспот Стефан Лазаревић за време турских међусобица (1402 - 1413), Отаџбина IV (1880) 289 – 297; Ј. Радонић, Западна Европа и балкански народи према Турцима у првој половини XV века, Нови Сад, 1905; И. Руварац, Стефан Лазаревић на повратку из Ангоре у Србију, Зборник И. Руварца I, Београд 1934, 79 – 87; В. Трпковић, Турско – угарски сукоби до 1402, Београд, ИГ 1 – 2 (1959) 93 – 121; Ст. Новаковић, Срби и Турци у XIV и XV веку, Београд 1960; Д. Динић – Кнежевић, Српска деспотовина према Турцима од пада Цариграда до опсаде Београда (1453 - 1456), Годишњак ФФ у Новом Саду 6 (1961) 126 – 142; Н. Inaldžik, Pitanje Segedinskog mira i kriza turske države 1444. godine, превео Е. Ковачевић, Сарајево 1965, 269 – 306; И. Капитанфи, Византија, Турска и Угарска у последњим годинама Царства, ЗРВИ XVIII (1978) 213 – 225; С. Ђирковић, Деспот Ђурађ Бранковић и угарско – турски преговори 1454. године Глас ССЛXXX, одељење друштвених наука књ. 15, Београд 1981, 103 – 112; Ј. Калић, Деспот Стефан Лазаревић и Турци (1421 - 1427), ИЧ 29 – 30 (1982 - 3) 7 – 20; иста, Деспот Стефан и Византија, ЗРВИ 43 (2006) 31 – 40; М. Николић, Деспот Стефан Лазаревић и турске међусобице 1411 – 1413. године, Моравска Србија, Историја – култура – уметност, Зборник радова, Крушевац 2007, 159 – 170; М. Спремић, Борбе за Смедерево 1458 – 1459. године, Зборник „Пад Српске деспотовине 1459. године“, Научни скупови САНУ, књ. СXXXIV, Одељење историјских наука књ. 32, Београд 2011, 63 – 73.

⁴⁷ D. Csányu, Magyarország történelmi földrajza a hunyadiak korában I-II, Budapest 1890, 1894.

монографију о цару Сигисмунду (Жигмунду)⁴⁸, затим Пала Енгела који је објавио Итинерар истог цара и Magyarország világi archontológiája као и напред наведену Историју Мађарске до Мохачке битке.⁴⁹ О деспоту Ђурђу писао је Фриђеш Пешти.⁵⁰ Такође су значајни монографија Лајоша Елекеша о Јанку Хуњадију као и радови Radu Lupescu о овом прослављеном борцу против Турака.⁵¹ О сину Јанка Хуњадија, угарском краљу Матији Корвину, монографију су написали Вилмош Фракнои и Андраш Кубињи.⁵²

⁴⁸ E. Mályusz, Kaiser Sigismund in Ungarn (1387 - 1437) Budapest 1990.

⁴⁹ P. Engel, Magyarország világi archontológiája I – II (1301 - 1457), Budapest 1996; P. Engel – C. Tóth Norbert, Itineraria regum et reginarum Hungariae (1382 - 1438), Budapest 2005.

⁵⁰ F. Pesty, Brankovics György rácz despota birtokviszonyai magyarországon, Budapest 1877.

⁵¹ L. Elekes, Hunyadi, Budapest 1952; R. Lupescu, Hunyadi János alakja a magyar és a román történetírásban, Századok, 139 (2005) 385-420.

⁵² V. Fraknoi, Mátyás király I – II (1458 - 1490), Budapest 1890; W. Fraknoi, Mathias Corvinus, König von Ungarn 1458 – 1490, Freiburg in Breisgau 1891; A. Kubinyi, Mátyás király, Budapest 2001.

ПРВО ПОГЛАВЉЕ

КНЕЗ ЛАЗАР И УГАРСКА

Кнез Лазар Хребељановић био је син Припца Хребељановића који је 1340. године био логотет краља Стефана Душана. Као млади властеоски син, Лазар је каријеру започео око 1350. године као ставилац на двору. Иако је ова титула била скромног значаја јер се сводила на церемонијал око царске трпезе, она је омогућавала непосредни контакт са владарем из чега је проистицала одређена моћ и утицај. Језгро Лазареве баштине се налазило око града Прилепца у жупи Тополници, а делови његове баштине су се налазили и у жупама Изморник и Морава. Део баштине се налазио и североисточно од Новог Брда где су Лазару припадали села Глоговица, Криљева и Модра Глава. Ове територије су биле материјална основа његовог политичког успона. Боравак на двору Лазару је донео женидбу са Милицом, кћерком кнеза Вратка који је био праунук Немањиног сина Вукана. Чланови Лазареве породице су се ородили и са два породицама које су своје поседе имале на северу у суседству породичних поседа Хребељановића, а такође су биле повезане са царском породицом и династијом Немањића (челник Муса и Алтоман Иванишевић). Тако је Лазар од обичног властелина доспео до статуса утицајног рођака на двору последњег српског цара. Ова фаза Лазаревог успона била је завршена до 1363. године.¹

Претпоставља се да је на двору цара Уроша био све до 1365. године када је за краља и савладара цара Уроша био крунисан Вукашин Мрњавчевић. Пошто цар Урош није имао потомство постојала је могућност стварања нове владарске династије. Рођаци Немањића су почели да се окупљају у родбински повезане кланове који су за живота цара Уроша настојали да стекну и ојачају своје позиције у борби за власт. Лазар није могао бити задовољан ситуацијом насталом 1365. године, али јој се није могао ни супротставити. Са титулом великом или земаљског кнеза коју је добио од цара Уроша, као владарев намесник отишао је да управља територијом чије је седиште била жупа Расина. Тако је заправо преузео на управу територије које су биле

¹ С. Мишић, Од земаљског кнеза до кнеза Срба, Власт и моћ, властела Моравске Србије од 1365. до 1402. године, Тематски зборник радова, Крушевац 2014, 7 – 20; 7 – 8; Монографију о кнезу Лазару написао је Р. Михаљчић, Лазар Хребељановић, Историја, култ, предање, Београд 1989.

компактна целина. Најкрупнији великаши су били његови рођаци и признавали су његово старешинство.²

Пошто је краљ Вукашин загосподарио Новим Брдом и Приштином и тако представљао опасност за језгро Лазареве баштине која се налазила у близини, кнез Лазар је бар формално и привремено морао да призна Вукашина за српског краља. Битка на Марици 26. септембра 1371. године и пропаст Мрњавчевића представљали су важан моменат у Лазаревом посезању ка владарској моћи. Загосподарио је Новим Брдом и тиме стекао велике приходе, али је и своју баштину спојио са државом / земљом. Загосподарио је тада и југоисточним Косовом са градом Липљаном и тако припојио раније спорне територије. У овој акцији кнез Лазар је наступао заједно са својим зетом Вуком Бранковићем, ожењеним Лазаревом најстаријом кћерком Маром. Вуку је тада припала Приштина. Балшићи су узели Призрен, а жупан Никола Алтомановић који је загосподарио облашћу свог стрица кнеза Војислава Војиновића, у овој подели територија узео је Звечан. Овим заузимањем територија била је завршена друга фаза у Лазаревом посезању за врховном влашћу.³ У савезу са босанским баном Твртком, кнез Лазар је победио моћног Николу Алтомановића 1373. године и тиме значајно увећао своју област. Припао му је Рудник и територија до Дрине, а тиме и подрињски рударски басен на десној обали Дрине. Од тада је кнез Лазар поседовао најмоћнији обласни господар јер су се у његовом поседу налазила два најбогатија рудника сребра, Ново Брдо и Рудник. Расапом Николе Алтомановића била је завршена борба за расподелом територија, али је остало отворено питање Метохије.

Да би постао господин Србљем, кнезу Лазару била је потребна подршка Српске цркве. Кнез Лазар је заједно са Ђурђем I Балшићем допринео измирењу Српске цркве и византијске Васељенске патријаршије и скидању анатеме са Српске цркве. Припадност католичкој вери није сметала Ђурђу I да се активно укључи у решавање проблема који су се тicali Српске цркве, чије се седиште Пећка патријаршија у то време налазила под његовом влашћу, а осим тога и да се приближи кнезу Лазару

² С. Мишић, Од земаљског кнеза до кнеза Срба, 9, 17.

³ С. Мишић, Од земаљског кнеза до кнеза Срба, 9, 10; Видети још и: М. Пурковић, Кћери кнеза Лазара, Београд 1996; К. Митровић, Однос кнеза Лазара и његових наследника са Балшићима (1365 - 1402), Власт и моћ, властела Моравске Србије од 1365. до 1402. године, Тематски зборник радова, Крушевац 2014, 257 – 267, 259.

који се залагао за измирење две цркве.⁴ Помирење две цркве званично је обнародовано у Призрену крајем априла 1375. године, а у октобру исте године кнез Лазар и Ђурађ I су сазвали сабор у Пећи на коме је био изабран нови српски патријарх. Измирење цркава и избор патријарха Јефрема представљају прве државничке потезе који су по свом значају превазилазили оквире области којом је Лазар фактички управљао. Ђурађ II, син Страцимира, брата Ђурђа I Балшића, био је ожењен Лазаревом кћерком Јеленом. Смрћу Ђурђа I Балшића 13. јануара 1378. године, завршен је био период успона Балшића и дошло је до новог прекомпоновања политичких односа и територија.⁵ Још за Ђурђевог живота босански бан Твртко је Балшићима преотео Требиње, Конавле и Драчевицу и 1377. године се на Митровдан, у манастиру Милешеви крунисао сугубим тј. двоструким венцем (круном) за краља Србљем и Босни и Поморју и Западним странама. Осим краљевске титуле Твртко је узео и српско владарско име Стефан.⁶

Метохију су преотели 1378. године кнез Лазар и Вук Бранковић. Вук је заузео Призрен и његову жупу, а кнез Лазар северну Метохију. Наредне 1379. године кнез Лазар је победио Радича Бранковића Растислалића, заузео Браничево, избио на Дунав и тиме заокружио своју област. Исте године у своју владарску титулу Лазар је унео и Подунавље. Област кнеза Лазара – Моравска Србија, заузимала је централни и најзначајнији део старих српских земаља. Обухватала је Рашку, Моравице, Топлицу, Хвосно, Ново Брдо, Лим, Рудник, Браничево. Обе царске престонице (Призрен и Скопље), као и оба седишта Српске цркве (Пећ и Жича) били су под контролом кнеза Лазара. Дакле, обухватала је скоро цели слив трију Морава и простирала се од Саве и Дунава (осим територије Београда и Голупца) и од доњег Лима и Дрине до Хомоља, обухватајући слив Велике Мораве и Ниш на истоку.⁷

Уз подршку српске цркве и везе са династијом Немањића, кнез Лазар је својој титули тако могао дати владарска обележја – кнез Срба и самодржац. Својој легитимној

⁴ К. Митровић, Однос кнеза Лазара и његових наследника са Балшићима, 261; С. Мишић, Од земаљског кнеза до кнеза Срба, 11 – 12.

⁵ М. Пурковић, Кћери кнеза Лазара, 73; К. Митровић, Однос кнеза Лазара и његових наследника са Балшићима, 262 – 263; С. Мишић, Од земаљског кнеза до кнеза Срба, 13.

⁶ В. Ђоровић, Хисторија Босне, Београд 1940; С. Ђирковић, Историја средњовековне босанске државе, Београд 1964.

⁷ М. Благојевић, Преглед историјске географије средњовековне Србије, Зборник Историјског музеја Србије 20, Београд 1983, 112-119; Историја српског народа II, Београд 1994; 28-29; 41 (Р. Михаљчић); С. Мишић, Од земаљског кнеза до кнеза Срба, 13.

титули великог кнеза Лазар је дао владарско значење. У интитулацији кнез Лазар себе је називао благоверни и самодржавни господин Србљем и Подунављу, Стефан кнез Лазар, а у потпису је Стефан кнез Лазар. Владарским именом Стефан, још се више везивао за Немањићке традиције.⁸

Кнез Лазар је постао вазал угарског краља из Анжујске династије Лудовика (Лајоша) I Великог (1342 - 1382) пре 1373. године, а Угарска му је те године војно помогла у борби против Николе Алтомановића који је уз помоћ Венеције хтео да освоји од Дубровика Стон и Пељешац. Користећи заузетост Лудовика I у рату против Литванаца 1377, као и његове италијанске походе и учешће у рату против Тенедоса од 1378. године, кнез Лазар је српској држави припојио пограничне области Угарске, Кучево и Браничево, као и јужно приобаље Саве и Дунава (осим Београда), без сагласности свог сизерена. Због тога је највероватније дошло до сукоба између кнеза Лазара и краља Лудовика, али детаљи нису познати. Осим једног документа угарског краља од 28. јануара 1378. године који може да наведе на то да је међу њима постојао сукоб. Изгледа да се ипак, због тешке спољнополитичке ситуације у којој се налазила Угарска од тог похода одустало, или је био мањих размера. Под непосредном угарском влашћу било је неколико пограничних тврђава – Битва, Голубац и Београд, док је остало погранично подручје било под влашћу кнеза Лазара коме је краљ Лудовик I признао те територије као вазалне.⁹

Спољна политика Лудовика I била је првенствено окренута Балканском полуострву. Приближавање турске опасности, о којој је Лудовик I нерадо слушао, када су упозорења долазила од цара Душана, приморало је господаре земаља дуж јужних и источних граница Угарске да своје ставове ускладе с акцијом њеног владара и да после дугог отпора прихвате његову заштиту.

У измењеној ситуацији, када Угарска више није представљала једину силу која је настојала да наметне свој утицај балканском подручју, краљ Лудовик I је и сам

⁸ А. Младеновић, Повеље кнеза Лазара, Београд 2003; Ф. Баришић, Владарски чин кнеза Лазара, О кнезу Лазару, Београд 1975, 45 – 62; В. Мошин, Самодржавни Стефан кнез Лазар у традицији Немањићког суверенитета од Марице до Косова, О кнезу Лазару, Београд 1975, 13 – 42; С. Мишић, Од земаљског кнеза до кнеза Срба, 13, 17.

⁹ Б. Стојковски, Кнез Лазар и Угарска, Власт и моћ, властела Моравске Србије од 1365. до 1402. године, Тематски зборник радова, Крушевац 2014, 225 – 244, 226 – 228; ир. P. Engel, Szent István bírodalma, Budapest 2001; П. Рокаи, Историја Мађара, 112 – 113, 117 (за рат са Литванцима и око Тенедоса); Да су кнез Лазар и бан Твртко били вазали краља Лудовика I не сумњају; С. Ћирковић, Историја средњевијековне босанске државе, 349; Р. Михаљчић, Лазар Хребелановић, 67.

заузимао према њиховим господарима друкчији став – не господара, већ заштитника и савезника. Пре смрти, краљ Лудовик I је оставио извесну равнотежу између угарског и турског утицаја на севернобалканском простору што је било врло далеко од његових првобитних планова о покретању крсташког рата које је напустио зарад европске политике.

У спољној политици, осим према Балканском полуострву, краљ Лудовик I је настојао да Млечане потисне из далматинских градова, упустио се у дугу и сложу борбу за напуљско наслеђе, сматрајући да ће када постане господар Краљевине Обеју Сицилија лакше потчинити балканске земље. Међутим, угарске снаге нису биле довољне да би остварио планове према Италији, па се вратио раније постављеним циљевима своје балканске политике. Анжујце у Угарској привлачила је и европска политика. У Пољској је након смрти свог ујака, краља Казимира III (1370. године), Лудовик I био крунисан у Кракову за краља 17. новембра 1370. године, али је власт у Пољској препустио мајци Јелисавети. Али, она није успела да стиша пољско племство огорчено присуством странаца у њеној околини и припајањем делова пољске територије Угарској. Краљ Лудовик I покушао је да ублажи сукобе тако што је пољском племству признао најшира сталешка права, а заузврат добио сагласност да га на пољском престолу наследи неки његов потомак по женској линији.

Односи према Чешкој и Аустрији су зависили од сукоба између представника хабзбуршке, баварске и луксембуршке династије који су истицали своје кандидате за немачке краљеве и римско-немачке царе. Они су сукобе често решавали склапањем брачних веза. Лудовик I је на том плану био дуго беспомоћан, за разлику од римско-немачког цара Карла IV Луксембуршког (1346 - 1378) кога су сматрали правим мајстором у решавању политичких сукоба брачним везама.¹⁰

За време Лудовикове владавине најистакнутији представници угарског племства нису успевали да се супротставе јакој централној власти. Међу високим племством било је врло мало старих породица а више нових које су се уздигле под Анжујцима.

Без обзира на порекло, барони су последњих година Лудовикове владавине стварали групе како би обезбедили личне и породичне интересе. У периферним областима

¹⁰ I. Božić, *Uspori privrede i učvršćivanje kraljevske vlasti (XIV vek)*, *Godišnjak društva istoričara Vojvodine*, Novi Sad 1974; 41-50.

(нпр. у Хрватској и Славонији) племство се супростављало двору и изазивало побуне. Везе које је краљ Лудовик I успоставио између Угарске и вазалних земаља почеле су да се кидају. Краљ Лудовик I умро је 11. септембра 1382. године у Трнави, близу Пожуна (Братиславе), у педесетшестој години живота, након четрдесет година владавине. Током своје владавине, овај угарски краљ није успео да, на основу баштинског права, уједини Угарску, Напуљ и Пољску, нити да Венецију освоји силом оружја. Због тога се за кратко време распао хијерархијски систем у коме су место имали Стефан Твртко I као краљ Срба и Босне и српски кнез Лазар, као господар некадашњих Драгутинових територија, јабуке раздора у односима угарских и српских владара.

Земље које су дале хришћанске ратнике у Косовској бици биле су са запада и са севера окружене територијом Краљевине Угарске, у којој су се дешавале бурне промене баш у годинама уочи поменутих битке.¹¹

За наследника престола, краљ Лудовик I је одредио кћи Марију и њеног вереника Жигмунда (Сигисмунда) Луксембуршког, најмлађег сина цара Карла IV.

Према очевој жељи, Марија је 17. септембра 1382. године крунисана за краља (не за краљицу). Пошто је Марија тада имала око дванаест година, владавину је преузела одлучна, властољубива и лукава Лудовикова удовица, краљица Јелисавета.¹²

Али, душа читаве спољне и унутрашње политике био је угарски палатин Никола Горјански Старији.¹³

¹¹ С. Ћирковић, Србија уочи битке на Косову, Косовско-метохијски зборник 1 (1990) 3-20; С. Ћирковић, Косовска битка у међународном контексту, Глас CCCLXXVIII, одељење историјских наука књ. 9, Београд 1996, 46-69; 53.

¹² Угарски краљ Лудовик I из првог брака са Маргаретом Луксембуршком није имао деце. Из другог брака са Јелисаветом Котроманић, кћерком босанског бана Степана II, након седамнаест година брака, за четири године добио је три кћерке: Катарину (1370. г.), Марију (1371. г.) и Јадвигу (1374. г.). Цар Карло IV је за свог најмлађег сина, из четвртог брака, четворогодишњег Жигмунда (рођен 1368. г.) затражио било коју Лудовикову кћи и овај му је 1372. године обећао тада другу и најмлађу кћи Марију. Тако су ранији сукоби који су постојали између ова два владара престали, а младожења Жигмунд дошао је у Будим 1379. године како би научио мађарски језик: П. Рокаи, З. Ђере, Т. Пал, А. Касаш, Историја Мађара, Београд 2002; 122-123; Трећу кћер Јадвигу, обећао је 1374. године Вилхелму Хабзбуршком, али до брака није дошло јер је Јадвига морала да се, под притиском угарског сабора, 1386. године уда за литавског кнеза Јагела који је обећао да ће се покрстити ако се она уда за њега. Након женидбе, он је испунио обећање и добио име Владислав. Тим браком била је створена персонална унија између Пољске и Литве. Током XV и XVI века владари Јагелонске династије су се избором угарског племства налазили и на угарском престолу: V. Klaić, *Povjest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka XIX stoljeća*, svezak drugi: dio prvi, treće doba: vladanje kraljeva iz raznih porodica (1301-1526), прва књига: *Anžuvinci i Sigismund do gubitka Dalmacije (1301-1409)*, Zagreb 1900, 161, 163, 197, 206-207; I. Božić, *Uspon privrede i učvršćivanje kraljevske vlasti*, 48-49.

Уверење да ће владавина жена уништити Угарску, поделило је земљу на више табора међу којима се распламсао прави рат. Претендент на угарску круну, Жигмунд Луксембуршки је у Будиму важио за лакомисленог, расипника, похлепног за влашћу. Због тога је Јелисавета планирала да Марију уда за војводу Луја Орлеанског, брата француског краља Шарла VI (1380 - 1422). Међутим, енергични Жигмунд није се дао лако изиграти. Када је сазнао за Јелисаветине планове, Жигмунд је прво предао брату Вацлаву свој посед Бранденбург, а затим је почетком августа 1385. године са војском провалио у Угарску и стигао до Пожуна. Убрзо се измирио са краљицама, оженио Марију пре 28. септембра, а на сабору у Будиму 8. новембра 1385. године био признат за старатеља и управитеља Угарске пошто је Марија повељом обећала да ће поштовати сва права и повластице угарских сталежа.¹⁴

Након венчања Жигмунд је отишао у Чешку како би сакупио војску против другог претендента на угарску круну, напуљског краља Карла III Драчког који је припадао споредној грани Анжујаца.¹⁵ Он је преко Сења и Загреба, крајем 1385. године стигао у Будим на позив побуњених угарских племића, браће Хорвати - Павла, Иваниша и Ладислава.¹⁶

¹³ Северно од Сегедина, у Чонградској жупанији, на десној обали Тисе, налази се варош Дорожма (Dorozsma, lat. Drusma). Била је седиште једне истоимене племићке генерације из друге половине XIII века. Кнез Иван добио је од угарског краља Беле IV 1269. године посед Горјане у Славонији по коме су названи Горјански (GARAI). Никола Горјански Старији био је син Андрије. Мачвански бан постао је 1354. године, угарски палатин био је од 1376. до 1386. године. Имао је два сина: Николу „Млађег“ који је од 1387. године био мачвански бан, од 1394. бан хрватско-далматински, од 1402. до 1433. године угарски палатин. Брат Иван био је темешки жупан од 1402., а од 1411. године усорски војвода. Браћа су држала поседе у Бачкој, Темешкој, Веспремској, Коморанској и Чонградској жупанији, Черевих у Источној Славонији, Горјане и Илок у Вуковској и Сремској жупанији, у Далмацији острва Црес и Лошињ. Никола Горјански „Млађи“ био је први пут ожењен Теодором, кћерком кнеза Лазара, а други пут Аном, кћерком грофа Хермана Цељског (од 1401. године). Никола Горјански „Млађи“ имао је два сина: Николу (III) „Најмлађег“ и Ладислава. Никола III био је мачвански бан од 1432., а од 1447. године угарски палатин. Са његовим сином Јобом изумрла је 1481. године палатинска лоза Горјанских. О породици Горјанских видети код: М. Wertner A Garaiak, Századok 1897, 903-938; V. Klaić, Povjest Hrvata II/1: 187, 197, 292; F. Šišić, Vojvoda Hrvoje Vukčić Hrvatinić i njegovo doba (1380-1416), Zagreb 1902; 32-33, 40-41, 249. nap. 49; P. Engel, Magyarország világi archontológiája I – II (1301-1457), Budapest 1996; Hrvatski biografski leksikon 5 (Gn - H) Zagreb 2002, 60 – 63; J. Калић, Деспот Стефан и Никола II Горјански, Истраживања 16 (2005) 95 – 102.

¹⁴ G. Fejer, Codex diplomaticus Hungariae, X/1; 216-218; V. Klaić, Povjest Hrvata II/1, 220-221.

¹⁵ Карло, Херцег од Драча, био је рођак краља Лудовика I. По препоруци папе Урбана V, Лудовик I је хтео да га учини наследником угарског престола, али када су му се родиле кћери, променио је план. Одредио је Карла за херцега Славоније, Далмације и Хрватске: V. Klaić, Povjest Hrvata II/1, 160, 222.

¹⁶ Род Хорватија (Hrvatii) потицао је из племена Банча. Главни поседе су им били у бачкој жупанији, али су држали имања и у острогонској, пожешкој, вуковској и другим жупанијама. Браћа Хорвати су били синови Петра, обичног племића. Иваниш је имао поседе у Иванићу близу Чазме. Папа Гргур XI му је дозволио да на свом имању у печујској бискупији сагради манастир за фрањевце како би они

Марија је тада била збачена са престола, а острогонски надбискуп Димитрије крунисао је 31. децембра 1385. године у Стоном Београду (Székesfehérvár) Карла Драчког за краља Угарске под именом Карло II. Дворска странка, краљица Јелисавета и палатин Никола Горјански Старији сковали су заверу у Вишеграду. Јелисаветин пехарник Блаж Форгач, по налогу старе и младе краљице, тешко је ранио Карла Драчког 7. фебруара 1386. године, затим га заточио у Вишеграду где је Карло Драчки убрзо и умро 24. фебруара, након 39 дана владавине.¹⁷

Када је чуо за смрт Карла Драчког, Жигмунд је у пратњи брата Вацлава кренуо у Угарску. У Ђуру се након преговора, 12. маја 1386. године споразумео са краљицом Јелисаветом, да краљевску власт преузму он и Марија.¹⁸ Међутим, након убиства Драчког, у Хрватској и Далмацији размахала се нова побуна против угарског двора. Побуњенике у Хрватској и Далмацији предводио је Иван Палижна¹⁹, коме се придружио Стефан Лацковић, а у Мачви Иваниш Хорват који је са братом

проповедали „расколницима“ и патаренима. Био је мачвански бан (1376-1381). Његов брат Павле био је загребачки бискуп од 1379. године. Име су добили по месту Хорвати у вуковској жупанији југоисточно од Ђакова. Са југа и југоистока њихови поседи су се граничили са поседима Горјанских. О Хорватима видети код: М. Iohannis de Thwrocław, *Chronica Hungarorum*, 201-202, наводи да су се побунили јер нису хтели „да трпе женску владавину“; М. Wertner, *A Horvátiak elei, Századok* 1897, 514-518; V. Klaić, *Povjest Hrvata*, II/1, 187; F. Šišić, *Vojvoda Hrvoje Vukčić*, 36, 250 нар. 58 и 59; *Hrvatski biografski leksikon* 5 (Gn - H), 636-637, 654-655.

¹⁷ М. Iohannis de Thwrocław, *Chronica Hungarorum*, 202-204, 210-212; V. Klaić, *Povjest Hrvata* II/1, 223-225, каже да је Карло Драчки умро под сумњивим околностима. Иза њега су остали удовица Маргарета, син Ладислав и кћи Ивана. У мају 1390. године, папски легат је крунисао Ладислава за краља Јерусалима, Напуља и Сицилије.

¹⁸ G. Fejer, *Codex diplomaticus Hungariae*, X/1, 283-289.

¹⁹ О пореклу породице Палижна (Palixna, Palishna) мало се зна. Били су сиромашни племићи. Имали су поседе у крижевачкој жупанији, око Лудбрега и у околини Гарешнице. Иван Палижна био је приор Јовановаца у манастиру Врани на југоистоку Задра. Имао је брата Тому и синовце Ивана Млађег, Николу (Миклоша) и Берислава (Верислава). Када је у јулу или августу 1383. године подигао побуну против краљице, можда му се тада придружио Стефан Лацковић у кога је краљица имала поверења. Приору је била тада одузета част и он је побегао у Босну свом пријатељу краљу Твртку I. Умро је 1391. године. О породици Палижна видети код: О породици Лацковић видети код: G. Fejer, *Codex diplomaticus Hungariae* X/1, 261-262; V. Klaić, *Povjest Hrvata* II/1, 208-209; F. Šišić, *Vojvoda Hrvoje Vukčić*, 27, 247-248 нар. 15; Стефан Лацковић (Lackfi) био је ердељски војвода, мачвански бан, хрватско-далматински бан. Син је Стефана Лацковића Старијег из племена Апор, који је за време краља Лудовика I стекао славу у Напуљу и као награду од њега добио Чаковец и још неке градове у Међимурју. По милости краља Лудовика I, породица Лацковића била је врло јака и угледна. Краљица Јелисавета је мислила да ће син славног бана, са својом браћом (Емериком, Николом и Ладиславом) верно бранити право наследства Лудовикове кћери Марије и Жигмунда. Јелисавета га је поставила за хрватско-далматинског бана 15. јуна 1383. године, али је он убрзо отказао верност, па је изгубио ту част: V. Klaić, *nav. delo*, 203, 210; F. Šišić, *nav. delo*, 30.

Ладиславом заузео Мачву са краљевским градовима Битвом, Купиником и Београдом.²⁰

Убрзо након смрти краља Лудовика I, за мачванског бана био је постављен Стефан Корођ, али није могао дуго вршити ту част јер се у Мачванској бановини учврстио Ладислав, брат некадашњег бана Иваниша Хорвата држећи у рукама краљеве градове. Стефан Корођски успео је да оружјем врати краљевске градове Битву, Купиник и Београд, али само на кратко, јер су Иваниш Хорват и Иван Палижна са великом војском, дошли у помоћ Ладиславу. Краљичиног бана прогнали су преко Саве и опустошили његове поседе у Пожешкој и Вуковској жупанији. Одметници су дошли чак до реке Драве, али им се ту супротставио Стефан Корођи.²¹

Краљица Јелисавета је са кћерком Маријом, малобројном пратњом и дворском ризницом, кренула на југ, према Ђакову, како би лично примирила побуњенике. Међутим, из заседе су их 25. јула 1386. године напале чете Ивана Палижне, у близини Горјана у Славонији. Бранећи краљицу Јелисавету и њену кћи Марију, посечени су били Блаж Форгач, убица Карла II, и Никола Горјански Старији. Њихове главе биле су послате напуљској краљици Маргарети. У бици код Горјана изгинуо је скоро читав род Горјанских. Успео је да се спаси Никола Горјански Млађи и са њим Иван Моровићи.²² После битке код Горјана, Хрватска са Далмацијом и Славонијом су дошле под власт Иваниша Хорвата. Али он је са братом Ладиславом узео Мачву и источну Славонију, а Ивану Палижни препустио је Хрватску и Далмацију.

Заробљене краљице су након битке прво одведене у Иванић град, затим у Гумник (Босиљево) код Чазме где се налазила тврђава бискупа Павла Хорватија, а затим у Новиград код Задра, одакле је требало да буду одведене у Напуљ.

²⁰ С. Ћирковић, „Црна Гора“ и проблем српско-угарског граничног подручја, Ваљево – постанак и успон градског средишта, Ваљево 1994, 59-78, 63.

²¹ О подвигу Корођа (Korogy): G. Fejer, *Codex diplomaticus Hungariae* X/1, 367-370, 418-420; F. Pesty – T. Ortway, *Oklevelek Temesvármegye és Temesvárváros történetéhez I* (1183-1430), Pozsony 1896; *povelja od 6. VIII 1387*; E. Malyusz, *Zsigmundkori, Oklevéltár I – V*, Budapest 1951-1997; I (1387-1399), Budapest 1951, br. 171, 519; V. Klaić, *Povjest Hrvata II/1*, 236.

²² M. Iohannis de Thwrócz, *Chronica Hungarorum*, 214-215; Догађај код Горјана у више повеља описују и краљ Жигмунд и краљица Марија: G. Fejer, *Codex diplomaticus Hungariae*, X/1, 333, 343-344, 355-356, 360, 368-369; X/3, 312-322; Жигмундов секретар и животописац: E. Windecke, *Denkwürdigkeiten zur Geschichte des Zeitalters Kaiser Sigismunds*, ed. W. Altmann, Berlin 1893, 13, 19; E. Malyusz, *Kaiser Sigismund*, 22; P. Engel, *The Realm*, 198; О породици Моровићи видети: P. Rokai, *Istoriya porodice Maroti*, Beograd 1983 (neobjavljena doktorska disertacija).

Мада су Жигмунд и угарски сталежи обећавали побуњеницима милост, ови нису помишљали на капитулацију јер су у својим рукама држали све крајеве јужно од Драве. Када су сазнали да је Жигмунд кренуо да спаси Марију и да је већ почетком септембра 1386. године био у Стоном Београду, они су средином јануара 1387. године, наочиглед Марије, задавили Јелисавету и позвали Ладислава, младог наследника Карла Драчког, да преузме угарски престо.²³

Угарски барони су тада предузели мере да се заведе ред у држави. Како Марија још није била ослобођена, изабрали су Жигмунда за краља кога је затим у Столном Београду 31. марта 1387. године крунисао веспримски надбискуп Бенедикт јер је острогонски надбискуп Димитрије умро.²⁴ Након што је крунисан за краља, Жигмунд је за мачванског бана поставио Николу Горјанског Млађег, сина палатина убијеног код Горјана. Како би скршио отпор у Славонији и Хрватској, Жигмунд је послао војску под заповедништвом Николе Горјанског Млађег, да заједно са Иваном Моровићким и Ладиславом од Лученца сузбије и покори одметнике. Борбе су вођене око тврђаве Черевих и Илока у Срему, а затим и код Пожеге у Славонији. После неуспеха у Срему и у Славонији, Хорвати и њихове присталице су нашле уточиште у Босни, код босанског краља Стефана Твртка I који је држао крајеве јужно од Велебита. Од њега су добили на управу област Усору у којој су саградили Добор град на доњој Босни.²⁵

Приликом повлачења у Босну, погинуо је Ладислав Хорват. Поседе Хорватија у Пожешкој, Вуковској и Бачкој жупанији, краљица Марија даровала је Николи Горјанском Млађем.²⁶

²³ G. Fejer, *Codex diplomaticus Hungariae* X/1 325, 352, 380; *Codex Zichy IV*, 324-325. О убиству Јелисавете на вест да је Жигмунд кренуо да их спаси: G. Fejer, *Codex diplomaticus Hungariae*, X/3, 316; V. Klaić, *Povjest Hrvata II/1*, 228. E. Mályusz, *Kaiser Sigismund in Ungarn 1387-1437*, Budapest 1990; 17-32; P. Engel, *The Realm*, 199.

²⁴ Жигмунд је тада имао око 20 година. Датум крунисања даје сам Жигмунд у повељи. G. Fejer, *Codex diplomaticus Hungariae*, X/8 240; P. Engel, *The Realm*, 199; П. Рокаи, *Историја Мађара*, 125.

²⁵ Три године након смрти Лудовика I, босански краљ Стефан Твртко I је наглашавао своје родбинске везе с угарским двором, Јелисавету и Марију називао је „*predilectus sorribus nostris*“. Након смрти Карла Драчког променио је став и кренуо је да знатне делове Хрватске и Далмације припоји својим старим поседима. Околном свету се чинило да босански краљ то чини у име Ладислава Напуљског; V. Klaić, *Povjest Hrvata II/1*, 230, 241; С. Ћирковић, *Косовска битка у међународном контексту*, 63 нап. 48; На страну Иваниша Хорвата и Ивана Палижне стао је и босански војвода Хрвоје са братом Вуком: F. Šišić, *Vojvoda Hrvoje Vukčić*, 54.

²⁶ О заслугама и даривању Николе Горјанског Млађег и његовог брата Ивана видети код: G. Fejer, *Codex diplomaticus Hungariae*, X/1, 343-344, 347-349; X/3, 321-322; X/4, 660-664; L. Thallóczy – A.

Уз помоћ Млечана и крчког кнеза Ивана Франкопана, краљ Жигмунд је спасао Марију из заробљеништва 4. јуна 1387. године. Преко Нина, Сења и Загреба вратио у Угарску и већ 2. септембра 1387. године био у Вишеграду.²⁷

Напуљски двор није био у могућности да нешто предузме јер су били у сукобу са француским војводом Лујем Орлеанским. Тако је краљ Жигмунд стицао све већу популарност, нарочито упорним залагањем да се организује борба против Турака. Након смрти краља Лудовика I, српски кнез Лазар био је лојалан Марији, Лудовиковој наследници на угарском престолу, можда две-три године. О угледу, снази и месту кнеза Лазара у хијерархијском систему који је формиран у време краља Лудовика I сведочи писмо које су Дубровчани у септембру 1382. године упутили угарској краљици и великашима молећи да их она препоручи господину кнезу Лазару.²⁸

Лазарева држава која је обухватала највећи део старих српских земаља, имала је централан и посебан геостратешки положај. Вазални однос према угарском краљу Лудовику I, у кога је кнез Лазар ступио приликом стварања коалиције против жупана Николе Алтомановића почетком седамдесетих година XIV века, почео је да оптерећује кнеза Лазара када су после 1382. године започеле борбе за угарско регално наслеђе. Кнез Лазар је заједно са босанским краљем Твртком I убрзо подржао напуљску странку против Жигмунда Луксембуршког. Али, кнез Лазар и његови одреди нису учествовали у борбама које су вођене у Угарској пре јула 1386. године. Након тог времена кнез Лазар је помагао својим одредима одметнике који су се борили у Сремској и Вуковској жупанији. Подршка босанског краља пружала је побуњеницима уточиште за случај потребе и залеђе за борбе које су вођене када је

Áldásy, *Diplomatarium*, 23, 46, 49. За Ивана Морковића (Maroti): G. Fejer, *Codex diplomaticus Hungariae*, X/4, 293-302, 721-725; L. Thallóczy – A. Áldásy, *Diplomatarium*, 43, 44, 47; F. Šišić, *Nekoliko isprava iz ročetka XV stoljeća, starine jazu* 39 (1938) 132-320; 230-233, 276-286; О даривању Николе Горјанског Млађег поседима у повељи издатој у Дебрецину 14. IX 1387. године: G. Fejer, *Codex diplomaticus Hungariae*, X/1, 343 – 347, X/3, 321-322; V. Klaić, *Povjest Hrvata*, II/1, 236.

²⁷ Венеција се одазвала Жигмундовом позиву да помогне ослобађању Марије: Š. Ljubić, *Listine IV*, 237-238; Марија је била ослобођена 4. јуна 1387. године: G. Fejer, *Codex diplomaticus Hungariae*, X/1, 357-359; Из Сења се захвалила Млечанима на пруженој помоћи: Š. Ljubić, *Listine IV*, 242, 243; У Вишеграду су краљ Жигмунд и краљица Марија били 2. септембра, у Великом Варадину 12. септембра: G. Fejer, *Codex diplomaticus Hungariae*, X/1, 350; У Дебрецину је Марија издала повељу 14. септембра 1387. године у којој пише о убиству мајке и о одузимањуседа Хорватима: G. Fejer, *Codex diplomaticus Hungariae*, X/1, 343-344, 347-349; P. Engel, *The Realm*, 201.

²⁸ М. Динић, *Одлуке већа Дубровачке републике I-II*, Београд 1951,1964; I 246 (26. IX 1382. године); С. Ћирковић, *Косовска битка у међународном контексту*, 60.

Ладислав Хорвати освојио пограничне градове Битву, Купиник и Београд. Двор је морао да предузме одлучне мере да угуши овај покрет. Краљ Жигмунд је против њега послао Стефана Корођа који му је пре јула 1386. године отео ова три града. Онда су Ладиславу у помоћ притекли Иваниш Хорват и Иван Палижна са босанском војском и потиснули Корођа преко Саве и допрли до Драве. Када се Иваниш Хорват из Илока пребацио у Пожегу, коју је онда опседао млади мачвански бан Никола Горјански Млађи, тада су Иванишу у помоћ притекли Срби нападом на Мачванску бановину и угрожавањем угарских граница. Као савезници Иваниша Хорвата наводе се „безбројни пагани и шизматици босански и рашански“. Војска краља Жигмунда на чијем челу се налазио Никола Горјански Млађи, поразила је Иваниша Хорвата који се једва спасао, док је његов брат Ладислав погинуо за време ових сукоба.

Многи побуњеници су били заробљени и заједно са заставом Ладислава Напуљског предати краљу Жигмунду.²⁹ О деловању кнеза Лазара, остао је сачуван извештај Доминика, кастелана града Ковина, северинском бану о томе како људи кнеза Лазара нападају угарски град Голубац опсадним справама. Како је напад на Мачванску бановину био негде уочи ослобођења краљице Марије почетком јуна 1387. године, овај напад био је вероватно након тога.³⁰

О непријатељству између кнеза Лазара и краља Жигмунда говори једно и писмо датирано у Липи, недалеко од Темишвара, 24. фебруара 1389. године упућено неком Ивану сину Ђурину и Ивану Тиболдову, у коме се налаже двојници племића да се

²⁹ О заслугама Корођа: G. Fejer, *Codex diplomaticus Hungariae*, X/1, 368-369; X/1, 415; О учешћу Срба на страни Хорватија: исто, X/1,416-417; F. Šišić, *Nekoliko isprava*, 278. О поразу Хорватија: исто, X/4, 415-418, X/4, 664-665. О томе да је кнез Лазар постао господар Београда и Мачве: Трношки родослов, Гласник ДСС 5 (1853), изд. Ј. Шафарик, 20-112, 79; Прикључио се и Орбин, Краљевство Словена, 94; V. Klaić, *Povjest Hrvata II*/1, 250; Ј. Калић - Мијушковић, Београд у средњем веку, 79, наводи се да се у време када су Хорвати успели да освоје Београд не помиње у изворима подршка српске војске, а у периоду када је кнез Лазар помагао устанике нема вести да је Београд дошао под српску власт; П. Рокаи, *Историја Мађара* 125, каже да је кнез Лазар заузео Београд, али га је вратио када је постао вазал краља Жигмунда, уз посредовање Николе Горјанског Млађег; М. Шуица, *Моравска Србија на крају XIV века – питање државно-правног континуитета у светлу ограниченог суверенитета*, Моравска Србија, *Историја – култура – уметност*, Зборник радова, Крушевац, 2007, 35 – 51; Б. Стојковски, *Кнез Лазар и Угарска, Власт и моћ, властела Моравске Србије од 1365. до 1402. године*, Тематски зборник радова, Крушевац 2014, 225 – 224, 230.

³⁰ F. Pesty – T. Ortvaу, *Oklevelek Temesvármegyе, és Temesvárváros történetéhez I*, 299; L. Thallóczy – A. Áldásу, *Diplomatarium*, 22 (наводи се 1387 – 1388. г.); E. Mályusz, *Zsigmondkori oklevéltár I*, 46 (1386. г.); Ј. Калић – Мијушковић, Београд у средњем веку, 79; С. Ћирковић, Голубац у средњем веку, Пожаревац 1968, стр. 9. нап. 8; сукобе датира оквирно 1382 – 1389. године, 29-30; Жигмундово писмо код: С. Ћирковић, *Косовска битка у међународном контексту*, 64 нап. 53; Б. Стојковски, *Кнез Лазар и Угарска*, 229 – 230.

брину о чувању пролаза и места важних за судбину Славоније коју намеравају да нападну Иваниш Хорват и Иван Палижна. Краљ обавештава племиће да полази против кнеза Лазара како би га спречио да „напада наше краљевство и да би га присилили да се покорава нашим наређењима.“ То значи да се краљ Жигмунд спремао да иде у поход против Србије почетком 1389. године.³¹ Не зна се како је прошао краљев поход, ако га је уопште предузимао, али се зна да су се односи између Жигмунда и Лазара променили негде између овог датума од 24. II 1389. године и погибије кнеза Лазара на Косову пољу на Видовдан 15. (28) јуна исте године. Оружани сукоб био је избегнут захваљујући посредовању Николе Горјанског Млађег, зета кнеза Лазара, који је мирним путем регулисао спор. Набрајајући многе заслуге Николе Горјанског Млађег, краљ Жигмунд се у својим повељама сећа да је он „Лазара, кнеза краљевства Рашке, који се на неки начн извукао испод наше јурисдикције сопственом марљивошћу и благошћу привукао под окриље нашег величанства, тако да је обећао да ће оне службе и дажбине које је за живота краља Лудовика таста и оца нашега, био принуђен да врши и плаћа, извршавати и плаћати нама“.³² Присталица краља Жигмунда и зет кнеза Лазара, успео је, дакле, да измири кнеза Лазара и угарског краља Жигмунда и тако допринесе обнављању вазалних веза с Угарском и признање Жигмундове врховне власти над областима које је освојио. Потврду за сређивање у том смислу можемо наћи у положају Мачванске бановине. Тек када је кнез Лазар погинуо, Иваниш Хорват је заузео дистрикте Мачву и Бељин и држао их док га Горјански Млађи није истиснуо.

³¹ G. Fejer, *Codex diplomaticus Hungariae*, X/1 517; В. Трпковић, Турско-угарски сукоби до 1402, ИГ 1-2 (1959) 93-121; 96-97; С. Ћирковић, Србија уочи битке на Косову, Косовско-метохијски зворник; Београд 1990, 3-20; 17-18, нап. 51, упућује на А. Szátaráy – G. Nagy, *Nagymihályi és Szátaráy graf Szátaráy család oklevéltára I*, Budapest 1887, 485.

³² G. Fejer, *Codex diplomaticus Hungariae*, X/1, 517; X/4, 665; F. Šišić, *Nekoliko isprava*, 279; С. Ћирковић, Голубац у средњем веку, 10: У фебруару 1389. године кнез Лазар се измирио са краљем Жигмундом; Б. Стојковски, Кнез Лазар и Угарска, 232.

ДРУГО ПОГЛАВЉЕ

**СРБИЈА И КРАЉ ЖИГМУНД ЛУКСЕМБУРШКИ ОД КОСОВСКЕ ДО
АНГОРСКЕ БИТКЕ (1389 - 1402)**

Упркос погибији султана Мурата I на Косову пољу на Видовдан 1389. године, Османско царство било је тада у сталном војничком успону и ширењу. Старији Лазарев син Стефан, као дванаестогодишњи дечак¹, доживео је Косовску битку, очеву погибију и трагичне последице тих догађаја. Наследио је престо и титулу кнеза, али је због малолетства у његово име владала мудра и енергична кнегиња Милица, све до 1393. године када се замонашила. Као монахиња Јевгенија требало је да сву власт пренесе свом сину који је по тадашњем схватању требало и формално, самостално да влада. Међутим, то се догодило само формално, док је у стварности она и даље била активна у државним пословима и вршењу власти.²

¹ Константин Филозоф и његов живот Стефана Лазаревића деспота српског. Изд. В. Јагић, Гласник СУД 42(1875) 213-328; Л. Мирковић, Старе српске биографије XV и XVII века, Београд 1936; М. Динић, Одлуке већа Дубровачке републике II, Београд 1964; 580; М. Орбин, Краљевство Словена, Београд 1968 (превод З. Шундрица), наводи прво да је кнез Лазар имао једног сина (стр. 94) а затим каже да је имао два сина (стр. 102); кнез Лазар је са Милицом имао седморо деце: синове Стефана и Вука и кћери Мару, Јелену, Драгану, Теодору и Оливеру. Константин Филозоф, Житије деспота Стефана Лазаревића, приредила и превела Г. Јовановић, Београд 1989; 71-130; И. Руварац, О кнезу Лазару, Нови Сад 1887; Ђ. Стричевић, Хронологија разних споменика Моравске школе, „Старинар“ 5-6 (1954-1955), Београд 1956, 115-128; стр. 119, аутор каже да је Стефан напунивши године пунолетства, потпуно преузео власт из руку кнегиње Милице и да је то било пре похода на Мирчу, вероватно 1394. године или у првој трећини 1395. године; на стр. 120, аутор каже да се Стефан родио 1378. године или најраније у другој половини 1377. године, да је вероватно зато почела и градња цркве Св. Стефана у Крушевцу најраније у јесен 1377. године; Ст. Новаковић, Срби и Турци XIV и XV века, Београд 1960; стр. 245, верује И. Руварцу да је у време Косовског боја Стефан имао деветнаест година, што значи да је рођен 1370. године; М. Динић, из наше раније прошлости IV, Година рођења Стефана Лазаревића, прилози КЈИФ 30 (1964) 243-246; наводи 1377. годину; К. Кирјечак, Историја Срба I, Београд 1978, стр. 327, наводи 1370. годину; М. Ал. Пурковић, Кнез и деспот Стефан Лазаревић, Београд 1978; стр. 19, наводи 1374. као годину рођења јер је тада кнез Лазар додао припрату на Богородичину цркву у Хиландару; М. Благојевић, Савладарство у српским земљама после смрти цара Уроша, ЗРВИ 21 (1982) 183-211. М. Благојевић, Стефан Лазаревић и суверенитет српске државе, Дани српскога духовног преображења I, Ресавска школа и деспот Стефан Лазаревић, Деспотовач 1994, 13-22; А. Веселиновић, Држава српских деспота, Београд 1995; 96.

² То се види из односа Дубровчана који су јој се обраћали са поштовањем и са молбама по разним питањима, подједнако као и кнезу Стефану. Видети код: N. Jorga, Notes et extraits pour servir l'histoire des croisades au XV e siecle I-VI, Paris 1899-1915; II, 59-61, 73, 75, 77, 83, 85-86; Љ. Стојановић, Старе српске повеље и писма I-1, I-2, Београд – Сремски Карловци 1929, 1934, 179-192; С. Мишић, Кнегиња Милица и Лазарево наслеђе, Кнегиња Милица – монахиња Јевгенија и њено доба, Тематски зборник радова, Трстеник 2014, 7 – 15; 10.

Страх и неизвесност покосовских година били су преломни за Стефанову рану младост, стално у приликама у којима је рат потискивао све облике живота. Убрзо, након Косовске битке, угарски краљ Жигмунд је ступио на тле некадашње области кнеза Лазара како би је казнио, због помагања његових противника и како би је тада обезглављену потчинио својој власти. Косовска битка и погибија кнеза Лазара промениле су политичку ситуацију на јужним границама. У трагању за разлогом Жигмундовог напада на Србију морамо узети у обзир чињеницу да област кнеза Лазара по свом пореклу није била јединствена територија. Њени северни крајеви, подручје Београда, Мачве и Браничева, по државно-правном положају били су саставни делови угарске државе. Угарски владари су и раније покретали походе у случају смрти великаша (у тзв. споредним покрајинама своје краљевине) или заповедника важних пограничних утврђења на подручју Угарске краљевине у ужем смислу. Такве походе предузимали су Жигмундови претходници (краљ Карло Роберт), али и владари после Жигмунда (његов унук краљ Ладислав Посмрче). Радило се о систематској политици угарских краљева.³

Жигмундов став да нападне Србију, изазвала је силом наметнута и наговештена политика Србије о прихватању вазалних обавеза према Турцима. Он зато Србе назива побуњеницима јер је раније кнез Лазар имао вазалне обавезе према краљу Лудовику I. Осим тога, желео је да искористи ситуацију и поврати што више територија северозападне Србије на коју су угарски краљеви одувек полагали право. Агресивна политика краља Жигмунда била је логичан потез из угла једног суверена према својим вазалима.⁴

Напад на Србију краљ Жигмунд је добро припремио. Окупио је већину угарских световник и црквених државних барона који су у рат ишли на челу својих бандерија сакупљених по жупанијама.

³ П. Рокаи, Краљ Жигмунд и Угарска према Србији после Косовске битке, глас САНУ CCCLXXVIII, одељење историјских наука књ. 9, Београд 1996, 145-150; Ђ. Харди, Прилог расправи о угарском нападу на Србију после Косовске битке, Кнегиња Милица – монахиња Јевгенија и њено доба, Тематски зборник, Трстеник 2014, 83 – 93.

⁴ G. Fejer, Codex diplomaticus Hungariae, X/1, 516; Поход против Срба побуњеника: „...contra Rascianos fidei catholicae scismaticos nostri et regni nostri rebellas“; F. Šišić, Nekoliko isprava, 146; E. Mályusz, Zsigmondkori Oklevéltár I, 142-145; П. Рокаи, Историја Мађара, 126; М. Шуица, Моравска Србија на крају XIV века, 41; Б. Стојковски, Српско-угарске везе 1389 – 1402, Кнегиња Милица – Монахиња Јевгенија и њено доба, Тематски зборник, Трстеник 2014, 39 – 57, 41; исти Зборник: Ђ. Харди, Прилог расправи о угарском нападу на Србију после Косовске битке, 87, 89.

У походу су учествовали браћа Канижаи, Стефан (Иштван), Иван (Јанош), као и њихов брат надбискуп, такође Иван. Стефан Канижаи био је краљевски таверник, секељски и шопронски жупан. Осим браће Канижаи ту су још били и палатин Стефан Лацковић (Иштван Лацкфи), мачвански бан Никола Горјански Млађи (Миклош Гараи), крашовски и ковински жупан Стефан (Иштван) Корођи, жупан Зољома и Хонта Франк Сечењи, кастелан Чокакеа Ладислав Шарои, краљев пехарник Никола (Миклош) Перењи, краљевски вратар Леуштак Јолшваи, краљичин вратар Ференц Бебек, одреди ђерског и ердељског бискупа. Жигмунд је на Србију кренуо са око 3000 витезова, не рачунајући бројно људство које је чинило пратеће одреде и комору. За заповедника похода био је одређен бивши северински бан, искусни Стефан (Иштван) Лошонци.

У октобру 1389. године, краљ Жигмунд је са војском прешао Саву па преко Мачве стигао до Рудника и Груже, а онда је почетком новембра исте године опседао и освојио тврде градове Борач и Честин у Грузи, али их није дуго задржао. У борби за тврђаву Борач био је тешко рањен краљев дворски витез Иван Нађмихаљи који је био засут камењем и стрелама. Угарски краљ је 23. новембра био код реке Ломнице око Рудника где је издао једну повелу. Истог дана је издата и повелу у Ковину, али од стране краљеве канцеларије. Због зиме, краљ Жигмунд се вратио у Угарску и већ 1. децембра 1389. године био у Темишвару. Учеснике у овом походу, Жигмунд је обдарио поседима. Контрола над Борчем значила је контролу над Грузом и средишњим делом Шумадије, путевима који су повезивали област Рудника са југоисточним делом Моравске Србије, посебно са Крушевцом. Област Рудника била би тако одсечена од јужних делова државе Лазаревића.⁵

⁵ G. Fejer, *Codex diplomaticus Hungariae*, X/1, 515, 525; X/2, 442; X/4, 51; Mályusz, *Zsigmondkori Oklevéltár I*, 142, 146, 150, 151; V. Klaić, *Povjest Hrvata II/1*, 274, каже да је краљ Жигмунд након погибије кнеза Лазара напао на Стефана Лазаревића и тако га присилио да се склони под окриља султана Бајазиди I; P. Engel, *Archontologia I*, 4, 28, 38, 44, 49, 60, 64, 137, 139, 144, 189, 245; P. Engel, *A török-magyar háborúk első éve 1389 – 1392, Hadtörténelmi közlemények, Memoria rerum Sigismundi regis*, 111 évf. 3 sz. (1998) 12 – 34; P. Engel – C. Tóth Norbert, *Itineraria regum et reginarum Hungariae*, Budapest 2005, 62 par. 135; М. Шуица, Српске земље између Турске и Угарске од Косовске до Ангорске битке (докторска дисертација у рукопису), Београд 2006; Б. Стојковски, Кнез Лазар и Угарска, 237; Б. Стојковски, Српско-угарске везе 1389 – 1402, 42 – 44; Б. Харди, Прилог расправи о угарском нападу на Србију после Косовске битке 85, 87, 89; F. Šišić, *Vojvoda Hrvoje Vukčić*, 76, каже да је сврха тог рата била да се Лазарев наследник окани помагања Иваниша Хорвата и Ивана Палижне; у исто време, Никола Горјански Млађи је ратовао против Иваниша Хорвата у Мачви, а онда је прешао Дрину и ратовао на босанској територији око Бијељине (G. Fejer, *Codex diplomaticus*

Турци и сами оштећени погибијом султана Мурата I нису одмах после Косовског боја вршили упаде у Угарску. Тешко је хронолошки прихватити да су упади Срба и Турака у јужну Угарску (у Срем и Банат) почели пре овог Жигмундовог похода на Србију, као и признање турске власти. Према томе, догађаји који су сматрани њеним узроком, могли су да буду само последица.⁶

Али такви су упади, без обзира да ли је краљ Жигмунд дао повода или не, ипак уследили јер су били део система експанзије Османске државе.

Преко својих посланика кнегиња Милица се у то време распитивала у Дубровнику да ли тамо може са децом и пратњом наћи прибежиште ако буде дошла у невољу.⁷

Међутим, кнегиња Милица није отишла у Дубровник, јер земљи нису претили само опасност и рат од Турака и Мађара, већ и међусобне борбе оних који су Милице и њеној деци били потчињени. Српска црква је у овим годинама одиграла кључну улогу, помажући Милице и младом кнезу Стефану у борби за наслеђе кнеза Лазара. У првим данима након Косовске битке, патријарх Спиридон (умро је 11. августа 1389. године) имао је значајну улогу за опстанак Лазаревића. По његовом савету, кнегиња Милица је окупила државни сабор.

Србија је после Косовске битке била сувише слаба да се брани и од Турака и од Угара. У тим околностима, српски двор је под утицајем угарске офанзиве, кренуо путем помирења са Турцима. Измирење Лазаревих наследника са Турцима уследило је крајем 1389. године, а пре средине 1390. године.⁸

Срби су тада пристали да пуне турску војску у јужне српске градове, да Турцима дају помоћне одреде, да шаљу своје принчеве на османски двор и да се Оливера, најмлађа кћи кнеза Лазара, одведе у Бајазитов харем. Притиснута невољама у земљи и у окружењу, кнегиња Милица је одустала од Лазареве политике супротстављања

Hungariae X/4 665); J. Радонић, Србија и Угарска у средњем веку, 128-144, 137; В. Трпковић, Турско-угарски сукоби до 1402., 97; Ст. Новаковић, Срби и Турци XIV и XV века, 255-256; Г. Шкриванић, Путеви у средњовековној Србији, 104; М. Ал. Пурковић, Кнез и деспот Стефан Лазаревић, 18; В. Јовановић, Борач и Честин, Прилог проучавању средњовековних градова у Србији, ИГ 1-2 (1985) 7-34; Историја српског народа II, 47; П. Рокаи, Краљ Жигмунд и Угарска према Србији после Косовске битке, 145; P. Engel, *The Realm*, 203.

⁶ П. Рокаи, Краљ Жигмунд и Угарска према Србији после Косовске битке, 146.

⁷ Веће умољених (Сенат) донело је одлуку 12. октобра 1389. године да обавести кнегињу да своје благо може послати, а и сама доћи у Дубровник. Велико веће овластило је кнеза и Мало Веће да дарује посланике кнегиње, супруге покојног кнеза Лазара: (М. Динић, Одлуке већа Дубровачке републике II, 518, 533; J. Tadić, *Promet putnika u starom Dubrovniku*, Dubrovnik 1939, 53-59.)

⁸ Историја српског народа II, 48; В. Ђоровић, Историја Срба, Београд 1995; 263.

Турцима. Ипак, кнегиња Милица је у периоду 1389 – 1391. године одиграла кључну улогу у борби за опстанак Лазаревића и за њихово право да наследе очеву државу. Уз то, када је Српска црква покренула канонизацију кнеза Лазара (1391), тим чином су Лазареви синови Стефан и Вук постали изданци светородне династије и тако оснажили своје право на наслеђе светог кнеза Лазара. Из наследног права додатно је тако био елиминисан зет Вук Бранковић и његови синови.⁹ У првој половини 1390. године удружени Срби и Турци су нападали угарске пограничне посаде, вршили упаде у Мачву, Срем, крашовску и тамишку област. Правдајући упаде у северну Србију турским упадима у Банат, краљ Жигмунд је предводио походе на Србију и у лето 1390. године и још наредне две године. Мађари су успели да потисну Турке, пређу на лађама Дунав, уђу у Браничево и допру до града Витовнице у лето 1390. године. У повељи краља Жигмунда, коју је издао тамишком жупану Ладиславу Шаројију, у којој је реч о борбама у лето исте године, први пут се Турци помињу уз Србе, да су Турци и Срби били побеђени и да су изгубили пет застава које су као трофеји послате у град Зољом, у коме се Жигмунд налазио 23. јуна, а затим од 3 – 9 и од 22 – 25. јула. У другој половини 1390. године била је још једна српско-турска провала и то у близини Винковаца. Мачвански бан Стефан Лошонц и успео је да их заустави. Краљ Жигмунд је 3. новембра под Островицом, где лично предводи поход на Србију. Ту је издао једну повељу, а затим је 19 – 20. новембра био у Митровици. Ток овог јесењег похода не знамо. Вођен само против Срба, вероватно је поход био краткотрајан.¹⁰ У пролеће 1391. године, кнегиња Милица је послала своју кћер

⁹ Константин Филозоф, изд. В. Јагић, 263; Ј. Мирковић, Старе српске биографије, 61; Константин Филозоф, превод Г. Јовановић, 86; Н. Радојчић, Закон о рудницима деспота Стефана Лазаревића, Београд 1962, 37; Ђ. Трифуновић, Књижевни радови деспота Стефана Лазаревића, Београд 1979; 1-40, 114, 157-172; А. Веселиновић, Држава српских деспота, 114; М. Благојевић, Српски сабори и сабори отачаства Немањића и Лазаревића, 29-30; С. Мишић, Кнегиња Милица и Лазарево наслеђе, 8 – 9; М. Шуица, Нарастање нових моћника, Властела Моравске Србије од 1365. до 1402. године, Тематски зборник радова, Крушевац 2014, 21 – 37.

¹⁰ G. Fejér, Codex diplomaticus Hungariae X/1, 610-611; L. Thallóczy – A. Áldásy, Diplomatarium, 26-28 (повеља од 14. VIII 1390), 29; E. Mályusz, Zsigmondkori Oklevéltár I, 39, 194, 196; С. Ћирковић, Средњи век, Војводина знаменитости и лепоте, Београд 1968, 207-226; 220, у један мах је турски одред био потучен код Манђелоса 1390. године; М. Динић, Браничево у средњем веку, Српске земље у средњем веку, 99; П. Рокаи, Историја Мађара, 126; P. Engel – С. Tóth Norbert, Itineraria, 63, 64; М. Шуица, докторска дисертација у рукопису, 204 – 206; Б. Стојковски, Српско-угарске везе 1389 – 1402, 44 – 45; 46, сматра као и Петар Рокаи да је сукоб код Манђелоса био 1391. године; Војске које су полазиле из Угарске у земље Балканског полуострва прелазиле су Саву или доњи Дунав искључиво путем скела, односно такозваних бродова на територији јужне Угарске. О томе сведоче посредно повеље угарских краљева и војсковођа издате „in descensu campestri“ у неком савском или дунавском броду. Скеле су

Оливеру султану Бајазиту у Дренопоље. Пратио ју је брат, кнез Стефан Лазаревић, који се тада и лично поклатио султану. Том приликом је од султана добио одобрење да се тело кнеза Лазара из Приштине пренесе у манастир Раваницу.¹¹ У другој половини 1391. године, краљ Жигмунд је из Ердеља поново кренуо против Турака који су преко Саве упали у Сремску жупанију где је успео да их сузбије потоњи мачвански бан Иван Моровићи. У Срему је краљ Жигмунд био 19. и 28. септембра, затим 10. октобра. У свом логору на реци Сави био је 25. октобра 1391. године. Почетком 1392. године угарски краљ био је у Будиму и углавном у северним деловима краљевине. У пролеће 1392. године краљ Жигмунд је окупио војску и код Ковина прешао Дунав и ушао у Србију. За овај поход били су ангажовани Никола Горјански Млађи, пољски племић Шћибор Шћиборић, тренчински и пожунски жупан, немачки великаши Јост од Мерена, херцег Болко од Олцена и краљев рођак Вилхелм Цељски. За овај поход краљ Жигмунд је још придобио и надбискупа Канижаија, Леуштака Илошваија, мачванског бана Ђорђа Лацковића, Николу Јекелфалваија са браћом, синове Павла Кираљфалвија и још многе друге племиће. Сукоби су се одигравали на целом простору од Мачве до Браничева. Краљ Жигмунд је стигао до тврђаве Ждрело у теснацу Млаве, али се брзо повукао и у повратку опседао Голубац који је дошао у турске руке највероватније 1390. године и није био под српском влашћу у тренутку Косовске битке. За време опсаде Голупца био је тешко рањен Петар Перењи. Краљ Жигмунд је боравио у Браничеву јула и августа 1392. године. Како није могао проћи кроз кланац јер је страховао од заседе, краљ Жигмунд се пре 9. августа преко Дунава вратио у Угарску, а Николи Горјанском

обично биле на почетку похода зборно место мобилизованих чета. Преко бродова на Дунаву и Сави након завршетка операција на тлу Србије и Босне, повлачила би се војска за Угарску. Бродови у јужној Угарској нису били само база за операције угарске, већ и крсташке војске. Од краја XIV века, скеле на Дунаву користили су и Турци за своје упаде на подручје јужне Угарске.

До краја XII века бродови на водама Угарске били су у власништву владара. Феудализацијом угарске државе, бродови су прелазили у руке световне и црквене власти и тако су стицали право убирања скеларине која је представљала значајан извор прихода за власнике бродова. Појавом Турака у близини граница Угарске крајем XIV века порастао је значај бродова. Због потребе одбране јужне Угарске, власници бродова постали су најверније присталице владара, личности које су издржавале највише војника, чланови породица Чаки, Телегди, Горјански, Илочки и Моровић: G. Fejer, *Codex diplomaticus Hungariae*, X/7, 258-259, 264-265; D. Csánky, *Magyarország történelmi földrajza a hunyadiak korában I-II*, Budapest 1890-1894. П. Рокаи, „Бродови на Дунаву и притокама на подручју јужне Угарске у средњем веку, Пловидба на Дунаву и његовим притокама кроз векове, Београд 1983., 139-178.

¹¹ Ст. Новаковић, Срби и Турци XIV и XV века, 264.

Млађем оставио одбрану јужне границе како не би султан Бајазит I покорио Влашку и Угарску.¹² Овај поход, иако је био пажљиво припреман са учешћем многи великаша, није донео очекиване резултате.

У тим ратовањима Мађари су вратили територију Мачве која се у лето 1392. године помиње као угарска бановина подељена на дистрикте. Збивања из 1392. године не могу се сасвим разјаснити због непрецизне хронологије сукоба у Срему о коме говори краљ Жигмунд у повељи Ивану Моровићком од 24. августа 1392. године и то након свог повратка из похода.¹³ Захваљујући Турцима, Срби су након ових догађаја вратили утврђења која је раније заузео угарски краљ, па се ситуација у извесном смислу, у Србији стабилизовала. Ипак, Турци су наставили са упадима на Угарску територију, пљачкали је и пустошили током 1393. године. Пратећи кретање краља Жигмунда, може се видети да се он 1393. године кретао на релацији Будим – Трнава. Угарски краљ Жигмунд се убрзо након смрти краља Твртка I окренуо Босни. Наследника краља Твртка I, слабог Стефана Дабишу (1391-1395) принудио је на покорност.¹⁴ Међутим, у јулу 1393. године, краљ Дабиша је дозволио браћи Хорвати да у области Усоре, у граду Добору сакупе војску са којом ће преко Саве упасти у Славонију и тако обновити побуну. Забринут краљ Жигмунд је лично, у првој половини августа 1394. године са угарском војском, провалио у Босну у Усору. Са њим је био и Никола Горјански Млађи и његов брат Иван. Тада је заробио браћу Хорвати и одвео их у Угарску. Пре него што је дошао у Будим, на захтев супруге Марије, у Печују је мученичком смрћу казнио Иваниша Хорватија, док је Павла

¹² G. Fejer, *Codex diplomaticus Hungariae* X/1, 610, 683; X/2, 48, 64, 419; X/4, 295; L. Thalloczy-A, Áldasy, *Diplomatarium* 32-33, 40; F. Šišić, *Nekoliko isprava*, 230; E. Mályusz, *Zsigmondkori Oklevéltár I*, 245, 246, 247, 249, 257-258; 273, 279 - 281; V. Klaić, *Povjest Hrvata II/1*, 274; С. Ћирковић, Голубац у средњем веку 10-11; А. Веселиновић, Североисточна Србија у средњем веку, ИГ 1-2 (1987) 43-74; 53, Голубац је био угарски до Косовске битке; С. Ћирковић, „Црна Гора“, 69; E. Mályusz, *Kaiser Sigismund*, 38-39; В. Ћоровић, *Историја Срба*, Београд 1995, 263, каже да су Турци заузели Голубац 1389. како би контролисали Мађаре; P. Engel – С. Tóth Norbert, *Itineraria*, 65; Б. Стојковски, Српско-угарске везе 1389 – 1402, 48.

¹³ Стефан Лошонци (Lossonz) помиње се као мачвански бан 1390-1392. године. G. Fejer, *Codex Diplomaticus Hungariae*, X/4, 295; L. Thalloczy-A, Áldasy, *Diplomatarium*, 34 (24. VIII 1392); E. Mályusz, *Zsigmondkori Oklevéltár I*, 146; J. Радонић, Споразум у Тати, 139; В. Трпковић, Турско-угарски сукоби до 1402. године, 103-112; E. Mályusz, *Kaiser Sigismund*, 44, 86. А. Веселиновић, Држава српских деспота, 115; О догађајима из 1392. године видети још М. Шуица, докторска дисертација у рукопису; Б. Стојковски, Српско-угарске везе 1389 – 1402, 47 – 49.

¹⁴ С. Ћирковић, *Историја средњовековне босанске државе*, Београд 1964, 173; *Историја српског народа II*, 50 (С. Ћирковић); P. Engel – С. Tóth Norbert, *Itineraria*, 67; Б. Стојковски, Српско-угарске везе 1389 – 1402, 50.

Хорватија прогнао у манастир, где је овај убрзо и умро.¹⁵ Али када је босански краљ Дабиша умро 7. септембра 1395. године, босанска господа нису за краља хтела Жигмунда, већ удовицу Јелену Грубу (1395-1398).

У зиму 1393-1394. године, млади српски кнез Стефан Лазаревић је учествовао на скупу Бајазитових хришћанских вазала у Серу. Одазвали су се византијски цар Манојло II Палеолог, његов савладар и синовац Јован VII, царев брат морејски деспот Теодор Палеолог, господин Константин Драгаш. Састанак је изнео на видело немоћ и неслогу хришћанских господара потчињених султану, раскол у царској породици, као и непосредне практичне намере султана Бајазита да освоји преостале грчке земље. Иако је првобитно имао намеру да побије ове учеснике скупа, султан Бајазит је од тога одустао јер су му хришћанске размирице биле од користи.

Иако није извесно да ли је још ко од словенских феудалаца и владара, изузев Стефана Лазаревића и Константина Драгаша, присуствовао скупу у Серу, његове последице су се осетиле на читавом Балканском полуострву. Султан, не само да је успео да учврсти свој ауторитет у унутрашњости Балкана, него је показивао намере за ширењем граница турске моћи и изван оквира полуострва. Краљ Жигмунд је у августу био близу Северина, затим у Сегедину, Чанаду, Темишвару, а крајем новембра у Бачу.¹⁶ Крајем XIV века, Угарска је доведена у положај прве небалканске и немедитеранске државе угрожене снажењем Османлија. Док је угарски краљ Жигмунд деловао у Босни, Турци су искористили прилику и заузели Трновску Бугарску (17. VII 1393), преко Дунава упадали у Влашку (1394) и у Тамишки Банат (1395). Током јануара и фебруара 1395. године краљ Жигмунд је напао Молдавију и за кратко време је вратио под угарску власт. Султан Бајазит I је почетком 1395. године, поново преко Дунава упао у Влашку, освојио Мали Никопољ (Turnuseverin),

¹⁵ Иваниша Хорватија је казнио тако што је наредио да га привежу коњима за репове, а Павлу је поштедео живот јер је био свештеник. Павле је убрзо након прогонства умро. Осталим племићима (њих 32) одрубио је главе у Будиму: V. Klaić, *Povjest Hrvata* II/1, 230; С. Ћирковић, *Историја средњовековне босанске државе*, 174; P. Živković, *Bitka kod Dobora 1394, Značenja* 5, Doboj 1984, 55-61; P. Živković, *Usora i Soli, poprište historijskih događaja u XIV i XV stoljeću*, ČIG 15, Tuzla 1984, 33 – 44.

¹⁶ E. Mályusz, *Zsigmondkori Oklevéltár* I, 391 – 393, 407; F. Szakaly, *Phases of Turco – Hungarian warfare*, 74; С. Ћирковић, *Поклад краља Вукашина*, Зборник факултета у Београду XIV-1 (1979) 159-161; изнео је претпоставку да су на скупу у Серу учествовали и синови краља Вукашина; *Историја српског народа* II, 53 (С. Ћирковић); И. Ђурић, *Сумрак Византије, Време Јована VIII Палеолога 1392-1448*, Београд 2007; 39-40.

овладао Влашком и збацио војводу Мирчу (Mircea cel Mare, 1386-1418). У мају 1395. године, краљ Жигмунд је с Иваном Горјанским Млађим и Иваном Моровићким упао у Влашку, ослободио што су Турци освојили и Мирчу, који му се покорио, вратио на власт. У бици на Ровинама 17. маја 1395. године, у којој се као османски вазал борио кнез Стефан Лазаревић, показало се да Турци нису непобедиви. У Паризу је било одржано свечано благодарење у част хришћанске победе.¹⁷

Овом битком, краљ Жигмунд је ојачао свој положај у Влашкој. Међутим, иако је била пораз султана Бајазита I, она није озбиљније ослабила његове снаге. Османски владар је ускоро умарширао у Никопол, потчинио Добруцу, а његови гарнизони су контролисали прелаз преко Дунава.¹⁸

Док је још био у Влашкој, краљу Жигмунду је стигла вест из Будима о смрти краљице Марије. Њеном смрћу нестало је Жигмундово право на угарску круну, на коју су право имали још и Маријина сестра Јадвига и њен муж, пољски краљ Владислав Јагелонац. Како би био избегнут грађански рат у Угарској, острогонски надбискуп Иван Канижаи, кога је краљ Жигмунд у свом одсуству одредио за намесника у Угарској, затворио је све кланце преко Карпата и послао нешто војске у Кошице.¹⁹ Након што се вратио из Влашке у Будим, краљ Жигмунд се није упутио у Босну већ у Чешку како би се заједно са братом Вацлавом борио за царску круну. Пошто је у Босни смрћу краља Дабише (7. септембра 1395. године), дошло до промене на престолу, краљ Жигмунд је компромисом, на босанском престолу оставио Дабишину жену Јелену, па су његова права на босанску круну остала на снази, а крунисање одложено.²⁰

У пролеће и лето 1396. године, Турци су поново нападали по Тамишкој и Крашовској жупанији, одакле их је потиснуо тамишки жупан Никола Марцали.²¹

Забринут због османског надирања, краљ Жигмунд је у лето 1396. године позвао хришћане на заједничку акцију против Турака. Његов план био је да са француском

¹⁷ L. Thalloczy-A, Áldasy, *Diplomatarium*, 40, 41; Историја српског народа II, 55 (С. Ђирковић).

¹⁸ Р. Мантран, *Историја Османског царства*, 55.

¹⁹ M. Iohannis de Thwócz, *Chronica Hungarorum*, 219; V. Klaić, *Povjest Hrvata*, II/1, 276.

²⁰ Жигмунд је тражио обнову Таковачког уговора: G. Fejer, *Codex diplomaticus Hungariae*, X/2 443; X/4, 52, 666; С. Ђирковић, О Таковачком уговору, ИГ 1-2 (1962) 3-10; С. Ђирковић, *Историја средњовековне босанске државе*, 174, 177; *Историја српског народа II*, 58 (С. Ђирковић); В. Ђоровић, *Историја Срба*, 267.

²¹ Повеља краља Жигмунда Марцалију издата у Оршави 13. VIII 1396. године: F. Pesty - T. Ortway, *Oklevelek Temesvármegye és Temesvárváros I*, 263-267.

војском пређе балканске кланце, да преко Тракије избију на Егејско море где би се онда сјединили са византијском и млетачком флотом и затим предузели заједничке акције против Турака. Папа Бонифације IX (1389 - 1404) прогласио је крсташки рат и позвао феудалце западне Европе у поход против неверника, Папином позиву одазвао се велики број витезова из Француске, Бургундије, Немачке, Енглеске. Идеја о крсташком рату наишла је нарочито на погодно тле у Бургундији, из које је међу крсташима, потицао најзнатнији део западних ритера. У основи крајњи циљ, хришћанских витезова био је да, пошто невернике одбаце с угарске границе, продру и заузму све земље које се простиру до Сирије и Христовог гроба.

Крсташи су се прикључили угарској војсци у Будиму. Предвођена угарским краљем Жигмундом војска је личила више на руљу од 60.000 људи који су кренули у авантуру и пљачку, него на крсташку војску у одбрани хришћанства. Крајем августа 1396. године, војска се кретала долином Дунава све до Видина кога су освојили од Турака. Почетком септембра крсташи су започели опсаду тврђаве Никопол (данас село Никјуп). До одлучујуће битке дошло је 26. септембра 1396. године.²²

Млађи француски витезови нису послушали савете својих старијих сународника и Мађара, већ су хтели да једним коњичким јуришем униште турску војску коју је предводио султан Бајазит I. Након почетних успеха, њихов напад су унишtile трупе османских спахија и јаничара које су прешле у противнапад. Османлијска коњица искористила је панику која је захватила Французе када су видели да се пораз не може избећи. Власи и Трансилванци почели су напуштати Угре и прелазити на страну Османлија. Одлучујућу улогу за победу Турака имао је Бајазитов вазал, млади српски

²² М. Iohannis de Thwrocław, *Chronica Hungarorum*, 221-222; Битка код Никопоља: Н. Schiltberger *Reisebusch nach der Nürnberger Handschrift heraus gegeben*, V. Langmantel, Tübingen 1885. Константин Филозоф, изд. В. Јагић, 270; Гл. Елезовић, *Турски извори*, 58-59 (Ашик-паша Заде битку ставља у 1391. годину); F. Šišić, *Bitka kod Nikopolja (25. septembra 1396)*, *Glasnik ZM u BiH VIII* (1896) 49-96; J. Радонић, *Западна Европа и Турци*. А. S. Atyia, *The Crusade of Nicopolis*, London 1934; 21, 66-69, 184-185, мишљења је да је Француза и Бургунђана било 10.000, Немаца 6.000, Енглеза 1.000, Мађара 60.000, Влаха 10.000 и још око 13.000 Чеха, Пољака, Шпанаца и Италијана; E. Mályusz, *Kaiser Sigismund*, 41, 46 – 47; *Историја српског народа II*, стр. 55; P. Hanak, *Povijest Mađarske*, 26; P. Engel, *The Realm*, 202-203; P. Мантран, *Историја Османског царства*, стр. 55-56; П. Рокаи, *Историја Мађара*, 127; М. Шуица, *Битка код Никопоља у делу Константина Филозофа*, ИЧ књ. LVIII (2009) 109-124; Б. Стојковски, *Српско-угарске везе 1389 – 1402*, 51, каже да је Никополска битка, слично Ровинама, била једна индиректна веза Срба и Угара.

кнез Стефан Лазаревић који се са својих 5.000 оклопника сударио с одредом краља Жигмунда и оборио угарску заставу.²³

За хришћане битка је била катастрофална. Највећи број их је изгинуо, неки су погубљени, или су пали у заробљеништво. Мали број хришћана се вратио кући. Угарски краљ Жигмунд се једва спасао са бојишта. Успео је да се склони у кућу једне дубровачке породице близу Никопоља. Они су му дали дукате како би могао да се врати у Угарску.²⁴ Заједно са Николом Горјанским Млађим, Иваном Моровићким и Херманом Целским, краљ Жигмунд успео је да се укрца на галије родоских витезова које су биле усидрене на Дунаву. Како је млетачка помоћ Никопољу кренула касно, млетачки адмирал Томазо Моцениго кренуо је кроз Црно море и када је стигао на ушће Дунава, прихватио је са бродића потученог Жигмунда и одвео га до Цариграда. Обишавши Пелопонез, краљ Жигмунд је стигао до Локрума 18. децембра, затим у Дубровник у коме је провео Божић и на поклон добио 2.000 дуката и данак за две године унапред. Након тога, наставио је пут и почетком 1397. године стигао је у Сплит. Ту је наградио млетачког капетана Моценига који га је возио са 1.000 дуката. Затим је преко Сења и Загреба, крајем марта 1397. године стигао у Будим.²⁵

²³ Hans Schiltberger, 4; Константин Филозоф, изд. В. Јагић, 270; М. Ал. Пурковић, Кнез и деспот Стефан Лазаревић, стр. 41-42; Историја српског народа II, стр. 58; М. Шуица, Битка код Никопоља у делу Константина Филозофа, 114.

²⁴ I. H. Engel – I. Stojanović, *Povijest Dubrovačke republike*, Dubrovnik 1903, 61, 65, нар. 2; Уговором о Вишеграду од 27. маја 1358. године, Дубровчани су дошли под власт угарско-хрватског краља Лудовика I. Краљ им је тада признао потпуну аутономију, неповредивост граница, слободу трговине и неутралност у случају рата. Дубровник је у својим рукама задржао потпуно слободно вршење законодавне, управне и судске власти, финансијску аутономију, као и своју независну војску. У међународним односима, Дубровник је остао суверен. Једина значајна обавеза према угарској круни била је плаћање годишњег трибута у износу од 500 дуката. Исправа од 27. маја 1358. године: J. Gelsich – L. Thallóczy, *Diplomatarium relationum Republicae Ragusinae cum regno Hungariae*, Budapest 1887, 3-7; J. Радонић, Дубровачка акта и повеље, I/1, Београд 1934, 90-95; Опширнија литература: К. Војновић, *Sudbeno ustrojstvo republike Dubrovačke*, Rad JAZU knj. CVIII, Zagreb 1882; Ј. Војновић, Дубровник и Османско царство I, Београд 1898, 18, 25; V. Foretić, *Godina 1358. u prošlosti Dubrovnika*, Starine JAZU knj. 50, Zagreb 1960, 251-258; Б. Недељковић, Неколике карактеристике и опаске о дубровачком праву и држави XIV и XV столећа (1358-1460) ИЧ 18 (1971) 87-114; V. Foretić, *Povijest Dubrovnika I*, Zagreb 1980; Д. Динић – Кнежевић, Дубровник и Угарска у средњем веку, Нови Сад 1986; I. Mitić, *Dubrovačka država u međunarodnoj zajednici (od 1358 do 1815)*, Zagreb 1988.

²⁵ Извештаји Венеције о краљу Жигмунду: Š. Ljubić, *Listine IV*, 393-394, 39, 399; *Listine VII*, 210; Дубровчани су се након битке код Никопоља распитивали о Жигмунду. Слали су посланике у Рудник и у Ново Брдо како би сазнали о њему: N. Jorga, *Notes II*, 59; I. H. Engel – I. Stojanović, *Povijest Dubrovačke republike*, 65-66; A. S. Atyia, *The Crusade of Nicopolis*, 98-99; J. Tadić, *Promet putnika*, 154-156; М. Ал. Пурковић, Кнез и деспот Стефан Лазаревић, 42; П. Рокаи, *Историја Мађара*, 128.

Султан Бајазит I је после Никопоља разорио Београд, Земун, Сремску Митровицу, а многе становнике из Сремске Митровице је раселио и заробио. Турци су успели да из Посавине пређу у Подравину и продру чак до Птуја.²⁶

Победом код Никопоља султан Бајазит I се учврстио на обалама Дунава, уклонио несигурног вазала у облику тзв. Видинске царевине и понизивши угарског краља Жигмунда, заокружио турске победе на Балкану. Илузије о могућем протеривању Османлија победом у само једној бици, биле су за дуго времена распршене и западни владари су се вратили поново својим проблемима. Међутим, замисао о крсташком походу није била сасвим напуштена.

Заробљене западноевропске ритере Турци су након Никопоља одвели у Анадолију. У широко заснованој акцији ослобађања хришћанских ритера, главну улогу су имали Млечани и Ђеновљани. Али, у те врло уносне послове умешали су се и Дубровчани, па су се многи француски заробљеници преко Дубровника вратили у Француску.²⁷

Нема података о отвореном непријатељству између Лазаревића и Бранковића након Косовске битке. Зна се да Вук Бранковић није хтео да призна врховну власт кнегиње Милице и њеног сина јер се надао да ће после Косова преузети водећу улогу у Србији.²⁸ Пре Косовске битке, Вук Бранковић, ожењен најстаријом кћерком кнеза Лазара, држао је многе значајне градове, руднике и привредна седишта као што су Призрен, Пећ, Сјеница, Звечан, Вучитрн, Скопље, Брсково и Трепча, а престоница му је била у Приштини. Након Косовске битке, господин Вук Бранковић остао је да привремено неуздрман суверено господари својим областима на Косову и у Полимљу све до 1392. године. Његова област која је стварана паралелно са државом кнеза Лазара, после Косовске битке била је знатно чвршћа у односу на Моравску Србију. Значајну подршку Вук Бранковић је имао од хиландарског братства у коме се налазио његов брат Герасим. Преузимањем немањићких традиција Вук је у првом тренутку употпунио празнину насталу погибијом кнеза Лазара. У прилог Вуковог преимућства је и пуномоћје које је краљ Жигмунд издао 7. јула 1389. године Николи Горјанском Млађем да преговара са Вуком Бранковићем са којим је иначе био у

²⁶ Hans Schiltbergers, 7-8; Константин Филозоф, изд. В. Јагић, 271; F. Šišić, *Nekoliko isprava*, 232; J. Радонић, Западна Европа, 10; Д. Динић – Кнежевић, *Дубровник и Угарска*, 49-50; П. Рокаи, *Историја Мађара*, 127.

²⁷ И. Божић, *Дубровник и Турска*, 18; X. Иналцик, *Османско царство*, 24.

²⁸ Љ. Ковачевић, *Вук Бранковић, Годишњица НЧ 10 (1888) 215-301. Ст. Новаковић, Срби и Турци*, 268.

добрим односима. Према тексту се види да је Никола одлазио „племенитом господину Вуку, војводи и зету велможнога мужа Лазара, кнеза Рашке“ са задатком да преговара о стварима „које су на корист вашу и Рашке земље“. Краљ Жигмунд је наине настојао да заустави повећање броја хришћанских вазала према Турцима који су могли да угрозе његове границе. Тражио је савезнике који би спречили ширење Османлија и зато је успоставио контакте са Вуком како би били обновљени вазалски односи са Бранковићима. Осим тога, краљ Жигмунд је бар формално истакао Вуков суверенитет у односу на Лазаревиће чија је област, Моравска Србија, била третирана готово као краљев феудални домен.²⁹

За Вука Бранковића су били забринути и Дубровчани. Он се након битке обраћао Дубровачкој влади са молбом да прими његову ризницу у поклад и пружи склониште њему и његовој жени Мари и деци Гргуру, Ђурђу и Лазару. Дубровчани су му у мају 1390. године обећали склониште у њиховом граду на неограничено време у случају да не може држати српску земљу. Дали су му реч да га неће издати, нити учинити ниједног лукавства, да њега и његову породицу неће дати никоме на свету. Буде ли се десило да због овог гостопримства имају потешкоћа и запрети им опасност, Дубровчани ће онда све отпратити „коуда рече господин Влк“. Дубровчани су још обећали Вуку да у Дубровнику може подићи цркву своје вере.³⁰ Вук Бранковић није отишао у Дубровник, али је зато тамо послао своју ризницу јер је мислио да је Дубровник најсигурније место када дође до невоље. Све до смрти пружао је Вук Бранковић отпор Турцима. Међутим, није могао избећи судбину турског вазала. Већ у јануару 1392. године, Турци су од њега одузели Скопље које је постало важно упориште за даља освајања према северу. Ту се учврстио Бајазитов војсковођа Лигит-Паша, или Пашаит који се одмах почео мешати у односе међу домаћим феудалцима. У таквим околностима, Вук је морао да прихвати преговоре са султаном Бајазитом I, те је у новембру исте године примио вазалне обавезе што је значило плаћање данка и учествовање у турским војним походима.³¹ Сужавање суверенитета његове

²⁹ J. Gelcich – L. Thallóczy, *Dipl. Rag.*, 113-114; F. Šišić, *Nekoliko isprava*, 279; F. Szakaly, *Phases of Turco – Hungarian warfare*, 73-74; М. Шуица, *Моравска Србија на крају XIV века*, 44 – 46; Ђ. Харди, *Прилог расправи о угарском нападу на Србију после Косовске битке*, 90.

³⁰ Љ. Стојановић, *Повеље и писма*, I-1, 140-142 (бр. 143); М. Орбин, *Краљевство Словена*, 103, каже да је Вук према Дубровчанима био човечан и прави пријатељ.

³¹ *Историја српског народа II*, 51.

територије није се одмах одразило и на међународни политички положај. Османска држава је од почетка последње деценије XIV века пролазила кроз период своје унутрашње реорганизације па је прошло још неколико година до коначног пада Вука Бранковића.

Но и поред тога, он није био веран вазал Турцима. Није учествовао на скупу у Серу, у зиму 1393/4. године, као ни у бици на Ровинама (у мају 1395. године) где су као турски вазали погинули краљ Марко и Константин Драгаш, а учествовали су кнез Стефан Лазаревић и Константин Балшић. Такође, Вук Бранковић није учествовао ни у бици код Никопоља следеће године. Током 1396. године, Турци су заузели Приштину и скоро све земље Бранковића. Иако је пружао отпор, Вук је пао у руке султана и остао је у сужањству до краја живота. У турској тамници је умро 6. октобра 1397. године.³²

Највећи део његових земаља, од Дечана до Приштине, султан је поклонио Лазаревићима, задржавши за себе само стратешки важне тврђаве.³³ Вуковој жени и деци дао је само толико поседа да би могли некако живети, Бранковићима је остало само породично имање у Дреници са Вучитрном и Трепчом.³⁴

После пада Вука Бранковића, Босна је постала приступачнија Турцима који су надзирали путеве преко Косова и кроз долину Лима. У јануару 1398. године, турска војска је под заповедништвом Махмут паше Анђеловића била у Босни. Са њом је био и кнез Стефан Лазаревић. Због велике хладноће, турска војска је претрпела пораз. Великаши које је кнез Лазар хтео да потчини сада су покушали да се са кнезом Стефаном изједначе и измакну његовој власти. Пред султаном Бајазитом I су

³² F. Miklosich, *Monumenta Serbica spectantiam historiam Serbiae, Bosnae, Ragusii, Vindobonae* 1858; 231; Љ. Стојановић, *Родослови и летописи*, 220; М. Орбин, *Краљевство Словена*, 102, изражава сумњу да је Вук Бранковића отровала ташта; М. Динић, *Област Бранковића, Српске земље у Средњем веку*, 162; *Историја Српског народа II*, 58; Треба још напоменути да су Млечани Вуку Бранковићу и његовим наследницима доделили млетачко грађанство: Š. Ljubić, *Listine IV*, 326 – 327; У априлу 1399. године су у Венецију стигли изасланици синова Вука Бранковића и обавестили млетачку владу о очевој смрти. Међутим, тада су затражили накит њихове тетке Војиславе. Опширније: К. Митровић, *Млечани и српске земље у време кнегиње Милице и кнеза Стефана, кнегиња Милица – монахиња Јевгенија и њено доба, Тематски зборник радова, Трстеник 2014*, 59 – 81, 72 – 73.

³³ Ст. Новаковић, *Срби и Турци*, 287; М. Спремић, *Деспот Ђурађ Бранковић*, 44; М. Шуица, *Моравска Србија на крају XIV века*, 47 – 49.

³⁴ М. Орбин, *Краљевство Словена*, 102, каже да су Турци на захтев кнегиње Милице одузели Вуку земљу. В. Торковић, *Историја Југославије, Београд 1989*; 208; султан је Вуку одузео земљу од Дечана до Приштине и дао је Стефану Лазаревићу зато што је Вук био пријатељ Мађара.

оптуживали Стефана да му није веран вазал и да је ступио у пријатељске везе с Угрима, а и због неуспеха у Босни.³⁵

У пролеће 1398. године побунили су се Никола Зојић и Новак Белоцрквић. Никола Зојић био је војвода. Његова баштина била је у Рудничкој Сребрници, где је касније одржан сабор на коме је Стефан одредио сестрића Ђурђа за свог наследника. Стара Рудничка Сребрница је данашње село Рамаћа код Страгара. Територија којом је Зојић господарио била је стратешка регија одбране Моравске Србије од угарских напада. Значај војводе Зојића био је у великој мери везан не само за геостатешки положај територије којом је господарио већ је она обухватала и рударске центре, трговачке колоније, ковницу новца, утврђења. Промене у Зојићевом положају према кнезу Стефану биле су директно везане за Бајазитову политику према својим вазалима што је подразумевало прерасподелу утицаја унутар Моравске Србије уз давање подршке властели која је исказала лојалност Османлијама и била спремна да самостално извршава своје вазалне обавезе. Војвода Никола Зојић је код султана Бајазита I стекао поверење јер је учествовао у сузбијању угарских упада у област Рудника па га је султан искористио као политичку противтежу прековременом јачању кнеза Стефана Лазаревића и његовом могућем везивању за Угре. Новак Белоцрквић био је војвода из Топлице и старији човек када је подигао побуну, Када је завера била откривена, Зојић је побегао у оближњи град Островицу. Главу је сачувао само захваљујући родбинским везама са Лазаревићима. Са женом и четири кћери се релативно млад замонашио и од тада му се изгубио сваки траг. Новак Белоцрквић је побуну платио главом. Радикалан одговор на преврат окончано је започети процес осамостаљења старог војног племства кнеза Лазара које је довело у питање опстанак Моравске Србије. Крајем априла и почетком маја 1398. године, султану у Сер, кренуле су да бране Стефана од оптужби, мајка монахиња Јевгенија и њена рођака монахиња Јефимија. Успеле су да врате султаново поверење у Стефана па је у октобру исте године кнез Стефан отишао Бајазиту да се оправда. Султан је био задивљен Стефановим искреним кајањем, па се кнез Стефан вратио у Србију „всакоју чъстию оукрашен“. Све ово је имало за последицу јачање Миличине моћи,

³⁵ Константин Филозоф, изд. В. Јагић, 267; Л. Мирковић, Старе српске биографије, 63; Константин Филозоф, превод Г. Јовановић, 87; Историја српског народа II, 62.

али и веће улоге у вршењу власти Стефановог брата Вука. Догађаји из 1398. године били су последња Миличина одбрана Лазаревог наслеђа, овог пута угроженог непромишљеном акцијом кнеза Стефана. Вештом дипломатском акцијом на Бајазитовом двору, отклонила је кнегиња Милица (монахиња Јевгенија) опасност да буду одузете земље Лазаревића, на сличан начин како се то десило наследницима Вука Бранковића.³⁶

Након Никопоља, дуго се није знало шта се дешава са краљем Жигмундом. То је искористило угарско-хрватско племство које је предвођено баном Стефаном II Лацковићем (господарем Међимурја и Чаковца) за краља изабрало Ладислава Напуљског, сина Карла Драчког. Када се Жигмунд вратио у Угарску и сазнао за догађаје, сазвао је сабор у Крижевцима за 27. фебруар 1397. године како би умирио побуњено племство.

На сабор је био доведен (на превару) и Стефан II Лацковић. Био је иначе један од Жигмундових војсковођа код Никопоља. На сабор је дошао пошто му је краљ Жигмунд послао гаранцију (*salvum conductum*) о краљевој заштити на сабору. У бурној расправи Мађари су оптужили Лацковића за издају код Никопоља, па су краљеве присталице сасекле бана Лацковића, његовог синовца Андрију и многе хрватске племиће. Његове поседе краљ Жигмунд је дао браћи Николи и Ивану Горјанском и грофу, свом будућем тасту, Херману II Цељском.³⁷ У октобру 1397.

³⁶ Константин Филозоф, изд. В. Јагић, стр. 266-267, каже да је за заверу кнез Стефан сазнао од свог верног властелина Михаила, али му не даје ни титулу ни презиме, да је побуна била велика и датира је пре битке код Ровина. Л. Мирковић, Старе српске биографије, 67; Константин Филозоф, превод Г. Јовановић, 90; Монахиња Јефимија такође говори да је побуна била велика: Љ. Стојановић, Стари српски записи и натписи, књ. 1, Београд 1982, 61-62, бр. 198. М. Ал. Пурковић, Кнез и деспот Стефан Лазаревић, стр. 46-47. К. Јиречек, Историја Срба I, каже да се Зојић помиње као пријатељ Дубровчана I.X 1397; М. Шуица, Завера властеле против кнеза Стефана Лазаревића 1398. године, ИГ 1-2 (1997) 7-25; М. Шуица, Нарастање нових моћника, 30 – 32; Историја српског народа II, 62; О улози и значају кнегиње Милице у одбрани Лазаревог наслеђа: С. Мишић, Кнегиња Милица и Лазарево наслеђе, 11 – 12.

³⁷ Породица Цељских (*von Cilli, Cillei*) пореклом је из јужне Штајерске. У почетку су по граду Жовнеку (*Sapnek, Sappnegg*) носили име Жовнешки. Како су имали поседе око реке Савине (*Save*), названи су и Савињски (*De Sauna*). Када им је захваљујући Хабзбурговцима цар Лудвиг Баварски дао титулу грофова цељских, они се од 1341. године називају Цељски. Син грофа Фридриха I, Херман I, био је ожењен Катарином, кћерком босанског бана Степана II Котроманића. Њена сестра Јелисавета била је удата за угарског краља Лудовика I. Гроф Херман II био је син Хермана I. Након битке код Никопоља, спасао је Жигмунду живот и преко Цариграда и Дубровника, заједно са Николом Горјанским Млађим пратио је Жигмунда на повратку у Угарску. Његова друга кћер Ана, била је друга жена Николе Горјанског Млађег. Када је 1405. године постао таст краља Жигмунда, који се оженио Хермановом кћерком Барбаром, проширио је поседе на Вараждин и Чаковец и Међимурје. О Цељским

године на сабору у Темишвару (29. септембра до 26. октобра 1397. године), Жигмунд је донео законе који су били на штету повластица домаћег племства – на највише државне положаје, али и ниже, доводио је странце.³⁸ После Никопоља, краљ Жигмунд се не среће на територији јужне Угарске и Србије. Током 1397. године Угри су ипак под вођством Петра Перењија који је тада био жупан Земплена и Унгвара продрли до тврђаве Неваде као и до Честина у централној Србији. То би значило да Борач и Честин после 1389. године нису били угарски и да се граница често мењала. Због турских претњи и 1398. године, краљ Жигмунд је чак десет дана био у Бачу (2 – 12. фебруара), затим у Ђакову, Илоку и Горјанима, Земуну, 30. септембра у Бечкерек, поново у Илоку, а од 30. октобра до 5. новембра у Бачу.

Током 1398. године краљ Жигмунд је поново интервенисао у Босни јер је вољом босанске властеле, након смрти краљице Јелене, за новог босанског краља био изабран Стефан Остоја (1398-1404, 1409-1418).

Тако је био нарушен Ђаковачки уговор па краљ Жигмунд није могао да врши власт и у Босни. Након неуспеха у Босни, краљ Жигмунд се вратио у Вишеград и Будим где се налазио до друге половине фебруара 1399. године. Затим је крајем 1399. године отишао у Чешку како би помогао брату Вацлаву да се врати на престо. Током целе 1400. године, тумарао је по Чешкој и Моравској. Вратио се у децембру исте године.³⁹ Међутим, када се вратио у Угарску, присталице краља Ладислава Напуљског, позивајући се на кршење одлука донетих на угарским саборима у Крижевцима и у Темишвару, извршили су дворски удар 28. априла 1401. године и краља Жигмунда лишили престола. Заточили су га у тврђаву Вишеград, али угарски барони нису могли да се одлуче кога да доведу на угарски престо. Јер, осим Ладислава Напуљског (на чијој страни је био и папа Бонифације IX), присталице су имали и пољски краљ Владислав II Јагелонац (али Јадвига је умрла још 17. јула 1399. године), несуђени Јадвигин муж Вилхелм Хабзбуршки, а било је и оних који су хтели да на престо

видети код: V. Klaić, *Zadnji knez Celjski v deželah sv. Krone*, Celje 1982; V. Klaić, *Povijest Hrvata II/1*, 329; E. Mályusz, *Kaiser Sigismund*, 46-48, 91 – 93, 149, 333; P. Engel, *The Realm*, 204-205.

³⁸ *Codex Zichy V*, 46-47; E. Mályusz, *Zsigmondkori Oklevéltár I*, 4990, 5037, 5989; F. Döry- G. Bónis – V. Bacskai, *Decreta regni Hungariae, Gesetze und verordnungen Ungarns 1301-1457*, Budapest 1976, 157-174; E. Mályusz, *Kaiser Sigismund*, 47; P. Engel, *The Realm*, 205; П. Рокаи, *Историја Мађара*, стр. 129.

³⁹ G. Fejer, *Codex diplomaticus Hungariae, X/2*, 563, 630, 642, 659, 667; E. Mályusz, *Zsigmondkori Oklevéltár I*, 530, 694; E. Mályusz, *Kaiser Sigismund*, 60; P. Engel, *The Realm*, 206; P. Engel – N. C. Tóth, *Itineraria*, 74 – 80; Б. Стојковски, *Српско-угарске везе 1389 – 1402*, 52 – 53.

доведе неког од домаћег племства. Неслогу је искористио Никола Горјански Млађи и закључио је споразум са завереницима. Они су му на чување предали краља Жигмунда, а Горјански Млађи је њима као таоце предао сина Николу и брата Ивана, обећавши да неће пустити Жигмунда. Наравно, Никола Горјански Млађи није одржао обећање и тајно је краља Жигмунда пребацио из Вишеграда у град Шиклош у Барању, у првој половини августа 1401. године. Затим је уз помоћ краљевог брата Вацлава, племства Моравске и Чешке, Ивана Моровићког, омогућио Жигмундов повратак на престо.⁴⁰ Средином октобра 1401. године, краљ Жигмунд је био на слободи и за 29. октобар сазвао је сабор у Папи, близу Столног Београда. На сабору су угарски великаши поново прихватили Жигмунда за краља Угарске, а он је обећао да ће отпустити странце из државних служби и амнестирати оне који су га заточили и дати им највише државне положаје. Помоћ и подршку краљу Жигмунду у борби за његов повратак на угарски престо пружио је и гроф Херман II Цељски, чијом се деветогодишњом ћерком Барбаром, у ово време након ослобађања Жигмунд верио. Затим је почетком 1402. године краљ Жигмунд поново отишао у Чешку. Тамо је заробио брата Вацлава и Чешком сам завладао.⁴¹

Затим је отишао у Беч, и хабзбуршким војводама Вилхелму, Алберту IV и Ернесту, 9. августа 1402. године предао на чување Вацлава, а 16. августа са њима склопио савез о наслеђивању угарског престола за случај да умре без мушког потомства.⁴²

Почетком септембра издао је повељу о томе да ако умре без законитих мушких потомака, Краљевство Угарске припадне војводи Алберту IV као законитом наследнику и баштинику. Такође, ако би имао кћери, обавезао је Алберта да их поуда уз велики мираз. Да би остварио своју одлуку, краљ Жигмунд је морао да сазове сабор и добије сагласност сталежа. Сабор се састао у Пожуну у првој половини септембра 1402. године. Сталежи су тек 21. септембра потписали исправу којом су војводи Алберту признали наследство престола у случају да краљ Жигмунд не буде

⁴⁰ О овим догађајима: М. Iohannis de Thwrocław, *Chronica Hungarorum*, 223-224, 224-225; G. Fejer, *Codex diplomaticus Hungariae*, X/4, 152-155, о грађанском рату у северозападној Угарској; X/4, 293-297, 99-102; о помоћи Ивана Моровићког: E. Mályusz, *Kaiser Sigismund*, 61.

⁴¹ G. Fejer, *Codex diplomaticus Hungariae*, X/4, 99-102; E. Mályusz, *Zsigmondkori Oklevéltár II*, 1424, 1467 – 1583; P. Engel – N. C. Tóth, *Itineraria*, 78, 79.

⁴² G. Fejer, *Codex diplomaticus Hungariae*, X/4, 130-132, 132-134; E. Mályusz, *Zsigmondkori Oklevéltár*, 1833 – 4; V. Klaić, *Povjest Hrvata II/1*, 296; E. Mályusz, *Kaiser Sigismund*, 63; P. Engel – N. C. Tóth, *Itineraria*, 79.

имао мушких потомака. Потписали су и печатима потврдили 110 великаша, прелата и племића, затим заступници градова Пожуна и Шопрона.⁴³ Након тога, краљ Жигмунд је 23. септембра 1402. године прогласио Алберта за свог заменика и губернатора Угарске, обећао му и посебну резиденцију, као и годишњи доходак од дванаест хиљада златних угарских форинти.⁴⁴

Покрет Напуљске странке против краља Жигмунда и опасност од Турака на крају XIV и почетком XV века, тражили су велике жртве и напоре да се отклони опасност споља и одржи мир и поредак унутар земље. Како је угарско племство сужавало моћ владара, Жигмунд је морао да често сазива угарске дијете на којима су поред представника племства и свештенства, учествовали и представници слободних краљевских градова. Велика политичка моћ магната била је значајна за даљи политички развитак Угарске, али ипак није дошло до стварања самосталних феудалних територија. Дворска достојанства и функције у државној управи се нису наслеђивала, већ су се морала изнова стицати. Утицај магната у служби краља, у Жигмундово време, деловало је у правцу централизације и учвршћивања владарских права. Али тај утицај се исто тако могао окренути против краља и тада је деловао у правцу ограничења краљеве власти, а јачања снаге и ауторитета сталешких сабора.

⁴³ G. Fejer, *Codex diplomaticus Hungariae*, X/4, 132-134, 134-140; Жигмундов секретар и животописац Еберхард Виндеке (Eberhard Windecke) каже да је краљ Жигмунд сталезима давао разна обећања, затим им претио, све док није изнудио њихову дозволу и потписе да се обавезују да признају војводу Алберта за Жигмундовога наследника: E. Windecke, Altman, Berlin 1893, 19-20; E. Mályusz, *Kaiser Sigismund*, 65; P. Engel, *The Realm*, 207.

⁴⁴ G. Fejer, *Codex diplomaticus Hungariae*, X/4, 140-142, краљ Жигмунд је 17. септембра 1402. године издао прву повељу о именовану Алберта за губернатора; X/4, 142-144, повеља од 23. септембра 1402. са истим именованем; V. Klaić, *Povjest Hrvata II/1*, 295-298.

ТРЕЋЕ ПОГЛАВЉЕ

ДЕСПОТ СТЕФАН ЛАЗАРЕВИЋ И УГАРСКА ОД 1402. ДО 1427. ГОДИНЕ

У пролеће 1401. године, султан Бајазит I је прекинуо опсаду Цариграда започету још 1394. године, како би се припремио за обрачун са Монголима.¹ Византијски цар Манојло II Палеолог (1391 – 1425) је још у децембру 1399. године одлучио да крене на Запад како би изложио стварно стање после турских освајања, препустивши власт свом синовцу и некадашњем непријатељу Јовану VII. Регент је бранио Цариград најбоље што је могао, али је изгубивши сваку наду, обећао Бајазиту да ће му предати град ако овај победи Тамерлана.² Монголски владар Тимур, који је носио надимак Ленк (тур. ћопави), а на Западу познат под именом Тамерлан, био је свиреп, велики стратег, његови походи остављали су пустош и зверства. Био је у добрим односима са Византијом. Желећи да избегне низ мањих сукоба, Тамерлан је најпре стигао у Кајсери, а затим у Ангору (Анкару), док је већина његових трупа имала задатак да продре у срце турске земље и да је опустоши. Међутим, у врху османске војске, појавила су се различита мишљења. Велики везир Цандарли-Али предлагао је да се непријатељ измори ноћним нападом и опсадом. Беглеберг Румелије Фируз-бег насупрот томе се залагао за битку.

Као турски вазали у борбу против монголског освајача кренули су кнез Стефан и његов брат Вук Лазаревић, сестрићи Гргур и Ђурађ Бранковић. Битка код Ангоре одиграла се рано изјутра, у петак 28. јула 1402. године. Бајазит је са јаничарима био у средини војске, на десном крилу је био кнез Стефан (који је водио својих 5.000 тешких оклопника), на левом крилу био је Бајазитов син Сулејман Челеби. Насупрот турском обичају да се европске трупе, када се боре на азијском земљишту налазе на левом крилу, Стефанове трупе су биле на десном крилу. Стефан је три пута улазио у борбу и „окрвављеноу имџаше десњицу“³

¹ Ј. Радонић, Западна Европа и Турци, 13.

² Р. Мантран, Историја Османског царства, 57.

³ Константин Филозоф, изд. В. Јагић, 274; Л. Мирковић, Старе српске биографије, 72; Константин Филозоф, превод Г. Јовановић, 93; Chalcosandylae I, 139, наводи да је „Трибала“ копљаника било 10.000, а Бајазит је водио 120.000; Ducas, 97, наводи 5.000 српских оклопника; Г. Елезовић, Огледало света или историја Мехмеда Нешрије, Београд 1957, 80 – 81; И. Руварац, Стефан Лазаревић на

Дуго је са својим оклопницима одолевао нападу, али су Тимуру неочекивано пришли Бајазитови малоазијски тимари. То је убрзало Бајазитов пораз. Кнез Стефан је наговарао Бајазита да одступи, али видевши да је све изгубљено као и да се број Бајазитове војске смањује, одлучио је да га напусти и да покрије Сулејманово узмицање. Док су татарски одреди пљачкали Брусу, Сулејманове трупе и већи део српских одреда искористили су ту ситуацију и заобилазним путем се пребацили на европску обалу.⁴

Султан Бајазит I био је заробљен и као Тимуров заробљеник је умро у Акшехиру у Фригији 9. III 1403. године.⁵ У Тамерлановом ропству су се нашли и Гргур Бранковић и Оливера, али су пуштени споразумом српског посланика и монголског владара.⁶ Гргур се касније замонашио и као монах Герасим је умро 13. III 1408. године. Стефан је са Вуком и Ђурђем дошао после Ангоре у Цариград.

Тамерлан се вратио у Персију, где је ускоро умро, а Османско царство су захватиле борбе Бајазитових синова око престола.⁷

Треба истаћи да, пре него што је кренуо Бајазиту због Ангоре, кнез Стефан је хтео да себи осигура дубровачко грађанство. Тражио је да му Дубровчани потврде право грађанства, које је за себе и своје потомке осигурао кнез Лазар. Дубровчани су знали да је Стефан Бајазитов пријатељ, па му нису то хтели учинити, али га нису хтели ни вређати, него су га уверавали како је он већ по очевом запису дубровачки грађанин, сматрајући потврду као нешто излишно.

Али, ако кнез Стефан заиста буде желео да му се оно потврди, они ће то утврдити када се он врати из Бајазитовог похода.⁸ У овом одговору као да је постојала нека затегнутост између Стефана и Дубровника. Када се после Ангоре није знало шта је са Лазаревићима и Бранковићима, кнегиња Милица и госпођа Мара су замолиле да им

повратку из Ангоре у Србију, Зборник И. Руварца I, Београд 1934; 79-87; Г. Шкриванић, Ангорска битка 1402, ВИГ 2 (1964) 53-76; Р. Мантран, Историја Османског царства, 62; М. Николић, Византијски писци о Србији (1402 - 1439), Београд 2010, 39 – 46.

⁴ Г. Шкриванић, Ангорска битка 1402, стр. 73.

⁵ Р. Мантран, Историја Османског царства, стр. 65.

⁶ Историја српског народа II, 65.

⁷ Константин Филозоф, изд. В. Јагић, 280, наводи имена четворице Бајазитових синова; Л. Мирковић, Старе српске биографије, 78; Константин Филозоф, превод Г. Јовановић, 97.

⁸ Љ. Стојановић, Повеле и писма I-1, 195-196 (бр. 205), јун 1492. године; Ст. Новаковић, Срби и Турци, 305; Ј. Мијушковић, Додељивање дубровачког грађанства у средњем веку. Глас САНУ ССXLVI, књ. 9, Београд 1961, 89-130; М. Ал. Пурковић, Кнез и деспот Стефан Лазаревић, 58.

пошаљу бригантин јер су мислиле да су они на мору.⁹ О Миличиној и Мариној молби се расправљало у Дубровнику 31. августа и 1. септембра 1402. године. Велико веће је донело одлуку 1. септембра да се пошаље наоружани бригантин, да тражи српске кнежеве.¹⁰ Тражили су да им кнегиња Милица каже где су јој синови. Пада у очи да се у Дубровнику од средине септембра 1402. године говорило само о Лазаревићима, али не и о Бранковићима. Питање је да ли се у Дубровнику знало за њихове односе. У Цариграду је, у августу 1402. године кнез Стефан Лазаревић добио титулу деспота од цара-савладара Јована VII Палеолога.¹¹ Наиме, као што је већ речено, византијски цар је из Цариграда још 10. децембра 1399. године кренуо на запад да изложи какво је стање после турских освајања. Жenu Ирину и два малолетна сина Јована и Теодора склонио је на Мореју, а у Цариграду је као регент остао његов синовац Јован VII Палеолог. Деспотско достојанство није додељено породици Лазаревић као наследна титула, већ само Стефану лично.¹²

Примање знакова деспотске титуле није условило успостављање новог реалног византијског суверенитета над Србијом, јер слабо Источно римско царство није могло ни да помишља на врховну власт над Стефаном Лазаревићем. Међутим, несумњиво је да је српски владар тиме признао идеалну супрематију византијског цара у систему хијерархије држава, на чијем челу стоји Цариград. Приближавање Византији био је израз жеље да се Србија ослободи османског притиска, чему је тежила и Византија. Због унутрашњих сукоба у Османском царству, Стефан Лазаревић је добио знатно шире и слободније поље деловања које је било подлога која је за циљ имала независност српске државе, њено проширење и свестран развој као и окупљање свих старих српских области.

⁹ М. Ал. Пурковић, Кнез и деспот Стефан Лазаревић, 67; V. Foretić, *Povijest Dubrovnika I*, 185.

¹⁰ N. Jorga, *Notes et extraits II*, 85; М. Ал. Пурковић, Кнез и деспот Стефан Лазаревић, 67.

¹¹ Константин Филозоф, изд. В. Јагић, 278; У дубровачким документима, српски владар се са титулом деспота помиње 15. IX 1403. године када је веће умољених одлучило да се пошаље писмо деспоту Србије. Млетачка Република га помиње као деспота први пут у новембру 1404. године: А. Веселиновић, Држава српских деспота, 46, нап. 130, 131; О деспотској титули видети још: Ст. Новаковић, Византијски чиновни и титуле у српским земљама XIV и XV века, Глас САН 78 (1908) 178-279; 277; Ј. Радонић, Споразум у Тати 1426. године и српско-угарски односи од XIII до XVI века, Глас САН 187 (1941) 117-232; 216; Ј. Радонић, Наши деспоти током векова, Глас САН ССХХХ (1956) 11-17; 13; Б. Ферјанчић, Деспоти у Византији и јужнословенским земљама, Београд 1960, 183-184; Ј. Калић, Деспот Стефан и Византија, ЗРВИ 43 (2006) 31-40.

¹² Б. Ферјанчић, Деспоти, 182; М. Благојевић, Сродствена терминологија и хијерархија владара у списима Константина Филозофа и његових савременика ЗРВИ 39 (2001/2002), 225-235.

У току Стефановог боравка у Цариграду, вођени су преговори о његовој женидби са Јеленом, кћерком господара Митилене, Ђеновљанина Франческа II Гатилузија и сестром Евгеније, жене Јована VII Палеолога. Женидба је уследила три године касније.¹³

Међутим, већ у Цариграду је дошло до сукоба Стефана Лазаревића и Ђурађа Бранковића, јер је Ђурађ хтео да врати очеве области. Стефан је успео да Ђурађ у Цариграду буде затворен како не би пребегао Сулејману у Једрене. Али Ђурађ се ослободио уз помоћ неког „Родопа“ и прешао на страну Сулејмана који је био господар европског дела Турске након ангорске битке.¹⁴

За то време, Стефан је био на Митилени. Са Митилене Стефан се није враћао преко Дренопоља или Сера, већ преко арбанашко-зетског приморја. Султан Сулејман и Бранковићи су то знали и сматрали су да ће проћи и кроз земље Бранковића, па су издали налог да се у тим земљама чувају путеви. У Зети, Стефан је отишао својој сестри Јелени Балшић. Дубровчани су очекивали да ће Стефан и Вук доћи у Дубровник, па су почели да се припремају за њихов долазак. Обавестили су кнегињу Милицу да ће за оба њена сина дати гаранцију (*salvum conductum*). Био је послат и наоружани бригантин. То је било у октобру 1402. године јер је тада кнегиња Милица сазнавши за њихове сукобе, писала Дубровчанима да пошаљу бродове по њене синове. У јеку припрема у Дубровник је стигао гласник Мираш да јави како је Стефан срећно дошао у Зету. Дубровчани су одмах одредили посланство да иде у Зету, да поздраве Стефана и да га дарују са 600 дуката. Посланство је требало да крене 24. октобра, али истог дана је у Дубровник стигао глас да Стефан из Зете креће за Србију.¹⁵ У свом писму од 10. новембра 1402. године, Дубровчани су исказали бригу због писма кнегиње Милице како се у њиховом граду налазе неки „кои се зломъ твоѣ дѣце пеку“ и који ће „злоумъствомъ“ одузети Дубровнику добар глас.

¹³ Постоји потврда монахиње Јевгеније издата 12. септембра 1405. године на Расини у којој се наводи да је потврда издата „када се господин деспот жењаше“: Љ. Стојановић, Повеље и писма I-1, 198, бр. 209; Судбина деспотице Јелене у Србији није позната. Нема портрета, не помиње се у повељама, не помиње је ни Константин Филозоф. М. Ласкарис, Византијске принцезе у средњовековној Србији, Прилог историји византијско-српских односа од краја XII до средине XV века, Београд 1926, 97.

¹⁴ Љ. Стојановић, Родослови и летописи, 221 (бр. 605, 606); М. Спремић, Деспот Стефан Лазаревић и „господин“ Ђурађ Бранковић, ИЧ књ. LVI (2008) 49-68, 51.

¹⁵ N. Jorga, Notes et extraits II, 85; одлука Cons. Rog. од 22. октобра 1402. године; J. Tadić, Promet putnika, 56-57; Б. Крекић, Дубровник и Левант (1280-1469), Београд 1956, 28; М. Ал. Пурковић, Кнез и деспот Стефан Лазаревић, 68.

Тиме су Дубровчани хтели да убеди кнегињу Милицу да не постоје сплетке њихових људи са Бранковићима и моле је да им пише ко су ти људи.¹⁶

Разлог отказивања Стефанове посете Дубровнику био је, што је Ђурађ Бранковић уз помоћ Сулејмана кренуо у Србију. Зет деспота Стефана Лазаревића, Ђурађ Страцимировић Балшић, дао је својем шураку војске „колико је могуће“. Са Стефаном је ишао и Вук. Из Зете Стефан је ишао према Жичи, а онда на Косово. Недалеко од Грачанице, на Косову, код места Трипоље дошло је 21. новембра 1402. године, до борбе између Стефана и Вука Лазаревића са једне, и Ђурђа и помоћне османске војске са друге стране.¹⁷

Стефан је војску поделио на два дела. Већи део поверио је брату Вуку са задатком да нападне одреде Ђурђа Бранковића, а он је кренуо у јуриш против турских чета. Турски вазал, врањско-прешевски господар кесар Угљеша Влатковић је давао податке Стефану Лазаревићу о плановима турске војске. Затим му се и сам придружио и допринео исходу битке. Стефан је успео да постигне победу, иако његов брат није одолео притиску непријатеља. После битке код Грачанице, браћа су се повукла у град Ново Брдо. Ту је Стефан почео да прекоревача „преким речима“ Вука, због непознавања ратне вештине и губитка у људству, али све у намери да га поучи војном искуству. Међутим, Вук је пребегао султану Сулејману и онда је кнегиња Милица ишла Сулејману да га измири са Стефаном.¹⁸

После Ангоре се сматрало да се Србија ослободила Турака. Господар европског дела Османске државе, Сулејман није могао да на Балкану води политику освајања, већ углавном, чувања стечених позиција пошто му је пажњу заокупљала опасност од Тамерлана, а онда и борба против браће. Деспот Стефан је сматрао да би заузимањем Босне претила опасност да буде опкољен са западне стране и да је потребно да се ослони на неку силу, а то је могла бити само Угарска.

Уговор у Галипољу из средине фебруара 1403. године, између Бајазитовог сина Сулејмана, Византије, Млетачке Републике, Ђеновљана, Родоских витезова и херцега

¹⁶ М. Пуцић, Споменици србски I, 42 (бр. 74); Љ. Стојановић, Повеље и писма, I-1, 196-197 (бр. 206).

¹⁷ Константин Филозоф, изд. В. Јагић, 281; Љ. Стојановић, Родослови и летописи, 221 (бр. 608); Љ. Ковачевић, Деспот Стефан за време турских међусобица, Отаџбина III/4 (1880), 440. нап. Бр. 12, тумачио је да је реч о Пећи; Ј. Радонић, Западна Европа, 14-15; Ст. Новаковић, Срби и Турци, 319-320; М. Ал. Пурковић, Кнез и деспот Стефан Лазаревић, 69.

¹⁸ Ст. Новаковић, Срби и Турци, 326.

Наксоса, није пружао Стефану никакву сигурност. По том уговору, највећи добитник била је Византија, али цар Манојло II (који се вратио у Византију у јуну 1403. године) био је свестан да се ситуација само привремено побољшала. Сулејман је отворио своје луке за бродове Лиге и обавезао се да његови бродови неће пролазити мореузима без договора са члановима Лиге. Обећао је цару-савладару Јовану VII да ће га бранити од могућег Тимуровог напада, ослободио га плаћања трибута и вратио му неке територије.

Иако није учествовао у састављању уговора, одредбе су се односиле и на деспота Стефана Лазаревића. Предвиђено је да „Лазарев син“ задржи своју земљу као и зта Бајазитово време, уз услов да као и раније плаћа данак и шаље султану помоћну војску, али без изричите обавезе да је лично предводи.¹⁹

Међутим, Стефан Лазаревић био је свестан да не може да одржи своју власт пред Ђурђем Бранковићем кога је подржао Сулејман.

Још значајнији корак у промени односа према Турцима, који је за Србију значио велику прекретницу, било је тражење јачег савезника него што је била ослабљена Византија, такође притиснута од Турака. Једина хришћанска сила која би деспоту Стефану могла као савезник помоћи у борби против Турака била је Краљевина Угарска. Али у њој су још вођене унутрашње борбе око престола. Крајем 1402. године, по наговору босанског војводе Хрвоја Вукчића, цела Далмација до Дубровника и Хрватска јужно од Велебита, признале су за краља Ладислава Напуљског.²⁰ У јануару 1403. године, угарски барони предвођени браћом Канижаи, у Великом Варадину заклели су се над главом Св. Ладислава да ће збацили са престола краља Жигмунда и довести Ладислава Напуљског.²¹ Папа Бонифације IX (иначе пореклом Наполитанац) је 1. јуна 1403. године издао булу којом је Ладислава Напуљског признао за угарског краља и послао свог легата Анђела Ачајуолија

¹⁹ Ј. Радонић, Споразум у Тати, 146, уговор ставља пред крај 1402. године; Ст. Новаковић, Срби и Турци, 324, уговор ставља у октобар 1402. године; Ал. Пурковић, Кнез и деспот Стефан Лазаревић, 72; Историја српског народа II, 69; А. Веселиновић, Држава српских деспота, 116; Р. Мантран, Историја Османског царства, 66; И. Ђурић, Сумрак Византије, 110-111.

²⁰ То је касније истицао и сам краљ Жигмунд у повељи од 4. IV 1404. године: G. Fejer, Codex diplomaticus Hungariae, X/4, 298; F. Šišić, Vojvoda Hrvoje Vukčić, 150, 154.

²¹ О томе говори краљ Жигмунд у повељи од 1. VIII 1406. године: L. Thalloczy-A. Áldasy, Diplomatarium, 47; F. Šišić, Nekoliko isprava, 276; E. Mályusz, Zsigmondkori Oklevéltár II/1, 4889; V. Klaić, Povjest Hrvata II/1, 269.

(Assaiuoli) да свим средствима помогне уздизање Ладислава.²² Папску булу је у Угарској објавио острогонски надбискуп Иван Канижаи. Док су чекали долазак Ладислава из Напуља, побуњеници нису могли да заузму краљеве тврђаве јер их је чувала страна посада, а нису могли ни да се уједине. Крајем јула 1403. године, Ладислав Напуљски је стигао у Задар, са благословом Папе Бонифација IX, у пратњи папског легата Ачајоулија и са малом флотом под заповедништвом Млечанина Алвиза Алдемариска. У Задру је 5. августа 1403. године Иван Канижаи крунисао Ладислава за угарско-хрватског краља. Међутим, Ладислав није имао довољно одважности да крене у унутрашњост Угарске, у Будим на право крунисање, јер је његов отац Карло II Драчки изгубио живот у покушају да се домогне угарске круне.²³ А са друге стране, енергични Жигмунд је, вративши се из Чешке, стигао у Пожун 24. јула 1403. године и одмах пред збором кардинала оптужио папу Бонифација IX „да по дану и по ноћи не размишља ни о чему другом него како би нас (тј. Жигмунда) могао избацити из овог краљевства“, као и да је папа одговоран за грађански рат до кога је дошло у Угарској.²⁴ Затим се Жигмунд појавио у Будиму 25. августа, са Чешком војском и „светом круном Угарском“ на глави, тврдећи да је Ладислав окруњен лажном круном.²⁵ Краљу Жигмунду је било важно да у својим рукама држи градове Будим са Пештом, Пожун, Вишеград, Стони Београд, Острогон, Ђур, Веспрем. До почетка октобра 1403. године, већина побуњеника се покорила Жигмунду. Остали су се повукли у Напуљ, Пољску и Босну. Вештом политиком опраштања (без крвопролића), позивањем на мир и слогу, прихватањем Ладислављевих присталица, краљ Жигмунд је успео да до краја октобра исте године

²² Овај папски легат је у мају 1390. године свечано крунисао Ладислава Анжујског, сина Карла Драчког за краља Јерусалима, Напуља и Сицилије; G. Fejer, *Codex diplomaticus Hungariae*, X/4, 190; A. Theiner, *Mon. Hung.* II, 172; E. Mályusz, *Zsigmondkori Oklevéltár* II/1, 2443.

²³ Истог дана када је крунисан, Ладислав је јавио Венецији да је крунисан са потпуним бројем потребних инсигнија која су му чувана у Далмацији: Š. Ljubić, *Listine* IV, 479-480; то је вероватно била хрватска краљевска инсигнија: V. Klaić, *Povjest Hrvata* II/1, 311; F. Šišić, *Vojvoda Hrvoje Vukčić*, 155; *Историја српског народа* II, 70; П. Рокаи, *Историја Мађара*, 130-131.

²⁴ „...si quidem ipse romanus pontifex nihil aliud die noctique cogitare videtur, nisi ut modum, inveniat quo nos possit eiicere de hoc regno.“ V. Klaić, *Povjest Hrvata* II/1, 314; F. Šišić, *Vojvoda Hrvoje Vukčić*, 272 nap. 17.

²⁵ G. Fejer, *Codex Diplomaticus Hungariae*, X/8 469; краљ Жигмунд у Будиму 25. VIII 1403; F. Pesty – T. Ortway, *Oklevelek Temesvármegye és Temesvárváros* I, 331; E. Mályusz, *Zsigmondkori Oklevéltár* II/1, 2585.

постане господар ситуације у земљи.²⁶ Пре него што се вратио у јужну Италију, Ладислав Напуљски је 19. октобра именовоа свог присталицу босанског војводу Хрвоја Вукчића за главног намесника у Угарској, Хрватској, Далмацији и Босни, учинио га херцегом сплитским и свечано устолочио 4. новембра 1403. године. За заповедника својих снага у Далмацији, Ладислав Напуљски је именовоа Алојзија Алдемариска, врховног капетана напуљске морнарице.²⁷

Након ових догађаја погоршали су се односи између угарског краља и римског папе. Већ 9. августа 1403. године, краљ Жигмунд је наредио потпуни прекид односа између Угарске и Чешке, као и задржавање новца који је из тих земаља ишао у папску благајну. Нову наредбу краљ Жигмунд је издао 6. априла 1404. године која је као „*crimen laesae maiestatis*“ означила свако слободно и неодобрено обраћање папи по било ком питању, да све црквене службе и поседе даје само краљ и да папска именовања важе само ако их краљ потврди. Раскид са папом био је потпун и упркос каснијем помирењу, оставио је дубоке трагове на односе римокатоличке цркве и Краљевине Угарске. Краљ Жигмунд је наредио да се папска писма не могу објављивати у Угарској без дозволе владара (*placetum regis*). Ово право примењивали су угарски краљеви до цара Франца Јозефа (1848-1916). Угарски краљ Жигмунд користио је сваку прилику да на упражњена бискупска и опатска места постави своје људе (световне управитеље) занемарујући папске кандидате. То је трајало до 1410. године када је легат противпапе Јована XXIII, кардинал Бранда Кастиљоне, дошао у Угарску и у име овог папе уредио односе угарске цркве и краља Жигмунда.²⁸ Учврстивши се на престолу, краљ Жигмунд је настојао да отклони последице борби за власт последњих година и да сузбије своје противнике из оних земаља у којима су

²⁶ Акт о томе од 8. X 1403. у Будиму; G. Fejer, *Codex Diplomaticus Hungariae*, X/4, 225-229; краљ Жигмунд је из Острогона, 30 IX 1403. године писао Дубровчанима и потанко исприповедао шта је све постигао: J. Gelcich – L. Thallóczy, *Dipl. Rag.* 846-847; V. Klaić, *Povjest Hrvata II/1*, 315; S. Ćirković, *Staleška država*, 51.

²⁷ Исправа од 4. XI 1403. године у којој се Хрвоје наводи у новој функцији издата је у Лазанима код Сплита: F. Šišić, *Nekoliko isprava*, 224; Затим са истом функцијом помиње се у писму маршала Сицилије Млетачкој Републици од 15. XI 1403. године и такође писмо које је Хрвоје упутио млетачкој влади: F. Šišić, *Nekoliko isprava*, 207; Š. Ljubić, *Listine V*, 28, 45; Алдемариско је био заменик војводе Хрвоја: Š. Ljubić, *Listine V*, 1-3; F. Šišić, *Vojvoda Hrvoje Vukčić*, 165-166; В. Торковић, *Хисторија Босне I*, Београд 1940; С. Тирковић, *Историја средњовековне босанске државе*, 195.

²⁸ G. Fejer, *Codex Diplomaticus Hungariae*, X/4, 190-193, 200, 303-306; E. Mályusz, *Zsigmondkori Oklevéltár II/1*, 2568 (11. VIII 1410); F. Döry- G. Bónis – V. Bacskai, *Decreta regni Hungariae*, 180-182; S. Ćirković, *Staleška država*, 52; М. Антоновић, *Папство и Србија*, 19, 20; P. Hanák, *Povijest Mađarske*, 26; П. Рокаи, *Историја Мађара*, 143.

се још држали. Због тога је „балканска политика“ играла важну улогу током његове владавине.

Први српско-угарски преговори из последње деценије XIV века били су у сенци велике победе над хришћанима код Никопоља, али нису уродили плодом због отпора српске властеле као и противљења султана Бајазита. Након Ангорске битке, деспот Стефан Лазаревић је у почетку, можда само преговарао и чекао да види ко ће владати Угарском. Јер краљ Жигмунд је био заробљен још 1401. године, затим када се ослободио, повукао се у Чешку за целу 1402. годину. У Будим се вратио тек у августу 1403, а у Острогон у септембру исте године, како би осујетио планове Ладислава Напуљског. Краљ Жигмунд је такође морао да тражи савезника за борбу против Турака. Избор је пао на српског владара који му је писао о исходу битке код Ангоре.²⁹ У Будиму се знало да Стефан Лазаревић тражи савезника како би се ослободио турског јарма. За приближавање деспота Стефана Краљевини Угарској, краљ Жигмунд је одавао признање свом војсковођи и тамешком жупану Пипу Спану од Озоре³⁰, што би значило да је иницијатива потекла с угарске стране.³¹

По речима деспотовог животописца, иницијативу за угарско-српски споразум преузео је краљ Жигмунд који је српском деспоту Стефану послао своје изасланике „да би дошао у љубав са њим“. Краљеви изасланици су у Србији били лепо примљени, па је атмосфера за преговоре била повољна. Обострани интереси угарског и српског владара упућивали су их на споразум.

²⁹ Деспот Стефан је писао и немачким и италијанским кнежевима о исходу битке код Ангоре, као и о могућностима за истеривање Турака из Европе: Ч. Мијатовић, Деспот Ђурађ I, 27.

³⁰ Филип Сколарис био је родом Фирентинац. Када је имао тринаест година мајка га је дала трговцима који су га одвели у Немачку одакле су га посланици краља Жигмунда довели у Чешку, па у Будим. Прво је радио у трговачкој радњи, допао се благајнику краља Жигмунда и он га је довео у своју службу 1386. године. Када је са њим путовао у Острогон Канижајиу 1389. године, ту је упознао краља Жигмунда. Оженио се 1398. године Барбаром од Озоре и по њеном имању (близу Темишвара) добио је име. Краљ Жигмунд је имао у њега поверења па га је слао у Бобовац код краља Остоје. Истакао се прво како финансијски стручњак, а касније као војсковођа и управитељ. Обновно је северински Банат и подредио му јужноугарске жупаније између Мориша, Тисе и Доњег Дунава и Ердељских Карпата. Био је ту тамешки жупан (ишпан). Италијани су га звали Пипо Спано. Код нас је био познат као Филип Маџарин, а Мађари су га звали Пипо од Озоре. О Пипу Спану: G. Fejer, *Codex diplomaticus Hungariae*, X/4, 137, 687; E. Mályusz, *Zsigmondkori Oklevéltár* II/1, 831, 2994, 3371; Ст. Станојевић, *Pipo Spano*, Београд 1901; Ст. Станојевић, Пипо Спано, Гласник историјског друштва у Новом Саду, књ. 4 (1931) 302-304; Ј. Калић, Срби у позном средњем веку, Београд 2001, 79.

³¹ Ј. Радонић, Споразум у Тати, 145-148; М. Ал. Пурковић, Кнез и деспот Стефан Лазаревић, 74; Историја српског народа II, 71; А. Веселиновић, Држава српских деспота 116.

Срдачни односи, измирење два владара и ратника су настали крајем 1403. године или почетком 1404. године.³²

С угарским краљем Жигмундом српски деспот Стефан Лазаревић је ступио у вазалне односе који су били типични за европски Запад. То су били лични односи двојице људи који се граде у оквиру једног људског века, доживотни су, могу се обновити у следећој генерацији. Србија није вазал, него само деспот Стефан Лазаревић. Био је дужан да учествује на скуповима угарског племства, облицима дворског живота у Будиму, да угарском краљу пружа помоћ и савете као видљиве знаке сарадње Србије и Угарске. Угарски краљ је од српског деспота захтевао да према угарској круни буде у онаквом односу у каквом се налазио кнез Лазар према краљу Лудовику I и према њему пре Косовске битке, а који се пореметио након ове битке. Деспот је признат вазалом угарске круне само за Мачву и Београд.³³

Овим споразумом деспот Стефан Лазаревић је хтео и да створи сигурно залеђе како би лакше могао да се носи са својом опозицијом у земљи.

У писму бургундском војводи Филипу од 16. априла 1404. године, краљ Жигмунд му је прво јављао о преласку босанског краља Остоје на његову страну (што је било у

³² Да деспот није добио Београд пре Ангорске битке: Константин Филозоф, изд. В. Јагић, 272; У писму краља Жигмунда Дубровнику од 30. IX 1403. године, излаже прилике у Угарској и своје блиске намере. Нема речи о промени односа са Србијом: J. Gelicich – L. Thallóczy, *Dipl. Rag.* 846; J. Радонић, Дубровачка акта и повеље I/1, 843; М. Динић, Вести Еберхарда Виндекеа о Босни, *ЈИЧ* 1 (1935) 352-367; 355, наводи 1408. годину; Ст. Новаковић, Срби и Турци, 358, каже да је уговор између деспота Стефана и краља Жигмунда завршен пре 1405. године; И. Божић, Српске земље у доба деспота Стефана, 111-112; J. Калић, Београд у средњем веку, Београд 1967, 83, наводи крајем 1403. године и почетком 1404. године; Историја српског народа II, 71; А. Веселиновић, Држава српских деспота, 117; М. Благојевић, Сродствена терминологија, 231. М. Поповић, Београдска тврђава, Београд 2006, 85-130; Лексикон градова и тргова средњовековних српских земаља, ред. С. Мишић, Београд 2010, 36-41, с.в Београд (М. Антоновић).

³³ Т. Ст. Виловски, О прошлости Београда, Нови Сад, 1894, 31, нетачно наводи да је после Ангоре Стефан освојио Мачву од Турака и заузео Београд па од Жигмунда тражио да то одобри; А. Ивић, Историја Срба у Војводини, 7, почетком 1404. године Стефан је склопио савез с угарским краљем Жигмундом Луксембуршким и доживотно добио Београд, Голубац и Мачву (обухватала је предео између Саве и Дрине до планине Цера); J. Радонић, Споразум у Тати, 149, каже да је деспот Стефан ослоњен на султана Бајазид I, за време унутрашњих борби око престола у Угарској, држао и Мачву и порушени Београд. Аутор мисли да је Жигмунд признао деспоту Стефану оно што је већ поседовао. Д. J. Поповић, Срби у Војводини, књ. 1, 72, краљ Сигисмунд је деспоту Стефану уступио Београд и Мачвански Банат са варошима Ваљевом и Соколом, Голубац, Смедерево, Београд и Шабац да би ојачао одбрану земље према Турцима; J. Калић – Мијушковић, Београд у средњем веку, 83, каже да је за вазалне обавезе према угарском краљу од њега добио Београд, а не од Турака. С. Ћирковић, Средњи век, Војводина, значајности и лепоте, Београд 1968, 207-226; 220, деспот Стефан је пришао краљу Жигмунду Луксембуршком 1404. године и заузврат добио Београд и Мачву; Историја Београда I, 158; В. Ћоровић, Историја Југославије, 212, каже да је током 1403. године као угарски вазал Стефан добио Мачву и Београд и поседе у Торонталској жупанији; В. Ћоровић, Историја Срба, 278, исто.

ноембру 1403. године), а затим да му се деспот Стефан потчинио и да је посекао 10.000 Турака (што је свакако преувеличан број). У овом документу се Стефан први пут наводи са титулом деспота.³⁴ Крајем 1403. и током 1404. године, деспот Стефан је пленио поседе Бранковића, а пре октобра 1404. године, измирио се са братом Вуком. Милица и Вук су задржали статус савладара, али сада је водећу улогу имао деспот Стефан.³⁵

До које мере је Стефанов савез с угарским краљем Жигмундом претворио њихово лично пријатељство види се из одговора Дубровчана Стефановој сестри Јелени Балшић када се она распитивала о краљу Жигмунди. Дубровчани су јој 2. маја 1405. године писали да је он боље него икад и да спрема велику војску, али да не знају куда, па је Дубровчани упућују на деспота Стефана „који је у великој љубави и јединству са краљем Жигмундом.“³⁶ Са друге стране, и сами Дубровчани су као угарски вазали, истом краљу 16. новембра 1404. године изразили своју радост „che vedemo, la vostra serenità in sanità et in prosperità nel vostro regno“.³⁷ У Венецији се такође знало, преко деспотових посланика, да деспот више није турски вазал и да се спрема за борбу против Турака.³⁸

Суштину тог преокрета изразио је и сам деспот у аренги изгубљене београдске повеље (крајем 1404. или почетком 1405. године) у којој пише: „...от Косова порабоштень бихъ исмаилитъском ѷзикоу, дондѢже приде цар Персомъ и Татаромъ и раздроуши тѢхъ и мене сихъ роукоу Богъ милостиню својею свободи. Отъ идѢже оубо пришдъ обрѢтохъ красънѢшеѷ место отъ древлѷ превеликѷ град БѢль градъ и

³⁴ G. Fejer, *Codex Diplomaticus Hungariae*, X/4, 324; F. Šišić, *Nekoliko isprava*, 240; односи са Угарском су регулисани пре 15. IV 1404. године; М. Динић, *Писмо угарског краља Жигмунда бургундском војводи Филипу*, *Зборник Матице српске за друштвене науке* 13-14 (1956) 93-98.

³⁵ Стефаново ратовање је у летописима забележено као плењење Ситнице и спада у време од 31. IX 1403. године до 31. VIII 1404. године: Љ. Стојановић, *Родослови и летописи* 221 (бр. 610); Као доказ да су се браћа измирила пре октобра 1404. године је разрешница коју су Дубровчанину, закупнику царине у Плани издали „господство ти и господин Вук“, а коју је Дубровник донео 10. X 1404. године Стефанов човек Ивчин: М. Пуцић, *Споменици србски I*, 74 (бр. 136); Љ. Стојановић, *Повеље и писма I-1*, 204-205 (бр. 103); У повељи издатој између 1. IX 1404. и 31. VIII 1405. године, њиховој рођаци Јевпраксији (тј. Јефимији), Стефан је Вука ословио са „превазљубљени брат“: А. Соловјев, *Одабрани споменици српског права (од XII до краја XV века)*, Београд 1926; 190 (бр. 103); С. Мишић, *Кнегиња Милица и Лазарево наслеђе*, 13.

³⁶ М. Пуцић, *Споменици србски I*, 63-64 (бр. 117); Љ. Стојановић, *Повеље и писма I-1*, 385 (бр. 390).

³⁷ J. Gelcich – L. Thallóczy, *Dipl. Rag.* 139.

³⁸ Š. Ljubić, *Listine V*, 76-77.

по слоучаю раздроушень и запоустѣль, създахъ юго и възложихъ прѣсветѣи Богоматери.³⁹

Иста алузија се јавља и у аренгама повеља за Хиландар и Тисмену и Водицу као и у Уводу у Закону о рудницима. У повељи за манастир Хиландар из 1406. године, деспот Стефан је раекао да је био у тамним облацима, а онда „смирисмо се и починусмо и облаци тамни разиђоше се и засија нам ново Сунце.“⁴⁰

Деспотов животописац Константин Филозоф каже да се српски деспот после Ангорске битке ослободио турске власти и како је обилазећи земљу нашао Београд – „Најкрасније место од давнина“ и измолио га од Угара који „иако лежи у пределима српским, налази се као на срцу или плећима Угарске“, да је због њега склопио уговор са Угрима и сазидао га.

Деспот Стефан је одабрао Београд за своју сталну престоницу. Као савременик и очевидац Косовске битке и покосовских година, сматрао је да центар српске државе треба померити што даље на север. Из Београда се двор могао у случају невоље пребацити у Угарску. Само је јако војно утврђење могло да обезбеди већу сигурност градском насељу, Деспот је створио оба. Током читаве владавине деспота Стефана Београд „узросташе“.⁴¹ До почетка XV века, Београд је био само војно утврђење. Међутим, деспот Стефан је хтео да направи не само војно утврђење, него и напредан град. Он је први систематски стварао градско насеље, он је Београд одабрао за своју сталну престоницу, да му Београд буде ново српско, политичко и трговачко седиште. Предузети су били велики радови око оправке града, насељавања вароши, организовања трга и варошких повластица. Грађевински радови били су толико обимни да је скоро подигнут нови град. Деспот се најпре постарао да га учини што безбеднијим за нове становнике града. Због тога је највећа пажња била посвећена војним објектима. Насељавање града вршено је брзо и смишљено. Деспот је са свих

³⁹ Нажалост, деспотова повеља Београду није сачувана у оригиналу. Њена делимична садржина може се сазнати само по излагању деспотовог животописа Константина Филозофа, изд. Јагић, 272, 288, 287. То је покушао да учини Ст. Новаковић, али он повељу ставља у 1405. годину, па је ту раскорак између садржине и датума: Ст. Новаковић, Законски споменици, 87.

⁴⁰ Константин Филозоф, изд. Јагић, 272; F. Miklosich, Mon. Serb, 331-332; Ђ. Сп. Радојичић, „У тамним облацима ка сунчаним најсветлијим зрацима“, летопис МС 337 (1956) 581-601; 589; Н. Радојичић, Закон о рудницима, 37; Ђ. Сп. Радојичић, Творци и дела старе српске књижевности, Титоград, 1963, 193; А. Веселиновић, Држава српских деспота, 117, нап. 45; А. Веселиновић, Косовске алузије, 190.

⁴¹ Константин Филозоф, изд. В. Јагић, 272, 284, 287-288; Ј. Мирковић, Старе српске биографије, 86.

страна сабрао најбогатије људе и населио их у Београд – трговце који су имали пословне везе и капитал, занатлије да производе његово тржиште. Како би привукао што већи број људи у Београд, деспот Стефан их је ослобађао работа (зидања градова и других радова у корист владара), царина и дажбина везаних за њихово кретање по земљи.

Свако је морао добити „књиге са печатом“ да је становник тог града чиме су онемогућене злоупотребе других деспотових поданика. Повластице које су важиле само за Београд, омогућавале су трговцима да, прелазећи државне границе шире обим пословања и учвршћују везе Београда и Угарске. Београд је био важно трговачко средиште које је повезивало два суседна подручја – Панонску низију и Балканске области.⁴² Мере деспота Стефана прво су привукле у Београд Србе, деспотове поданике, затим дубровачке трговце, чија је делатност почетком XV века у Србији ионако била веома разграната и интензивна. Њих је било готово у свим градовима, рударским насељима, местима која су им пружала услове за уносну трговину. Добро су познавали балканске прилике и важност појединих места за своју робу. У нову деспотову престоницу су у почетку долазили дубровачки трговци који су већ имали разрађене послове у Сребрници, Новом Брду, Руднику, Ваљево, Смедерву и угарским градовима.⁴³ Дубровчани су долазили у Београд или лично или преко својих ортака везаних за друга места.

⁴² Ј. Калић – Мијушковић, Београд у средњем веку, 82-101; иста, Београд у међународној трговини средњег века, зборник радова „Ослобођење градова у Србији од Турака 1862-1867, САНУ, Београд 1970, 47-60; иста, Србија и Београд почетком XV века, Годишњак града Београда XXV (1978) 97-105; иста, Срби у позном средњем веку, 80, 82, 84, 96; Историја Београда I.

⁴³ М. Динић, Грађа за историју Београда у средњем веку II, Београд 1958, 14, 15-19, 21, 26-28. Опширнија литература о пословању Дубровчана у Србији (посредници у трговини и предузетници у рударству, цариници, правни положај Дубровчана): А. Веселиновић, Прилог проучавању рударства на Балкану крајем XV века, ИЧ 25 (1978) 249-253; А. Веселиновић, Забране и прекиди трговине у доба Деспотовине, ИГ 1-2 (1983) 25-42; А. Веселиновић, Царински систем у доба Деспотовине ИГ 1-2 (1984) 7-38; 1978; А. Веселиновић, Владарско и комунално у градовима Деспотовине, социјална структура српских градских насеља (XII – XVIII век), Смедерево, Београд, 1992, 125-137; М. Динић, Дубровчани као феудалци у Србији и Босни ИЧ IX-X (1959), 139-149; М. Динић, За историју рударства у средњовековној Србији и Босни I-II, Београд 1955, 1962; М. Исаиловић, Ваљево и околне области у средњем веку, Ваљево 1989; К. Јиречек, Важност Дубровника у трговачкој повијести средњег вијека, Дубровник 1915; К. Јиречек, Трговачки путеви и рудници Србије и Босне у средњем веку, Зборник К. Јиречека I, Београд 1959, 205-303; В. Јовановић, С. Ћирковић, Е. Зечевић, В. Иванишевић, В. Радић, Ново Брдо, Београд – Нови Сад 2004; Д. Ковачевић, Дубровачка насебина у Смедереву у доба Деспотовине, Зборник радова „Ослобођење градова у Србији од Турака 1862-1867“ САНУ, Београд 1970, 103-120; D. Kovačević, Uloga rudarstva u privrednom razvoju gradskih naselja Srbije i Bosne tokom prve polovine XV vijeka, Godišnjak društva istoričara BiH XVIII, Sarajevo 1970, 257-263; Д. Ковачевић-Којић, Градска насеља средњовековне босанске државе, Сарајево 1978; D. Kovačević –

Они су привредно повезивали Београд са најважнијим центрима Балкана, делом и Угарске.

У Београд су долазили и угарски и млетачки трговци. У којој су мери добијене повластице користили српски трговци није познато. Њихова имена нису сачувана, сигурно је да су и они учествовали у пословима који су се у деспотово време могли обављати под изузетно повољним условима.

Најчешће се у Београду трговало металима, тканинама, оружјем, сољу, грађевинским материјалом, занатским, сточарским и пољопривредним производима.

У град се улазило преко покретних мостова који су подизани веригама. Град је био подељен на Горњи и Доњи. У Горњем граду (на брежуљку) су се налазили деспотов двор, кула Небојша, деспотова ризница, библиотека, куће српске властеле. У Доњем граду налазило се градско насеље, куће трговаца и занатлија, цркве, бојница, прихватилиште.

Пристаниште на Дунаву налазило се са северне стране града, утврђено кулама које су браниле приступ непријатељима. О градској управи у Београду скоро да нема података. Вероватно је у Београду постојало градско веће.⁴⁴

Београд је деспот Стефан посветио Богородици. Град је био црквено седиште митрополита „егзарха свих српских земаља“. У Београду се налазила митрополијска

Kojić, *Il Commercio Raguseo di terraferma nel Medio Evo, Ragusa e il Mediterraneo*, Bari, 1990, 61-78; Д. Ковачевић-Кojiћ, Друштвена структура рударских градова, Социјална структура српских градских насеља (XII-XVIII век), Смедерево-Београд, 1992, 35 – 50; Д. Ковачевић, Приштина у средњем веку, ИЧ XXII (1975) 45-74; Б. Милутиновић, Дубровчани у Трепчи до 1455, Зборник ФФ у Приштини XXI – XXII (1991-1992), Приштина 1993, 211-241; Ст. Новаковић, Ново Брдо и Врањско Поморавље у историји српској XIV и XV века (штампано из НЧЗ) Београд 1880; М. Поповић, Прилог економској историји Дубровника, Зборник ФФ у Београду V/1 (1960) 189-225; V. Simić, *Istorijski razvoj našeg rudarstva*, Beograd 1951, IV-VI (1955-1957), 105-122. М. Динић, Градови у средњовековној српској држави, Из српске историје средњег века, Београд 2003, 682-684. Б. Храбак, Трг Ваљево у средњем веку, ИГ 3-4 (1953) 91-102; Б. Храбак, Средњовековни рудник и трг Рудишта под Авалом, Годишњак музеја пада Београда 3 (1956) 99-106; М. Спремић, Средњовековни рудници и тргови северозападне Србије (међусобна повезаност), Ваљево постанак и успон градског средишта, Ваљево 1994, 93-100. Ј. Тадић, Привреда Дубровника и српске земље у првој половини XV века, Зборник ФФ у Београду X/1 (1968) 519-536. S. Ćirković, *Dubrovčani kao preduzetnici u rudarstvu Srbije i Bosne*, *Acta historico – oeconomica Iugoslaviae*, vol. 6, 2G 1970, 1-20; S. Ćirković, *Ragusa e il suo retroterra nel Medio Evo, Ragusa e il Mediterraneo*, Bari 1990, 15-26; С. Ћирковић, Смедерево, престоница Српске Деспотовине, Зборник радова „Ослобођење градова у Србији од Турака 1862-1867“, САНУ, Београд 1970, 61-69. С. Ћирковић, Дубровачка ковница и производња сребра у Србији и Босни, ИГ 1-2 (1976) 91-98; С. Ћирковић, Д. Ковачевић-Кojiћ, Р. Ћук, Старо српско рударство, Београд – Нови Сад 2002; Р. Ћук, „Колоније“ у српским средњовековним градовима, Социјална структура српских градских насеља (XII-XVIII век), Смедерево – Београд 1992, 85-95.

⁴⁴ Константин Филозоф, изд. В. Јагић, 287.

црква „Успенија пречисте Владичице“.⁴⁵ Осим ње, постојале су још и цркве Св. Николе, Св. Петке и црква посвећена Трима јерарсима.

Поред православних цркава и митрополије, за време деспота Стефана постојала је и католичка епископија у Београду која није била нарочито јака.

Када су угарски свештеници једном приликом донели своје иконе у Београд, морали су их прво однети деспоту који их је означио, а затим поделио градским црквама.⁴⁶

Поред католичке епископске цркве, Дубровчани су такође имали цркву која се налазила изван градских зидина и у њој се служба одвијала на словенском језику.⁴⁷

Београд је у доба деспота Стефана био и културно средиште. Имао је библиотеку, био је нови центар преписивачке делатности.⁴⁸

Организовање престонице у Београду вршило се или између 1403. и 1407. године, или између 1404. и 1408. године. Константин Филозоф је забележио да је зидање Ресаве, града и манастира почело 1407. године и да је пре тога био завршен рад у Београду као и да је умрла госпођа Јевгенија.⁴⁹

По уговору који је крајем 1403. или почетком 1404. године склопио са краљем Жигмундом, деспот Стефан је добио и многобројна добра у Угарској. У Торонталској жупанији добио је бечејско и бечкеречко добро, са Бечејом и Бечкереком и достојанством великог жупана. У Срему је Стефан држао Купиник, Земун, Митровицу и Сланкамен. Такође, на Сави, на сремској страни, подигнут је у то доба читав низ утврђења. Срба у Срему било је највише за време краља Жигмунда. Деспот Стефан, а касније и деспот Ђурађ су на своје сремске поседе плански насељавали Србе. Срем је нарочито био колонизиран, јер је био најближи српској престоници и

⁴⁵ Временом, Београдска митрополијска црква постала је велики земљопоседник. Међу многобројним имањима београдске цркве, помиње се и рудник Рудишта недалеко од Београда, који је доносио знатне приходе: Константин Филозоф, изд. В. Јагић, 287; J. Teleki, Hunyadiak kora Magyarországon X, Pesten 1853, 414, повеља угарског краља Ладислава за Јанка Хуњија; Митрополијска црква је имала приходе и од рудничке царине, помиње се београдски митрополит Исидор 1. I 1423. године да је примио 40 литара сребра од рудничке царине: Љ. Стојановић, Повеље и писма I, 231; Б. Храбак, Средњовековни рудник и трг Рудишта под Авалом, Годишњак музеја града Београда 3 (1956), 99-106.

⁴⁶ Константин Филозоф, изд. В. Јагић, 324; J. Калић, Београд у средњем веку, 93.

⁴⁷ Константин Филозоф, изд. В. Јагић, 317; V. dela Brokijer, Putovanje preko mora, Beograd 1950; 131; X, такође говори о великом топу кога је деспот донео из Босне са победничког похода: исто, 133;

⁴⁸ Ђ. Сп. Радојичић, „У тамним облацима, 589-590.

⁴⁹ Константин Филозоф, изд. В. Јагић, 290; Л. Мирковић, Старе српске биографије, 88; Константин Филозоф, превод Г. Јовановић, 104; Кнегиња Милица је умрла 11. XI 1405. године: Историја српског народа II, 79.

деспотовини, а у њему није било угарског насељавања, па се Срби нису осећали као туђинци.⁵⁰

Деспот Стефан Лазаревић је посебну пажњу посвећивао границама своје државе. Нарочиту бригу за њено одржавање, чување и утврђивање могао је поклањати тек након ангорске битке када се ослободио вазалне потчињености према Турцима. Посебну пажњу је посвећивао границама које су се пружале дуж већих пловних река. Због њиховог стратешког, али и привредног значаја, дуж њих су организована утврђења која контролишу саму границу и промет путника, а њихово приобаље се обично са обе стране организовало као крајишки систем одбране.

Такав случај нарочито је био изражен на границама с Угарском, на Сави и Дунаву. Због свог старања о границама и држави, према Константину Филозофу, деспот Стефан је заслужио поштовање угарског владара који му је тада уступио Београд.⁵¹

Посебно је био занимљив положај острва на Сави и Дунаву, стратешки веома важних, нарочито у случају форсирања реке бродовима, или прве одбране у случају преласка и напада са циљем да се пребаци војска на другу обалу.

Зато је свака страна желела да контролоше речна острва иако је у принципу као и данас, граница ишла средином реке. Нека од тих острва су тада била у српским рукама. Поред трговачког и стратешког значаја, била су и склоништа народу када се пред османском војском склањао у утврђене градове и на острва.⁵² Поред острва на

⁵⁰ С. Ћирковић, Поклад краља Вукашина, 153 – 163; А. Ивић, Историја Срба у Војводини, 7-8; И. Руварац, Стари Сланкамен, 367-410, 377, 383, аутор каже да је Стефан добио Сланкамен, али да за то нема доказа; Д. Ј. Поповић, Срби у Војводини, књ 1, 72; Д. Динић – Кнежевић, Словенски живаљ, 18, каже да се не зна да ли је Сланкамен био у поседу деспота Стефана; Историја српског народа II, 318-319; М. Спремић, Српски деспоти у Срему, 46; Од српских династа у Угарску је прешао Дмитар, син краља Вукашина. Браћа Андрејаш и Дмитар су још у пролеће 1394. године напустили очеве земље у Македонији и преко Дубровника отишли у Угарску и ступили у службу краља Жигмунда Луксембуршког. У току следећих пет годин умро је или погинуо Андрејаш у борби против Турака, док се Дмитар и касније налазио у краљевској служби. У периоду 1404-1407. године, био је кастелан Вилагоша и жупан Зарандске жупаније. Био је то један од значајнијих краљевских градова, под којим је било велико властелинство од више стотина села. Дмитар је уживао велико краљево поверење и добро је служио Жигмунду који је у тим годинама учвршћивао своју власт у Угарској. О њима видети: L. Thalloczy – A. Aldasy, *Diplomatarium*, 45, 46, 48; А. Ивић, Историја Срба у Војводини 8; Д. Ј. Поповић, Срби у Војводини, књ. 1, 73; С. Ћирковић, Поклад краља Вукашина, Зборник ФФ у Београду 14-1 (1979) 153-163; Д. Динић – Кнежевић, Словенски живаљ 11; Историја српског народа II, 321; А. Фостиков, О Дмитру Краљевићу; ИЧ XLIX (2002), 47-67.

⁵¹ Константин Филозоф, изд. В. Јагић 284; Ј. Мирковић, Старе српске биографије 82-83; А. Веселиновић, Држава српских деспота, 109.

⁵² На једном безименом острву одиграо се сукоб још 1390. године између мачванског бана Стефана Лошонца и његовог локалног противника кога су помагале трупе Србе и Турака. После тог напада,

Сави и Дунаву, значајна стална места на којима се прелазила река били су и тзв. бродови (скеле) где се у мирно доба наплаћивала царина и скеларина, а у ратним приликама се ту пребацивала војска на другу обалу. Због тога су ови бродови били обезбеђени утврђењима. Угарски краљ је приходе и надзор над њима уступао градовима и истакнутим феудалцима међу којима је био и српски деспот.⁵³

Не може се тачно утврдити када је постигнуто измирење између Лазаревића и Бранковића. Сигурно је да није било крајем 1403. године јер је те године, према летописима, деспот Стефан пленио Ситницу, тј. њихову област.⁵⁴ Измирење је највероватније остварено после априла 1404. године, ако се узме у обзир Жигмундово писмо бургундском војводи из априла исте године у коме се каже да Стефан успешно ратује против Турака.⁵⁵ Дубровчани су себи приписивали заслугу за обнављање власти Бранковића. Вукове земље су наследници, изгледа у пуном опсегу, добили после 15. марта 1402. године. Једно писмо Стефана Лазаревића, његовог брата Вука и кнегиње Милице, писано тога дана у Приштини, као да доказује да су Бранковићи тек после тог датума добили своју очевину, значи, пошто су подигли читав поклад из Дубровника.⁵⁶

Прогласивши повратак државне самосталности која је била изгубљена на Косову, деспот Стефан је приступио повратку некадашњег државног јединства, па је у том циљу тежио да границе опет спусти на зетско-скадарско приморје (градове Скадар, Дриваст и Љеш) које су Млеци окупирали 1396. године. Иако су Стефану 7. јуна 1403. године Млеци честитали повратак из Ангоре и поклонили му оклоп, деспот је био против млетачке окупације и настојао је да врати стање од пре 1396. године.

Деспот је хтео да сестри Јелени и њеном сину Балши, након што јој је умро муж Ђурађ Страцимировић Балшић, осигура њихову стару државу и преко њих свој

деспот Стефан је на том острву, ради боље одбране, подигао утврђење од дрвета. А. Веселиновић, Држава српских деспота, 109, нап. 24.

⁵³ П. Рокаи, Бродови, 139-177.

⁵⁴ Љ. Стојановић, Родослови и летописи, 221 (бр. 610).

⁵⁵ М. Динић, Српске земље у средњем веку, 167; М. Спремић, Деспот Ђурађ Бранковић и његово доба, 54.

⁵⁶ Љ. Стојановић, Повеље и писма I-1, 194; М. Орбин, Краљевство Словена, 103; Повратак очевине био је пре Ангоре, осим два утврђења града, а то су Звечан и Јелеч; М. Динић, Српске земље у средњем веку, 162, 165.

углед, проширивањем своје врховне власти до Приморја.⁵⁷ Мир од 1. јуна 1407. године, није извршен све до 1412. године, када се Јелена удала за босанског војводу Сандаља Хранића.

Након што је Ладислав Напуљски именовоа војводу Хрвоја Вукчића за главног намесника у Угарској и херцега сплитског, његов положај је толико надрастао свог сениора – босанског владара да га је то довело у сукоб са краљем Остојом. Против њега је херцег склопио савез са Дубровником 15. јануара 1404. године, како би за босанског владара, на престо довео Павла Радишића који је припадао роду Котроманића. Већ у мају исте године, Остоја је био приморан да бежи на двор краља Жигмунда. Непосредно након збацивања Остоје, Хрвоје је заузео Сребрницу, најбогатији рудник сребра у Босни и Кучлат – град који је био важна раскрсница путева који су водили дуж Дрине и преко у Србију. Затим је успео да присвоји и добар део прихода од трга Дријева.⁵⁸ Дубровчани су тада мислили да би он могао да буде изабран за новог босанског краља, али се он није одлучио на тај последњи корак до освајања врховне власти како не би изазвао босанску властелу јер није припадао владарском роду Котроманића. Али његовом вољом је на босански престо дошао син краља Твртка I, Стефан Твртко II (1404-1408). Зато су му Дубровчани и ласкали када су писали: „...знамо што заповедаш у Босни, то ће бити.“ Краљ Твртко II је признао Хрвоја за самосталног обласног господара и владара.⁵⁹ Угарски краљ Жигмунд је херцега Хрвоја Вукчића сматрао својим најмоћнијим противником који му је сметао на путу до стицања круне краљевине Босне.

Већ у марту 1405. године Дубровчани су сазнали да угарски краљ планира поход против херцега и обавештавају га о томе.⁶⁰ Током лета, припреме су биле убрзане, па већ од 16. до 24. августа, краљ Жигмунд је боравио у Костајници, у Дубичкој жупанији. У исто време, славонски бан Павле Бешењи и Петар Перењи успели су да од херцега преотму Бихаћ. Почетком септембра 1405. године, краљ Жигмунд је

⁵⁷ Ст. Новаковић, Срби и Турци, 339, каже да је Ђурађ Страцимировић Балшић умро почетком 1404. године; М. Ал. Пурковић, Кнез и деспот Стефан Лазаревић, 78, каже да је Ђурађ умро у априлу 1403. године.

⁵⁸ Ј. Мргић-Радојчић, Доњи Краји, 85-86.

⁵⁹ Нови краљ у повељи Дубровчанима назива Хрвоја господином, херцегом сплитским и кнезом Доњих Краја: Љ. Стојановић, Повеље и писма I-1, 461, 490-494; О краљу Твртку II видети: Р. Živković, Tvrтко II Tvrtković i njegovo doba, Sarajevo 1981. Ј. Мргић, Доњи Краји, 88.

⁶⁰ J. Gelcich – L. Thallóczy, Dipl. Rag, 163-166.

лично започео војну против Босне. Са њим су били гроф Херман II Цељски, палатин Никола Горјански Млађи, војвода Шћибор Шћиборић, државни судија Франко Сечењи, затим Петар Перењи, Симон Розгоњи. Крајем септембра, угарски краљ је 28. и 29. септембра издао три исправе – две у војном логору под Соколом, а једну у Бихаћу у коме је остао до 8. октобра. Угарска војска коју је предводио бан Иван Моровићи такође је имала успеха и заузела је Сребрник у Усори. То је било упориште за даље продирање угарске војске у Босну.⁶¹

Вести о војним акцијама против Хрвоја настављене су и следеће године. У лето 1406. године, рат против Босне краљ Жигмунд је поверио Пипу Спану, а нови поход је припремао за прву половину 1407. године.

У августу 1407. године, краљ Жигмунд је са војском поново упао у Босну. Међутим, краљ се тада разболео, па није дошло до боја и у октобру је напустио Босну.⁶² Дубровчани су га тешили ласкавим речима: „Колике ли су поразе, колике пропасти и неподношљивих штета нанеле провале вашег величанства у појединим областима босанским.“⁶³

Босанци су успели да одбију три напада угарске војске, па је папа Гргур XII (1406 - 1415) издао проглас 9. новембра 1407. године за сав хришћански свет, позвавши га на крсташку војну, да помогну „првака католичког“ – краља Жигмунда „против Турака, Аријанаца, Манихејаца и других неверника у краљевинама и странама Цариградским, Влашкој, Угарској, Босни, Далмацији, Хрватској, Рами, Србији, Галицији“, а сви који буду пошли у рат добиће опрост.⁶⁴ До преокрета у Босни дошло је 1408. године. Средином маја 1408. године, краљ Жигмунд је прешао Саву и утаборио се под Добор градом у Усори. Ту је у свом логору боравио негде од 26. маја до 5. јуна, а затим се у јулу преко Бача вратио у Угарску.⁶⁵ Када се сакупила угарска

⁶¹ О овим догађајима: G. Fejer, *Codex diplomaticus Hungariae*, X/4, 397, 724; F. Šišić, *Nekoliko isprava*, 256; E. Malyusz, *Zsigmundkori, Oklevéltár II-1*, br. 4100, 4108, 4110, 4168, 4170, 4171, 4193; F. Šišić, *Vojvoda Hrvoje Vukčić*, 194; J. Мргић, *Доњи Краји*, 89; P. Engel – C. Tóth, *Itineraria*, 84.

⁶² F. Šišić, *Vojvoda Hrvoje Vukčić*, 199; P. Engel – N. C. Tóth, *Itineraria*, 86, 87.

⁶³ J. Gelicich – L. Thallóczy, *Dipl. Rag*, 176; „Obliviscimur...quantum cladis, quantum que perdicionis et intollerabilis iacture per singulas bossine regiones vestre maiestatis intullerint accessus.“

⁶⁴ G. Fejer, *Codex diplomaticus Hungariae*, X/4, 616-620; A. Theiner, *Mon. Hung.* II, 179.

⁶⁵ *Codex Zichy V*, 545, 553, 555, 562; G. Fejer, *Codex diplomaticus Hungariae*, X/4, 680; P. Engel – C. Tóth, *Itineraria*, 88, 89.

војска, краљ је наставио ратовање.⁶⁶ У првој половини септембра 1408. године, угарски краљ је однео победу, заузео тврђаву Добор, ухватио 120 босанских великаша којима је по Жигмундовом наређењу одрубљена глава, а њихова тела бачена у реку Босну. Краљ Твртко II био је помилован, али и заробљен. Током септембра уследио је још један Жигмундов поход у коме је допро све до Маглаја, у чијем подграђу је од 18. до 21. септембра издао неколико исправа. Угарска војска је у овом походу попалила многе градове у побила много побуњеника.⁶⁷ Али нису ухваћени сви побуњени босански великаши у Босни, па је краљ Жигмунд оставио у Босни војску како би обновио рат.⁶⁸

Најзначајнија последица овог догађаја била је да су се херцег Хрвоје Вукчић, војвода Сандаљ Хранић и остали босански великаши покорили угарском краљу Жигмунду, а према споразуму који је међу њима постигнут, Жигмунд је требало да буде крунисан за владара Босне онако како је то учинио краљ Твртко I.⁶⁹

Краљ Жигмунд је са заробљеним босанским краљем Твртком II кренуо из Босне у Угарску. Пре тога верним Дубровчанима је 25. септембра јавио о победи на шта су му они 24. октобра честитали.⁷⁰ Већ у децембру краљ Жигмунд био је у Будиму.⁷¹ Док је трајало ратовање краља Жигмунда у Босни, деспот Стефан је у јесен 1406. године започео да гради храм посвећен Светој Тројици.⁷²

⁶⁶ Краљ Жигмунд је издао повељу у Ђакову 13. VIII 1408. године и најавио да ће рат против Босанаца званично почети 24. VIII 1408. године: G. Fejer, *Codex diplomaticus Hungariae*, X/8, 492; *Codex Zichy V*, 557.

⁶⁷ О ратовању 1408. године и поразу босанске војске под Добором у Усори: E. Windecke, ed Altmann, 20, да су краљ Твртко II и 170 великаша заробљени издајом; ставља пораз у 1405. годину; F. Šišić, *Nekoliko isprava*, 287-288, 291, 306-310; E. Mályusz, *Zsigmondkori Oklevéltár II*, 6333-5; V. Klaić, *Povjest Hrvata II/1*, 334, пораз ставља у август 1408; F. Šišić, *Vojvoda Hrvoje Vukčić*, каже да је краљ Жигмунд држао Добор још од маја 1408. године и да је овај пораз био јужније од Добора; М. Динић, *Вести Еберхарда Винидекса о Босни*, ЈИЧ I (1935), 352-367; С. Ћирковић, *Историја средњовековне босанске државе*, 204-210; Р. Živković, *Твртко II*, 49-59; П. Рокаи, *Историја Мађара* 132; Р. Engel – С. Tóth, *Itineraria*, 88.

⁶⁸ *Codex Zichy V*, 565.

⁶⁹ С. Ћирковић, *Сугуби венац*, Зборник ФФ у Београду VIII – 1 (1964) 343 – 370; Краљ Жигмунд помиње измирење са херцегом Хрвојем и осталим босанским великашима у својој повељи сребрничке кастелане Николу Горажду и Ладислава Силађија: F. Šišić, *Nekoliko isprava* 312-314; С. Ћирковић, „Сугуби венац“, Зборник ФФ у Београду VIII-1 (1964) 343-370 (Работници, војници, духовници, 277-305).

⁷⁰ J. Gelcich – L. Thallóczy, *Dipl. Rag*, 182.

⁷¹ *Codex Zichy V*, 566-569; Р. Engel – N. C. Tóth, *Itineraria*, 89.

⁷² Љ. Стојановић, *Повеље и писма I-1*, 207. (бр. 217).

По оближњој реци ова црква добила је име Редава, а касније Манасија. Као што повеља за Београд, тако ни за Манасију није сачувана. Ресава је истовремено требало да буде и тврђава и преписивачка школа. Она је дала последњи полет српској књижевности знатно смањене српске државе. У јесен 1408. године, деспот Стефан је био болестан и од Дубровчана је тражио да му пошаљу лекара. Раније су се Дубровчани извињавали и говорили да не могу да их шаљу јер су им лекари стари, а сада су му послали лекара и 3. новембра 1408. године писали „од нашег живота што би се могло оукрњили бисмо“.

Послали су српском деспоту лекара на четири месеца. Општински лекар Daniel de Rasini, Италијан из Вероне се обавезао 14. новембра да ће ићи депоту да га оперише, пошто је тих дана деспот слао своје посланике у Млетке. У истом писму Дубровчани су му понудили свој бригантин да превезу посланике.⁷³

Деспот Стефан је ускоро оздравио и у првим децембарским данима био је у Будиму. По повратку из Босне, краљ Жигмунд и његова жена Барбара основали су 12. децембра 1408. године, витешки Змајев ред (Ordo dragonis).⁷⁴ У оснивачкој повељи реда био је истакнут циљ оснивања реда – борба против неверника и шизматика. Ред је бројао 22 члана и није имао свештенике.⁷⁵ То је била елитистичка организација најкрупније властеле, пореклом из јужних делова Угарске. На првом месту међу члановима реда био је деспот Стефан Лазаревић јер је био први по значају за одбрану Угарске од Турака. Према повељи, иза њега су били грофови Цељски, затим палатин Никола Горјански Млађи, ердељске војводе Иван Тамишки и Иван Сантои, мачвански бан Иван Моровићи, тамишки жупан и северин бан Филип Сколарис (Пипо Спано), грофови Крбавски, сикулски жупан Михаило Надашди, мармарошки

⁷³ N. Jorga, Notes et extraits II, 19, nap. 1; Љ. Стојановић, Повеље и писма I-1, 208; Р. Јеремић-Тодић, Прилози за историју здравствене културе старог Дубровника III, Београд 1940; 137; М. Пурковић, Кнез и деспот Стефан Лазаревић, 86; А. Веселиновић, Косовске алузије, 190.

⁷⁴ Краљ Жигмунд се оженио Барбаром Цељском у Крапини око Божића 1405. године. Из брака са Барбаром, краљ Жигмунд је имао кћи Јелисавету (рођену 1409. године), касније удату за аустријског војводу Алберта V Хабзбуршког: V. Klaić, Povjest Hrvata II/1,329; М. Ал. Пурковић, Кнез и деспот Стефан Лазаревић, 75; П. Рокаи, Историја Мађара, 81. Херцег Хрвоје Вукчић био је кум Жигмундовој кћери Јелисавети и о томе се хвалио Дубровчанима на шта су му они одговорили 9. II 1409. године: М. Пуцић, Споменици србски, 94-95; F. Šišić, Vojvoda Hrvoje Vukčić, 206.

⁷⁵ G. Fejer, Codex diplomaticus Hungariae X/4, 682-693; E. Windecke, ed Altmann, 177; М. Ал. Пурковић, Кнез и деспот Стефан Лазаревић, 86, каже да је Ред имао 24 члана. О витешком Змајевом реду видети код: E. Malysz, Kaiser Sigismund, 75-77, 80, 140 - 141. М. Антоновић, Деспот Стефан Лазаревић и Змајев ред, ИГ 1-2 (1992), 15-23; Р. Engel, The Realm, 210, 232, каже да је Ред имао 22 члана.

жупан Петар Перењи. У Ред су били примљени и херцег Стефан Вукчић, војвода Сандаљ Хранић, влашки војвода Влад II Дракул. Многи чланови реда су били рођаци или браћа: Никола и Иван Горјански, Карло и Иван Крбавски, Петар и Емерик Перењи, Никола Сечи, муж сестре Николе II Горјанског Млађег, отац Херман и син Фридрих – грофови Цељски. Мотиви угарског краља за оснивање реда били су да се уз помоћ најоданијих магната бори за циљеве у Италији, Немачкој и Чешкој.

Пошто нису сачувани протоколи Реда, не зна се шта је била делатност Реда у оквирима оснивачке повеље, а шта обавезе које су вазали договали сениору по феудалном праву. Делатност Реда може се пратити кроз политичку и војну активност његових чланова, саветодавну помоћ владару, учествовање у јавним скуповима (од 1419. године деспот Стефан је био редовно присутан на угарским саборима). Стефан је прихватио симбол и обичаје Реда.

Обележје Реда био је змај коме се реп обавио око врата и на чијим леђима је било бело поље са црвеним крстом. Није сачувана представа српског грба са змајем, иако је то дозвољавао Ред. Поред ношења змаја око врата, чланови Реда су имали плашт од плавог сомота са златном инскрипцијом пламеног крста у коме се читала девиза реда: „*O quam misericors est Deus, iustus et patiens*“.⁷⁶ Сваког петка, чланови Реда су морали да се облаче у црно, а ако то прекрше, сваки члан је морао да плати да се одслужи мисе у славу пет Христових рана. Према обичајима Реда, требало је да постоји солидарност с угроженим чланом, као и давање милостије.

Док се у Будиму славило, Ладислав Напуљски је започео преговоре са Венецијом око продаје Далмације. Краљ Жигмунд је протествовао и рекао Венецијанцима да Ладислав није прави господар Далмације, већ провалник и да она припада угарској круни. Ладислав је од Венеције у почетку тражио 300,000 дуката, али Венеција није прихватила, под изговором да је Далмација разорена ратом и да могу дати 100,000 у четири рате. Иако се ценкао, Ладислав се почетком марта 1409. године задовољио понуђеном сумом. Уговор је склопљен у Венецији 9. јуна 1409. године у цркви Св. Силвестра, а већ 29. јула се вијорио венецијански барјак на зидинама града Задра.

⁷⁶ М. Ал. Пурковић, Кнез и деспот Стефан Лазаревић, 87, наводи да су чланови реда носили црвену одећу, зелени огртач, златни ланас са змајем; М. Антоновић, Змајев ред, 21.

Босанским поразом, измирењем краља Жигмунда са војводом Хрвојем и продајом Далмације, био је завршен покрет који је започео побуном Палижне.⁷⁷

Свестан да га је Венеција насамарила са својим „вечним пријатељством“ и поред преговора, као и посредовања војводе Хрвоја, па и пизанског папе Јована XXIII, краљ Жигмунд је наговестио Венецији рат.⁷⁸

Зато је краљу Жигмунду било у интересу да придобије Хрвоја Вукчића, најмоћнијег обласног господара у западном делу Балкана и на тај начин учврсти своју власт на том подручју.⁷⁹

Крајем 1408. године, Стефанов брат Вук Лазаревић је подигао устанак са циљем да се изврши подела власти. Захтевао је од брата половину државе. Наиме, смрћу кнегиње Милице (монахиње Јевгеније, Јефросине) 11. новембра 1405. године, нестало је споне међу браћом Стефаном и Вуком. Нестао је њен ауторитет и благотворни помирљиви дух. Вука су подржали Бранковићи (Мара и Ђурађ), којима је Стефан одузео нешто земље око Ситнице и Турци који су хтели да ослабе Стефана и сузбију његову угрофилску политику. Султан Сулејман био је увек ту да се користи нечијим раздором. Вук је рекао да ће прихватити османску власт, ако преузме део земље у Србији. Султанову војску водио је стари Евренос бег, победник Срба у Маричкој бици. Вуков напад на Стефана започео је средином фебруара 1409. године.⁸⁰ Дубровчани су обавестили краља Жигмунда како је велики број Турака ушао у српске земље да од Стефана тражи поделу земље.⁸¹ Са 30.000 бораца под командом Евренос бега, у пратњи Ђурђа Бранковића, Вук је дошао у Рашку, у марту 1409. године и остао шест месеци, да опустоши она места која му се нису хтела предати.⁸² Борбе су вођене на Косову, око Приштине. У тим борбама деспоту Стефану помоћ је пружила угарска војска коју је водио краљ Жигмунд лично, али стварни заповедници су били северински бан и тамишки жупан Пипо Спано и мачвански бан Иван Моровићи, обојица чланови Змајевог реда.

⁷⁷ Š. Ljubić, *Listine V*, 31-32, 131-132, 155-158, 163, 181-199, 209; F. Šišić, *Vojvoda Hrvoje Vukčić*, 208.

⁷⁸ Š. Ljubić, *Listine VI*, 20, 26-29, 43, 47, 48, 50, 61-62, 64-69, 78-79, 94-98, 108-115.

⁷⁹ J. Мргић, *Доњи Краји*, 90.

⁸⁰ М. Ал. Пурковић, *Кнез и деспот Стефан Лазаревић*, 88.

⁸¹ J. Gelsich – L. Thallóczy, *Dipl. Rag*, 183 (28. II 1409. g.)

⁸² М. Орбин, *Краљевство Словена* 105; У изворима нема података о ставу српске цркве према побунама Вука Лазаревића и Ђурђа Бранковића: М. Антоновић, *Папство и Србија*, 25; В. Ђоровић, *Историја Срба*, 283.

Али угарска војска није пуно помогла деспоту Стефану. Једино је у марту угарска посада из Новог Брда упала је у Приштину, спалила је и опљачкала, али и успела да одбије Турке.⁸³

У лето исте године, Турци су извршили још силовитији напад и стигли су до капија Београда у који се повукао Стефан Лазаревић. Одбио је да се потчини Турцима, али је морао да преговара са братом који му је заузео половину земље. Тада је, у тим временима, деспот Стефан написао „Слово љубве“ – вапај за слогом и љубављу.⁸⁴ Извршена је подела земље и Вук је добио јужни део Србије, који се граничио са Бранковићима. Заједно са Бранковићима, Вук Лазаревић је признао врховну власт султана Сулејмана над територијама којима су владали.⁸⁵

Извршена је подела земље, али такво стање није дуго трајало. Наиме, новоуспостављено стање у Србији, извршено поделом територије, зависило је од прилика у Османском царству, тј. од династичких борби међу Бајазитовим синовима, које су биле у замаху. Сулејманов брат, принц Муса, прешао је из Анадолије у Европу са намером да поведе одлучујућу борбу за власт. Пришао му је српски деспот који је са Мусом преговарао преко свог посланика војводе Витка. После Мусине заклетве Стефану, између њих је, против Сулејмана склопљен савез.⁸⁶ Деспот Стефан му је помогао да освоји Галипоље. Код тврђаве Космидон, на Златном Рогу, код Цариграда, 15. јуна 1410. године, Мусина војска била је поражена. Али ратовање тиме још није било завршено. Након новог пораза код Једрена 11. јула 1410. године, Муса се повукао ка земљама деспота Стефана, па је Сулејман имао намеру да борбе пренесе у Србију.

⁸³ Дубровчани су тада писали краљу Жигмунду како им је, као угарским поданицима, горка сопствена победа: J. Gelcich – L. Thallóczy, *Dipl. Rag.*, 184 (18. III 1409. g.); („Genes vestre serenitatis subsidarit dicti despotis mercatum Pristine illus et sororis et hostis tenutam nuper intrarunt hostiliter et tutis per fortificia hostibus domibus nostrorum civium et mercatorum longevis. Spaciis magnisque erectis laborius uno dispersis visceribus, quod per illas et circum ferentes partes la te opes extendimus soli heu amaricarum victoriam nostram“); М. Ал. Пурковић, Кнез и деспот Стефан Лазаревић, 89-90; М. Динић, Област Бранковића, Српске земље у средњем веку, 172.

⁸⁴ Ђ. Сп. Радојичић, Творци и дела старе српске књижевности, 211-214.

⁸⁵ J. Gelcich – L. Thallóczy, *Dipl. Rag.*, 183; N. Jorga, *Notes II*, 122, нар. br. 5; Љ. Стојановић, Родослови и летописи, 222; М. Орбин, Краљевство Словена, 105; Ст. Новаковић, Срби и Турци, 365-366 (С. Ђирковић, Допуне и објашњења, 466); М. Ал. Пурковић, Кнез и деспот Стефан Лазаревић, 90; Историја српског народа II, 82.

⁸⁶ Константин Филозоф, изд. В. Јагић, 294; Ј. Мирковић, Старе српске биографије, 92; Константин Филозоф, превод Г. Јовановић, 107.

Сулејмана су подржавали Византија (цар Манојло II), Вук Лазаревић и Бранковићи. Након завршене битке, деспот Стефан је дошао у Галату, где га је прихватио византијски брод и довео у Цариград.⁸⁷ Цар Манојло II, сматрајући да савладар Јован VII није био у пуној власти када је Стефану дао деспотски венац, потврдио му је деспотску титулу. Разлог потврђивања деспотске титуле био је у томе што су између цара Манојла II и Јована VII настали помућени односи.⁸⁸

Због несигурности да иде копненим путем, деспот Стефан је морао да иде Црним морем, на грчким лађама, до ушћа Дунава. Затим је ишао Дунавом преко Влашке у пратњи кесара Угљеше Влатковића, господара Врања, Прешева и Иногошта. Био је гост војводе Мирче који их је снабдео коњима и опремом, а затим их кроз своје земље провео до угарске границе, где је деспот прешао у свој град Голубац.⁸⁹

Сулејман је у јуну упутио у Србију Вука Лазаревића и Лазара Бранковића да пре Стефана, као турски вазали преузму српске земље и области којима је деспот управљао. Покушај није успео, присталице принца Мусе су ухватиле и погубиле српске принчеве, приликом њиховог повратка у земљу, у јулу 1410. године.⁹⁰ Од Бранковића је остао само Ђурађ. Султан Сулејман је неко време гонио брата Мусу, али како је био склон пићу, у таквом стању су га 17. фебруара 1411. године удавили Мусини људи и донели у Једрене.⁹¹

Крајем јула или почетком августа 1410. године, деспот Стефан је дошао у Србију.⁹² Вративши се у Србију, он је пружио помоћ угарском краљу у сукобу са Босном. Док је Твртко II био у затвору, а Остоја чамио у Бобовцу (још од 1404. године), краљ Жигмунд је мислио да ће покорити Босну. Међутим, Остоја је успео да се ослободи и

⁸⁷ Константин Филозоф, изд. В. Јагић, 296; Ј. Мирковић, Старе српске биографије, 94; Константин Филозоф, превод Г. Јовановић, 107; каже да је након битке деспот Стефан ушао у Цариград „као побеђени и победник“; Chalcosandylas I, 160 – 162; Ducas, 129; Ст. Новаковић, Срби и Турци, 375-379 (С. Ћирковић, Допуне и објашњења, 466-467); N. Filipović, Princ Musa i šejh Beddredin, Sarajevo 1971; И. Ђурић, Сумрак Византије, 141; М. Николић, Византијски писци о Србији, 57 – 60.

⁸⁸ Б. Ферјанчић, Деспоти 15, 184; Ј. Калић, Деспот Стефан и Византија, 31.

⁸⁹ С. Ћирковић, Голубац, 11, каже да је био српски пре 1410. године; А. Веселиновић, Североисточна Србија у средњем веку, ИГ 1-2 (1987) 43-74; 53, Голубац је српски 1410. године.

⁹⁰ N. Jorga, Notes II, 127-128; Историја српског народа II, 84.

⁹¹ Константин Филозоф, изд. В. Јагић, 300; Ј. Мирковић, Старе српске биографије, 98; Константин Филозоф, превод Г. Јовановић, 111; М. Николић, Деспот Стефан Лазаревић и турске међусобице 1411 – 1413. године, Моравска Србија, Историја – Култура – Уметност, зборник радова, уредник проф. Др Синиша Мишић, Крушевац 2007, 159 – 170, 162.

⁹² Ст. Новаковић. Срби и Турци, 376-377; Историја српског народа II, 83.

босанска властела га је по други пут изабрала за краља крајем 1409. године.⁹³ Једино је Хрвоје остао веран Жигмунду. Краљ Остоја и један део босанске властеле, предвођен војводом Сандаљем, одбили су да Жигмунда признају за господара. Док је преговарао са Венецијом, краљ Жигмунд је донео одлуку да иде на Босну. Као присталица краља Жигмунда, херцег Хрвоје је учествовао у његовим војним акцијама у босанској држави 1410. године. Међутим, тада је био принуђен да Жигмунду врати Сребрницу, Кучлат, Бродар и Сусед, али је заузврат, према дубровачким вестима био проглашен за босанског вицекраља – намесника угарског краља у оном делу државе који је признао његову власт. Он је затим из Јајца 27. априла 1410. године позвао Сплићане да одузму краљу Остоји кућу коју су му дали, јер је одметник од краља Угарске („преблагот господина Жигмунда“), јер је у савезу са Турцима и противницима краља Жигмунда.⁹⁴

Краљ Жигмунд је крајем августа 1410. године кренуо у Босну, али је поход завршио већ до почетка новембра исте године и већ 12. јануара 1411. године био је у Будиму.⁹⁵ Потиснуо је планове не само у Босни, већ и у Угарској због титуле немачког краља, па је трајни мир на југу постигнут тек 1412. године. Како је 1409. године Ладислав Напуљски продао Венецији права на Далмацију, Жигмунд је своје снаге посветио и Млетачкој Републици. Жигмундови планови о широком европском савезу против Османлијског царства пали су у воду заслугом Венеције која није хтела да пошаље галије у Галипоље, како би оне спречиле прелаз Турака из Азије у Европу. Краљ Жигмунд је са Венецијом водио исцрпљујуће ратове 1411-1413. и 1418-1420. године (али без успеха). Примирје је постигнуто тек 1433. године, тако што је Венеција постала трајни господар далматинских градова.⁹⁶ Чим је краљ Жигмунд отишао из Босне, показао се привидним успех из 1410. године. Одметнуо се Сандаљ Хранић, а

⁹³ E. Fermežin, *Acta Bosnae*, 87, 89.

⁹⁴ J. Gelcich – L. Thallóczy, *Dipl. Rag*, 191, 192, 194, 195; F. Šišić, *Vojvoda Hrvoje Vukčić*, 221; J. Мргич, *Доњи Краји*, 91.

⁹⁵ G. Fejer, *Codex diplomaticus Hungariae*, X/5, 45-46; О томе је обавестио Дубровчане: J. Gelcich – L. Thallóczy, *Dipl. Rag*, 123-124, У Будиму је 12. I 1411. године, али није 1403; E. Mályusz, *Zsigmondkori Oklevéltár II*, 7882 (25. VIII је код Раче), 8019 (6. XI је код Раче), *Zsigmondkori Oklevéltár III*, 25 (12. I 1411. у Будиму); Већ 5. XI био је код Раче: F. Šišić, *Vojvoda Hrvoje Vukčić*, 223; P. Engel – C. Tóth, *Itineraria*, 91 – 92.

⁹⁶ J. Радонић, *Западна Европа*, 18-20, 24; Видети: P. Engel – C. Tóth, *Itineraria*, 92 – 93 за 1411. годину.

онда и Павле Раденовић. Поново је краљ Жигмунд кренуо у рат, али га није водио лично.⁹⁷

У другој половини 1411. године босански великаши су затражили мир. Како је дошло до споразума, не зна се. Почетком септембра, Дубровчани кажу да је краљ Жигмунд успоставио право у свим својим државама и земљама.⁹⁸ Средином октобра Дубровчани су упутили посланство да честитају што се Босна измирила с угарским краљем.⁹⁹ Остоја је признао Жигмунда, изгубио на северу Усору и Сол, остао без власти у Хрвојевим Доњим Крајима. У Усору је Жигмунд довео као војводу Николу Горјанског Млађег, у Солима Ивана Моровића, Сребрницу је дао деспоту Стефану Лазаревићу.¹⁰⁰

Краљ Жигмунд је након смрти Руперта Фалачког био изабран 21. јула 1411. године за немачког краља, па се већ у августу одрекао захтева за босанском круном, прихвативши Остоју за босанског краља. У склопу деценијског рата са Босном, краљ Жигмунд је заједно са још неким тврђавама и градовима у северозападној Босни, одузео босанској држави (тачније Хрвоју Вукчићу) и богато рударско и трговачко средиште, град Сребрницу. Поседовање Сребрнице од стране Мађара било је кратког века. Последњи пут се Сребрница помиње у угарским рукама у мају 1411. године, а први пут у саставу Српске деспотовине 15. маја 1413. године и у том периоду је сигурно предата деспоту. Тако је Сребрница после Новог Брда, као највећи рудник на Балкану дошла под српску власт. Босански краљ и властела нису могли то да спрече, али се нису могли ни помирити да најјачи центар Босне остане изван ње. Покушаји босанских краљева да ратовима и честим упадима поново дођу у посед овог важног рудника, нису имали трајног успеха.¹⁰¹ Давање Сребрнице српском деспоту треба

⁹⁷ Краљ Жигмунд није лично водио војску у Босну.

⁹⁸ J. Gelcich – L. Thallóczy, Dipl. Rag, 201-202.

⁹⁹ N. Jorga, Notes II, 131.

¹⁰⁰ V. Klaić, II/2, 49; F. Šišić, Vojvoda Hrvoje Vukčić, 223.

¹⁰¹ Codex Zichy VI, 146; J. Gelcich – L. Thallóczy, Dipl. Rag, 195, 200; E. Mályusz, Zsigmondkori Oklevéltár III, 730 (21.VII 1411, Frankfurt) E. Mályusz, Kaiser Sigismund, 95; За Сребрницу видети: В. Ћоровић, М. Динић, За историју рударства I, 47-100; 56-57; К. Јиречек, Трговачки путеви и рудници Србије и Босне у средњем веку, 298; С. Ћирковић, Историја средњовековне босанске државе, 213, 214; Д. Ковачевић-Којић, Градска насеља средњовековне босанске државе, Сарајево 1978; К. Јиречек, Историја Срба II, 323, каже да је Жигмунд деспоту Стефану даровао Сребрницу 1413, ако не и раније; М. Ал. Пурковић, Кнез и деспот Стефан Лазаревић, 106; каже да је Сребрница дата деспоту као награда у рату против Србије; В. Ћоровић, Сребрница за владе деспота Стефана (1413-1427), прилози

повезати са деспотовим боравком на будимском двору. У том периоду су одржана два сабора у Будиму: у лето 1411. године, и од 22. маја до 23. јуна 1412. године. Највероватније се то догодило за време првог сабора, током јула 1411. године, јер су тада вођени преговори о даљим српско-угарским везама. Детаљи споразума нису сачувани.¹⁰² Осим Сребрнице, краљ Жигмунд је поклатио српском деспоту богате и златне руднике са ковницама новца Сатмар и Немети, Нађбању и Фелшебању са целом Сатмарском жупанијом, затим Дебрецин у Бихарској и Бесермењ у Саболчкој жупанији и још нека места у Бихарској и Саболчкој жупанији.¹⁰³

Поред Сатмарске жупаније, деспот Стефан је држао и велике поседе у Торонталској жупанији (са градовима Бечкерек и Бечејом) и многе поседе у Крашовској и Тамишкој жупанији.¹⁰⁴

Захваљујући сачуваним извештајима о увођењу деспота у посед, позната су два комплекса деспотовог властелинства у Угарској. Један је око града Дебрецина у средишту Угарске и састојао се од самог града, трговишта Бесермењ и 34 села у околини та два места, у Бихарској и Саболчкој жупанији. Други комплекс налазио се у Источној Угарској и Сатмарској жупанији и обухватао је свега 15 мањих села и пустих селишта, али је зато имао важне трговачке и рударске градове (Сатмар, Немци, Нађбању и Фелшебању). Деспоту је тада било поверено управљање

за КИФ 2 (1922), 61-77; М. Динић, Средње Подриње, Српске земље у средњем веку, 298; А. Веселиновић, Држава српских деспота 117, нап. 47; P. Engel, *The Realm*, 229, 234.

¹⁰² E. Mályusz, *Zsigmondkori Oklevéltár* III, 644, 653 – 657, 662, 673, 674, 678, 707, 708, 2143 - 2414; J. Радонић, Споразум у Тати, 150-162, 156, каже да је деспот Стефан ступио у неку врсту вазалног односа према угарском краљу; Историја српског народа II, 85-86; E. Mályusz, *Kaiser Sigismund*, 141; А. Веселиновић, Граница између Србије и Босне у XV веку, Зборник БиХ 1995, 87-100, 91.

¹⁰³ *Codex Zichy* VI, 146-148; L. Thalloczy-A, *Áldasy, Diplomatarium*, 52, 53, 54, 56; E. Mályusz, *Zsigmondkori Oklevéltár* III, 673, 678, 707, 708, 967, 1002, 2589; А. Ивић, Историја Срба у Војводини, 8; Д. Поповић, Срби у Војводини, књ. 1, 73; А. Веселиновић, Држава српских деспота, 118, нап. 49; P. Engel, *The Realm*, 233-234; Варош Сатмар (*Szatmár*) је данас Сату Маре у Северној Румунији, поред Сатмара је Немети (*Németi*): D. Csánki, *Magyarország* I, 469; Историја српског народа II, 322, 324, 329 (С. Ћирковић); P. Engel, *The Realm*, 154, 233, 287; Нађбања (*Nagybánya*) или *Rivuli Dominarum* је данас Баја Маре у Румунији: D. Csánki, *Magyarország* I, 466-468; P. Engel, *The Realm*, 154-155, 225, 233, 247, 254, 262; Сатмарска жупанија је данас делом на територији Мађарске, а делом на територији Румуније: D. Csánki, *Magyarország* I, 463-466; Дебрецин (*Debreczen*) је у источној Мађарској: D. Csánki, *Magyarország* I, 595, 597-598; P. Engel, *Archontológia* I, 109; П. Рокаи, Историја Мађара, 79; Бихарска жупанија се простирала од Дебрецина до Ердеља: D. Csánki, *Magyarország* I, 591-594; Бесермењ (*Böszörmény*) данас је Хајдубесермењ, северозападно од Дебрецина: D. Csánki, *Magyarország* I, 503-506, 506-507; у Саболчкој жупанији: D. Csánki, 503-506.

¹⁰⁴ J. Радонић, Србија и Угарска, 158-160.

Сатмарском, Бодрошком и Торонталском жупанијом где је у њима постављао поджупане из редова својих људи.¹⁰⁵

У тадашњој Бодрошкој жупанији били су Арањин и Апатин, где је било седиште деспотовог заступника, а у Торонталској град Бечеј, на острву на Тиси, где се касније склањао деспот Ђурађ, трговиште Бечеј и трговиште Бечкерек. Није сигурно да ли су овом најстаријем језгру припадали поседи у тадашњој Бачкој жупанији и у Срему, а који су припадали касније деспоту Ђурђу Бранковићу. Изгледа да деспот Стефан није добио Мункач и поседе који су ишли уз њега. Неизвесно је да ли су градови око Тисе (Токај, Таља, Регец) припадали деспоту Стефану или их је добио тек деспот Ђурађ.¹⁰⁶

Као и угарски краљ, деспот Стефан је на дарованим поседима уживао све приходе и имао готово иста права. Примао је дажбине становника, путне царине, царине на трговима, регална права од рударских производа, приходе од судских права, итд.

Заједно са земљом и насељима, правима и приходима, деспот је прихватио и затечене службенике и заступнике, управне чиновнике и већнике у градовима који су уживали аутономију. У господарењу својим угарским поседима, деспот Стефан био је везан законима и правним обичајима који су важили на угарском тлу, а као великаш био је укључен у државни сабор, управни и правосудни систем у оквиру појединих жупанија. Деспот није на истоветан начин владао својом државом и управљао поседима у Угарској. Из редова својих угарских племића, деспот је одабирао своје „familiares“, службенике и чиновнике на угарским поседима, затим канцеларе и посланике који су знали латински језик и западњачке обичаје, неопходне у његовим државничким пословима. Угарске племиће је користио и у ратовима против Турака, постављао их је у своје гарнизоне у Србији. Из редова своје властеле, попуњавао је људство потребно за управљање угарским поседима. Иако је деспот Стефан преузео обавезу да на тим поседима не насељава Србе и не доводи српске чиновнике, деспот се тога није чврсто држао. Управници области су најчешће били Мађари, али се као деспотов представник (*viccomes*) 1417. године у Арачу у Торонталској жупанији

¹⁰⁵ Codex Zichy VI, 146-148, 464-467; T. Ortway, Oklevelek Temesvármegye és Temesvár város történetéhez I, 478-479, 531-532; L. Thalloczy-A, Áldasy, Diplomatarium, 52-53, 54-57.

¹⁰⁶ Никола Рац био је деспотов кастелан у Мункачу од 1424. године: P. Engel, Archontológia I, 369-370; Тврђава Мункач се налази у западној Украјини: D. Csánki, Magyarország I, 411; Историја српског народа II, 322, нап. 31.

наводи извесни Брајан. Срби су се уклапали у угарско друштво према сталешкој припадности.¹⁰⁷

Према споразуму из 1411. године, Жигмунд је од српског деспота начинио једног од највећих поседника у Угарској чије богатство је било надалеко чувено. У даривањима 1411. године не помиње се палата у Будиму. Вероватно да је деспот Стефан палату добио у склопу ових преговора. Деспотова палата се налазила у једној од најлепших улица Будима, у Италијанској улици и убрајала се у раскошније грађевине.¹⁰⁸

У убирању црквеног десетка, пошто је деспот Стефан био православне вере, римокатолици Угри су му оспоравали право патроната над римокатоличким црквама. Због тога је долазио у сукоб с угарским великашима. Године 1417, ердељски бискуп тражио је десетак од сатмарских грађана, али му је деспот Стефан ускратио црквени десетак у Сатмару.¹⁰⁹ Чини се да је Муса након што је преузео власт мировао током 1411. године. Деспот Стефан му је упутио посланика како би му честитао долазак на власт и према Константину Филозофу да „моли обећано“. Али посланик је видео да је султан непријатељски настројен па је Стефан са војском упао у пиротски крај и крајем 1411. године опустошио Мусине територије. Муса је на деспотов војни маневар упутио свог емисара па се деспотова војска повукла.¹¹⁰

У јесен 1411. године, Ђурађ Бранковић је покушао да преко мајке Маре успостави везу са ујаком. Ђурађ се налазио у Мусиној војсци код Селимврије. Успео је да се са својим одредом ратника спаси бекством у град, јер су ту Грци држали заробљеног Мусиног сина Орхана. Ђурађ је пребегао Грцима јер је Муса планирао да га отрује. Из Селимврије, Ђурађ је пребегао у Солун где је уз помоћ млетачких бродова стигао

¹⁰⁷ Брајан се помиње као поджупан Торонталске жупаније: F. Pesty - T. Ortvaу, *Oklevelek Temesvármegye és Temesvárváros I*, 531-532; L. Thalloczy-A, *Áldasy, Diplomatarium*, 60; Д. Поповић, Срби у Војводини, књ. 1, 73; Арача се помиње као *oppidum* у XV веку: D. Csánki, *Magyarország II*, 125; К. Јиречек, *Историја Срба II*, 357; *Историја српског народа II*, 324; П. Рокаи, Прилог познавању, 87-91.

¹⁰⁸ Константин Филозоф, изд. В. Јагић, 311; Л. Мирковић, *Старе српске биографије*, 108; К. Михаиловић, *Јаничарове успомене*, 112, каже да је Жигмунд дао Стефану дом у Будиму; Ј. Радонић, *Споразум у Тати*, 158-160; Ј. Калић, *Палата српских деспота у Будиму*, *Зограф 6* (1975) 50-58 (= Европа и Срби 653-671); К. Јиречек, *Историја Срба II*, 356.

¹⁰⁹ О својим правима на Сатмар и Немет писао је Стефан Лазаревић из Крушевца 18. II 1417. године ердељском епископу: L. Thalloczy-A, *Áldasy, Diplomatarium*, 59; К. Јиречек, *Историја Срба II*, 357; Д. Динић – Кнежевић, *Словенски живаљ*, 7-41.

¹¹⁰ Константин Филозоф, изд. В. Јагић, 301; М. Николић, *Деспот Стефан Лазаревић и турске међусобице 1411 - 1413. године*, 162 – 164.

у пролеће 1412. године. Одатле је дошао у неко село, па у „отачаство свом изванредном ујаку“. На велику Стефанову радост, Ђурађ је стигао у Србију 23. октобра 1412. године.¹¹¹ Када су у турским сукобима изгинули и Бранковићи и Лазаревићи, ујак и сестрић су схватили да само сарадњом могу очувати српске земље. Био је то предуслов за даље ширење Деспотовине, односно за коначно обједињавања старих српских земаља. Муса је своје савезнике претварао у непријатеље и од њега су брзо отпале све присталице, тако да се ослањао једино на одреде акинџија. Пошто није био спреман да деспоту Стефану преда територије које је био „обећао“ као награду што га је Стефан подржао у сукобу са Сулејманом, Муса га је сврстао у редове својих противника.

Усред зиме, у јануару 1412. године, продро је из области Софије, преко планине Чемерник, у Врање – област кесара Угљеше Влатковића, који је једва успео да се спаси.¹¹² Муса је затим кренуо да нападне главну рударску област – копаонички крај и град Ново Брдо. Деспот Стефан је са војском кренуо да пружи помоћ Новом Брду. Како је имао мало војника, склонио се унутар бедема. Пошто није успео да заузме Ново Брдо, Муса је отишао у арбанашке земље.¹¹³

У пролеће 1412. године средиле су се прилике у Србији. У мају исте године, деспот Стефан Лазаревић је кренуо у Будим, на сабор европских владара и властеле кога је краљ Жигмунд сазвао у част пољског краља Владислава II Јагелонца.

Наиме, од како је 21. јула 1411. године изабран за немачког краља, краљ Жигмунд се уплео не само у немачка и италијанска политичка питања, већ и у црквена и верска питања која су тада потресала читаву Западну Европу. Како је сву пажњу посветио Немачкој и Чешкој, а уз то посредовао и у црквеним и верским питањима, мало је времена посветио Угарској. Доста је боравио у туђини, што се одразило на политичке прилике у Угарској. Почетком октобра 1411. године, у Пожуну је одржан сабор о

¹¹¹ Константин Филозоф, изд. В. Јагић, 302, 304; Ј. Мирковић, Старе српске биографије, 99, 101; Константин Филозоф, превод Г. Јовановић, 112, 113; М. Спремић, Деспот Ђурађ Бранковић, 61; М. Спремић, Деспот Стефан Лазаревић и „господин“ Ђурађ Бранковић, 53.

¹¹² Љ. Стојановић, Родослови и летописи, 223; Историја српског народа II, 86 (Ј. Калић).

¹¹³ Константин Филозоф, изд. В. Јагић, 305 – 306; Ducas, 127, каже да деспот није могао да поднесе вест о Мусином нападу па је умакао; М. Динић, Ново Брдо, Старице књ. V-VI (1954-1955), 247-294; И. М. Здравковић, Средњовековни градови и дворци на Косову, Београд 1975; 60; каже да су Турци тада први пут напали Ново Брдо; М. Динић, Градови у средњовековној српској држави, из српске историје средњег века, Београд 2003, 682; М. Николић, Деспот Стефан Лазаревић и турске међусобице 1411 – 1413. године, 163.

наследнику престола, јер је Алберт IV умро још 14. јула 1404. године, а његов син Алберт V, тада стар седам година, био је малолетан све до априла 1411. године. Алберт V био је доведен у Будим 28. септембра 1411. године где је био верен са Жигмундовом кћерком Јелисаветом, а венчање би уследило чим она буде доспела за удају.

Пошто су у међувремену Пољаци заузели неке територије које су припадале Угарској, угарски сталези су се окупили у октобру 1411. године како би се измирили краљеви Жигмунд и Владислав. Изабрано је дванаест изасланика како би се 11. новембра 1411. године утаничило примирје и како би се оба краља у пролеће 1412. године састала и уговорила мир.

Краљеви су се састали у Лублину, на северу Угарске, 10. марта 1412. године, а мир је био закључен већ 15. марта. Да би прославио мир, краљ Жигмунд је за духове 22. маја 1412. године сазвао скуп у Будиму. Затим су уследили прослава и путовање велике свите преко Кошица, Токаја, Дебрецина до Великог Варадина и долазак у Будим.

Осим деспота Стефана Лазаревића, на свечаности у Будиму били су присутни мачвански бан Иван Моровићи, босански краљ Стефан Остоја, кнез Павле Раденовић, херцег Хрвоје Вукчић, војвода Сандаљ Хранић, хрватски кнез Карло Курјаковић из Крбаве, кнезови благајски, загребачки бискуп, литавски кнез Витолд, аустријски војвода Алберт V и херцег Ернест, папски изасланик, изасланици енглеског и француског краља, Татари и Турци.¹¹⁴ О овој свечаности детаљно је писао пољски каноник и хроничар Јан Длугош.¹¹⁵

За европске владаре биле су приређене витешке игре у којима су се посебно истакле босанске војводе.¹¹⁶ Након завршених игара, оба краља су отишла у Столни Београд на гроб Св. Стефана. Краљ Жигмунд је тада, 25. јуна 1412. године предао краљу Владиславу пољску круну са потребним краљевским инсигнијама које су још у доба

¹¹⁴ F. Pesty - T. Ortway, *Oklevelek Temesvármegye és Temesvárváros I*, 471-472; E. Mályusz, *Zsigmondkori Oklevéltár III*, 1838 – 60, 2143 – 2414, 2459 – 2688; V. Klaić, *Povjest Hrvata*, II/2, 51-52; F. Šišić, *Vojvoda Hrvoje Vukčić*, 224; *Историја српског народа II*, 89 (J. Калић); E. Mályusz, *Kaiser Sigismund*, 107.

¹¹⁵ J. Długosz, 123 – 129.

¹¹⁶ О витешким играма: J. Długosz, 130 - 131; G. Fejer, *Codex Diplomaticus Hungariae X/V*, 157, 246, 343; F. Pesty - T. Ortway, *Oklevelek Temesvármegye és Temesvár város*, 471-472; E. Mályusz, *Zsigmondkori Oklevéltár III*, 1015, 1034, 1056, 1195, 1196, 1838, 1839, 1840, 2168, 2169, 2170, 2175, 2334 – 2338; F. Šišić, *Vojvoda Hrvoje Vukčić* 224; J. Мргић, *Доњи Краји*, 91.

краља Лајоша I биле пренете у Будим, а затим су се растали. Од децембра 1412. године до фебруара 1419. године краљ Жигмунд је са великом пратњом лутао по Европи како би остварио свој велики циљ – окончање Великог раскола у католичкој цркви. Док је био изван земље, стварну власт у Угарској држали су малобројни великаши одани Жигмунду. Они су имали ослонац у својим великим поседима, државним функцијама и у знатном броју мањих племића и ратника које су окупили око себе. Као своје заменике у Угарској, краљ Жигмунд је оставио острогонског надбискупа Ивана Канижаја и палатина Николу Горјанског Млађег и позвао угарске великаше да им се покоравају. Али то није много вредело, јер је Канижаји ишао у Констанц, а Горјански Млађи је такође био изван Угарске, или је пратио краља по туђини, тако да је сва власт била у рукама великаша, па се вишевлашће нарочито осетило у другој половини 1414. и током 1415. године. У Немачкој је Жигмунда заступао његов врховни канцелар Еберхард.¹¹⁷

Крајем 1412. и почетком 1413. године, уследио је поновни турски напад на Србију. Муса је најпре савладао и погубио свог војводу Хамзу који је био крајишник на Горњем Тимоку, а који се одметнуо од њега у градовима Соколцу и Сврљигу. Затим је напао и освојио градове Болван (између Сокобање и Алексинца) и Липовац (утврђење испод планине Озрен), а после дуже опсаде и Сталаћ, па затим Копријан.¹¹⁸ У пролеће 1413. године, Муса је продро до Браничева и долине Топлице, опустошио је параћински крај, а код Крушевца се сукобио и победио деспотову војску. Деспот Стефан је успоставио везу са Мусиним братом Мехмедом и позвао га из Анадолије у европски део Османског царства, ради обрачуна са противником.

Такође је обезбедио помоћ Угарске, чији је био вазал, и која је послала одред под командом мачванског бана Ивана Моровићког, као и помоћ босанског војводе Сандаља Хранића (који је од 1411. године био муж Јелене, сестре деспота Стефана, а

¹¹⁷ V. Klaić, *Povjest Hrvata*, II/2, 82; P. Engel – C. Tóth, *Itineraria*, 95 – 98; P. Engel, *The Realm*, 214-215.

¹¹⁸ Константин Филозоф, изд. В. Јагић, 307; Л. Мирковић, *Старе српске биографије*, 104; Константин Филозоф, превод Г. Јовановић, 115; Ј. Калић, *Ниш у средњем веку, Североисточна Србија у средњем веку*, ИГ 1-2 (1987) 43-74; С. Мишић, *Поход султана Мусе на Деспотовину 1413. године и источна српско-турска граница*, ИГ 1-2 (1987) 75-88.

у пролеће 1412. године био је на скупу у Будиму).¹¹⁹ Ђурађ Бранковић је преузео команду над српском, босанском и угарском војском.¹²⁰

Зборно место било је код Крушевца. Војска деспота Стефана и његових савезника била је на левом крилу, на десном крилу био је Евренос-бег, у средини Мехмед. До одлучујуће битке са Мусом дошло је 5. јула 1413. године код села Чаморлу под планином Витошом. Ту се истакла српска војска на челу са Ђурђем, али такође су се истакли и челник Радич и војводе Шахин и Михаило. Пошто је био побеђен, Муса се дао у бег. Али на реци Искеру је био ухваћен и задављен још истог дана.¹²¹

Битка је завршена Мусиним поразом и погибијом. Мехмед је победио уз помоћ уједињених хришћанских снага. То је била политичка грешка хришћанског света јер је тако окончан период турских међусобица и успостављено јединство Османлија. Победивши Мусу, Мехмед је само привремено и непотпуно успео да сузбије тежње принчева из старих анадолских породица. Овај сукоб у корист централне власти окончао је тек његов син Мурат II (1421-1451). Након Мусине погибије у животу су била још два Бајазитова сина: Орхан (који се налази у Цариграду, а затим у Влашкој) и Мустафа (у Грчкој).¹²²

¹¹⁹ Дубровчани су истицали храброг Сандаља Хранића протоив султана Мусе и племенито држање према деспоту Стефану у Србији: J. Gelcich – L. Thallóczy, *Dipl. Rag*, 206, 225-226; Љ. Стојановић, *Повеље и писма I*, 290. Херцег Хрвоје је искористио ово одсуство Сандаља да нападне и опустоши Сандаљеву област: Š. Ljubić, *Listine VII*, 123-124; Разлог нетрпељивости био је Сандаљев развод од Катарине, кћери Хрвојевог брата Вука. Након Будима, Хрвоје се последњи пут помиње да је веран краљу Жигмунду у писму Жигмундовом Трогиранима из Бишћа од 15. новембра 1412. године. У време док је Жигмунд ратовао против Млечана, Хрвоје је био оптужен да позива у помоћ Турке: J. Gelcich – L. Thallóczy, *Dipl. Rag*. 221. Краљ га је, захваљујући дворским сплеткама у Будиму, прогласио велеиздајником и душманином: F. Šišić, *Vojvoda Hrvoje Vukčić*, 230.

¹²⁰ J. Gelcich – L. Thallóczy, *Dipl. Rag*, 225; A. Веселиновић, *Држава српских деспота 120*.

¹²¹ Chalcocandylas I, 169 – 170, 171 – 172; Ducas, 131; Љ. Стојановић, *Родослови и летописи*, 224; A. Веселиновић, *Држава српских деспота*, 121; M. Николић, *Деспот Стефан Лазаревић и турске међусобице*, 1411 – 1413. године, 169.

¹²² И. Ђурић, *Сумрак Византије*, 157-159; Требало би још истаћи да је деспот Стефан пре него што је подржао Мехмеда као претендента на турски престо подржао Мурата, сина Сауци Челебије, најстаријег сина Мурата I. Против свог оца, Сауци Челебија се побунио у мају 1373. године. Њему се придружио, али против свог оца Јована V Палеолога, принц Андроник IV. Мурат је поразио побуњенике код места Пикридон близу Цариграда. По Муратовом наређењу Сауци Челебији су ископане биле очи 29. IX 1373. и он је убрзо умро. Тада је био ослепљен и његов син Мурат (у изворима „слепи турски принц“). Он је затим отишао у Угарску, оженио се хришћанком и добио синове Орхана и Дауда (Давида) и кћерку Катарину. Касније ће Жигмунд Луксембуршки истаћи Дауда као угарског експонента на турски трон: Константин Филозоф, изд. В. Јагић, 303, помиње „сина Саучијева“; M. Николић, *Деспот Стефан Лазаревић и турске међусобице 1411 – 1413. године*, 166 – 167.

Нови султан Мехмед I (1413-1421) заузео је благонаклон став према српском деспоту и за пружену помоћ, деспот Стефан је добио област Знепоље, планински краљ између Ниша и Софије са центром у Трну, затим град Копријан код Ниша.¹²³

Деспот Стефан прихватио је вазалне односе, па је наступило доба мира („Рашка област је у миру“ писали су следеће године Дубровчани). Бранковићи су такође признали власт новог султана.

Хришћански свет је био подељен од 1378. до 1409. године између двојице, а од 1409. до 1414. године између тројице папа. При таквом стању ствари, одлуке световних владара о томе кога ће подржати имале су највећи значај, јер су они могли да спрече прикупљање новца и попуњавање црквених звања унутар својих територија. Европске политичке борбе ускоро су се огледале у папском расцепу. Француска и Енглеска биле су уплетене у Стогодишњи рат. Француски краљ се определио за авињонске папе, а следили су га: Бургундија, Шкотска и Напуљска краљевина. Енглески краљ и његови савезници, укључујући Фландрију и Португалију, подржавали су римске папе, као и Мађари, Пољаци, Чеси, скандинавске краљевине и већина немачких и италијанских владара.¹²⁴

Мислиоци и политичари хришћанског света расправљали су о томе како окончати расцеп. Неки су предлагали да супарничке папе истовремено поднесу оставку, други су саветовали да световни владари ускрате подршку и новац обема странама и тако их присиле на повиновање. Али многи владари су имали повећану контролу над црквом у својој држави па им постојеће стање није сметало. Трећи предлог, који је добијао све више присталица, што је подела дуже трајала, био је сазивање општег сабора. Гајене су велике наде да ће такав сабор окончати расцеп, реформисати цркву „in caritate et in membris“ и зауставити ширење јереси у Енглеској и Чешкој. Папе (авињонске и римске) нису хтеле да сазову сабор којим нису могли управљати. Године 1408. оба кардиналска колегијума одбила су послушност својим папама и заказала сабор у Пизи. Пизански сабор (август 1409. године) свргао је авињонског папу Бенедикта XIII (1394- 1423/4. године) и његовог римског опонента, Гргура XII (1406-1415), Сабор је изабрао Александра V (1409-1410), али ниједан од супарничких

¹²³ Константин Филозоф, изд. В. Јагић, 309; Chalcocandylas I, 172; А. Веселиновић, Североисточна Србија, 65; Историја српског народа II, 89.

¹²⁴ Ц. Линч, Историја средњовековне цркве, Београд 1999, 424.

папа није хтео да призна законитост смене, а имале су довољно световне подршке да се одрже. Тако су постојала три такмаца за папство достојанство, римски, авињонски и пизански.¹²⁵

Односи краља Жигмунда и курије у Риму, постепено су почели да се одмрзавају након смрти папе Бонифација IX (1. октобра 1404. године), али се никада нису суштински опоравили. Односи са папом Иноћентијем VII (1404-1406) били су хладни без жестоког сучељавања као са Бонифацијем IX. Папа Гргур XII, иако је обећао, није окончао раскол у римокатоличкој цркви, па је изазвао опште огорчење и подсмех. Шизма се продубила па је свет, како је речено, добио три папе. Римокатолички свет почео је да упире очи у Жигмунда као немачког краља да сазове сабор на коме ће се окончати ово стање у Католичкој цркви. Краљ Жигмунд се најенергичније ангажовао око сазивања сабора. Али крајем августа 1413. године, Рим је освојио Ладислав Напуљски, па је папа морао да потражи помоћ од Жигмунда. Угарски краљ је успео да присили новог пизанског папу Јована XXIII (1410-1415) да заједно сазову општи сабор у Констанцу (nem. Constanz, lat. Constantia) за 1. новембар 1414. године, што је касније потврдио и римски папа Гргур XII.¹²⁶

Краљ Жигмунд није био на отварању црквеног сабора у новембру 1414. године. У новембру 1414, келнски надбискуп Теодорих је у Ахену крунисао Жигмунда и његову жену Барбару за немачког краља и краљицу. Након тога, Жигмунд и Барбара су са великом пратњом стигли у Констанц, после поноћи од Бадњег дана на Божић 1414. године. На црквеном сабору у Констанцу окупило се много тадашње светске госпде. Скоро да није било владара, државе ни корпорације у католичком свету која није послала своје заступнике на сабор. Уз господу, згрнуло се много трговаца, пустолова, толико пуно људи да је у граду стално боравило по педесет хиљада странаца. Знатнији великаши и прелати са собом су водили и коњанике (нпр. Никола

¹²⁵ Ц. Линч, Историја средњовековне цркве, 425; О сабору у Констанцу: „Causa unionis, causa fidei, causa reformationis in capite at membris“ tanulmányok a Konstanzi zsinat 600. Évfordulója alkalmából, Зборник радова, Debrecen 2014.

¹²⁶ М. Антоновић, Папство и Србија, 27; Ц. Линч, Историја средњовековне цркве, 425.

Горјански Млађи – 300, острогонски надбискуп Иван Канижаи – 160, Пипо Спано – 150). Доласком краља Жигмунда, сабор је започео стварно деловање.¹²⁷

На сабору у Констанцу Жигмунд је оптужио Млетке да помажу најезду Турака¹²⁸ јер се нису одазвали његовом позиву за рат против Османског царства и јер су 1413. године понудили савез Турцима против Жигмунда.¹²⁹ Млеци су владарима Западне Европе упутили 30. VIII 1415. године ноту у којој су одбацили Жигмундове оптужбе.¹³⁰ Млетачка Република била је дволична према Жигмундовој политици јер су се били посветили Арбанашком приморју преко кога су најбрже могли да стигну у унутрашњост Балканског полуострва.¹³¹

На сабору је Жигмунд успео да од кардинала изнуди признавање врховног права патроната краља над угарском црквом који је подразумевао и право именовања бискупа (што се одржало све време постојања Краљевине Угарске), па је на упражњена бискупска места постављао своје људе (Италијане или Немце) занемарујући папске кандидате.¹³² Иако је био побожан, краљ Жигмунд је успео да световни елемент превлада над црквеним. Како су постојала тројица папа (Јован XXIII, Гргур XII и Бенедикт XIII), сабор је у фебруару 1415. године донео одлуку да се изабере један нови папа кога ће признати сав католички свет. Пизански папа Јован XXIII био је заточен на Боденском језеру, Гргур XII се уз подршку сабора „захвалио“ на звању па је затим именован кардиналом од Порта, док је авињонски папа Бенедикт XIII пркосио саборској одлуци све до своје смрти 1423/4. године.¹³³

¹²⁷ J. Długosz, 165 – 171; V. Klaić, *Povjest Hrvata* II/2, 78; J. Радонић, *Западна Европа и Турци*, 29; P. Engel, *The Realm*, 229; П. Рокаи, *Историја Мађара*, 143; У Констанцу је Жигмунд боравио од 1. I – 24. IV 1415. године; P. Engel – C. Tóth, *Itineraria*, 99.

¹²⁸ Š. Ljubić, *Listine VII*, 209-211; N. Jorga, *Notes I*, 236.

¹²⁹ Још 1405. године Млечани су одбили Жигмундов позив у рат против Турака: Š. Ljubić, *Listine V*, 61, 65, 66; Такође, и 1408. године нису хтели да иду у рат јер нису били угрожени њихови интереси: Š. Ljubić, *Listine V*, 160; У то време док је Вук Лазаревић са Турцима пустошио Србију (J. Gelchich – L. Thallóczy, *Dipl. Rag*, 183), јављали су Сулејману како неће ићи у рат против Турака, иако их наговарају са свих страна: N. Jorga, *Notes I*, 169.

¹³⁰ Š. Ljubić, *Listine VII*, 209-211.

¹³¹ J. Радонић, *Западна Европа и Турци*, 17, 20, 29, 31, 32-33.

¹³² У јануару 1418. године, тајни Конзосториј у Констанци оптужио је краља Жигмунда да је неке цркве дао чак једном „шизматиком“ Грку, али о томе код Мађара нема података, иако је Жигмунд потврдио тачност оптужби: М. Антоновић, *Папство и Србија*, 20.

¹³³ J. Długosz, 171, 173, 190 – 191; Ц. Линч, *Историја средњовековне цркве*, 426.

Питање учешћа и присуства Жигмундовога вазала српског деспота Стефана Лазаревића на сабор у Констанцу још увек је отворено. Деспотов биограф Константин Филозоф каже да је деспот Стефан присуствовао Жигмундовом крунисању у Ахену и на отварању сабора и да је међу кнежевима био „као месец међу звездама“.¹³⁴

Хроничари сабора у Констанци наводе да је посланство српског деспота дошло на сабор у јануару 1415. године и да је заједно са грчким посланицима било смештено у улици Св. Павла и да су могли да служе своју службу у кући где су одсели, али нема помена о учешћу деспота Стефана. Док је Жигмунд путовао кроз Немачку, деспот је био у Србији. Из Ахена је краљ Жигмунд писао деспоту Стефану Лазаревићу 29. марта 1414. године.¹³⁵

Деспот Стефан је издао разрешницу Дубровчанину Бенку Гундулићу 14. јула 1414. године у Приштини. У јануару 1415. године наредио је побрешким цариницима да плате његов дуг Мароју Радићу. Све до маја 1415. године трајала је дубровачка преписка са Стефаном Лазаревићем око имања које је деспот одузео Степку Павловићу. Ту је настао прекид и Дубровчани су поново писали деспоту тек 15. јуна 1417. године.¹³⁶ Тешко је веровати да је деспот у том међувремену од две године напуштао Србију. Из наведеног се види да је Жигмунд од јануара 1416. године до јануара 1417. године, на далеком Западу у послу који није захтевао да српски деспот буде на сабору.¹³⁷ Када се вратио у Констанц, деспот Стефан Лазаревић није био поред њега. На сабору је била присутна само делегација српског деспота, састављена од поверљивих људи нижег друштвеног ранга. Ово посланство није могло, а није ни

¹³⁴ Константин Филозоф, изд. В. Јагић, 311, 313, каже да је деспот био на сабору и на крунисању у Ахену; Š. Ljubić, *Listine VII*, 217; *Urhil von Richental, Chronik des Konstanzer Concils*, ed. M. R. Buck, Hildesheim, 1962; И. Руварац, Деспот Стефан Лазаревић и Костнички сабор, Зборник Илариона Руварца, Београд 1934, 530-53, деспот Стефан није био на сабору; Ј. Радонић, Србија и Угарска, 138-139, каже да је деспот Стефан био на Жигмундовом крунисању у Ахену и на отварању сабора у Констанци (Косниц); Д. Поповић, Срби у Војводини, књ. 1, 73, такође прихвата да је деспот Стефан био и у Ахену и у Констанци; М. Ал. Пурковић, Кнез и деспот Стефан Лазаревић, 143-147, није присуствовао ни деспот ни званично посланство деспота; Историја српског народа II, 95, присуствовало је једно посланство српског деспота, а није искључено да се и деспот упутио на сабор у Констанцу.

¹³⁵ F. Pesty – T. Ortway, *Temesvármegye és Temesvárváros I*, 478-479; L. Thalloczy-A, *Áldasy, Diplomatarium*, 58; U. von. Richental, *Chronik des Konstanzer Concils*, 47-48; М. Антоновић, Папство и Србија, 29.

¹³⁶ Љ. Стојановић, Повеле и писма I-1, 214, 215, 216-218, 219.

¹³⁷ Да је деспот код куће је писмо Дубровчана краљу Жигмунду од 12. X 1416. године: J. Gelcich – L. Thallóczy, *Dipl. Rag*, 257; М. Антоновић, Папство и Србија, 30.

имало овлашћења да на сабору преговара. Приликом доласка посланства у јануару 1415. године, виђен је деспотов грб, што је хроничар овог сабора Урлих Рајхентал (Urlich von Richental) и пренео, али деспот није био у Констанци, нема га ни у збирци грбова владара и грбова градова.¹³⁸

Деспота поново сусрећемо у његовом писму из Крушевца од 18. фебруара 1417. године ердељском бискупу Стефану Упору.¹³⁹

Почетак рада сабора у Констанцу могао је да значи и промену става деспота према папству јер су краљ Жигмунд као и сви учесници Сабора настојали су да се раскол у цркви оконча и да се успостави јединство. Због чврстог и одлучног става деспота Стефана према католичкој пропаганди у Србији, лоше стање католичке цркве се очитовало у честим сменама београдских бискупа, њиховој немогућности да се задрже у дијецези, као и смањењу њихових прихода. Иако се на сабору у Констанци нису водили преговори о унији католичке и православне цркве, српски деспот је на такав скуп могао послати само посматрачку делегацију.¹⁴⁰

Док је још био на сабору у Констанцу, краљ Жигмунд је сазнао за пораз угарске војске у Босни. Наиме, још када је Ладислав Напуљски продао Млечанима своја права на Далмацију, Жигмундов интерес био је да придобије Хрвоја Вукчића, најмоћнијег обласног господара у западном делу Балкана и да преко њега учврсти свој положај на том подручју. Последњи пут се Хрвоје Вукчић помиње у верности краља Жигмунда крајем 1412. године, када је краљ писао из Бишћа Трогиранима (15. XI) да му је Хрвоје понудио услуге у млетачком рату и обећао да ће их извршити. Међутим, када се Сандаљ Хранић развео од Хрвојеве братанице Катарине и оженио Јеленом, сестром деспота Стефана Лазаревића, херцег Хрвоје је искористио одсутност Сандаља Хранића који је помагао свом шураку у Србији против Турака и освојио је трг Дријева (кога је Сандаљ раније отео херцегу).

Пошто је краљ Жигмунд био на сабору у Констанцу, херцегови супарници славонски бан Павле Чупор, усорски војвода Иван Горјански, Иван Моровић, кнезови благајски искористили су прилику да преко краљице Барбаре утичу на след догађаја. Хрвоје је

¹³⁸ U. von Richental, Chronik des Konstanzer Concils, 47-48; J. Радонић, Западна Европа и Турци, 29; М. Ал. Пурковић, Кнез и деспот Стефан Лазаревић; М. Антоновић, Папство и Србија, 31.

¹³⁹ J. Gelcich – L. Thallóczy, Dipl. Rag, 216.

¹⁴⁰ М. Антоновић, Папство и Србија, 31, 39.

био проглашен за одметника од угарског краља, а Жигмунд је затим упутио позив својим вазалима да му одузму све поседе. У писму Дубровачкој републици од 17. јуна 1413. године, Жигмунд је најавио да ће против Хрвоја кренути велика војска коју ће предводити загребачки и печујски бискупи, славонски бан и тамишки жупан. Хрвоје је био лишен Жигмундове „вере“, освојени су сви његови славонски поседе, затим град Сплит, а по Жигмундовом наређењу, Дубровачка република је добила острва Хвар, Брач, Корчулу и Вис.¹⁴¹ У почетку је Хрвоје Вукчић покушао да се оправда у једном писму краљици Барбари, позвао се на „регулу“ Змајевог реда којем је припадао (према којој није могао ниједан члан да буде осуђен без сагласности и учешћа других чланова) обраћао се Млечанима да му пошаље галије како би освојио Сплит, а када су они то одбили, Хрвоје је позвао у помоћ Турке.¹⁴² Упутио је свог протовестијара Михаила Кабужића, можда чак у Једрене и он је у мају 1414. године довео турску војску у Босанску краљевину. Користећи се неслогом хришћана, Турци су прво дошли у Скопље, а затим су се поделили у три војске – једна је остала у Ускопљу, друга се упутила „ка Дубочцу, до земље Ивана Моровића“, а трећа ка Загребу.¹⁴³

Угри су напали Хрвоја Вукчића први пут у другој половини 1414. године, али су их Турци одбили.¹⁴⁴ Део угарске војске провалио је до Добоја 16. јуна 1415. године када је већ Исак бег сакупио чете у Скопљу.¹⁴⁵

До коначне битке је дошло у јулу или у првој половини августа 1415. године у жупи Лашви. У сукобу са херцеговом и турском војском, угарска војска је претрпела пораз, погинуо је славонски бан Павле Чупор, а многи племићи и великаши су пали у турско заробљеништво – усорски војвода Иван Горјански, бивши мачвански бан Иван Моровић, Мартин Держ од Сердахела и Ладислав Тетеш (Титушевић).

¹⁴¹ Š. Ljubić, *Listine VII*, 123-124; F. Šišić, *Vojvoda Hrvoje Vukčić*, 224-225, 226, 227, 230.

¹⁴² Хрвоје је позвао Турке: J. Gelcich – L. Thallóczy, *Dipl. Rag*, 221; Хрвоје је позивао Млечане у помоћ да освоји Сплит, а када су они то одбили, обавестио их је да је турски султан спреман да му пошаље помоћ од 30.000 војника: Š. Ljubić, *Listine VII*, 127-128, 137-138.

¹⁴³ J. Gelcich – L. Thallóczy, *Dipl. Rag*, 245; С. Ћирковић, *Две године босанске историје (1414-1415)*, ИГ 3-4 (1953) 29-42; 31.

¹⁴⁴ *Codex Zichy VI*, 336-337.

¹⁴⁵ Писмо Дубровчана краљу Жигмунду од 28. VI 1415: J. Gelcich – L. Thallóczy, *Dipl. Rag*, 250; F. Šišić, *Vojvoda Hrvoje Vukčić*, 234.

Међутим, Хрвоје Вукчић није дуго уживао у својој победи јер је умро у априлу 1416. године.¹⁴⁶

Из турског ропства се некако први ослободио Иван Горјански и пре септембра 1416. године се вратио у завичај. Иван Моровић је уз посредовање деспота Стефана Лазаревића и уз велики откуп успео да се ослободи тек 1419. године.¹⁴⁷ Када је чуо за пораз у Босни, што је веома одјекнуло на сабору у Констанцу, краљ Жигмунд је упутио Пипа Спана да припреми одбрану јужне границе, на копну и на Дунаву. Након пораза угарске војске код Добоја, краљ Жигмунд више није крочио у Босну. Ослабила је угарска власт у Босни, а ојачао је турски утицај. Власт Угарске била је ограничена на њен северни део.¹⁴⁸

Пре него што је кренуо из Констанца, краљ Жигмунд је писмом загарантовао безбедност Јану Хусу, али када је овај стигао на сабор, био је затворен, осуђен као јеретик и спаљен на ломачи 6. јула 1415. године. Краљ је напустио Констанц 19. јула 1415. године и са петнаест изасланика сабора, уз пратњу великаша и четири хиљаде коњаника, кренуо преко Женева у Француску, како би убедио папу Бенедикта XIII да абдицира. У јануару 1416. године налазио се у Лиону, 1. марта је свечано ушао у Париз. Крајем априла је из Калеа отпловио за Довер у Енглеској где је боравио све до краја августа 1416. године. Чак је био и „заробљен“ све док 15. августа није пристао да склопи савез с Енглезима против Француза, а онда се вратио у Кале, па је отишао у Холандију, Ахен, Лијеж, Луксембург. У Констанцу је од 2. фебруара до 4. априла, затим од 15. априла до 16. јула и од 22. јула 1417. године па све до 17. маја 1418. године.¹⁴⁹

Како му је понестало новца, обратио се Фридриху Хоенцолерну и уз позајмицу заложиио му своју Маркгрофовију Бранденбург, што је омогућило успон пруске

¹⁴⁶ О „Добојској бици“: М. Iohannis de Thwrócz, *Chronica Hungarorum*, 229-230; *Codex Zichy VI*, 369, 392, 398; J. Gelcich – L. Thallóczy, *Dipl. Rag.*, 250-252; N. Jorga, *Notes II*, 152, мало пре Хрвојеве смрти погинуо је Павле Раденовић; F. Šišić, *Vojvoda Hrvoje Vukčić*, 235; J. Радонић, *Западна Европа и Турци*, 34; С. Ћирковић, *Две године босанске историје*, 33-38; К. Лиречек, *Историја Срба I*, 346 – 347; Р. Živković, *Prvi ugarsko-turski sukobi na tlu Bosne, „Dobojska bitka“ 1415. godine*, *Značenja* 3-4, *Doboj* 1983, 149-157.

¹⁴⁷ Константин Филозоф, изд. В. Јагић, 312-313; V. Klaić, *Povjest Hrvata*, II/2, 83; П. Рокаи, *Историја Мађара* 134.

¹⁴⁸ J. Długosz, 168; *Codex Zichy VI*, 314, да је Пипо Спано у Ердељу; J. Радонић, *Западна Европа и Турци*, 34; Ст. Станојевић, *Pipo Spano*, 10.

¹⁴⁹ J. Długosz, 139, 169, 170, 176 – 178 (о Јану Хусу); P. Engel, *The Realm*, 230. P. Engel – С. Tóth, *Itineraria*, 99, 100, 101.

државе и јачање моћи породице Хоенцолерна. Иако су биле уклоњене све три папе, постављало се питање да ли треба прво спровести црквене реформе, па бирати папу (како је предлагао краљ Жигмунд) или обрнуто (како су предлагали кардинали). Уз Жигмундову подршку, сабор је 11. новембра 1417. године изабрао за папу кардинала Одона де ла Колону (Oddo de Colona) под именом Мартин V (1417-1431) чиме је „велики раскол“ био окончан.¹⁵⁰

Сабор у Констанцу је донео одлуку да се сазивање концила у редовним размацима учини делом црквеног устава. У декрету *Frequens* (1417) сабор је наредио да се следећи сазове за пет година, потом за седам и онда сваких десет година. Међутим, сабор предвиђен за 1423. годину отказан је због појаве куге. Но, 1431. године, папа Мартин V сазвао је сабор у Базелу.¹⁵¹ Краљ Жигмунд се вратио у Угарску у фебруару, а у Будим у августу 1419. године. За време његовог одсуствовања, Венеција је сузбила угарске чете у Италији (1418-1420), Турци су упадали у Босну, након смрти влашког војводе Мирче (1418), Влашка је испала из против турског одбрамбеног система. У касну јесен 1419. године, вођен сопственим плановима, Жигмунд је са војском кренуо против Османлија. Упутио се на доњи Дунав како би спасао Турн-Северин пошто су Турци саградили преко пута тврђаву Фетислам (Нојхаус-Кладово). Силазио је чак и до Демир капије. Пипо Спано је низом утврђења утврдио линију доњег Дунава од Северина до Рама. Док се Жигмунд борио на доњем Дунаву, Турци су 1420. године поразили ердељског војводу, а 1421. године су опљачкали Брашов. Жигмундов поход против Турака 1419. године, био је само покушај. Међутим, он је исправно увидео да се опасност од проширења турске власти на Влашку, која је овој земљи претила мора предухитрити брзим противнападом на десној обали Дунава. Нажалост, краљ Жигмунд није располагао довољним снагама. Када је сазнао да је наследио престо брата Вацлава у Чешкој (умро је 16. VIII 1419. године), са Турцима је склопио примирје на пет година како би се посветио хуситима у Чешкој (децембар 1419 – април 1421, октобар 1421 – април

¹⁵⁰ J. Długosz, 195; М. Антоновић, Папство и Србија, 31; Ц. Линч, Историја средњовековне цркве, 428.

¹⁵¹ Ц. Линч, Историја средњовековне цркве, 429.

1422). Иако је са Турцима склопио примирје, нису биле поштеђене јужне угарске границе. Турци су 1421. године провалили у Чанадску жупанију и опустошили је.¹⁵² Српска деспотовина је током владавине султана Мехмеда I (1413-1421. г.) заиста, у основи уживала мир који јој је омогућио невиђен привредни развитак. Експлоатација рудника постала је интензивнија но икада раније, трговачки послови су узели незапамћен обим.

Појединачне, мање турске провале у Деспотовину извршене у оквиру општих, турских операција на Балкану (1416. године), имале су више епизодни карактер. Сва деспотова политика била је у знаку стварања јаке централне власти у држави, све јаче и самосталније њене улоге у спољној политици. Скршио је моћ самовољних феудалаца и постигао да Србија, мада у тешким спољнополитичким условима, постане моћна и јака земља, како је то и одговарало њеном привредном развитку. Зато су деспотове мере имале за циљ да обезбеде државној каси велике приходе и да заштите домаће трговце у којима, без обзира на њихово класно порекло, треба тражити представнике српске грађанске класе, од притиска страних трговаца, на првом месту Дубровчана. Иако им је деспот Стефан, повељом издатом у Борчу, 2. децембра 1405. године, потврдио старе повластице и обећао „да не намета Доубровчаном оу тръговехъ господства ми“, ¹⁵³ после 1413. године, ситуација је била измењена. Тада је Србија почела да се опоравља после више година криза услед честих ратних пустошења. Тада је деспот већ имао снагу да контролу над привредним животом земље узме чвршће у своје руке.

Деспотове наредбе предвиђале су наплату царина и намета од Дубровчана. Настојао је да спречи, или ограничи извоз сребра из Србије, затим да се у његовој ковници у Сребрници прима само његов новац. Дубровчани су се супротстављали овим мерама, појединачно, на своју руку, али стално интервенишући преко своје владе код

¹⁵² J. Długosz, 219 – 220; 244 – 245; Љ. Стојановић, Родослови и летописи, 224-225; J. Радонић, Западна Европа, стр. 41; Ст. Станојевић, *Piero Spano*, 10; Историја српског народа II, 205; P. Engel, *The Realm*, 214-215, 230; П. Рокаи, Историја Мађара, стр. 135; P. Engel – С. Tóth, *Itineraria*, 103, 104 (Жигмунд је у Пожуну 5 – 10. II, у Будиму 7 – 31. VIII 1419. године), 105.

¹⁵³ F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, 266-269; Ст. Новаковић, Законски споменици, 218-221; Љ. Станојевић, Повеље и писма I-1, 200-204; И. Божић, Дубровник и Турска, 29.

деспота. Он је без милости затварао дубровачке трговце, пленио им имовину и терао их да поштују његова наређења.¹⁵⁴

Деспот је наредио да се на суду више води рачуна о заклетви Срба него Дубровчана, после чега је дубровачка влада изјављивала да такви услови чине трговину немогућом.¹⁵⁵

Дубровчани су молили, апеловали на старо пријатељство, обраћали се за интервенцију краљу Жигмунду, претили су повлачењем својих трговаца и забраном трговине, али су на крају ипак морали да попуштају.¹⁵⁶ Нису морали да попуштају само Дубровчани, попуштао је и деспот, нарочито после смрти Балше III, када му је због рата са Млечанима у Зети, подршка Дубровчана била од велике користи. Поједини Дубровчани у служби српског деспота, везани својим личним интересима, подржавали су деспотове мере и били њихови извршиоци. Штавише, једна истрага у Дубровнику, открила је и постојање шпијунске мреже међу Дубровчанима преко којих је деспот долазио до података о току дискусија у дубровачким већима.

Владар Зете, Балша III (1403-1421), син Стефанове сестре Јелене, пошто није имао мушких потомака, пред смрт је Зету предао „Немањиним праунуку“, свом ујаку деспоту. Чврсто решен у тој намери, он је дошао на деспотов двор у Београд почетком 1421. године, тешко оболео и без средстава за живот.

Сматрао је да се само Стефан може одупрети притиску Млечана у Зетском приморју као некадашњем интегралном делу српске државе. Осим тога, Стефан је једини могао да штити права српских цркава и јурисдикцију зетског митрополита. Убрзо, по доласку у Београд, Балша III је 28. априла 1421. године умро.¹⁵⁷ Деспот Стефан га је достојно ожалио и свечано сахранио. Припајањем Зете поново су се ујединиле земље Лазаревића, Бранковића и Балшића у једну државну целину, која се простирала од Дунава до Јадранског мора. Али између формалног и стварног присаједињења, постојала је велика разлика и за њено остварење постојао је тежак пут. У области Бранковића која је повезивала земље Лазаревића и Балшића није било потпуне

¹⁵⁴ N. Jorga, Notes et extraits II, 154, 159, 167, 181, 201, 208; Љ. Стојановић, Повеле и писма I-1, 216-224; 226-227, 229.

¹⁵⁵ N. Jorga, Notes et extraits II, 225.

¹⁵⁶ J. Gelcich – L. Thallóczy, Dipl. Rag, 291, бр. 189, стр. 295, бр. 190.

¹⁵⁷ Љ. Стојановић, Родослови и летописи, стр. 225, бр. 631; Љ. Стојановић, Записи и натписи VI, 86; А. Веселиновић, Држава српских деспота, 122.

контроле власти, јер су то спречавали турски чиновници и посаде које су контролисале важне путеве и градове, па је ту било двовлашће.

У Зети су Млечани запосели део Стефановог наследства, па је он са војском у августу 1421. године кренуо у Зету, јер су пропали преговори у Венецији. Заузео је Дриваст и Бар. За управника Зете са седиштем у Бару, поставио је војводу Мазарека.¹⁵⁸

Са Млечанима је склопио примирје на шест месеци и вратио се у Србију.¹⁵⁹ Међутим, обе стране су биле незадовољне, па је деспот Стефан покушао да преговорима реши ствар пре истека примирја. У Венецију је преко Дубровника упутио војводу Витка. Племенити и разумни војвода Витко је добио 12. марта 1422. године две барке да га превезу у Млетке и обећање да ће Дубровчани посланике вратити у Дубровник. Враћајући се из Млетака, војвода Витко је у Дубровнику добио поклон од 150 перпера.¹⁶⁰ Када је једне децембарске ноћи 1422. године млетачки капетан Никола Капело, снажним и неочекиваним нападом из Скадра потукао српску војску, а војвода Мазарек, у страху од деспота ако сазна за пораз, побегао у Дањ, Дубровчани су одмах обавестили краља Жигмунда, како су Млечани „ових дана“ потукли деспота Стефана у Зети.¹⁶¹ Краткотрајни успех Млечана помутио је Ђурађ Бранковић, који је под Скадар стигао са јачом снагом и прекинуо везу између мора и Скадра. Стефан је послао Ђурђа који је одлично познавао прилике у Зети, а која се иначе граничила са облашћу Бранковића. Сам деспот Стефан је био заузет односима са Османским царством и Угарском. Енергична акција Ђурђа Бранковића изазвала је страх код Млечана, који су тада постали попустљивији. Мир је склопљен 12. августа 1423. године у Ђурђевој шатору код Св. Срђа. Коначно разграничење је постигнуто 22. априла 1426. године у Вучитрну на двору Ђурђа Бранковића, који је водио преговоре на основу пуномоћја деспота Стефана.

Деспот Стефан је ратификовао уговор под Сребрницом 25. јула 1426. године, а млетачки сенат тек 3. фебруара 1427. године, јер су чекали да одредбе мира буду спроведене у живот. Србија је поново избила на море и држала је скоро целу област од Котора до Бојане, са изузетком Улциња и Паштровића. У септембру 1426. године,

¹⁵⁸ И. Божић, Зетске војводе под деспотима, Немирно поморје XV века, Београд 1979, 178-179.

¹⁵⁹ Историја српског народа II, 198.

¹⁶⁰ N. Jorga, Notes II, 201-202; Љ. Стојановић, Повеље и писма I-1, 220.

¹⁶¹ J. Gelicich – L. Thallóczy, Dipl. Rag, 295 (бр. 190).

Ђурађ и Јерина су са пратњом отишли из Зете у Дубровник, који је желео да стекне наклоност будућег српског владара.¹⁶²

До краја свог живота, деспот Стефан је одржавао и проширивао своје везе с Угарском. Иако је био свестан османске снаге и опасности, он је настојао да са Турцима развија добре односе, али је истовремено предузимао низ мера да оснажи државу и одбрану земље. Тако је увео нови систем власти са војводама на челу.¹⁶³ Реформа је била последица општих прилика у којима се деспотовина тада налазила, јер су стални ратови и ратне опасности утицали на то да војни заповедници постепено преузимају надлежности цивилних власти. Повећане су војне обавезе становништва, наметнута је нова дажбина за издржавање војске, а упоредо су грађена утврђења (Београд, Манасија, Голубац, Крушевац).¹⁶⁴ У доба деспота Стефана, Србија је живела у уверењу да ће преживети тешка времена. Али истовремено, у свом повлачењу ка северу као да је показивала да највећу помоћ види у хришћанском Западу, чији је представник истовремено и српски северни сусед, била католичка Угарска, такође непосредно угрожена од Турске. Због тога су северне границе Србије биле отворене, па су угарски краљ и његови поданици долазили у Београд, као што је и Стефан редовно одлазио на саборе угарске властеле у Будим, редовно одседао у раскошној палати коју је имао у овом граду. У позну јесен 1421. године, краљ Жигмунд је затражио војну помоћ деспота Стефана против хусита у Чешкој, са којима је Жигмунд ратовао од 1419. до 1434. године. Деспот Стефан се спремно одазвао и послао је војни одред коњаника који је под заповедништвом Пипа од Озоре био упућен на удаљено ратиште против чешких хусита. Према речима Константина Филозофа, деспот је једним војним одредом помогао Жигмунда против „јереси зване Хус, за коју неки кажу да је блиска православљу“.

Вођство католичке цркве се трудило да мобилише Немце и Мађаре против хусита. Папа је у Фиренци још 1. марта 1420. године издао булу којом је цео хришћански свет позвао на уништење виклифиста, хусита и других јеретика. Међутим, све је било

¹⁶² Историја српског народа II, стр. 201-202; А. Веселиновић, Држава српских деспота, стр. 126-127.

¹⁶³ О властима: М. Динић, Власти за време Деспотовине, Зборник ФФ у Београду X-1 (1968) 237-244; М. Благојевић, Крајишта средњовековне Србије од 1371. до 1459. године, ИГ 1-2 (1987) 29-42; М. Благојевић, Државна управа у српским средњовековним земљама, Београд 1997; Лексикон српског средњег века, стр. 92-93 (Ј. Мрغيћ); стр. 95-97 (Р. Михаљчић 1, 3, 5; Веселиновић 2; А. Фотић, 49.

¹⁶⁴ Историја српског народа II, стр. 206; Лексикон српског средњег века, стр. 97-98 (А. Веселиновић); о војници (војштанику, летњој унчи).

узалуд. Крсташке војске, у којима је било и Срба, доживљавале су тешке поразе. После неуспеха код Кутенберга (Kuttenberg, Kutná Hora), Жигмундова војска почела је да се повлачи. Чеси су их затим следили и 9. фебруара 1422. године освојили Немачки Брод (Deutschebrod), спалили град и масакрирали становништво. О даљем учешћу Срба у хуситским ратовима нема података.¹⁶⁵ У регији Спиша, у северној Словачкој, која је у средњем веку била у оквирима Угарске, према вестима Спишке хронике, забележено је да су се „Године Господње 1422., Раци одметнули од краља и хтели су се повући ка Пољској“, да су хтели поубијати становнике Спиша (Czipser), а да се све то збило уочи празника Св. Петра и Павла. Изгледа да се овде радило о српским ратницима, тј. трупама деспота Стефана који су учествовали у једном од Жигмундових похода против чешких хусита. У јуну 1422. године у Угарској је био деспот Стефан како би највероватније од угарског краља тражио помоћ за борбу против Млетака у Зети.¹⁶⁶

Међутим, треба нагласити да иако се у хроници говори о *Raczen*-Србима, то не мора да значи етничку припадност, већ да су припадали српским помоћним трупама највероватније српског деспота. Према једној повељи краља Жигмунда наводи се да су у походу 1422. године учествовали „*familiares Despoth ducis Rascie*“ који су били припадници етнички мађарске породице Поше од Сера (*Posse de Zeer*). Познато је како је мађарска властела, иначе ступала у службу српских деспота, па и давала свој живот за свог господара.¹⁶⁷

Међутим, нејасно је зашто су Срби одбегли и зашто су хтели да се повуку у Пољску. Хусити су иначе тражили помоћ од пољског краља Владислава II Јагелонца, против његовог пашенога краља Жигмунда Луксембуршког. Одбегли српски ратници су

¹⁶⁵ J. Długosz, 258 – 259; Константин Филозоф, изд. В. Јагић 314; Ј. Мирковић, Старе српске биографије, 110-111; Ч. Мијатовић, Деспот Турађ, 34; Ст. Станојевић, *Piero Spano*, 10; Константин Лиречек, Историја Срба, I, 345; М. Антоновић, Папство и Србија, 34, 40. нап. 14; Историја српског народа II, 209. (Ј. Калић); П. Рокаи, Историја Мађара; 143.

¹⁶⁶ P. Rokai, *Ratnici despota Stefana Lazarevića u Slovačkoj prema svedočanstvu Spiške hronike, Z dejín slovensko-srbskych vŕťahov*, Bratislava 2012, 11-14; P. Rokai, *The Warriors of Despot Stefan Lazarević in Spiš (Szepes) Zips according to the Chronikon de Georgenberg, The cultural and historical heritage of Vojvodina in the context of classical and medieval studies*, Novi Sad 2015, 169-172.

¹⁶⁷ Године 1457, четврт века касније од догађаја описаног у Спишкој хроници, чешки најамници у служби Михаила Силађија убили су Ладислава Гестија, мађарског капелана тврђаве Бечеј који је био у служби српског деспота Лазара Бранковића, са целом породицом. Године 1470 је угарска војска која је ишла против Турака, опустошила Кишач (Кисач) код Новог Сада, горе од Турака, који се тада налазио у поседу Јоба Горјанског. P. Rokai, *Ratnici despota Stefana* 13 нап. 9, 10, 14; P. Rokai, *The Warriors of Despot Stefan*, 171-172; П. Рокаи, Историја Мађара, 158, 178.

вероватно веровали да ће наћи уточиште у Пољској. Али краљ Жигмунд је, осим што је казнио њихове коловође, предузео дипломатске мере како би одвратио пољског краља од пружања помоћи хуситима. На преговоре који су са пољским краљем и литванским војводом Витолдом вођени у Кежмарку у Спишкој области у марту 1423. године, краља Жигмунда је пратио деспот Стефан што би значило да он није барем формално учествовао у акцији Срба у јуну 1422. године.¹⁶⁸ На повељи о миру, име деспота Стефана (*Stephanus regni Rasciae despotus*) било је прво на списку 22 магната који су потписали и печатима гарантовали извршење уговора. Дакле, број сведока био је једнак броју чланова Змајевог реда из 1408. године.¹⁶⁹

Деспот Стефан био је у Будиму у лето 1424. године када је угарског краља посетио византијски цар Јован VIII Палеолог.

Када је у Једрену 21. маја 1421. године умро султан Мехмед I, деспот Стефан је признао новог султана Мурата II (1421-1451). Одбацио је сарадњу са његовим противницима, за разлику од византијског цара Јована VIII Палеолога који је, упркос савету свог оца, старог цара Манојла II да подржи Мурата II, подржао узурпатора Мустафу. Након што је султан Мурат II ухватио и погубио Мустафу у Једрену јануара 1422. године, цар Јован VIII је у новом султану стекао трајног непријатеља.¹⁷⁰

Пред Цариградом се 10. јуна 1422. године појавила Муратова претходница коју је предводио румелијски беглеберг Михалоглу, султан је стигао десет дана касније. По устаљеној турској пракси, најпре су пљачкали градску околину.¹⁷¹ Поверивши управу над престоницом брату Константину Драгашу, цар Јован VIII је проценио да је неопходно да пође краљу Жигмунду како би га убедио да на било какав начин притекне у помоћ Цариграду. Цар Јован VIII се укрцао на брод 14. новембра 1423. године и прво је стигао у Венецију и тамо предлагао да са краљем Жигмундом

¹⁶⁸ V. Klaić, *Povjest Hrvata*, II/2, 103; P. Rokai, *Ratnici despota Stefana*, 13; *Историја српског народа II*, 209; P. Rokai, *The Warriors of Despot Stefan*, 172; P. Engel – C. Tóth, *Itineraria*, 113.

¹⁶⁹ G. Fejer, *Codex Diplomaticus Hungariae*, X/6 536.

¹⁷⁰ Š. Ljubić, *Listine VIII*, 188, 241, у Венецији се знало да је деспот обновио вазалство према новом султану; N. Jorga; *Notes I*, 316-317, извештај млетачког баила из Цариграда од 20. I 1422. године да је погубљен Мустафа; Константин Филозоф, изд. В. Јагић, 315-316, каже да је Мустафа деспоту Стефану нудио сарадњу; Ducas, 195; К. Лиречек, *Историја Срба I*, 350, постојала су три претендента под именом Мустафа; М. Ал. Пурковић, Кнез и деспот Стефан Лазаревић, 122; Ј. Калић, Срби и Турци, 9-10, Мустафа је привремено загосподарио централним областима Румелије; И. Ђурић, *Сумрак Византије*, 203-204.

¹⁷¹ X. Иналцик, *Османско царство*, 29, каже да је опсада Цариграда трајала од 2. VI до 6. IX 1422. године; И. Ђурић, *Сумрак Византије*, 202-205.

поведу уједињену крсташку војску на Турке јер су они недавно доживели тежак пораз од Влаха и Угара.¹⁷²

Иако је то био скромнији Жигмундов поход против Османлија, вест о томе се брзо ширила на суседне земље. Дубровчани су октобра 1423. године са задовољством истицали да су Турци „terrefacti“ заслугом угарске војске.¹⁷³

Из Млетака је цар Јован VIII ишао у Милано, Мантову и Павију, а у јуну 1424. године је стигао у Угарску, у којој је остао осам недеља. Са краљем Жигмундом се сусрео испред Будима, на пола миље од града.

За време преговора између византијског цара Јована VIII Палеолога и угарског краља Жигмунда Луксембуршког, био је у Будиму присутан и српски деспот Стефан Лазаревић.¹⁷⁴ Пошто је од хусита претрпео пораз, краљ Жигмунд је мислио да ће поправити свој углед ако иде у рат против Турака. Али да би са султаном заратио, краљ Жигмунд је прво морао да раскине са њим склопљен мир на пет година, за шта он тада није био расположен, јер је био суочен са чињеницом да због недостатка новца и бродова не може успешно ратовати и против хусита и против Османлија. Настојање цара Јована VIII да Жигмунда приближи Венецији и да га загреје за заједничку акцију против Мурата II, остало је тренутно без успеха јер је Жигмунд тек у октобру 1425. године упутио предлоге у Млетке око стварања савеза. Млетачки сенат се са тим сложио 30. октобра, али у томе није било никакве заслуге византијског цара.¹⁷⁵

На двору угарског краља, било је говора и о црквеној унији. Неколико година касније, када се цар Јован VIII залагао за учешће Византинаца на будућем сабору у Ферари, подсетио се како му је Жигмунд у Будиму рекао: „Побрини се да оствариш унију. Уколико то учиниш, такође ћеш да преобратиш и ову цркву, јер наши су одступили у многим питањима док они из источне цркве имају боље држање. Ако

¹⁷² О предлозима цара Јована VIII: N. Jorga, *Notes et extraits I*, 350-351; Г. Сфранцес, *Хроника*, 55; И. Ђурић, *Сумрак Византије*, 222; 218-226 (о путовању цара).

¹⁷³ J. Gelsich – L. Thallóczy, *Dipl. Rag*, 292; Б. Крекић, *Дубровник и Левант (1280 - 1460)*, Београд 1956, 31.

¹⁷⁴ E. Windecke, Ed. W. Altmann, 21/177, 186, каже да је Жигмунд изашао цару у сусрет, а када су сишли са својих коња, онда су се загрлили. Такође, каже да се истовремено у Будиму налазио и деспот Стефан Лазаревић; У итинерару се види да је Жигмунд боравио у Будиму од 24. V до 15. VII и од 1. до 4. VIII 1424. године: P. Engel – C. Tóth, *Itineraria*, 116.

¹⁷⁵ Краљ Жигмунд је 1425. године тражио од Венеције 20.000 дуката, али је добио само 5.000: N. Jorga, *Notes II*, 227 – 228; J. Радонић, *Западна Европа и Турци*, 48-49; *Историја српског народа II*, 210.

дакле, унију склопиш и наше ћеш да поправиш.“ Цар Јован VIII је затим поменуо како је предлог угарског владара био за похвалу и како је краљ у својој добронамерности и благонаклоности према Византијском царству предложио да ће управо њега учинити наследником властите државе. Међутим, ту понуду о наслеђивању треба схватити као потребу цара Јована VIII да створи илузију о обнављању старог сна о васељенској улози Царства, како би добио подршку Византинаца за одлазак на сабор.¹⁷⁶ Преговори цара Јована VIII и краља Жигмунда су завршени тако што су приређене свечаности. На њима је деспот Стефан Лазаревић, као јунак на гласу, по утврђеном церемонијалу, произвео неколико угарских пламића за витезове.¹⁷⁷ Нови султан Мурат II је страховао да ће византијски цар уступити Млетачкој републици Цариград. Због тога је у одсуству цара Јована VIII, посредством царице – мајке Јелене Драгаш, склопио мир 20. јануара 1424. године. Иако се Мурат II одлучио на овај корак, услове мира је наметнуо султан, а не Византија. Наметнуо је Цариграду данак од 100.000 аспри годишње и Византија је поново постала вазална држава. Упркос склопљеном миру, Муратове чете су упадале на Пелопонез, који је султан, иако у вазалном положају, вероватно одвојено третирао од Цариграда и Тракије.¹⁷⁸

Султан Мурат II није поштовао ни примирје које је начињено с Угарском, па су у мају и јуну 1424. године упали у Влашку како би протерали Жигмундовога штићеника и Дана и довели војводу Радула. И мају су провалили и у Босну. Ове турске акције као и молба цара Јована VIII нагнали су краља Жигмунда да изрази спремност да наредне године опреми велику војску против Турака и о томе је из Будима писао Пипу Спану од Озоре, заповеднику Темишвара.¹⁷⁹

Нови султан је са подозрењем посматрао деспотове везе с Угарском. Вести о њима стизале су на Порту са разних страна па и из Србије. Донео их је турски посланик из Будима 1424. године. То је утицало да султан крене у напад.

¹⁷⁶ И. Ђурић, Сумрак Византије, 226-227.

¹⁷⁷ Ј. Радонић, Западна Европа и Турци, 137.

¹⁷⁸ О висини данка од 100,000 аспри годишње код: Ducas, 245; Г. Сфранцес, Хроника, 55; Х. Иналцик, Османско царство, 29; И. Ђурић, Сумрак Византије, 227-229.

¹⁷⁹ О упадима у Босну: Š. Ljubić, Listine VIII, 274/275; Писмо Пипу Спану од 12. VI 1424. године: Codex Zichy VIII, 178-9.

У лето 1425. године, султан Мурат II упутио је свог посланика у Србију да испита тамошње прилике. Стефан је тада био у Угарској, а када се вратио, није хтео (по Жигмундовом савету) да прими посланика. Наредио је да се градови припреме за одбрану. Почетком октобра 1425. године, деспот Стефан је убрзано набављао барут и оружје у Дубровнику.¹⁸⁰ Деспот Стефан је покушао да спречи рат, али његови посланици у Софији нису могли да измене стање. Турска војска је преко Пирота и Ниша продрла у Поморавље и дошла до Крушевца.

Српској војсци пружила је помоћ угарска војска коју је водио Пипо Спано, а који је осим у Србији ратовао и у Влашкој.

Борбе су завршене преговорима између српског деспота и турског султана. Нема података о садржају споразума, али се турска војска ипак повукла из Србије.¹⁸¹ Из Србије се султан отиснуо преко Дунава у Влашку и напао војводу Дана. Овај је побегао у Ердељ, па је султан заузео целу Влашку и у њој поставио војводу Радула званог Празна глава, уз погодбу да буде султанов вазал.

После турског напада на Србију, у јесен 1425. године, на реду је био сукоб са Босном јер су се Босанци тешко мирили са губитком Сребрнице. Већ је на босанском станку 1415. године било одлучено да се она преотме деспоту, па се само чекала погодна прилика, а она се указала тек 1425. године. Краљ Твртко II је искористио напад Турака на Србију и са одредима верне властеле из Подриња (међу којима су се нарочито истицали Дињичићи) напао Сребрницу. Деспотова посада, становништво и дубровачки трговци, повукли су се у тврђаву Сребреник, чије је бомбардовање наредио краљ Твртко II, уздајући се у непремостивост Дрине (због јесењих киша) и немогућност пристизања деспотових трупа у помоћ.

Пошто је дошло до повлачења турске војске из Србије, на огромно изненађење босанског краља, деспот Стефан је у јесен 1425. године прешао Дрину и појавио се пред Сребрницом. Гонећи босанског краља, деспот Стефан је продро дубоко у

¹⁸⁰ Ђ. Петровић, Дубровачко оружје, Београд 1976, 80-82; Ј. Калић, Деспот Стефан Лазаревић и Турци, 7-20; Историја српског народа II, 210, 212.

¹⁸¹ J. Gelcich – L. Thallóczy, Dipl. Rag, 309-312; Ст. Станојевић, Pipo Spano, 11; М. Спремић, Крушевац у XIV и XV веку, 14; Ј. Калић, Деспот Стефан Лазаревић и Турци, 15.

„босанске крајеве“ и опљачкао их. Краљ Твртко II се склонио у један од својих тврђих градова одакле је преко посланика од деспота затражио мир.¹⁸²

Крајем марта или почетком априла 1426. године, деспот Стефан је отишао у Угарску. У мају 1426. године, деспот Стефан је био у Угарској, последњи пут. Састао се са угарским краљем Жигмундом у бањи Тати у Коморанској жупанији. Појединости преговора нису познате. Првобитна исправа није сачувана, постоје само видљиво прерађени познији преписи. Деспот Стефан је изгледа од угарског краља захтевао да призна Ђурђа Бранковића за његовог наследника и да га уврсти у ред угарске властеле, јер би тако имао право наслеђа деспотових поседа у Угарској. Као услов за то, угарски краљ је тражио да се обнове вазални односи који су везивали Србију с Угарском и да након Стефанове смрти, ако нема потомака, Угарској буду враћени Београд, Голубац и Мачва, као и крајеви западно од Дрине. Ђурађ ће долазити на угарске саборе и даваће војну помоћ угарском краљу.

Исправа у Тати је отворено писмо (*litterae patents*) којим се привремено регулише једно питање са тим да се накнадно о томе изда свечана повеља.¹⁸³ Крајем маја, деспот Стефан се вратио из Угарске и у Рудничкој Сребрници (код Страгара) је сазвао државни сабор 25. јула 1426. године. Пред окупљеном властелом и представницима цркве, деспот Стефан је одредио Ђурђа Бранковића за свог наследника, благословио га и рекао: „Од сада овога сматрајте господином место

¹⁸² Константин Филозоф, изд. В. Јагић, 317; Л. Мирковић, Старе српске биографије, 113; Константин Филозоф, превод Г. Јовановић, 122; М. Динић, Сребрник крај Сребрнице, Глас СКА CLXV (1934) 183-196; М. Динић, За историју рударства I, 58-59; С. Ћирковић, Историја средњовековне босанске државе, 257; М. Ал. Пурковић, Кнез и деспот Стефан Лазаревић, 107; Историја српског народа II, 213 (Ј. Калић); А. Веселиновић, Граница између Србије и Босне у XV веку, 92, аутор каже да је деспот највероватније тада проширио своју власт на још неке градове у сребрничкој области.

¹⁸³ Константин Филозоф не помиње преговоре у Тати. У летописима нема података. О споразуму у Тати: G. Fejer, *Codex diplomaticus Hungariae X/6*, 809-813; А. Ивић, Историја Срба у Војводини, 8; Ј. Радонић, Србија и Угарска у средњем веку; Ј. Радонић, Споразум у Тати и српско-угарски односи од XIII до XVI века, Глас СКА 187 (1941) 117-232, 183; Д. Ј. Поповић, Срби у Војводини књ. 1, 73, каже да је уговор закључен 8. маја и 6. јуна 1426. године; М. Ал. Пурковић, Кнез и деспот Стефан Лазаревић, 131, каже да је Мађарима требало Стефан да преда Београд, Белу Стену, Мачву, Колубару, Голубац: I. Prlender, *Sporazum u Tati, 1426. godine i Žigmundovi odbrambeni sustavi*, *Historijski zbornik u Zagrebu* 44/1 (1991), 23-40; Историја српског народа II, 215; П. Рокаи, Историја Мађара, 131; P. Engel - C. Tóth, *Itineraria*, 120, види се да је краљ Жигмунд био у Тати од 6. до 30. V и поново 6. VI 1426. године.

мене.“ Тако је Ђурађ као наследник престола „млади господин“ и био је са супругом Јерином послат у Зету, где је стигао у првој половини августа 1426. године.¹⁸⁴

Док је још деспот Стефан био у Тати, султан Мурат II је упутио у Србију посланика. Почетком јуна 1426. године, видевши да његов посланик није примљен на деспотовом двору, султан је напао и освојио Крушевац. Због тога је српски деспот, након повратка из Угарске, тражио помоћ од краља Жигмунда. Међутим, иако су посланици затекли Пипа Спана у Тати, он је убрзо био упућен у Влашку.

Крајем лета 1426. године, деспот Стефан је преко Ђурђа Бранковића, који је тада био у Зети, нудио Венецији посредничке услуге код Мурата II ради склапања млетачко-турског мира.¹⁸⁵

У јесен 1426. године, претила је Жигмунду опасност да од Турака изгуби Влашку, Србију и Босну. Стога је био принуђен да се уочи зиме припреми за велики рат. Дана 7. новембра 1426. године писао је из Липе у Темишварској жупанији славонском бану и цељском грофу Херману II да одгоди све парнице Ивана и Владислава Титушевића, краљевих дворјана јер ће заједно са краљем поћи у Ердељ и Влашку на одбрану државних граница. У децембру 1426. године, сакупила се војска у Ердељу где је уз краља била и краљица Барбара. Пипо Спано је однео победу код Силистрије, али је умро у Липи 26. децембра исте године. На његово место краљ Жигмунд је поставио ранијег ђурског жупана Стефана Розгонија. Краљ је углавном боравио око Брашова, на ердељско-влашкој граници. Око краља су били окупљени најзначајнији угарски великаши: Иван Моровићи, кнез Владислав Благајски, браћа Иван и Ладислав Титушевић, Стефан Розгони, влашки војвода Дан, португалски принц Петар.

По највећој хладноћи, у јануару 1427. године, хришћанска војска је заједно са влашким војводом Даном прешла горске кланце у Ердељу и спустила се у влашку низију. На челу војске се као почасни војвода налазио португалски принц Петар, а

¹⁸⁴ Š. Ljubić, *Listine IX*, 17-18, деспот писао Млечима; Константин Филозоф, изд. В. Јагић, 316; Л. Мирковић, *Старе српске биографије*, 113; Константин филозоф, превод Г. Јовановић, 122; Ч. Мијатовић, *Деспот Ђурађ*, 36; Н. Радојчић, *Српски државни сабори*, 175-178; М. Ал. Пурковић, *Кнез и деспот Стефан Лазаревић*, 129; М. Благојевић – Д. Медаковић, *Историја српске државности I*, Нови Сад 2000, 274; М. Благојевић, *Сродствена терминологија*, 231-233; М. Спремић, *Деспот Стефан Лазаревић и „господин“ Ђурађ*, 64-66.

¹⁸⁵ Š. Ljubić, *Listine IX*, 17-18, деспот писао Млечима; N. Jorga, *Notes I*, 429; *Notes II*, 230; Ст. Станојевић, *Pipo Spano*, 12-14; М. Спремић, *Крушевац у XIV и XV веку*, 14; султан је освојио Крушевац 1426. године; *Историја српског народа II*, 215-216.

стварни вођа био је Иван Моровић. Краљ Жигмунд и краљица Барбара остали су у Ердељу, боравећи углавном у Брашову. Циљ хришћанске војске (у којој је осим Угара било и Хрвата и Пољака) био је да збаци и зароби Радула и врати Дана. Крајем априла и почетком маја 1427. године, Жигмундовом војсковођи на овом делу ратишта Ивану Моровићу, пошло је за руком да протера Радула и врати Дана. Рат у Влашкој завршен је априла 1427. године.¹⁸⁶ Неколико месеци касније, краљ Жигмунд је у Ердељу издао даровнице Ивану Моровићу и Владиславу Благајском. У даровници за Моровића набројао је заслуге Моровића у последњем рату и истакао како је Моровић „усред најљуће зиме повео бројну чету (*turma copiosa*) о свом трошку у рат, како је заједно са својом дружином подносио глад, врло жестоку зиму и многе друге невоље, како је Радула и Турке из Влашке протерао, вратио Дана, те многе Влахе који су пристали уз Радула и Турке, принудио да се поново покоре краљу.¹⁸⁷ Краљ Жигмунд и краљица Барбара су из Ердеља дошли у Влашку.

Почетком 1427. године, султан Мурат II је поново напао Србију. У фебруару исте године било је опседнуто Ново Брдо. Главни циљ Турака био је да га освоје, јер је својим богатством привлачило пажњу освајача. Изговор Турцима за напад било је деспотово везивање за Угре. Срби су заједно са Дубровчанима пружали отпор из Новог Брда и Призрена. Дубровчани су слали поруке Жигмунду да се једино уздају у Жигмундову помоћ.¹⁸⁸ Напади Турака су трајали више месеци. Најкасније у лето 1427. године захватили су Поморавље.

За то време у Србији је трајала опсада Новог Брда. Турско харање је захватило целу Србију. Док је турски напад још трајао, крајем марта или почетком априла 1427. године поново је дошло до побуне у Сребрници. Побунили су се рудари против деспотовог надзорника у том граду. Њега је деспот поставио да надгледа производњу руде и спровођење деспотових наређења. Рудари су незадовољни држањем надзорника (деспотовог властелина Владислава) као и мерама деспота Стефана

¹⁸⁶ Краљ Жигмунд је 6. IV 1427. године издао даровнице Ивану de Kallo који се борио под заставом Ивана Моровића и допринео да се Радул заједно са Турцима протера, а војвода Дан врати у господство: G. Fejer, *Codex diplomaticus Hungariae* X/6, 852, 860, 872 – 878, 878 – 884, 886; E. Fermendžin, *Acta Bosnae*, 126; L. Thallóczy – A. Áldásy, *Diplomatarium*, 72; Ст. Станојевић, *Pipo Spano*, 12-14; P. Engel – C. Tóth, *Itineraria*, 121.

¹⁸⁷ Даровнице су издате 7. VII 1427. године у Рожнову у Ердељу: *Codex Diplomaticus Hungariae* X/6, 886 – 892, 897 – 898; P. Engel – C. Tóth, *Itineraria*, 122.

¹⁸⁸ J. Gelicich – L. Thallóczy, *Dipl. Rag*, 327-328 (бр. 208); И. Божић, *Дубровник и Турска*, 34; М. Орбин, *Краљевство Словена*, 109, наводи да је султан „тукао“ Ново Брдо 48 дана.

бацили надзорника са „палате“ вероватно управне зграде у Сребрници и убили. Незадовољство се проширило на становништво Сребрнице и тако угрозило систем деспотске власти у том крају. Деспот Стефан је са војском дошао у Сребрницу и крваво угушио побуну. Многи су били похватани и осакаћени. Страдали су и Дубровчани јер је деспот посумњао да су они били умешани у заверу и убиство његовог властелина Владислава. Дубровачка влада је упутила посланике да докаже да су дубровачки трговци недужни и неправедно изложени страдању. Посредовали су и Ђурађ Бранковић и Сандаљ Хранић, али деспот је био неумољив.¹⁸⁹ За време боравка у Шумадији, у суботу 19. јула 1427. године, на путу за Београд, у месту Главица, у близини Крагујевца, умро је од можданог удара деспот Стефан Лазаревић. Глас о његовој смрти стигао је у Дубровник крајем јула 1427. године. У писму од 31. јула 1427. године, обавестили су краља Жигмунда о смрти деспота Стефана и молили га да пише новом српском деспоту Ђурђу и да му препоручи њихов град.¹⁹⁰ У тренутку смрти деспота Стефана, Ђурађ Бранковић се налазио у Зети, а угарски краљ Жигмунд у Влашкој. Када су чули за деспотову смрт, обојица су тада кренули ка Београду.

¹⁸⁹ Константин Филозоф, изд. В. Јагић, 318; Л. Мирковић, Старе српске биографије, 114; Константин Филозоф, превод Г. Јовановић, 123; М. Орбин, Краљевство Словена, 107-108; Ј. Радонић, Западна Европа и Турци, 299; М. Динић, Сребрник крај Сребрнице, 190.

¹⁹⁰ Константин Филозоф, изд. В. Јагић, 319; У писму од 31. VII 1427. године, Дубровчани као датум деспотове смрти наводе 18. јули: J. Gelcich – L. Thallóczy, Dipl. Rag, 324-326 (br. 206), Љ. Стојановић, Родослови и летописи 226 (бр. 638); Љ. Стојановић, Записи и натписи I, 77-78 (бр. 245); E. Mályusz, Kaiser Sigismund, 160; I. P. Engel, The Realm, 237, наводе 16. VI 1427. као датум смрти деспота Стефана.

ЧЕТВРТО ПОГЛАВЉЕ

ДЕСПОТ ЂУРАЂ БРАНКОВИЋ И УГАРСКА ОД 1427. ДО 1456. ГОДИНЕ

1. Од доласка деспота Ђурђа на власт до смрти краља Жигмунда (1427 - 1437)

На вест о смрти деспота Стефана Лазаревића, угарски краљ Жигмунд је из Влашке, где је ратовао против Османлија, пошао са војском у Србију како би осигурао реализацију уговора из Тате. Из логора код Оршаве где је провео читаву другу половину августа, кренуо је најраније 30. августа 1427. године. Задржавање код Оршаве показује да се краљ Жигмунд или није журио јер је био сигуран у своја права или да се задржао због ратних операција против Турака који су опседали Северин.¹

Господин Ђурађ се налазио у Зети када је примио вест о смрти свог ујака деспота Стефана. Иако је морао да из Зете пређе дуг пут, Ђурађ Бранковић је, чим је сазнао за деспотову смрт, кренуо из Зете. С оружаном пратњом ушао је у Београд између 5. и 9. августа 1427. године. Највероватније је стигао у Београд пре краља Жигмунда и преузео град од војних заповедника који су му остали верни. Али, имао је једва тридесетак дана (од почетка августа до почетка септембра) да планира и повлачи потезе како би сачувао Београд. Краљ Жигмунд је стигао у Београд између 3. и 17. септембра (можда 10. септембра) и у граду је боравио више од два месеца, до 16. децембра 1427. године.

Жигмундова војска под градом била је озбиљна опомена да би јој се нови српски владар могао одупрети у тако неповољном часу. Ђурђу је била потребна угарска војна помоћ као и потврда владарског положаја. То је навело Ђурђа на тешку одлуку да преда Београд. Преговори око предаје Београда трајали су током септембра и октобра 1427. године.²

¹ Дубровчани су знали за деспотову смрт 31. VIII 1427. године: J. Gelcich – L. Thallóczy, *Dipl. Rag*, 324. Краљ Жигмунд је био у логору код Ковина 3. IX 1427. године: P. Engel – N. S. Tóth, *Itineraria*, 122; V. Klaić, *Povjest Hrvata* II/2, 110; J. Радонић, *Западна Европа* 54; J. Калић – Мијушковић, *Београд у средњем веку*, 101; М. Благојевић, *О предаји Београда краљу Жигмунду 1427. године*, *Зборник МС за историју* 82 (2010) 7-22; А. Крстић, *Краљ Жигмунд у Борчи или када је и како Београд предат Угрима 1427. године*, *ИЧ LXI* (2012) 115-127; 118 нап. 9; Жигмунд је могао стићи већ 4. IX.

² Константин Филозоф, изд. В. Јагић, 319-322; Краљ Жигмунд је издао повељу 17. IX 1427. године „*prope castrum Albanandor regni nostri Rascie*“: L. Thallóczy – A. Áldásy, *Diplomatarium*, 72; А. Веселиновић, *Дубровачко Мало Веће о Србији (1415-1460)*, Београд 1997, 202, *Дубровачко Мало Веће је одобрило Ђурђу 30. VIII 1427. године 15 штитова, 6 самострела, сандук пун стрела, 6 топуза*; V.

Срба је било пуно у Београду и предаја града била је мучна како за његове становнике, тако и за владара који је то морао да учини. Али незадовољство није било искоришћено за неку организовану противугарску акцију. Предаја града био је услов да угарски краљ призна Ђурђа Бранковића за новог српског владара. Државни сабор на челу са господином Ђурђем и српским патријархом Никоном донео је одлуку да се Београд препусти Угрима.³ Када су се срели у Београду, краљ Жигмунд је Ђурђа, пошто му је Ђурађ положио вазалну заклетву, примио у ред угарских барона и признао га заједно са законитим потомством за наследника деспота Стефана.

Ђурађ је ступио на престо у педесетој години живота, а деспот Стефан је управо умро у педесетој години живота. Обавезао се Жигмунду да ће долазити на угарски двор и на државне саборе и давати помоћне трупе. Према западном обичају, али и како би истакао своју сувереност над Србијом, одржан је церемонијал ступања у вазални однос којим је Жигмунд увео Ђурђа у чин, устоличио га за „*princeps*“ читаве Рашке и Албаније, предавши му огртач, капу и мач. Ђурађ је наследио све домене и сва права свог ујака истакнута у Угарској. Као заједнички циљ двојице владара је борба против Турака.⁴

Дубровчани су 26. септембра и 8. новембра 1427. године честитали краљу Жигмунду на успеху и напретку и молили су га да заштити њихове трговце у Краљевини

Klaić, *Povjest Hrvata* II/2, 110, каже да је Жигмунд био у Београду 10. IX и да се задржао до 16. X II 1427. године; Ј. Радонић, *Споразум у Тати*, 196, 198, 199; Ј. Калић – Мијушковић, *Београд у средњем веку*, 101-103, каже да је Ђурађ стигао почетком септембра; Г. Шкриванић, *Путеви у средњовековној Србији*, Београд 1974, 40; К. Лиречек, *Историја Срба I*, 353 - 354; *Историја српског народа II*, 218 (М. Спремић); М. Спремић, *Деспот Ђурађ*, 90-96; М. Поповић, *Београдска тврђава*, 111-112, 117-118; М. Благојевић, *О предају Београда*, 12; А. Крстић, *Краљ Жигмунд у Борчи*, 122, каже да је Жигмунд стигао у Београд између 3. и 17. IX 1427. године.

³ Сабор је одржан „у странама подунавским“ (Запис Инока из Даљше 1429. године): Љ. Стојановић, *Записи и натписи*, 81-82; Ј. Радонић, *Споразум у Тати*, 196-199; Н. Радојчић, *Српски државни сабори*, 179, каже да је то био пре збег него сабор; М. Ал. Пурковић, *Српски патријарси средњег века*, Диселдорф 1976, 144 наводи да је одржан прави сабор; 1976; Ђ. Трифуновић, *Књижевни радови*, 188-189; М. Спремић, *Деспот Ђурађ*, 91, 94; А. Веселиновић, *Држава српских деспота*, 236-237; М. Благојевић, *Српски сабори*, 34-35.

⁴ N. Jorga, *Notes II*, 239,240; L. Thallóczy – A. Áldásy, *Diplomatarium*, 74-76; Ј. Радонић, *Споразум у Тати*, 206-210, оспорио је веродостојност Жигмундове исправе која описује како је краљ Жигмунд свечано устоличио Ђурђа за владара и деспота Краљевине Рашке и Албаније „уз полагање“ вазалне заклетве верности; *Историја српског народа II*, 218-220; М. Спремић, *Деспот Ђурађ*, 96, повеља нема датум и место; А. Крстић, *Краљ Жигмунд у Борчи*, 121, свечани поступак ступања у вазални однос у спорној исправи у складу је са обичајем европског Запада у то време и жељом Жигмунда да истакне свој суверенитет над Србијом.

Рашкој, али не говоре о предају Београда која је вероватно (дефинитивна предаја града и тврђаве) уследила касније.⁵ У Жигмундовом писму папском легату Хенриху од 27. септембра 1427. године, датованом „in campestri nostro descensu prope Albamander“, Жигмунд је тврдио да су Турци који су опседали Северин, на вест о смрти деспота Стефана, „principis et familiaris nostri fidelissimi“ дигли опсаду града и окренули се са својом војском против Краљевине Рашке. Краљ је био „позван“ у помоћ од Ђурђа Бранковића кога је у Рашкој поставио за владара и одмах му пружио значајну војну подршку против Турака, да је Београд примио у своје руке, а да је одбрану још неколико српских тврђава ојачао слањем угарских одреда. Пошто је дошао у Београд, Жигмунду се потчинио Краљевина Рашке са својим владарем, па је Жигмунд то саопштио папском легату као и да се „из дана у дан, нада све бољем“.⁶ Важан историјски извор за значајан тренутак у историји средњовековног Београда – окончање краткотрајне, али веома плодне српске управе над градом (1403/4 - 1427) – представља писмо које је угарски краљ Жигмунд из Београда упутио 7. новембра 1427. године градској општини Шопрона у западној Угарској.⁷ У овом писму, краљ Жигмунд наводи да је Београд потчинио јурисдикцији Мачванске бановине, да је успоставио стање које је владало до предаје града деспоту Стефану. Обнова и изградња Београда у доба деспота Стефана Лазаревића учинила је овај град изузетно привлачним за угарског краља. Он је планирао да Београд и Голубац буду укључени у нови угарски одбрамбени систем на дунавској граници који се заснивао на

⁵ J. Gelsich – L. Thallóczy, *Dipl. Rag*, 326-328; J. Радонић, *Дубровачка акта и повеље I*, 279.

⁶ L. Thallóczy – A. Áldásy, *Diplomatarium*, 73; J. Радонић, *Споразум у Тати*, 196, употребио је ово писмо, а на стр. 202-203, одриче могућност да је оно тада написано; J. Калић – Мијушковић, *Београд у средњем веку*, 373, нап. 103; А. Крстић, *Краљ Жигмунд у Борчи* 119.

⁷ У средњем веку град Шопрон (нем. Ódenburg) се налазио на аустријско-угарској граници, на значајном путном правцу који је повезивао Балтик и Средњу Европу са Балканским полуострвом и Јадраном. У Шопрону су Немци били већинско становништво. Град је био један од седам чланова лиге слободних краљевских градова, групе најважнијих угарских центара у Прекодунављу. Град Шопрон је био центар Шопронске жупаније, имао је право на одржавање годишњег сајма, у њему се налазило краљевско складиште соли, био је културни и образовни центар. Због значаја Шопрона, угарски краљеви, па и Жигмунд, потврђивали су и увеличавали градске привилегије: L. Thallóczy – A. Áldásy, *Diplomatarium*, 73, писмо краља Жигмунда од 7. XI 1427. године; G. Fejer, *Codex diplomaticus Hungariae V/2*, 375-376, X/1, 352; О привилегијама Шопрона; D. Csánki, *Magyarország történelmi földrajza a hunyadiak korában III*, Budapest 1897, 281; J. Радонић, *Споразум у Тати*, 197; J. Калић – Мијушковић, *Београд у средњем веку*, 102, 270, 280-290, 306; М. Спремић, *Деспот Ђурађ*, 97; А. Веселиновић, *Држава српских деспота*, 128, нап. 78; П. Рокаи, *Историја Мађара*, 80-81, 105; P. Engel, *The Realm*, 35-40, 218, 250-254, 257-262; А. Крстић, *Београдско писмо краља Жигмунда грађанима Шопрона (7. новембар 1427. године) Мешовита грађа (Miscellanea)*, књ. (vol.) XXX III, (2012) стр (pp) 21-36; 30-31.

пограничним тврђавама. Поред старих тврђава (Северин, Оршава, Храм и Ковин), заслугом тамишког жупана Пипа Спана, подигнуто је након 1419. године, девет нових утврђења у том делу дунавске границе.⁸

Краљ Жигмунд је намеравао да у пограничне дунавске градове насели немачке витезове тевтонског реда. Он је писао из Себеша 9. октобра 1427. године великом мајстору реда у коме каже да намера за пресељење витезова у Угарску „до сада није била могућа“, али после смрти деспота Стефана и добијања Београда и дунавског приобаља, он „моли великог мајстора да му пошаље неког од браће да се посаветује око колоније у Београду“.⁹

Београд је предат Угрима крајем октобра или највероватније 7. новембра 1427. године. У саставу Србије остала је околина Београда.¹⁰ Биограф деспота Стефана, Константин Филозоф, каже да се приликом предаје Београда Угрима „страховита бура подигла у граду, чуле су се са запада као из дубине Саве војничке трубе, као да нека војска улази у град. Велики је орао долетео са запада, идући од куле до куле. По београдским улицама кретао се један калуђер сав поцепан, прашњав, запомажући.¹¹ Незадовољство српског становништва због преласка Београда и неповерење које су угарски владајући кругови осећали према Србима, опредељивали су Жигмунда да у Београд, како би постигао своје циљеве, доводи само католички живаљ.

Како би ојачао привредни живот града и тако посредно повећао одбрамбену способност тврђаве, која је постала значајна за одбрану јужних граница Угарске,

⁸ P. Engel, *Archontológia I*, 32; I. Prlender, *Sporazum u Tati*, 38-40; P. Engel, *The Realm*, 237-238; А. Крстић, *Из историје средњовековних насеља југозападнoг Баната*, 34.

⁹ С. Тирковић, *Голубац у средњем веку*, 13; *Историја српског народа II*, 220.

¹⁰ Константин Филозоф, изд. В. Јагић, 323, каже да је Ђурађ предао Београд због страха од Исмаилхана; G. Fejer, *Codex diplomaticus Hungariae X/6*, 860-7; Pesty. F. Brankovics György rácz despota *birtokviszonyai magyarországon*, Budapest 1877, 1923, 7 предао град видећи да се не може одупрети Угрима; К. Михаиловић, *Јаничарове успомене*, 113, наводи да је град добровољно потпао под угарску власт; М. Орбин, *Краљевство Словена*, 108, каже да је Жигмундов долазак у Београд у време смене на престолу био многоструко користан, можда пресудан за опстанак српске државе; P. Engel – N. S. Toth, *Itineraria*, 122, 3: X је у логору; М. Динић, *За историју рударства II*, 24-26; Ј. Калић – Мијушковић, *Београд у средњем веку*, 103, Београд је предат до 7. XI 1427. године; *Историја Београда I*, 170, наводи се да је Жигмунд примио Београд средином септембра; *Историја српског народа II*, 220 (М. Спремић), почетком новембра је предат Београд; М. Спремић, *Деспот Ђурађ*, 96, наводи исти датум као и Ј. Калић; М. Благојевић, *О предаји Београда*, 20; А. Крстић, *Краљ Жигмунд у Борчи*, 122 (позива се на М. Благојевића), 124, краљ Жигмунд је неоспорно у Београду почевши од 2. X 1427. године; А. Крстић, *Београдско писмо*, 26, наводи период између 27. IX и 2. X 1427. године.

¹¹ Излагање Константина Филозофа није сасвим јасно јер на једном месту каже како је народ отишао у расејање на све четири стране света, а на другом месту каже да се унутра уселјаваху: Константин Филозоф, изд. В. Јагић, 323-325; Л. Мирковић, *Старе српске биографије*, 120-121.

Жигмунд је одмах по преузимању Београда даровао граду бројне привилегије, ослободио његове житеље дажбина које се наплаћују на читавој територији Краљевине Угарске и позивао трговце и занатлије са разних страна да се населе у Београд.

О краљевим намерама и његовој делатности сведочи не само писмо градској општини Шопрона већ и писмо које је 9. новембра 1427. године упутио Дубровнику. То писмо није сачувано, али је његов садржај познат из одговора дубровачке владе свом суверену од 9. децембра 1427. године у коме је такође краљ Жигмунд изразио жељу да град прошири и увећа окупљањем трговаца и занатлија и давањем повластица, те је зато од дубровачких власти тражио да саветује своје трговце да долазе у Београд. У свом писму, Дубровчани су навели како је краљ Жигмунд преузео Београд како би „сачувао неповређене границе Угарске и могао штитити Краљевство Рашке“.¹² Истог дана, 9. новембра 1427. године, краљ Жигмунд је издао и немачку повељу. Међутим, како су у питању различита места датовања, то може да указује и на различита кретања, али и праксу краљеве канцеларије у Будиму да у име краља, други званичници издају повељу, па се онда датира према месту где је дат налог за њено састављање, а по краљевом наређењу имају „*comissio propria domini regis*“.¹³

О неповерењу угарске управе према Србима после 1427. године сведочи и Бертрандон дела Брокијер који је у Београду био шест година касније. Према његовим речима, Срби су у то време (1433. године) живели само у утврђеном подграђу поред Саве и у предграђима ван зидина, док им је улазак у остала четири дела београдске тврђаве био забрањен.¹⁴

Повратак Београда под угарску власт у јесен 1427. године значио је и његов посебан положај у оквиру Мачванске бановине. Наиме, капетани Београда, браћа Таловци (Матко и Франко) су у периоду између 1429. и 1440. године, у својим рукама објединили и дужности жупана пограничних жупанија са подручја данашњег Баната,

¹² Дубровачка влада је краљу Жигмунду одговорила да је велики број њихових трговаца у Новом Брду и Призрену већ месецима опседнут од Турака због чега траже његову помоћ. Ако се буду ослободили ове „недаће“, влада је уверена да ће дубровачки трговци долазити у Београд: J. Gelicich – L. Thallóczy, *Dipl. Rag.*, 328-329; М. Динић, *Грађа II*, 20-21; И. Божић, *Дубровник и Турска*, 35.

¹³ Повеља од 9. XI 1427. године: G. Fejer, *Codeex diplomaticus Hungariae X/6*, 853-854.

¹⁴ Б. де ла Брокијер, *Путовање преко мора, Београд 1950*, 132-133.

а повремено и северинског бана (1436-1439). На положају ковинског жупана током прве половине XV века налазиле су се углавном угледне личности као што су Пипо Спано (1404-1426), Ловра Хедервари (1427-1429), Матко и Франко Таловац (1429-1439), браћа Никола, Ладислав и Франко Химфи (1431-1432), Никола Илочки (1441-1446) и Јанко Хуњади (1441-1456). Уз ту функцију, као што је речено, обављали су и друге дужности (северинског бана, тамешког, чанадског и крашовског жупана, капетана Београда).¹⁵ Тако је била боље повезана подунавска граница према Србији, угроженој од Османлија, на којој је Београд постао кључна тачка.

Предајом Београда Ђурађ Бранковић је симболично добио неколико поседа у Угарској и недовољну војну помоћ против Турака.¹⁶ Неки од поседа што је добио припадали су деспоту Стефану, а неке је Ђурађ добио након смрти краља Жигмунда. Нису сви поседе добијени када је Угрима био уступљен Београд. У Солночкој жупанији, Ђурађ је држао Тур и Варшањ, Торбађ у Пилишкој (добио је 1429), Вршац у Крашовској жупанији (од 1431), Берек у Берешкој жупанији (од 1433), Токај (од 1437), као и нека добра у Бодрешкој и Земплинској жупанији. Својим добрима у Угарској, управљао је из своје палате у Будиму. Не зна се тачно да ли је деспот Ђурађ наследио палату или је добио према заслугама.

Од угарској краља, Ђурађ је добио од Стефанових поседа Земун, Сланкамен, Митровицу у Срему, Стари Бечеј, Бечкерек, Кулпин, Чуруг, Перлек, Песер, Петрово село, Дебрецин, Бесермењ, Сатмар, Немети, Фелшебању и Нађбању, Токај, Таља, Мункач, Тур и Солнок. Ђурађ се са краљем Жигмундом још више спријатељио 1434.

¹⁵ Породица Таловац (Thalócz) је пореклом са Корчуле, а после су постали грађани Дубровника. Браћа су се звала Матко, Перко, Франко и Иван. Не зна се тачно да ли су били Дубровчани грађанског сталежа који су стекли богатство и моћ захваљујући краљевој милости, или су били пореклом из властеоске породице Лукаревић (Lussari, De Luca). Њихов отац је помогао краљу Жигмунду када се након Никопоља, преко Дубровника, враћао кући. Због тога је 1432. године добио посед Тополовицу у Подравини по којој су добили име Таловац (de Thallowch). Матко је прво био у служби деспота Стефана Лазаревића, а након предаје Београда, ступио је у службу краља Жигмунда, био је кастелан Ковина. У исправама краља Жигмунда називан је ковинским жупаном и капетаном Београда, баном Славоније (+ 1445). Брату Франку оставио је ковинску жупанију и београдску капетанију (+ 1448). Брат Иван био је витез Јовановац и приор Вране код Задра (+ 1446). Петар или Пјерко био је бан Хрватске и Далмације и гроф Цетине и Клиса (+ 1454): Б. де ла Брокијер, Путовање преко мора, 133; V. Klaić, Povjest Hrvata II/2, 129-131; К. Јиречек, Историја Срба I, 356; E. Mályusz, Kaiser Sigismund, 86; P. Engel, Archontológia I, ; А. Крстић, Из историје средњовековних насеља југозападног Баната (15. век – прва половина 16. века). Зборник Матице српске за историју 73, Нови Сад 2006, 27 – 55.

¹⁶ M. Iohannis de Thwócz, Chronica Hungarorum, 234, каже да је то био услов, тј. да је Београд дат у замену за поседе у Угарској; J. Радонић, Западна Европа, 53, каже да није био услов.

године када је своју кћер Катарину удао за Улриха Цељског, (коме је краљица Барбара била тетка), једног од најугледнијих и најмоћнијих магната у држави.¹⁷

Турци су харали од Скопља и Новог Брда до Рудника и Голупца. У јесен 1427. године и у првој половини 1428. године, султан Мурат II је запосео већи део некадашњих земаља Лазаревића. Заузели су тврђаву Петрус и петруско крајиште, територију источно од Параћина до Честобродице. Запоседнута је жупа Дубравница (између Ћуприје и Ражња). Освојен је град Бован код Алексинца, затим Ниш са широм околином, као и градови Сталаћ, Крушевац, Козник. Турци су тада заузели крајеве дуж десне обале Западне Мораве, између Сталаћа и Трстеника, територију дуж источних обронака Копаоника. Запосели су старе српске жупе: Расина, Топлица, Реке и Дубочица, а такође и градове: Лесковац, Копријан, Куршумлија. Изгубљена је приближно једна трећина некадашњих земаља Лазаревића.¹⁸ Ђурађ је упутио посланство султану Мурату II у време опсаде Новог Брда.

Султан је можда и хтео да врати оно што је освојио у Србији, али када му је у току преговора средином, или у другој половини октобра 1427. године, стигла вест да ће војвода Јеремија предати Голубац Турцима, посланици су прекинули преговоре и напустили султанов двор.

Голубац је био угарски до 1389. године, затим турски до 1402. године, а пре 1410. године, припао је деспоту Стефану. Након његове смрти требало је да припадне његовом наследнику Ђурђу Бранковићу. Голубац је био један од најлепших српских средњовековних градова. Саграђен је на стеновитом гребену коме је својим обликом био прилагођен. Био је чисто војничко утврђење јер уз њега никада није формирано подграђе у правом смислу.¹⁹

¹⁷ А. Е. Рісот – С. Павловић, Срби у Угарској, 35; F. Rački, *Oдношaj srpskih despota*, 478; Ч. Мијатовић, *Деспот Ђурађ*, 197-198; А. Ивић, *Историја Срба у Војводини*, 8; Д. Ј. Поповић, *Срби у Војводини I*, 74; М. Спремић, *Деспот Ђурађ*, 95; Купиник (Келрен, Купиново) на левој обали Саве, између Београда и Шапца су краљ Жигмунд и деспот Стефан даровали Радичу. Када је он 1428. године добио звање „велики челник“ Радич (Поступовић), деспот Ђурађ му је потврдио 1429. године поседе које је Радичу дао деспот Стефан: Љ. Стојановић, *Стари српски Хрисовуљи*, биографије, летописи, типичи и др, *Споменик СКАЗ (1890) 3 – 4*; К. Јиречек, *Историја Срба II*, 353, 356, 362.

¹⁸ М. Благојевић, *Источна граница српске деспотовине од 1428. до 1439. године*, ИЧ 1-2 (1995), 23-36;

¹⁹ А. Дероко, *Средњовековни градови*, Град Голубац, *Старинар 2 (1951) 139-149*; С. Ђирковић, *Голубац у средњем веку*, 14; Г. Симић, *Голубачки град*, *Старинар 33-34 (1982-3)*, 71-86; А. Веселиновић, *Североисточна граница Србије у средњем веку*, 52-53; *Лексикон градова и тргова*, 83-87 (Голубац – А. Крстић).

Ђурађ је покушао да заузме Голубац пре турских напада на Ново Брдо и пре доласка краља Жигмунда у Београд. Иако је заповедник Голупца сасвим легално добио свој положај исплативши велику суму новца деспоту Стефану, Ђурађ је покушао да узме Голубац како би имао ово важно утврђење, као што је био и Београд, а то би створило шири маневарски простор у преговорима с Угарском Краљевином, а можда и са султаном.²⁰

Војвода Јеремија није хтео да преда град, јавно је отказао послушност, одметнуо се од Ђурђа и осамосталио у Голупцу. Не послушавши савет својих великаша, Ђурађ није ухапсио вероломног Јеремију који се одметнуо и одбио да преда град. Ђурађев покушај да запоседне Голубац је пропао, а „војвода голубачког града“ је ступио у преговоре с угарским краљем Жигмундом. Тражио је од њега 12,000 дуката, колико је наводно дао покојном деспоту Стефану да запоседне град (тј. град је деспот Стефан дао у залог) и као доказ, на увид Јеремија је поднео деспотово писмо, захтевајући да му Жигмунд исплати поменути суму, ако жели Голубац. Краљ Жигмунд је оспоровао веродостојност печата и читавог деспотовог писма, које је Јеремија подносио као доказ, одбио је да исплати тражену суму, па је у позну јесен, децембра 1427. године, Јеремија уступио град Османлијама под истим условима.²¹

Да је Голубац остао српски, Ђурађ би га можда, уместо Београда, понудио Угрима, што не значи да би то Угри прихватили. Идеја да се Жигмунду понуди Голубац уместо Београда, ако је уопште и постојала, није могла бити реализована, зато што је Жигмунд желео да добије обе ове тврђаве како би их укључио у нови угарски погранични систем.²²

Ђурђева грешка код Голупца, довела је до губитка Београда, а губитком Београда, започела је пропаст средњовековне српске државе.²³

²⁰ М. Благојевић, О предаји Београда, 18.

²¹ J. Długosz, 327; Константин Филозоф, изд. В. Јагић, 322-323; L. Thallóczy – A. Áldásy, *Diplomatarium*, 112, 123; Љ. Стојановић, Записи и натписи I, 81-82; Љ. Стојановић, Родослови и летописи, 228-229; V. Klaić, *Povjest Hrvata* II/2, 111; С. Ћирковић, Голубац у средњем веку, 13-14; М. Благојевић, Државна управа, 294-296; М. Благојевић, О предаји Београда, 19; А. Крстић, Краљ Жигмунд у Борчи, 121.

²² У писму тамишком жупану Стефану Розгонију од 26. XI 1427. године види се да је започео угарски „*exercitus generalis contra sevissimus turcos versus Galamboch*“: G. Fejer, *Codex diplomaticus Hungariae* X/6, 905; I. Prlender, *Sporazum u Tati*, 38-40.

²³ Историја српског народа II, 220; М. Благојевић, Источна граница српске Деспотовине, 23-36; М. Благојевић, О предаји Београда, 19-21; А. Крстић, Краљ Жигмунд у Борчи 122, 126, М. Благојевић, Деспот Ђурађ Вуковић и српска државност, 43.

Због зиме султан Мурат II се повукао из Новог Брда пре него што су његови војници заузели Голубац. Пошто су га заузели, опленили његову околину.²⁴

Иако је споразумом у Тати било друкчије предвиђено, сматра се да је читава територија до Саве, укључујући и подручје које је улазило у састав Мачванске бановине са тврђавама и њиховим дистриктима и након 1427. године остало под влашћу Ђурађа Бранковића.²⁵ У време кнеза Лазара, под српском влашћу налазила су се подручја, односно жупе Мачва и Битва, док су саме тврђаве биле у рукама угарског мачванског бана. Исто је било и са Голупцем под угарском влашћу и његовом непосредном околином под српском управом.²⁶ Предајом делова бановине јужно од Саве, деспоту Стефану мачвански банови су наставили да врше своје војне управне дужности на преосталом, далеко већем подручју под њиховом јурисдикцијом.²⁷

Стање одбрамбеног система дуж Саве, било је релативно лоше, са само једном активном тврђавом Мачвом. То је можда био један од разлога, уз потребу да награди свог новог вазала, што је Жигмунд прихватио да све оно што је у Тати потраживао везано за северозападну Србију (делове угарске Мачванске бановине и „Детошину“ у ваљевском крају на српској државној територији) ипак остану у рукама новог српског владара.²⁸

²⁴ Константин Филозоф, изд. В. Јагић, 322; Након што се Јеремија одметнуо у Голупцу, Угарске трупе су под командом Николе Бочкаија ратовале у јесен 1427. године против Турака у Србији: L. Thallóczy – A. Áldásy, *Diplomatarium*, 73-74 (повеља од 19. XI 1427. године); Инок из Даљше у Звижду каже да су тамошњи крајеви били мирни од османлијских напада док Јеремија није предао Голубац Турцима: Љ. Стојановић, *Записи и натписи I*, 81-82.

²⁵ М. Спремић, *Деспот Ђурађ Бранковић и Мачванска бановина*, 23-37, 32 (= Прекинут успон, 104-105); *Историја српског народа II*, 220 (М. Спремић); М. Спремић, *Деспот Ђурађ*, 98; А. Веселиновић, *Држава српских деспота*, 129; М. Благојевић, *О предаји Београда*, 15-16.

²⁶ А. Младеновић, *Повеље кнеза Лазара*, Текст, коментари и снимци, Београд 2003, 53-54, 93-94; С. Ћирковић, *Голубац у средњем веку*, 9; М. Благојевић, *Насеља у Мачви и питања српско-угарске границе*, Ваљево – постанак и успон градског средишта, Ваљево 1994, 78-92; С. Ћирковић, „*Црна Гора*“ и проблем српско-угарског граничног подручја, Ваљево – постанак и успон градског средишта, Ваљево 1994, 59-77, 63; С. Ћирковић, *Земља Мачва и град Мачва*, Прилози за КИФ 74/1-4 (2008), 7-16, 14.

²⁷ P. Engel, *Archontológia I*, 27-31, 100-101, 103-105, 114-117, 199, 207-208, 221-222; С. Ћирковић, „*Црна Гора*“, 62-63; P. Engel, *The Realm*, 152.

²⁸ М. Спремић, *Деспот Ђурађ Бранковић и Мачванска бановина* 24, 35, 36 (= Прекинут успон 92, 104, 105); наводи границе Мачванске бановине: са севера је оивичена Савом, са Запада Дрином, с истока Љигом и Колубаром, са југа планинским венцем Јагодње, Соколских планина, Повлена, Маљена и Сувобора, Ђурађ је требало да Жигмунд преда Мачву, Јадар, Азбуковицу, Рађевину, Поцерину, Подгорину, крај око Ваљева, Посавину, источно од Шапцама Посаво-Тамнаву, Љиг, Колубару; Проф. С. Ћирковић је ово исправио: Мачванска бановина није никада имала описане границе нити су јој ови

Док за деспота Стефана постоје извори који прецизно говоре када је и од кога добио деспотску круну, дотле су вести о хронологији и пореклу Ђурђевог титуле противречне и нејасне. Титулу деспота Ђурађ је могао добити само од византијског цара, а никако од краља Жигмунда. Наиме, у повељи издатој крајем 1427. године или почетком 1428. године, пише да је Ђурађ добио од краља Жигмунда плашт, капу и мач и да је постављен „*principem ducem et despotum totius regni Rascie et Albanie*“.²⁹ Жигмунд је тако хтео да увећа свој углед код папе и немачких изборних кнежева.³⁰ Али, титула деспота се наводи тек на трећем месту, а да је Жигмунд дао, била би на првом месту, јер се у Угарској знало за статус титуле у Византији и Србији. У овом чину угарски краљ је пре свега означио признавање Ђурђа за владара Србије. Још за живота, деспот Стефан Лазаревић је у оквиру својих односа с Угрима настојао да реши континуитет власти у Србији, па је у Тати тражио од Жигмунда да призна Ђурђа за наследника, да га уврсти у ред угарске властеле што је значило и право наслеђивања пространих деспотових поседа у Угарској.

Жигмунд је, као што је већ речено, то прихватио, али уз услов да се обнове вазални односи Србије према Угарској и да се после деспотове смрти Угарској врате Београд, Голубац, Мачва и крајеви западно од Дрине.³¹ Жигмундове речи из горепоменутог повеље треба схватити као реализацију уговора из Тате, не као стварно крунисање деспотском титулом, већ симболично признање Ђурђа за владара Србије.

У повељи арадског каптола од 24. јула 1428. године за Ђурђа пише: „*Georgius Walk dux regionis Rascie*“. У Ђурђевој повељи становницима Дебрецина од 5. маја 1429.

дистрикти припадали. Проф. С. Ћирковић такође каже да је Детошевина у поседу Срба с ове стране Мачванске бановине и у оквиру ње су градови: Бела Стена, Непричава, Дебрецен, дистрикти Колубара, Љиг, Топлица, Пепељевац, Непричава, Тамнава, Обна, Уб. Наведени градови никада нису припадали Угрима. Заблуде је изазвала једна повеља краља Жигмунда из 1392. године по којој их је Никола Горјански Млађи дао краљу 1392. године да би у замену добио друге поседе (повеља је у: L. Thallóczy – A. Áldásy, *Diplomatarium*, 31). Кад је био сабор у Тати, краљ Жигмунд је све те градове и дистрикте са нешто измењеним називима и редоследом унео у текст уговора: С. Ћирковић, „Црна Гора“, 62, 64, 66, 75: На поменуту повељу ослањали су се и К. Јиречек, Ј. Радонић, М. Динић: Мачва јужно од Саве, захвата узак појас земље северно од Тамнаве и Поцерине, па све до обале Саве: М. Благојевић, Насеља у Мачви, 78-92; Шире подручје Ваљева са поменутим дистриктима никад није улазило у састав Мачванске бановине па онда ни Угарске: М. Благојевић, О предаји Београда, 15-16.

²⁹ L. Thallóczy – A. Áldásy, *Diplomatarium*, 74-76; К. Јиречек, *Историја Срба I*, 354; А. Веселиновић, *Држава српских деспота*, 66.

³⁰ Ј. Радонић, *Споразум у Тати*, 214; Б. Ферјанчић, *Деспоти*, 187.

³¹ Ј. Радоњић, *Споразум у Тати*, 172-232; *Историја српског народа II*, 214-215 (Ј. Калић); А. Веселиновић, *Држава српских деспота*, 67.

године којом им гарантује повластице, Ђурђева титула је: „Georgius Wlk, Rascie Albanieque dominus“.³²

Византијски цар Јован VIII Палеолог послао је у Србију Георгија Филантропина са задатком да Ђурђа крунише за деспота Србије. Његовим доласком у Србију био је нарушен византијски церемонијал, јер је његов ујак, деспот Стефан Лазаревић, оба пута деспотско достојанство добио у Цариграду. Овог пута је учињен преседан из практичних разлога. Турци су нападали и пустошили Србију, било је проблема у Зети са Млечанима, па у таквим околностима, Ђурађ није могао да оде до Цариграда, па је цар послао у Србију свог изасланика јер му је Ђурађ био потребан као савезник. Ђурађ је знаке деспотског достојанства добио вероватно крајем јуна или у јулу 1429. године.³³

Наиме, Ђурађ Бранковић је барем од краја априла до средине јуна боравио на својим поседима у околини Будима. Детаљи ове његове посете Угарској нису познати. Са друге стране, краљ Жигмунд је од почетка априла 1429. до марта 1430. године скоро непрекидно боравио у Пожуну. Мало је вероватно да су се њих двојица тада срели. Али, у повељи краља Жигмунда коју је издао у Пожуну 16. јуна 1429. године, Ђурађ се први пут наводи са титулом деспота. Ова повеља је издата на молбу Ђурђа („*illustris Georgii despoti seu ducis Rascie*“) и његових поданика са поседа Торбађ.

³² У повељи од 24. VIII 1428. године реч је о спору који је деспот имао са Николом и његовим сином Јованом Калаји звани Лекеш, због тога што су наносили штете грађанима Дебрецина и узнемиравали их. Ти спорови су се поновили и 1431. године: L. Thallóczy – A. Áldásy, *Diplomatarium*, 77, 89; Јован Калаји звани Лекеш (*Lewkews de Kallo*) био је саболчки жупан и заменик краљевог судије (1446-1447). Након спора са деспотом Ђурђем, две деценије касније на сабору је био на страни деспота Ђурђа, а против Хуњадија. Његов син Јован Млађи био је Хуњадијев фамилијар и кастелан Токаја 1452. године: P. Engel, *Archontologia* II, 121; Српски биографски речник 4, Нови Сад 2009, 436 (С. Ђирковић); Повељу грађанима Дебрецина господин Ђурађ је издао на свом поседу, у месу Биа у Пилишкој жупанији на десетак километара од Будима: L. Thallóczy – A. Áldásy, *Diplomatarium*, 82-83; Н. Исаиловић – А. Фостиков, Повеља господина Ђурђа Бранковића којом потврђује слободе грађанима Дебрецина, мешовита грађа (*Miscellanea*) књ. XXXIII, Београд 20, 57-68; 62-64 (текст исправе); О Ђурђевој титули видети још: Ј. Радонић, Споразум у Тати, 204; Б. Ферјанчић, Деспоти, 188-189; М. Благојевић, Деспот Ђурађ Вуковић и српска државност, 33; За Дебрецина: D. Csanki, *Magyarország* I, 503-506; уп. А. Крстић, Документи о угарским поседима деспота Ђурђа датим у залог Јовану Хуњадију 1444. године, Мешовита грађа – *Miscellanea*, књ. XXXII, Београд 2011, 125-156, 139.

³³ Љ. Стојановић, Записи и натписи I, 78-84 (бр. 250), Запис Инока из Дашље писара Радослављевог четворојеванђеља помиње српске земље и новог деспота; Запис је настао 1429. године; Љ. Стојановић, Родослови и летописи, 227-228; И. Мијатовић, Деспот Ђурађ I, 230-231; С. Новаковић, Византијски чиновни и титуле, 278; Ј. Радонић, Наши деспоти, 13; Б. Ферјанчић, Византинци у Србији, 186-187; Б. Ферјанчић, Деспоти, 189, додељивање титуле било је у пролеће 1429; К. Јиречек, Историја Срба II, 342-343, наводи мај-септембар 1429; Историја српског народа, 230, средином 1429. године (С. Ђирковић), 67, 69, нап. 176; М. Спремић, Деспот Ђурађ, 137, сматра да је крунисање у било у јулу 1429. године у Жичи јер је деспот издао есфигменску повељу 11. IX 1429. године.

Краљ је овај посед ослободио дажбина дугованих краљевом фиску због сиромаштва које их је задесило.³⁴

У дубровачким документима први пут се јавља у серији Acta Consilii Rogatorum од 6. августа 1429. године.³⁵ У млетачким документима Ђурађ је са титулом деспота помиње тек 11. јануара 1431. године.³⁶

Ђурађ се у интитулацији и у потписима упућеним на угарски двор прилагођавао угарским схватањима о институцији деспота и уопште западним схватањима владарске титуле. У писмима угарском краљу и великашима Ђурађ се потписује као „Gergius Dei gratia regni Rascie despotus et Albanie dominus“.³⁷ У писмима угарског краља и великаша упућеним Ђурђу наводи се „Georgius Dei regni Rascie despotus et Albanie dominus“³⁸ или „princeps Georgius despotus regni Rascie“.³⁹ Сам Ђурађ, први пут себе назива деспотом 11. септембра 1429. године у повељи светогорском манастиру Есфигмену.⁴⁰

Након предаје Београда Угарској, краљ Жигмунд је у њему боравио током новембра, руководећи првим неодложним пословима око пријема града, надгледања повлачења српског двора и његове пратње, српске војске и чиновнике. Краљ Жигмунд је боравио у Београду до 16. децембра 1427. године.⁴¹ Губитак Голупца био је велик ударац за краља Жигмунда јер су Турци дошли до важног утврђења на Дунаву, погодног за све упаде у јужну Угарску. Увек приправне турске лађе (њих око сто) биле су стална опасност за околне градове.⁴² Краљу Жигмунду је зато било потребно да што пре освоји тај знаменити град и да отклони турску опасност. Већ 17. децембра

³⁴ L. Thallóczy – A. Áldásy, *Diplomatarium*, 83-85; Место Торбађ налазило се одмах поред насеља Биа (у време власти деспота вероватно и у склопу истог властелинства). Данас (од 1966. године) чине јединствени град Биаторбађ (Biatorbágy): Н. Исаиловић – А. Фостиков, *Повеља господина Ђурђа*, 60-61; О Торбађу видети и код: Ђ. Бубало, *Поседи српских деспота*, 231, 235, 239-240.

³⁵ У записницима Великог и Малог већа помиње се тек у фебруару - марту 1430. године док се у осталим серијама јавља касније: А. Веселиновић, *Дубровачко Мало Веће о Србији*, 243 (16. март 1430); А. Веселиновић, *Држава српских деспота*, 68, нап. 173, 174, табела на стр. 78.

³⁶ Б. Ферјанчић, *Деспоти*, 189.

³⁷ L. Thallóczy, *Diplomatarium*, 95, 97, 142, 158, 159-162, 164, 165.

³⁸ L. Thallóczy, *Diplomatarium*, 74-76, 84, 95, 98, 142, 147, 150, 158-159, 164-166, 171, 191, 206, 217.

³⁹ L. Thallóczy, *Diplomatarium*, 101, 106, 154, 155-158, 166-168, 168-170, 174-180, 182-184, 199-217.

⁴⁰ Ст. Новаковић, *Законски споменици*, 541; А. Веселиновић, *Држава српских деспота*, 75 (табела).

⁴¹ Сачувано је више Жигмундових писама и повеља издатих током новембра 1427. године у Београду: G. Fejer, *Codex diplomaticus Hungariae X/6*, 853-854, 860-867; 867-871; E. Fermeňžin, *Acta Bosnae*, 126; J. Gelcich – L. Thallóczy, *Dipl. Rag.*, 328-329; L. Thallóczy – A. Áldásy, *Diplomatarium*, 73,74; J. Калић-Мијушковић, *Београд у средњем веку*, 105; P. Engel – C. Tóth, *Itineraria*, 122.

⁴² Б. де ла Брокијер, *Путовања преко мора*, 133; К. Жиречек, *Историја Срба I*, 355.

1427. године, краљ Жигмунд је боравио у Ковину, а од првих дана јануара до 16. марта 1428. године, био је у Пожежени. Ту је сабрао војску и на левој обали Дунава, насупрот Голупцу, италијански мајстори су подигли тврђаву Св. Ладислава (Szent Laszlovár) како би заштитио прелаз војсци од северне дунавске обале на јужну.⁴³ Одбрану Београда краљ је поверио Ивану Титушевићу који се већ од 25. јануара 1428. године назива кастеланом београдским (castellanus castris superioris Almamnandor). Војну помоћ краљ је добио од Пољске, Литваније и Влашке. Априла 1428. године, Жигмунд је прешао преко Дунава. Везу између обеју дунавских обала подржавали су бродови које је Жигмунд сакупио. Опсада Голупца са копна и са дунавске стране започела је око 29. априла трајала је цео мај 1428. године.⁴⁴ Жигмунду је понестало новца за опсаду па је морао да заложи краљевски град Велики Калник загребачком бискупу за 14.000 златних форинти. Угри су се размилели по Браничеву. Паљена су села, народ је бежао у планине, убијани су калуђери, започети манастир није могао да буде саграђен.⁴⁵ Коришћени су артиљерија и топови. Око 24. маја, пред Голупцем се изненада појавио султан Мурат II са војском, очекујући да ће му се услед непрестаног бомбардовања Голубац предати. Изненађен великом султановом силом, Жигмунд је са султаном склопио примирје, одрекавши се Голупца само да би осигурао прелаз преко Дунава. Београдском кастелану Ивану Титушевићу, Жигмунд је испод града Голупца (sub castro Galmbcoz) јавио 3. јуна да је између њега и турског султана утаначено примирје, те је позвао Титушевића да што пре дође к њему, а да брата Владислава остави за кастелана у Београду.⁴⁶ Међутим, Жигмунд се преварио јер је поверовао Турцима. Истог дана, Турци су прекршили примирје и извршили препад на Угре у

⁴³ Повеље за Ковин и Пожежену од 17. XII 1427. и јануар – март 1428. године: G. Fejer, *Codex diplomaticus Hungariae*, X/6, 905; J. Калић, Дунав у ратовима XV века, 111; У борбама око Голупца учествовао је и брат Хенрика Морепловца, португалски принц Дон Педро који је са 800 ратника дошао још 1424. године у Угарску да се бори против Турака, али се 1427. године вратио преко Италије у своју земљу: С. Ћирковић, Голубац у средњем веку 14, нап. 16; Историја српског народа II, 221; П. Рокаи, Историја Мађара, 136; P. Engel – С. Tóth, *Itineraria*, 122; Пожежена (Posesyn) на Дунаву, насупрот Великог Градишта била је краљевски град и погранична тврђава. Краљ Жигмунд је 5. II 1428. године ту издао повељу; Град Св. Ладислав – Ласловар се налазио на високом брегу изнад Дунава код места Пескари (Коронини) у Румунији. Требало је да послужи за освајање Голупца 1428. године. Код Ласловара су били окупљени угарски ратни бродови са којих је започео напад на голубачку тврђаву: А. Крстић, Из историје средњовековних насеља југозападног Баната, 45-46.

⁴⁴ V. Klaić, *Povjest Hrvata* II/2, 111; J. Радонић, Западна Европа, 55; Историја српског народа II, 221.

⁴⁵ V. Klaić, *Povjest Hrvata* II/2, 111, 112; Историја српског народа II, 221.

⁴⁶ *Codex Zichy* VIII, 353-354; J. Радонић, Западна Европа 55; P. Engel – С. Tóth, *Itineraria*, 123.

повлачењу. Један део угарске војске успео је да се пребаци преко Дунава, док је други бранио одступницу. Угри су појурили према лађама, тако да ниједна није остала за Жигмунда. Матко Таловац нашао је један брод за краља, а сам је остао да штити повлачење. Међутим, док је улазио у лађу, Жигмунд и, заједно са њим, Стефан од Лошонца су упали у Дунав и једва успели да се спасу. Жигмунда су из Дунава спасили брачни пар Стефан и Цецилија Розгони (раније Сентђерђи) и чамцем га пребацили у Ласловар.⁴⁷

Прешавши Дунав, Жигмунд је током јуна и јула био у Ковину, а у августу у Иљеду код Темишвара.

Ту је 31. августа у помоћ позвао чонградског жупана Николу Вардаија да му што пре пружи помоћ, јер су Турци своје чете усмерили према Београду, Срему, прекосавским странама и Славонији.⁴⁸

Угарски краљ је очекивао да ће Турци искористити успех код Голупца и да ће наставити уобичајене пљачкашке упаде у Угарску. Због тога је читаво лето и јесен 1428. године провео у пограничним областима и прикупљао војску за случај непријатељског напада. Но, нема података да је нападнут Београд, вероватно је пљачкана само његова околина. Већ тада је краљ Жигмунд почео да преговара са Турцима, па је рат окончан губитком Голупца и склапањем мира у јесен 1428. године.⁴⁹ Влашки војвода Дан и српски владар Ђурађ Бранковић су морали признати власт султана. Српски деспот се обавезао на плаћање годишњег харача који је 1433. године износио 50.000 дуката годишње. Данак је био већи него у време деспота Стефана који је за много пространију државу давао 40.000 дуката. У данак нису

⁴⁷ М. Iohannis de Thwócz, *Chronica Hungarorum*, 227-228, у овим борбама страдао је пољски кнез Завиша Црни („Црни Станиша“, *Zanissa Niger*); J. Długosz, 328 – 329; Да се Жигмунд једва спасао видети у повељи од 27. VIII 1428. године у Иљеду (Николи Илочком): L. Thallóczy – A. Áldásy, *Diplomatarium* 78; опширно о овом рату у повељи издатој у Будиму Матку Таловцу од 27. IX 1437: исто 111-123; Г. Елезовић, *Турски извори*, Ашик паша Заде, наводи да је било пуно заробљених и да се Жигмунд једва спасао; С. Ћирковић, *Голубац у средњем веку*, 16-17; Ј. Калић – Мијушковић, *Београд у средњем веку*, 106; П. Рокаи, *Историја Мађара*, 136.

⁴⁸ *Codex Zichy VIII*, 356, 360; E. Ferencz, *Acta Bosnae*, 127; L. Thallóczy – A. Áldásy, *Diplomatarium*, 78, 79; Ј. Радонић, *Западна Европа*, 55-57; E. Mályusz, *Kaiser Sigismund*, 143; P. Engel – C. Tóth, *Itineraria*, 123 (5. VIII – 11. IX illyéd; 16 – 19. X и 26. XI – 3. XII Sebes; 6 – XII Temesvár (1424 – 1426); 13 – 19. XII lipra; 28. XI 1428. Buda); Никола Вардаи био је прво надзорник краљеве коњушнице па чонградски жупан (1427-1429), и саболчки жупан (1435-1440): P. Engel, *Archontológia II*, 254.

⁴⁹ У сукобу са Турцима, краљ Жигмунд није вратио Голубац; Извештај Каспара Шлика, краљевог секретара градском већу Франкфурта: G. Fejer, *Codex diplomaticus Hungariae X/6*, 929-930; N. Jorga, *Notes II*, 254; Ј. Радонић, *Западна Европа*, 56; Ј. Калић – Мијушковић, *Београд у средњем веку*, 106; E. Mályusz, *Kaiser Sigismund*, 147.

улазиле новоосвојене земље Ниш, Крушевац и Голубац. Деспотовина је била мања него 1425 – 1427. године. Ђурађ се обавезао да ће слати помоћну војску од 3.000 коњаника под командом једног од својих синова. Обавезао се да Угрима неће дозволити прелаз преко своје земље како би се борили против Турака.⁵⁰

Турци су држали Голубац и остале крајеве на истоку, пре свега Тимочку област, све до Књажева и Ниша на југу. Српске су биле Ресава и Раваница. На југу, област Врања и Прешева били су турски, па су се Турци тако примакли Новом Брду. Ђурађ је држао Приштину, Пећ, Призрен и друга оближња места у областима Бранковића. Преко ових области, Деспотовина се везивала са млетачким поседима. После уговора из 1426. године, овде није било промета. Србија је имала Дриваст у северној Албанији, Подгорицу, Медун и области племена Васојевића и Пипера, Будву, опатију Св. Марије Ратачке и Бар. Северно од Котора и Будве опет су били Ђурђеви поседи који су се граничили са земљама босанског војводе Сандаља Хранића и касније његовог синовца Стефана Вукчића. Они су држали Нови, Рисан, Оногшт, Соко, Дробњаке, Пљевља и Пријепоље, Горње Полимље, јужно од Пријепоља и Пештер, са Сјеницом – припадали су деспоту, Брсково – такође. Многи каравани из Приморја стизали су у Комаране који су припадали деспоту. Ђурађ је неко време држао Вишеград, али је граница ишла Дрином, све до њеног доњег тока.⁵¹ Сребрница је била час српска, час босанска. У пролеће 1428. године, док су вођене борбе око Голупца, присталице босанског краља спалиле су Сребрник.⁵²

Непријатељство према босанском краљу Ђурађ је наследио још напада на Сребрницу 1425. године као и због сталне тежње да се овај богати град који је доносио велике приходе (у то време преко 30.000 дуката) поврати Босанској држави. Не само Сребрница, већ и друге територије са леве стране Дрине представљаће стални извор раздора између Србије и Османског царства. У новембру 1430. године, краљ Твртко II се сукобио са великашком породицом Златоносовић чије су се земље налазиле у источној Босни, у граничним пределима према Србији, па је Твртко II сматрао да Ђурађ сарађује са Вукашином Златоносовићем. Сукоб је окончан Вукашиновом

⁵⁰ Ч. Мијатовић, Деспот Ђурађ, 154-155; К. Јиречек, Историја Срба I, 355, наводи 2.000 коњаника; М. Спремић, Турски трибутари у XIV и XV веку, ИГ 1-2 (1970), 9-59, 23; Историја српског народа II, 221-222, 2000 коњаника; М. Спремић, Деспот Ђурађ, 100, 3000 коњаника.

⁵¹ Историја српског народа II, 221-222.

⁵² М. Динић, Сребрник крај Сребрнице, Глас СКА 161 (1934), 185-196.

смрћу и истребљењем ове феудалне породице. То је утицало да дође до отвореног непријатељства између босанског краља и српског деспота на чијој је страни тада био Сандаљ Хранић. Деспот је нанео пораз Твртку II, у пролеће 1431. године, што је довело до забране кретања дубровачких трговаца кроз Босну према Србији (осим преко Зете и Сандаљеве територије, уз изузеће Зворника и Сребрнице).⁵³

Ратни сукоби су се наставили и у 1432. години. У новембру 1432. године, Дубровчани су јављали својој влади да се краљ и деспот налазе на граници својих области чиме један другом штете, узнемиравају и пакосте.⁵⁴ Ипак, тада није деспот заузео Зворник. Последњи пут, крајем априла 1433. године, помиње се краљ Твртко II у Зворнику у борби против деспота. Тако да је град тек после овог датума постао српски.

Поред Зворника, Ђурађ је у пролеће 1433. године дошао у посед о других делова Усоре уз Дрину у којима је била најзначајнија тврђава Теочак, северозападно од Зворника према Бјелини. У угарским документима Ђурађ се назива „господарем целе Усоре“ јер се назив ове области протезао на исток све до Дрине.⁵⁵ Иако је у ствари држао мањи део те области (био је то ужи појас са леве стране доњег тока Дрине са Зворником и Теочаком као најзначајнијим градовима) са облашћу Сребрнице је чинио непрекинуту целину.⁵⁶ Делови Усоре са Зворником и Теочаком као и Сребрница били су српски до смрти Ђурђевог наследника деспота Лазара Бранковића.

За свој неуспех код Голупца, краљ Жигмунд је окривљивао Млетачку републику јер није хтела да пошаље галије на доњи Дунав. Док је преговарао са султаном Муратом II, у исто време је деловао и у правцу измирења са Млечима. Краљ Жигмунд је са

⁵³ М. Динић, За историју рударства II, 36/37, 74; С. Ђирковић, Историја средњовековне босанске државе, 265; Историја српског народа II, 235/236; А. Веселиновић, Граница између Србије и Босне, 94-95.

⁵⁴ Краљ Твртко II боравио је у Усори због сукоба са деспотом: N. Jorga, Notes II, 307-308; Писмо Дубровчана краљу Жигмунду од 11. XI 1432. године; J. Gelcich – L. Thallóczy, Dipl. Rag, 376-378.

⁵⁵ L. Thallóczy – A. Áldásy, Diplomatarium, 101, 106, 129, 154, 155, 158, 166-168, 170; Усора се у то време сматрала поседом угарског краља чији је деспот био вазал. Због тога се Теочак убраја у деспотове угарске поседе: Историја српског народа II, 236 (С. Ђирковић); Неки историчари кажу да је Деспот Ђурађ овај град добио на дар од краља Жигмунда: Д. Ковачевић – Ј. Којић, Градска насеља, 85; P. Anđelić, O usorskim vojvodama i političkom statusu Usore u srednjem veku, Prilozi instituta za istoriju u Sarajevu 13 (1977), 17-47; К. Лиречек, Историја Срба II, 359; Краљ Жигмунд је формално даровао деспоту Ђурђу као свом вазалу: М. Динић, За историју рударства I, 74; Видети још и: К. Лиречек, Трговачки путеви, 252; А. Веселиновић, Граница између Србије и Босне, 96.

⁵⁶ А. Веселиновић, Граница између Србије и Босне, 95.

Републиком склопио примирје 2. новембра 1428. године. У издатој повељи о томе, није помињао заједничку акцију против Турака, јер је вероватно изгубио наду да се са њима може борити против Турака. Међутим, падом Солуна у турске руке 13. марта 1430. године страдао је углед Млечана на Леванту, па су и они са султаном Муратом II склопили мир 4. септембра 1430. године.⁵⁷ Борбе око Голупца су вероватно утицале на угарског краља да оживи план насељавања немачких ритера тевтонског реда у погранична места на Дунаву. Ову акцију је краљ Жигмунд започео још 1427. године када је слао свог канцелара Гаспара Шлика са задатком да од поглавара тог реда издејствује слање ритера – ратника у Угарску који ће знати словенске језике и да се пошаљу трговци, бродоградитељи и чиновници.⁵⁸

Жигмунд је немачке витезове, у циљу одбране јужних угарских граница населио 1429. године, али се они нису дуго одржали.

Краљ Жигмунд је 1. маја 1430. године био још на сабору у Пожуну где је издао повељу свом тасту, грофу цељском и славонском бану Херману II, којом је њега, сина Фридриха и унука Урлиха уврстио међу немачке кнежеве. На сабору је Жигмунд изнео и предлог организације одбране државе против непријатеља. Тако је за напад на Усору српски деспот требало да пошаље коњаника колико може (*sum quantis potest*), мачвански бан 400 коњаника. У рату са Турцима деспот Ђурађ је требало да пошаље 8000, а Босна 9000 коњаника. Затим је Жигмунд отишао на сабор кога је сазвао у Нирнбергу, како би немачке сталеже наговорио на војну помоћ против хусита. Пошто је на дуже време напустио Угарску (1430-1434), краљ Жигмунд је препустио управу у земљи краљици Барбари, тасту грофу Херману II, палатину Николи II Горјанском Млађем и острогонском надбискупу Ђорђу Палоцију.⁵⁹

У том периоду није било веће и смишљене офанзиве којој снаге угарских пограничних заповедника не би могле да се одупру. У Београд су стизале алармантне вести о турским припремама за напад. Градски заповедници су нарочито страховали ако би се заледиле реке јер би тако био отворен пут брзим Турцима. Тако је у зиму

⁵⁷ Š. Ljubić, *Listine IX*, 31-32; N. Jorga, *Notes I*, 511, 526-529; J. Радонић, *Западна Европа*, 56-57.

⁵⁸ J. Радонић, *Западна Европа*, 53, нап. 2; J. Калић – Мијушковић, *Београд у средњем веку*, 106-107.

⁵⁹ G. Fejer, *Codex diplomaticus Hungariae X/7*, 258, 264; Ч. Мијатовић, *Деспот Ђурађ*, 172; V. Klaić, *Povjest Hrvata II/2*, 122.

1430/1431. године, капетан Београда Матко Таловац тражио појачање у пешадији и коњици јер је Дунав био потпуно залеђен, а Турци спремни за упад у Угарску.⁶⁰

Следеће године се поновила иста ситуација. Франко Таловац који је заменио брата Матка на положају капетана Београда, а био је истовремено и ковински жупан, јављао је у зиму 1432. године о намери Турака да под командом Исак-бега нападну јужну Угарску и тражио је да становници Ковина, ако још нису, крену у помоћ Београду и одмах дођу на обалу Дунава код Ковина. Он је из Ковина обезбедио помоћ у војсци и новцу. Почетком фебруара 1432. године, помоћ из Ковина још није стизала иако је ситуација била озбиљна. Чак је била предвиђена и смртна казна за оног ко се не би одазвао у помоћ.⁶¹ Ипак, вести о нападу биле су лажне јер је султан Мурат II кренуо у Влашку. Тада су били поражени тевтонски витезови и потпуно су биле уништене њихове колоније. Порушене су биле све тврђаве од Северина до Голупца.⁶²

За то време деспот Ђурађ је у лето 1430. године, уз султанову дозволу, завршио изградњу нове престонице. Смедерево (Senederew, Zenderew, Semendre) је последња престоница српске средњовековне државе. Као и деспот Стефан, тако се и деспот Ђурађ определио да му се престоница налази на самој граници Угарске. Од ње је у случају невоље брзо могао добити помоћ или склонити се на њену територију. Смедеревски град представљао је највећу српску средњовековну тврђаву. Настајао је постепено уз велика материјална и људска одрицања. У периоду од 1428. до 1430. године изграђен је Мали град и ту је био смештен деспотов двор (*curia domini despoti*). Затим је изграђен Велики град који је штитио градско насеље које се развило уз деспотов двор. У Великом граду су се осим вароши са кућама налазили цркве, дућани, магацини, склониште за околно становништво. Испред зидина налазило се подграђе са зградама од дрвета. Смедерево је било седиште Смедеревске власти, нова

⁶⁰ У Панчеву (Panczaly) 10. XII 1430. године и у Београду 10. I 1431. године: L. Thallóczy – A. Áldásy, *Diplomatarium*, 87-88; J. Калић – Мијушковић, Београд у средњем веку, 107.

⁶¹ L. Thallóczy – A. Áldásy, *Diplomatarium*, 90, 91-92; J. Калић – Мијушковић, Београд у средњем веку, 108.

⁶² М. Динић, Грађа II, 25-26; Историја српског народа II, 243.

столица Браничевско-кучевске митрополије, привредни центар са ковницом новца, културно средиште.⁶³

Тадашњи папа Мартин V послао је у јануару 1431. године у Немачку краљу Жигмунду, кардинала Јулијана Чезаринија (1398-1444), једног од најобразованијих људи свог времена са задатком да проповеда крсташки рат против хусита. Под притиском краља Жигмунда, папа Мартин је 1. фебруара 1431. године издао булу којом је објавио сазивање општег црквеног сабора у Базелу, кога ће водити кардинал Чезарини. Али пре него што је било шта учињено, папа Мартин V је умро 20. фебруара исте године, а на његово место био је изабран Млечанин Габријел Кондолмијери (Condolmieri) под именом папа Евгеније IV (1431-1447). Нови папа био је противник сазивања црквеног сабора и погађања са хуситима. Међутим, Жигмунд је ипак издејствовао да се црквени сабор отвори 23. јула 1431. године. Почетком августа крсташка војска под заповедништвом папског легата Чезаринија упала је у Чешку, али када им је у сусрет дошла хуситска војска, они су се разбежали, а Чезарини се једва спасао изгубивши капу, кардиналски плашт и крст, чак су му хусити отели и папску булу.⁶⁴ Краљ Жигмунд је стигао у Базел 9. септембра како би преузео председавање сабором и дејствовао у правцу измирења са хуситима. Затим се упутио у Италију како би га папа крунисао за цара и тако му подигао углед у хришћанском свету. Са великом пратњом у којој се налазио и Матко Таловац (тадашњи ковински жупан и београдски капетан) краљ Жигмунд је ушао у Милано 22. новембра 1431. године, а већ 25. новембра га је надбискуп Милана у цркви Св. Амброзија крунисао гвозденом круном. Одатле је почетком 1432. године кренуо преко Пјаченце и Луке у Сијену у којој је боравио око десет месеци, чекајући на одлуку папе да га у Риму крунише за цара.

Међутим, папа је као услов за крунисање тражио од Жигмунда да распусти сабор у Базелу, али како угарски краљ то није прихватио, морао је да лута по Италији, без

⁶³ О Смедереву видети код: М. Динић, Грађа II, 15; А. Веселиновић, Дубровачко Мало Веће, 363, 406, 423, 487, 493, 495-497, 500, 540, 544-556, 558-571, 573-578, 581-590, 592-597, 600, 602-605; Ч. Мијатовић, Деспот Ђурађ, 173; Н. Филиповић, Неколике биљешке око Смедерева, 121-142; С. Ћирковић, Смедерево престоница Српске деспотовине, 61-69; К. Јиречек, Историја Срба II, 353; А. Веселиновић, Држава српских деспота, 273 (табела); Лексикон градова и тргова, 264-272 (А. Крстић); Осим у Смедереву, деспот Ђурађ је боравио често и на својим угарским поседима. Тако је 1429. био у Биа, 1435. у Акасто, 1443. у Будиму, 1456. у Бечеју: L. Thallóczy – A. Áldásy, *Diplomatarium*, 82, 98, 142 – 143, 204 – 206.

⁶⁴ М. Антоновић, Папство и Србија, 41.

могућности да се приближи Риму. Након дугих преговора, папа Евгеније IV је прихватио сабор у Базелу, али под условом да Жигмунд штити папу, цркву и њене поседе, да потврди сва права и повластице које су Римској цркви дали његови претходници на царском престолу. Након положене заклетве, папа је у цркви Св. Петра у Риму крунисао Жигмунда царском круном 31. маја 1433. године.⁶⁵ По наговору папе, Жигмунд је склопио примирје са Млечанима на пет година, са којима је био у рату од 1431. године и који су чак покушали да га отрују, јер није хтео да им у вечни залог преда Далмацију. Након тога, Млечани су исказали краљу Жигмунду велику част па су сносили трошкове његовог боравка у Риму као и повратка у Немачку. Поменуто примирје са Млечанима краљ Жигмунд је у Чешкој продужио 29. јуна 1437. године на још девет година. Успео је да формално сачува права Угарске круне на Далмацију, али због сукоба са Турцима она више није била активна.⁶⁶ Док је још Жигмунд боравио у Италији, Турци су 1432. године пробали угарски одбрамбени систем на Дунаву, на делу од Северина до Голупца. У зиму 1432. године, Жигмунд је из Италије послао у Будим план о реформи и ефикаснијој одбрани од Турака, јер је систем угарске одбране у Подунављу постао недовољан. План је требало да буде прихваћен на угарском сабору у Пожуну тек 1435. године.⁶⁷ Измирен са римским папом и са Млечанима, краљ Жигмунд је из Рима отишао 12. августа 1433. године и преко Мантове се вратио у Немачку. У Базелу је био већ 11. септембра, где је остао до маја 1434. године и много утицао на расправе и одлуке сабора.

Након дугих, неуспешних преговора између чешких посланика и сабора у Базелу о њиховом повратку у крило Римокатоличке цркве тек је крајем новембра 1433. године чешко-моравски сабор прихватио тзв. Прашке компакте и тако су се умерени хусити измирили са црквом. Док је још боравио у Немачкој, цар Жигмунд је сазнао да су у Чешкој католици и умерени хусити савладали хусите-таборићане у бици код Липана 30. маја 1434. године. То је Жигмунду отворило пут до чешког престола и завршетка Хуситских ратова (1419-1434). Након тога, Жигмунд се вратио у Угарску 20. октобра 1434. године. Допловио је Дунавом у Пожун где су га свечано са богатим даровима

⁶⁵ J. Długosz, 478; V. Klaić, *Povjest Hrvata II/2*, 120; E. Mályusz, *Kaiser Sigismund*, 161; P. Engel – C. Tóth, *Itineraria*, 127.

⁶⁶ Тек је цар Франц I Хабзбуршки доспео у посед Далмације 1797. године када је она постала наследна аустријска покрајина: П. Рокаи, *Историја Мађара 139-140*.

⁶⁷ J. Калић, *Срби у позном средњем веку*, 131.

дочекали световни и духовни великаши.⁶⁸ На захтев цара Жигмунда, против хусита који су деловали у Угарској, папа Евгеније IV је булом од 22. августа 1436. године упутио фрањевачког инквизитора Јакова Маркијског (Jacobus de Primaditis). Једног од најугледнијих проповедника свог времена.⁶⁹

Турци су са пажњом пратили напоре око уједињења католика и њихове антитурске циљеве. Прва половина XV века је доба развитка, врхунца и пропасти идеје о врховној власти црквеног сабора над папом и Римокатоличком црквом. Борба између ове две идеје и владајућег монархистичког принципа у Римокатоличкој цркви чинила је позадину сукоба на саборима у Констанци и Базелу. Од резултата те борбе зависило је покретање, вођење и ефикасност крсташког рата. Цар Жигмунд се приклонио политици синодиста. Папство и сабор су се утркивали у томе ко ће придобити византијског цара на унију. Веровало се да ће она страна која Грке буде приваела на унију стећи предност у Римокатоличкој цркви. О учешћу Срба и преговорима око уније размишљало се и у Цариграду и у Базелу.

Иако заузета базелским синодистима, папска курија није занемарила борбу против јеретика и шизматика – хришћана. У првим годинама владавине деспота Ђурађа, релативно стабилан међународни положај Србије отежавао је католичку пропаганду у самој Србији. Пажња папске курије била је усмерена на периферне области Угарске где је било православних Срба и Влаха. У циљу придобијања Византије на унију, базелски синодисти су повукли први потез. Почетком 1433. године упутили су изасланике у Цариград. Међу њима је био и покретач саборске акције на истоку,

⁶⁸ V. Klaić, *Povjest Hrvata* II/2, 120, 122; P. Engel, *The Realm*, 239; П. Рокаи, *Историја Мађара* 143.

⁶⁹ Јаков од Марке је у пролеће 1432. године дошао у Босну како би у фрањевачким самостанима поправио дисциплину. То је изазвало отпор редовника, а онда и краља Твртка II. Након другог доласка у Босну, отишао је у Угарску у којој је наишао на подршку световне, али не и црквених власти. Обишао је 1436/1437. године Угарску од Ердеља до Печуја како би „залутале овце“ привео Римокатоличкој вери. Подржао га је краљ Жигмунд и чак наредио да црква прокуне сваког ко не би плаћао десетак. У Ердељу је у јулу 1437. године избио и устанак, али је био угушен након неколико месеци. Потресен тиме, Јаков је напустио Угарску у другој половини 1438. године, отишао у Италију, али га је папа поново вратио у Угарску и то у Срем који је био један од жаришта хусита. Његови сурови поступци били су подржавани од стране најугледнијих угарских великаша који су му одавали почаст за сузбијање хуситске и других јереси, заблуделих учења и греха. У време краља Алберта је његов рад изгубио сваку подршку у Угарској. О деловању Јакова Маркијског видети код: J. Teleki, *Hunyadiak kora magyarországon* X, Pesten 1853, 3-10; A. Theiner, *Mon. Hung* II, 218; E. Fernendžin, *Acta Bosnae*, 159-162, 173-174; V. Klaić, *Povjest Hrvata* II/2, 137-139; P. Грујић, *Један папски инквизитор XV века у Војводини*, *Гласник историјског друштва у Новом Саду* 4 (1931) 437-440; М. Спремић, *Деспот Ђурађ Бранковић и Папска курија*, *Зборник ФФ* 16 (1989) 163-177, 165; М. Антоновић, *Папство и Србија*, 42-44.

Дубровчанин Доминиканац, професор теологије Јован Стојковић (Johannes de Ragusio). Требало је да посланици прво дођу у Угарску како би од надбискупа Острогона и угарског палатина (који су замењивали тада одсутног Жигмунда) добили писма и упутства за византијског цара и патријарха, али и за друге важне политичке и црквене чиниоце у православном свету, који би својим саветима такође помогли посланицима да успешно изврше свој задатак. Као најученији Дубровчанин свог времена, Стојковић је прикупљао податке о ситуацији на Балкану, нарочито о босанским богумилима (патаренима) и трудио се да српске и босанске представнике доведе у Базел. Због тога су базелски посланици, на свом путу за Цариград, посетили и двор српског деспота.⁷⁰

Стојковић је сматрао да ће се лакше постићи сједињење Цариграда са Римом, ако се у крило Римокатоличке цркве међу Јужним Словенима прво приведу следбеници грчко-источне цркве и богумили (патарени). Сабор је прихватио предлог Стојковића да по том питању посредује Дубровник. Стојковић је наложио Дубровчанима да приволе деспота Ђурђа да се одрекне Православне вере.

Они су прихватили посредничку улогу јер су очекивали, а и успели су у томе, да им сабор у Базелу, уз посредство њиховог сизерена цара Жигмунда и земљака Стојковића, дозволи да тргују са Турцима. Међутим, Дубровчани нису успели да српског деспота приволе на унију.⁷¹ У Цариград су базелски синодисти стигли крајем априла, а код византијског цара били су примљени 1. маја 1433. године. Папа Евгеније IV је булом, од 15. јуна 1434. године потврдио дотадашње одлуке сабора у Базелу, али је послао свог секретара у Цариград да са Грцима закључи споразум како не би саборско посланство нанело штету стварању уније. Такође је папа захтевао да западни европски владари уложе напоре како би се спречио даљи продор Турака. У почетној фази преговора са Византијом и папа и саборски посланици увиђали су значај могућих утицаја других православних владара и помесних цркава на

⁷⁰ Бертрандон де ла Брокијер се тада такође нашао на двору српског деспота и каже да су ту боравили „један бискуп и један магистар теологије, који су ишли цару Јовану VIII у име „светог базелског сабора“: Б. де ла Брокијер, Путовање преко мора, 130; М. Антоновић, Папство и Србија, 44, 47.

⁷¹ N. Jorga, Notes II, 318; М. Динић, Из Дубровачког архива III, Београд 1967, 192-193; I. H. Engel – I. Стојановић, Povijest Dubrovačke herpublike, 73; J. Радонић, Западна Европа, 64; И. Божић, Дубровник и Турска, 59; М. Спремић, Србија и Флорентинска унија цркава 1439. године, ЗРВИ XXIV – XXV (1986), 413-422, 415-416; М. Спремић, Деспот Ђурађ и Папска курија, 166; М. Антоновић, Папство и Србија, 47-48.

византијског цара и васељенског патријарха верујући да би им сагласност других православних владара и учешће њихових представника обезбедили равноправан положај на сабору. Византијци су још од 1430. године настојали да обезбеде подршку деспота Ђурђа и допринесу учешћу Српске цркве у преговорима о унији. Византијска страна се дуго залагала да се сабор одржи у Цариграду због подршке и присуства представника других православних цркава као и да његов рад помогну три најбогатије Православне цркве. При томе би Српска црква помогла са 20.000 перпера. У том циљу византијски цар је у Србију упутио 1436. године великог доместика Андроника Кантанузина Палеолога, брата деспотице Јелене како би разговарао са деспотом о унији. Међутим, српски деспот нити је писао сабору у Базелу, нити је на њега слао посланство.⁷²

Ипак, деспот Ђурађ је због угледа Византије као духовног центра у православном свету упутио представнике на сабор у Цариград почетком 1437. године где се окупило духовно вођство православног света да са царем и патријархом путује у Базел. Међутим, када су се пронели гласови да ће сабор у Базелу бити распуштен, посланици православних владара су се разишли. На упућивање посланства на сабор у Цариград на деспота Ђурђа су утицали државни, а не лични разлози. Још у време деспота Стефана Лазаревића на сабор у Констанцу отпутовало је тада једно српско посматрачко посланство. Ови потези владара нису за циљ имали промену вере. То се види касније, у уговору из 1433. године, о удаји Ђурђеове кћери Катарине (Кантакузине) за грофа Улриха II Цељског, где је изричито захтевано да она и сва њена деца остану у православљу.⁷³

Деспот Ђурађ је у раној фази преговора око уније улазио у комбинације базелских синодиста, уживао је као и Српска црква велик углед на обе стране. Преко њега је сабор хтео да се приближи Грцима. Деспот је остао доследан православљу, али је као искусан политичар одбијао да изнесе свој коначан став. Уздржаност деспота према питању уније огледала се у чињеници да је био не само угарски, већ и турски вазал, да је његов сениор краљ и цар Жигмунд Луксембуршки имао лоше односе са папом

⁷² М. Антоновић, Папство и Србија, 49; И. Ђурић, Сумрак Византије, 227-228, 307-308.

⁷³ Ј. Ређеп, Катарина Кантакузина, Годишњак ФФ у Новом Саду 9 (1966) 157 – 161; Сличан захтев је упућен и у уговору из 1451. године о удаји Улрихове кћери Јелисавете за Матију Хуњија; G. Fejer, Genus, 149-157; Ч. Мијатовић, Деспот Ђурађ, 199; Р. Грујић, Духовни живот, Војводина I, Нови Сад 1939, 383; М. Антоновић, Папство и Србија, 52.

Евгенијем IV, да су сурове методе инквизитора Јакова од Марке према патаренима у Босни, хуситима у Срему и православним Власима у Ердељу пружале лошу слику о папству као и да су Дубровчани, Јелени, кћерци кнеза Лазара рекли да јој могу одобрити да подигне цркву где би себи уредила гроб, али да то зависи од папе.⁷⁴ Опрезна политика деспота Ђурђа се огледала и у његовој дозволи да се на његовим поседима у Угарској зидају католичке цркве. Као фрањевачки викар за Босну, Јаков од Марке је писао папи 7. децембра 1437. године како су Турци за скоро две године пустошења разорили шеснаест фрањевачких самостана и молио је папу да дозволи да у Угарској узме седам пустих места и на њима сазида цркве са једним звоником на поседима деспота Ђурђа код града Нађбање.⁷⁵ „Georgius despotus regni Hungariae“ почео је да обнавља једну срушену капелу тврдећи да има дозволу Јакова од Марке дату 1437. године. Када се побунио ректор, парох цркве, сматрајући капелу својом, његов протест био је узалудан јер је папа Евгеније IV у писму јегарском бискупу, чијој је дијецези припадала Нађбања, писао да је дао дозволу Јакову од Марке да узме седам места на којима ће саградити самостане за фрањевце и „cum autem nonnulli Fratres dicti ordinis, vigore concessionis praedicatae et assignatione dilecti filii nobis viri Georgi Despoti Regni Hungariae“. Две године касније, у писму острогонском надбискупу Дионизију Сечу и бискупу Варадина, папа је фрањевцима дао још десет места у Угарској опустошених од Турака и неверника.⁷⁶

У преговорима између папе Евгенија IV и Базелског сабора са Византијом, цар Жигмунд се приклонио политици синодиста. Жигмунд је био непријатељски расположен према Венецији, а онда и према папи Евгенију IV, који је због свог венецијанског порекла често подржавао млетачке интересе.

Када су пропали покушаји да посредује између папе и Базелског сабора, Жигмунд је чак предложио Будим као место одржавања унијатског сабора истичући преимућство таквог чина пре свега положајем угарске престонице који омогућава бољу контролу између осталог и над Турцима. Јер, Жигмунд је планирао да у лето 1437. године против Турака покрене рат. Уз то, наглашавао је да би му тако порастао углед у

⁷⁴ N. Jorga, Notes II, 331-332; М. Спремић, Деспот Ђурађ и Папска курија, 165-166.

⁷⁵ N. Jorga, Notes II, 345-346.

⁷⁶ N. Jorga, Notes II, 363, 390-391; М. Антоновић, Папство и Србија, 53, нап. 103.

очима православних балканских хришћана, нарочито Срба који су му били неопходни у предвиђеном војном походу против Турака.

Жигмундов предлог није озбиљно схватан и разматран у Базелу, али је његов напад на Турке тешко погодио Деспотовину.⁷⁷

Иако је постојао један, али краткотрајан турско-угарски уговор о миру из 1433. године, знало се да Жигмунд спроводи велику војну реформу која је укључивала и ефикаснију одбрану угарских граница од Турака.⁷⁸ Положај Српске деспотовине у великој мери је зависио од међународних прилика и планова Угарске и Османског царства. Пошто је Османско царство савладало унутрашњу кризу насталу почетком XV века и од времена султана Мурата II показало знаке нове експанзије, систем угарске одбране у Подунављу постао је нефункционалан. Султан Мурат II је ојачао турску државу, вазалне области држао је у покорности и истовремено ширио власт. Лажна вест о смрти Мурата II 1433. године довела је до устанка у Албанији. Без помоћи са Запада, Арбанаси су водили успешну борбу против Турака. У децембру 1434. године су потукли скопског намесника Исак-бега, а побеђивали су и првој половини 1435. године.

Жигмунд је почео да размишља како би помоћу Арбанаса могао кренути против султана Мурата II и у пролеће 1435. године, у Албанију је упутио Фружина, сина последњег бугарског цара. Међутим, Исак-бег је угушио устанак у јесен 1436. године.⁷⁹ На предлог краља Жигмунда, у Темишвару је још 1397. године био усвојен декрет као почетак решавања проблема одбране Угарске од Турака. Али временом су одлуке тог декрета пале у заборав и нису остварене. Његова активност на том плану поново је обновљена у периоду од 1432. до 1435. године.

⁷⁷ P. Rokai, Poslednje godine balkanske politike kralja Žigmunda (1435-1437), Godišnjak FF u Novom Sadu XII/1 (1969), 89-109, 106.

⁷⁸ У пролеће или лето 1432. године, прошао је кроз Србију Бенедето деи Фолки (Benedetto dei Folchi) изасланик миланског војводе Филипа Марије Висконтија (Filippo Maria Visconti) и краља Жигмунда. Поред акредитива за султана Мурата II носио је и писма једнаке садржине за византијског цара, српског деспота, господаре Хиоса и Лезбоса и Ђеновљанске трговце у Пери. Сврха путовања је вероватно била закључивање примирја између Угарске и Турске јер су турски посланици у мају 1433. године у Базелу, уговорили мир са Жигмундом. У јануару 1433. године, Фолки и бургундски витез Бертрандон де ла Брокијер су се срели у Цариграду. Отуда су продужили на двор султана Мурата II у Једрене. Пут их је заједно водио и кроз Србију и Угарску, да би се раздвојили тек после Будима, у Бруку. Док се за Фолкија знало шта је тражио на Леванту, догле је прави циљ доласка Брокијера био непознат. О сусрету са Фолкијем: Б. де ла Брокијер, Путовање преко мора, 130; И. Ђурић, Сумрак Византије, 261; П. Рокаи, Историја Мађара, 143.

⁷⁹ J. Радонић, Западна Европа, 68; Историја српског народа II, 243.

Док је још боравио у Сијени, краљ Жигмунд је 1432. године израдио нацрт обнове целокупног одбрамбеног система Угарске који је 1435. године добио снагу закона. На то су Жигмунда упућивале и опште прилике у Европи према којој је краљ Жигмунд водио амбициозну политику. Наслеђена и стечена владарска права Жигмунд је увећачао 1433. године царском круном Светог римског царства, чиме је преузео и неке нове дужности међу којима је била и обавеза да хришћанску Европу брани од Муслимана. Идеји крсташког рата служио је Жигмунд као и раније.

Тежину положаја деспота Ђурђа осликавала је ситуација око потписивања мировног плана Угарске на сабору у Пожуну у марту 1435. године. Према Жигмундовом предлогу укупна оружана снага Угарске била би подељена на три дела: краљевска, бандерије великаша и жупанијска. Укупна одбрана Угарске била би подељена на две војске: прва за одбрану северне Угарске од хусита и друга – јужна, да штити границе према Турцима. У оквир тих граница које су шире схваћене, улазиле су и балканске државе (Босна, Србија, Влашка и Молдавија) у којима су Турци већ проширили свој утицај.

Највећу одговорност за одбрану граница, а уједно и највећу снагу имао је сам краљ. Он је могао у помоћ позвати (кад његове снаге нису биле довољне) велике одреде „бандерије“ (заставе) световних и духовних великаша. У посебно тешким ситуацијама била би подизана „општа војска“ у којој су морали учествовати сви племићи и коњаници из кметских редова (на свака 33 кмета, један се морао опремити за рат).

На сабору у Пожуну били су присутни српски деспот Ђурађ и босански краљ Твртко II.⁸⁰ Према плану реформи Ђурађ би у одбрани Угарске од Турака учествовао са десет бандерија (8.000 коњаника), више и од самог краља. Разлог за оволики број коњаника био је због угрожености Србије, али и то што је владар Србије заузимао важно место у одбрани и био најзначајнији и најкрупнији барон јужне Угарске. Одбрамбени појас би по Жигмундовом нацрту био повучен ка граници Угарске. Она би била подељена на пет логора одговорних за одбрану од Турака. У Усорском логору су поред деспота Србије, који је био дужан да сакупи војске колико може,

⁸⁰ Ј. Радонић, Западна Европа, 77; Р. Rokai, Poslednje godine balkanske politike kralja Žigmunda, 89-90; Историја српског народа II, 243; П. Рокаи, Историја Мађара 139.

војску сакупљали мачвански бан, сребрнички заповедник, печујски и босански бискупи, Иван Моровић, затим великаши и племићи Сремске, Бачке и Бодрошке жупаније. У Тамишком логору, поред осталих, ратовало је и племство из Торонталске и Ковинске жупаније, затим одреди српског деспота, Власи, Кумани и др. Жигмундов нацрт био је први који се бавио организовањем одбране на самом тлу Угарске. Али је рачунао на сарадњу вазала на Балкану. Нарочито се у погледу новчаних позајмица у војне сврхе ослањао на своје поданике. Најеминентнији даваоци зајма у сврхе Жигмундове балканске политике били су Матко Таловац, браћа Хуњади, Ладислав Горјански, Иван Благајски, Понграц од Блатнице, Емерих и Иван Марцали.⁸¹ Законски предлог владара сабор у Пожуну је прихватио 12. марта 1435. године.⁸² Овај систем који је прихватио угарски сабор можда није функционисао како је замишљен, али је деценијама био основа одбрамбене и војне организације Краљевине Угарске.

Балканска политика угарског краља била је неуспешна у Босни. Након смрти војводе Сандаља Хранића 15. марта 1435. године, краљ Жигмунд је хтео да врати Хум под непосредну власт угарске круне, позивајући се на то да је Хум био угарски у време краља Лајоша I Великог. Међутим, позадина је била економске природе. Ту се налазио трг соли – Дријева, чије је приходе сакупљао Дубровник (вазал угарског краља). Поред тога, краљ Жигмунд је хтео да на босанском престолу учврсти свог експонента протераног Твртка II, а против Сандаљевог синовца и наследника Стефана Вукчића-Косаче.⁸³ Када су деспот Ђурађ и војвода Сандаљ Хранић „купили“ од султана државу Твртка II, а султан за краља прогласио Радивоја, незаконитог сина Стефана Остоје, тада је Твртко II побегао у Угарску и затражио помоћ од краља

⁸¹ G. Fejer, *Codex diplomaticus Hungariae* X/7, 256, 258, 264; F. Rački, *Oдношaj srbskih despota i doselica*, 482-483; F. Döry-G. Bónis, V. Bácskai, *Decreta Regni Hungariae*, 403-434; Ч. Мијатовић, *Деспот Ђурађ*, 172; С. Ћирковић, *Средњи век, Војводина знаменитости и лепоте*, 207-226, 222; P. Rokai, *Poslednje godine balkanske politike kralja Žigmunda*, 90-91; Хрватска је у јужне планове укључена тек када је Матко Таловац почетком 1437. године окончао борбу са Франкапанима: P. Rokai, *isto*, 96.

⁸² F. Döry-G. Bónis, V. Bácskai, *Decreta Regni Hungariae*, 258-276, 277-282; Ч. Мијатовић, *Деспот Ђурађ*, 211; P. Rokai, *Poslednje godine balkanske politike kralja Žigmunda*, 89; *Историја српског народа II*, 243.

⁸³ С. Ћирковић, *Историја средњовековне босанске државе*, 267; С. Ћирковић, *Стефан Вукчић-Косача и његово доба*, Београд 1964; P. Rokai, *Poslednje godine balkanske politike kralja Žigmunda*, 99. *Историја српског народа II*, 237; V. Čorović, *Historija Bosne*, 447.

Жигмунда. У лето 1434. године, угарски краљ је послао Матка Таловца, ковинског жупана да ратује у Босни у прилог Твртку II и он је тада освојио град Ходидјед.⁸⁴

Твртко се потуцао по туђини 1434. године и 1435. године, али је у марту 1435. године био на сабору у Пожуну. Тек 24. марта 1435. године јавио је из Пожуна краљ Жигмунд Дубровчанима да је отпустио босанског краља и да је он пошао у своје краљевство пошто му је обећао вазалску оданост.⁸⁵ Међутим, када је почетком маја Твртко II стигао у Босну, водиле су се борбе између Стефана Вукчића и војводе Радослава Павловића, некако у исто време стигао је у Босну и инквизитор фрањевац Јаков од Марке да истреби патарене и шизматике и да обнови ред у фрањевачким самостанима у Босни.

Није јасна сасвим улога Твртка II у догађајима у Босни 1435. године. Последњи пут се помиње 24. августа када је из Бобовца писао Јакову од Марке како би заштитио фрањевце који су били против реформи инквизитора. У Стоном Београду се помиње 21. децембра исте године, а већ 25. јануара 1436. године био је проглашен за јеретика и морао је да обећа да ће помагати фрањевце у покрштавању свог народа.⁸⁶ Превелика активност инквизитора, Жигмундова интервенција у Босни изазвали су обнављање рата са Турцима. Босански патарени су у помоћ позвали Турке. Већ у августу 1435. године у Хум је дошло 1.500 Турака на позив Косаче и харали су по областима оне властеле која се покорила Жигмунду. Дубровчани су 30. новембра 1435. године писали славонском бану Матку Таловцу како је син скопског санџакбега Исака, Барак, упао у Босну, пленио област Хум (*in regione Calumfelde*) и да је пошао према Ходидједу (*versus civitatem Chodidich*), али га није могао потиснути с освојене територије.⁸⁷

Када се Твртко II вратио у Босну, Косача је успео да га одврати од угарског краља па је у страху од Турака чак 30. јуна 1436. године пристао и на плаћање годишњег данка

⁸⁴ Повеља од 16. VIII 1434. године у којој су Дубровчани одговорили Матку Таловцу на његово писмо у коме је писао о својим провалама са јаком војском у Краљевину Босну и моле га да препоручи њихове трговце босанском краљу када се састане са њим: J. Gelcich – L. Thallóczy, *Dipl. Rag.* 384-387; P. Rokai, *Poslednje godine balkanske politike kralja Žigmunda*, 102.

⁸⁵ J. Gelcich – L. Thallóczy, *Dipl. Rag.* 390.

⁸⁶ E. Fermežin, *Acta Bosnae*, 145-148, 150; J. Gelcich – L. Thallóczy, *Dipl. Rag.* 391-395; П. Рокаи, *Историја Мађара*, 137.

⁸⁷ J. Gelcich – L. Thallóczy, *Dipl. Rag.* 393-395; V. Ćorović, *Historija Bosne*, 449.

Турцима у износу од 25.000 дуката.⁸⁸ Краљ Жигмунд је увидео да не може сломити Стефана Вукчића Косачу и да се мора одрећи својих босанских планова. Измирио се са њим повративши му своје поседе, па дакле и Хум. Тако је постигао половичан успех. Није освојио Хум, али је успео да врати Твртка II. Али његова интервенција у Босни је изазвала обнављање рата са Турцима.

После затишја од непуне три године (последњи упад био је 1332. године), Турци су поново почели да упадају на подручје Угарске. Први упад је започео средином септембра 1435. године. Турци су прелазили Дунав источно од Ковина и пљачкали Банат и Ердељ. Нападали су тврђаве на самој угарско-турској граници на доњем Дунаву. У ранијем периоду ове тврђаве су биле намењене немачком витешком реду који је држао неке од њих.⁸⁹

Франко Таловац, жупан Ковинске жупаније (када је његов брат Матко постао славонски бан након смрти Хермана II Цељског у октобру 1435. године) мобилисао је племство, а Београд је требало да буде место окупљања војске јер су ту очекивани краљ Жигмунд и Матко Таловац.⁹⁰ Међутим, краљ Жигмунд се није појавио на јужним границама. Турци су у пролеће 1436. године упали у Ердељ и Банат и оданде су много људи одвели у робље.⁹¹ Краљ Жигмунд је из Будима кренуо 5. марта, а у Темишвару је био 9. и 10. априла, одакле је упутио турског претендента Дауда Челебију, ослепљеног сина Мурата II, принца Сауција, у Албанију.⁹² Затим је Жигмунд отишао у Сегедин па назад у Будим, а Турци су упали у Ердељ. Њима се ту супротставио војвода Петар Чех De Leva који је бранио ту област.⁹³ За овај упад се везује и поход Али бега који је наводно четрдесет дана пљачкао Банат. У

⁸⁸ С. Тирковић, Херцег Стефан Вукчић, 22.

⁸⁹ До краја живота Жигмунд се није одрекао свог плана да немачки витешки ред у целини пресели из Источне Пруске на доњи Дунав. Тврђаве су: Северин, Göreny, Oršova, Mihald/Карансебеш, Пећ код Дубове, Sinice (Tri kule), Stanilovic, Dranko, Librásd, Szent Laszló, Пожежена, Пуџед, Харам (Банатска Паланка), Dombo и Торниште: P. Rokai, *Poslednje godine balkanske politike kralja Žigmunda*, 93.

⁹⁰ Codex Zichy VIII, 239; P. Rokai, *Poslednje godine balkanske politike kralja Žigmunda*, 104.

⁹¹ Посланици града Шопрона су из Будима јављали 1436. године „страшне вести о Турцима“: G. Fejer, *Codex diplomaticus Hungariae X/7, 782*; Стојковић је из Цариграда писао кардиналу Чезаринију 10. III 1436. године како ће Цариград, ако му се не притекне у помоћ „in brevi erit turcogum et regnum Ungariae erit desolatum“: J. Радонић, Западна Европа, 71.

⁹² Жигмунд је из Темишвара писао Дубровчанима 9. IV 1436. године да је уредио послове са Ђурђем и његовим великашима и да Дубровчани опскрбе Челебију да с Арбанасима отплови у Албанију против Турака. Дубровчани су му 19. јуна јавили како су то извели „лукаво, тачно, изненада и потајно“ (*calide et accurate repente... clam*): J. Gelcich – L. Thallóczy, *Dipl. Rag.* 399-402.

⁹³ Codex Zichy VIII, 461.

Жигмундовом одсуству, Франко Таловац је организовао одбрану свих банатских жупанија.⁹⁴

У угарско-турском ратовању од 1435. до 1437. године, Србија је била поштеђена, али то није значило да српски народ није био увучен у ратовање. У пограничном појасу, вероватно је дошло до сарадње између угарских великаша и деспота Ђурађа, али детаљи о томе нису познати.⁹⁵ У Деспотовини је османски притисак био све јачи. Осим великог годишњег данка чији се износ током времена мењао и представљао је турску процену вредности потчињене земље, велика средства су одлазила на поклоне који су у разним приликама слати на султанов двор. „Ради откупа сопствене државе“ деспот Ђурађ је, да би умирио Турке, своју кћер Мару обећао 1433, а у септембру 1435. године је послао султану у Једрене. Када је послао Мару у харем Мурата II, деспот је султану дао Топлицу и Дубочицу. Мару су у Једрене пратила браћа Гргур и Стефан који су се након свадбе вратили кући.⁹⁶

У јануару 1437. године, Турци су поново упали у Угарску. Краљ Жигмунд је из Прага писао Јакову Маркијском 12. јануара 1437. године да је чврсто ангажован да подигне јаку војску (*validum exercitum*) од Чеха, Угара и других народа да иду против Турака који нападају на границе његових краљевина (*confinorum regnorum nostrorum discrimos invasores*) и да ће је он водити па је позвао Маркијског да му се придружи да са својом браћом фрањевцима храбри војску, шири реч Господњу међу расколницима и јеретицима.⁹⁷ Матко Таловац, који је 23. марта ангажован на служби у Београду, довео је групу дубровачких мајстора да раде на утврђивању града, али није било опсаде Београда.⁹⁸

У фебруару и марту 1437. године сакупљана је војска по целој територији Краљевине Угарске. Поход против Турака, организовао је Жигмунд средином 1437. године, али због старости није могао и лично да учествује.⁹⁹

⁹⁴ Жигмунд је Франка Таловца именовано за северинског бана између фебруара и јула 1436. године: G. Fejer, *Codex diplomaticus Hungariae X/7*, 757, 772.

⁹⁵ P. Rokai, *Poslednje godine balkanske politike kralja Žigmunda*, 105; *Историја српског народа II*, 243.

⁹⁶ Ч. Мијатовић, *Деспот Ђурађ*, 216-221. Р. Ђук, *Царица Мара ИЧ 25-26 (1978-1979)*. 53-95. *Историја српског народа II*, 241-242.

⁹⁷ Писмо Маркијском: E. Fermežin, *Acta Bosnae*, 157.

⁹⁸ *Codex Zichy VIII*, 498, 529, 596-597; М. Динић, *Грађа II*, 41, 43; Ј. Калић – Мијушковић, *Београд у средњем веку*, 108; D. Roller, *Dubrovački zanati*, 125, 128.

⁹⁹ П. Рокаи, *Историја Мађара*, 138.

У војсци није био ни Јаков од Марке. Ратовало се у јуну и у јулу 1437. године. Угарском војском која је кренула из Чанада командовао је Иван Марцали (Marczali). Војска је стигла 18. јуна 1437. године у Кусаћ у близини Пожежене у Банату, испод Голупца. Уз помоћ северинског бана Франка Таловца који је довео дунавско бродовље, прешли су 19. јуна код Пожежене преко Дунава и провалили у Србију, иако је краљ Жигмунд наредио да угарска војска не улази у Деспотовину. На Морави код Сталаћа спалили су турске лађе 22. јуна, а 23. јуна су стигли до тада турског Крушевца који је био седиште турског крајишког команданта. Како би одвукао пажњу Турака, Франко Таловац је 20-22. јуна спалио и опустошио околину Голупца. У вечерњим сатима 23. јуна Угарска војска је запалила град и варош Крушевац како би прославили празник Ивандан 24. јуна. Затим су 24. јуна прешли преко Мораве и упали у деспотову земљу (иако јој је раније било наређено да не иде преко ње), а онда су се преко деспотове територије упутили према Ковину. Ту их је чекао северински бан Франко Таловац са бродовима како би при прелазу Дунава под Смедеревом штитио одступницу у угарској војсци. Када се већи део угарске војске пребацио на банатску страну 27. јуна, стигла је вест да се видински заповедник Али-бег приближава са војском како би им код пресекао пут. На Годоминском пољу код Смедерева судариле су се угарска и турска војска. У жестокој бици Турци су поражени, Али-бег је једва умакао са бојишта. Заробљене су три турске заставе (tria banderia) које су затим биле послате краљу и Жигмунду у Праг.¹⁰⁰ Дана 4. јула 1437. године послао је Иван Марцали опширан извештај о самој бици Жигмунду, а препис тог извештаја био је послат и Јакову од Марке.¹⁰¹ У бици на Годоминском пољу одлучујућу улогу одиграо је дотле непознат властелин из Ердеља по имену Јанко Хуњади.¹⁰²

¹⁰⁰ „Попалише Угри град Крушевац и бој бише са Турцима на пољу Годомину: Ј. Стојановић, Родослови и летописи, бр. 230; L. Thallóczy – A. Áldásy, *Diplomatarium*, 111-124, 204-206; J. Радонић, Западна Европа, 78-79; С. Ћирковић, Голубац у средњем веку, 17; P. Rokai, *Poslednje godine balkanske politike kralja Žigmunda*, 107; М. Спремић, Крушевац, 16, 23; Б. Ферјанчић, *Вести кратких хроника*, 162; К. Јиречек, *Историја Срба I*, 362; *Историја српског народа II*, 244; М. Спремић, *Деспот Ђурађ*, 206-207; П. Рокаи, *Историја Мађара*, 138;.

¹⁰¹ Марцали из Чанада је писао Јакови од Марке, али је извештај стављен у 1434. годину: G. Fejér, *Codex diplomaticus Hungariae X/7*, 858-861; E. Fermeňžin, *Acta Bosnae*, 142-144.

¹⁰² Његов чукундеда Коста дошао је у Ердељ пре 1360. године. Костин унук звао се Срба или Сурб и држао је село Reketue као своју баштину. Срба је имао три сина: Војк, Магас и Радул. Они су стекли посед Хуњад (Hunyad, Hunedoara) северозападном Ердељу по коме су добили име. Отац Јанка Хуњадија, Војко, био је православни Влах. Пошто је прешао у католичанство, добио је 1409. године од

Турци су веч почетком јула поново упали у Угарску, у Срем, али су били поражени па су се повукли. Краљ Жигмунд је поседима наградио вође битке и у септембру исте године је из Будима слао по Европи извештаје о победи у Србији.¹⁰³ Ова усамљена акција са угарске стране није донела очекиване резултате – да заустави турске упаде. Угарски продор који је трајао нешто дуже од недељу дана донео је тешке последице Србији и Босни. Светивши се деспоту Ђурђу, Турци су харали по Србији без обзира на то да ли се Ђурађ слагао са угарско-турским борбама. Срби се нису придружили Угрима, али је недужно становништво страдало од поражених Турака. Деспот Ђурађ није могао утицати на ток догађаја. Његов пристанак за рат није нико тражио. Одлуке су доносили Угри и Турци. Судбина његове све мање државе била је све више у рукама других. Поражени Турци су оптуживали деспота да је био у дослуху с Угрима

краља Жигмунда посед Хуњад по коме је породица добила име. Млади Хуњад био је талентован у ратној вештини. Младост је провео код Турака и тако упознао њихову ратну тактику и свакаква лукавства. Ратовао је за деспота Стефана Лазаревића и од 1437. године се, па све до краја живота (1456), посветио борби против Османлија. Храброшћу и упорношћу стекао је славу највећег борца у хришћанској Европи. Посебно је слављен у Угарској, Влашкој и Србији. Захваљујући сталној и храброј борби против неверника постао је први човек Угарске под чијим је титорством био и сам краљ. Због двадесет година дуге борбе против Турака, био је у великој мери повезан са судбином српског народа. Од септембра 1439. године био је бан северинске бановине која је била највише изложена турским нападима. Хуњад је био секељски и тамишки жупан, капетан Београда, губернатор (1446-1452), генерални капетан (1453-1456). О Јанку Хуњадију: Повеља краља Жигмунда од 17. I 1434. године каже: „Egregius Johannes dictus Olah filius condam Wyok de Hunyad aule nostre miles”; M. Iohannis de Thwrocław, *Chronica Hungarorum*, 242, 248; A. Bonfinis, 90 – 92; P. Engel, *Archontológia* I, 15, 31, 33-34, 194, 205, 374, 441-442; II, 103, 250; V. Klaić, *Povjest Hrvata* II/2, 140, 160; L. Elekes, *Hunyadi*, Budapest, 1952; E. Malyusz, *A. Magyar rendi állam Hunyadi korában*, Századok 91 Budapest 1957, 46-123, 529-602; F. Szakaly, *Phases of Turco-Hungarian Warfare*, 85-94; P. Engel, *Hunyadi Janos kormányzó itínirerariuma (1446-1452)*, Századok 118 Budapest 1984, 974-997; Историја српског народа II, 254; *Hrvatski biografski leksikon* 5, 764-766; R. Lupescu, *Hunyadi János alakja a magyar és a román történetírásban*, Századok, 139, 2005, 385-420; *Extincta est lucerna orbis: John Hunyadi and this Thime* ed A. Dumitran L. Madly, A. Simon, *Romanian Academy, center for Transilvanian Studies*, Cluj – Napoca 2009; Усмено предање је Стефану Лазаревићу пронашло наследника у лику Јанка Хуњадија познатог као Сибињанин Јанко. Легенда о Јанковом рођењу, као ванбрачном сину деспота Стефана Лазаревића, вероватно је настала још у XV, а најкасније у XVI веку у Подунављу, као и у крајевима до којих је допирала угарска моћ. Мотив о Јанковом рођењу код нас је дошао од Мађара. Деспот Стефан Лазаревић био је најпогоднија личност да се за њега веже овај мотив. Деспота Стефана и краља Жигмунда повезивала је вазалска верност, витешки ред „Змаја“, заједничке борбе са Турцима. Осим тога, оба владара нису имала мушког наследника престола. Сибињанин Јанко је наш епски јунак, Мађари немају епских песама о њему, а познато је да се он са Турцима борио на свим ратиштима југоисточне Европе. Представљен је као Стефанов син и унук кнеза Лазара, он и на Косову свети Србе и свог деду: Ј. Ређеп, *Сибињанин Јанко, Легенде о рођењу и смрти*, Нови Сад, 1992; Ј. Ређеп, *Деспот Стефан Лазаревић – витез и књижевник*, Деспот Стефан Лазаревић у науци, историји, књижевности и уметности, научни скуп, Деспотовац – Манасија, 22-24. август 2008, Деспотовац 2009, 7-16.

¹⁰³ Браћа Емерих и Јован Марцали су 15. IX 1437. године добили Вировитицу: G. Fejer, *Codex diplomaticus Hungariae* XI/7, 858; Браћа Хуњад добили су 21. IX Комјат. Браћа Таловци (истакао се Франко) добили су 27. IX простране поседе у Вуковарској жупанији и Славонији: L. Thallóczy – A. Áldásy, *Diplomatarium*, 111-124; P. Rokai, *Poslednje godine balkanske politike kralja Žigmunda*, 108.

и да они не би смели извршити тако дубок продор да нису имали тајни споразум са њим. Зато су га окривили да је прекршио одредбу уговора по којој им није смео дозволити прелаз преко своје територије. Тако је угарски поход допринео страдању деспотове државе и уверењу да се она не може одржати када Краљевина Угарска и Османско царство немају међусобни мировни уговор.¹⁰⁴ Већ 14. новембра 1437. године Дубровчани су јављали краљу Жигмунду да је Турчин похарао деспотове области.¹⁰⁵

Пошто није успео да се војнички одупре османлијској сили, деспот Ђурађ је морао да се нагоди са султаном Муратом II па му је, да би „купио“ мир од Турака уступио пре новембра 1437. године, богати град Браничево који је уз Голубац постао значајно турско упориште на Дунаву.¹⁰⁶ Са друге стране, тежња краља Жигмунда да премести одржавање сабора из Базела у Будим рађа сумњу да се угарско-турски рат вођен у лето 1437. године, а за кога није било никаквог стратешког оправдања, био део плана да се Србија увуче у рат против Турака и тако доведе за преговарачки сто на замишљеном Жигмундовом сабору у Будиму. Али за то нема чврстих доказа, а и Жигмундов план о сабору у Будиму је пропао јер није озбиљно схватан ни разматран.¹⁰⁷ Турској сили се морао покорити и босански краљ Твртко II који се био вратио у своју државу. Као што је већ речено, обећао је да ће султану плаћати годишњи данак у износу од 25.000 дуката и да ће га признати за свог врховног господара. Жигмунд није могао то да спречи, што због болести, што због сељачког устанка у Ердељу који је ометао сваку његову спољну активност.

Још од лета 1436. године, краљ Жигмунд се налазио у Чешкој где је требало да утврди мир након страшних хуситских ратова. Тамо га је снашла болест. На самртној постељи је изјавио да ће повести поход за ослобођење Јерусалима. На повратку из Чешке у Угарску, краљ Жигмунд је умро 8. децембра 1437. године, у моравском

¹⁰⁴ М. Спремић, Деспот Ђурађ, 208-209.

¹⁰⁵ J. Gelsich – L. Thallóczy, *Dipl. Rag*, 404-405; J. Радонић, Дубровачка акта и повеље I, 390-393.

¹⁰⁶ М. Динић, Браничево, Српске земље у средњем веку, 105; А. Веселиновић, Северисточна Србија, 56; Историја српског народа II, 244; М. Спремић, Деспот Ђурађ, 209.

¹⁰⁷ М. Антоновић, Папство и Србија, 50-51.

граду Знојму (нем. Znaim), у седамдесетој години живота. Сахрањен је у Великом Варадину поред Марије, а ту се налазио и гроб Св. Ладислава.¹⁰⁸

Жигмунд је владао угарско-хрватском краљевином преко педесет година. Прва половина његове владавине протекла је у борби са супарницима и противкраљевима. У другој половини његове владавине, његови напори били су усмерени против хусита, на окончање великог расцепа у Римокатоличкој цркви, да заустави ширење Османлија, а Србија, Босна и Влашка да буду тампон државе које штите Краљевину Угарску. Активна спољна политика на Балкану (у последње две године владавине) није била у сразмери са његовим могућностима, иако је као даровит владар рано увидео опасност од Турака. Тадашњи свет је слабо познавао турску војну снагу, те јој зато није могао одолети. Средњовековна војска са својим бандеријама, витезовима и тромом организацијом није могла да се мери са бројнијом, лако окретном и брзом турском војском, нарочито са њиховим јаничарима. За време владавине краља Жигмунда ослабила је краљева власт, а ојачала је власт крупног племства. Они су у непрестаним ратовима помагали краља тако што су о свом трошку уздржавали бандерије, а краљ их је придобијао даровницама и тако сам доприносио да они буду моћнији и угледнији. Краљ је то увиђао па је настојао да им ограничи моћ јачањем грађанства које је углавном било страног порекла. Грађанству је давао различите повластице како би му повећао углед. На саборе је уз прелате и бароне позивао и представнике слободних краљевских градова. Али тако није ојачао краљеву власт, него је подигао углед сабора који је за време његових наследника све одлучније утицао на јавне послове у Угарској, а уз сабор се уздигао и углед палатина. Био је владар од чије политике је непосредно зависила судбина Србије и других суседних држава. По примеру својих претходника на престолу, а поготово због турске опасности, стално се сматрао врховним господарем Србије, она је непрекидно фигурирала у његовој дугој краљевској титули. Деспота Ђурђа – од кога је био старији десет година, сматрао је својим вазалом, али и првим међу својим баронима. До краја живота краљ Жигмунд је водио рачуна о његовим угарским поседима

¹⁰⁸ М. Iohannis de Thwrocław, *Chronica Hungarorum*, 237; J. Długosz, 537; P. Engel, *The Realm*, 239; П. Рокаи, *Историја Мађара*, 143; P. Engel – C. Tóth, *Itineraria*, 131.

настојећи да се сваки спор реши и свака неправда исправи.¹⁰⁹ Његова смрт била је губитак за Србе. Притиснути турском силом, очекивали су помоћ од њега, па макар то био само спас у бекству на његову територију. Зато је српски летописац као најважнији догађај тог времена забележио „умре краљ Жигмунд“.¹¹⁰

¹⁰⁹ L. Thallóczy – A. Áldásy, *Diplomatarium*, 106-108; М. Спремић, *Деспот Ђурађ*, 210.

¹¹⁰ Љ. Стојановић, *Родослови и летописи*, 230.

2. Од првог пада Смедерева под турску власт до Сегединског мира (1439 - 1444)

Након смрти краља Жигмунда за српски народ је започела још већа неизвесност. Краљ Жигмунд је у браку са Барбаром Цељском имао само кћер Јелисавету која је била удата за аустријског надвојводу Алберта Хабзбуршког. Њега су угарски сталежи 18. децембра 1437. године изабрали за краља, а 1. јануара 1438. године Алберт V и Јелисавета су били крунисани у Стоном Београду. Алберта је за краља крунисао острогонски надбискуп Ђорђе Палоц, а Јелисавету за краљицу крунисао је веспремски бискуп Симон Розгоњи. Стрпљиви Хабзбурговци су се тако домогли угарске круне. Том приликом је Алберт својој супрузи издао повељу у којој је њу и њене баштинике одредио за своје наследнике, ако би пре Јелисавете умро, а већ 2. јануара 1438. године Алберт је јавио верним Дубровчанима о догађајима.¹¹¹ Иако је навео да су избору и крунисању присуствовали бројни прелати, барони, племићи и великаши, требало би нагласити да су Алберту на путу до престола помогли они који су чинили дворску странку за време краља Жигмунда (палатин Ловро Хедервари, Матко Таловац – бан Славоније, Далмације и Хрватске, Ладислав Горјански – мачвански бан). Ипак нису сви из дворске странке присуствовали Албертовом крунисању – грофови Цељски (Фридрих и Улрих) нису присуствовали јер нису успели да Барбара остане на угарском престолу.¹¹² Алберт је на своје угарско крунисање у Стоном Београду позвао и деспота Ђурђа. Пошто је деспот био заузет одбраном земље од Турака, он није могао отићи, али је на Албертово крунисање упутио посланство за које се наводи да је било лепо примљено.¹¹³

Великаши су тражили од Алберта да укине опорезивање цркава, узимање странаца у дворске и фамилијарне службе и давање поседа њима. Такође, да ће пре сваке службе тражити савет прелата и барона и да ће српски деспот у фамилијарну службу узимати добре Мађаре (Сакољи, Чахољи, Кала) уместо Срба.¹¹⁴ Одмах након крунисања, краљ

¹¹¹ J. Gelicich – L. Thallóczy, *Dipl. Rag*, 407-408; P. Engel, *The Realm*, 279.

¹¹² Алберт је Барбару затворио у Пожуну и одузео јој све поседе које јој је даровао Жигмунд, а онда јој одредио годишњи приход од 12.000 златних форинти: V. Klaić, *Povjest Hrvata II/2*, 148-149.

¹¹³ G. Fejer, *Codex diplomaticus Hungariae XI*, 293-296; M. Спремић, *Деспот Ђурађ*, 211.

¹¹⁴ Кастелан деспота Ђурђа у Таљи, Токају и Мункачу био је Ладислав, син Михаила „de Gesth“: Становници деспотовог града „Bartfa“ жалили су се цару Жигмунду, а цар је о томе писао из Базела деспоту да је сам он примајући угарске градове обећао да неће вређати њихове повластице и слободе, па према томе не треба да мења ни систем данка. Барчани су се жалили на нови начин наплаћивања

Алберт је дошао у Будим који је одредио за своју престоницу. Али тиме није било решено питање наслеђа краља Жигмунда. Још док се налазио у Будиму, у марту 1438. године, дошло је на ред Албертово крунисање за немачког краља што је појачало антагонизме између Немаца и Угара. Ипак, после неколико месеци, Алберт је добио ту круну, али угарски кругови су били подозриви да ли ће он бити угарски или више немачки владар. Већ у јуну исте године, Алберт је пожурио у Чешку да стекне и тамошњу краљевску круну (29. јуна) и тако понесе све круне које је носио и његов таст. Али у Чешкој је наишао на одлучан отпор хусита који су на чешки престо позвали малолетног Казимира IV Јагелонца, брата пољског краља Владислава III. Због дугих преговора са Чесима и Пољацима, краљ Алберт је у Пожуну и околним крајевима остао цело лето и јесен 1438. године. Док је Алберт био одсутан, краљица Јелисавета је владала Угарском уз помоћ своје родбине (Горјанских и Цељских).¹¹⁵

Алберту је било од користи то што је у сталним међусобним сукобима слабљена моћ најугледнијих домаћих породица у Угарској. Непосредно угрожена од Турака, Краљевина Угарска је имала најзначајније место у одбрани западног хришћанског света. Због тога је угарским краљевима у XV веку било веома важно да створе велику средњовековну монархију која ће се супроставити муслиманском освајачу с Истока. Али, противуречности угарског друштва биле су велике. За бароне је било значајно да ограниче краљевску власт, па су зато угарски владари током XV века били далеко од стварања јаке средњоевропске монархије. Хабзбурговци су своју моћ увећавали гомилањем владарских круна и успели су да створе велику монархију у Подунављу која је касније преузела улогу браниоца хришћанске Европе. Султан Мурат II је искористио промену на угарском престолу како би наставио ратовање. Султана су на рат бодриле вести које су му стизале да се на иницијативу папе Евгенија IV спрема велики савез хришћанских земаља против Турака, да је византијски цар Јован VIII отишао у Италију на црквени сабор на коме се у Ферари, а затим у Фиренци,

који је заузео деспот Ђурађ. Код деспота Стефана је узимано од сваке куће по 12 дин. сребра или 1 перпера. Ђурађ је повећао на 1 дукат од сваке куће, тј. на 3 ½ перпере: G. Fejer, *Codex diplomaticus Hungariae X/7*, 450-451, 457; F. Rački, *Oдношaj srbskih despota i doselica*, 483; Pesty. F. *Brankovics György gász despota* 21, 44; Ч. Мијатовић, *Деспот Ђурађ I*, 170; К. Жиречек, *Историја Срба II*, 376; П. Рокаи, *Историја Мађара*, 150.

¹¹⁵ У марту 1439. године су Дубровчани јављали угарском краљу о турским припремама против Угарске: J. Gelcich – L. Thallóczy, *Dipl. Rag*, 421 - 423; J. Радонић, *Западна Европа*, 88, краљ Алберт је остао у Чешкој до априла 1439. године; П. Рокаи, *Историја Мађара*, 151.

уговарало о унији Источне са Западном црквом. Добио је и вести како је византијски цар из Италије послао свог рођака Кантанузина у Смедерево, да и српски деспот пошаље своје људе на црквени сабор.

Султан Мурат II је сматрао да ће деспот Ђурађ с осталим хришћанским земљама кренути у рат против Турака па је одлучио да га у томе претекне. У пролеће 1438. године, послао је на Ердељ војску под командом Али бега. Ердељски војвода Дезидерије Лошонц позвао је угарске великаше на одбрану земље. Како је одзив био слаб, Турци су могли неометано пустошити и палити по Ердељу.¹¹⁶ Нису успели да освоје Сибињ, али су успели да спале предграђе Брашова. Повукли су се када су приграбили велик плен и повели многобројно робље.

Иако су Турцима помагали помоћни одреди влашког војводе Дракула и српског деспота Ђурђа, они су у исто време, док је једна турска војска харала по Ердељу, друга војска је напала на источне и северне крајеве, док се у јужним, у области Бранковића, изричито помињу у Звечану.¹¹⁷ Турци нису хтели да слушају српска правдања о везама с Угрима, поготово што су Дубровчани крајем 1437. године рачунали да ће се бан Матко Таловац састати са деспотом у мају 1438. године, предвиђајући могућност да ће смедеревско посланство доћи и код новог угарског краља.¹¹⁸

Исак-бег је бодрио султана да српском деспоту узме Смедерево, које је Ђурађ добро утврдио и чак је султану рекао у Скопљу да „докле год је Влк – оглија у Смедереву, нити ће Угри, нити Караманоглија у Малој Азији, Турцима мира давати“.¹¹⁹ Султанов саветник (хазнадар) Фадул је такође бодрио султана говорећи му „пресецимо господару од Србије све изворе који му једнако као воду сипају злато и сребро. Овим златом у сребром придобит ћемо Угарску, а оданде ћемо не кроз дуго време отићи у Италију и поразити непријатеље наше вере“.¹²⁰

Почетком августа, турска војска је „пленила“ по Кучеву и Браничеву, заузела је и разорила градове Борач у Грузи и Островицу код Рудника, манастир Раваницу. Деспот Ђурађ је поново, ради мира, морао Турцима дати део своје све мање

¹¹⁶ J. Радонић, Западна Европа, 88; М. Спремић, Деспот Ђурађ, 212.

¹¹⁷ М. Димић, Област Бранковића, Српске земље у средњем веку, 174.

¹¹⁸ J. Gelsich – L. Thallóczy, Dipl. Rag, 406-407; 418-419; J. Радонић, Дубровачка акта и повеље I/1, 408.

¹¹⁹ Г. Елезовић, Турски споменици у Скопљу, 146 (14); Н. Филиповић, Неколике биљешке, 135.

¹²⁰ Ducas, 261, 263; М. Спремић, Деспот Ђурађ, 213.

територије. Султану Мурату II уступио је Ждрело и Вишесав у дунавском теснацу. Међутим, ова турска акција била је само припрема за нови, већи напад на Деспотовину.¹²¹ Почетком 1439. године турске чете су продрле до Јајца, али то није била главна војска.¹²² Она је брижљиво и тајно припремана. Али Дубровчани су ипак сазнали да се спремају велика војска и бродови против Србије, а онда и против Угарске и у марту 1439. године су то јавили угарском краљу.¹²³

После похода 1437. и 1438. године, Србија је била опљачкана и попаљена. Страдали су крајеви који су до тада били поштеђени (област Рудника). Добивши нове српске територије, Турци су се приближили Смедереву, а њихов све шири појас на Дунаву олакшавао им је даље упаде у Угарску. За време одсуства краља Алберта, угарски сталежи су се међусобно борили за премоћ као и да ограниче краљеву власт и смање утицај Немаца у држави. Поред унутрашњих сукоба Угарској је запретила и опасност споља – од Турака. Почетком 1439. године, краљица Јелисавета и верни барони су позивали краља да се врати у земљу. Великаши су почели претити да ће изабрати другог краља, ако се Алберт што пре не врати у земљу. Али, Алберт је приликом неке забаве сломио ногу и морао је да се неколико недеља лечи и тако задржи у Пожуну.

Али када је од Дубровчана у марту примио вест о турским припремама, оставио је несређене прилике у Чешкој и почетком маја 1439. године стигао је у Угарску.¹²⁴ Султанова војска била је упућена у Србију јер је Мурат II одлучио да што пре освоји Смедерево, Ново Брдо, а можда и сам Београд и тако добија отворен пут у Угарску. Подигао је војску од 200.000 људи и све бродове на великим рекама. Како му је био потребан савезник, султан је упутио посланика пољском краљу и обећао им своју помоћ, ако он придобије Чешко краљевство, а да пољски и чешки краљ пружи помоћ султану.¹²⁵

¹²¹ У овим нападима Турци су заобилазили Београд: Codex Zichy VIII, 603, 634, 639; Љ. Стојановић, Родослови и летописи, 230-231; Ч. Мијатовић, Деспот Ђурађ I, 257; Историја српског народа, 245-246; Ј. Калић, Срби у позном средњем веку, 132.

¹²² С. Ћирковић, Историја средњовековне босанске државе, 271; С. Ћирковић, Херцег Стефан Вукчић, 30-31.

¹²³ J. Gelcich – L. Thallóczy, Dipl. Rag, 422-423.

¹²⁴ J. Gelcich – L. Thallóczy, Dipl. Rag, 422-423; Ј. Радонић, Западна Европа, 88, Алберт је стигао почетком априла 1439; М. Спремић, Деспот Ђурађ, 215, наводи да је краљ Алберт стигао почетком маја 1439. године.

¹²⁵ J. Długosz, 568; V. Klaić, Povjest Hrvata II/2, 154.

Чим се вратио у Угарску, краљ Алберт је сазвао сабор на коме је требало да буду донете одлуке о одбрани земље и у погледу наследства престола у случају да Алберт умре без мушких потомака. Сабор се састао у Будиму у мају 1439. године. На сабору се најмање расправљало о одбрани земље, а закључци су били потврђени и издати 29. маја. Закључци сабора су још више умањили краљеву власт, а повећали моћ сабора.¹²⁶ Краљ Алберт је био склон попуштању само да би се што успешније супроставио Турцима. Одлучено је да се војска (само домаће снаге) сакупи у Сегедину до краја јула, где ће доћи и краљ (који је био у Будиму) и онда би пошли против Турака. Краљ је успео некако да сакупи 24.000 бораца и да са њима крене према југу. Циљ јој је био да заштити угарске границе и да Смедерево ослободи од опсаде.¹²⁷

Пре почетка опсаде града, деспотова деца Мара и Стефан су из турског ропства писала оцу (сигурно под принудом) да преда Смедерево и оконча везе с Угрима. Ђурађ је султанов захтев одбио позивајући се на узајамне уговоре, заклетве и сродство. Због тога је Мурат II, између осталих разлога, кренуо да заузме српску престоницу. Једну војску је послао на Ново Брдо, а са другом, главном која је бројала око 130.000 људи, крајем априла или је почетком маја 1439. године започео опсаду Смедерева. Дао је да се пред градом излију топови из којих је Смедерево непрекидно било бомбардовано.¹²⁸ У исто време, Турци су из Врхбосне напали на западне крајеве Деспотовине и освојили знаменито рударско место Сребрницу. Том приликом, турски вазал, босански војвода Стефан Вукчић, пљачкао је по западним крајевима Деспотовине.¹²⁹

¹²⁶ Albert regis decretum има 39 чланова (articula). У Угарској је требало вратити стање из времена краља Лајоша I Великог. Краљ је морао да стално борави у Угарској не само због одбране краљевства. Црква и свештенство су били ослобођени пореза, осим да иду у рат. Без одобрења премства краљ није могао ићи у рат ван граница Угарске. Из земље је требало да буду протерани сви Немци и да од краља не могу добити поседе, војне части и црквена достојанства. То се односило и на краљицу, цељске грофове, српског деспота, прелате и магнате. Сталежи су декрет потврдили 30. VI 1439. О декрету видети у: S. Katona, *Historia Critica* XII, 882-900; G. Fejer, *Codex diplomaticus Hungariae* XI, 244-256; 257-259; F. Dögy- G. Bónis – V. Bacskai, *Decreta regni Hungariae*, 283-300, 301-303.

¹²⁷ У војсци краља Алберта ипак је било Немаца и Чеха. Али та војска била је слабо снабдевена храном и вином: G. Fejer, *Codex diplomaticus Hungariae*, XI, 292-293; J. Teleki, *Hunyadiak kora* X, 70.

¹²⁸ Писали су о томе крајем јуна: J. Gelcich – L. Thallóczy, *Dipl. Rag.*; V. Klaić, *Povjest Hrvata* II/2, каже да је опсада започела крајем маја и првих дана јуна; J. Радонић, *Западна Европа*, 89, наводи крај априла или почетак маја; М. Спремић, *Деспот Ђурађ*, 213, 216, наводи у пролеће 1439. године.

¹²⁹ N. Jorga, *Notes* II, 363; У Врхбосни (околини данашњег Сарајева) Турци су се утврдили још 1428. или поч. 1429. године и уплитали су се у међусобне сукобе босанских господара како би постепено

Пошто је деспот Ђурађ схватио да његове снаге нису довољне да се одупру Турцима (тј. зету Мурату II), а и како би Угре што пре покренуо на акцију, он је добро наоружао своју престоницу и са женом Јерином, најмлађим сином Лазаром, целим двором, свештенством, благом и пратњом, крајем маја или почетком јуна прешао у Угарску и упутио се у Будим да тражи помоћ.¹³⁰ Пошто је Стефан Бранковић био у Једрену, Ђурађ је одбрану града поверио најстаријем сину Гргуру и шураку деспоту Томи Кантакузину.

Како је град био добро утврђен, опсада Смедерева отегла се три месеца па је у граду почело да понестаје хране. Уз то у Србији се појавила и куга.¹³¹ Крећући се према јужним границама, краљ Алберт је стигао у Сегедин 29. јуна 1439. године и ту је чекао бандерије великаша и жупанијске чете.¹³² Намеравао је да бродовима достави жито опседнутом Смедереву, а затим да изврши напад на турску флоту на Дунаву. У жеку тих припрема у Сегедин је стигао и деспот Ђурађ и 1. августа се састао са краљем Албертом. Краљ Алберт му је издао повељу којом је за верност и заслуге даровао властелинство Вилагош и Зарандској жупанији. За време краља Алберта, домен деспота Ђурђа био је на врхунцу ширења и просперитета и обухватао је градове, рударске насеобине, тврђаве, вароши и села, нарочито у североисточним, средишњим и јужним деловима Угарске. Уз Вилагош треба навести још и неколико знатнијих: Нађбања, Фелшебања, Сатмар, Немети, Мункач, Бесермењ, Дебрецен, Токај, Тур, Варшањ, Бечеј, Вршац (Шемљуг), Сланкамен, Митровица, Земун, Торбађ и палата у Будиму.¹³³ Још увек имућан, деспот Ђурађ је Алберту позајмио 40.000

успели да заузму Босну. Дубровчани су покушали (али само из личне користи) да посредују између Стефана Вукчића и Радослава Павловића да се измире како би се зауставио продор Турака: N. Jorga, Notes II, 368.

¹³⁰ G. Fejér, *Codex diplomaticus Hungariae*, XI/11, 293-296; М. Орбин, *Краљевство Словена*, 110.

¹³¹ Ducas, 261-263. М. Орбин, *Краљевство Словена*, 111, каже да је за то крив тврдицлук Јерине и да је она „да би дошла до новца продала сво жито“. Новобрдски свештеник Мартин Сегон каже да је глад била таква да су браниоци не само јели храну која није била за јело већ и сопствене руке: М. Спремић, *Деспот Ђурађ*, 214.

¹³² Ј. Радонић, *Западна Европа*, 90; Ч. Мијатовић, *Деспот Ђурађ I*, 264, 267, каже да је краљ Алберт у Сегедину био крајем јуна, а деспот је стигао неколико дана пред Петровдан. Краљ Алберт био је у Будиму 26. VII 1439. године, када је издао неколико повеља: J. Teleki, *Hunyadiak kora I*, 135; Исто и I. VII када је из Будима у Острогон упутио новац Владиславу Титушевићу: *Codex Zichy VIII*, 661.

¹³³ G. Fejér, *Codex diplomaticus Hungariae* XI, 293-296; L. Thallóczy – A. Áldásy, *Diplomatarium*, 132; У повељи краљ зове деспота „наш верни, искрено љубљени светли принцип Ђурађ, деспот Рашке и господар Албаније, наш сарадник у одбрани угарског краљевства“. Спомиње деспотове заслуге у време цара Жигмунда. Када говори о свом избору и крунисању каже да је на исто позвао и Ђурђа као члана угарског краљевства, али да деспот није лично могао доћи због опасности која му је претила,

златних дуката како би на тај начин обезбедио храну и одбрану Смедерева. Када су Турци сазнали за Албертов долазак у Сегедин, још упорније су нападали и бомбардовали Смедерево. Угарска војска се није упустила у одлучујућу битку и није помогла српском деспоту јер су барони били против фронталног рата већ да се непријатељ замара одуговлачењем и ситним чаркама.¹³⁴

Гргур и Тома су одолевали непријатељу, али глад их је приморала да Смедерево предају Турчину у августу 1439. године.¹³⁵ Браниоци су одлучили да предају српску престоницу и због тога што су знали да, ако Турци буду на силу заузели град, султан неће моћи спречити пљачку, јер је ратницима на то давао право исламски закон.¹³⁶

Султан Мурат II је наредио да се цркве у Смедереву претворе у џамије и да се у град доселе Турци. За смедеревског санџакбега, наименовао је скопског крајишника Исакбега.¹³⁷ Вест о паду Смедерева деспот Ђурађ је примио у краљевом логору на ушћу Тисе у Дунав, код Титела насупрот Сланкамена. Ту су осим краља Алберта и деспота Ђурђа били и угарски палатин Ловро Хедервари, славонски бан Матко Таловац, мачвански бан Франко Таловац, калочки надбиску Иван, веспремски надбискуп Симон Розгоњи, краљев судија Стефан Батор, бивши ердељски војвода Петар Чех, Емерик и Иван Марџали, Михаило Јакшић, Ладислав Титушевић, Јанко Хуњади.¹³⁸

већ је послао посланство да му честитају и тако посведочио своју верност. Нарочито је краљ славио деспотову верност и оданост у последње време турских провала, истичући да је верност према Угарској круни ставио изнад својих добара, државе и заједнице с децом, да их је пре напустио него љагу неверства навукао јер је волео да верност коју је у срећи држао и у несрећи покаже како је због опсаде Смедерева са супругом и једним сином (другог је оставио да брани град) и са целим двором нашем величанству дошао и био спреман да на турску војску са нама заједно пође“; Од старије литературе видети: А. Стојачковић (Стојачко), Географија деспота сербског добра у Унгарији, Сербски летопис 61 (1843), 78-87; 80, 86; У новијој литератури видети код: Ђ. Бубало, Поседи српских деспота, 231.

¹³⁴ G. Fejer, Codex diplomaticus Hungariae, 263; М. Орбин, Краљевство Словена, 111.

¹³⁵ Постоје различити датуми о паду Смедерева: Љ. Стојановић, Родослови и летописи, 232 (27. август); Ч. Мијатовић, Деспот Ђурађ I, 272 (27. август); Ј. Радонић, Западна Европа, 91 (август); Историја српског народа II, 246 (18. август); и М. Спремић, Деспот Ђурађ; Ј. Калић, Срби у позном средњем веку, 132 (18. август).

¹³⁶ Гл. Елезовић, Турски извори, 21; Гл. Елезовић, Турски споменици, књ. 1, 1124; Х. Иџанлик, Османско царство, 30; Међутим, постоје и другачија размишљања: Ј. Długosz, 568, да се султан на превару дочепао смедеревске тврђаве; К. Михаиловић, Јаничарове успомене, 24, 113, да је глађу султан освојио Смедерево и да су добровољно предали град Турцима него Угрима; Ducas, 261, да су браниоци поверовали султану; М. Орбин, Краљевство Словена, 111, јер Гргур „видећи да ништа не може да учини, и он пристаде уз мишљење осталих“; М. Николић, Византијски писци о Србији 104 – 106;

¹³⁷ Гл. Елезовић, Турски споменици у Скопљу, 147 (15); Ф. Бабингер, Мехмед Освајач, 17; Н. Филиповић, Неколике биљешке, 135-136; М. Спремић, Деспот Ђурађ, 215.

¹³⁸ V. Klaić, Povjest Hrvata II/2, 158.

На вест о паду Смедерева, настао је страх и метеж у угарској војсци. Многи великаши су напустили краљев логор водећи са собом своје ратнике међу којима је избила епидемија дизентерије. Краљ Алберт је са својим највернијим баронима и остацима војске код Титела 17. септембра разматрао шта да учини за одбрану земље од Турака. О томе је издао повељу у којој каже да се већи део војске разбежао, а да је Смедерево предано јер се против Турака није могло ништа урадити. Међутим, донета је одлука да се у пролеће 1440. године подигне што бројнија војска против Турака, а уз сагласност барона међу којима је на првом месту био наведен „Ђурађ по милости Божјој деспот Рашке“ и да се за опремање војске разреже на сваку кућу по један дукат.¹³⁹

Намеравао је да сопственим средствима сакупи војску по Немачкој и Чешкој. Неки делови турске војске су у то време упале преко Саве и Дунава како би стигле угарског краља, али су били потиснути.¹⁴⁰ За време опсаде Смедерева, Турци су прелазили Дунав и заузели Ковин. Бежећи пред њима, становништво се преселило на Чепељско острво јужно од Будима, на пусто селиште, уз цркву Св. Аврама и ту су основали ново насеље.¹⁴¹ Након заузимања Смедерева, султан је „поклонио“ Гргуру већи део под условом да му постане вазал и да му буде веран. Он је можда и сачувао

¹³⁹ J. Teleki, Hunyadiak kora X, 70- 73; Ч. Мијатовић, Деспот Ђурађ I, 274; Деспот Ђурађ је допринео да се ова одлука донесе и зато се налази на првом месту: Ј. Радонић, Западна Европа, 91, нап. 2; П. Рокаи, Историја Мађара, 152.

¹⁴⁰ Краљ Алберт се тада вратио до Сланкамена и ту је 1. X 1439. године писао писмо „in felicitu exercitu contra Turcos prope Slankament“: G. Fejer, Codex diplomaticus Hungariae, XI, 318; Могуће, да је тада обновио северински Банат и у њему за бана поставио тада већ јунака на гласу Јанка Хуњадија: G. Fejer, Codex diplomaticus Hungariae, XI, 255.

¹⁴¹ Краљ Жигмунд је још на почетку своје владавине уочио значај краљевског града Ковина за одбрану јужне границе од Турака, па је већ 1392. године ослободио његово становништво од плаћања царине и тридесетине, 1405. године дао им је дозволу да одржавају годишњи сајам, а 1412. дао је Ковинцима селишта Баваниште и Скореновац са свим припадајућим правима. Ковин је имао добре саобраћајне везе, у њему се налазило складиште соли. Привилегијом из новембра 1428. године, угарски краљ их је ослободио свих пореза владару, осим давања два центенара воска годишње. Ковинци су били ослобођени плаћања пореза на робу у свим местима у Краљевини Угарској. Жигмунд је становнике града узео у заштиту. Имали су свог пароха и судију. Срба је било у Ковину и пре почетка XV века. У лето 1439. године Ковинска варош је тешко страдала од Османлија. Становништво је побијено или су побегли на север. На дунавском острву Чепел, јужно од Будима, (село Св. Аврама) они су основали Горњи или Српски Ковин (Ráczi Keve). Краљ Владислав I им је 1440. године потврдио раније привилегије и потчинио их под своју непосредну власт. Повељом од 22. XI 1443. године деспот Ђурађ је имао право да именује жупана Солночке жупаније. Детаљно о овоме: G. Fejer, Codex diplomaticus Hungariae X/6, 928; L. Thallóczy – A. Áldásy, Diplomatarium, 138, 145; Г. Витковић, Критички поглед на прошлост Срба у Угарској, 38; Ч. Мијатовић, Деспот Ђурађ I, 156; Е-Рисот – Ст. Павловић, Срби у Угарској, 31; А. Ивић, Историја Срба у Војводини, 11; И. Руварац, Прилози за повест српског народа у земљи Угарској, 419, 426, 428, 430, 436, 438; Д. Динић – Кнежевић, Словенски живаљ, 25-28; П. Рокаи, Историја Мађара, 152; А. Крстић, Из историје средњовековних насеља југозападнoг Баната, 34-36.

неку власти, али само да пролећа 1441. године, када га је султан одвео у Турску и задржао код себе заједно са другим његовим братом Стефаном који се налазио код султана још од времена када је Мурат II склопио брак са његовом сестром Маром.¹⁴² Србија је била опљачкана, богатије становништво било је добрим делом побијено, а остали су одведени у робље пут Скопља и Једрена.¹⁴³ Дечаци су одвођени у јаничаре. Турци су доводили своје колонисте у Србију из Анадолије. Међу њима је осим Турака било и Татара, Курда и др. Ипак за време Деспотовине, исламизација није била велика. Из јужног дела Деспотовине, становништво је бежало у Приморје, али како су капије приморских градова биле затворене, морали су да се пребацују на Апенинско полуострво (у области Венето, Ромања, Анкона, Марке, Аброцо, Апулија) где су затим веома сиромашно живели. Сви дошљаци из „Славоније“ били су називани Словенима.¹⁴⁴ Док се све то дешавало у деспотовини, краљ Алберт је са малим бројем људи лутао између Сланкамена, Титела, Петроварадина и Футога. Након 1. октобра 1439. године нема више његовог логоровања између Титела и Сланкамена. Мочварни предели између Тисе и Дунава допринели су да се краљ разболи од дизентерије. Осећајући да му је све горе, наредио је да га одведу у Беч како би оздравио. Већ је у носилци донет у Острогон 18. октобра. На даљем путу према Ђуру (Ђер) и Пожуну толико је ослабио да је морао да се заустави у малом селу Несмељ (Neszmely, Langendorf) недалеко од Острогона. На самртној постељи саставио је своју опоруку 23. октобра, а онда 27. октобра 1439. године у Несмељу умро у најбољим годинама након непуне две године владавине.¹⁴⁵

¹⁴² Дубровачке власти су му 7. X и 22. XII 1439. године препоручивале своје трговце, очекујући помоћ: N. Jorga, Notes II, 363; М. Орбин, Краљевство Словена, 111; Ј. Радонић, Западна Европа, 92; М. Динић, Област Бранковића, Српске земље у средњем веку, 174; М. Спремић, Деспот Ђурађ, 220.

¹⁴³ Б. де ла Брокијер, Путовање преко мора, 127, 125, пише да је у Једрену видео како воде оковане Хришћане на продају, а они су тражили милостињу пред градом и да је велика жалост била гледати муке које подносе. У долини Марице је наишао на петнаест људи који су били везани дебелим ланцима око врата; Ч. Мијатовић, Деспот Ђурађ, 281-282, деца су узимана од мајки из наручја; Гл. Елезовић, Турски споменици у Скопљу, 146-147, турски хроничари Ашик паша Заде и Сеадедин пишу да се најлепша робинја могла у Скопљу купити за пар чизама.

¹⁴⁴ N. Filipović, Princ Musa, 252-254, 261; М. Спремић, Деспот Ђурађ, 222.

¹⁴⁵ У опоруци је тражио да ако се роди син да му турско буду мајка и најстарији члан породице Хабзбург (тада је то био војвода штајерски, а касније немачки краљ Фридрих II), да млади наследник стално борави у Пожуну, до пунолетства, у појединим краљевима и земљама, сталези да сами бирају управитеље: За смрт Алберта: А. Bonfini, 423; Љ. Стојановић, Родослови и летописи, умре краљ Алберт у Ковилову, 232; P. Engel, The Realm, 280; П. Рокаи, Историја Мађара, 152.

Краљ Алберт је био сасвим различит од свог таста Жигмунда. Био је поштован у Угарској, иако је говорио само немачки зато што је важио за озбиљног, достојанственог и мудрог владара, храброг у рату. Био је у добрим односима са српским деспотом. Залагао се за борбу против Турака, али је мало постигао јер због других проблема није могао да се искаже на том плану.¹⁴⁶

Албертовом смрћу започео је у Угарској грађански рат који је трајао двадесет година (1439-1458) и био окончан тек доласком Матије Корвина на угарски престо. Како је краљица Јелисавета била трудна и немоћна да управља државом, краљ Алберт је пред своју смрт за намеснике одредио Николу Илочког, Ладислава Горјанског и Јанка Корвина Хуњадија. Из брака с Албертом, краљица Јелисавета је већ имала кћери Ану и Јелисавету. Велики део угарске властеле је страховао од слабе женске владавине, нарочито због опасности од Турака, али и због личних интереса. Због тога су почели да врше притисак на Јелисавету да се она што пре уда.

У време смрти краља Алберта у Угарској се налазио деспот Ђурађ, који се такође, из истих разлога залагао за Јелисаветину удају. У децембру 1439. године, деспот Ђурађ је обавестио Венецију о својим тежњама да постане владар Угарске и како улаже напоре да стекне Угарско краљевство и да ће ако у томе буде успео остати веран млетачки пријатељ.¹⁴⁷ Деспот Ђурађ није могао бити кандидат на угарски престо. Али да би остварио своје тежње и имао одлучујућу улогу у Угарској, као угарски магнат кандидовао је свог најмлађег сина Лазара који је једини од његове деце био поред њега. Иако је Лазар Бранковић био млађи од краљице, Јелисавета која је пристала на удају (имала је преко 30 година), одбила је да се уда за њега јер је шизматик.

Озбиљнији кандидат био је пољски краљ Владислав III из литванске династије Јагелонаца. Он је такође био млађи од краљице (петнаест година), али био је римокатолик, као владар већ је био на гласу и имао је више присталица. Брак са њим

¹⁴⁶ М. Спремић, Деспот Ђурађ, 217.

¹⁴⁷ „...nos advisat de pratica, quam tenet, habendi Regnum Hungariae“ „Et si dictum regnum habebit, deliberat esse bonus amicus noster“; Ђурађ је упутио посланство у Венецију тражећи да му она преда Улцињ, да му исплати 1.000 дуката од скадарске провинције и да му дозволи да се склони на њену територију. Сенат је 2. I 1440. године расправљао о његовим захтевима. Прихватили су захтев, али не и да предају Улцињ. Млечани му уз то захваљују за благонаклоност (de bona dispositione sua): Š. Ljubić, Listine IX, 118; Ч. Мијатовић, Деспот Ђурађ I, 259-260, ове вести Млечима деспотове тежње ставља на почетак 1439. године.

донео би савез са Пољском и престанак сукоба против Угарске (јер се знало да су Муратови посланици били у Пољској и понудили савез против Угарске). Њега је као кандидата предложио Ладислав Горјански. По наговору грофа Улриха II Цељског, који је своју рођаку саветовао да прихвати захтеве сталеза, а онда да опозове своје обећање, Јелисавета је почетком 1440. године дала сагласност на брак са младим Јагелонцем.¹⁴⁸

Свечано посланство је из Будима упућено у Краков 18. јануара да понуди угарску круну Владиславу. У Краков су стигли 24. јануара и затекли на краљевом двору турско посланство које је још увек ту боравило.¹⁴⁹

За то време, Јелисавета је била у Коморану. Успела је да њена дворкиња Јелена Котанер (Helena Kottanerin) из Вишеграда, тајно украде круну Св. Стефана, која је ту била похрањена. Након успешно обављеног задатка, вратила се ноћу 21. фебруара у Коморан и затим је требало да краљица Јелисавета настави даљи пут у Пожун. Међутим, Јелисавета је ујутро 22. фебруара родила сина. Крстио га је острогонски надбискуп Дионизије Сеч, а затим је краљица Јелисавета опозвала споразум, а новорођено дете је крунисано украденом круном за краља под именом Ладислав V Посмрче (1440-1457). Енергична Јелисавета била је спремна на најжешћу борбу како би сачувала права свог сина. Са њим и круном, Јелисавета је потражила уточиште у Бечу код немачког краља Фридриха III кога је одредила за старатеља свог малолетног сина. Иако су пољски сталези покушали да одврате Владислава да не иде у Угарску, како не би занемарио своју наследну краљевину, он је 6. марта прихватио понуђену круну, а већ 8. марта издао свечану повељу у којој се обавезао да ће Угарску бранити од Турака.¹⁵⁰

Владислав је напустио Пољску и 22. априла стигао у Кежмарк, а 19. маја (четири дана након крунисања Ладислава за краља у Стоном Београду) дошао пред Будим у

¹⁴⁸ Ј. Радонић, Западна Европа, 92; П. Рокаи, Историја Мађара, 152.

¹⁴⁹ У угарском посланству био је и Матко Таловац, бан Хрватске, Славоније и Далмације. Када се вратио у Будим, Јелисавета га је заточила, али је он успео да се ослободи: Codex Zichy IX, 8, 11.

¹⁵⁰ Повељом од 8. III 1440. године, Владислав се обавезао да неће приморати Јелисавету на брак за годину дана док не ожали Алберта и да ће, ако не буде имао мушко потомство, признати Ладислава за свог наследника: S. Katona, Historia critica, XIII, 27. Већ 9. III посланици су му предали исправу којом су изјавили да је изабран за краља. У делегацији су били Матко Таловац и Емерих Марцали: J. Długosz, 578; Исправу је саставио тадашњи протонотар Угарске краљевине, Иван Витез од Средне (Joannes de Zredna) каноник, чувар загребачког Каптола: V. Klaić, Povjest Hrvata II/2, 169.

који је ушао 21. маја 1440. године.¹⁵¹ У Будиму се сабор састао 29. јуна којем су сталежи изјавили да је престоље упражњено. Присталице Владислава су прогласиле крунисање неважећим, а када су видели да је круна из ковчега украдена, оптужили су Ладислава Горјанског, вишеградског кастелана и чувара круне за велеиздају иако се он заклињао да не зна ништа. Био је помилован на иницијативу Владислава које се заклео на верност. За Владислава је био и Јанко Хуњади. Пошто нису имали праву круну, сталежи су узели круну са реликвијара главе Св. Стефана и онда је острогонски надбискуп Сеч, у Стоном Београду 17. јула 1440. године, крунисао Владислава за краља Угарске под именом Владислав I Јагелонац (1440-1444). Овим крунисањем су сталежи дали нови прилог теорији „Свете круне“ тако што су изјавили да круна добија важност од слагања бирача, а не сама од себе.¹⁵²

На страни Ладислава V, као унука краља Жигмунда и јединог наследника престола били су Никола Илочки, Ладислав Горјански, Улрих II Цељски, Ђурађ Бранковић. Ђурђев зет Улрих II Цељски био је рођак краљице Јелисавете и један од вођа странке. Деспот Ђурађ је био увређен што је и њему, а посебно његовом сину Лазару измакла краљевска круна. Како се није могао вратити у Србију, одлучује да остави Угарску, у време када је султан опсео Београд. Повлачећи се на Запад, стигао је у Загреб код кћерке Катарине (Кантакузине).¹⁵³ Један руски путник, учени Србин Пахомије, који се са члановима руске делегације враћао са сабора из Фиренце, забележио је сусрет са деспотом Ђурђем, Јерином и Лазаром.¹⁵⁴

Одатле је деспот пратио велике немире у Угарској, а онда је решио да оде у Зету и покуша да организује борбу против Турака. У то време, када је Владислав долазио у Угарску, деспот Ђурађ се спремао да из Сења, на млетачким галијама, преко Дубровника дође у Зету. Са њим су били Јерина, Лазар, дворани, државни и црквени

¹⁵¹ О краљу Владиславу и о његовој владавини: J. G. Schwadtner, *Scriptores rerum Hungarorum, Philippi Callimachi de Rebus a Vladislao polonorum atque hungarorum rege gestis*, 447-518; J. Długosz, 569 – 671; V. Klaić, *Povjest Hrvata II/2*, 172, наводи и 22. IV да је Владислав био у Кежмарку; J. Радонић, *Западна Европа*, 93, наводи да је Владислав у априлу био у Стоном Београду; S. Ćirković, *Staleška država*, 53; M. Спремић, *Деспот Ђурађ*, 236, наводи такође април.

¹⁵² Ph. Chalimachi 463-464; A. Bonfini, 434; J. Długosz, 582; V. Klaić, *Povjest Hrvata II/2*, 174; П. Рокаи, *Историја Мађара*, 153.

¹⁵³ M. Спремић, *Деспот Ђурађ*, 238.

¹⁵⁴ Ђ. Сп. Радојчић, *Југословенско-руске културне везе до почетка XVIII века*, Крушевац 1967, 69-70; Г. Орлов, *Пахомије Србин и његова књижевна делатност у Великом Новгороду*, Прилози КЛИФ, књ. 36, св. 3-4, Београд 1970; M. Спремић, *Срби и флорентинска унија*, 218; И. Ђурић, *Сумрак Византије*, 218.

достојанственици, племство и одред од 1.500 коњаника. Носио је и велико благо.¹⁵⁵ Млечани су му дали дозволу да ступи на њихову територију, а након нешто више од месец дана проведених у Фурланији, 9. јула 1440. године, у близини Аквилеје, деспот је са пратњом испловио пут Зете на две млетачке галије и неколико бродова. Са њим је пловио и званични представник Млетачке републике Франческо Квирин.¹⁵⁶ Дубровачки сенат, који је са деспотом одржавао контакт док је он био у Угарској, и његове бројне свите. Из Дубровника је испловио брод са пет властелина међу којима је био и Паскоје Соркочевећ¹⁵⁷ како би сачекали да поздраве деспота и позову га у име владе да посети град. Деспот је у дубровачку луку пристао 21. или 22. јула 1440. године. У сусрет су му изашли чланови Малог већа. Био је свечано дочекан и богато угошћен за свега недељу дана колико се задржао у Дубровнику. Када су га испратили, Дубровчани су деспоту дали поклон у скупоценим тканинама, свечану пратњу од пет властелина из Цавтата. На два месеца су му уступили једну галеоту о деспотовом трошку чији је капетан био тада већ деспоту одани Паскоје Соркочевећ. Она је испловила за Бар 6. августа и имала је задатак да даљу и ноћу плови посебно између Бара и Будве, како би била спремна да прими деспота Ђурђа, његову

¹⁵⁵ A. Bonfini, 441; M. Спремић, Деспот Ђурађ, 238-239.

¹⁵⁶ Млетачки сенат поново је одбио да Венеција деспоту врати Улцињ, али је обећао да ће упутити посланство на Порту да посредује у измирењу деспота и султана, али о деспотовом трошку: Š. Ljubić, Listine IX, 119-120, 122; N. Jorga III, 60 (о Франческу Квирину); M. Орбин, Краљевство Словена, 112-113.

¹⁵⁷ Sorgo или Соркочевећ су били један од најразгранатијих и најмоћнијих родова дубровачке властеле. Паскоје или Pasqualis био је син Јунија Соркочевећа (Junius Marini de Sorgo). Био је најмоћнији од осморице Јунијусових синова. У Србију је дошао као трговац, због трговине племенитим металима. Појављивао се у Трепчи, Јањеви, Новом Брду, Сребрници. Учествовао је и у раду судских комисија у овим колонијама. Био је заповедник дубровачке колоније у Новом Брду 1430. године. У новембру исте године упознао је деспота Ђурђа. Од тада је почела његова блиска сарадња са деспотом Ђурђе која је трајала до Паскојеве смрти 1454. године. Био је капетан галије која је 1440. године превезла деспота Ђурђа из Дубровника у Бар и да га штити на зетској обали. Са својим земљаком Дамјаном Ђорђевићем, такође утицајним на деспотовом двору, учествовао је у низу деспотових посланстава на западу, у Дубровнику, код Стефана Вукчића, турског султана. Био је у походу угарског краља Хуњадија и деспота Ђурђа против Турака 1443-1444. године. Након 1444. године, у деспотовој служби, Паскоје постаје управник финансија, челник ризнички. За своју службу деспоту, добио је поседе у Пронију у Топлици, Дубочици и Госпођином потоку. Паскоје Соркочевећ имао је надимак Бјеља. Његов унук био је хуманиста и песник Елије Лампридије Цријевић. О Паскоју Соркочевећу видети код: M. Орбин, Краљевство Словена, 115-116; A. Веселиновић, Дубровачко Мало Веће о Србији (1415-1460), 452, 453; M. Динић, Дубровчани као феудалци у Србији и Босни, ИЧ IX-X (1959) 139-149; И. Манкен, Дубровачки патрицијат у XIV веку, Београд 1960, 407-424; K. Јиречек, Историја Срба II, 366-367; M. Спремић, Деспот Ђурађ, 219.

породицу и благо, ако би се нашли у невољи.¹⁵⁸ Деспот се, стигавши у Зету са породицом, сместио у Бар.¹⁵⁹ Али је боравио и у Будви. Међутим, територијалне претензије према Зети испољио је херцег Стефан Вукчић, у то време вазал турског султана. Он је настојао да придобије Ђурашевиће, господаре Горње Зете. Млетачка република, такође је, иако је имнала коректан однос према деспоту, чекала прилику да преузме његова места у Зети.¹⁶⁰ Деспот је због тога морао да осигура своје велико благо које је носио са собом.

У септембру 1440. године, одлучио је да један његов део депонује у Дубровнику. Део поклада у октобру је оставио један српски калуђер, други део донели су смедеревски митрополит Атанасије и Паскоје Соркоччевић, трећи део донет је у марту следеће године.¹⁶¹

Поклад су могли подићи деспот Ђурађ, после њега деспотица Јерина, а иза ње њихова три сина. О томе је Дубровник издао признанице 24. и 26. јула 1441. године.¹⁶² За време боравка у Зети, деспот Ђурађ је успоставио везу са Новим Брдом. Султан је напао новобрдску област још док су вођене борбе за Смедерево. Док је још деспот Ђурађ био у Угарској долазило му је посланство из Новог Брда (у коме је био и Паскоје Соркоччевић). Крајем јуна 1439. године, дубровачка влада је наредила својим поданицима да се „држе мушки“ у случају турског напада. Да се не би сукобили властела и пучани, одредили су заповедника колоније у Новом Брду. Али 6. августа 1439. године, Новобрђани су били поражени на Трипољу.¹⁶³ Ново Брдо није било заузето, али је било опседнуто. Одбраном су руководиле српске власти које су

¹⁵⁸ N. Jorga, Notes II, 369-370; А. Веселиновић, Дубровачко Мало Веће о Србији, 450, 451, 452, 453; J. Радонић, Западна Европа, 96, каже да је деспот био у Дубровнику 3, 4 дана; J. Тадић, Промет путника, 74-79; V. Foretić, Povjest Dubrovnika I, 202.

¹⁵⁹ „Дође деспот Ђурађ от Угре у Бар у Зету“: Љ. Стојановић, Родослови и летописи, 232.

¹⁶⁰ Млечани су током 1441. године од Стефана Вукчића тражили да не напада бивша деспотова места, а уједно су храбрили становнике преосталих деспотових места да истрају у борби са њим, а Вукчићу су говорили да су према уговору са деспотима Стефаном и Ђурђем дужни да помажу та места. Дубровчани су такође, посредовали и говорили Вукчићу у марту 1441. године да би Ђурађ у обновљеној Србији био штит Угарској, али и Босни: С. Ћирковић, Херцег Стефан Вукчић, 50; М. Спремић, Деспот Ђурађ, 243, 250.

¹⁶¹ М. Пуцић, Споменици србски II, 96-98; Љ. Стојановић, Повеље и писма I/2, 21-23; Деспот Ђурађ је у Дубровнику оставио 50.000 златних дуката, милион аспри, 334 кг злата у полугама, око 112 кг гламског сребра, преко 973 кг белог сребра, око 114 кг позлаћеног и сребрног посуђа: М. Спремић, Деспот Ђурађ, 258.

¹⁶² F. Miklosich, Mon. Serb 406; М. Пуцић, Споменици србски II, 98-102; Љ. Стојановић, Повеље и писма I/2, 24-29; Ч. Мијатовић I, 298-299; Историја српског народа II, 375 (С. Ћирковић).

¹⁶³ „Оубише Тоурци Новобрђане на Трипољу“: Љ. Стојановић, Родослови и летописи, 231.

обавезале сваког, па и припаднике дубровачке колоније да у њој учествују.¹⁶⁴ Око Новог Брда и у области Бранковића се налазио Иса-бег, син смедеревског Исак-бега. Крајем 1440. године, он се налазио у јужним крајевима Деспотовине, али није заузео Ново Брдо. Иако су Новобрђани 1440. године поражени на Макрешу.¹⁶⁵ Ново Брдо се одржало и током зиме 1440/1441. године.

Деспот Ђурађ је из Зете пратио прилике и у Угарској. Након крунисања, Владислав се вратио у Будим. За свог врховног канцелара је именовао бискупа Симона Розгоњија, а 9. августа 1440. године је издао свечану повељу браћи Хуњади којом им за заслуге у одбрани северинске бановине дарује имања у Хуњадској и темишварској жупанији.¹⁶⁶

Сазнавши за деспотове намере да ожени Лазара са краљицом Јелисаветом, повељом од 15. августа и 28. октобра 1440. године оптужио је српског деспота за неверство. Замерио му је што је био на страни Јелисавете, да му се није поклонιο и што су кастелани и људи са деспотових угарских поседа нападали његове присталице. Оптужио је деспота да су му оба сина код највећег непријатеља угарског краљевства.¹⁶⁷ Већ 15. августа даровао је Николи Вардаију царинско место Перлек у Бачкој жупанији (између Бачког Петровог Села и Бечеја).¹⁶⁸ Затим је оптуживши да деспотови кастелани нападају његов посед 31. јула 1441. године, наредио из Папе Јанку Хуњадију да штити тај посед и Вардаија.¹⁶⁹ Оптужујући Ђурђа да је помагао Турке у пустошењу Угарске, одузео му је 27. јула 1440. године Дебрецин и Бесермењ и поклонιο их палатину Ловри Хедервари, а 31. јула му је одузео град Мункач (данас на територији Украјине) и поклонιο Владиславу Палоцу. Вилагош је 1441. године дао Владиславу Моровићу.¹⁷⁰ Деспотову палату у Будиму је 28. октобра дао свом

¹⁶⁴ М. Спремић, Деспот Ђурађ, 245.

¹⁶⁵ Љ. Стојановић, Родослови и летописи, 232; Ч. Мијатовић, Деспот Ђурађ, 295.

¹⁶⁶ Повеља од 9. VIII 1440. године.

¹⁶⁷ J. Długosz, 603 – 604; L. Thallóczy – A. Áldásy, *Diplomatarium*, 374-377.

¹⁶⁸ *Codex Zichy IX*, 17, 31; Перлек је припадао заједно са бродовима на Тиси деспотовом бечејском властелинству: П. Рокаи, Бродови, 162; Ћ. Бубало, Поседи српских деспота, 231; Никола Вардаи: P. Engel, *Archontológia II*, 254; А. Крстић, Документи о угарским поседима, 128, 153.

¹⁶⁹ *Codex Zichy IX*, 31.

¹⁷⁰ L. Thallóczy – A. Áldásy, *Diplomatarium*, 146, 376; Pesty. F. Brankovics György rácz despota, 23; J. Радонић, Западна Европа, 95, нап. 1; А. Ивић, Историја Срба у Војводини, 10; Ловро Хедервари син Николе, из аристократске породице био је надзорник краљичиних вратара и коњушара (1413-1415), мошонски жупан (1421-1427), ковински жупан и кастелан (1427-1429), надзорник краљеве коњушнице (1429-1437), средњосолночки и пожешки жупан, судија, палатин (1437-1447), приморао је влашког

канцелару Симону Розгоњију и његовој браћи.¹⁷¹ Заузет борбама за престо, краљ Владислав је потпуно занемарио Београд који су опсели Турци, иако је обећао да ће Угарску бранити од Турака.

Док је краљ Владислав био још у Кракову, одбио је савез који му је у марту 1440. године понудио Мурат II. Повређени султан одлучио је да искористи грађански рат и смутње у Угарској и да са великом војском нападне и освоји Београд као једино угарско место јужно од Саве и Дунава. Сакупивши велику војску из Азије и Тракије у пролеће 1440. године, кренуо је ка Београду. Султанова војска је крајем априла 1440. године стигла пред Београд. Прво су под град стигли одреди акинџија које је водио Али бег. Они су пустошили околину и припремали терен главној султановој војсци. У другој половини маја Београд је већ био под опсадом.¹⁷²

Јаке куле и двоструки зидови из доба деспота Стефана Лазаревића, оивичене дубоким јарком, била су највећа помоћ браниоцима на чијем челу је био приор Вране Јован Таловац, брат Матка, храбар војвода који је већ више година са братом Франком одбијао нападе на Ковин, Београд и Мачву. Помоћ му је пружала градска посада и становништво (Срби, Угри и Дубровчани). Град је имао топове још из времена деспота Стефана. Из пушака су на Турке „бацали зрна од олова, крупна отприлике као лешници и то 5 до 10 зрна наједанпут, из неке справе као цев (од туча) коју напуне неким прахом од шалитре, сумпора и угљена“. Коришћене су и бакље умочене у смолу, уље, сумпор и запаљиви прах.¹⁷³

Султанова војска била је размештена са копнене стране и тукла је топовима градске зидине и куле рачунајући да ће преко рушевина омогућити упад јаничара. Број турксе војске није прелазило 20.000 људи.¹⁷⁴

војводу Влада II Дракула да ослободи Хуњадија: P. Engel, *Archontológia* I, 6; II, 97; *Hrvatski biografski leksikon* 5 (Gn - H), Zagreb 2002, 474-475 (S. Andrić); А. Крстић, Документи о угарским поседима, 140; Владислав (Ладислав) Палоци, син Емериха (1411-1470), био је берешки жупан, надзорник краљеве коњушнице (1438-1439), уншки жупан (1439-1440), краљев судија (1446-1470); P. Engel, *Archontológia* II, 185; А. Крстић, Документи о угарским поседима, 153.

¹⁷¹ J. Калић, Палата српских деспота, 51.

¹⁷² J. Długosz, 603 – 604, L. Thallóczy – A. Áldásy, *Diplomatarium*, 134-135; Ч. Мијатовић, Деспот Ђурађ I, 288; Ф. Бабингер, Мехмед Освајач, 13, 15; J. Калић – Мијушковић, Београд у средњем веку, 110; Гл. Елезовић, Како су Турци, 22.

¹⁷³ J. Калић – Мијушковић, Београд у средњем веку, 112.

¹⁷⁴ М. Динић, Грађа I, 21-22; „esset multitudo“, од чега је султан изгубио 17.000 војника, исто 44, да је 20.000 копало канал; Т. С. Виловски, Београд после деспота Стевана, Летопис МС 294 (1913) 66 - 79,

Поред уобичајеног наоружања за пешадију и коњицу, Турци су имали опсадне дрвене справе за рушење градских зидина из којих су бацали камење.

Допремали су их из других градова помоћу теглеће стоке или су их, због лоших путева и раздаљине правили на лицу места под Београдом. У нападу на Београд су учествовале и лађе на Дунаву и Сави. Требало је да ова флота блокира град са речне стране и онемогући дотурање појачања и хране опседнутима.¹⁷⁵

Бомбардовање града било је непрекидно. Иако су зидине пуцале, браниоци су ноћу затрпавали пукотине и стварали у граду насилне и друге препреке да би се спречио јуриш пешадије. Акцију копнених снага помагали су бродови. Када нису пронашли издајника у граду, Турци су почели да копају канал. Ископану земљу су ноћу бацали у реку. Браниоци су за ово сазнали или путем стрле која је убачена у град, или заслугом неког хришћанина у турској војсци.¹⁷⁶ Онда су браниоци почели да копају други канал у правцу турског. Напунили су га запаљивим материјалом и када су се Турци са копањем приближили, браниоци су запалили експлозив, изазивајући на тај начин пожар и панику међу Турцима. Експлозија је уништила велики број људи и стоке. У међувремену није успео ни напад са река јер је градска посада непрекидно гађала турске бродове. Краљ Владислав је тек 17. јуна почео да прикупља новац за борбу против Турака који су опседали Београд.¹⁷⁷ Ово показује да је Београд тада био краљу далеко мање важан од престоних борби у Угарској. Након три месеца опсаде, краљ Владислав је крајем јула послао изасланика са поруком Султану Мурату II. Овај је посланика примио под шатором на Врачару, а онда га је упутио у Смедерево да три дана чека на одговор. Затим је, очекујући да ће Угри послати помоћ граду, започео свом силином напад.

Браниоци су на Турке бацали запаљене бакље, па су се они преко запаљених дрва, кроз дим и ватру, у паници почели повлачити. Исцрпљен шестомесечном борбом, у јесен 1440. године, султан је прекинуо опсаду и преко посланика у Смедереву, послао одговор Владиславу да „ако хоће мир, нека му уступи Београд“ (*ut si расет*

75, помиње 100.000 војника; Ч. Мијатовић, Деспот Ђурађ I, 287, исто; Гл. Елезовић – Г. Шкриванић, Како су Турци, 22, није позната јачина београдске посаде; 24, наводи 17-20.000 Турака.

¹⁷⁵ М. Динић, Грађа I, 21 (Туроци), 29 (Калимах), 44 (Бонфини); Ј. Калић – Мијушковић, Београд у средњем веку, 111.

¹⁷⁶ М. Динић, Грађа I, 21 (Туроци), 32-33 (Калимах), 43 (Бонфини); Ч. Мијатовић, Деспот Ђурађ I, 309; Ф. Бабингер, Мехмед Освајач, 15; Ј. Калић – Мијушковић, Београд у средњем веку, 113.

¹⁷⁷ L. Thallóczy – A. Áldásy, *Diplomatarium*, 136.

vellet, castrum Albanandor, a quo repulsus erat sibi resignerat et terris Rascie ceperat). Београд се показао неосвојивим у време његове прве опсаде од Турака 1440. године и он са правом је назван „кључем Угарске“ и „бедемом хришћанства“. У септембру 1440. године Мурат II дигао је опсаду Београда и његова војска се повукла у Бугарску.¹⁷⁸ Турци нису нападали Београд дужи низ година. Али су упадали у јужне угарске области.

Када је султан открио да је деспот Ђурађ ступио у контакт са својим синовима у Турској, расписао је уцену за деспотову главу. Понудио је Баранима да предају деспота. Док су се они колебали између примамљивих султанових обећања и верности деспоту, деспот је под изговором да иде у лов крајем 1440. године прешао на дубровачком броду из Бара у Будву.¹⁷⁹

Одатле је у јануару 1441. године послао у Дубровник преко митрополита Атанасија и Дубровчанина Паскоја Соркочевића део свог блага у поклад, који су Дубровчани примили 25. јануара 1441. године. Али већ у марту 1441. године, деспот се обратио Дубровнику да му дају уточиште. Велико веће је 6. априла одобрило наоружану галију о деспотовом трошку, а неколико дана касније дата је инструкција капетану галије да пође према Будви по српског деспота.¹⁸⁰

У највећој брзини, деспот је био већ кренуо из Будве на једној дубровачкој галији и на путу је срео Ђурђа Гучетића који је са поменутом наоружаном галијом пошао по њега. Он га је прихватио на галију и деспот Ђурађ је 12. априла 1441. године ушао у Дубровник. Стигавши у град, деспот је 14. или 15. априла упитао да ли може дуже време остати у Дубровнику, на шта му је Сенат 17. априла одговорио „quod possit libere state Ragusio“.¹⁸¹ Дубровачке власти биле су предусретљиве према српском деспоту и пружиле су му уточиште. То није било заборављено до краја владавине деспота Ђурђа. Али, примајући поново деспота, између Дубровачке републике и

¹⁷⁸ Ашикпашазаде је учествовао у овој опсади: Гл. Елезовић, Турски извори, 67; Љ. Стојановић, Родослови и летописи, 232; М. Динић, Грађа I, 22 (Туроци, опсада је трајала седам месеци), 32-33 (Калимах), 44 (Бонфини, наводи шест месеци); Гл. Елезовић, Турски споменици књ. 1, 1124; Ј. Калић – Мијушковић, Београд у средњем веку, 114; Гл. Елезовић – Г. Шкриванић, Како су Турци, 24.

¹⁷⁹ Да су Турци покушали да се дочепају деспота видети код: *Chronica Ragusina Junii Resti*, 282-283; М. Орбин, Краљевство Словена, 113.

¹⁸⁰ N. Jorga, *Notes II*, 379-380; Ј. Радонић, Западна Европа, 102.

¹⁸¹ N. Jorga, *Notes II*, 379-380; да је Гучелић послат, исто, 382, 284; *Chronica Ragusina Junii Resti*, 279-282; Ј. Тадић, Промет путника, 82-83; М. Спремић, Деспот Ђурађ, 251-252.

Порте су се у то време погоршали још више ионако лоши односи.¹⁸² Крајем марта 1441. године у Дубровник је стигло турско посланство смедеревског заповедника, војводе Исака, које је протествовало што је Република примила султановог непријатеља што Дубровчани учествују у одбрани Новог Брда и вероватно су тражили да им се преда деспот.¹⁸³ Дубровчани су одбили да предају деспота изјавивши да ће радије пропасти него погазити задату реч у изгубити добар глас. Додавали су да ће предати радије свој град него деспота и да би исто тако поступили и са султаном када би се нашао у деспотовом положају.¹⁸⁴

Вештим дипломатским поступцима, дубровачке власти су успеле да деспот сам донесе одлуку о путу, а не да га они удаље из свог града. Када је деспот дошао у Дубровник, још није знао да је 16. априла 1441. године на Ускрс, Мурат II „свезао“ Гргура и са братом Стеваном који је већ шест година био талац у Турској, окувао и одвео у анадолијски град Токат јер је сазнао за њихову тајну преписку са Ђурђем у којој су га обавештавали о свему у Турској. У Токату је постојао затвор Бедеви чардак и ту их је Мурат II ослепео 8. маја 1441. године.¹⁸⁵

Док је деспот још боравио у Дубровнику, након дуге и исцрпљујуће опсаде пало је Ново Брдо, најзначајније српско рударско средиште. Султан је 1440. године главну пажњу посветио опсади Београда, а у пролеће 1441. године је послао на Ново Брдо

¹⁸² Дубровчани су трговачке односе са Турцима регулисали још након што су Млеци освојили Солун 1430. године. Добили су слободну трговину на турској територији уз плаћање уобичајене царине: N. Jorga, Notes II, 284-287; F. Miklosich, Mon. Serb, 362-363; Након пада Деспотовине, узимане су царине од Турака што им је замерао Сенат: N. Jorga, Notes II, 370; Што се тиче давања данака Угарској, правдали су се да га заправо дају папи, али да је папа из њима непознатих разлога наредио да новац дају угарској круни. А Босанцима на име закупнине земљишта близу Дубровника; деспота су примили да се одмори од пута, без оружане пратње, само са његовим дворанима, а да је оружану барку изнајмио о свом трошку због каталонских гусара: N. Jorga, Notes II, 371-373. Ј. Радонић, Западна Европа, 98-99.

¹⁸³ N. Jorga, Notes II, 381; Ј. Радонић, Западна Европа, 103; И. Божић, Дубровник и Турска, 77-98; М. Спремић, Деспот Ђурађ, 254.

¹⁸⁴ Пошто је посланик можда био Словен или Србин (звао се Агуб) Дубровчани су одредили два човека да га прате како не би неко ко говори словенским језиком могао са Турчином разговарати: N. Jorga, Notes II, 384; М. Спремић, Деспот Ђурађ, 256: Речи Дубровчана су задивиле султана Мурата II, па им је поручио да њихов град не може никад пропасти кад се у њему цени дата вера и помагање ближњег: A. Bonfini, 441; Chronica Ragusina Junii Resti, 282-285.

¹⁸⁵ Љ. Стојановић, Родослови и летописи, 232; Гл. Елезовић, Турски извори, 20; М. Орбин, Краљевство Словена, 111, К. Михаиловић, 113; Каже да је Мара молила да не жури јер су ионако његови сужњи, па је цар послао да се не ослепе, али кад је гласник стигао, они су већ били ослепљени па је султан ослепео и гласника; Ducas, 263, за то је крив Фадулах паша: Историја српског народа II, 251.

румелијског беглербега Шехабедина (Ходам паша). Уз помоћ Иса-бега, он је прво заузео новобрдску варош, а 27. јуна 1441. године коначно и тврђаву.¹⁸⁶

Поред Новог Брда, румелијски беглербег је заузео и оближње градове.¹⁸⁷ Последице освајања биле су велике. Опао је трговачки промет и поред султанових повластица. Како је Дубровник одбијао да плаћа харач, Турци су хапсили трговце, везивали и одузимали робу, па је влада у марту 1441. године забранила поданицима да иду у Србију, Босну и Турску, а они који су носили робу да се врате. Слали су посланике да траже ослобађање њихових трговаца у Србији, Сребрници, Босни и Романији. Пошто су живели од трговине, у априлу су дозволили својим грађанима да иду у Србију и Босну, али без робе. Крајем јуна 1441. године, претње је обновио беглербег Шехабедин и војвода Исак, па су Дубровчани морали озбиљно схватити султанове опомене.¹⁸⁸ Стефан Вукчић им је, као и султан, запретио ратом.¹⁸⁹ Због тога је деспот као и Република морао да учини крај оваквом стању.

Пре него што је напустио Дубровник, деспот је депоновао део свог блага, а Дубровчани су му 24. и 26. јула издали признанице. Пошто је морао да напусти Дубровник, сенатори су му предочили јадно стање у коме су се налазили Византијско царство и Цариград. Саветовали су му да иде Угрима, помогне их новцем и покуша да поврати државу.¹⁹⁰ На галијама Жупана Бунџа, под заповедништвом Николе Ђорђића, након нешто више од три месеца боравка у Дубровнику, деспот је 26. јула 1441. године напустио дубровачку луку и кренуо пут севера. У деспотовој свити били су и смедеревски митрополит Атанасије, београдски Григорије, рашки Никодим.¹⁹¹ Чим је деспот отпловио из Дубровника, Република је пожурила да среди своје односе са Турцима.

Почетком августа 1441. године послали су поклицара Шехабедину кога је Пјерко Примојевић пронашао близу Вучитрна у месту Добријеву. Он је управљао из двора Бранковића и називао се господар свих западних страна. Шехабедуна је уверавао како

¹⁸⁶ „Прими Ходам паша Ново Брдо“: Љ. Стојановић, Родослови и летописи, 233; Гл. Елезовић, Турски споменици I, св. 1, 1113-1124; М. Динић, За историју рударства II, 91.

¹⁸⁷ М. Динић, За историју рударства II, 34.

¹⁸⁸ N. Jorga, Notes II, 384. nap. 1, A. Веселиновић, Дубровачко Мало Веће о Србији, 456-460; Ј. Радонић, Западна Европа, 103; М. Спремић, Деспот Ђурађ, 255-256.

¹⁸⁹ Писмо Дубровчана од 25. 1441. године; J. Gelcich – L. Thallóczy, Dipl. Rag, 435.

¹⁹⁰ A. Bonfini, 441; Chronica Ragusina Junii Resti, 284-285; М. Орбин, Краљевство Словена, 114.

¹⁹¹ „Отиде деспот паки из Дубровника на Угре“: Љ. Стојановић, Родослови и летописи, 233; М. Спремић, Деспот Ђурађ, 258-260.

Ђурађ није примљен као султанов непријатељ већ као и сваки други човек који може доћи у слободан град и да је то услуга султану јер у Дубровнику деспот није ништа могао предузимати против Турака, да је отишао у Угарску, али да му Дубровчани нису дали превоз него је изнајмио и платио бродове јер Дубровник као и остали приморски градови живи од морског превоза. Касније, 25. септембра су Дубровчани поново послали истог поклицара и са њим Николу Гучетића, султану у Једрене, да на Порти регулишу настали проблем. У фебруару 1442. године су ови поклицари склопили уговор о слободи трговине са султаном Муратом II. Након добијања повеље од султана, оживела је дубровачка трговина у Србији.¹⁹²

Након одласка из Дубровника деспот Ђурађ је стигао у Сењ. Схватио је да без Угарске не може покренути рат против Турака. Од јесени 1440. године краљ Владислав је стицао све више присталица. Јанко Хуњади и Никола Илочки потукли су присталице краљице Јелисавете код Батасека (Bátaszék) северно од Мохача. У међувремену су и грофови Цељски који су завладали Загребом, признали Владислава за краља.¹⁹³ Деспот Ђурађ је у августу стигао на своја имања иако су му она одузимана. Јелисавета је тражила Вилагошвар истичући да деспот нема даровно писмо њеног мужа.¹⁹⁴ Ипак, деспот је упутио посланство краљу који је и сам био угрожен од Турака. Када је видео да јачају позиције Владислава, деспот му је честитао на добијању краљевске круне и изразио је своју верност. Деспотови посланици су краљу изразили деспотову радост што је дошао у Угарску, што је видео да су се угарски и пољски народ поново ујединили и како су Срби и Пољаци сродници по пореклу и језику и да то даје наду деспоту да ће се вратити на престо својих предака. Младог краља су дирнуле речи деспотових посланика и обећао им је да ће колико може оправдати наде које у њега полаже деспот. Пошто је преко посланика успоставио везу са краљем, отишао је и лично краљу Владиславу у Будим. После свечаног дочека и разговора, склопили су „вечни савез“. Измирењем краља Владислава I и деспота Ђурђа, деспоту су враћена одузета имања. Мада није сигурно да ли је млади краљ уопште успео да реализује своју одлуку о одузимању

¹⁹² N. Jorga, Notes II, 382-384; F. Miklosich, Mon. Serb, 409-411; Љ. Стојановић, Повеље и писма I/2, 234-235; И. Божић, Дубровник и Турска, 98-99.

¹⁹³ J. Teleki, Hunyadiak kora Magyarországon I, Pesten 1852, 242, 245; V. Klaić, Povjest Hrvata II/2, 184; J. Радонић, Западна Европа, 107.

¹⁹⁴ F. Pesty, Brancovics, György racz despota, 23.

имања, као нити да ли су их нови власници запосели. У међувремену је стигла вест о победи Јанка Хуњадија у Србији против Турака. То је Ђурђа подстакло да настави борбу јер су његовом државом господарили Турци, тј. Исак-бег. Палата у Будиму није била враћена деспоту.¹⁹⁵

Након освајања Новог Брда, у лето 1441. године, Турци су почели да иду према јужним границама Угарске. Прешли су Дунав и у јулу су опљачкали и попалили насеља у Потисју и у Срему и допрли су до Драве.¹⁹⁶ Приликом повлачења, носили су велики плен и робље. Ова интензивнија акција Турака нагнала је краља Владислава да обрати пажњу на јужне крајеве Угарске. У тој намери на краља је утицао српски деспот након свог одласка у Угарску. Већ у августу 1441. године краљ Владислав је одбрану јужне границе и заповедништво над Београдом поверио Јанку Хуњадију и Николи Илочком. Хуњади је имао титуле ердељског војводе, северинског бана, тамишког жупана и капетана Београда, а Илочки је био мачвански бан. Чим је Хуњади у своје руке примио одбрану јужне границе, настојао је да ослаби турску акцију. Искуства из борби око Београда налагала су да се одбрана повери довољно јаким личностима, са више војних функција и већим приходима које могу и сопственим снагама да се супротставе Турцима. Док је Београд био у рукама способних угарских великаша, у Смедереву је био Исак-бег, вођа свих упада у Угарску. Уз помоћ чета Николе Илочког, Хуњади је извршио продор у Србију. Турски заповедник Исак-бег препречио им је пут. У близини Београда дошло је до борбе у којој су Турци били поражени. Многи од њих били су побијени, заробљени, само се мали број (међу којима је био и Исак) опасао бекством.¹⁹⁷ Исак-бег је успео да стигне до Смедерева из кога је управљао Србијом.

У јужном делу Деспотовине са својом војском био је његов син Иса-бег и румелијски беглербег Шехабедин. Овај сукоб са Турцима био је значајан јер је то била једна од ретких угарских победа на отвореном, али и зато што је подигла самопоуздање

¹⁹⁵ А. Bonfini, 441; Историја српског народа II, 326-327; А. Крстић, Документи о угарским поседима, 128.

¹⁹⁶ О овоме говори касније краљ Ладислав Посмрче Јанку Хуњадију: J. Teleki, Hunyadaiak kora X, 349-350, 358-359. К. Лиречек, Споменици српски, 84, двор „Исак бега господара света“; Историја Српског народа II, 255.

¹⁹⁷ S. Kaprinai, Hung. Dipl. I, 368-369; S. Katona, Historia critica XIII, 143-146; G. Fejer, Genus, 184; J. Teleki, Hunyadaiak kora X, 350; О победи Хуњадија писао је краљ Владислав 8. X 1441. године: L. Thallóczy – A. Áldásy, Diplomatarium, 140-141; J. Калић – Мијушковић, Београд у средњем веку, 115; Историја српског народа II, 254.

хришћана. Током 1441. године, Дубровчани су више пута саветовали Владислава да крене против Турака. Када су примили вест о краљевим првим корацима у одбрани јужне границе, они су му 17. септембра 1441. године упутили писмо у коме су га известили да је султан Мурат II, за кога се говорило да је на самрти, заправо жив и здрав и да се за пролеће 1442. године спрема да велику војску пошаље против Угарске, да се флота спрема против Родоса и Јовановаца, али да су се они обратили папи за помоћ. Истог дана, писали су и свом пријатељу бану Матку Таловцу да утиче на краља и деспота Ђурђа, да се удружи са српским деспотом и осталом господом великашима оне државе и да се попут витезова са Родоса тражи помоћ од осталих владара, не само ради одбране од Турака, него да се покрене заједничка операција сувоземне војске са хришћанском флотом.¹⁹⁸ Дубровачка република је у овом писму тачно увиђала да су најглавнији фактори у покретању крсташког рата против Турака били Угарска и папа. Угарска зато што је од западних хришћанских држава била најјаче изложена турским нападима, а папа, зато што је приликом склапања уније обећао Грцима да ће штитити Цариград од Турака. Већ 17. октобра су Дубровчани, упозоравајући краља Владислава на опасност од Турака, писали да њега виде као бранитеља хришћанства. У новембру је дубровачки сенат преко посланика обавестио папу „de prosperitatibus Turchorum et exhortando sancitatem suam ad defensam christianismi.”¹⁹⁹ У Краљевини Угарској је највећа препрека за покретања рата против Турака била борба између краља Владислава и краљице Јелисавете. То се знало на Западу и у папској курији. Папа Евгеније IV, након склапања уније у Фиренци и није занемарио несређене прилике у Угарској, већ је покушао да измири завађене стране како би се уједињена Угарска што успешније могла ангажовати за крсташки рат. Нудећи своје посредовање, у мају 1441. године, папа је након дубровачких упозорења на опасност од Турака саветовао угарског краља да се измири са краљицом. У том циљу предузео је конкретне мере јер је папа наменио Угарској главну улогу у будућем крсташком рату. Именовао је и упутио у Угарску кардинала Јулијана Чезаринија, теолога и политичара који се већ истакао на саборима у Базелу и у Фиренци, у ратовима против хусита, човека смерног начина живота и великог

¹⁹⁸ N. Jorga, Notes II, 385; J. Gelcich – L. Thallóczy, Dipl. Rag, 437-438, 439.

¹⁹⁹ Chronica Ragusina Junii Resti, 285; N. Jorga, Notes II, 385; J. Gelcich – L. Thallóczy, Dipl. Rag, 439.

говорничког дара, јединог по мишљењу папе који је могао да утиче на младог краља Владислава.²⁰⁰ Почетком 1442. године, полазећи у Угарску, кардинал је направио план акције против Турака по коме би већег учешћа имали Млеци као прва поморска сила, па је на путу за Угарску прво свратио код њих. Они су га дочекали 10. марта 1442. године и код њих је остао до пред крај априла. Међутим, млетачки сенат није имао поверења да постоји могућност покретања озбиљније акције против Турака, па није ништа обећавао. Тражио је да га кардинал редовно обавештава, па ће онда донети коначну одлуку. Млеци су хтели да виде шта о рату мисли немачки цар Фридрих III, а нису хтели ни да учине нешто непромишљено.²⁰¹

Кардинал Јулијан Чезарини је у Будим стигао у другој половини маја 1442. године.²⁰² Прво је настојао да придобије младог краља Владислава који је чекао прилику да се прослави у рати са Турцима, па је пристао на измирење с Јелисаветом. Након што се срео са кардиналом, у том циљу му се придружио и деспот Ђурађ који је и сам учествовао у преговорима између зараћених страна у циљу измирења. Јер оно је било предуслов за покретање рата у коме је видео једини спас. У лето 1442. године у Будиму су око краља били „Georgius despotus Rascie“, јегарски бискуп Симон Розгоњи, цељски кнез Фридрих, палатин Ловро Хедервари, војвода Ердељски, мачвански бан Никола Илочки и др.²⁰³ Како деспоту више нису одузимана имања, у служби краља су били и многи Срби, избегли из отаџбине. Они су били настањени у жупанији Спољни Солнок на Тиси, имали су свог војводу, „капетане или судије“, а краљ их је у новембру 1442. године називао „наши Рашани“.²⁰⁴

У време док је кардинал Чезарини деловао у правцу измирења краља Владислава и краљице Јелисавете, у рано пролеће 1442. године, продрла је турска војска под заповедништвом Мезид-бега, преко Влашке у Ердељ. У близини Ђулафехервара (Сентимре, Santimbru у Румунији), турска војска је била потучена 18. марта 1442. године. Мезид-бег и његов син били су током бекства убијени. Њихове главе су са

²⁰⁰ V. Fraknoi, Magyarország, 43; J. Радонић, Западна Европа, 110, 113-114; М. Антоновић, Папство и Србија, 57; М. Спремић, Деспот Ђурађ, 270.

²⁰¹ N. Jorga, Notes II, 83, 88.

²⁰² M. Iohannis de Thwrtocz, Chronica Hungarorum, 252; J. Długosz, 627; Чезарини није ишао прво у Беч код краља Фридриха III, па тек након неколико месеци, у јуну стигао у Будим. Фридрих је био на сабору у Франкфурту, није био у Аустрији: J. Teleki, Hunyadaiak kora I, 299-300, X, 116, 117; N. Jorga, Notes II, 389 – 390.

²⁰³ J. Teleki, Hunyadaiak kora X, 118-120; V. Fraknoi, Magyarország, 43.

²⁰⁴ С. Ђирковић, Rasciani regales, 79-82.

ратним пленом послате као победнички дар деспоту Ђурађу.²⁰⁵ Ову победу је извојевао Јанко Хуњади и она је била од великог утицаја на хришћански свет, како на Западу тако и на Балкану. Кнежеви Влашке и Молдавије су се одметнули од Турака и признали врховну власт Угарске. Када је султан Мурат II добио вест о хришћанској победи над Мезид-бегом, упутио је посланика у Будим, да уз посредовање Матка Таловца преговара о миру. У јулу 1442. године, посланик је изнео да султан тражи Београд и плаћање данка. Али услед Хуњадијеве победе и под утицајем кардинала Чезаринија, краљ Владислав је одбио султанов захтев, па се турско посланство вратило у Једрене.²⁰⁶ Након пораза Мезид-бега, како би учврстио свој положај у Влашкој и Ердељу, султан је у лето 1442. године поверио румелијском беглербегу Шехабедину да на оближњем брду Жрнову (Авала) сазида утврђење са намером да контролише угарску посаду у Београду и онемогући било какве њене акције у Србији. На тај начин Београд би био одсечен од Шумадије. То је Београду било најближе турско утврђење и полазна тачка за све будуће нападе. Осим тога, заповедник Београда Јанко Хуњади је управо полазећи из Београда упао у Србију, пленио турске поседе и поразио турског заповедника када је овај покушао да му се супротстави. Одсуство Хуњадија из Београда је омогућило Турцима да неометано подигну Жрнов. Јер, тешко да би Хуњади мирно посматрао тај подухват. Он се налазио за то време у Влашкој и Ердељу, бранећи те области од Турака. Турци су за то време, до краја лета 1442. године подигли ово утврђење и сместили своју посаду.²⁰⁷ Шехабедин је намеравао да са великом румелијском војском потпомогнутом трупама из Анадолије (80.000 људи), из Влашке, преко Карпата провали у Ердељ, али га је у томе спречио Хуњади. Пошто је сакупио војску (15.000

²⁰⁵ О ратовању Хуњадија и његовим победама 1442. године: М. Iohannis de Thwócz, *Chronica Hungarorum*, 252-253; А. Bonfini, 441-443; Повеља којом деспот Ђурађ поклања 4. VII 1444. године Хуњадију град Вилагош: S. Katona, *Historia Critica XIII*, 268-270; G. Fejer, *Genus*, 71-75; J. Teleki, *Hunyadiak kora X*, 347-356; L. Thallóczy – A. Áldásy, *Diplomatarium*, 146; Стојановић, *Родослови и летописи*, 233, „Уби Јанкул војводу Мезид-бега на Власех“. Гл. Елезовић, *Турски извори*, 21; Гл. Елезовић, *Турски споменици*, књ. 1, 1125; *Историја српског народа II*, 254; П. Рокаи, *Историја Мађара*, 154.

²⁰⁶ J. Długosz, 630-631; J. Радонић, *Западна Европа*, 115-116; J. Калић, *Београд у средњем веку*, 115.

²⁰⁷ Дубровчани су 30. IV 1442. године наредили свом посланику да посети пашу Романије и да му преда дарове ако дође у Србију: Ч. Мијатовић, *Деспот Ђурађ I*, 331, град је подигао Исак-паша; N. Jorga, *Notes II*, 389; Љ. Стојановић, *Родослови и летописи*, 233: „Ходи Ходам паша под Белиград и сазида град Жрнов“. Гл. Елезовић, *Турски споменици*, 1125-1126; Ђ. Бошковић, *Град Жрнов*, *Старинар* 15, Београд 1942, 70 – 91; А. Дероко, *Средњовековни градови*, 101-102; М. Бабингер, *Мехмед Освајач*.

људи) и није хтео да чека Шехабедина у Ердељу, Хуњади је предао Карпате и сачекао га у Влашкој, на реци Јаломници. Турска војска је била страховито поражена 6. септембра 1442. године. На хиљаде османских ратника је погинуло, многи су били заробљени, а заставе отете (200). Шехабедин се једва спасао преко Дунава. Султан Мурат II га је сменио и за румелијског беглербега поставио Хасан-бега.²⁰⁸ Хуњади је слављен као јунак и спаситељ. О његовим победама чуло се и ван Угарске. Победа на Јаломници потиснула је уверење да је отпор Турцима немогућ. До краја 1442. године, Хуњади је извојевао још једну мању победу над Турцима 7. децембра у циљу заштите влашког војводе Дана, кога је поставио након победе на Јаломници. О овим победама био је обавештен и папа Евгеније IV.²⁰⁹

Кардинал Чезарини је папу стално подстицао да створи коалицију западних сила против Османлија. Папа Евгеније IV је сматрао да је наступило време да одржи задату реч Грцима приликом склапања Фирентинске уније. Али њему су били битнији интереси римске курије у Италији, па се није ангажовао на покретању крсташке војске. Ипак, како би изгледало да нешто ради на том плану, папа је 28. јула 1442. године расписао опроштај греха свима онима који буду приложили приход за рат против Турака, а да ће се четвртина тог прихода употребити за одбрану Цариграда.²¹⁰ Под утиском славне Хуњадијеве победе, кардинал Чезарини је упорно радио на измирењу Владислава и Јелисавете. Напокон, његов рад је уродио плодом и краљ Владислав је 25. новембра 1442. године дошао у Ђур да посети своју досадашњу противницу Јелисавету. Својим искреним и љупким понашањем, млади краљ је придобио Јелисавету. Почетком децембра је међу њима успостављена коначна погодба, а 16. децембра 1442. године у цркви је свечано проглашен

²⁰⁸ А. Bonfini, 450-455; J. Teleki, Hunyadiak kora I, 296; X, 350-351; N. Jorga, Notes II, 395 (да је именован „chasan bech, ez qual e fato novo bassa); III, 105-106; (вест о победи стигла је у Млетке крајем октобра); Љ. Стојановић, Родослови и летописи, 233; „Разби Јанкул војвода Ходам пашу на Влашкој земљи на реци Јаловнице“; Гл. Елезовић, Турски споменици, 1126-1127; Ч. Мијатовић, Деспот Ђурађ I, 332; J. Радонић, Западна Европа, 119, 121; Историја Српског народа II, 254; М. Спремић, Деспот Ђурађ, 272.

²⁰⁹ У повељи краља Владислава из 1453. године о томе каже: „in qua re et atiqua gentis Hungariae gloria gamaque redita est, et suum nomen omnibus in lucis, eo, facto maxime celebratum, eximium triumphi speciem exhibuit (J. Teleki, Hunyadiak kora X, 351); У Венецији је на глас о победи Сенат закључио да се одржи свечана процесија: N. Jorga, Notes III, 105-106; J. Радонић, Западна Европа, 122; Историја српског народа II, 255. Да има више од две победе Хуњадија 1442. године пише папа Евгеније IV 8. V 1443. године кардиналу Кондолмијерију: А. Theiner, Vetera Monumenta Slavorum meridionalium I, 380.

²¹⁰ N. Jorga, Notes II, 392-393; J. Радонић, Западна Европа, 118.

склопљен мир на мађарском, пољском и немачком језику. Али већ трећи дан након проглашења мира, изненада је умрла Јелисавета. Сахрањена је у Столном Београду поред краља Алберта. Краљ Владислав је тада започео своју самосталну владавину. На његову страну су пришле неке Јелисаветине присталице, али острогонски надбискуп Дионизије Сеч и Ладислав Горјански су одбацили сваки споразум и одлучно устали у одбрану малолетног Ладислава Посмрчета. Они су се обратили цару Фридриху III Хабзбуршком.

Чезарини је поново посредовао и успео у лето 1443. године да се између цара Фридриха III и краља Владислава уговори примирје на две године. Млади Ладислав Посмрче имао је три године и био је играчка у рукама других. Поред њега су се уздизали други моћници, пре свега Хуњади, захваљујући храброј и упорној борби против Турака. Његове победе убрзале су припреме за покретање крсташког рата и вратиле веру у успешну борбу против неверника, а деспоту Ђурђу наду да ће повратити своју државу. На Нову 1443. годину, папа Евгеније IV је из Фиренце упутио булу којој је хришћански свет позвао у поход против Турака.²¹¹ Иако је ова папина була покренула Угарску, коначну одлуку о одбрани државних граница (према декрету краља Алберта) требало је да донесе сабор.²¹² Настојањем кардинала Чезаринија, деспота Ђурђа и војводе Хуњадија, састао се крајем фебруара или почетком марта сабор у Будиму. Донета је одлука да се још истог лета крене у поход против Турака који ће лично предводити краљ Владислав, Сабор је разрезао таксу на сваку кућу (ратни порез), али је она споро и тешко убирана.²¹³ Становништво и племство су се противили давању новца, имајући у виду да је по Албертовом декрету, у првом реду краљева дужност била да о свом трошку издржава војску која брани државне границе. У случају да војска не буде у могућности, онда се наређује општа војна обавеза, али и у том случају нису дужни војевати ван државних

²¹¹ М. Антоновић, Папство и Србија, 57;

²¹² Видети стр. 116, нап. бр. 126.

²¹³ О прикупљању пореза, једна форинта од сваке куће: Codex Zichy IX, 53, 56, 57, 58, 59; J. Teleki, Hunyadiak kora X, 124-125; J. Радонић, Западна Европа, 126-127; Дубровчани су у јулут 1443. године нудили краљу Владиславу барут „pro oportunitate exercitus ituri contra Teucos”: N. Jorga, Notes II, 395; М. Динић – Кнежевић, Дубровник и Угарска, 109; Сенат је писао угарском краљу да Дубровник без Србије не може живети пошто су били трговином и другим пословима, везани за њу: J. Gelcich – L. Thallóczy, Dipl. Rag, 462; J. Радонић, Дубровачка акта и повеље I, 11.

граница.²¹⁴ Одлука сабора је, дакле, прекорачила Албертов декрет, па су на сабору истицали да се порез сакупља не за офанзиву, већ за одбрану од Турака.²¹⁵

О одлуци сабора Чезерини је обавестио папу, молећи га да испуни оно што је обећао. Такође је обавестио и Млетачку републику како се најодушевљеније у Угарској припремају да потисну невернике.²¹⁶ Сматрао је да се Угарска не сме ограничити само на одбрану границе већ да их треба проширити чак до мора.²¹⁷ Чезарини је на сабору обећао помоћ папе, али је вероватно сабор донео одлуку да се крене у рат захваљујући подршци српског деспота. Он није жалио ни труда ни новца како би кренуо у рат против Турака да би повратио своју државу и да освети ослепљене синове. Одлука деспота Ђурђа на сабору је била од изузетног значаја. На сабору је говорио о турској свирепости, својој ранијој слави и богатству, о свом положају владара без државе. Упркос својим годинама, деспот је обећао и лично учешће против непријатеља који је пред вратима Угарске.²¹⁸ Деспот је остао у Будиму и током априла 1443. године поклонио је неке угарске поседе у своје име и у име сина Лазара који је већ био сматран будућим наследником српског престола.²¹⁹ У оквиру припрема за рат деспот је прикупљао податке о непријатељу. Борба против заједничког непријатеља приближила је деспота и угарског краља који су заједнички финансирани заједничког уходу (Николу Герчића) у самој турској престоници. У јесен 1443. године, краљ Владислав је дозволио Ђурђу да предложи жупана за Солночку жупанију, а изгледа да је деспот поново дошао у посед вилагошког властелинства.²²⁰

Спровођење идеје о крсташком рату у дело наилазило је на доста препрека. Иако је након Јелисаветине смрти Владислав имао доста присталица, ипак је имао и доста противника који га нису хтели признати за краља. Међу њима били су острогонски надбискуп Дионизије Сеч, Мачвански бан Ладислав Горјански, Јован Лискра који се потпуно осамосталио од краља и учврстио у неколико градова северне Угарске како би пљачкао, а отпор је правдао заштитом интереса нејаког Посмрчета. Немачки краљ

²¹⁴ J. Радонић, Западна Европа, 124-125, 128.

²¹⁵ Codex Zichy IX, 53.

²¹⁶ Извештај је примљен на седници млетачког Сената 13. IV 1443. године: N. Jorga, Notes III, 121.

²¹⁷ A. Bonfini, 456-457; Ph. Callimachi, 492; M. Спремић, Деспот Ђурађ, 276.

²¹⁸ L. Thallóczy – A. Áldásy, Diplomatarium, 142-143; Pesty. F. Brankovics György Rácъ despota, 53-54.

²¹⁹ J. Радонић, Западна Европа, 136; M. Спремић, Деспот Ђурађ, 276.

²²⁰ С. Ћирковић, Rasciani regales, 79-81.

и римско-немачки цар Фридрих III, старатељ Ладислава Посмрчета није хтео да учествује у рату угарског краља. Страховао је да краљ Владислав не добије на угледу и да ће учврстити свој положај који је неправедно заузео.²²¹

Залагао се за одлагање рата против Турака како би тиме спречио снажење моћи Пољака Владислава у Угарској, као и да би у случају успеха против Турака, Владислав кренуо против Аустрије.

Због тога је покренуо питање права на угарску круну и угарског краља позвао на састанак у Хамбург. Кардинал Чезарини је у томе видео опасност да би се могао одложити почетак припрема против Турака. По наговору Чезаринија, краљ Владислав је пристао да упути посланство Фридриху у Хамбург.

Негде око 23. или 24. маја 1443. године са посланицима је кренуо и лично кардинал Чезарини.

Како је у то време Фридрих III био заузет црквеним питањима у Немачкој до примирја са Владиславом није дошло. Цар Фридрих III је само обећао да неће спречавати поход против Турака и да неће нападати Владислава, осим у случају да буде изазван. Краљу Владиславу је велики проблем задавао Иван Лискара. Против Лискре био је послат острогонски надбискуп Симон Рогзгоњи. Успео је са Лискром да у име краља Владислава склопи примирје на годину дана тек 1. септембра 1443. године.²²² То се одразило да задоцни почетак похода против Турака. Кад се Чезарини вратио од цара Фридриха III у Будим, сазнао је из дубровачког писма од 11. маја 1443. године о догађајима у Турској.²²³ У то време се на Западу рачунало да је Османско царство у тешком положају јер га је с истока напао Ибрахим-бег („Велики Караман“), господар Караманије. Иако је био ожењен султановом сестром одржавао је везе са Западом.²²⁴ У пролеће 1443. године султан Мурат II је кренуо у Анадолију

²²¹ Ј. Радонић, Западна Европа, 130, 131, нап. 2.

²²² Ј. Teleki, *Нунуадиак кога I*, 325 – 330; X, 135-140; Ј. Радонић, Западна Европа, 138; М. Спремић, *Деспот Ђурађ*, 274.

²²³ Дубровачка република је упутила писмо краљу Владиславу 11. V 1443. године у коме су изнели лоше прилике у Турској и позвали су Владислава да искористи тај тренутак и пође против Турака. Пошто је требало писму 15-16 дана да из Дубровника стигне у Будим, када је стигло Чезарини није био у Будиму. Када се вратио од Фридриха III послао му је копију тог писма, али тек 28. VI 1443. године. Кардинал је могао из Будима кренути 23. или 24. маја: Ј. Радонић, Западна Европа, 133, 134, нап. 2, 136.

²²⁴ Турски хроничари су деспота Ђурађа оптуживали да је посредовао у тим везама: Гл. Елезовић, *Турски споменици, 1130-1135*; М. Спремић, *Деспот Ђурађ*, 275.

против бунтовника, успео је да га натера на покорност. Али на самом повратку сазнао је да је задављен његов син Али-челебија, наследник престола са своја два мала сина. За наследника је неочекивано проглашен тада једанаестогодишњи Мехмед. Султан је од својих шпијуна који су били расути по балканским земљама и Угарској сазнао о ратним припремама хришћана против његове царевине. Хуњади је за то време био обавештен да је Мурат чак и умро, да су европске провинције слабо опремљене војском и зато је био уверен да ће Турци кад чују да су Угри са 30.000 коњаника провалили у Србију напустити европске провинција и отићи у Азију. Ове вести су убрзале припреме и доношење саборске одлуке, а затим и краљеве наредбе 28. јуна да Никола Вардаи крене са својом војском према Београду, где ће и он кренути са својом војском.²²⁵ Али краљ вероватно није прелазио државне границе док није добио извештај о склопљеном примирју са Јискром. Несређени политички односи са Фридрихом III, непријатељство са Јискром, тешкоће око прикупљања новца од сталежа и народа, за експедицију чији је успех био неизвестан, ометали су брзо извођење акције. На све то било је закашњења у опремању и финансирању флоте. Папа је био у сукобу са Фиренцом и Млечима, а само код њих се могла наоружати флота. Млечани су своју активност усмерили на зетско приморје, па су се изговарали папи и посланику византијског цара да прво треба умирити Италију, па тек онда ангажовати њене снаге у рати на Истоку. Када су Млечи сазнали да је угарски сабор донео одлуку о походу против Турака, упутили су папи (који је из Фиренце прешао у марту у Сијену) писмо 13. априла 1443. године, да ће дати галије, али да је папина дужност да умири Италију и да затим под његовом заштитом изведе свето дело.

Папска курија је покушала да сав трошак око експедиције наметне Млечанима, а они су истицали у писму од 10. маја 1443. године да могу дати десет неспремних галија, а да је за сигуран успех експедиције потребно двадесет галија.²²⁶

Папа Евгеније IV је 8. маја 1443. године именовao за легата хришћанске флоте свог синовца, кардинала Франческа Кондолмијера.²²⁷ Када је прочитано млетачко писмо

²²⁵ Codex Zichy IX, 60; Краљ Владислав је био у Будиму 9. VIII 1443. године као и кардинал Чезарини: Codex Zichy IX, 61.

²²⁶ N. Jorga, Notes III 118, 121-123, 125-126, 181; М. Антоновић, Папство и Србија, 58.

²²⁷ A. Theiner, Vetera monumenta Slavorum meridionalium I, 380.

од 10. маја о броју потребних галија, папа је изјавио да је вољан о свом трошку наоружати само шест галија и то из прихода од десетка фирентинског и млетачког свештенства. Млетачка република је била незадовољна неискреношћу папске курије јер десетак није био довољан за толике издатке, а прикупљање новца је ишло споро па ће експедиција са флотом каснити и Турци ће због тога лако пребацити војску из Азије у Европу. Ипак су 3. августа 1443. године дозволили прикупљање десетка, али да се он приложи благајни цркви Св. Марка и да се троши само на отпремање флоте. Млетачки сенат је ипак дозволио да Кондолмијери прикупља десетак како не би били оптужени да спречавају наоружавање хришћанске флоте, али нису желели да се само њиховим новцем опреми флота већ и из других земаља.²²⁸ Осим Млетака папа се обратио због галија и Ђеновљанима, али су се они изговарали да је велика глад умањила приходе свештенства па да не могу да прикупе десетак. Галије је папа затражио и од Дубровчана. Али, опрезни Дубровчани су схватили да наоружавање флоте споро напредује и обећали су само једну галију под условом да се на Западу сакупи тридесет галија. Дозволили су да се на њиховој територији прикупља новац за флоту и да кардинал Кондолмијери тамо лично дели опроштајнице.²²⁹ Припреме у Угарској су све више напредовале, о чему је Чезарини обавештавао Млетачку републику 11. јула 1443. године требало је да хришћанска флота што пре крене према Галипољу како би се Турцима пресекао прелаз из Азије.

Међутим, Млечани су га обавестили да се не надају никаквој сарадњи хришћанске флоте јер су сматрали да се успех може постићи само заједничком акцијом и да она не може улазити сама у овакав план јер би тако жртвовала своје трговачке интересе.²³⁰

Римској курији је највише било стало да поврати свој углед и оснажи своју моћ. Њени циљеви се у исто време поклопили са припремама Угарске на војну офанзиву. Али, у случају успеха хришћанске војске, такође би порастао и углед папе. Међутим,

²²⁸ N. Jorga, Notes III, 126-130 (25. V 1443), 136 (3. VIII 1443), 134-135 (16. VII 1443).

²²⁹ Дубровчани су писали папи 20. I 1444. године: J. Gelcich – L. Thallóczy, Dipl. Rag, 451-453; На седници дубровачког сената 5. IX и 21. X 1443. године, одлучено је да се тај новац прикупља „in subsidium armate maritime fiende per sanctissimum dominum nostrum papam Eugenium: N. Jorga, Notes II, 395. нап. 5; О овим новчаним прилозима и индულгенцијама Кондолмијера још и у писму папи Николи V од 27. II 1451. године: „particular persone in subsidio della detta guerra contra li detti Turchi, per certe indulgencie che adusse, bona summa denari”: J. Gelcich – L. Thallóczy, Dipl. Rag, 484.

²³⁰ J. Радонић, Западна Европа, 156-157, 159-160.

сукоби папе и Млетака утицали су да те године флота није могла помоћи победоносни поход Јанка Хуњадија и деспота Ђурђа Бранковића, што је курија и сама уочила, па је због тога оптуживала Млетке. Увиђајући све ово, а у жељи да се турске неприлике што боље искористе, деспот Ђурађ и Јанко Хуњади заиста нису жалили ни труда ни трошка да окупе и наоружају што је могуће већи број војника. Цела крсташка војска је имала око 25.000 Угара, Пољака и других народа, а Срба је било осам хиљада.²³¹

На кашњење експедиције је осим наведених разлога утицало и то што је Запад зазирао да ће највећу корист од крсташког похода имати Византија. Али, она је и сама у то време била ослабљена међусобним унутрашњим сукобима, око поседа између цара Јована VIII и његове браће Теодора II, Константина, Димитрија и Томе. Деспот Димитрије је уз помоћ Турака чак опседао Цариград и пљачкао његову околину од априла до августа 1442. године, па је цар Јован VIII тражио помоћ од Запада.²³² Византијски водећи кругови су све више увиђали да нису добили оно што им је обећано црквеном унијом. Већ 1443. године су три источна патријарха (јерусалимски, антиохијски и александријски) проклели Флорентинску унију. У таквим околностима био је неоснован страх Запада у обнову православне Византије. Деспот Ђурађ је у марту 1443. године обавестио цара Јована VIII да се припрема рат против Турака.²³³ Мада је краљ Владислав још у јуну 1443. године одредио да крсташка војска преко Београда крене на југ, изгубљено је лето и после дугих припрема окупили су се крсташи. То су пре свега били углавном сиромашни ритери разних народности који су се надали да ће ратом поправити своје финансије. Краљ Владислав који их је водио, хтео је да ратом учврсти свој положај на престолу који му је оспоравао немачки владар Фридрих III као старатељ малолетног угарског краља Ладислава Посмрчета. Деспот Ђурађ је хтео да поврати своју изгубљену државу. Кардинал Чезарини је покрету давао подршку и заштиту цркве, а Јанко Хуњади је био искусан ратник, славан и неустрашив борац против Османлија. Сви су били вођени својим различитим интересима, а ипак уједињени у заједничкој борби против Турака. Са главнином војске, краљ Владислав је кренуо из Будима половином

²³¹ G. Fejér, Genus, 73; N. Jorga, Notes III, 115; Ducas, 271 (25.000 војника).

²³² Б. Ферјанчић, Међусобни сукоби, 150-155; И. Ђурић, Сумрак Византије, 337-338.

²³³ N. Jorga, Notes II, 394; М. Спремић, Деспот Ђурађ, 274-275.

августа 1443. године. Кретала се споро јер су племићи нерадо ишли да ратују ван држаних граница, а тешко је и споро прикупљан и ратни порез. На југу државе, када је прошао кроз Тител, краљевој војсци су се придружили деспот Ђурађ и Јанко Хуњади који су исто сакупљали војску. Тако уједињена хришћанска војска је стигла под Београд крајем септембра или почетком октобра 1443. године.²³⁴ Нешто касније овој војсци се са својим четама придружио и заповедник Београда Никола Илочки. Он је због болести био спречен да се правовремено прикључи краљевој војсци.

Када су код Београда, преко Дунава прешли у Србију даље вођство су преузели деспот Ђурађ и Јанко Хуњади.²³⁵

Тако је почела „Дуга или Зимска војна“.²³⁶ Деспоту Ђурђу се успут придружио босански војвода Петар Ковачевић из околине Сребрнице са око 600 до 700 коњаника.²³⁷ Хришћанска војска се у првој половини октобра на Морави сударила са једним турским одредом. Лако га је потисла, али су тада хришћани сазнали да се главне турске снаге налазе два дана хода према југу. О победи краљ Владислав је обавестио Дубровчане, а они су известили затим папу.²³⁸ Затим је Јанко Хуњади уз краљеву дозволу одабрао 12.000 најбољих коњаника међу којима је била бандерија

²³⁴ О преласку крсташке војске преко Београда: Codex Zichy IX, 60 (угарски краљ одређује „et ibimus versus Nandoralbam de hinc ulterius contra Turcos“); N. Jorga, Notes III, 107-108 (писмо кардинала Чезаринија); J. Gelcich – L. Thallóczy, Dipl. Rag, 444 (Дубровчани су упутили поклицаре да измоле потврду привилегија од угарског краља који је кренуо у поход преко Београда); М. Динић, Грађа II, 51-54; Гл. Елезовић, Турски споменици I, 1130 (Сеадедин); Б. Крекић, Учешће Дубровника, 148 (прелаз преко Дунава почетком октобра); П. Рокаи, Бродови, 166 (краљ Владислав је у јулу прешао Дунав код Титела); Историја српског народа II, 256 (прешао код Београда).

²³⁵ Писмо Хуњадија Илочком од 8. XI 1443. године: Ph. Callimachi, 488; S. Katona, Historia critica XIII, 254; Илочки је стигао у хришћански табор крајем новембра или почетком децембра; L. Thallóczy – A. Áldásy, Diplomatarium, 143; Део писма и у: N. Jorga, Notes III, 142; St. Kaprinai, Hung. dipl. I, 371 (писмо краља Владислава Илочком, 1453); У инструкцији Дубровчана њиховим посланицима од 23. I 1444. године: J. Gelcich – L. Thallóczy, Dipl. Rag, 450; J. Калић – Мијушковић, Београд у средњем веку, 118.

²³⁶ О Дугој војни у изворима: Ph. Callimachi, 488-496; M. Iohannis de Thwrocław, Chronica Hungarorum, 252-253; A. Bonfini, 457-464; J. Długosz, 634-639; Chalcocandylas II, 58-90; Ducas, 271-273; K. Михаиловић, Јаничарове успомене, 114-115.

²³⁷ Војвода Петар био је син Ковача Дињичића и брат жупана Драгише Дињичића. Од половине XV века називају се Ковачевићи. Њихове земље су биле око Сребрнице па они долазе час под српску час под босанску власт. Дубровчани су војводи Петру дали дубровачко грађанство 28. VII 1440. године. Помиње се у Дубровачкој повељи последњи пут 2. XI 1454. године када је Јаков Бунић полазио деспоту Ђурђу и Јанку Хуњадију: J. Gelcich – L. Thallóczy, Dipl. Rag, 559; Погинуо је под Сребрницом 6. V 1455. године од руке Дмитра Радојевића: Љ. Стојановић, Родослови и летописи, 238.

²³⁸ Извештај папи од 20. X 1443, а папа писао Дубровчанима 17. XII 1443. године. J. Gelcich – L. Thallóczy, Dipl. Rag, 448-449.

Николе Илочког и са њима је прешао на десну страну Мораве, оставивши краља и деспота на њеној левој страни.²³⁹

Хуњади је продро на југ и заузео Ниш. У једном дану је у нишкој равници потукао три турске претходнице које су се код Ниша хтеле ујединити. На глас да од данашњег Пирота долином Нишаве долази нова турска војска, Хуњади се повукао и 3. новембра 1443. године сукобио са том војском између града Бовна (код Алексинца) и Ниша и до ногу потукао румелијског беглербега Касима и друге угледне султанове заповеднике. Док је сам имао веома мали број мртвих, Турака је изгинуло око 2.000, а заробљено је 4.000 коња. Након тога, Хуњади се у близини бојног поља сјединио са краљевом војском.²⁴⁰ Пораз је снажно деловао на Турке, а победа хришћана је изазвала одушевљење на Западу. И поред толиког заноса, хришћанска флота још увек није била опремљена.

Успех угарске војске код Ниша утицао је на римског папу да прионе да наоружа хришћанску флоту како би помогла даље напредовање хришћанске војске. Обратио се Дубровачкој републици 17. децембра 1443. године тражећи од ње три галије да наоружа о свом трошку.²⁴¹

У позну јесен исте године у Венецију су стизали извештаји како би у случају напредовања хришћана Турци могли неке погудити градове Канину, Валону и Аргирокастрон. Одмах су почели правити планове у своју корист па су снажније радили на повезивању сувоземне војске са флотом како би се истерали Турци.²⁴² Победа код Ниша још је више појачала ратоборно расположење хришћанске војске па је упркос јакој зими одлучила да крене даље. Пошто су се показали лажни гласови да је султан Мурат II кренуо из Једрена против хришћана, крсташи су без већих тешкоћа прешли пут од Ниша преко Пирота до Софије, крајем новембра и почетком децембра, а онда су Софију заузели. Бугари су као и Срби поздравили Пољаке као своју словенску браћу.²⁴³ Требало је још прећи балканске кланце, спустити се у

²³⁹ Кардинал Јулијан Чезарини наводи 10.000 коњаника: N. Jorga, Notes III, 108, 142; М. Спремић, Деспот Ђурађ, 278, наводи 20.000.

²⁴⁰ Поменуто писмо од 8. XI 1443. године: L. Thallóczy – A. Áldásy, Diplomatarium, 143; Љ. Стојановић, Родослови и летописи, 234 („Разбијен паша под Нишем“).

²⁴¹ J. Gelsich – L. Thallóczy, Dipl. Rag, 448-450; J. Радонић, Дубровачка акта и повеље I/1, 467-468.

²⁴² N. Jorga, Notes III, 145.

²⁴³ Кардинал Чезарини након победе код Ниша је писао: „imperator Turcarum dicitur mouisse se ex Andrianopoli et cum potencia sua venire contra nos“: N. Jorga, Notes III, 109; О победи хришћанске војске

равницу Тракије до које је пут био отворен и како су веровали за осам дана стићи у Једрене, приближити се Цариграду одакле би се помоћу удружене хришћанске флоте могао лако спречити прелазак Турака из Азије у Европу. Пошто су веровали да неће наићи на већи отпор Турака, главна брига била је да хришћанска флота што пре уђе у Галипољски теснац и тако надокнади оно што је пропустила током летњих месеци. Зато су кардинал Чезарини и краљ Владислав из Софије 4. децембра послали Млечанима курира са поруком да се флота што пре пошаље у Галипољски теснац.

Кардинал је знао да се Млечани не заносе толико верским колико материјалним циљевима, па је у писму истакнуто да у случају да се Турци истисну из Европе, Млечанима треба да припадне Галипоље.²⁴⁴ Деспот Ђурађ је добро познавао крајеве кроз које су пролазили још од времена када је ратовао као вазал султана Бајазита I и његових синова.²⁴⁵ Уз деспота су током похода били Дубровчани Паскоје Соркочевевић и Дамјан Ђурђевић. За то време Јерина се налазила у Угарској и са њом је деспот одржавао контакт па се почетком децембра 1443. године тврдило да њени гласници свакодневно одлазе и враћају се из војног логора.²⁴⁶

Док се хришћанска војска налазила у Софији, стигла је вест да су Турци затворили најкраћи пут за Тракију (Трајанову капију). Због тога је војска кренула источно, котлином између планине Балкана и Средње Горе и 12. децембра су избили на трг Златицу. Од Златице је хришћанску војску водио пут кроз шумовиту Средњу Гору преко варошице Панађуриште, до равнице Пловдива, у долину Марице. Међутим, даље напредовање било је заустављено јер су кланце јужно од Златице, по великој зими одлучно бранили Касим, Исак, Турахан и друге војсковође. На пут којим је требало да прође хришћанска војска, Турци су сипали воду која се затим од хладноће

видети још: М. Iohannis de Thwócz, *Chronica Hungarorum*, 252-253; Ph. Callimachi, 492; А. Bonfini, 457-458.

²⁴⁴ Чезаринијево писмо прочитано је на седници кардинала 10. I 1444. године: Š. Ljubić, *Listine IX*, 183-184; У Дубровник су повољни гласови из Софије стигли раније него у Млетке, тј. 23. XII 1443. године: N. Jorga, *Notes II*, 396; Своје уверење да се Турци протерају из Европе, износили су Млеци у одговору на захтеве босанског краља Стефана Томаша: N. Jorga, *Notes III*, 152; Папа је такође истицао исто уверење у писму кардиналима 12. II 1444. године; Чезаринију је проширио легатска овлашћења и на Левант и препоручио му да сарађује са кардиналом Кондолмијерем кога ће упутити на Исток да раде заједно на светом делу: А. Theiner, *Vetera monumenta Slavorum meridionalium I*, 382-383; У писму од 14. III 1444. године се наводи да би фрањевци проповедали унију у крајевима ослобођеним од Турака: А. Theiner, *Mon. Hung. II*, 226 – 228; 228-230.

²⁴⁵ Гл. Елезовић, *Турски споменици I*, 1134; деспот Ђурађ је назван „путовођа“; М. Спремић, *Деспот Ђурађ*, 279.

²⁴⁶ J. Gelicich – L. Thallóczy, *Dipl. Rag*, 447; N. Jorga, *Notes II*, 401 нап. 1; М. Динић, *Грађа II*, 52-53.

смрзавала и тако су путеви били затворени. Деспот Ђурађ и Јанко Хуњади су ипак бодрили војску да настави борбу, али због несташице хране, велике хладноће и турских позиција, краљ Владислав је одлучио да се врате назад.²⁴⁷

Деспот Ђурађ је покушавао да приволи краља Владислава да војска презими у Србији одакле би на пролеће лакше предузео офанзиву против Турака. Убеђивања нису помогла па су тако почеле и прве несугласице у савезничкој војсци. Краљ Владислав је наредио повлачење војске ка Угарској. Тако је Златица остала последња тачка до које су дошли крсташи.²⁴⁸ Чим су почели да се повлаче одмах је почео да их гони румелијски беглербег Касим, али је 24. децембра 1443. године потучен код Мелштице недалеко Софије, а затим и 2. јануара 1444. године на планини Куновици између Пирота и Ниша. Кад је чуо да Турци долазе, краљ Владислав је наредио деспоту Ђурђу да успори и сачека непријатеља, а сам је измакао напред.²⁴⁹ Одлучујућу улогу за успех имали су Ђурађ и Јанко Хуњади. Деспот Ђурађ се послужио лукавством и старим везама са турским врховима. У то време је старо турско племство сачињавало опозицију према централној власти која је фаворизовала потурчењаке. Вероватно се деспот повезао са управником Тесалије, Турахан-бегом који је припадао опозиционим беговима. Пошто је био поткупљен, Турахан-бег је одвратио своје акинције од боја и побегао заједно са њима. Касим-бег је упао у заседу и био до ногу потучен. Заробљени су многи турски заповедници међу којима је био и Махмуд-челебија, брат великог везира Халил-паше и шурак самог султана Мурата II, кога је деспот случајно познао пошто му се обратио на турском језику. Не желећи новца, деспот га је откупио од Хуњадија и наложио да се са њим поступа са поштовањем.²⁵⁰

²⁴⁷ О разлозима повратка хришћанске војске: Ph. Callimachi, 494-495; Š. Ljubić, Listine IX, 187 (млетачко писмо војводи Бургундије од 23. III 1444); N. Jorga, Notes II, 404 (писмо Фиренци од 2. VIII 1444); Гл. Елезовић, Турски извори, 22; Гл. Елезовић, Турски споменици I, 1130, 1135, 1134-1137; К. Михаиловић, 114: „Кад је видео Владислав да се не може проћи наредио је да се кола назад вуку“; Н. Филиповић, Неколике биљешке, 137; М. Спремић, Деспот Ђурађ, 280.

²⁴⁸ „Војева деспот и краљ Владислав и Јанкул до Златице“: Ph. Callimachi, 494-495; Љ. Стојановић, Родослови и летописи, 234.

²⁴⁹ „Разби деспот и Јанкул Ходам пашу у Куновици“: Љ. Стојановић, Родослови и летописи, 234; К. Михаиловић, 25.

²⁵⁰ А. Bonfini, 462; Chalcosandylas II, 88-89; Османлијски извори оптужују Турахана за издају да се „испод руке договорио са Лаз оглијем“ па „Лаз оглија изведе угарску војску неповређену, па ухвати пут и оде“ и „изађе из кланца“. „Турахан-бег учини издају“. Да није било Турахан-бега, не би ниједан

Тако је хришћанска војска у повратку поново ушла у Србију и већ 6. јануара 1444. године логоровала у Прокупљу.²⁵¹ Стигавши у своју земљу, деспот Ђурађ је желео да ту војска презими и настави ратовање. Знајући како је овај поход против Турака био тешко покренут у Угарској и рачунајући да једино помоћу рата може повратити своју државу, деспот је истицао да нису осигурани плодови постигнутих победа. Ђурађ је покушао да приволи краља Владислава да презими у Србији одакле би на пролеће лакше предузео офанзиву против Турака. На примедбу да је јака зима, одговорио им је да је зима и Турцима који су пореклом из топлих крајева, док су Угри и Немци на њу навикли јер су рођени на северу, а храна се не може наћи у околним селима и нудио је 100.000 дуката и намирнице за целу зиму, само да се не иде даље. Краљ је понуду одбио јер је желео да војску врати у Угарску зато што је требало да почетком фебруара поведе преговоре о миру са царем Фридрихом III.²⁵²

Повлачење угарске војске је ишло брзо. Из Прокупља је кренула према Крушевцу, а онда је цела војска током јануара 1444. године, кроз снегом покривену Србију наставила да се креће ка северу. Са војском је пошао у Угарску и српски деспот како би даље наставио рад око даљег извођења крсташког рата. Са њим је био и Хуњади.²⁵³ Проређена и изгладнела војска стигла је 25. јануара 1444. године у Београд. То је било прво безбедно место где је војска могла да се опорави. Краљ је остао неколико дана у Београду, а онда је наставио пут за Будим. Деспот Ђурађ и Јанко Хуњади ду такође боравили у Београду.²⁵⁴

Затим је деспот наставио пут у пратњи угарског краља како би сазнао какви су му планови за Србију. Био је разочаран повлачењем војске из Србије, јер је тиме долазила у питање обнова Деспотовине за коју се деспот залагао. Једино је уз угарског краља могао утицати да ситуација буде повољнија за српске интересе. За време овог ратовања, Београд је имао значајну стратешку улогу. Из њега је кренула

неверник главе изнео“: Гл. Елезовић, Турски споменици, књ. 1, 1132-1134; Н. Филиповић, Неколике биљешке, 136-137; М. Спремић, Деспот Ђурађ, 281-282.

²⁵¹ Историја српског народа II, 256.

²⁵² J. Długosz, 638: О 100.000 дуката које је нудио деспот; Ph. Callimachi, 495; J. Teleki, Hunyadiak kora I, 356; Chronica Ragusina Junii Resti, 289; К. Михаиловић, 115, каже да је краљ хтео преко зима остати у Рашкој земљи; Ј. Радонић, Западна Европа, 171, нап. 3; М. Спремић, Деспот Ђурађ, 282.

²⁵³ А. Вонѓи, 464; П. Рокаи, Боравак угарског краља Владислава код Крушевца 1444. године, 146, наводи да се краљ Владислав задржао у крушевачком крају након победа повлачења кроз Србију.

²⁵⁴ У Београду је краљ Владислав издао повељу 25. I 1444. године: Codex Zichy IX, 66-67; Ј. Калић – Мијушковић, Београд у средњем веку, 119.

угарска војска која се ту окупљала. Храна и оружје су прикупљани у Београду. Преко њега су ишле вести о свим важним догађајима, јер су се у њему налазили страни посланици који су ишли угарском краљу. Деспотови људи су пословно одлазили у војни логор и враћали се из њега, опет преко Београда. Преко Београда су вођени сви послови – снабдевање војске, обавештавање. Хришћанска војска је водила већи борј турских заробљеника, међу којима је било и истакнутих личности. Наводно је српски деспот намеравао да им се освети за ослепљење својих синова, али су га од тога одговорили угарски краљ и Хуњади.²⁵⁵

Половином фебруара 1444. године проређена и исцрпљена војска ушла је у Будим носећи заробљене турске заставе. На челу поворке ишао је босоноги краљ Владислав са ратним трофејима. Народ га је дочекао са великим одушевљењем. Краљ се најпре упутио у катедралу да захвали Свевишњем на избављењу из страшних невоља. Тако је био завршен поход који је трајао око пет месеци, а у историји познат као Дуга војна.²⁵⁶

Након „Дуге војне“ углед Угарске се знатно повећао. Али требало га је учврстити и одржати. Захваљујући гласницима који су били упућени на све стране да јаве о борбама и победама хришћана, многобројна посланства из разних крајева западне Европе и Балкана су стизала у Будим. Краљу Владиславу су честитали папа, Млетачка република, Ђенова, бургундски војвода, Филип Добри, Француска, Енглеска, Шпанија, Арагон, Милано, Фиренца.²⁵⁷ Чим су сазнали за повратак хришћанске војске у Угарску, Млетачка република је упутила посланика на двор краљу Владиславу, кардиналу Јулијану, а накнадном инструкцијом од 23. марта 1444. године да посланик испоручи званичан поздрав деспоту, ако буде у Будиму. Називајући га „најдражим братом“ честитала му је што је повратио добар део своје државе, мислећи вероватно на привремено ослобођење појединих српских места. Подстицали су деспота да заједно са краљем, пође са најјачом војском у нови рат. На

²⁵⁵ Дубровчани су 4. II 1444. године сазнали из Београда у Ђурђевцу код Сребрнице да је деспот „прешао Саву на путу у Угарску“: М. Динић, Грађа II, 55; Ј. Калић – Мијушковић, Београд у средњем веку, 119; М. Спремић, Деспот Ђурађ, 282.

²⁵⁶ О Дугој војни у изворима: Ј. De Thwócz, А. Bonfini, Ј. Długosz, Chalcocandylas, Ducas, К. Михаиловић, Ph. Callimachi, видети напомену бр. 236.

²⁵⁷ Ph. Callimachi, 496; V. Fraknoi, Magyarország, 54 (папа је краљу Владиславу послао мач); М. Спремић, Деспот Ђурађ, 285.

крају су га као и краља обавештавали о спремању и наоружавању бродова који ће бити послати у Галипоље да спречи прелазак Турака у Европу.²⁵⁸

Али само под условом сарадње са сувоземним снагама. Међутим, неповерење између папства и Млечана је и даље успоравало посао око наоружавања флоте и питања ко ће командовати папским галијама.²⁵⁹

Византијски цар је такође упутио изасланике.²⁶⁰ Сва посланства су пожуривала краља да што пре обнови и настави експедицију против Турака. Неуморни кардинал Чезарини као и деспот Ђурађ који је био у Будиму, такође су настојали да се настави започето дело.²⁶¹ Од силних савета краљ Владислав је био потпуно збуњен. Са једне стране желео је да се врати у Пољску, а са друге, требало је окончати поход против Турака. Јер, ако је хришћанска војска без помоћи Запада постигла успехе, какве ли ће тек постићи кад је помоћ обећавана са свих страна. Све је то утицало на краља да половином априла 1444. године сазове сабор у Будиму како би се осим питања о рату дефинитивно решило и питање мира између завађених страна у Угарској. А резултат доношења саборских одлука великог утицаја имао је кардинал Чезарини. Успео је да краљ Владислав са царем Фридрихом III и са Јованом Јискром склопи примирје на две године. Затим је краљ Владислав на сабору положио заклетву да ће још истог лета повести рат против Турака.²⁶² Војводи Хуњадију била је поверена брига око припреме похода. Чим је сабор донео одлуку разишао се негде крајем априла или почетком маја 1444. године.²⁶³ Иако је било старих размирица, прикупљан је новац за наоружавање хришћанске флоте. Бродове је нудио и бургундски војвода Филип

²⁵⁸ Š. Ljubić, Listine IX, 187; N. Jorga, Notes III, 162-163.

²⁵⁹ Млечани су се залагали да кардинал Кондолмијери изабере млетачке племиће које би онда потврдио Сенат: N. Jorga, Notes III, 156-157.

²⁶⁰ Византинци су били на угарском двору од априла до јуна 1444. године: N. Jorga, Notes III, 177.

²⁶¹ Да је деспот тада био у Будиму види се из повеље краља Владислава којом је Дубровнику потврдио раније повластице. Деспот Ђурађ је наведен међу сведоцима. Међу шеснаест печата био је и деспотов са леве стране до краљевог: Š. Ljubić, Listine IX, 182 (извод); J. Gelcich – L. Thallóczy, Dipl. Rag, 454-457; J. Радонић, Дубровачка акта и повеље I, 472-474; Млечани су на седници сената од 25. V 1444. године истицали да су они заслужни што се краљ Владислав одлучио на поновну војну против Турака: N. Jorga, Notes III, 170.

²⁶² Чезарини је 25. IV 1444. године јавио Млечима о краљевој одлуци: „*regnem omnino statuisset ac durasse... unacum baronibus et aliis dominis ac primatibus regni illius adversus/perfidios Teucros hac praesenti aestate potenti exercitu se transferre*: N. Jorga, Notes III, 168; V. Fraknoi, Magyarország, 425; У писму краља Владислава од 2. VII 1444. године се каже: „*de omnium regni nostrorum voluntate decrevimus restaurato validore exercitu, praesenti estate et alia via per quendam passum Danubii quem tamen Teucris cum suis Galeis Armatis et Galeottis occupant contra Theucros ipsos versus nichapolim esse revertendum*“: N. Jorga, Notes II, 404-405.

²⁶³ J. Радонић, Западна Европа, 185.

Добри. На захтев папе да учествују и Дубровчани, они су одговорили да ће дати две галије, али под условом да до краја септембра крене још дванаест хришћанских галија.²⁶⁴

Продор хришћанске војске оставио је јак утисак на покорене балканске народе. У Новом Брду је плануо устанак. Док су се пре тога у њему помињале кадије и субаше, 7. јануара 1444. године, дубровачки сенат је добио писмо од новобрдског кнеза. Пошто је деспот био у ратном походу, сенат је одлучио да извести деспотицу Јерину о тамошњим догађајима. Новобрђани су тражили од Дубровчана барут (што су им и одобрили), али да неко од Дубровчана превезе заобилазним путем преко Зете или да неко од Новобрђана дође да га преузме. Али када је у јануару 1444. године хришћанска војска почела да се повлачи у Угарску, град је дошао у безизлазан положај. Устанак је био угушен, а онда је уследила одмазда Турака. Дубровачка колонија је знатно ослабила, а малобројни трговци који су остали, сналазили су се како су знали и умели.²⁶⁵

Успех „Дуге војне“ одразио се и у Краљевини Босни. У време када је хришћанска војска продирала долином Мораве, потпомогнута босанским коњаницима под вођством Петра Ковачевића у Босни је почетком новембра 1443. године умро босански краљ Твртко II Твртковић па су Босну захватили немири. Али, убрзо је за краља изабран ванбрачни син Стефана Остоје, Стефан Томаш (1443-1461).²⁶⁶

Када се краљ Владислав вратио из „Дуге војне“ босански краљ Томаш је настојао да му се приближи. Под утицајем Хуњадија, краљ Владислав је у априлу или у мају 1444. године признао Стефана Томаша за босанског краља и узео га у заштиту од његових спољних и унутрашњих непријатеља. Потпуно ослањање Босне на Угарску

²⁶⁴ Б. Крекић, Учешће Дубровчана, 149.

²⁶⁵ Дубровчани су писали Јерини 27. XII 1443. године: „Даут-бег у уторак 11. II 1444. године пороби и исече Ново Брдо“; „Ту зиму погибе новобрдска војска на Рибарех“; „Тоже лето плени ето Таут и исече војску српску на Ситници“; „Љ. Стојановић, Родослови и летописи, 234; М. Динић, За историју рударства II, 61-62.

²⁶⁶ Краљ Ладислав Посмрче је у даровним повељама војводама Јанку Хуњадију и Николи Илочком каже да је босански краљ након „Дуге војне“ постао веран вазал угарском краљу и да је признао суверенитет круне Угарске: J. Teleki, Hunyadiak koga X, 352; Дубровчани су 22. XI писали војводи Стефану Вукчићу, Иванишу Павловићу да им препоручи своје трговце и дају саучешће „de morte Domini Regis Tvertchi“: N. Jorga, Notes II, 399; P. Čošković, „O dolasku Stjepana Tomaša na vlast i njegovom međunarodnom priznanju“, Istorijski zbornik V/5, Banjaluka 1984, 7-35.

омогућило је Стефану Томашу да енергичније иступи према Турцима па је већ у мају 1444. године узео од Турака Сребрник и тако дошао у посед Сребрнице.

Сребрник у Усори је, како је већ раније речено, дошао у руке деспота Ђурђа око 1433. године, када је у савезу са војводом Сандаљем „откупио“ од султана Мурата II Краљевину Твртка II Твртковића. Након првог пада Смедерева, Сребрницу је узео Твртко II, а онда Турци. После „Дуге војне“, деспот је уз помоћ војводе Петра Ковачевића привремено успоставио над њом власт, али како се ситуација брзо мењала, Томаш је успео да од Турака преотме Сребрник, а онда и дође до Сребрнице. То је довело до дуготрајног рата између босанског краља Стефана Томаша и српског деспота Ђурђа.²⁶⁷

Док се на Западу припремао рат, антитурски покрет је захватио не само поједина рударска места у Србији, већ и многе балканске крајеве. У Албанији је потурчени син арбанашког господина Ивана Кастриота и Српкиње Војиславе, напустио турску војску, вратио се у родни крај и повео борбу против својих дојучерашњих господара. На ратне покличе са Запада подигао се и морејски деспот Константин Драгаш.

Господар Караманије упао је у Анадолију, а његови синови су чекали на акцију Запада, па да у још већој мери обнове акцију него годину дана раније. Султану су биле познате припреме на Западу против њега. Притиснут са свих страна, у таквим околностима, већ у рано пролеће 1444. године, почео је да размишља о миру. Међутим, у Угарској се размишљало о новом рату. Од мира би највише користи имао деспот Ђурађ јер је имао највише разлога да буде незадовољан резултатом „Дуге војне“. Млетачке честитке од 23. марта, што је повратио „*bonam partem sui status*“ биле су само празна реч. Почетком јануара 1444. године, док је краљ Владислав још боравио у Србији, стигао је султанов гласник у намери да уговори време за долазак званичне турске делегације која ће водити преговоре о миру. Већ том приликом понудио је деспоту Ђурђу враћање државе и оба ослепљена сина. То је деспота подстакло да у наредним месецима делује у циљу склапања мира. За склапање мира

²⁶⁷ N. Jorga, Notes II, 334, 369, 402, 455; М. Динић, Грађа II, 55; Ј. Радонић, Западна Европа, 178, 182; М. Динић, За историју рударства I, 76; М. Динић, Сребрник крај Сребрнице, 185; С. Ћирковић, Историја средњовековне босанске државе, 279; М. Спремић, Деспот Ђурађ, 284.

су, дакле, била заинтересована оба владара.²⁶⁸ Погодна личност за посредовање била је Ђурђева кћерка Мара, жена Султана Мурата II. Њен посланик, један грчки калуђер, тајно је био послат у Дубровник. Пошто је добио нешто новца за трошак и барку, преко Сплита је отишао деспоту Ђурђу у Угарску. У највећој тајности, преговори су започели у време када се на сабору у Будиму расправљало о покретању новог рата против Турака. Према изворима, на сабору није забележено иступање деспота Ђурђа као 1443. године када је био један од најватренијих заговорника рата.²⁶⁹

Прво је преговарано око ослобађања заробљеника, пре свих Махмуда Челебије и Ђурђевих ослепљених синова. У почетку, деспот Ђурађ је био неповерљив према понудама Турака јер су били лукави и склони преварама. Али како су упорно понављали понуде, почео је и деспот да свим силама ради на миру јер циљ коме је тежио није постигао ратом.²⁷⁰ Вративши се из Угарске, грчки монах је донео султану деспотову поруку под којим би условима требало да мир буде склопљен. Када је добио повољан одговор од султана, деспот Ђурађ је прво морао да придобије угарске кругове, јер је знао да може обновити своју државу само уз споразум између Турака и Угара. За мировне преговоре је најпре придобио Јанка Хуњадија који је сматрао да би пораз од Турака био повод за свргавање краља Владислава са престола, као и да би се за откуп Махмуда Челебије добила велика сума новца.²⁷¹ Преговори између деспота и Хуњадија су највероватније били вођени далеко од Будима, на поседима деспота Ђурђа и Арадској жупанији.²⁷² На крају, Ђурађ је обећао Хуњадију своје поседе у Угарској, ако се овај заложи за склапање мира и успостављање Деспотовине. Истичући своју захвалност Хуњадију за упорну борбу против Турака, деспот Ђурађ је свечаном повељом у лето 1444. године Хуњадију уступио

²⁶⁸ Турска иницијатива за преговоре: М. Iohannis de Thwrocław, *Chronica Hungarorum*, 254; *Chronica Ragusina Junii Resti*, 289; J. Długosz, 648; К. Михаиловић, *Јаничарове успомене*, 115; О. Halecki, *The Crusade of Varna*, New York, 1943, 9 нап. 13; Иницијатива деспота Ђурђа: *Chalcosanylas II*, 89-90; Гл. Елезовић, *Турски споменици I*, 1135-1136.

²⁶⁹ Ј. Радонић, *Западна Европа*, 201; Б. Крекић, *Учешће Дубровчана*, 150; Р. Ђук, *Царица Мара*, 65; М. Спремић, *Деспот Ђурађ*, 287.

²⁷⁰ А. Bonfini, 466-467; Ph. Callimachi, 501.

²⁷¹ Ph. Callimachi, 514; S. Katona, *Historia Critica XIII*, 308-309 (краљ је знао за преговоре краља са Турцима); Ј. Радонић, *Западна Европа*, 202, каже да је повољан одговор стигао од султана у јуну; М. Спремић, *Деспот Ђурађ*, 288.

²⁷² Хуњади је 24. IV 1444. био у Пешти: *Codex Zichy IX*, 68-69; 27. V био је у Торди у Ердељу; Ph. Callimachi, 501-503; J. Teleki, *Hunyadiak kora X*, 149-150; 3. јула био је са деспотом у Араду; Katona, *Historia Critica XIII*, 268-271.

Вилагошко властелинство у Зарандској жупанији, а у залог му је дао Мункач, Шемљуг (Вршац), Сатмар, Немети, Нађбању (Rivuli Dominarum), Дебрецин, Бесермењ. У повељи се још истиче да је Хуњадијева заслуга што је деспоту и његовом сину Лазару враћено Regnum Rascie.²⁷³

На молбу палатина Ловре (Лоренца) Хедерварија од 10. марта 1445. године каптол Стоног Београда (Ђулфехервара) увео је Јанка Хуњадија и његове синове Ладислава и Матију у посед Вилагоша и свих права и поседа који му припадају 12. априла 1445. године. У јулу 1445. године палатин је наложио писмом истом каптолу да уведе Хуњадија у посед градова и вароши која је претходне године добио у залог, али се не наводи од кога их је ердељски војвода добио. То се не спомиње ни у актима овог каптола од 18. септембра у коме се наводи да је Хуњади уведен у посед Дебрецина, Бесермења, Мункача, Берега, Ламбертсаса и Варија. Пре тога је док је боравио у Бесермењу, сам Хуњади 14. априла 1445. године издао повељу којом је вароши Мункач даровао права слободног града. Хуњади је, дакле, неколико месеци пре него што је у другој половини јула и првој половини августа био званично уведен у посед деспотових градова и вароши добијених у залог, држао сва та властелинства у својим рукама.²⁷⁴ Према томе, деспот је да би придобио Хуњадија морао да „купи“ његов пристанак како би заједно са њим преговарао са турским посланицима о миру. О томе је требало обавестити краља Владислава и кардинала Чезаринија. Преговори о склапању мира са Турцима били су једини начин да поново успостави своју државу.

²⁷³ „Castrum evrum Vilagosvár volatum cum oppidis Syry et Galsa, Mezth, Keres bányá alio nomine Cyberbányá, Kisbányá, alio nomine Medwepataka, item districtibus Kaladwa, Aramyag, Kapolva, Chwch, Feyer keres, Halmag, Ribilhe“: G. Fejer, Genus, 71-75; Chronica Ragusina Junii Resti, 289, наводи само „tutti li castelli e beni, datili dal re Sigismondo in Ungaria incambio di Belgrado“; У априлу 1445. године се Мункач, који је раније био Ђурђев, сада помиње као Хуњадијев посед: F. Pesty, Brankovics György, 22, 23, 32; Ч. Мијатовић, Деспот Ђурађ I, 337; Ј. Радонић, Западна Европа, 203, нап. 1; М. Спремић, Деспот Ђурађ, 288, нап. 80; Ђ. Бубало, Поседи српских деспота, 232; А. Крстић, Документи о угарским поседима, 128; Први сигуран податак да је град Ершомљо у поседу српског деспота је из 1431. године: А. Крстић, Вршац у средњем веку II deo: 15. – прва половина 16. столећа, ИЧ 60 (2011), 193 - 212; А. Крстић, Документи о угарским поседима, 127.

²⁷⁴ I. Teleki, Hunyadiak кога X, 159-164; Мункач и Дебрецин се помињу у Хуњадијевим рукама и касније: Codex Zichy IX, 108, 110; F. Pesty, Brankovics György, 32; У државном архиву у Будимпешти се чува исправа каптола у Ђулфехервару од 18. IX 1455. године о увођењу Хуњадија у посед: Ђ. Бубало, Поседи српских деспота, 232, нап. 11; Процедура увођења у посед неког имања добијеног у трајно власништво или у залог, обављана је у средњовековној Угарској по утврђеној правној процедури, у којој су важну улогу имала „места јавне вере“. Представници владара и „места јавне вере“ су о спроведеном поступку извештавали овлашћени каптол или конвент, који је о томе састављао одговарајући правни акт: А. Крстић, Документи о угарским поседима, 128-129, нап. 13; опширније о овоме: P. Engel, The Realm, 122 – 123; П. Рокаи, Историја Мађара, 33-34.

Краљ Владислав је посредно сазнао о овим преговорима од Ђурђевић посланика, Дубровчанина Паскоја Соркочевића, који је као и Дамјан Ђурђевић био са деспотом у Будиму, као деспотови саветници.²⁷⁵ Ипак, краљ Владислав је бар посредно прихватио преговоре са Турцима не да би склопио мир, већ да би добио на времену док сакупи крсташку војску и опреми флоту.²⁷⁶ Краљ је наводно 24. априла 1444. године у Будиму написао мировну поруку султану, а истовремено је уверавао млетачког посланика да је одлучан да поново зарати са Турцима. Зато није ни чудо што је кардинал Чезарини обавестио Венецију да ће краљ истог лета кренути у поход против Османлија.²⁷⁷ За то време Ђурађ је неуморно радио на остварењу свог циља. Успео је да у мају 1444. године угарско-српско посланство крене у Једрене. Уз пратњу од шездесет коњаника, предводио га је српски племић Стојко Гиздавић, у то време амбасадор краља Владислава. Са њим су били смедеревски митрополит Атанасије и канцелар Богдан који су ишли у име деспота Ђурђа.²⁷⁸

Гиздавић је имао овлашћење краља Владислава да закључи мир са захтевом да га султан потврди заклетвом, што је и краљ обећао да ће учинити када дођу турски посланици. Преговори у Једрену су трајали најмање недељу дана. Посланици су се прво обратили пашама, затим великом везиру Халил паши, а онда их је примио султан, коме су званично поднели мировни предлог. Султан је пристао да врати деспоту државу, али не и Голубац, који је држао од 1427. године због његовог

²⁷⁵ Паскоје је половином јула известио дубровачку владу да се краљ Владислав спрема да из Будима крене у Сегедин. Писмо је стигло 31. VII, па је дубровачка влада наредила Блажу Рањињи, свом посланику у Будиму да на двору учини све да Дубровчани добију Авлону (Валону). Ако буде опазео да ће бити склопљен мир нека учини све да и Дубровник буде укључен у тај мир: N. Jorga, Notes II, 402, 403 (заинтересованост за Валону); J. Gelcich – L. Thallóczy, Dipl. Rag, 457, 459; J. Радонић, Дубровачка акта и повеље, I/1 480-482; J. Радонић, Западна Европа, 205; М. Спремић, Деспот Ђурађ, 288.

²⁷⁶ Н. Inalčik, Pitanje Segedinskog mira i kriza turske države 1444. godine, preveo Ešref Kovačević, Sarajevo 1965, 269-306; 276-278.

²⁷⁷ N. Jorga, Notes III, 168; V. Fraknoi, Magyarország, 425; J. Радонић, Западна Европа, 183.

²⁷⁸ Ђиријако де Пициколи из Анконе (Ciriaco d' Ancona, Ciriaco Pizziccoli, 1390-1452), био је тада познати хуманиста и светски путник, послат од стране папе да прикупља обавештења о ситуацији на Истоку. На путу цару Јовану VIII са којим је био близак, срео је на Хиосу једног ђеновљанског посланика који је управо полазио у Једрене, прикључио му се и одустао од намере да иде у Цариград. Спремајући се да из Једрена крене у Цариград, сазнао је да се у Једрену очекује једна угарска делегација, па је свој боравак продужио како би је сачекао. Пратио је ток преговора. Када је потписан уговор, писао је Јанку Хуњадију. Затим је отишао у Цариград и био лепо примљен код византијског цара. У Цариграду је био и када је сазнао за догађаје код Варне: Fr. Pall, „Ciriaco d'Ancona e la Crociata contro i Turchi“, Bulletin historique de l' Academie Roumaine 20 (1937), 26-66; O. Halecki, The Crusade of Varna, 80, 87; Н. Inalčik, Pitanje Segedinskog mira, 272-273.

стратешког положаја (јер су са лађама Турци могли у свако доба упадати у Угарску, контролисати пловидбу Дунавом и одржавати везу са својим поседима источно од Ђердапа). Како посланство није хтело да попусти, угарски посланици су наговестили да без предаје Голупца уговор неће моћи ратификовати и одложили су свој одлазак за два дана, одређујући тиме рок за коначан договор.²⁷⁹ Како је морао са војском да крене против Ибрахим-бега, господара Караманије, султан Мурат II је попустио и пристао да се деспоту врати Деспотовина, укључујући и Голубац и Крушевац који није држао пре 1439. године. Деспот ће испуњавати своје вазалне обавезе (плаћати годишњи харач и слати помоћне трупе). Ослободиће се заробљеници – пре свега Махмуд Челебија и ослепљени Ђурђеви синови. Бугарска остаје султану, а влашки кнез Дракул ослобађа се обавезе да лично доноси трибут на Порту. Обе стране су се обавезале да неће прелазити Дунав и нападати једна другу. Уговор у Једрену је склопљен 12. јуна 1444. године на десет година.²⁸⁰

Пошто су утаначене одредбе споразума, султан је примио посланике у свечану аудијенцију. Том приликом султан је објавио писмо краљу Владиславу и заклео се над текстом уговора који је требало да ступи на снагу када га прихвате угарски сталежи и потврди краљ. Султан је тражио да се над текстом споразума зауну деспот Ђурађ, војвода Јанко Хуњади и краљ Владислав. Одмах је објављено да ће у Угарску отпутовати падишах (капицибаша) Балта-оглу Сулејман, наводно потурчењак бугарског порекла, да присуствује свечаном прихватању споразума и полагању заклетви. Једренски мир је пре свега био дело деспота Ђурђа. У посланству које би требало да буде првенствено угарско, од четири члана, тројица су били Срби, а Србин је био и главни преговарач, амбасадор краља Владислава. Он је најпре покренуо питање „о господину деспоту Ђурђу“, а главне тачке уговора односиле су се на Србију.²⁸¹ Деспот Ђурађ је молећи за мир, султану на име данка нудио

²⁷⁹ Н. Inalčik, *Pitanje Segedinskog mira*, 282; С. Ђирковић, *Голубац у средњем веку*, 18-20; М. Спремић, *Деспот Ђурађ*, 289.

²⁸⁰ Ducas, 273; Fr. Pall, *Ciriaco d' Ancona* 26-36, 61-66; O. Halecki, *The Crusade of Varna 1444*, 92-93; Н. Inalčik, *Pitanje Segedinskog mira*, 281-289; G. Škrivanić, *Zašto despot Đurađ nije učestvovao u bici na Varni 1444*, *VVM* 16 (1970), 227-230; X. Иналцик, *Османско царство*, 30; Р. Мантран, *Историја Османског царства*, 86.

²⁸¹ O. Halecki, *The Crusade of Varna 1444*, 13-31, 88; Н. Inalčik, *Pitanje Segedinskog mira*, 287.

половину прихода дајући уз то и прикладне дарове.²⁸² Како би споразум био пуноважан, деспот је требало да приволи угарског краља да га потврди и поштује. Иако је краљ Владислав био обавештен о преговорима деспота Ђурђа и Хуњадија са Турцима, иако се половином јула спремао из Будима у Сегедин где су га позвали деспот и Хуњади да тамо прими турско посланство, чини се да ипак није веровао да ће доћи до мира са Турцима.

Када је склопљен Једренски споразум, наоружани папски и млетачки бродови су испловили из Венеције. Почетком јула за њима су кренуле и ратне лађе бургундског војводе, а после дужег натезања придружиле су им се и дубровачке галије.²⁸³ Одлазак хришћанске флоте значио је даљи подстицај ратној странци у Угарској. Већ су се правили и планови о подели европског дела Османског царства који су за циљ имали успостављање латинског господарства на Истоку. Ратно расположење на Западу подгревале су повољне вести које су стизале из самог Османског царства. Цар Мурат II отишао је са војском у Азију против господара Караманије. Порта је одмах након постигнутог споразума у Једрену упутила посланство у Угарску. У пратњи од сто коња, предводио га је Мурату II одани Балта-Оглу Сулејман кога је пратио Грк Вранас који је примио ислам. Турски посланици су стигли у Сегедин крајем јула 1444. године (тачније 27. јула) након шест недеља путовања.²⁸⁴

Краљ Владислав и кардинал Чезарини напустили су Будим и приспели су у Сегедин 25. или 26. јула 1444. године и ту су сачекали турско посланство. Пошто је претходно наредио да се у Сегедину окупи војска, рачунао је да ће то приморати Турке на

²⁸² Chalcosandylas II, 89-90; Гл. Елезовић, Турски споменици I, 1135; М. Спремић, Турски трибутари, 24; М. Спремић, Деспот Ђурађ, 290.

²⁸³ Почетком јула у Млетке је стигло писмо кардинала Чезаринија (од 15. VI) у коме је тражио да се галије пошаљу Црним морем на доњи Дунав. Млетачки сенат је 2. VII 1444. године издао наредбу да се до Никопоља пошаље осим галија: Š. Ljubić, Listine IX, 201; Кардиналу Чезаринију су јављали да је осам галија папске флоте под заповедништвом Кондолмијера кренуло за Галипоље и да ће за њом кренути и осам галија млетачких, као и бургундске лађе: N. Jorga, Notes III, 176; Краљ Владислав је почеком јула (2. VII 1444) писао фирентинској општини да ће средином јула кренути преко Дунава у Турску: N. Jorga, Notes II, 404-405; Према томе краљ или није ништа знао о преговорима за мир почетком јула или не говори истину: J. Радонић, Западна Европа, 204-205; Средином јула наредио је краљ скупљање војске у Нађ Вараду (Nagy Varad), а 24. VII је путујући у Сегедин јавио босанском краљу Стефану Томашу да се спрема да крене да уништи Турке: N. Jorga, Notes II, 407; Б. Крекић, Учешће Дубровника, 152.

²⁸⁴ Ph. Callimachi, 501-503; J. Długosz, 649-650; Ducas, 270, Мурат је имао велико поверење у Балта-Оглија; O. Halecki, The Crusade of Varna 1444, 46, 48; H. Inalčik, Pitanje Segedinskog mira, 289; G. Škrivanić, Zašto despot Đurađ, 228; М. Спремић, Деспот Ђурађ, 291-292.

повољне услове мира, а ако до мира не би дошло, војска би одмах могла предузети операцију против Турака.²⁸⁵

У Сегедину је сазван сабор. Присутни су били и деспот Ђурађ и Јанко Хуњади. Пошто је сазвао сабор, краљ Владислав је у друштву кардинала Чезаринија, са великом пратњом кренуо турским посланицима у сусрет. Када су започели преговори са турском делегацијом, међу угарским политичким круговима постојале су две струје: за мир и за продужење рата. На сабору се већина угледних феудалаца противила настављању рата. Пољаци су тражили да се краљ Владислав врати у Пољску. Пошто са Запада нису стизали поуздани гласови да је хришћанска флота отпловила у Галипољски теснац, Хуњади је истицао да се миром добија више него ратом. Насупрот томе, краљева пратња и неки угарски феудалци у веровали да ће се овај подухват успешно развијати па су се залагали за наставак рата. Веровали су да ће тако младог краља подићи на најугледније место у целом хришћанском свету и ојачати његов положај у Угарској против његовог супарника цара Фридриха III. Вођа присталица рата био је један од краљевих саветника Никола Лошоцки.²⁸⁶ Дакле, одмах се показало да ће са ратификацијом уговора ићи тешко. Деспот Ђурађ је употребио сву своју умешност да посредује и приволи краља на ратификацију, а са друге стране водио је посебне разговоре са турским представником. Млади краљ се из више разлога дао наговорити да се поведе за деспотом и Хуњадијем. Султан је понудио повољне услове за мир, обећао је сталежима да ће тог лета доћи у Пољску, а поред краља на мир су били склони и неки угарски великаши, понесени сјајним понудама турског султана.

Краљ Владислав је тражио да Турци одмах испразне српске градове, а султанов посланик је инсистирао на заклетви краља, деспота и војводе. То објашњава што је Хуњади упутио у Једрене свога представника. Наиме, иако је био само војвода, за време преговора на султановом двору био је заступљен посебним изаслаником (кога је одобрио краљ) што је било у супротности са међународним правилима тога времена. Инсистирање да и Хуњади одвојено буде обухваћен уговором, јер је био стални вођа борби на Балкану, треба од стране Османлија, ради остварења истинског

²⁸⁵ Ч. Мијатовић, Деспот Ђурађ I, 381, стигли почетком јула; Ј. Радонић, Западна Европа, 207.

²⁸⁶ Ph. Callimachi, 500-502; M. Iohannis de Thwrócz, Chronica Hungarorum, 255; O. Halecki, The Crusade of Varna 1444, 74-78; H. Inalčik, Pitanje Segedinskog mira, 290.

мира – сматрати потребним. Као што је већ речено и деспотови велики поклони у Угарској учињени су да би придобио Јанка Хуњадија за мир. Хуњади је био централна личност која је имала најважнију политичку улогу.²⁸⁷ Али Хуњади је, када су османлијски представници тражили у Сегедину да положи заклетву одговорио: „Ја нисам никакав владар, ја сам само поданик“ и одбио је да положи заклетву. Турци су били вољни одмах да предају српске тврђаве. Тражили су да краљ положи заклетву на хостији (светом Христовом телу), што је хришћанска страна сматрала скрнављењем светости. Затим су се хришћани заклели на Јеванђељу, а Турци на Курану. Тако је крајем јула 1444. године био ратификован тзв. Сегедински споразум на десет година.²⁸⁸

Текст уговора Сегединског мира није сачуван, али о њему и његовим одредбама се сазнаје из других историјских извора: Према одредбама овог мира деспоту су уз плаћање данка враћена 24 града и део Албаније који је држао пре пада Смедерева. Уговор је обавезао султана да врати деспоту заробљене и ослепљене синове, да плати 100.000 златника и да са 25.000 ратника помаже Владислава. Угарска се обавезала да у току тих година неће нападати султанове територије, а Турци да неће прелазити Дунав и пустошити Угарску.²⁸⁹

Млетачко писмо од 4. јула у коме Млеци јављају да је флота отпловила за Галипоље, могло је стићи у Будим када је краљ већ отишао у Сегедин. У краљеве руке оно је могло доспети тек када је мир склопљен. Или другачије речено, турски посланици једва да су прешли угарске државне границе, у Сегедин је стигла млетачка порука од 4. јула из које се сазнало да је хришћанска флота отпловила за Галипољ. Кардинал

²⁸⁷ Ph. Callimachi, 502; V. O. Szekey, Hunyadi Janos első török Hadjáratai (1441-1444), Had történelmi közemények 20-22 (1919-1921); H. Inalčik, Pitanje Segedinskog mira, 287.

²⁸⁸ A. Bonfini, 467; M. Iohannis de Thwróc, Chronica Hungarorum, 255, 317-319, 320, каже да се заклео Хуњади, а не Владислав; Ph. Callimachi, 501-503, заклео се Владислав; J. Długosz, 649-651; Chalcocandylas II, 90; Ducas, 273, наводи Хуњадијеве речи и одбијање да се закуне; Ph. Challimachi, 166-168; Ч. Мијатовић, Деспот Ђурађ I, 384, наводи 13. јули; J. Радонић, Западна Европа, 208; М. Спремић, Деспот Ђурађ, 292; Историја српског народа II, 258.

²⁸⁹ J. Długosz, 650; О условима мира говори су у писму од 26. VIII 1444. године пољских сталежа краљу Владиславу о тек склопљеном миру. Ту се каже како је султан „astruxit Regnum Rascie, dominum Albanie et plures alias terras, indiebus et regimine aliorum b.m. Regum Ungariae occupatas, cum 24 castris insignibus, inter quae castrum Golubert, restituere, captivos relaxare, centum aureorum millia solve, et 25 millibus armatorum pro qualibet vestre Serenitatis guerra subsidio esse“: Ч. Мијатовић, Деспот Ђурађ I, 383, нап. 3; J. Радонић, Западна Европа, 208, нап. 1; Да су Турци испоручили деспоту градове види се у повељи краља Ладислава V Хуњадију од 30. I 1453, и у повељи војводи Николи Илочком од 1453. године: J. Teleki, Hunyadiak kora X, 352, 360; Гл. Елезовић, Турски споменици, књ. 1, 1330.

Чезарини дао је све од себе да примирје и заклетву коју је положио краљ Владислав учини неважећим.²⁹⁰

Сарадња деспота Ђурђа и кардинала Чезаринија давала је резултате докле год су им се политички интереси барем приближно поклапали. Разлаз је почео оног часа када је султан преко деспота Ђурђа понудио примирје хришћанским савезницима, окупљеним у Сегедину. Уз помоћ Хуњадија, деспот је успео да наговори краља Владислава да је примирје утаничи што је било праћено тек млаким протестом Чезаринија, јер је легат чекао вести о поласку и кретању хришћанске флоте. Показало се да папа и кардинал Чезарини имају сасвим другачију представу о циљевима и дометима крсташког рата и сарадњи са српским владарем, него деспот Ђурађ. За њега, превасходни циљ и сврха сарадње са папством, до 1439. године било је одбијање турских налета, а после пада Смедерева ослобођење земље. За папство, ово је било само споредан успутни циљ. Сарадњу са деспотом Ђурђем, оно је заснивало на делекосежним плановима ширења свог утицаја на Истоку што је у себи садржавало и потчињавање путем уније.²⁹¹

Питање да ли је краљ Владислав ратификовао мир још увек се може сматрати отвореним. У оба случаја, било да је Владислав потписао мировни уговор, а вероватно да јесте, или ако га није потписао, деспот је био везан примљеним обавезама и положеном заклетвом да га се придржава као и Турци, јер је уговор о миру, пре свега био деспотово и Хуњадијево дело.

Како се у хришћанском табору код Сегедина добро знало да је султан Мурат II након склапања Сегединског мира хтео да има одрешене руке у Малој Азији због сукоба са господарем Караманије, Кардинал Чезарини је истицао значај флоте ако буде спречила повратак турске војске у Европу.²⁹² Краљ Владислав је већ 4. августа 1444.

²⁹⁰ Папска флота је са две дубровачке галије стигла у млетачко пристаниште Модон 17. јула, али се ту задржала до 25. јула јер је вероватно чекала да дођу и бургундске лађе. Оне су из Крфа стигле у Модон 1. VIII, одакле су удружене галије могле кренути 2. VIII 1444. године: N. Jorga, Notes II, 406-407; Notes III, 184; J. Gelcich – L. Thallóczy, Dipl. Rag, 457-459.

²⁹¹ Ph. Challimachi, 501, каже да се кардинал није противио склапању мировног уговора; J. Długosz, 650, наводи да је мир закључен против воља кардинала; V. Fraknoi, Magyarország, 57-58; М. Антоновић, Папство и Србија, 60; Папа је процењивао да ће се источни хришћани ослободити власти Турака па је почетком 1444. године упутио у Влашку, Молдавију, Бугарску и Србију, викара, босанских фрањеваца инквизитора Фабијана „de Vachia“ да у тим земљама објави унију римске са православним црквама: М. Спремић, Деспот Ђурађ, 289.

²⁹² Ph. Callimachi, 504; J. Радонић, Западна Европа, 211.

године у Сегедину потписао повељу, којом се свечано обавезао заветом светом Тројству, Девици Марији и светим угарским краљевима да ће до 1. септембра са војском поћи преко Дунава код Оршаве како би још исте године истерао Турке из Европе.²⁹³

По наговору Чезаринија, краљ Владислав није говорио о склопљеном миру, већ га је приказао као покушај за мир, али на крају повеље каже да је мир ипак склопљен.²⁹⁴ Не може се поуздано рећи да ли је краљ самостално донео одлуку или је кардинал био пресудан. Јер, он је сегединској саборској господи одржао ватрени говор, одлучно се залагао за отказивање мира. Посебно је истакао да реч дата неверницима, без знања папе нема важност и никога не обавезује.²⁹⁵ О прекршеном миру, краљ Владислав је известио сталеже у Пољској који су га очекивали да се врати у своју земљу. Како би се оправдао зашто је прекршен мир који је био склопљен под повољним условима, краљ се правдао да су криви Турци који тобоже нису хтели испунити обећане услове и предати деспоту градове. То није било тачно јер је одлука угарског краља о новом рату донета пре него што је почела предаја градова.²⁹⁶

²⁹³ Текст повеље: J. Długosz, 654-657; N. Jorga, Notes III, 182-183; У повељи краљ Владислав каже: „Nihilominus quia nonnulli propter adventum oratorum amatorum imperatoris Turcorum ad nostram presentiam quia nobis fieri postularunt, ad huc obstantibus quibus cumque tractatibus aut praticis sue conclusionibus aut capitulis treu garum factis vel fiendis cum imperatore Turcorum.“

²⁹⁴ Краљево потврђивање мира била је само формалност: Fr. Pall, Autor de la Croisade de Varna: La question de la paix de Szeged et de sa rupture (1444), Academie Roumaine, Bulletin de la section historique, 22, Bucaresti 1941, 144-158, 145; „Примирје“ које краљ још није потврдио на основу тадашњег међународног права није имало снагу обавезе: O. Halecki, The Crusade of Varna 1444, 21, 66; Краљ није потврдио мир, већ су то учинили Ђурађ и Хуњади у Вараду: Fr. Pall, A Szegedi eskü és váradi béke adalek AZ, 1444, eu ese menytörténetéhez. Tarsadalom-és művelődéstörténet tanulmányok Malyusz Elémer emlékkönyu Budapest, 1984, 77-96; H. Inalčik, Pitanje Segedinskog mira, 289-306; G. Škrivanić, Zašto despot Đurađ, 228.

²⁹⁵ Ph. Callimachi, 505-508; J. Długosz 654, каже да су Јулијан и Јован VIII Палеолог подстицали на рат; A. Bonfini, 468-469; К. Михаиловић, Јаничарове успомене, 119, каже да су папа, звездознаници и Јанко „наговорили“ Владислава да прекрши примирје од „седам година“; Краткоћа времена од пет-шест дана од склапања до рушења Сегединског мира указује на то да је кардинал Чезарини на своју руку разрешио краља Владислава од држања заклетве: J. Радовић, Западна Европа, 212.

²⁹⁶ J. Радовић, Западна Европа, 214; H. Inalčik, Pitanje Segedinskog mira, 305; X. Иналчик, Османско царство, 31, каже да је Византија подстакла Угре на рат; М. Спремић, Деспот Ђурађ, 296.

3. Од обнове Српске деспотовине до смрти деспота Ђурђа Бранковића (1444 - 1456)

Још док је деспот био у Угарској, када је примио вест да је прекршен Сегедински мир и да се спрема рат против Турака, деспот се нашао у безизлазној ситуацији. Изгубио је све поседе у Угарској, а није вратио државу. Чим је сазнао шта се догодило у Сегедину обавестио је султана да је прекршен мир. Морао је да се одвоји од Угара и да са Турцима склопи сепаратни уговор. Споразум је закључио са турским посланством, по налогу из Једрена 15. августа 1444. године. У одсуности султана Мурата II државне послове је водио велики везир Халил паша са чијим је заробљеним братом Ђурађу лепо поступао. Одмах по склапању уговора деспот је са турским посланством напустио Угарску и 22. августа ушао у Смедерево. На краљевој повељи од 4. августа међу угарским великашима није било потписа деспота Ђурђа јер је са турским посланицима отишао да од Турака прими градове.²⁹⁷

Због склапања мира са Турцима за деспота су Угри говорили да је издао општу хришћанску ствар, да је прешао у табор Турака, руководећи се само својим интересима.²⁹⁸ Деспот је сматрао да Угри нису радили на томе да му поврате државу већ су користили његов тежак положај. Крсташким идеалима Угри нису могли срушити Османско царство чију моћ Угри нису довољно познавали. Неискреност је такође постојала на обе стране па кад је у Сегедину настао преломни тренутак, деспот Ђурађ и угарска господа сврстали су се на различите стране.

Развој догађаја текао је у правцу разлаза деспота Ђурђа и са Хуњадијем који је вешто маневрисао између деспота и краља Владислава настојећи да од једног и другог извуче корист за себе. Тако му је деспот уступио Вилагош због његовог залагања да се поново успостави „Regnum Rascie“. Са друге стране, краљ Владислав је Хуњадију обећао Бугарску ако буде учествовао у рату, па је Хуњади пристао на рушење мира.

²⁹⁷ „Умири се деспот с царем месеца августа 15“; „Прими деспот Србље и улази у Смедерево“: Љ. Стојановић, Родослови и летописи, 234; К. Михаиловић, Јаничарове успомене, 119; Предају Смедерева извршио је Балта-оглу Сулејман који је преговарао у Угарској: Н. Inalçik, Pitanje Segedinskog mira, 287-288, 305; G. Škrivanić, Zašto despot Đurađ, 229; М. Спремић, Деспот Ђурађ, 294; Историја српског народа II, 259; С. Мишић, Обнова Деспотовине и њене границе (1444 - 1459), Зборник „Пад Српске деспотовине 1459. године“, Научни скупови САНУ, књ. СXXXIV, Одељење историјских наука књ. 32, Београд 2011, 63-73.

²⁹⁸ Ph. Callimachi, 505, 508.

Бугарска је остала султану па је Хуњади у краљеву повељу додао клаузулу да ће се са својом војском наћи на доњем Дунаву 4. или 5. септембра 1444. године. При томе није вратио деспоту поседе које је добио као поборник мира. Као поборник рата очекивао је нову добит. Због тога је неповерење између Ђурђа и Хуњадија у наредном периоду израсло у отворен сукоб. Можда је Хуњади био и стварни покретач закулисне и неискрене политике према Османлијама.²⁹⁹

Вести о склапању и рушењу мира Млеци су добили 8. или 9. септембра преко писама кардинала Чезаринија и млетачког посланика Регвардатиса из Варадина од 12. и 14. августа 1444. године.³⁰⁰ У Дубровнику се за Сегедински мир сазнало 10. септембра када је сенат донео одлуку да се дарују курири деспота Ђурђа „*qui portaverunt litteras domini despota nova pacis*“ continentes.³⁰¹

Према мировном уговору деспот Ђурађ се учврстио на својој земљи, поново је управљао тврђавама и градовима као и раније, али се морао покоравати султановим заповестима које буду долазиле са Порте, затим морао је да сваке године на име данка шаље султану три милиона акчи.

Према пољском хроничару Јану Длугошу, српском деспоту су поред престонице Смедерева били предати Голубац, Жрнов, Крушевац, Ковин, Северин, Ново Брдо, Сребреник, Островица, Сурина, Козник, Копријан, Прокупље, Лесковац, Зеленград, цела Рашка и делови Албаније.³⁰² Најновијом детаљном анализом и истраживањем показано је да Длугошеви искази нису сасвим поуздани. Наиме, градови Северин и Ковин у Полимљу нису припали деспоту јер у том делу Полимља границе Деспотовине нису прелазиле на леву обалу Лима ни раније, ни после 1444. године већ су ти градови припадали Стефану Вукчићу. Након 1444. године Турци су задржали не само Ниш, већ и све територије које су освојили 1427/1428. године укључујући Козник, Крушевац и Липовачко крајиште. Топлицу и Дубочицу је Мара

²⁹⁹ Н. Inalčik, *Pitanje Segedinskog mira*, 302; М. Спремић, *Деспот Ђурађ*, 293.

³⁰⁰ Кардинал Чезарини и млетачки посланик Регвардатис су се са краљевом војском налазили код Варадина одакле су известили млетачки сенат о догађајима између 28. VII и 4. VIII 1444. године: Š. Ljubić, *Listine IX*, 212; N. Jorga, *Notes III*, 187.

³⁰¹ N. Jorga, *Notes II*, 403. нап. 2.

³⁰² J. Długosz, 650; О обнови *Regnum Rascie* пише М. Iohannis de Thwócz, *Chronica Hungarorum*, 254 - 255; Љ. Стојановић, *Родослови и летописи*, 235, помиње се Купиново; Гл. Елезовић, *Турски споменици I*, 1133, 1134; К. Михаиловић, *Јаничарове успомене*, 116, наводи да је Мурат вратио деспоту Смедерево и све градове; М. Орбин, *Краљевство Словена*, 116, да се деспот Ђурађ обавезао да ће султану Мурату II бити вечни пријатељ и савезник.

Бранковић донела султану као мираз још 1433. године. Петрус је заузет 1428, и био је под Турском влашћу до 1439. године као и Голубац. За Петрус нема директних вести, али се помоћу посредних података може закључити да је углавном припадао Деспотовини. Сребрницу је босански краљ Стефан Томаш отео Турцима у мају 1444. године, па је тако дошло до промене на западној граници Деспотовине. Након њене обнове, босански краљ је одбио да деспоту Ђурђу врати Сребрницу, али је деспоту ипак успело, али за кратко време, да је врати у пролеће 1445. године. Након пада Деспотовине 1439. године, Стефан Вукчић је запосео Горњу Зету, а Млечани деспотове поседе у Доњој Зети. Након обнове Српске деспотовине, Стефан Вукчић је вратио деспоту сва места која је држао у Горњој Зети са Соколом и Медуном. Деспотове снаге су ове градове поселе у новембру 1444. године. Али Млечани су одбили да врате деспоту Ђурђу поседе у Доњој Зети. Западна и јужна граница Деспотовине су претрпеле велике промене 1455. године. Што се тиче северних граница, деспоту Ђурђу су враћени Голубац и Вишесав па је граница избила на Дунав, а и како је Мачва припадала деспоту, граница је избила и на Саву. Граница је полазила са Дунава нешто западније од Гроцке, ишла северније од Авале јер је Жрнов након 1444. године припао деспоту Ђурђу и то ће након 1458. године бити државна граница између Угарске и Турске. Граница је затим ишла северније од данашњег Рипња (Рудишта), па према данашњем Обреновцу и излазила је на Саву.³⁰³ Али, градови су били порушени, земља опљачкана, становништво повређено. Поред враћања Србије извршена је и размена заробљеника. За Махмуда Челебију био је плаћен откуп. Ђурђу су враћени синови Гргур и Стефан. Први је провео у турском ропству око пет, а други пуних девет година. Када је имао око четрнаест година, Стефан је на Порту послат 1435. године као јемство очеве верности. У односу на Турке ослепљена браћа нису имала исти став. Гргур је касније са њима сарађивао и покушао да уз њихову помоћ дође на српски престо, а Стефан је остао њихов највећи противник.³⁰⁴

³⁰³ С. Мишић, *Обнова Деспотовине и њене границе (1444 - 1459)*, 63 – 73; 64, 66, 68, 70, 71, 72.

³⁰⁴ Махмуд Челебија је: „Жив и здрав доведен у престоницу“: Гл. Елезовић, *Турски споменици* 1, 1136; Када је деспот видео своје ослепљене синове њега је „обузела таква туга да је скоро хтео да се сруши на земљу“: *Троношки родослов*, 103-104; М. Орбин, *Краљевство Словена*, 117.

Област Бранковића је и након обнове Деспотовине задржала свој ранији положај који је имала према Порти. У њој су остали турски чиновници и посаде. Када су се Дубровчани жалили да турски „склав“ у Приштини спречава извоз сребра, деспот Ђурађ им је рекао како за област која је била „блажене успомене господина Вука Бранковића, његовог покојног оца има посебне уговорне обавезе према султану“ и да ако буду радили супротно тим одредбама излажу се опасности да претрпе штете.

Према савету деспота Ђурђа, Дубровчани су из области његовог оца су морали извозити робу у тајности.³⁰⁵ Неке крајеве које му је поново признао султан оспорили су деспотови суседи. Били су то Сребрница и Зетско приморје. Сребрница је од маја 1444. године држао нови босански краљ Стефан Томаш кога је признао угарски краљ Владислав. Али Томашу је круну оспорио гроф Улрих II Цељски јер је према уговору између краља Твртка II и Хермана Цељског из 1427. године, босанска круна требало да припадне Цељским. Босански краљ био је у сукобу и са војводом Стефаном Вукчићем. Посредством Дубровчана, поведени су били преговори између деспота и босанског војводе у септембру 1444. године. У октобру су склопили уговор о пријатељству по коме је војвода вратио српском деспоту Горњу Зету.³⁰⁶ Млечани су, међутим, одбили да врате деспоту Ђурђу места у Зетском приморју.

Деспот са њима није имао много времена да води преговоре јер су на помолу били много крупнији догађаји. Преговори са Млечанима били су одложени за наредну годину.

Султан Мурат II је још увек ратовао у Анадолији против господара Караманије. У позно лето у Једрену су избили немири верске природе, као и побуна јаничара који су тражили веће плате па су чак и спалили део престонице.³⁰⁷

Краљ Владислав и кардинал Чезарини су се увелико спремали за рат како би по обећању прешли Дунав почетком септембра. Али са прикупљањем војске је ишло споро. Многи заповедници су се услед склопљеног мира разишли са својим четама, тако да је војска била бројчано мања, а није било ни финансијске помоћи деспота Ђурђа. Постојала је опасност да ће флота, која је крајем августа стигла у Галипољ,

³⁰⁵ М. Спремић, Деспот Ђурађ, 299.

³⁰⁶ С. Ђирковић, Херцег Стефан Вукчић, 80; М. Спремић, Деспот Ђурађ, 300.

³⁰⁷ К. Михаиловић, Јаничарове успомене, 117-118; Ф. Бабингер, Мехмед Освајач, 32-34; Х. Иналцик, Османско царство, 31.

ако буде дуго чекала сувоземну војску остати без хране. Тада би напустила Галипољски теснац и пустила Турке да из Азије пређу у Европу. Међутим, и сама хришћанска флота је ипак стигла касно, па су сматрали да је можда хришћанска војска већ прешла Дунав, па зато на доњи Дунав нису слали део својих галија. Хришћанска војска имала је око 16.000 коњаника и 2.000 кола. Према плану Чезаринија, она је требало да до Галипоља стигне доњим Дунавом где би је тада чекала хришћанска флота и евентуална помоћ византијског цара. Према том плану постојале су две могућности: да се иде преко Влашке или преко Београда.³⁰⁸ Иако је угарски краљ позвао деспота Ђурђа у рат, пут преко Српске деспотовине није био могућ. Деспот је преко изасланика кога је послао краљу одбио учешће, јер је сматрао да је војска недовољно припремљена и малобројна у односу на турску силу. Са друге стране, султан га је обавезао по уговору на верност па би учешћем у рату, у случају пораза, изгубио државу.

Краљ Владислав би можда и прихватио Ђурђев савет, али Хуњади је био за наставак борбе. Након што су Угри одбили деспотов савет, он је јавио султану да је угарска војска кренула против њега.³⁰⁹ У другој половини септембра, краљ Владислав и Чезарини кренули су у крсташки поход. Хуњади им се придружио на југу. Заобилазећи Србију, угарска војска је преко Влашке, прешла доњи Дунав код Оршаве, а затим преко Видина и Никопоља продрла на турску територију.³¹⁰ Чим је султан Мурат II добио вест да су Угри прекршили мир, он је са господарем Караманије склопио мир и тајно ноћу, кренуо са војском у Европу. Хришћанске галије (две бургундске и две дубровачке) су се тада налазиле у Галипољском теснацу,

³⁰⁸ М. Динић, Грађа II, 56.

³⁰⁹ *Chronica Ragusina Junii Resti*, 291, каже да је Владислав хтео да уз себе има и Ђурђа и Хуњадија: *Chalcocandylas II*, 97-98; К. Михаиловић, Јаничарове успомене, 119-120; Каже да је војска са краљем стигла преко Београда у Смедерево, где га је деспот даровао са 50.000 дуката, да га је деспот молио да се врати кући, али Хуњади „је имао више власти него краљ па је одлучио да се борба настави“: Ј. Калић – Мијушковић, Београд у средњем веку, 120: Београд је овом приликом био по страни угарског похода.

³¹⁰ М. *Iohannis de Thwrocław*, *Chronica Hungarorum*, 256-257, не наводи датум; Ph. Callimachi, 509, краљ је оставио Сегедин 22. X, а прешао је Дунав код Оршаве 9. XI 1444. године; О томе да је 20. IX угарска војска започела прелаз код Оршаве из Будима је јављено у Млетке 6. X, онда су Млеци известили папу 19. X, а папа је одговорио 1. XI радујући се што је војска прешла Дунав: „sine ulla hostium resistentia“: N. Jorga, *Notes III*, 188-189; Ч. Мијаговић, Деспот Ђурађ II, 20, каже да је краљ из Сегедина отишао 20. IX, а 3. X да је прешао Дунав код Оршаве; Ј. Радонић, Западна Европа, 218, наводи 20. IX, да је тада хришћанска војска стигла у Оршаву; М. Спремић, Деспот Ђурађ, 302, наводи другу половину септембра.

а планирано је да заузму Босфор како султан не би пребацио војску. Чим су галије заузеле позиције на Босфору, појавили су се на азијској обали Турци. Султан се није усудио да пребацује војску преко Галипољског теснаца где је било више од двадесет хришћанских галија, већ је дошао до Босфора. Хришћани – Ђеновљани су му дали тридесет великих барки, а уједно команданту султанових турских чета Халилу испоручили султанову заповест, да са балистама и бомбардама дође на обалу Босфора. Због уског Босфора галије тако не би могле спречити прелазак Турака, ако би их Турци напали с азијске и европске стране. Заповедник хришћанских галија, Жан Ваврин (Jean de Wawrin) упутио у Цариград изасланика да тражи помоћ. Халил паша је са 7-8.000 људи стигао на европску страну Босфора. Помоћ су му за новац пружили Ђеновљани. Сутрадан се на азијској обали појавио султан са војском. Хришћанске галије су у почетку покушале да спрече султанов прелазак на европску страну. Али захваљујући јакој бури која је поломила хришћанима галије на Босфору, Турци су успели да пређу на европску страну.³¹¹

У то време кружиле су различите вести о узроцима који су Турцима омогућили прелаз у Европу. Вероватно је да су Турци прешли Босфор зато што је мали број хришћанских галија био одређен да пази на босфорски теснац, а ни галије у Галипољу нису биле довољно снабдевене храном.³¹² Пошто је прешао Босфор, султан се упутио у Једрене где је сазнао да се хришћанска војска налази код Никопоља. После краћег задржавања у Једрену, појачан тракијским трупама пошао је у сусрет хришћанима и већ се 9. XI улогорио код Варне, насупрот хришћанском табору. Сутрадан, 10. новембра 1444. године, сукобиле су се две војске. На десном крилу хришћанске војске, којом је командовао великоварадински бискуп Иван, били су кардинал Јулијан Чезарини са својим крсташима, јегарски бискуп Розгоњи, босански бискуп и бан Франко Таловац. У средини војске био је краљ Владислав са својим трупама. На левом крилу био је Хуњади. Турска војска је бројала између 60-80.000 војника. На десном крилу била је турска коњица из Европе, а на левом из Азије. Битка је започела на десном крилу хришћанске војске кога су Турци са бока изненада

³¹¹ Ј. Радонић, Западна Европа, 220-223; С. Imber, *The Crusade of Varna, 1443-1445*, Crusade Texts in Translation 14, Ashgate 2006, 112-137, 125.

³¹² Ј. Радонић, Западна Европа, 225-227; М. Спремић, Деспот Ђурађ, 303; С. Imber, *The Crusade of Varna*, 127, 129.

напали. Пошто су Угри успели да потисну азијску коњицу, требало је потиснути и ону на турском десном крилу са којом се хришћанска коњица на левом крилу већ упустила у жестоке борбе. Пошто је Хуњади дао савет краљу Владиславу да са својим четама остане као резерва на окупу јер је требало сломити отпор јаничара, пожurio је у помоћ хришћанској коњици на левом крилу.

Међутим, неискусни краљ Владислав се по наговору околине само са својом четом упустио у бој са јаничарима иза којих је стајао султан Мурат II са својом свитом. Када је краљев рањени коњ пао, Турци су Владиславу одрубили главу. Под ударима јаничара, пораз хришћана био је страховит. Осим краља Владислава који је имао тада двадесет година, погинули су кардинал Чезарини, јегарски и великоварадински бискупи. Када се султан већ спремао на повлачење, пред њега су јаничари донели краљеву главу. Тада ју је султан натакао на копље да је сви виде, а затим ју је у једној посуди напуњеној медом послао у Брусу. Усхићено становништво је у свечаној поворци чекало пред градском капијом. Затим су главу краља Владислава опрали у реци Нилуфер, а онда је натакли на колац и носили по улицама старе турске престонице. На глас о краљевој погибији у хришћанској војсци је завладала паника. Хуњади је побегао са бојног поља у Влашку. Влашки војвода Влад Дракул који се одметнуо и пришао Турцима, ухватио је и утамничео Јанка Хуњадија. Пристао је да га пусти тек на залагање угарских сталежа.³¹³ С Истока су у западну Европу стизале различите вести о бици код Варне и судбини краља и Чезаринија. Када је потврђена њихова погибија, почели су да се траже кривци. Једни су видели Божју казну за повреду наводне сегединске заклетве положене на Јеванђељу.

Други су окривљивали Ђеновљане и Млечане за превоз Турака преко Босфора. На листи криваца био је и српски деспот Ђурађ, који је био оптуживан што је одбио да учествује у бици и да је спречио Ђурђа Кастриота Скендербега да помогне

³¹³ О бици код Варне: Ph. Callimachi, 513-514; M. Iohannis de Thwrócz, *Chronica Hungarorum*, 255-257; A. Bonfini, 470-477; J. Długosz, 665 – 671; Гл. Елезовић, *Турски извори*, 23-24; Љ. Стојановић, *Родослови и летописи*, 235, „Излезе крал Владислава и Јанкоул воевода и би бои на Варне и погибе крал Владислав“; К. Михаиловић, *Јаничарове успомене*, 122-123; М. Орбин, *Краљевство Словена*; Ј. Радонић, *Западна Европа*, 229-230; O. Halecki, *The Crusade of Varna*; G. Škrivanić, *Zašto despot Đurađ*, 227-230; X. Иналцик, *Османско царство*, 31; М. Спремић, *Деспот Ђурађ*, 303-304; C. Imber, *The Crusade*, 131-133.

крсташе.³¹⁴ Битка код Варне је решила будућу судбину Цариграда осигуравајући тако превласт Турака у југоисточној Европи.

Чим се Хуњади ослободио тамнице одмах је почео ковати планове како да среди прилике у Угарској и поново преузме акцију против Турака. У фебруару 1445. године, био је у Стоном Београду где се споразумео са острогонским надбискупом Сечијем, веспримским Матијом, палатином Хедерваријем и Николом Илочким да се духовни и световни магнати позову на сабор у Пешту 4. априла и да ће се онда решавати питање престола и донети мере за одбрану од Турака. Крајем априла 1445. године сабор је донео одлуку да се не бира нови краљ, већ је за краља признат Ладислав V Посмрче, уз услов да га његов рођак и тотор цар Фридрих III Хабзбуршки врати са круном у Угарску. До тада, Угарском ће управљати савет који је изабрао сабор, а извршну власт имала су седморица капетана.³¹⁵ Ипак, Ладислав је био још дете и није могао водити државу као ни борбу против Турака.

Деспот Ђурађ, његов зет Улрих II Цељски, Јован Јискра, острогонски надбискуп као и још неки духовни и световни магнати, подржавали су Ладислава Посмрчета. У току 1445. године, деспот је Ладислава признао за легитимног угарског краља и затражио потврду својих поседа. Истовремено је обавестио цара Фридриха III о његовој привржености краљевој странци коју нису подржавали угарски кругови, јер су зазирали од превласти Немаца.³¹⁶ Борба против Турака је и даље била поверена Јанку Хуњадију. Иако је након битке код Варне изгубио на актуелности, план о продору хришћанских бродова у Дунав је још постојао и чекао своју реализацију. Већ 11. маја 1445. године писао је Хуњади папи како сматра да је свети задатак рат против Турака и молио је од њега помоћ. Писмом од 9. јула папа је рекао да је наредио кардиналу Кондолмијерију да са флотом уплови у доњи Дунав и да помогне сувоземној војсци. Објавио је и опроштај греха свима који буду ишли и ратовали против Турака.³¹⁷

³¹⁴ Дубровчани нису у јануару 1445. године поуздано знали о поразу на Варни, а у фебруару 1445. године били су још у недоумици да ли је краљ Владислав жив или не: J. Gelicich – L. Thallóczy, *Dipl. Rag.*, 461; N. Jorga, *Notes II*, 408; Папа је 1. II 1445. године босанским фрањевцима дао кардиналу не говоре као о покојнику јер се држало да је можда жив: E. Fernendžin, *Acta Bosnae*, 191; И. Руварац, Ђурађ Вуковић, деспот српски и Ђорђе Кастриот Скендербег, вођа Арбанашки године 1444, 1-13; *Летопис МС*, књ. 212, св. 2 (1902), 1-13.

³¹⁵ *Codex Zichy IX 91*; Katona, *Historia Critica XIII*, 416, 426; P. Engel, *The Realm*, 288.

³¹⁶ S. M. Ćirković, *Staleška država i pokušaj centralizacije*, 54; М. Спремић, Деспот Ђурађ, 311.

³¹⁷ J. Teleki, *Hunyadiak kora I*, 477; J. Радонић, *Западна Европа*, 238.

У лето 1445. године Хуњади је упао у Влашку, потиснуо турског вазала војводу Дракула и на престо довео као угарског вазала војводу Дана. У вези са том његовом акцијом био је и покрет удружене хришћанске (папске и бургундске) флоте која је чекајући угарску офанзиву према папином упутству, почетком јула кренула из Цариграда према Влашкој.³¹⁸

Након што је флота упловила у Дунав, средином септембра 1445. године дошло је код Никопоља до сусрета ових бродова са Хуњадијем и влашким четама како би се договорили о заједничкој борби против Турака.³¹⁹ Пошто Хуњади није успео да заузме град папски и бродови пловили су узводно како би заштитили повлачење Угара и Влаха. Почетком октобра, незадовољни постигнутим резултатима, али и због несташице хране, ови бродови су кренули ка Цариграду, а онда преко Дубровника су стигли Млетке 10. јануара 1446. године. Пошто је акција хришћанских сила пропала, Млетачка република је, не верујући у срећан исход нове експедиције настојала да регулише своје односе са Турцима. Са младим султаном Мехмедом је склопила мир у Једрену 25. фебруара на основу ранијег уговора од 1430. године. На захтев Млечана, мир је потврдио и султан Мурат II 10. септембра исте године.³²⁰ Свему томе Хуњади није поклањао довољно пажње. Због своје упорне борбе против неверника, био је у Угарској веома популаран. На сабору у јуну 1446. године био је изабран за државног намесника са титулом губернатора Угарске, у име малолетног краља Ладислава. Тако се Хуњадију пружио прилика да освети Варну. Али изгледи да се настави крсташки рат настави били су мали. Након Сегединског мира није имао више ни исту политику са српским деспотом.

Након битке код Варне, деспот Ђурађ је владао Србијом као веран султанов вазал. Мурат II се повукао у Анадолију, а престо је препустио тада тринаестогодишњем сину Мехмеду да влада царством према саветима великог везира Халил паше. Деспот Ђурађ се тада посветио сређивању односа са Млечанима јер се није мирио са губитком градова у Зетском приморју. Док је још био у Угарској, Млечани су

³¹⁸ Заповедник папске флоте кардинал Кондолмијери још је био у Цариграду 4. VII 1445. године одакле је тог дана упутио писмо Млечанима: N. Jorga, Notes III, 202, што значи да је кренуо након тог датума.

³¹⁹ О томе је Хуњади писао папи 29. XI 1445. године: S. Katona, Historia Critica XIII, 451; J. Teleki, Hunyadiak kora I, 477.

³²⁰ N. Jorga, Notes II, 417-420; Notes III, 206 (10. I 1446), 213-215 (10. IX 1446); J. Радонић, Западна Европа, 239-242.

престали да му исплаћују годишњу провизију од 1.000 дуката. На вест о Ђурђевој поседу Горње Зете, Млечани су изразили чуђење због његових поступака напомињући да су учинили само оно што је деспот од ње тражио, а то је да заштити његове земље од Стефана Вукчића. Како је Венеција настојала да се сваки неспоразум реши мирним путем, тражила је да деспот упути посланике на преговоре. У пролеће 1445. године деспот је упутио посланике на преговоре. Иако су Млечани истакли да са деспотом желе мир и пријатељство, одбили су да врате заузета места јер су их силом отели од Стефана Вукчића, а становништву обећали да их неће ником предати. Када су српски посланици изјавили да ће њихов господар сам остварити своја права, сенатори су одлучили да никако не улазе у сукоб јер је деспот јак и да му је савезник војвода Стефан Вукчић. Зато су одлучили да сами упуте посланике српском деспоту. На крају су ипак прихватили да један од српских посланика претресе деспоту млетачки став. Српски посланик их је уверавао да ће се постићи добро решење, јер је деспот Ђурађ „поштен и правичан човек“. У другој половини јуна српски посланици су отпутовали и оставили сенаторе да спорна питања реше мирним путем.³²¹ Ипак, деспот је морао да заустави акцију према Млечанима јер га је у мају напустио савезник Стефан Вукчић и у јулу се приближио Млечанима и са њима склопио мира 23. августа 1445. године.³²² Док је био у савезу са Вукчићем, деспот је у пролеће 1445. године успео да поврати Сребрницу, али на кратко. У пролеће 1446. године, деспот је посредовао како би Дубровник и Стефан Вукчић решили несугласице. Али када је Стефан Вукчић своју кћер Катарину удао за босанског краља Стефана Томаша, дошло је међу њима до измирења. Вукчић се такође измирио и са турским султаном. Како су краљ и деспот били у непријатељским односима, одмах су били поремећени и односи између деспота и војводе. Пре јесени 1446. године, поново је босански краљ завладао Сребрницом. Ипак, краљ и деспот су успели да се нагоде да у граду обојица имају своје чиновнике, да деле приходе од царина, кују новац са два лика. Али то је трајало кратко и сукоб је био неизбежан.³²³

³²¹ Š. Ljubić, Listine IX, 214, 220-221; М. Спремић, Деспот Ђурађ, 305-307.

³²² Š. Ljubić, Listine IX, 225-229; С. Ћирковић, Херцег Стефан Вукчић, 89-90.

³²³ У пролеће 1445. године краљ Томаш је од папе Евгенија IV тражио да разреши брак са његовом првом женом па му је овај то и дозволио повељом од 28. VI 1445. године: А. Theiner, Vetera

Након обнове српске државе, дубровачке власти су сматрале да је потребно да деспоту упуте посебно посланство и траже потврду ранијих повластица. Користили су присуство Паскоја Соркочевића и Дамјана Ђурђевића на деспотовом двору да би подржали њихове молбе. У априлу су изабали поклисаре и у јулу су на пут кренули Никола Тамарић и Анреја Бобаљевић. У Смедереву су на деспотовом двору они водили преговоре више од месец дана и о свему су обавештавали родни град одакле су им стизала додатна упутства као и нова писма за деспота. Преговори су били успешно завршени и деспот је 17. септембра 1445. године у Смедереву издао свечану повељу Дубровчанима. Она је у потпуности представљала потврду старе из 1428. године. Прву повељу је издао као „господин Србљем деспот Ђурађ“, а у другој су поменути и „синови господства ми Гргур, Стефан и Лазар“. Истог дана, деспот је Дубровчанима издао и другу повељу која се углавном односила на Сребрницу. Њоме је вратио „закон“ који је био на снази у време деспота Стефана „и господства ми кад примих Сребрницу“. Укинуо је нове одредбе које је сам донео када је ступио на власт. Загарантовао је Дубровчанима слободну куповину и извоз сребра по целој својој држави сем у Смедереву.

Деспот се посебно обавезао да неће бити нових царинских места где их није било ни у време деспота Стефана. Истакао је да ће нове повластице важити у време „господства ми и синова господства ми, Гргура, Стефана и Лазара“. На повељи су се потписали исти „милосници“.³²⁴ Обе добијене повеље дубровачке власти су доставиле својим поданицима у Новом Брду. После обнове Деспотовине, Ново Брдо није вратило стару славу јер је као привредно средиште ојачало Смедерево које је све више привлачило Дубровчане, па је и њихова колонија у њему нагло порасла.³²⁵ Дубровчани су настојали да регулишу своје односе са султаном који су били поремећени због учешћа дубровачких галија у хришћанској флоти. Како је султан упорно тражио харач, Дубровчани су молили деспота да им помогне да регулишу

Monumenta Slavorum Meridionalium I, 388-389; С. Ђирковић, Херцег Стефан Вукчић, 87, 92; С. Ђирковић, Историја средњовековне босанске државе, 281.

³²⁴ На повељи су се потписали велики челник Михаљ, челник ризнички. Паскоје и логотет Богдан: Љ. Стојановић, Повеље и писма I/2, 30-32; *Chronica Ragusina Junii Resti*, 293; Челник ризнички Паскоје Соркочевић био је одан деспоту и његов први саветник. На Смедеревској кули деспот је поставио Соркочевићев грб и дао му земље у Топлици: *Chronica Ragusina Junii Resti*, 295; М. Орбин, Краљевство Словена, 115.

³²⁵ Д. Ковачевић – Којић, Дубровачка насеобина у Смедереву, 103-119.

своје односе према Турцима. Деспот им је изашао у сусрет и у Једрене је упутио посланство. Оно је добило обећање да ће Дубровник бити ослобођен новчаних обавеза које је преузео 1442. године и да ће његовим поданицима бити дозвољена слобода трговине у Османском царству. Дубровчани нису били задовољни само обећањима већ су тражили да им султан изда повељу. Почетком 1446. године упутили су деспоту писмо о томе па је убрзо деспот у Дубровник упутио свог челника Паскоја Соркочевића, а за њим и Дамјана Ђурђевића.

Преговори су вођени од фебруара до маја као и преписка са деспотом у Смедереву. Почетком маја 1446. године, Соркочевић и Ђурђевић су кренули у Србију носећи деспоту поклон од 15.000 дуката за трошкове које је већ имао у Једрену.

У лето 1446. године деспот је у Једрене упутио ново посланство, али баш у време када је Мурат II поново преузео власт, па су се посланици вратили необављена посла. Крајем 1446. или почетком 1447. године, деспот је упутио у Једрене нове посланике како би посредовао у регулисању односа Дубровника и Турске. Захваљујући поверењу и угледу које је због кћерке Маре уживао код султана Мурата II, Дубровчани су половином 1447. године регулисали своје односе са султаном што се може видети из њиховог писма Паскоју Соркочевићу и Дамјану Ђурђевићу од 18. августа 1447. године.³²⁶

Почетком 1446. године деспот Мореје Константин Драгаш је у својству посредника започео преговоре око женидбе Лазара, сина деспота Ђурђа, са Јеленом, кћерком свог брата деспота Томе и братаницом византијског цара Јована VIII Палеолога. Снаху је изабрала деспотица Јерина. Одлучено је да невеста преко Дубровника дође у Србију. На захтев деспота Ђурђа, челник Паскоје Соркочевић и Дамјан Ђурђевић, допутовали су из Смедерева у Дубровник како би се организовао превоз, дочек, боравак и испраћај сватова и будуће снахе деспота Ђурђа.

Опрема и наоружавање галија били су о деспотовом трошку, а галије су набављене током лета 1446. године у Венецији и позајмљене деспоту Ђурђу у знак захвалности

³²⁶ О овим догађајима видети код: F. Miklosich, Mon. Serb, 433-437; Chronica Ragusina Junii Resti, 295; N. Jorga, Notes II, 409, 412, 419-420, 421, 423; У писму од 18. августа 1447. године Дубровчани кажу „lo imperador turcho per mezo despoto aver fato con noy bona рахе, la qual a zurato de observar: N. Jorga, Notes II, 419-420, 421, 423; Ј. Војновић, Дубровник и Османско царство, 36-38; Engel – Stojanović, Povijest Dubrovačke republike, 105; И. Божић, Дубровник и Турска, 104-109; М. Спремић, Деспот Ђурађ, 309-315.

за његово заузимање за Дубровчане на Порти.³²⁷ Под заповедништвом Николе Кабужића, Алвиза Растића и Николе Гундулића, са посадом и веслачима испловили су на галиојама сватови из Србије (на којима су били дубровачки и угарски грбови) 22. септембра 1446. године из Дубровника према Мореји. Ту је младу сватовима предао њен отац Тома Палеолог. У октобру 1446. године из Кларенце је на дубровачким галијама Јелена кренула у Српску деспотовину. Чим је Јелена стигла у Дубровник, 28. октобра 1446. године, поздравили су је дубровачки кнез, неки чланови владе, властела јер дубровачка већа нису тог дана заседала. Након седам дана боравка у Дубровнику, Јелена Палеолог и угледна српска прања кренули су свечано испраћени 4. новембра за Смедерево. У Смедереву су се младенци први пут видели. Јелена је тада имала 15, а Лазар између 20 и 25 година. Свадба је прослављена 18. децембра 1446. године, у исти дан када су се венчали деспот Ђурађ и Јерина.³²⁸ Склапање брака је имало државно-правни смисао. Избор невесте није био случајан. Обезбеђивао је Лазару деспотску титулу. На свечаност, у Смедерево је допутовао Георгије Филантропин, изасланик византијског цара, исти онај човек који је 1429. године крунисао и Ђурђа деспотским венцем. Својом жендибом Лазар је постао наследник српског престола и очев савладар.³²⁹

Док су још боравили у Дубровнику, деспотове војводе Дмитар Крајковић и Радоје Твртковић званично су упутили позив Дубровачкој републици да пошаље поклицаре на свадбу. Иако је дубровачки сенат још крајем октобра 1446. године прихватио позив, поклицари су закаснили на свечаност. У извршењу кога су деспоту Ђурђу упутили 11. јануара 1447. године, Дубровчани кажу да се рачунало да ће свадба бити после Божића, као и да због лошег јесењег времена, из Млетака није могао стићи поклон за младенце.³³⁰ У Смедерево су 11. јануара кренули Марин Ђурђевић и Алвиз

³²⁷ *Chronica Ragusina Junii Resti*, 294; N. Jorga, *Notes II*, 415; М. Орбин, *Краљевство Словена*, 128.

³²⁸ N. Jorga, *Notes II*, 416, 419, 421; Љ. Стојановић, *Родослови и летописи*, 235; А. Веселиновић, *Дубровачко Мало Веће о Србији*, 515, 518; М. Ласкарис, *Византијске принцезе у средњовековној Србији*, 101-105, сматра да не треба преувеличавати значај ове женидбе (стр. 101-102); В. Ћоровић, *Женидба деспота Лазара*, *Глас СКА* 156 (1933), 145-159, 152; J. Tadić, *Promet putnika*, 89-96; Б. Недељковић, *Дубровник у сватовима кнеза Лазара Ђурђевића*, *Зборник ФФ у Београду VIII/2* (1964), 479-523; Б. Ферјанчић, *Византинци у Србији*, 203.

³²⁹ Љ. Стојановић, *Записи и натписи I*, 90: „В Христа Бога благоверни господин Србљем деспот Лазар“; Љ. Стојановић, *Родослови и летописи*, 235, „и венчају ето чстју венцем деспотства“, „ожени се деспот Лазар и постави се деспотом“; „царствоваже с отцем својим“; Г. Сфранцес, *Хроника*, 123; Б. Ферјанчић, *Деспоти*, 191.

³³⁰ Б. Недељковић, *Дубровник у сватовима*, 522.

Растић (који је ишао и у Кларенцу). Паскоје Соркочевећ и Дамјан Ђурђевић пошто су били деспотови службеници, нису могли на свадби представљати свој град. Док су дубровачки посланици били у Смедереву, деспот Ђурађ је упутио своје посланике на Порту, у Једрене. У посланству се налазио и Дубровчанин Јакша Кривалдић. Пошто Мурат II није ратовао 1447. године, преговори у Једрену су вођени без журбе и посредством Ђурђево кћерке Маре завршени успешно. Султан је Дубровчанима издао повељу (до данас није сачувана) којом их је ослободио обавеза из 1442. године. Чим је невеста Јелена са Мореје отишла у Србију, султан Мурат II је предузео поход на Мореју јер је Константин Драгаш, на рачун Портиних вазала, ширио своју власт по Грчкој. Након кратког времена због бомбардовања Пелопонеза, рушења и палета градова и одвођења великог броја хришћана у ропство, Константин и Тома Палеолог су изјавили спремност да султану плаћају данак и признају султана за врховног господара. Тако је Мореја изгубила самосталност.³³¹

У јесен 1446. године, пре него што је кренуо у поход против цара Фридрих III, Хуњади је упутио писмо Млетачкој републици о својим припремама против Турака. Она му је писмом од 3. јануара 1447. године јавила о провали Турака на Мореју.³³² Међутим, Хуњадија који је у јуну 1446. године постао губернатор, нису збунили гласови о Мореји већ је јачање Турака оснажило његово уверење да се што пре мора одупрети Турцима. Почетком 1447. године тражио је Хуњади од Дубровника помоћ против Турака. Али у то време Дубровчани су настојали да се посредством деспота Ђурђа измире са Турцима. Али како се Дубровачка република налазила под суверенитетом Угарске, морала је обећати 2.000 дуката, само под условом да ће дати новац тек када Хуњади са војском пређе преко Дунава.³³³

Из Дубровника се Хуњадијев посланик у пролеће 1447. године упутио у Млетке по истом задатку. Међутим, Млетачка република није желела да наруши склопљени мир са султаном, па га је 1. маја одбила уз изговор да је у рату са Ломбардијом.³³⁴

³³¹ М. Спремић, Деспот Ђурађ, 321.

³³² N. Jorga, Notes III, 221.

³³³ Дубровчани су писали Хуњадију како су изјавили његовом посланику „quod contenti eramus huic sancto passagio contra nequi ssimos crucis Christi hostes Teucros hac aestate proxime futura auxilium ducatorum duorum millium auri porrigere eo tunc, quando excelsa dominatio vestra cum exercitu. Ungarorum flumen Danubium transiverit: J. Gelcich – L. Thallóczy, Dipl. Rag, 465; N. Jorga, Notes II, 423, nap. 2.

³³⁴ Š. Ljubić, Listine IX, 264; N. Jorga, Notes II, 221; J. Радонић, Западна Европа, 246.

Међутим, у Риму су, свесни турске снаге и угарске слабости, сматрали да се офанзива према Турцима одложи, а да преко новог легата у Угарској, Хуана Карвахала, треба радити на помирењу Немачке и Угарске.³³⁵ У фебруару 1447. године, папа Евгеније IV је славио Бечки конкордат, споразум са Фридрихом III и неуспешан завршетак рада Базелског сабора. Нови римски папа Никола V (Tomaso Parentucelli, 1447-1455), бивши бискуп Болоње и посланик код цара Фридриха III, имао је јасан увид у стање немачко-угарских односа и по хришћански свет проистеклу штету због сукоба око престолонаслеђа у Угарској (1440-1447). Одмах по ступању у понтификат папа Никола V упутио је кардинала Карвахала у деликатну мисију. Преко краковског декана Николе Лошоцког, Јанко Хуњади (у чијим се рукама налазила сва власт у Угарској) поздравио је писмом од 9. децембра 1447. године папин долазак на престо и обавестио га да следеће 1448. године има намеру да нападне Турке.³³⁶ Папа је начелно одобравао овај потез, али осим десетка у Угарској, није био спреман да приложи ратним напорима јер је хтео да се рат одложи. Само је 8. априла 1448. године папа издао булу којом је дао опроштај свима који лично пођу у рат или опреме једног ратника или приложи суму потребну за једног ратника.

Сумњајући у целисходност рата у том тренутку, папа је покушао да од њега одговори Јанка Хуњадија, тако што му је титулу и инсигније кнеза. Али Хуњади је био дубоко разочаран овом папином одлуком. Њему је била потребна стварна помоћ, па је у том смислу писао папи 30. маја 1448. године.³³⁷ Поред папе, Никола Лошоцки је имао задатак да затражи помоћ од арагонског и напуљског краља Алфонса V. У источној и балканској политици овог Арагонца, значајну улогу имала је Угарска. Након погибије краља Владислава све моћнији Арагонац радио је на томе да добије угарску круну. Осим тога, као најмоћнији владар западног Средоземља желео је да сруши Византију и успостави Латинско царство. Између Хуњадија и Алфонса, закључен је уговор 6. новембра 1447. године који је требало да буде основа будуће борбе против Турака. Предвиђено је било да краљ Хуњадију на располагање стави 100.000 златних

³³⁵ A. Theiner, Mon. Hung. II, 239-240.

³³⁶ V. Fraknoi, Magyarország, 67-69.

³³⁷ S. Катона, Historia Critica XIII, 580-582; G. Fejer, Genus, 109-111; N. Jorga, Notes III, 229; J. Радонић, Западна Европа, 245-246, 251-252; М. Антоновић, папство и Србија, 61; М. Спремић, Деспот Ђурађ, 326, 335.

фјорина и 17.000 ратника. Заузврат, њему ће се потчинити „Краљевина Угарска“, „Краљевство Грка и остала краљевства која су у њиховом суседству“ или се додирују. Хуњади је желећи да приволи краља преузео обавезу да ће арагонски нова бити враћен од новца који буде дао деспот Ђурађ.³³⁸

Али деспот Ђурађ је био у затегнутим односима са Хуњадијем и није помишљао на борбу против Турака. Губернатор је сам наметао обавезе и рачунао на новчану помоћ српског деспота у рату против Османлија.³³⁹ Антимлетачка политика приближила је и деспота Ђурђа краљу Алфонсу Арагонском. Пошто је хришћански свет полагао наде у Арагонца у будућем рату против Турака руковођен овим, деспот Ђурађ је 1447. године упутио посланика у јужну Италију.³⁴⁰ Враћајући се од папе, угарски посланик је свратио у Млетке почеком марта 1448. године. Али Млечи нису поново хтели да иду у рат.³⁴¹ У самој Угарској Јанко Хуњади је предузео ратне припреме. У пролеће 1448. године заседао је угарски сабор у Будиму. На њему је Хуњади предочио опасност од Турака и одлучно се залагао за рат, пошто је примио вести из Дубровника да су Турци провалили у Хум.³⁴² Новац је прикупљао где год је могао. Дубровачка република је била вољна да притекне у помоћ као и Скендербег коме се Хуњади обратио за помоћ у пролеће 1448. године. Положај деспота Ђурђа био је у Зети и приморју олакшан када је против Млетака устао Ђурађ Кастриот Скендербег. Он је у лето 1447. године уз помоћ деспотова новца напао њихове поседе у Зети (освојио је Дањ). Деспотова војска је била у Зети и приморју малобројна јер је деспот био заузет освајањем Сребрнице од краља Томаша.³⁴³ Међутим, у међувремену, Млечанима је користило што је Скендербега напао султан и опсео Кроју. Скендербег је морао да са Венецијом склопи мир под Љешом и 4. октобра 1448. године и да се одрекне Дања по цену годишњег издржавања од 14.000 дуката. Скендербег је тражио да му исплати његову провизију у року од петнаест дана јер је био вољан да своју

³³⁸ Ј. Радонић, Западна Европа, 251-252.

³³⁹ М. Спремић, Деспот Ђурађ, 326.

³⁴⁰ М. Спремић, Вазали краља Алфонса Арагонског, 455-458; М. Спремић, Деспот Ђурађ Бранковић и краљ Алфонс Арагонски, Зборник ФФ у Београду, XV/1 (1985), 127-143.

³⁴¹ N. Jorga, Notes III, 229; Ј. Радонић, Западна Европа, 252.

³⁴² У писму Николи Вардаију од 12. IV 1448. године Хуњади је изнео како је пожуривао да се састане угарски сабор због рата са Турцима: Codex Zichy IX, 184-185; У инструкцији Андрији Бобаљевићу и Блажу Рањини од 31. I 1450. године помиње се напад Турака на Хум: N. Jorga, Notes II, 435.

³⁴³ Š. Ljubić, Listine IX, 272, 269 – 273, 274-276 (инструкција провидура Андреју Венијеру од 29. VII 1448); Ј. Радонић, Ђурађ Кастриот Скендербег, 13-14; Ј. Радонић, Западна Европа, 249-250, 253.

војску сједини са Хуњадијевом.³⁴⁴ Али његова воља да помогне хришћанској војсци имала је мале шансе. Деспот Ђурађ је морао да са Млечанима сам настави рат или да у Зету пошаље војску под командом једног од својих синова. Млечани су знали да је деспотов положај тежак због сукоба око Сребрнице. Обезбедили су неутралност војводе Стефана Вукчића и нису хтели да врате одузета места, али да у име скадарске провизије могу уместо 1.000 дати 1.500 дуката.³⁴⁵ Зато је у октобру 1448. године наложено млетачком провидуру да преговара са деспотом. Деспотова војска напредовала је према Зети па су ова млетачка упутства стигла касно. Међутим, деспот није имао успеха у Зети. Није успео да врати градове ни оружјем ни дипломатијом.

У току лета 1448. године Хуњади је опремао војску са намером да топове и ратна кола спусти бродовима низ Дунав до Београда.³⁴⁶ Половином јула налазио се у Темишвару, 23. јула у Карансебешу, а 1. септембра у Ковину, преко пута Ђурђевог престонице. Из Ковина је папи Николи V упутио писмо 8. септембра у коме му је изложио да се Турци приближавају угарским границама и да се поход не може одложити за наредну годину.³⁴⁷ Млетачком дужду Франческу Фоскарију (1423-1457) писао је 12. септембра и препоручио му декана Николу Лошоцког који се већ почетком новембра нашао у Млецима да тражи новац за 1449. годину. Млечани су чекали да виде шта ће други учинити.³⁴⁸

Затим је прешао Дунав и утаборио се код села Суботице на ушћу Мораве. Одатле је повео преговоре са деспотом Ђурђем да и он крене у рат против Турака. У име смедеревског двора, преговоре је са Хуњадијем водио челник Паскоје Соркочевић. Деспот је хтео да се освети султану јер му је ослепео синове. Али како је Хуњади сакупио малобројну војску, не добивши помоћ са Запада, а и лето је било на измаку, деспот је као мудар владар саветовао да се у позну јесен не иде у рат. Заправо,

³⁴⁴ Š. Ljubić, *Listine IX*, 282-283; J. Радонић, Ђурађ Кастриот Скендербег, 15-16, Скендербег је тражио зајам и од Дубровчана за рат против Турака, али су га они одбили: N. Jorga, *Notes II*, 427, нап. 3.

³⁴⁵ Š. Ljubić, *Listine IX*, 283-285; J. Радонић, Ђурађ Кастриот Скендербег, 16-18; М. Спремић, Деспот Ђурађ, 330-333.

³⁴⁶ L. Thallóczy – A. Áldásy, *Diplomatarium*, 151-152, 377-379.

³⁴⁷ S. Karona, *Historia Critica XIII*, 584, 587-588; J. Радонић, Западна Европа 255; М. Костић, *Опис војске Јована Хуњадија при поласку у бој на Косово*, Гласник скопског научног друштва књ. 1, св. 1-2 (1926), 79-92, 1. IX 1448. године Хуњади је код Ковина (стр. 80).

³⁴⁸ S. Karona, *Historia Critica XIII*, 592-601; N. Jorga, *Notes III*, 233.

сматрао је да треба да чува тековине Сегединског мира и није имао вољу да Угрима пружи помоћ.³⁴⁹

Мировни уговор склопљен са Турцима је забрањивао да преко Србије деспот пропусти угарску војску када иде у рат против Турака. Соркочевећа је деспот задужио да прикупи податке о броју угарских војника како би донео коначну одлуку која је била да се не придружи Хуњадију и да задржи строгу неутралност. Али Хуњади је због такве одлуке претио да ће му се осветити и лично одсећи главу.³⁵⁰ Преговарајући са Србима Хуњади је на Дунаву провео скоро месец дана. За то време се још више појачало његово непријатељство према деспоту. Тек крајем септембра је угарска војска прешла Дунав, крећући се по Србији као да је непријатељска земља. Имала је највише 30.000 људи, међу њима 8.000 Влаха под командом војводе Дана. Идући Западном Моравом доспео је Хуњади у долину Расине.³⁵¹ Дубровачкој републици се Хуњади жалио на властелина Паскоја Соркочевећа да је по налогу деспота обавестио султана Мурата II „della marcia degli Ungari e delle loro forze“ да је Ђурађ доставио султану који је тада био у Албанији како су Угри прешли Дунав. Тада је султан напустио Кроју и похитао у сусрет Хуњадију и да је деспот чак саветовао Турке да пусти Угре па да им се онда супротстави и затвори путеве њиховог повратка.³⁵²

Пошто је похарао и опљачкао долину Мораве, Хуњади је прошао поред Крушевца, затим кроз теснац између Копаоника и Јастрепца (назван и Јанкова клисура), а затим је дошао у Топлицу и избио на Косово у долини Лаба, а одатле на Приштину.³⁵³ Добро обавештен, султан Мурат II је с азијском и европском војском дошао на

³⁴⁹ Chalcocandylas II, 125-126; Ч. Мијатовић, Деспот Ђурађ II, 105-109; М. Костић, Опис војске Јована Хуњадија, 82.

³⁵⁰ А. Bonfini, 481, пише о томе да је Хуњади желео да се освети деспоту; Ђурђу је било испод достојанства да ратује под заставом Хуњадија јер је сам деспот био царског порекла: Константин Михаиловић, Јаничарове успомене, 123-124; М. Орбин, Краљевство Словена, 120-121; Деспот је одбијао да у рат иде без краља и да би без поговора ишао са свима уз краља.

³⁵¹ Ч. Мијатовић, Деспот Ђурађ II, 105-109; М. Спремић, Деспот Ђурађ, 338-340.

³⁵² Писмо од 11. IX 1448. године постоји само у препису. У дубровачком писму Хуњадију од 2. VI 1450. године Дубровчани су изразили жалост због Паскојевог поступка: J. Gelcich – L. Thallóczy, Dipl. Rag, 472; Chronica Ragusina Junii Resti, 298, 304, прича да је Хуњади известио Дубровчане како је Соркочевећ обавестио Мурата II; О томе да је деспот Ђурађ обавестио Мурата II; А. Bonfini, 481-481; Chalcocandylas II, 124; М. Орбин, Краљевство Словена, 121; М. Костић, Опис војске Јована Хуњадија, 83, 87-; Н. Филиповић, Неколике билешке, 140-141, наводи се да је Ђурађ сплеткарио.

³⁵³ Chalcocandylas II, 126; J. Радонић, Западна Европа 257.

Косово пре Угара. Када је Хуњади дошао на Косово 17. октобра, пред собом је угледао силну турску војску која је бројала око 150.000 људи.³⁵⁴

На десном крилу османске војске, под командом Мехмеда стајале су трупе из Анадолије, а на левом су биле румелијске трупе. Султан Мурат II налазио се у средини.³⁵⁵ Због дужине непријатељског фронта, Хуњади је развукао своју војску. Угарске трупе којима је он командовао биле су наспрам султана. Борба је започела 17. октобра и трајала је пуна три дана. Хришћани су били боље опремљени ватреним оружјем и у почетку су имали успеха, али када су им Турци зашли с леђа, влашки кнез је прешао на страну Османлија. Са делом своје војске Хуњади је побегао са бојног поља. На бојишту су остали да се боре само Чеси и Немци, али су их Турци све побили. На бојном пољу је остало 17.000 хришћана. Изгинули су Имре Пелшењи (ердељски војвода) и његов брат Владислав, Франко Таловац (бан Хрватске, Славоније и Далмације), Стефан Банфи, Имре Марцали, Тома Сечи (брат острогонског надбискупа) и Јован Секел – Бановић Секула (Хуњадијев сестрић).³⁵⁶ Губици на османској страни били су већи. Султан је наредио да се сахране само отмени ратници, а остали су бачени у Ситницу. Деспот Ђурађ је након битке наредио да се преброје жртве на обе стране.³⁵⁷

Након битке, поражени Угри су бежали на све стране према Сави и Дунаву и јадранској обали, а султан Мурат II се вратио у Једрене. Дубровчани су крајем октобра 1448. године послали курире и барке како би сазнали о самој битки. Крајем новембра у Дубровник је стигла вест о поразу хришћана, а сенат је 20. новембра

³⁵⁴ О бројкама се износе различити подаци. М. Iohannis de Thwrocław, *Chronica Hungarorum*, 265, Хуњади је водио све што носи оружје; G. Fejer, *Genus*, 133; Према М. Костићу, Соркочеве је најбоље описао оружје, ратне справе и дао најпозданије податке о броју угарске војске јер је био у њиховом табору: Опис војске Јована Хуњадија, 87; Крсташа је било између 20.000 – 72.000, а од тога 7.000 коњаника, влашки кнез је довео 8.000 ратника, Турака између 50.000 – 20.000 људи: Ф. Бабингер, Мехмед Освајач, 48.

³⁵⁵ Ч. Мијатовић, Деспот Ђурађ II, 121-128; М. Спремић, Деспот Ђурађ, 340.

³⁵⁶ О току битке: М. Iohannis de Thwrocław, *Chronica Hungarorum*, 265 – 266; А. Bonfini, 482-485; J. Długosz, V/XII, 54 – 56; К. Михаиловић, Јаничарове успомене, 124; *Chronica Ragusina Junii Resti*, 297-298; Ducas, 277; М. Орбин, Краљевство Словена, 121; О исходу битке: У родословима и летописима: „Излезе Јанкул воевода на цара и бист бои на Косове и разби цар Јанкула воевода. „Сзсекоше Тоурци Оугре и Чехе“: Љ. Стојановић, Родослови и летописи, 236; Љ. Стојановић, Записи и натписи, 91; О учешћу Чеха говорило се у Млецима: N. Jorga, *Notes III*, 233: Разлог зашто се наводе Чеси је тај што је Хуњади у војсци имао 2.000 кола на којима се возила артиљерија и ратна опрема. У бици се од њих правила колска утврда што је усавршио Чех Јан Жишка. Међутим, Чеха није било у бици, а кола су угарског порекла. Чеха не наводи ни Соркочеве: М. Костић, Опис војске Јована Хуњадија, 88-89.

³⁵⁷ Chalcocandyas II, 137; М. Спремић, Деспот Ђурађ, 341.

донео одлуку да се пружи смештај и храна Угрима који су се спасили након боја. Хуњадију су 4. децембра упутили писмо у коме су му изразили радост што се спасао јер су чули да је сретно отишао према Дунаву.³⁵⁸

Међутим, Дубровчани нису тада, заправо, знали да је Хуњади био заробљен од српског деспота, бежећи кроз Србију на север. Деспот је, наиме, поданицима наредио да се мотри сваки бегунац и да ако наиђу на Јанка да га заробе и доведу у Смедерево. Када је Хуњади напустио бојно поље, упутио се према Дунаву. Заноћио је у Звечану који је био под Турицма. Затим се одвојио од војске и са малим бројем људи се упутио према Београду. Напустивши малобројне пратиоце, ушао је сам у Ђурђеву земљу.³⁵⁹ За то време, гласници деспота Ђурђа су свима наређивали да не пропуштају ниједног Угрини пре него што га преиспитају ко је и куда иде. Хуњадија ако наиђе да ухвати и доведу деспоту, а остале да пуне. Хуњади је вероватно био ухваћен у Ваљевској Подгорини (раније Загорје) од стране Стефана Белмужеића, господара те области.³⁶⁰

У Угарску је брзо стигла вест о његовом ропству јер су већ 29. новембра 1448. године окупљени сталежи у Петроварадину одлучили да српском деспоту пошаљу Владислава Титушевића и Освалда Бучањија да са деспотом Ђурђем преговарају о Хуњадијевом ослобађању док је Хуњади био заточен у Смедереву.³⁶¹

Деспот је повео преговоре око нагодбе с угарским сталежима. Након дужег преговарања, Јанко Хуњади и угарски сталежи су прихватили ове обавезе: да свечано преда забраву непријатељства између његове и деспотове куће, да помаже деспоту против његових непријатеља (изузе против Краљевине Угарске), да у случају рата против Турака угарска војска не прелази преко Србије, осим ако помаже деспоту или његовом сину, да деспоту врати све поседе осим оних које држи на основу уговора о женидби свог сина Ладислава и деспотове унуке. Задржаће поседе које му је деспот дао пре него што је повратио државу 1444. године, сходно уговору који су њих двојица склопили посредством кардинала Чезаринија. Биће дужан да поништи све

³⁵⁸ J. Gelicich – L. Thallóczy, *Dipl. Rag*, 469-470; N. Jorga, *Notes II*, 427, nap. 3.

³⁵⁹ О бекству и заробљавању Хуњадија има података у изворима: M. Iohannis de Thwrocław, *Chronica Hungarorum*, 266; A. Bonfini, 486, наводи да је Хуњади имао крст по коме је био препознат; Chalcosandylas II, 137-140; M. Орбин, *Краљевство Словена*, 122.

³⁶⁰ О Белмужевићу: К. Михаиловић, *Јаничарове успомене*, 124; М. Спремић, *Деспот Ђурађ*, 344.

³⁶¹ *Codex Zichy IX*, 205; У писму намесника Угарске Ладислава Сепеша из новембра 1448. године сазнајемо да се са Хуњадијем лепо поступало: L. Thallóczy – A. Áldásy, *Diplomatarium*, 152-153.

одредбе које је у вези с тим поседима издао против деспота, коме ће вратити одговарајуће исправе. Деспоту ће платити 100.000 дуката на име штете коју је учинила угарска војска пролазећи кроз Србију, а да одредбе уговора поштује под заклетвом.³⁶² Како би био сигуран да ће Хуњади поштовати оно што је уговорено, деспот Ђурађ је тражио да му Хуњади за таоца да свог сина Ладислава.³⁶³ Када је стигао Ладислав, деспот је тада пустио Хуњадија након непуна два месеца проведена у Смедереву. Деспот Ђурађ је имао много неприлика што је пустио Хуњадија из земље. Поготово зато што је Хуњади био и турски непријатељ, па су желели и они да га ухвате.³⁶⁴ На Бадњи дан 1448. године Хуњади је стигао у Сегедин. Ту су били окупљени државни великаши који су сматрали да треба покренути офанзиву против Турака. То је Хуњадија охрабрило да још једном, поново окуша ратну срећу и не напусти идеју рата против Турака јер се Турцима хтео због пораза осветити па и по цену погибије.³⁶⁵

Уговор је диктирао деспот Ђурађ и он показује, да у поред, у то време добрих односа са Портом, опасност од Турака је била у Србији стално присутна. Зато је требало обезбедити угарску помоћ. За свој пораз и сужањство Хуњади је окривио Дубровчане у деспотовој служби. Жалио се на Паскоја Соркочевиха и Дамјана Ђурђевића (у народу познат као Шаиновић), „главне министре деспота“ да су подгревали „зле намере“ између последице у бици на Косову и касније, у његовом заробљавању. У истрази је дубровачки Сенат утврдио тачност овог исказа и упутио је губернатору извињење због целог случаја и правдао се да није знао за поступке својих поданика и најављивао да ће кривци бити кажњени када се заврши истрага. Забранио је својим грађанима, да као посланици страних владара одлазе у друге земље, нити да са

³⁶² Папа Никола V је булом од 12. IV 1450. године Хуњадија разрешио преузетих обавеза; О преузетим обавезама видети код: Ч. Мијатовић, Деспот Ђурађ II, 137; Ј. Радонић, Западна Европа, 260-261; М. Спремић, Деспот Ђурађ, 344-345; А. Крстић, Документи о угарским поседима, 129, каже да се Хуњади обавезао деспоту да врати Вилагош и Вршац (Ершомљо); Ђ. Бубало, Поседи српских деспота, 233.

³⁶³ М. Iohannis de Thwǫcz, Chronica Hungarorum, 266; М. Орбин, Краљевство Словена, 123.

³⁶⁴ К. Михаиловић, Јаничарске успомене, 125.

³⁶⁵ Хуњади је из Сегедина писао 30. XII 1448. године свом изасланику код папе Николи Лошоцком како је код угарских великаша нашао „rectam concordiam ac unionem et ceteras regni res integras reperimus, praesertim vero, animos ex hac suscepta clade irritatos magis quam fractos“: Katona XIII, 639-640; G. Fejer, Genus, 128; Из Темишвара је 24. I 1449. године писао Лошоцком у Рим да не напушта идеју рата против Турака: S. Katona, Historia Critica XIII, 644-645.

војском излазе из деспотове земље у наредне три године. Одмах су писали деспоту, молећи га да не замери на овим одлукама које су у интересу Републике.³⁶⁶

Порази код Варне и на Косову створили су Хуњадију бројне непријатеље у Угарској јер су га означили као главног кривца за покољ угарске војске. Хуњади је након ослобађања главну пажњу морао да посвети Јовану Лискри који је владао горњом Угарском. Због тога је требало да регулише односе са Турцима. Током те године султан Мурат II није ратовао. Сина Мехмеда је оженио, односи са српским деспотом нису били ничим поремећени.

У пролеће 1449. године Хуњади је упутио палатина Ладислава Горјанског и ердељског војводу Николу Илочког да код деспота испослују да он посредује између Угарске и Турске да склопе мир. Деспот је предложио да примирје буде склопљено на седам година, да Влашка и Србија плаћају султану половину харача, да српски помоћни одред буде смањен на половину. Босна би давала цео данак, али би јој била опроштена ранија дуговања. Владари и становништво Влашке, Србије и Босне, могли би слободно прелазити Угарску. Турски трговци имали би право да долазе у Београд, Ковин, Рам, Северин и Карансебеш. Деспот би одредио места на турској територији која би могли да посећују угарски трговци. У случају да ови услови не буду били прихваћени, деспот Ђурађ је предлагао да се за основу узме примирје које су склопили султан и Жигмунд што би подразумевало да Србија, Босна и Влашка плаћају цео трибут и да Србија шаље цео помоћни одред.³⁶⁷ О овим предлозима примирја требало је да коначну одлуку донесе угарски сабор. Он се састао у јуну 1449. године у Будиму. Сабор је одбио деспотове предлоге јер је сматрано да би Угарска њима била лишена утицаја на Балкану.³⁶⁸

Папа је Угрима саветовао да се сложе и да због скорашњег пораза и унутрашње неслоге не помишљају да у скорије време улазе у офанзиву са Турцима. Саборски већници су тражили повољније услове али деспот их није могао подржати јер је

³⁶⁶ J. Gelcich – L. Thallóczy, *Dipl. Rag.*, 472; *Chronica Ragusina Junii Resti*, 298, 304-305; J. Радонић, *Дубровачка акта и повеље I-1*, 500-501.

³⁶⁷ J. Teleki, *Hunyadiak kora X*, 243-244.

³⁶⁸ О одлукама са овог сабора може се сазнати из писма Дубровника Соркочевићу и Ђурђевићу од 21. III 1449. године: N. Jorga, *Notes II*, 431; Д. Динић – Кнежевић, *Дубровник и Угарска*, 118.

страховао да због тога не дође у неприлике са Турцима.³⁶⁹ Деспотов предлог није подржао ни босански краљ Стефан Томаш (који је почетком 1449. године вратио Сребрницу изгубљену у септембру 1448. године) јер по наведеном предлогу би Босна плаћала цео данак. Краљ Томаш се зато чвршће везао за Угарску па је у новембру 1449. године био склопљен уговор између њега и мачванског бана Јована Корућа како би са Угрима делио борбу против Турака.³⁷⁰

Када је пропао посреднички план за мир са Турцима, показало се да деспот неће да извршава налоге Будима који би га довели у сукоб са Турцима. Почетком 1450. године састао се у Будиму угарски сабор како би регулисао односе између Краљевине Угарске са царем Фридрихом III и Јованом Лискром. Настојањем Јанка Хуњадија, расправљало се и о томе како да се избегну обавезе из Смедеревског уговора. Према том уговору био је забрањен улазак угарске војске у Србију што би онемогућило нови крсташки поход. По Хуњадију, остале су одредбе биле изнуђене.³⁷¹ Због тога су се сталежи обратили папи за помоћ. Булом од 12. априла 1450. године, папа је српског деспота означио за кривоверје као „непоштена, нечовечна, нерасудна и недостојна“ и разрешио је Хуњадија и угарске бароне заклетве која је изнуђена „*per vim et metum*“. Поништени су и сви други уговори које је потписао Хуњади па и онај о браку Хуњадијевог сина Ладислава и деспотове унукe Јелисавете.³⁷²

Али пре него што је стигла папина разрешница, Јанко Хуњади је решио да се освети деспоту Ђурђу због ропства у Смедереву јер је више био љут на деспота него на Турке.³⁷³

³⁶⁹ Папи Николи V је писао варадински бискуп 20. X 1449. године како је било покушаја да се са Турцима склопи примирје, али није било среће са посредником који је страховао да са нашим миром не навуче себи рат на врат („*is etenium media tor (Geogrius despota) uti dicitur, nostra pace sibi bellum imebat conficere*“): S. Katona, *Historia Critica XIII*, 664; 651-654 (да се не улази у рат са Турцима); G. Fejer, *Genus*, 142.

³⁷⁰ J. Teleki, *Hunyadiak kora X*, 245-246.

³⁷¹ J. Teleki, *Hunyadiak kora X*, 257.

³⁷² Ч. Мијатовић, *Деспот Ђурађ II*, 166-168; М. Антоновић, *Папство и Србија*, нап. 69.

³⁷³ A. Bonfini, 486-487; М. Орбин, *Краљевство Словена*, 123-124; М. Iohannis de Thwtócz, *Chronica Hungarorum*, 266, каже да је Хуњади упао у Србију, пљачкао је и пустошио па му је уплашени деспот предао сина Ладислава. У дубровачком документу од 19. XII 1449. године се сазнаје да је Ладислав Хуњади још увек био у заточеништву јер је тога дана Сенат забранио својим поданицима у Смедереву да буду његови „чувари“: N. Jorga, *Notes II*, 431-432, нап. 4; Ладислав је предат тек када су се деспот и Хуњади измирили, а не због провале: J. Радонић, *Западна Европа*, 264.

Хуњади је заузео деспотове поседе у Угарској (градове Мункач, Нађбања, Немети, Дебрецин, Бесермењ, Дада). То је наишло на отпор Ђурђевих службеника и посаде по градовима јер је на деспотовим поседима било много српског живља.³⁷⁴

На Хуњадијев поступак Ђурађ је одговорио као на акт насиља. Током пролећа и лета 1450. године „по милости божјој, деспот Рашког краљевства и господар Албаније слао је Угрима писма пуна претње и пркоса. Истицао је Хуњадијеву перфидност и вероломност. На примедбе да је уговор изнуђен, одговорио је да није закључен само са Хуњадијем, већ и са угарским баронима, који нису били у затвору нити под притиском. Угри су још уместо да плате одштету, тражили од деспота новац, објављујући да поседи који су припадали њему, његовој жени Јерини и синовима Гргуру, Стефану и Лазару прелазе као залог, у руке Хуњадија и његових синова Ладислава и Матије. У Хуњадијевим рукама су остали присвојени градови без Вршца, али уз Даду, озваничени поново као заложна имања док Ђурађ са породицом не исплати губернатору дуг од 155.000 златних форинти. Али када је стигла папска була, угарски сабор је у јуну донео одлуку да се деспоту као изадјнику одузму сва добра у Угарској.³⁷⁵

Односи између Хуњадија и Ђурђа били су толико затегнути, да су две земље биле пред ратом. Хуњади је сакупљао војску и стигао на саму српску границу. Током пролећа 1450. године био је у Београду и Ковину, насупрот српској престоници, у намери да пређе преко и „руши Рашку“.³⁷⁶

Хуњадијевом мржњом према Србији користио се босански краљ Стефан Томаш. Иако је у марту 1450. године био вољан да се мирним путем нагоди са деспотом око Сребрнице, напао је град и одузео га деспоту. Хтео је и да се измири са Вукчићем који је са војском помагао деспота када је ратовао са Босанцима 1448. године. Али у

³⁷⁴ Опширније о споровима у вези са поседима деспота Ђурђа: L. Thallóczy – A. Áldásy, *Diplomatarium*, 147-149, 150-151, 154-158, 159-162, 162-164, 172, 182-184; Pesty. F. Brankovics György rácz despota, 34; Д. Поповић, Срби у Војводини I, 76; Историја српског народа II, 328 (С. Ћирковић). У Торонталској жупанији се 30. XI 1450. године наводе „Тома Словен“, „Лауренције Словен“, „Јован син Илије Словена“, „Никола Рац“, „Матеја Рац“: М. Динић, Кнежевић, Словенски живаљ, 37.

³⁷⁵ Деспотови протести због одузимања имања видети у писмима великом жупану жупаније Заболи Ивану Калаију (de Kallo) од 21. IV и 24. VI 1450. године као и верзију о правном послу коју је дао палатин Ладислав Горјански од 9. V 1450. године у Смедереву: L. Thallóczy – A. Áldásy, *Diplomatarium*, 158-162, 164, 165.

³⁷⁶ J. Gelcich – L. Thallóczy, *Dipl. Rag*, 513; М. Орбин, Краљевство Словена, 124; М. Спремић, Деспот Ђурађ, 350.

страху од Турака који су крајем 1450. године са четама деспота Ђурђа опустошили околину Скадра, обећао је почетком 1451. године да ће му предати Сребрницу. Али како то није испунио, Турци су провалили у Будим и опљачкали краљеве територије.³⁷⁷ Провала Турака у Босну утицала је да се Томаш у марту спремао против деспота, поручивши Млечанима да се заузму за њега на Порти и да буду неутрални у његовом спору са деспотом.³⁷⁸

У јуну је папа упутио у Босну посланство дајући опроштај свима који буду у краљевој војсци „за одбрану и покораване његових непријатеља“. Није сигурно да ли је ту био обухваћен и деспот Ђурађ.³⁷⁹ Међутим, и поред папине вербалне подршке, босански краљ је желео да се споразуме са српским деспотом, како би се преко њега измирио са Турцима.

Дубровчанима је било стало да се измире босански краљ и српски деспот, како би их ујединили против свог противника војводе Вукчића. Иако је дошло до измирења и босански краљ је српском деспоту предао Сребрницу у јулу 1451. године, Дубровчани су и даље ратовали са овим босанским војводом.³⁸⁰

У тренутку када се Хуњади спремао да нападне Србију, настао је велики преокрет у османском царству, када је 3. фебруара 1451. године умро султан Мурат II, у четрдесет осмој години живота, након тридесет година владавине. Страх од новог султана приморао је обе стране на преговоре, како би окончале непријатељства започета још 1444. године. Када је Мехмед II (1451-1481) ступио на престо имао је деветнаест година. Централна власт је већ однела победу над опозиционим беговима. Захваљујући повољним околностима и личним особинама нови султан је могао да прекине с очевом обазривом политиком. За разлику од скромног Мурата II, нови султан је почео да живи у раскоши. Изградио је велелепну палату, ковао је златни новац по угледу на млетачки, издао је више прописа о оптицају новца, убирању царина. Прекинуо је с очевом компромисном политиком према балканским хришћанима и дао је пун замах турској офанзивној политици.³⁸¹

³⁷⁷ N. Jorga, Notes II, 438; Notes III, 268; J. Gelcich – L. Thallóczy, Dipl. Rag, 477, 512-513.

³⁷⁸ Š. Ljubić, Listine IX, 377.

³⁷⁹ М. Спремић, Деспот Ђурађ, 351.

³⁸⁰ N. Jorga, Notes II, 351, 353, 449.

³⁸¹ Љ. Стојановић, Родослови и летописи, 236; Ducas, 287-289, каже да је Мурат II увек држао задату реч и није никада изневерио уговоре које је склопио са хришћанима; У свом народу султан Мурат II

Зато је његов долазак на власт за Србију значио почетак новог тежег времена. Како су након смрти Султана Мурата II све законске одредбе сматране ништавним, све док их не потврди нови султан, хришћански владари су пожурили да обнове мировне уговоре.

Деспот Ђурађ је схватао важност смене на турском престољу, једине откако је владао Србијом. Од Мехмеда II је деспот Ђурађ био старији педесет година. Чим је примио вести о смени на турском престољу, предузео је мере да обнови уговор о миру. У марту 1451. године упутио је у Једрене Паскоја Соркочевића. Али султан је био у Анадолији како би натерао на послушност Ибрахим-бега, господара Караманије. Због тога се Соркочевић већ пре 10. маја вратио у Смедерево. Султан Мехмед II се током маја вратио у Једрене, а и деспот је упутио ново посланство. Као и амбасаде других држава, било је посланство лепо примљено на Порти. Српско посланство је изразило саучешће због смрти султана Мурата II, предало поклоне и од новог султана тражило обнову мировног уговора. Мехмед II је одмах обновио уговор на кога су се закеле обе стране.³⁸² Деспот се обавезао да ће наставити да плаћа годишњи данак који је дотле износио 50.000 дуката и да шаље помоћне трупе од 1.500 коњаника. Султан је обећао да ће поштовати мир док је жив деспот Ђурађ и његов син Лазар.³⁸³ Уговор је био склопљен најкасније у мају 1451. године јер су његове одредбе биле познате у Дубровнику средином јуна 1451. године. То је била добро смишљена и мудра политика султана Мехмеда II, да у почетку своје владавине са суседним земљама живи у добрим односима.³⁸⁴

Српско-турским уговором био је предвиђен и повратак Маре Бранковић у Србију, што је иначе био деспотов захтев. Након шеснаест година у харему, Мара се вратила у своју земљу. Обећала је Богу да се више неће удавати ако се ослободи неверника и до краја живота остала је верна завету.³⁸⁵ Док су текли сви ови преговори са

био је омиљен, конзервативан, чувао је баштину својих отаца, његова смрт је држана у тајности тринаест дана. Први пут је доласком султана Мехмеда II био спроведен Закон о братоубиству: Ф. Бабингер, Мехмед Освајач, 53-61.

³⁸² Chalcocandylas II, 142-143; Ducas, 287-289.

³⁸³ К. Михаиловић, Јаничарове успомене, 125, данак је износио 15.000 даката. Вероватно је износ данка од 15.000 дуката чуо грешком. Сматрао је да Рашани нису веровали да ће цар овај савез поштовати: М. Спремић, Турски трибутари, 24.

³⁸⁴ М. Спремић, Деспот Ђурађ, 360 - 362.

³⁸⁵ Љ. Стојановић, Родослови и летописи, 236; Ducas, 287-289, каже да је султан хтео Мару дати неком свом слуги, али се плашио да деспот не покрене Угре; Chalcocandylas II, 142-143, због тога је султан

султаном, у исто време деспот Ђурађ је био у ратном стању са Хуњадијем. Ипак, страх од новог султана их је приморао да окончају непријатељства. Већ у мају 1451. године Дубровчани су знали да намесник Угарске намерава да склопи мир са господином деспотом, или бар примирје на неко време.³⁸⁶ Посредници за мир били су угарски барони који су се залагали да Хуњадија измире са деспотом. То су били палатин Ладислав Горјански, варадински бискуп Јован, ердељски војвода Никола Илочки, дворски судија Ладислав Палоци.

Преговори о миру вођени су током јуна и јула 1451. године у Београду. За то време Хуњади се почетком јула спустио до Бечеја како би могао да прати ток преговора. Деспот Ђурађ је вратио Хуњадијевог сина Ладислава са богатим даровима и тако допринео склапању мира.³⁸⁷ Уговор о миру био је склопљен до краја јула, а 7. августа 1451. године била је издата и свечана повеља у Смедереву.

Споразумом је било предвиђено да се прекину непријатељства између деспота Ђурђа и Хуњадија, да се Ђурђева унука Јелисавета, кћи Кантакузине и Улриха II Цељског, која је тада имала десет година, обећа за жену Хуњадијевом млађем сину Матији, а венчање би било обављено у децембру 1453. године. Споразумом је било предвиђено да она након удаје за Хуњадијевог сина остане у православној вери и да у њеној близини увек буде православних свештеника, племића и госпођа. Права и обавезе из уговора нису се односила само на деспота Ђурђа већ и на његову госпођу Јерину, њихове синове Гргура, Стефана и Лазара, кћери Кантакузину и Мару (Маргарету) као и унуке. Хуњадију су по уговору припала деспотова добра у Угарској обухваћена споразумом из маја 1450. године: Мункач, Немети, Сатмар, Нађбања, Дебрецин и

решио да Мару врати оцу како би га обрадовао; К. Михаиловић, Јаничарове успомене, 125, каже да је Мехмед спремио богате поклоне и вратио Топлицу и Дубочицу на име њеног издржавања; Г. Сфранцес, Хроника, 133, 137, каже да је предлагао Мари брак са Константином XI Драгашем; а она није прихватила због завета; Султан Мехмед II није пустио Мару њеном оцу, а да претходно није са њим обновио мировни уговор. Мара је пуштена била са даровима и ојачаном пратњом. Умела је да придобије Мехмеда II за своје подухвате. О овоме видети код: Ф. Бабингер, Мехмед Освајач, 61; Султан Мехмед II је дозволио Мари да помаже и штити калуђере, цркве и манастире. Видети код: Р. Ђук, Царица Мара, 67; В. Бошков, Мара Бранковић у турским документима из Свете Горе, Хиландарски зборник 5 (1983) 189-212, 197.

³⁸⁶ J. Gelcich – L. Thallóczy, Dipl. Rag, 506; Chronica Ragusina Junii Resti, 311.

³⁸⁷ A. Bonfini, 486-487; Chronica Ragusina Junii Resti, 288; М. Орбин, Краљевство Словена, 124. Док су трајали преговори Хуњади је проводио доста времена у Бечеју који је деспотов град, чак је издавао повеље „in oppido Beche“. У јануару и марту 1451. године: J. Teleki, Hunyadiak kora X, 281, 287, а током јуна је из Бечеја пратио преговоре: L. Thallóczy – A. Áldásy, Diplomatarium, 379.

Бесермењ и Дада која је већ држао. Остављена је могућност да Хуњадију припадну и Купиново, Митровица, Сланкамен, Земун, Бечеј, Бечкерек, Ердшомљо (Вршац) и Вилагош уколико не дође до брака између Јелисавете и Матије. Хуњади је задржао градове Токај, Тур и Варшањ који нису били обухваћени овим споразумом, а које је раније отео деспоту. На својим поседима у Угарској деспот ће за кастелане и чиновнике постављати само Угре. Између деспота и губернаторове породице је по уговору требало да престане свака мржња. Ако се из неког разлога не ороде да међу њима остану слога и „вечито пријатељство“. Заклели су се на Јеванђељу, а печат је ставио и смедеревски митрополит Атанасије. Након измирења, деспот и губернатор су ковали заједнички новац. Ова подела посуда између Хуњадија и Бранковића, озваничена у Смедереву остала је трајна. Деспот није успео да врати изгубљена имања. Није имао ни нових губитака јер је Јелисавета након склопљеног брака убрзо умрла крајем 1455. године.³⁸⁸

Нови уговор није нарушио деспотове уговоре и односе с Османским царством. Турцима је упутио свог саветника Дамјана Ђурђевића. Убрзо је био склопљен и турско-угарски мир. Хуњади је годину дана радио на миру са Турцима, али није ништа постигао док се није измирио са српским деспотом. Посредовањем деспота Ђурђа угарско-турско примирје било је са султаном Мехмедом II склопљено у Једрену 24. новембра 1451. године. Султан се заклео на текст у присуству деспотових посланика Паскоја Соркочевића и војводе Вукосава. Примирје је имало важност од три године. Хуњади је склапање примирја објавио 6. фебруара 1452. године у

³⁸⁸ Документ су издали у субјективном облику у две верзије Ладислав Горјански, с угарске стране и деспот Ђурађ у своје име: S. Katona, *Historia Critica* XIII, 778-790; J. Teleki, *Hunyadiak kora* X, 305-312; G. Fejer, *Genus*, 149-157; A. Ipolyi – E. Nagy – D. Veghely, *Hazai, Okmánytár, Codex diplomaticus patrius Hungariae VII*, Budapest 1880, 468; L. Thallóczy – A. Áldásy, *Diplomatarium*, 159-162, 165; Дубровачки посланици су писали да је закључен мир између деспота и Хуњадија и честитали су деспоту на измирењу: J. Gelsich – L. Thallóczy, *Dipl. Rag*, 515; У документу се по питању Јелисаветиног останка у православној вери каже: „Volumus tamen, ut dum et quando volence Domino praefata puella Elisabeth neptis nostra in domum dicti domini Gubernatoris tratucetur, ipsa in ritu fidei Graecorum permanent et semper cum ea, et in eius obsequiis stent presbiteri ex Graecorum ritni, ac nobiles et etiam dominae et puellae, quos nos et filii nostri ad hoc eligere maluerimus et voluerint“; G. Fejer, *Genus*, 152; Јелисавета је првобитно била намењена Ладиславу Хуњадију. Онда је направљена нова комбинација са млађим сином, али Јелисавета није доживела своју удају: М. Спремић, Деспот Ђурађ, 366; О Дебрецину као Хуњадијевом граду 1452. и 1453. године: *Codex Zichy IX*, 323, 353; О Токају 1454. и 1456. године: *Codex Zichy IX*, 464, 467, 468, 513; О споразуму из Смедерева видети још код: Ч. Мијатовић, Деспот Ђурађ II, 173-178; Ж. Видак, Заједнички новац деспота Ђурђа Бранковића и Јаноша Хуњадија Рад ВМ (1961) 143 – 149; Историја српског народа II, 290; А. Крстић, Документи о угарским поседима, 126, 129, каже да верзија деспота Ђурђа још није објављена; Ђ. Бубало, Поседи српских деспота, 234.

Брашову, а угарска страна га је ратификовала 13. априла 1452. године.³⁸⁹ Новим споразумом обухваћено је било више земаља где су се турски и угарски интереси сучељавали: Влашка, Босна, Дубровник, Србија. Уговором је био потврђен положај Србије и равнотежа на Балкану. Међутим, у западној Европи су тада били равнодушни према Мехмеду II и овом споразуму. Тамо се раширио глас да је неспособан дечак од кога не би требало очекивати да ће бити кадар да настави означеним путем победа и освајања свога оца, као и да ће се, бар на европском тлу, Османско царство распасти.³⁹⁰

Територија Угарске и Турске имале су потез заједничке границе на Дунаву код Оршаве и Северина (Голубац турски 1427-1444, Браничево 1437-1444). Истинско поприште њихових сукоба било је у трећим земљама које су признавале врховну власт Угарске или Турске, или обе истовремено. Примирје је престављало широко укрштање турске и угарске власти. Деспотов положај према Угарској и Турској формално гледано није зависило од овог уговора јер се предвиђало да ће деспот са синовима, земљом и градовима бити у миру с Угарском и пошто истекну три године примирја, као и да ће остати на снази уговор који је већ раније био склопљен између султана и деспота. Спомињу се само деспотове обавезе према султану, а не према Угарској. Признају му се добра у Босни, слободно кретање трговаца и посланика. Али султан није сачекао да истекне трогодишње примирје, већ је напао Деспотовину, а обе уговорне снаге су примирје сматрале неважећим.³⁹¹ Док су решавана крупна питања око склапања примирја, започео је локални рат између Дубровника и војводе Стефана Вукчића око Конавла (1451-1454). О провалама војводе Вукчића и поразу Дубровчана писали су Дубровчани војводи Хуњадију 1451. године. Дубровчани су покушали да Хуњадија увуку у рат против Вукчића јер је Хум (трг Дријева) годишње доносио 8.000 дуката. Хуњади је тражио новац како би отпремио 20.000 људи против

³⁸⁹ О склопљеном угарско-турском примирју видети у тексту: J. Teleki, Hunyadiak kora X, 322-323; Ф. Бабингер, Мехмед Освајач, 61, 86; С. Ћирковић, Деспот Ђурађ Бранковић и угарско-турски преговори 1454. године, глас САНУ, 280 (1971), 103-112; 104-106; Д. Динић – Кнежевић, Дубровник и Угарска, 127; М. Спремић, Деспот Ђурађ, 366-367; П. Рокаи, Историја Мађара, 157.

³⁹⁰ Дубровчани су честитали што је Хуњади склопио мир са Турцима јер су и они тим примирјем били обухваћени захваљујући српском деспоту: J. Gelcich – L. Thallóczy, Dipl. Rag, 474; N. Jorga, Notes II, 464-465, 472; И. Божић, Дубровник и Турска, 121; Ф. Бабингер, Мехмед Освајач, 61.

³⁹¹ С. Ћирковић, Деспот Ђурађ Бранковић и угарско-турски преговори, 105-106.

херцега, али Дубровчани га нису могли помоћи јер су се истрошили у припремама за рат.³⁹²

Хуњади се у томе рату залагао за Дубровчане па је писао султану, чија је копија стигла у октобру 1452. године у Дубровник, а сенат је доставио Ђурђу, пошто је обавештен о приликама на Порти.³⁹³ Деспот Ђурађ је био увучен у рат на страни Дубровчана. Рад Дубровника и херцега донео је деспоту измирење са босанским краљем Томашем са којим је био у дугом сукобу око Сребрнице. Босански краљ је молио Млетке да му помогну да се измири са султаном, али је знао да то може постићи само ако буде имао помоћ српског деспота. Дубровчани су чинили све да измире босанског краља и деспота како би заједно кренули против Вукчића. Краљ је преко Дубровчана тражио да се измири са деспотом обећавајући им заузврат савез против Стефана Вукчића. Краљ је сам понудио да врати тврђаву Сребрник. Дубровчани су одмах упутили краљу поклицаре који су већ ишли у Смедерево. Тражили су од краља да им преда Сребрник који ће Република чувати као залог мира између Србије и Босне. Преговори између смедеревског и босанског двора су завршени у јулу 1451. године склапањем мира и предајом тврђаве Сребрник и града Сребрнице деспоту Ђурђу. Средином августа 1451. године Дубровчани су честитали и краљу и деспоту на склапању мира са Томашем и Хуњадијем.³⁹⁴ Почетком септембра Дубровчани су предлагали деспоту и босанском краљу да заједно од султана откупе херцегову земљу по цени од 200.000 дуката и да исти данак који даје Вукчић настави да плаћа Република. Деспот би добио Мелешеву, Дубровчани Драчевицу, Нови, Требиње-Конавле, а остале Вукчићеве територије би припале босанском краљу. Дубровчани су са босанским краљем склопили савез 18. децембра 1451. године.³⁹⁵ Посредством српског деспота крајем исте године изменио се и Вукчићев положај на Порти. Почетком 1452. године, стигао је у Дубровник турски склав како би измирио завађене и да Конавле врати Дубровнику.

³⁹² ; J. Gelcich – L. Thallóczy, Dipl. Rag, 497, 517-519; Chronica Ragusina Junii Resti, 312; N. Jorga, Notes II, 450-451.

³⁹³ J. Gelcich – L. Thallóczy, Dipl. Rag, 526; J. Радонић, Дубровачка акта и повеље II; 541-542.

³⁹⁴ N. Jorga, Notes II, 445, 449; М. Динић, Сребреник, 186-188; М. Динић, За историју рударства I, 79.

³⁹⁵ F. Miklosich, Mon. Serb, 447-450 (савез од 18. XII 1451); N. Jorga, Notes II, 455 (предлози Дубровчана о заједничком откупу херцегове земље), 464-465.

У фебруару 1452. године, посредством склава био је склопљен мир између Стефана Вукчића и Дубровника, а 18. фебруара донета је одлука да се краљу Томашу пошаље копија о миру. Међутим, Вукчић је у марту поново освојио конавле, али их је морао вратити.

Мир је склопљен тек 19. априла 1454. године у Новом на основу „status quo“.³⁹⁶ У току прве половине 1452. године коначно су регулисани односи између босанског краља и турског султана, а у јулу исте године су деспот Ђурађ и краљ Стефан Томаш имали уговорени састанак у граничном подручју у области Дрине. Ђурађ је кренуо са двором, а пратили су га и Дубровчани у његовој служби. Крајем августа деспот се налазио у источној Босни под Теочаком, северозападно од Зворника. Посетио је Сасе и вероватно Сребрницу. Ту се у јесен састао са краљем. Томаш му је формално признао Зворник који је деспот стекао уз помоћ Порте. Босански краљ је пистао и да посредује у Ђурђевој спору са Млечанима.³⁹⁷

Деспот Ђурађ је покушао да врати Будву, Бар и Дриваст, али није имао успеха. Чак је био и поражен код Котора 14. септембра 1452. године.

Крајем исте године босански краљ је и званично, преко посланика у Венецији, понудио посредовање за мир.³⁹⁸ Међутим, догађаји су убрзо кренули другим током и деспот није преговарао са Млечанима иако се није никад одрекао Зете.

У децембру 1452. године, угарски краљ Ладислав V Посмрче ослободио се заточеништва свог старатеља цара Фридриха III. Али пошто је био млад (имао је 13 година) и неискусан није могао самостално владати у више земаља. Уместо цара Фридриха III, бригу о младом краљу преузео је краљев рођак, кнез и славонски бан Улрих II Цељски. Док је још био у Бечу, по савету Цељског, краљ је одузео Јанку Хуњадију дотадашњи назив „губернатор“ и дао му титулу „врховни капетан“. Крајем јануара 1453. године, Улрих Цељски је младог краља довео у Пожун где се био састао угарски сабор. Дана 6. фебруара, краљ је потврдио одлуке сабора. Обавезао се

³⁹⁶ F. Miklosich, Mon. Serb, 465-469; N. Jorga, Notes II, 461, 464-465, 466-467, 470, 472, 476. К. Јиречек, Настојање старијих Дубровчана око раширења границе Словинац бр. 5 (1879), 75-76; С. Ђирковић, Херцег Стефан Вукчић, 147-173; А. Веселиновић, Забрале и прекиди трговине, .

³⁹⁷ М. Спремић, Деспот Ђурађ, 376.

³⁹⁸ Š. Ljubić, Listine IX, 450 (о поразу код Котора), 456 (посредовање краља Томаша); J. Gelcich – L. Thallóczy, Dipl. Rag, 473, 485; N. Jorga, Notes II, (у пролеће 1454. године се очекивао деспотов напад на Зетско приморје); N. Jorga, Notes III, 269 (Тома Палеолог упућен у Зету као капетан Горње Зете 17. VII 1451).

да ће поштовати права, слободе и законе Краљевине Угарске, као и њене границе, да никаква достојанства неће давати страницама, да неће расписивати накнадне порезе. Сталежи су положили заклетву верности и покорности краљу.³⁹⁹ Док је био у Пожуну, краљ је потврдио Хуњадију све што је одлучио у Бечу и о томе издао четири повеље. У првој повељи од 30. јануара је славио његова дела у борби са Турцима па му је уз дозволу прелата, барона и племића сабраних на сабору „потврдио у посед Бистрицу коју му је још даровао у Бечу. У другој повељи, издатој истог дана, даровао му је краљ још неке поседе, али је од Хуњадија тражио да положи заклетву на Јеванђељу да ће му бити веран и покоран и да ће га бранити од непријатеља. Повељом од 31. јануара краљ је Хуњадију дао поседе у Славонској и Крижевачкој жупанијим, а повељом од 1. фебруара Хуњади је од краља добио дозволу да у свој грб може уз дотадашњег гаврана унети и лава. Хуњадијеви синови су такође били одликовани. Ладислав је био именован за бана Далмације и Хрватске. Хуњадију је поверено да управља краљевим приходима. Уговорено је да Хуњади сваке године краљу даје 24.000 дуката, а остатак да троши на управу и одбрану земље. Такође, Хуњади се обавезао да ће се извршити оно што је раније било договорено са српским деспотом Ђурђем, да се 6. децембра 1453. године његов млађи син Матија ожени Јелисаветом, кћерком Улриха Цељског. Хуњадијев пријатељ великоварадински бискуп Иван Витез од Средне био је именован за врховног канцелара краљевства.⁴⁰⁰ Одмах по доласку на власт Султан Мехмед II је решио да заузме Цариград. Његовим заузимањем добио би јак центар са изузетно повољним геостратешким положајем. Али како је био заузет сукобом са емиром Караманије, прикрио је своје праве намере, па је склопио мир са Византијом и другим малим балканским државама. Када је посланик византијског цара Сфранцес сазнао за смрт султана Мурата II наговестио је да ће са жалашћу за трапезунтским царем наступити за хришћане страшни тренуци.⁴⁰¹ Иако је мир био склопљен са Турцима, византијски цар Константин XI Драгаш Палеолог почео је да припрема одбрану Цариграда, верујући да ће доћи до сукоба са Турцима. Када се нагодио са господарем Караманије султан Мехмед II се

³⁹⁹ V. Klaić, *Povjest Hrvata II/2*, 259 – 260; P. Engel, *The Realm*, 292 – 293.

⁴⁰⁰ Видети стр. 122, нап. бр. 150.

⁴⁰¹ Султан је подигао „нови град више Цариграда“: Љ. Стојановић, *Родослови и летописи*, 236; Г. Сфранцес, *Хроника*, 131, 153.

окренуо Византији. Почетком 1452. године султан је раширио лажни глас о припремама за рат против Угарске. За то време је прикупивши мајсторе, у априлу 1452. године почео зидати јако утврђење Румели Хисар на најужем европском делу Босфора. Тако је пресецао Цариграду сваку везу са севером. Посао је био завршен већ крајем августа и тако је султан отклонио опасност са црноморске стране. Забринуте византијски цар Константин XI упутио је посланство султану да га моли да одустане од зидања града, али је посланство било дрско одбијено. У Цариграду је завладала паника па је цар Константин XI наредио да се убрзано поправљају цариградске зидине и да се доноси храна у град.⁴⁰²

Султан је слао изасланике да виде и испитају ситуацију на Западу. Видевши да у хришћанском свету постоји неслога, завршио је изградњу Румели Хисара. Упркос свим мерама које је предузео, султану Мехмеду је промакло да су између византијског цара Константина XI и Угарске – тј. краља Ладислава и Хуњадија вођени преговори око помоћи у оружју. Почетком септембра византијски цар се обратио Угарима за помоћ, а крајем октобра су морским путем у Цариград стигли угарски изасланици. У највећој тајности Хуњади је тражио да му византијски цар уступи Селимрију и Месемврију и да у једној од њих постави свог вазала и трупе за помоћ Цариграду. Угарска вијска би тако напала османлијску опсаду и са копна и са мора. Овакав план би имао више успех од фронталног (преко целог Балканског полуострва из правца Запада) који је претрпео неуспех код Варне.⁴⁰³ Међутим, Хуњадијеви захтеви били су услов да Угри Византији пруже помоћ у оружју и лађама као и циљ Угарске да изађе на Средоземно море. Када је у децембру 1452. године краљ Ладислав V Посмрче преузео власт, Хуњади је изгубио положај намесника. Почетком 1453. године је стигло грчко посланство младом угарском краљу. Угри су тада истицали да је султан држао цело „Regnum Rascie“, које је скоро кључ Угарске и подсећали како га је Хуњади успешном Дугом војном вратио деспоту Ђурђу „верном члану Угарске Краљевине“ који га и данас „мирно и верно држи“.

⁴⁰² К. Михаиловић, Јаничарове успомене, 126-127, каже да је Мехмед сам носио камење за нову тврђаву; Ф. Бабингер, Мехмед Освајач, 86-87; Г. Сфранцес, Хроника, 153.

⁴⁰³ Ф. Бабингер, Мехмед Освајач, 87; И. Капитанфи, Византија, Турска и Угарска у последњим годинама Царства ЗРВИ XVIII (1978), 213-215, 217.

Ладислав се изговарао како га са Турцима веже уговор о миру тако да крајем 1452. и почетком 1453. године Угри нису ништа предузели против Турака.⁴⁰⁴

Краљ Ладислав се јефино обратио из Беча папи 16. јануара 1453. године молећи га да помогне Цариграду. Истог дана је Ладислав упутио цару Константину XI писмо у коме га је бодрио да ће стићи помоћ са Запада и препоручио посланике другим европским владарима. Цар Фридрих III који је 19. марта 1452. године био крунисан за цара вероватно је био чуо за Мехмедове намере јер је упутио писмо султану позвавши га да разруши подигнути град на обали Босфора и да престане да узнемирава Византију.⁴⁰⁵ Папа је био вољан да помогне само ако се у Цариграду обнове закључци Фирентинског сабора из 1439. године. Још 1450. године су закључци тог сабора били поништени када је био збачен присталица уније патријарх Грифорије. Пошто цар Константин XI није могао наћи други излаз, дозволио је да кардинал Исидор, бивши московски митрополит, 12. децембра 1452. године одслужи римску мису у цркви Св. Софије и тако објави унију. То је изазвало велико огорчење у народу. Цар је прво одбијао да Угрима преда Месембрију, али онда ју је почетком 1453. године предао Хуњадију. Један царски изасланик пожурio је преко Дунава да повељу лично преда Хуњадију. Али то није било од значаја јер су је Турци под Караца-бегом заузели у марту исте године.⁴⁰⁶ Млетачка република је настојала да задржи свој статус на Лаванту па су у јулу 1451. године Мехмеду честитали ступање на престо, а у септембру су са новим султаном склопили мир у Једрену. Своју одлуку да се Цариграду што пре пружи помоћ, Млечићи су мотивисали још у фебруару 1453. године. У марту су позвали господаре галија да започну наоружање и да плове према Цариграду, али да пазе да не дође до судара са Турцима. Византијском цару су поручили да му шаљу помоћ. Чак су и султану послали изасланика како би га убедили да одустане од опсаде Цариграда и да се нагоди са византијским царем. Цару Константину XI су саветовали да прихвати турске услове истичући да се мирним путем може много учинити и постићи.⁴⁰⁷

⁴⁰⁴ J. Teleki, Hunyadiak kora X, 352, 360; И. Капитанфи, Византија, Турска и Угарска, 216; М. Спремић, Деспот Ђурађ, 398.

⁴⁰⁵ J. Teleki, Hunyadiak kora X, 346-347; N. Jorga, Notes II, 482, 512-513; J. Радонић, Западна Европа, 292-293.

⁴⁰⁶ Г. Сфранцес, Хроника, 137, 159, 160; J. Радонић, Западна Европа, 290-292.

⁴⁰⁷ О деловању Венеције: N. Jorga, Notes III, 281-284; Г. Сфранцес, Хроника, 159.

Међутим, султан Мехмед II је зиму 1452/1453. године провео у припремама за опсаду Цариграда. Са запада и севера стизале су трупе из Румелије, а преко Босфора, под заштитом Румели Хусара, трупе из Анадолије. Уз војску је ишло много мула и дервиша да шире верски фанатизам. У граду је било мало бранилаца – око 6.000 Грка и око 3.000 странаца – Латина, међу којима је било највише Ђеновљана. Уз многобројно људство Турци су довукли и артиљерију. Кад је наоружавање било размештено око града почетком априла 1453. године стигао је и султан. У петак, 6. априла, након молитве, султан Мехмед II објавио је почетак опсаде. У марту је стигло угарско посланство у Србију (Хуњади и краљев посланик). Након договора са деспотом, отишло је султану кога су у априлу затекли под зидинама Цариграда. Посланство је пренело поруку да краљ Ладислав више не гарантује мир султану, иако време трајања уговора још није истекло. Али ако би султан подигао опсаду, угарски краљ је предлагао да примирје и даље остане на снази. Повеља о примирју враћена је султану Мехмеду II на потврђивање.⁴⁰⁸

За одржавање Цариграда, као турски вазал, деспот Ђурађ је морао да пошаље султану помоћни одред од 1.500 коњаника. Командовао је војвода Јакша, родоначелник Јакшића у Угарској. Из Новог Брда рудари су морали да копају ровове за минирање цариградских зидина.⁴⁰⁹ Град је био бомбардован топовима, али су двоструке зидине одолевале иако је било мало људства да би се разместило на двадесетак километара дуге зидине и многобројне куле. Када је цар Константин XI одбио да преда град, султан је 24. маја наредио општи јуриш за 29. мај, обећавајући неограничену пљачку. После поноћи, око 2 часа ујутро, у уторак 29. маја 1453. године започео је општи јуриш на Цариград. Цар Константин XI се борио на улицама града као обичан војник. Погинуо је тако што су му јаничари одрубали главу. Након

⁴⁰⁸ J. Gelcich – L. Thallóczy, *Dipl. Rag*, 531-533; Г. Сфранцес, *Хроника*, 159, каже да су неки Турци саветовали Ђурђа да не дође до споразума султана с Угрима, јер ако буде споразума султан ће напасти Цариград. Али „Ђурађ није учинио што му је било речено, не знајући јадан да ако тело остане без главе и удови су мртви“; Ф. Бабингер, *Мехмед Освајач*, 87-88; И. Капитанфи, *Византија, Турска и Угарска*, 213-223.

⁴⁰⁹ К. Михаиловић, *Јаничарове успомене*, 128-129, пише да је Мехмед II тражио помоћну војску од деспота како би је послао против господара Караманије, да је султан прикрио праве намере. На Ђурђево велико изненађење, коњица је била упућена у Цариград. Видевши превару, покушали су да се врате, али нису успели због претњи смрћу. О војводи Јакши: Д. Динић – Кнежевић, *Српска деспотовина према Турцима*, 127; С. Ћирковић, *Rasciani regales*, 79-81; М. Спремић, *Деспот Ђурађ*, 203.

освајања византијске престонице уследило је тродневно пљачкање града, а становништво је на све стране одвођено у робље. Трећи дан након освајања Цариграда султан је утамничио, а онда 10. јула у Једрену погубио великог везира Халил-пашу Чандарлија. У ноћи 21. јуна султан је напустио Цариград и вратио се у Једрене.⁴¹⁰ Пад Цариграда је одјекнуо до најудаљенијих крајева Запада. Свуда се увиђало да је то велика несрећа, губитак и опасност по хришћанску цивилизацију. Идеја крсташког рата још увек је била присутна у мислима европских владара. Неколико месеци пред пад Цариграда, бургундски војвода Филип Добри (1419-1467) послао је краљу Шарлу VII, бискупа Шалона Жака Жермена (Jean Germain) да преговара о крсташком рату. Сматрао је да ако падне Цариград, Турци ће стићи до Рима јер су освојили земље грчког цара.

А владари Босне, Влашке и Србије су постали његови вазали, иако су дали *homagium* угарском краљу. Секретар цара Фридриха III, Енеје Силвије Пиколомини свој први антитурски говор одржао је на растанку новокрунисаног цара и папе. Тада је његова водећа мисао била помирење Угарске и Немачке кроз крсташки рат против Турака. У писму папи Николи V од 12. јула 1453. године Енеја је говорио да „Мехмед већ влада међу нама“, „већ лебди мач Турака над нашим главама, већ је за нас затворено Црно море, већ је Влашка под влашћу Турака. Одатле ће продрети у Угарску и онда у Немачку... А ми међусобно живимо у свађи и непријатељству... Колико би било боље када би се наше трупе и наша оружја окренула против непријатеља наше вере“. Иако дирнут изјавом Пиколоминија, папа Никола V није успео да сагледа озбиљност ситуације, издавао је само буле с опроштајницама. Скоро до пред пад Цариграда инсистирао је да цар Константин XI прогласи унију са Римокатоличком црквом што је само још више отуђило Грке од Латина. У свом писму од 12. јула Пиколомини са пуно жестине и прикривене ироније каже како ће потомство славити Николу V, између осталог и као папу под чијим је понтификатом пао Цариград у руке Турака.⁴¹¹

⁴¹⁰ О освајању Цариграда: F. Rački, *Prilozi za zbirku srbskih i bosanskih listina*, Rad Jazu I, Zagreb 1867, 124-163, 154; Љ. Стојановић, *Родослови и летописи*, 236; L. Chalcocandylas II, 148-169; Ducas, 313-395; Г. Сфранцес, *Хроника*, 157; Ч. Мијатовић, *Пад Цариграда 1453*, *Годишњица НЧ 3* (1879), 67-167; Ф. Бабингер, *Мехмед Освајач*, 68-85; Х. Иналцик, *Османско царство*, 34, 35; С. Рансиман, *Пад Цариграда 1453*, Нови Сад, 1996 (*The Fall of Constantinople 1453*, Cambridge 1965); Д. Никол, *Бесмртни цар*, Београд, 1997.

⁴¹¹ Ф. Бабингер, *Мехмед Освајач*, 103-104; М. Антоновић, *Папство и Србија*, 64-65.

Пад Византијске престонице, духовног центра православног света, дубоко је потресао деспота Ђурђа. Схватио је да слична судбина чека и његов народ и покушао је да учини све што је било могуће да је одложи. Деспот је упутио посланство на Порту да преговара са султаном уз велику своту новца. Српско посланство је стигло у Једрене у августу 1453. године. Пошто су дали раније уговорен трибут, султан им је дозволио да по Ђурђевој жељи откупе из ропства неке византијске племиће, 100 калуђера, црквене одежде и сасуде. Султан Мехмед II тада још није окренуо „лист“ у својој политици према деспоту.⁴¹²

Ипак, српски деспот је одлучио да се обрати за помоћ италијанским владарима па и самом папи. Најкасније у августу, деспот Ђурађ је на напуљски двор упутио искусног дипломату Јунија Градића који је почетком септембра подигао у Дубровнику део блага из Ђурђевог поклада и отпутовао у Напуљ.

Пре почетка октобра 1453. године српски посланик је стигао на двор краља Алфонсо и био дочекан као „посланик најсветлијег принца Ђурђа, деспота Рашког краљевства и господара Албаније, Приморја и Усоре“. Краљ Алфонсо је обећавао помоћ, али италијанске су државе биле подељене и у сукобима. Милано је ратовао са Венецијом, Ђенова је била у сукобу са Напуљем, Фиренца је у савезу са Миланом радила против Венеције и Напуља. Папа, краљ Алфонсо Арагонски и Венеција нису заједнички дејствовали у вођењу источне политике што је било кобно за балканске земље. Једини резултат Градићеве мисије је то да је арагонски краљ препоручио српског посланика папи Николи V, коме је Градић такође ишао. Упутио је папи писмо препоруке 8. октобра 1453. године називајући деспота Ђурђа „нашим најдражим пријатељем“ и истичући папи да пажљиво саслуша српског посланика како се српски владар „због немарности хришћана“ приклонио Турцима. Краљ Алфонсо је од папе тражио да деспоту као и Угрима пружи помоћ, како би се лакше могао одупрети најстрашнијем непријатељу.⁴¹³

⁴¹² Ф. Бабингер, Мехмед Освајач, 93-94; С. Ђирковић, Деспот Ђурађ Бранковић и угарско-турски преговори, 109.

⁴¹³ Писмо је упутио и тројици кардинала да се код папе заузму за српског амбасадора: L. Thallóczy – A. Áldásy, *Diplomatarium*, 171-172; Д. Динић – Кнежевић, Српска деспотовина према Турцима, 128-129; С. Ђирковић, Деспот Ђурађ Бранковић и угарско-турски преговори, 109; М. Спремић, Деспот Ђурађ, 408.

Папа је о паду Цариграда сазнао од секретара цара Фридриха III, хуманисте Енеја Силвија Пиколоминија који је писао из Граца 12. јула 1453. године. Резултат Градићеве мисије била је нова атмосфера у папско-српским односима што се види из папске буле од 24. октобра „у којој он деспота Ђурђа назива „драгим сином“ (*dilectus filius*) и „деспота Рашког краљевства и господара Албаније, Раме и целе Усоре“ (*illustris...regni Rascie despotus ac Albanie, Rame totiusque Usore dominus*). Ову титулу је, иначе, деспот Ђурађ користио у повељама издатим на латинском језику. Папа је узео у заштиту деспота Ђурђа од оних који су разарали српске цркве и уништавали њихове иконе и фреске. Под претњом анатеме и екскомуникације забранио је да му се праве сметње. На крају папа је рекао како је „деспот са својима пригрлио облик вере који је Флорентински сабор установио“ и да га нико не сме узнемиравати „што следи грчки обред“. Али та изјава да се Ђурађ приклонио унији била је нетачна.⁴¹⁴ Градићева мисија је била успешна са дипломатске стране, али је у стварности деспот у односу према Турцима био препуштен сам себи. Осим пада Цариграда и велике забринутости за судбину Србије, српског деспота је забринуло и то што је већ наредне године папа објавио да је босански краљ Томаш прешао у католичанство и што га је у писмима њему и угарским магнатима ставио под своју заштиту. Босански краљ је уз ослонац на Угарску покушао да прошири своје поседе на рачун српских па је деспот Ђурађ покушао да и због тога обнови дијалог са папом. Такође значајан разлог за обнову дијалога са папом била је и успешна католичка офанзива у Србији и потискивања православља из Приморја. Тако да је мисија Јунија Градића требало да оконча и те антагонизме.⁴¹⁵ Иако је одбијао да се измири са босанским херцегом Стефаном Вукчићем, након пада Цариграда деспот је почео да мења став. Поуздано се зна да је у јесен 1453. године био постигнут споразум да се две куће ороде. Смедеревски двор је посредовао да се херцегов син Владислав ожени Аном

⁴¹⁴ Истог дана када је издата була 24. X 1453. године којом се деспот узима у заштиту у папском регистру је забележено „*Georgio despoti regni Rascie mandatur ut contra Turcos dimiscet*“: P. Lukscsics, *Diplomata Pontificum*, Saec XV, II, Budapestini, 1938, 274; М. Антоновић, Папство и Србија, 65, 67.

⁴¹⁵ Папа је још 1. III 1450. године писао надбискупу Острогона да се заложи за мир између деспота Ђурђа и краља Стефана Томаша: P. Lukscsics, *Diplomata Pontificum* Saec XV, II, 274; М. Антоновић, Папство и Србија, 66; Историја српског народа II, 265.

Кантакузин, кћерком Георгија Кантакузина, брата деспотице Јерине па је до свадбе дошло у октобру.⁴¹⁶

Међутим, деспот није успео да спаси преостале поседе у Зети. Стефаница Црнојевића је запосео све крајеве око Зете и Мораче и заузео Жабљак, ушао у Подгорицу и развио у граду млетачку заставу. До склапања мира није дошло иако се понудио и Скендербег да посредује, који је био у служби Венеције и у добрим односима са деспотом.⁴¹⁷

Дубровачке власти тада још нису биле склопиле мир са херцегом па су се током јесени 1453. и почетком 1454. године дописивале са деспотом и својом властелом у Смедереву. У међувремену су водиле и преговоре са Вукчићем и на пролеће 1454. године успеле да склопе већ поменути уговор којим је успостављено стање од пре рата.

Након пада Цариграда, верујући да ће султан напасти Србију, одлуку да се врати у Дубровик донео је и Паскоје Соркочевић. Хтео је да своју имовину склони на време, поготово што је султан Мехмед II тражио области у којима је он имао поседе (Топлицу, Дубочицу, Госпођин поток). Одлуку да се повуче донео је у лето 1453. године. Али је отишао нешто касније. Након повратка у Дубровник, Паскоје је остао у вези са деспотом. Тако је у марту 1454. године подигао остатак белог сребра из деспотовог депозита.⁴¹⁸

На угарском двору се знало да Дубровчани много хвале српског деспота који је заједно са царем Душаном сматран њиховим највећим пријатељем.

Након пада Цариграда, Хуњади је отишао у јужну Угарску. Под изговором да треба донети одлуке о одбрани земље од Турака и о дефинитивном миру са царем Фридрихом III сазван је угарски сабор у Пожуну за 24. август. Цељски је на сабор довео и младог краља па су у Пожуну боравили током септембра. За то време Улрих II Цељски је искористио прилику да се споразуме са давним противницима Јанка Хуњадија који су тада били на сабору. Тако су се 13. септембра 1453. године

⁴¹⁶ J. Gelcich – L. Thallóczy, Dipl. Rag, 531-533; С. Ћирковић, Херцег Стефан Вукчић, 217, 232, 242; Б. Ферјанчић, Византинци у Србији, 177.

⁴¹⁷ Š. Ljubić, Listine X, 17, 19, 22-24; J. Радонић, Ђурађ Кастриот Скендербег, 41.

⁴¹⁸ J. Gelcich – L. Thallóczy, Dipl. Rag, 545 (о пријатељству са деспотом Ђурићем); М. Орбин, Краљевство Словена, 115-116; М. Динић, Дубровчани као феудалци, 147; М. Спремић, Деспот Ђурађ, 413-415.

острогонски надискуп Дионизије Сеч, печујски бискуп Андрија, палатин Ладислав Горјански, ердељски војвода и мачвански бан Никола Илочки и судија краљевог двора Ладислав Палоц, заклели на верност краљу Ладиславу и кнезу Цељском против свих одметника који су били ма ког достојанства и сталежа, обавезујући се да ће штитити живот и част кнеза Улриха. Док је Цељски плео мрежу против Хуњадија изгубио је своје позиције у Аустрији. Затим је са краљем пошао у Чешку на крунисање Ладислава круном Св. Вацлава. У Чешку је дошао и Хуњади са својих 1.500 коњаника. Уз дозволу краља Хуњади је са губернаторима Чешке и Аустрије склопио савез да ће у наредних шест година један другог помагати против непријатеља. Исправа о том савезу издата је 27. октобра, а Ладислав је 28. октобра 1453. године био крунисан за угарског краља. Крунисали су га острогонски надбискуп Дионизије Сеч и бискуп Оломуца. Након крунисања Ладислав је поново потврдио Хуњадија за капетана Угарске исправама од 27. октобра и 20. новембра 1453. године. Затим су се угарски великаши и Хуњади вратили у Угарску, а краљ је више од годину дана остао у Чешкој.⁴¹⁹ Док је деспот Ђурађ у Угарској чекао помоћ са Запада, у јануару 1454. године краљ Ладислав V Посмрче је писао папи да је спреман за рат против Турака. У фебруару исте године састао се сабор у Будиму. У име одсутног краља Ладислава проглашене су саборске одлуке. Краљ је иако млад и неискусан, на папин подстицај пристао на усвајање предлога за покретање рата против Османлија. За врховног капетана Угарске, на годину изабран је био Јанко Хуњади са задатком да сакупи и води војску. Одлучено је да сви магнати, барони, виши и ниши племићи морају лично ићи у рат. Немоћни и малолетни су морали послати замену. Краљеви и краљичини градови и друга привилегована места, деспотови градови и кнезови Цељски, као и Славонија морају се пописати све жупаније и послати чете. Племићи који би отишли из табора (дезертери) изгубили би имања, а остали кажњени смрћу.⁴²⁰

Док је још био у Будиму, угарском краљу је у Праг дошао легат папе Николе V, бискуп Павије Иван Кастиљоне и у папино име позвао краља Ладислава да се са

⁴¹⁹ V. Klaić, *Povjest Hrvata II/2*, 263; P. Engel, *The Realm*, 294.

⁴²⁰ О одлукама донетим на сабору у фебруару 1454. године: N. Jorga, *Notes IV*, 81, 83-84 (*pismo papi*), 84-86 (*decretum ladisla i regis*), 109; Д. Динић – Кнежевић, *Српска деспотовина према Турцима*, 129; С. Ђирковић, *Деспот Ђурађ Бранковић и угарско-турски преговори*, 107; М. Спремић, *Деспот Ђурађ*, 417.

својим краљевинама и земљама придружи великој крсташкој војсци која ће кренути против Турака. Тада се још није знало за одлуке угарског сабора.

Краљ је у Угарску послао упутство у коме је изложио разлоге његовог задржавања у Чешкој и зашто се још неко време не може вратити у Угарску. Изнео је низ предлога како да се земља одбрани од Турака, а нарочито да се помогне српском деспоту да се не би одметнуо или какву за Угарску штетну погодбу начинио са Турцима. Краљ је сабору препоручио папског изасланика и позвао сабор да што пре донесе одлуке у вези рата са Турцима. Затим је тражио да сабор изабере угарске посланике који би били са чешким и аустријским посланицима упућени у Рим на даље договоре, као и да се изабере посланици који ће се договорити са царем Фридрихом. Будући да је рат против Турака потребан, краљ је позвао све сталеже да се клоне сваке међусобне неслоге као и неслоге са суседима. Хуњадија је поново потврдио за „врховног капетана“.⁴²¹

На сабору у Будиму били су представници деспота Ђурађа, а није била искључена могућност да дође и он сам или неко од његових синова.⁴²² Иако су држани ратоборни говори, главне угарске личности су водиле закулисну политику. Хуњади је тражио од српских посланика да се деспот заложити код султана како би дошло до новог угарско-турског мира. Деспот Ђурађ је прихватио посредничку мисију јер је знао да ће се склапањем мира поново утврдити положај своје државе. Послао је на Порту смедеревског војводу Вукосава који је и раније одлазио султану. Прилике на османском двору нису биле наклоњене српским преговарачима, јер је султан имао тада план за напад на Београд. Вукосав је успео некако да приволи султана на помирљиву политику. Султан је пристао да се обнови угарско-турски мир из 1451. године без промене текста ранијег уговора. Тражио је да му угарска страна што пре достави писмом потврђеним печатима угарских великаша на које време жели примирје. Везири су сумњали у Будим и сматрали су преговоре лукавством, срачунатим како би добили на времену и осујетили напад на Београд (са копна и реке).⁴²³ Деспот је искрено желео да се успостави мир. Ђурађ је преко посланика

⁴²¹ V. Klaić, *Povjest Hrvata II/2*, 264-265.

⁴²² J. Gelcich – L. Thallóczy, *Dipl. Rag*, 541-549; J. Радонић, *Дубровачка акта и повеље I/1*, 549-556; М. Спремић, *Деспот Ђурађ*, 417.

⁴²³ С. Ђирковић, *Деспот Ђурађ Бранковић и угарско-турски преговори*, 108.

писмом обавестио Јанка Хуњадија, али и Ладислава Горјанског, свог пријатеља и Хуњадијевог противника, о резултатима своје мисије. Деспот је сматрао да Угарска тада нема услова да се упусти у одлучни обрачун са Турцима, јер султан има велику војску и снагу какву у турском роду пре њега није нико имао.

Угарски краљ није могао спремно да се бори против такве силе. Деспот је предлагао да се у најкраћем року сазове сабор у Сегедину и да се ту реши колико треба да траје примирје. Деспот је инсистирао да се ради брзо да би он на време обавестио везире. Јер ако султан покрене војску само један дан хода, нико га неће моћи вратити. Деспот Ђурађ је озбиљно схватао султанову претњу да ће галијама напасти Београд. Сматрао је да је добро да се сазове сабор у Сегедину да би угарски великаши били у близини за случај да се примирје не склопи јер је страховао од обмане.⁴²⁴ У пролеће 1454. године деспот Ђурађ је још имао својих пријатеља међу везирима и утицаја да измени султанове планове. Преокрет је настао тек након 31. маја, тј. у јуну 1454. године.

Деспотови напори за мир нису уродили плодом. На Порти је преовладало ратно расположење јер је султан имао намеру да након освајања Цариграда почне са коначним покоравањем преосталих балканских и хришћанских држава.⁴²⁵

У Ердељу се знало за тежак положај деспота Ђурђа. Секретар цара Фридриха III, Енеја Силвије Пиколомини је 21. маја 1454. године писао келнском надбискупу Теодориху фон Мерсу да деспот неће издржати ако не добије помоћ хришћана.⁴²⁶

Султан се припремао за напад на Србију почетком јуна 1454. године. У пролеће 1454. године српском деспоту је послао изасланике са поруком која је гласила: „Земља којом ти владаш не припада Теби већ сину Лазаревом Стефану, па према томе мени. Део Твога оца Вука, као и Софију, могу да Ти одступим. Ако се будеш одупирао онда ћу те напасти.“ Тражио је да му се Ђурађ преда, а у замену му је нудио бившу очеву

⁴²⁴ Писмо деспота Ђурђа од 31. V 1454. године из Смедерева упућено Ладиславу Горјанском: P. Lukscsics, *A zichi és vásonkeői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára XII*, Budapest 1931, 237-239; С. Ђирковић, Деспот Ђурађ Бранковић и угарско-турски преговори, 110-111, исто 107-109.

⁴²⁵ Рат је био покретачка снага Османске државе. Доносио је новац, ширио ислам, нико га није могао задржати. Видети код: X. Иналцик, *Османско царство*, 7, 92-95, 266.

⁴²⁶ М. Антоновић, Никола Кузански и припреме за борбу против Турака 1454. године, ИГ 1-2 (1987), 89-98, 91.

област – земљу Бранковића и град Софију. Од деспота је затражио да му преда Смедерево и Голубац.⁴²⁷

Стога је упутио у посланика да најкасније за 25. дана дозна да ли деспот пристаје на овај захтев. Када је посланик стигао на српски двор, није затекао деспота Ђурђа који је са породицом и ризницом прешао у Угарску да тражи угарску помоћ. Османлијско посланство је под разним изговорима задржавано на српском двору како би се добило на времену да се српска престоница утврди и снабде храном. Након 30 дана турски посланик се вратио у Једрене, али тамо није затекао султана који је са војском већ кренуо из Једрена у Пловдив где је срео посланика који се враћао из Србије. Значи да султан ипак није чекао тридесет дана на деспотов повратак него је одмах кренуо у напад на Србију.⁴²⁸ Султан је главнину своје војске и дворску свиту оставио у Софији, а са 20.000 ратника се упутио ка паду. Не отказавши деспоту примирје, султан је у јулу 1454. године упао у Србију, а убрзо је османлијска војска заузела Топлицу. Османска коњица је палила и пљачкала свуда куда је прошла. У ропство је одведено 50.000 људи. Деспот је саветовао свом народу да се повуче иза зидина утврђења и да тамо чекају помоћ Угара. Султанова војска била је подељена на два дела. Један њен део био је пред Смедеревом, а други део пред Островицом.⁴²⁹ То су за султана била кључна места Србије. Островица се држала до 30. јула 1454. године, све док топови нису почели да руше њене зидине. На султаново обећање да ће им дозволити слободно повлачење, опседнути су пристали да отворе капије и да се предају. Али султан је прекршио дато обећање. Становништво је било похватано и одведено у ропство, а Островица је добила ново име – Сирфице Хисар. Султан је лично опсео Смедерево. Око 6.000 бранилаца је под командом Томе Кантакузина одолевало захваљујући моћним смедеревским зидинама и кулама. Једне ноћи, на

⁴²⁷ Ducas, 395, 397; У писму од 24. VII 1454. године Иван Собота каже да је у Трогиру чуо да султан тражи Смедерево и Голубац: F. Rački, Prilozi za sbirku, 151-152; Д. Динић – Кнежевић, Српска деспотовина према Турцима, 129; Ф. Бабингер, Мехмед Освајач, 94; М. Спремић, Деспот Ђурађ, 419.

⁴²⁸ Деспот је прешао на своје поседе у Угарској: G. Fejer, Genus, 202-203; Codex Zichy IX, 462; I. Hunyadiak kora X, 430; L. Thallóczy – A. Áldásy, Diplomatarium, 185-186; Љ. Стојановић, Родослови и летописи, 237; Ducas, 397-399; Деспот Ђурађ је прешао у Угарску 26. јула 1454. године: Д. Динић – Кнежевић, Српска деспотовина према Турцима, 131, 139; С. Ћирковић, Деспот Ђурађ Бранковић и угарско-турски преговори, 109.

⁴²⁹ Султан је у Србију продро са великом силом. „Освојиће читав свет“ каже у писму од 24. VII 1454. године. Иван Собота: F. Rački, Prilozi za sbirku, 153-154; L. Thallóczy – A. Áldásy, Diplomatarium, 185 (говори се о пљачкању Србије); „Пороби цар Мехмед српску земљу“: Љ. Стојановић, Родослови и летописи, 237.

јужну границу између Београда и Ковина спустио се Хуњади чекајући опсаду Београда и провале Турака преко Дунава. Када су султану 7. августа јавиле уходе да је Хуњади с угарском војском стигао до Београда, султан је у страху да му Хуњади не дође с леђа, још исте ноћи изненада дигао опсаду Смедерева и убрзано се довлачио према Софији, не освојивши српску престоницу.⁴³⁰ Хуњади је већ 10. августа 1454. године био у Ковину одакле је писао ердељским Сасима како је „сазнавши турски цар (за мој долазак у Београд), у пола ноћи подигао своју војску и журећи се дошао у Софију где и сад стоји, неће да узмакне, него ће тамо са војском отпочинути те је појачати да се онда како мислимо до идуће зиме врати и на Угарску или на Влашку удари и заповедамо вам да будете спремни за рат и да након другог писма одмах спремни дођете у помоћ нама и Угарској краљевини“.⁴³¹ Током повлачења, султан се кратко задржао у Крушевцу, а затим је пре 25. августа стигао у Софију, затим у Једрене и у Цариград. Водио је велики број заробљеника, од којих је петину задржао лично за свој сарај, а остале је поделио својим достојанственицима или их населио у околини Цариграда.⁴³² Док је логоровао код Крушевца (турски Алаца Хисар), Мехмед II је оставио Фирус-бега (Исак-бег Ферисбеговић) са око 32.000 војника и коњаника да пустоше земљу деспота Ђурђа. За то време деспот је у Угарској успео да Хуњадија придобије за рат. Чак је придобио и Хуњадијевог противника Јована Јискру. Јер Угри су знали да ако варварин заузме Рашку, они ће га имати на прагу својих домова.⁴³³

Као и 1443. године, деспот Ђурађ је својим новцем помогао да се сакупи војска. Пошто се султан брзо повукао из Србије, деспот се почетком септембра 1454. године вратио у своју престоницу. Војска се окупљала на дунавској граници и спремно је чекала поход. Око 9. септембра Хуњади је био у Београду са својих 8.000 коњаника.

⁴³⁰ J. Teleki, Hunyadiak kora X, 430-431; Ј. Стојановић, Родослови и летописи, 237 (пад Островице); Турци су окупирали доњу Угарску све до реке Тисе, читаву Србију и сву територију Саве и Драве: М. Динић, Грађа I, 22; На Смедерево су послали Исак-бега: Грађа I, 23; Ф. Бабингер, Мехмед Освајач, 94; М. Спремић, Деспот Ђурађ, 420.

⁴³¹ Почетком августа Хуњади је у Београду, а затим у Ковину. Писао је баронима и прелатима да војска мора бити спремна око 15. VIII 1454. године: Codex Zichy IX, 462; Ј. Калић – Мијушковић, Београд у средњем веку, 123.

⁴³² J. Teleki, Hunyadiak kora X, 430-431; F. Rački, Prilozi za sbirku, 152-155; Ducas, 397, 399; Ф. Бабингер, Мехмед Освајач, 94.

⁴³³ A. Vofiní, 487; М. Динић, Грађа II, 60-61; М. Орбин, Краљевство Словена, 125; У првој половини септембра се причало да је деспотова кћи Мара верена за Јискру и да је он дошао у помоћ деспоту: L. Thallóczy – A. Áldásy, Diplomatarium, 187; P. Ћук, Царица Мара, 66-67.

Њему су се придружиле чете деспота Ђурића сакупљене у Угарској. Њихова заједничка војска бројала је 20.000 људи.⁴³⁴ Прешла је Дунав 29. септембра 1454. године и из Београда ушла „у провинцију која се зове београдска“. Прелаз је био изведен тајно, ноћу. Само је деспот знао куда је ишао Хуњади са 20.000 војника. Кренувши у противнапад, Хуњади је преко Рудишта и Жабара усиљеним маршом стигао до Крушевца. Турци су били изненађени. Приметивши угарску претходницу, веровали су да је то сва непријатељска сила па су у зору 1. октобра кренули у борбу. Али главна војска била је са Хуњадијем. Она је Фирус бегу (Ферисбеговићу), заповеднику Крушевца, нанела пораз 2. октобра 1454. године. Фирус бег је са осамнаест старешина био одведен деспоту у Смедерево. Деспот је одмах разгласио победу, као и дубровачке уходе.

Хуњади је жарио и палио по околини Ниша и Пирота. Спалио је Видин, а затим је пошао назад ка Београду, у чијој су га близини, пошавши му у сусрет, дочекали 7. децембра 1454. године деспот Ђурић и његов зет Улрих II Цељски. Затим је тријумфално ушао у Београд.⁴³⁵ Истовремено са походом Јанка Хуњадија, Срби су независно водили борбе на југу Деспотовине. Насупрот Турцима стајале су две војске: једна на Ситници, на Косову пољу, а друга код Лесковца у пределу Дубочице. Деспот их је саветовао да се не упуштају у борбу и предлагао им да се привремено покоре султану, а он ће их ослободити са војском из Угарске. Ипак, вођа друге војске, Никола Скобаљић се храбро борио и потукао Турке који су надирали код Врања 24. септембра. Међутим, султан је стигао преко земље Константина Драгаша. Иако су упорном борбом Срби задивили Турке, због малобројности су подлегли у борби 16. новембра крај планине Трепање, недалеко од Новог Брда са чијом су одбраном били повезани. Део бранилаца је изгинуо, а део је успео да се спаси

⁴³⁴ J. Teleki, Hunyadiak kora X, 430-431; В. Макушев, Историјски споменици II, 82-84; Codex Zichy IX, 464 (Хуњади је у Београду 9. IX 1454); L. Thallóczy – A. Áldásy, Diplomatarium, 186-187, 189-190; М. Динић, Грађа II, 59, 60-61.

⁴³⁵ Опширније о овом ратовању: А. Bonfini, 487; М. Iohannis de Thwrócz, Chronica Hungarorum, 265; G. Fejer, Genus, 202-203; В. Макушев, Историјски споменици II, 81-84; L. Thallóczy – A. Áldásy, Diplomatarium, 187-190; Љ. Стојановић, Родослови и летописи, 238. „Ухвати Јанкул Ферисбега у Крушевцу“; М. Динић, Грађа II, 59-61 (1. X 1454); М. Орбин, Краљевство Словена, 125-126; Н. Крстић, Бој под Београдом у години 1456, Гласник СУД 19 (1866) 1-73; Ч. Мијатовић, Деспот Ђурић II, 277, погрешно је да је војска прешла Дунав; Д. Динић – Кнежевић, Српска деспотовина према Турцима, 132; Калић, Београд у средњем веку, 124 (1. X 1454. године); Ф. Бабингер, Мехмед Освајач, 94 (2. X 1454. године).

бекством. Никола Скобаљић је уз помоћ четворице Бугара ухваћен и заједно са стрицем жив набијен на колац. Као награду Турци су Бугарима дали Тимар у нахији Знепоље. Скобаљић и његов стриц су први познати Срби које су Турци тако свирепо убили.⁴³⁶

Последице турског упада биле су пустошење српске земље, становништво је било проређено. Многи су пронашли спас у бекству према мору. Након победе код Крушевца, деспоту су стизале вести да Турци желе да обнове мир с Угрима и Србима. Ђурађ је прихватио недовољно сигурну понуду и упутио је пре средине новембра посланством на Порту. Али не успевши у својој мисији, српски посланици су се већ крајем децембра 1454. године вратили у Смедерево. Мехмедово ратовање 1454. године означило је почетак краја Српске деспотовине. Мехмед II је сматрао да у свету може постојати само једно царство, једна вера и једна власт.

Ове речи које је султан Мехмед II изрекао непосредно након пада Византије, сасвим јасно показују основне идеје његових светско-политичких намера, да цели Запад потчини својој власти. Почетком 1455. године и сами Дубровчани су свом поклицару код папе у Риму писали „нема наде у мир, ради се само о рату“.⁴³⁷ Са политиком деспота Ђурађа лавирања између Турске и Угарске било је завршено. Бити султанов намесник – значило је бити роб, а вазал – бар неку самосталност. Зато се деспот Ђурађ морао ослоњити на Угарску, која је из сопствених разлога била заинтересована за одбрану српске деспотовине.

Хуњади је боравио у Београду до краја 1454. године. Ту је чувао заробљене Турке. Из Београда је писао немачком цару Фридриху III у коме га је обавештао о својим успесима против Турака. Подстицао га је да покрене општехришћански рат и то брзо јер је повољно време „које неће бити за сто година“ јер ће султан на пролеће (1455. године) сигурно напасти хришћане“.⁴³⁸ Међутим, цар Фридрих III је након пролећног сабора сталеза у Ретенсбургу поново био одсутан и на царском сабору у

⁴³⁶ О овом ратовању: Љ. Стојановић, Родослови и летописи, 233, 237-238; К. Михаиловић, Јаничарове успомене, 35-36; Ст. Новаковић, Ново Брдо и Врањско Поморавље, 344-350; М. Динић, За историју рударства II, 62-64; N. Filipović, Prince Musa, 283-284; О Скобаљићу: М. Вукићевић, Никола Скобаљић, војвода деспота Ђурађа Бранковића, Дело 4 (1894), 85-99; Ј. Ђорђевић, Војвода Никола Скобаљић и његове борбе у Дубочици у половини XV века, ГЛУ 22 (1903) 115-146; С. Димитријевић, Борба с Турцима под Скобаљићем, Историја и предање, Лесковац 1951; Д. Трајковић, Никола Скобаљић, Лесковачки зборник (1964), 86-99.

⁴³⁷ И. Божић, Дубровник и Турска, 135; Д. Динић – Кнежевић, Дубровник и Угарска, 126.

⁴³⁸ G. Fejer, Genus, 202-204; Ј. Калић – Мијушковић, Београд у средњем веку, 124.

Франкфурту, у октобру 1454. године. Заступао га је секретар Енеја Силвије Пиколомини, а папу је заступао бискуп Павије – Иван Кастиљоне. По речима сијенског бискупа, цар Фридрих III је хтео да освоји свет – седећи. Били су присутни и угарски посланици који су у име свог краља тражили да им Немачка помогне са 20.000 пешака и 10.000 коњаника. Иначе ће морати да се измире и нагоде са султаном, јер су Османлије допрле до граница Угарске. Захваљујући залагању и убеђивању Пиколоминија који је разлагао, да ако би Турци освојили Угарску, ни остале европске државе не би биле сигурне, донета је одлука да се Угарској упути помоћ у пешадији (30.000) и коњици (10.000) под претпоставком да Угарска на бојиште изведе војску исте снаге. На сабору се очекивало да ће италијанске државе послати једну флоту од 25 галија на Левант и онда би права ситница била да се Османлије протерају из Европе. Одлучено је да се нови царски сабор сазове 1455. године у Новом Месту (Wiener Neustadt) поред Беча. Али како нису донете никакве одлуке о начину опремања помоћних трупа, нити о времену њиховог поласка, прошла је још једна зима, а да се ништа није учинило за постављени циљ. Нико више није веровао у намере за покретање крсташког рата.⁴³⁹

Угарски краљ Ладислав V Посмрче је из Прага у новембру 1454. године позвао угарске сталеже да 6. јануара 1455. године дођу у Будим. Тада би били избрани посланици који ће заједно са врховним капетаном Јанком Хуњадијем кренути на царски сабор у Ново Место цару Фридриху III где ће се расправљати о општој новој војни и о томе колико би Угарска дала војске за рат. Хуњади је планирао да се сабор одржи у Београду, јер су ту чувани бројни турски заробљеници. Међутим, сабор се средином децембра састао у Петроварадину где су се окупили чланови угарског државног већа: Хуњади, Ладислав Горјански, Никола Илочки, Јован Корођ. То су били великаши јужне Угарске које је борба против Турака највише интересовала. Краљ Ладислав је сматрао да се ова акција одвија мимо њега.

У Петроварадин је послао угарског канцелара Ивана Витеза од Средне да великашима уручи краљево писмо у коме их позива на сабор у Будим који ће сазвати најкасније до 20. јануара 1455. године и на коме ће се одлучити о даљој борби против

⁴³⁹ N. Jorga, Notes IV, 90-102; V. Klaić, Povjest Hrvata II/2, 268; Ф. Бабингер, Мехмед Освајач, 105-106; М. Спремић, Деспот Ђурађ, 425.

Турака. Под овим „притиском“ учесници сабора у Петроварадину су се морали разићи. Сматрали су ипак да је рок за сазивање сабора прекратак. Али краљ Ладислав је страховао од племства па је због тога тражио да дођу у Будим.⁴⁴⁰

Угарски сабор се састао у Будиму око 11. фебруара 1455. године. Изабрани су посланици за Ново Место, а требало је да их предводи Јанко Хуњади. По наређењу своје владе, дубровачки посланик у Угарској, Јаков Бунић, имао је задатак да буде у пратњи Хуњадија и на сабору у Будиму и у Новом Месту, а у повратку да се састане са српским деспотом.⁴⁴¹ У фебруару 1455. године састао се трећи царски сабор, али цар Фридрих III поново није био присутан. Управо, када се на сабору започело говорити о покретању општехришћанског рата против Турака, на сабор је стигла вест из Рима да је умро папа Никола V (24. III 1455). На ту вест саборници су почели да се разилазе, а питање о покретању крсташког рата остављено је за наредну годину. Нови папа постао је 8. априла Шпанац, кардинал Алфонсо де Борџија (Alonso de Borghia) под именом Каликст III (1455-1458). Убрзо је нови папа издао булу 15. маја у којој је обећао опрошрај греха сваком ко пође у крсташки рат, затим да ће се од црквених поседа узимати десетина, а лично је преузео да ће опремити флоту.⁴⁴² Иако је нови папа био ватрени присталица крсташког рата, смена у Риму је допринела да прекине рад царског сабора, а планови о помоћи Угарској и Србији пали су у воду.

Западни свет био је подељен. Многим владарима било је потребно да учврсте позиције у својим земљама и у католичком свету. Зато нису подржали схватање новог папе. Али није било ни одушевљења које би запад покренуо у рат против неверника. Помоћ католичких владара Угарској, чак и ако је формулисана, била је далеко од свог остварења. Када је нови папа издао булу, у то време у Рим је стигло заједничко српско-угарско посланство. Сачињавали су га ердељски каноник Алберт Ветеш и Јуније Градић, деспотов поверљив човек. Одлука да се они пошаљу у Рим папи Николи V донета је након битке код Крушевца 1. октобра 1454. године у којој је

⁴⁴⁰ Јанко Хуњади је био у Петроварадину у новембру, у децембру је у Београду планирао да одржи сабор. У вези са тим позвао је Јакова Бунића, посланика Дубровачке републике на договор. Али сабор је одржан у Петроварадину. О учесницима сабора: Codex Zichy IX, 475; Писмо Јакова Бунића из Ковина: J. Gelcich – L. Thallóczy, Dipl. Rag, 566-568; И. Божић, Дубровник и Турска, 135; Ј. Калић – Мијушковић, Београд у средњем веку, 124-125; Д. Динић – Кнежевић, Дубровник и Угарска, 118; М. Спремић, Деспот Ђурађ, 425.

⁴⁴¹ J. Gelcich – L. Thallóczy, Dipl. Rag, 566-568; М. Динић, Грађа II, 62-63; И. Божић, Дубровник и Турска, 135-136; Ј. Калић – Мијушковић, Београд у средњем веку, 125.

⁴⁴² L. Thallóczy – A. Áldásy, Diplomatarium, 193-195; М. Антоновић, Папство и Србија, 69.

Хуњади однео славну победу.⁴⁴³ Међутим, мисија није дала резултат јер је папа Никола V умро, али нови папа је ипак био упознат са ситуацијом из прве руке. Не зна се шта је тачно деспот преко Градића поручио папи, али се у наредном периоду показало да нови папа није имао поверења у српског владара. Док се све ово дешавало на Западу, дотле је султан Мехмед II чекао да прође зима 1454, па да на пролеће 1455. године настави освајање Србије. Без обзира на то што је претходне године поход на Србију имао неповољан исход, султан је ипак одлучио да окуша ратну срећу. Јер, Деспотовина је била у злату и сребру богата земља, а могла му је послужити и као база за провале у Угарску. Султан је желео да постане господар речних прилаза.⁴⁴⁴

На освајање га је подстицао Иса-бег, син Исак-бега, гранични заповедник у јужној Србији. Султан је сакупио румелијске и анадолијске трупе на равници код Једрена. Заједно са Караца-бегом, у рано пролеће 1455. године, кренуо је не преко Софије, већ југозападно преко Ћустендила (Велбужда). У Кратову, у планинама западно од Скопља, сусрео се с Иса-бегом који га је саветовао да прво освоји Ново Брдо. Пошто се знало да ће бити нападнуто, Ново Брдо су напуштали сви који су могли. Пре него што је султан лично кренуо на Ново Брдо, у априлу 1455. године опсаду је започео румелијски Иса-бег. Позвао је заповеднике Новог Брда на предају.⁴⁴⁵ Када су они то одбили, султан је упао у Србију и за 25 дана марша стигао под Ново Брдо. Повео је преговоре о предаји, понудио опсађенима живот и имовину, с тим да му плаћају данак као свом цару. Када су бранитељи одбили султанов предлох, он је започео напад на Ново Брдо топовима.

Након четрдесет дана опсаде, а седам дана од султановог доласка, предало се готово разрушено Ново Брдо 1. јуна 1455. године.⁴⁴⁶

⁴⁴³ V. Fraknoi, *Mátyás magyar diplomatái, Századok*, 1898, XXXII (1898), 389.

⁴⁴⁴ Гл. Елезовић, *Турски извори за историју Југословена*, 96 (48).

⁴⁴⁵ Када је у априлу започела опсада Новог Брда, напуљски краљ Алфонсо V је тражио од деспота Ђурђа рударе и упутио је у Србију посланике. Ђурађ је у писму обећао да ће помоћи ако му нешто затреба: L. Thallóczy – A. Áldásy, *Diplomatarium*, 191-192; О значају Иса-бега за освајање Новог Брда: Гл. Елезовић, *Турски споменици у Скопљу*, 30 – 31; Ф. Бабингер, *Мехмед Освајач*, 107.

⁴⁴⁶ Дубровчани су током опсаде Новог Брда писали у Угарску како је султан напао Ново Брдо са нечувеним справама, како би га заузео: J. Gelnich – L. Thallóczy, *Dipl. Rag*, 580-581; О паду Новог Брда: Chalcosandylas II, 176-177; Јунија I на покладе прими цар Мехмед Чалопија град Ново Брдо: Љ. Стојановић, *Родослови и летописи*, 238; К. Михаиловић, *Јаничарове успомене*, 132-134; М. Орбин, *Краљевство Словена*, 126; Ст. Новаковић, *Ново Брдо и Врањско поморавље*, 350-354; Ј. Радонић,

Срби су пристали да предају град под условом да Турци не узимају женску чељад већ и да свако остане у свом завичају. Али то је дозвољено само рударима који су били потребни за даље вађење рудног блата. Султан је погазио дату реч. Наредио је да се затворе градске капије, осим једне. Целокупно становништво је морало да дође на једини излаз из Новог Брда на коме је стајао султан. На једну страну је одвојио младиће, на другу – женску младеж, на трећу одрасле мушкарце, а на четврту старије жене. Затим је наредио да се погубе угледне личности, 320 младића је узето у јаничарима, око 700 најлепших жена је или одведено у харем или је раздвојено војсци. Старима и изнемоглима султан Мехмед II је дозволио да се врате у разрушени град.⁴⁴⁷ Заузимањем Новог Брда измењен је састав становништва, црква Св. Николе је убрзо претворена у џамију. Уместо старог градског уређења на чело Новог Брда је постављен Касим-бег. Досељеници нису обнављали Ново Брдо. Иако су Турци покушали да одрже рударску производњу, због строгих прописа и немотивисаности рудари, трговци и други пословни људи су наставили свој рад у Дубровнику, приморским градовима у Зети, али и у Венецији, Падови и Верони. Ковачница је у Новом Брду радила још и под султаном Муратом IV (1623-1640).

Стари сјај Новог Брда нестао је заувек. Освајањем Новог Брда престала је и двојна српско-турска управа у Области Бранковића.

Након заузимања Новог Брда била је запечаћена судбина и осталих места у Области Бранковића. Караџа-бег је након неколико дана пустошења и пљачкања заузео целокупни западни део Деспотовине. Већ 9. јуна 1455. године био је заузет тврди Призренац, утврђење које је са Прилепцем служило за заштиту, по околини расутих топионица и насеља рудничког града. Призрен је пао 21. јуна. Након овог освајања султан Мехмед II је започео да се повлачи на исток, почетком септембра преко

Кривовул византијски историк XV века, ГЛАС СКА 138, Београд, 1930, 59-83, 74; Ф. Бабингер, Мехмед Освајач, 108; Историја српског народа II, 297-298.

⁴⁴⁷ Међу 320 младића налазио се са својом браћом и Константин Михаиловић из Островице који се показао као поуздан сведок за ове догађаје. Када су пролазили кроз село Самоково, он је са 19 другова успео да побегне, али не задуго. Одведен је у јаничаре. Ратовао је на Пелопонезу, у Влашкој, код Београда, чак и до Еуфрата. Када се вратио, био је заповедник тврђаве Звечај на Врбасу. Предао се Угрима и вратио хришћанском свету. Деспота Ђурђа је поштовао и волео као владара, али не и Хуњадија. Иако скромног порекла, успео је да у Пољској напише дело Јаничарове усмене. О његовом животу можете видети још и код: Ђ. Живановић, Живот и дело Константина Михаиловића из Островице, САНУ, посебна издања, књ. DCLVII, за штампу приредио проф. др Петар Буњак, Београд 2006.

Косова поља, где је принео жртву у знак сећања на погибију свог претка султана Мурата I. Затим се са свитом, преном и српским робљем упутио ка Солуну, а онда је преко јужне Тракије стигао у Цариград, где је остао до краја године.⁴⁴⁸

Упоредо са султановим освајањем Србије од 1454. године појавила се глад и болести. Најјача је глад била 1454. године у земљи херцега Стефана Вукчића. Многи су пристизали у Дубровник, а како су Дубровчани појачавали страже, многи су се крили у пећинама и умирали од глади. Неки су успели да стигну до Апулије. Следеће 1455. године појавила се куга у Деспотовини, али и у Османском царству. Глад и болести су се још више појачале у 1456. години и прошириле се и до Угарске. Куга је те године захватила земље од Цариграда до Рима, целу Србију, од Дунава до Приморја. Народ је из Србије бежао на све стране. У јужној Угарској било је све више Срба у Вилагошу, Ковину.

Срби су стизали и у Ердељ, неки у Пољску, Русију, северозападну Босну, Далмацију, Италију.⁴⁴⁹

За пад Новог Брда, деспот Ђурађ је сазнао у Угарској 21. јуна 1455. године. Иако у поодмаклим годинама живота, Ђурађ се тада налазио на сабору сталежа у Ђуру који се састао 8. јуна. Ту су се прелати и барони међу којима је био и деспот Ђурађ, заклели на међусобну мир и верност краљу Ладиславу који није био присутан на сабору. Краљ се у то време спремао за рат са немачким царем Фридрихом III. На сабору није био ни Улрих II Цељски, који је био у сукобу са Хуњадијем. Пошто је сабор заседао и почетком августа (али у Будиму где је био премештен), дошло је до привидног умирења Хуњадија и Цељског, два највећа противника у Угарској. Измирење је требало да буде потврђено већ уговореним браком њихове деце Матије и Јелисавете. На сабору се расправљало и о прикупљању војске за крсташки рат који је требало да опреме Јанко Хуњади и његов син Ладислав, бургундски војвода, римски папа, напуљски краљ. Српски деспот је обећао, иако је у тешком положају,

⁴⁴⁸ Гл. Елезовић, Турски споменици у Скопљу, 30 (162); Н. Филиповић, Из историје Новог Брда у другој половини XV и првој половини XVI вијека, Годишњак ДИБиХ 6 (1954), 63-85, 64-65; Ф. Бабингер, Мехмед Освајач, 108; Х. Иналцик, Османско царство, 144, 167-168; М. Динић, Област Бранковића, Српске земље у средњем веку, 208-210, 218-219; М. Динић – Кнежевић, Српска деспотовина према Турцима, 135, Призренац је пао 4. , а Липљан 14. 1455; М. Спремић, Деспот Ђурађ, 432-433.

⁴⁴⁹ L. Thallóczy – A. Áldásy, Diplomatarium, 463; Љ. Стојановић, Родослови и летописи, 238; К. Михаиловић, Јаничарове успомене, 134; К. Лиречек, Историја Срба I, 434, II, 419.

10.000 ратника. Хуњади је веровао да би са 100.000 ратника могао истерати Турке из Европе за три месеца и ослободити Јерусалим.⁴⁵⁰

На сабору у Ђуру, први пут је против Турака наступио католички проповедник, фрањевац Иван Капистран (1386-1456), Италијан из Абруца. По налогу папе он је обишао Немачку, Аустрију, Чешку, Пољску у којима је проповедао против Хусита. Дошао је у Угарску 1455. године како би проповедао „праву веру“ у њеним јужним областима, у којима су тада претежно живели „јеретици“ и „шизматичи“. Он је тада био једини видљиви резултат папине акције за борбу против јеретика. Капистран је тада имао око 70. година. Био је малог раста, сувоњав, али неуморан и пун енергије. Иако је проповедао на латинском језику и народ га није разумео, умео је да привуче масе снагом своје речи. Људи су долазили да слушају његове проповеди па се из дана у дан на њима окупљало око 20.000 – 30.000 људи, само да би га слушали. Под утицајем његових проповеди, људи су били спремни да се повинују покајничким захтевима овог човека. Свој говорнички дар и моћ убеђивања ставио је у службу борбе против Турака.⁴⁵¹ Глас о његовој слави стигла је и до деспота Ђурђа па је он позвао Капистрана писмом од 28. марта 1455. године да дође у Србију. Фрањевац је о томе обавестио папу 1. маја из Јуденбурга када је тражио папину дозволу да иде у Угарску.⁴⁵² Капистран и деспот Ђурађ су се састали у Ђуру и посредством тумача разговарали. Капистран се иначе чудило како је на једном таквом сабору католичке господе у католичкој земљи могао присуствовати један „шизматик“ па, природно сав

⁴⁵⁰ Вест о паду Новог Брда стигла је у Дубровник 11. VI 1455. године. Истог дана су Дубровчани писали да је султан са безбројном војском и нечувеним справама продро у град Ново Брдо: J. Gelcich – L. Thallóczy, *Dipl. Rag*, 580-581; Датум од 21. VI 1455. године када је деспот сазнао за пад Новог Брда је заправо датум када је фрањевац Иван Капистран писао папи: E. Fernendžin, *Acta Bosnae*, 222-224; О Хуњадијевом уверењу да би са 100.000 ратника могао ослободити и Јерусалим: G. Fejer, *Genus*, 216-218; E. Fernendžin, *Acta Bosnae*, 223; О сабору у Ђуру и његовим одлукама: V. Klaić, *Povjest Hrvata II/2*, 271-272; Д. Ј. Поповић, *Срби у Војводини I*, 76; Ф. Бабингер, *Мехмед Освајач*, 108; Д. Динић – Кнежевић, *Српска деспотовина према Турцима*, 135; М. Спремић *Деспот Ђурађ*, 451.

⁴⁵¹ О Капистрану видети: M. Iohannis de Thwrtócz, *Chronica Hungarorum*, 267; Pettkó Belá, *Kapisztrán János levelezése a magyarokkal, Történelmi tár*, Budapest 1901, 161-222; E. Jacob, *Johannes von Capistrano I-II*, Breslau, 1903-1911; Д. Ј. Поповић, *Срби у Војводини I*, 76-77; J. Hofner, *Johannes Kapistran I-II*, Romae 1964-1965; J. Калић – Мијушковић, *Београд у средњем веку*, 129; *Hrvatski biografski leksikon 6*, Zagreb 2005.

⁴⁵² М. Антоновић, *Папство и Србија*, 68.

у борби, „за душе“ није ни овом приликом занемарио своју мисионарску дужност. О томе је обавестио папу писмом од 21. јуна 1455. године.⁴⁵³

Прилику је Капистран искористио да се обавести и од деспота Ђурђа и од присутних католичких прелата о стању православне цркве у Угарској. Сматрајући да је повољан тренутак, затражио је да већ остарели деспот напусти православље и са својим народом „пређе у римокатоличку веру“. Иако је деспота тиштала и лична и државна несрећа, иако је био вазал „апостолског краља“, деспот који је имао храбрости да одбије да иде на сабор у Базел и на сабор у Ферару (коме је присуствовао и сам византијски цар), није се устручавао да одговори Капистрану:

„Ево је 90 лета што преживех, као моји стари: у вери коју су ми они у детињству мом у душу усадили. Мада сам у овај мах у несрећи, у вери ћу остати постојан. Ти желиш да ја својим делом уверим друге да сам у својој старости полудео и подетињо. Радије ћу изгубити и сам живот, него што ћу оставити веру својих предака и постати неверник.⁴⁵⁴

О свему томе Капистран је писмом подробно обавестио папу Каликста III већ 4. јула 1455. године. Он ту пише да је разговарао са деспотом Рашке који је дошао у Угарску да тражи помоћ, али да деспот „рђаво мисли о католичкој вери остајући истрајан у својим грешкама којих се упорно држи“. О тим наводним грешкама и заблудама је настојао да детаљно упозна папу. Навео је како је папа Никола V био лоше обавештен па је дао деспоту дозволу да у Краљевини Угарској може подићи девет манастира за „грчке“ (тј. српске) калуђере. Капистран је, разуме се, осудио ову дозволу јер је била на штету „праве“ (католичке) вере, па је тражио од новог папе да изврши ревизију Ђурђевих привилегија о подизању православних манастира. У осамнаест тачака је Капистран изнео шта све трпе Католичка црква и свештенство на

⁴⁵³ У писму папи од 21. јуна 1455. године када је Капистран писао да је у Ђур стигао гласник са вешћу о паду Новог Брда и да је „despot autem Rascie, quamvis valde damni ficatus sit, obtulit se paraturum decem milia, licet in sua fide perduret“, додао је „incubit tamen nobis, periculis nostris salubrius consulere, de opportuno remedio providere“. Видети писмо: Е. Fermežin, Acta Bosnae, 222-224.

⁴⁵⁴ „Annis nonaginta vitam produxi: nec aliam religionem, quam suscedi a patribus, novi sapientem me cives mei quam vis infelicem batenus putavere. Tu nunc, quod saepe agitant senem delirum efficere cupis: laque vitam finire malim, quam patrum traditiones relinquere: Aeneae Sylvii, De statu Europae sub Friderico III, Rerum Germanicarum scriptores II, Argentorati 1717, 93. По Енеји Силвију Пиколоминију: Тронушки родослов, изд. Ј. Шафарик, 102-103; М. Орбин, Краљевство Словена, 127; У преводу: Д. Ј. Поповић, Срби у Војводини, 77-78; М. Спремић, Деспот Ђурађ Бранковић и Папска курија, 171-172, нап. 42 (latinski tekst); М. Спремић, Деспот Ђурађ, 452 (lat. нап. бр. 6).

поседима Срба властелина, од њих и од српских свештеника. По њему, Срби властела, (у првом реду је мислио на деспота Ђурђа) прогоне католике, ако не пређу у православну веру, затварају их у тамнице, или им одузимају добра, да Срби не поштују католичку мису, празнике, постове. Свештеници уче народ да се католичка црква одвојила од православне и искварила праву веру, да не признају папу него говоре да имају свог српског патријарха.⁴⁵⁵ У истом писму Капистран је папи изнео да је деспот унуку Јелисавету, кћи Катарине и грофа Улриха II Цељског „пошто је рођена међу католицима и од католичког оца крштена по обреду „свете римске цркве“ мајка предала свом оцу и онда је деспот као „непријатељ римске цркве“ превео у православље. А када се Јелисавета удала за Хуњадијевог сина, мати ју је послала са великом пратњом православних првака и једним православним калуђером, чија је дужност била да је одржава у православљу. Захваљујући оданости породице Хуњади католичкој вери и њиховој енергичности, тринаестогодишња девојчица је поново враћена римској цркви и могла је добити потврду од острогонског надбискупа. Међутим, треба истаћи да је уговор по коме је било одређено да Јелисавета остане у православној вери и после удаје што је Капистран прећутао.⁴⁵⁶ Због упорног залагања деспота Ђурђа за православље и одлучног одбијања да пређе у католичанство, угарски сталежи окупљени на сабору у Ђуру и у Будиму нису више били заинтересовани за деспотову судбину. Због тога су многи подржали Јанка Хуњадија који је према Капистрановим речима одлучио да се спаљују православне цркве и протерају свештеници који не прихвате Римокатоличку веру.

Капистран је вероватно на иницијативу католичких прелата који су били присутни на сабору добио позив од арадског каптола 4. октобра 1455. године да дође у Северни

⁴⁵⁵ Капистраново писмо од 4. VII 1455. године упућено папи Каликсту III видети у целости: Е. Fermandžin, *Acta Bosnae*, 224-226.

⁴⁵⁶ У писму од 4. VII 1455. године Капистран каже: „Qui tangram romane ecclesiae inimicus more suo destabili eam, rebaptizari fecit et per successum temporis cum suis perfidis calogeres et societate magna eandem misit ad praefatum dominum gubernatorem regni Hungariae omnibus studiis enitenst“: Е. Fermandžin, *Acta Bosnae*, 224; Након што се удала за Матију, Јелисавета је дошла у град Хуњад и била је поред Јанкове жене Јелисавете Хуњади, рођене Силађи. Убрзо се разболела (вероватно куга) па је Хуњади писао чувеном Фрањевцу, јер је био на гласу да је чудотворац и молио га да дође у Хуњад због Јелисаветине болести. Такође је и Јелисавета Силађи писала Капистрану да дође и да је својим молитвама препоручи Богу. Капистран је дошао у Хуњад, али јој није могао помоћи. Јелисавета је умрла у својој 13. години након само три месеца што је била Матијина супруга: И. Руварац, *Стари Сланкамен*, 16; V. Klaić, *Povjest Hrvata II/2*, 272. М. Спремић, *Деспот Ђурађ*, 474; каже да брак није био остварен.

Банат и тамо започне са мисионарским радом међу јеретицима који су се како се у том позиву каже врло „намножили“.⁴⁵⁷

Главни узрок сукоба српског владара и Угарског Краљевства био је у томе што се деспот држао грчке вере, а Угри латинске вере, што је деспот био „тврде вере, сличне дијаманту“.⁴⁵⁸ Након Ђура и разговора са Капистраном, деспот је отишао у Беч код краља Ладислава. Тамо је био и деспотов зет Улрих II Цељски. Међутим, краљ Ладислав се тада спремао за рат против Фридриха III који није хтео да му преда круну и заузете градове у Аустрији и Угарској. Ипак је предложио сазивање сабора за 1456. годину. Деспот је морао да настави да тражи помоћ у Италији. Његов посланик Јуније Градић је током 1455. године обилазио њене дворове и господаре (Млетке, Милано, папу).⁴⁵⁹ Градић је преко Дубровника деспоту слао писма из Рима у априлу и септембру исте године. Међутим, само је од свих добијао обећања, а за то време су балкански хришћани под турском влашћу примали ислам. То је био начин да напредују до високих положаја.⁴⁶⁰

На папском двору је 15. новембра 1455. године кардинал Св. Анђела писао кнезу баварском и позивао као и све немачке великаше да испуне обећање јер ће султан преко босанске краљевине која му је потчињена, савезом и порезом, лако моћи да пребаци и своје трупе у Немачку и да опреми што већу флоту за лето 1456. године. Тако да су крајем 1455. године на папском двору стгварани далекосежни планови о припремама против Турака.⁴⁶¹ Али до остварења тих планова био је далек пут.

Након Ђура, Беча и Италије, можда по савету Цељског, деспот Ђурађ је упутио посланство султану како би склопио мир. Било му је јасно да је препуштен сам себи, да је добијао само празна обећања и да још само може да ступи у преговоре за мир са

⁴⁵⁷ *Chronica Ragusina Junii Resti*, 297; Пребацује деспоту Ђурђу да је брзо заборавио добротина која су му наводно учинили Угри, посебно Хуњади приликом обнове Деспотовине 1444. године: М. Орбин, *Краљевство Словена*, 115, 127, каже да је Хуњади добро познавао слабу деспотову веру, који је мало више ценио хришћанску религију од исламске.

⁴⁵⁸ Константин Филозоф, изд. В. Јагић, 322; М. Спремић, *Деспот Ђурађ*, 456.

⁴⁵⁹ В. Макушев, *Историјски споменици II*, 86-87; V. Fraknoi, *Mátyás magyar diplomatái*, 389.

⁴⁶⁰ У Италију су стизали извештаји крајем 1455. године како је становништво Албаније „sono molto affetti al Turcho, el qualle gli fa una bona e humana signorina“: В. Макушев, *Историјски споменици II*, 152; К. Михаиловић, *Јаничарове успомене*, 160 - 163, каже да су у султановој земљи владали ред и правичност; Ј. Радонић, *Ђурађ Кастриот Скендербег*, 57; Х. Иналцик, *Османско царство*, 20, 158; Босански краљ се жалио да „манихеји“ у његовој земљи више воле Турке него хришћане: С. Ђирковић, *Историја средњовековне боснаске државе*, 312.

⁴⁶¹ N. Jorga, *Notes IV*, 125; L. Thallóczy – A. Áldásy, *Diplomatarium*, 193-195 (децембар 1455)

Турцима. Из Венеције су 5. фебруара 1456. године стизали извештаји како се прича да су се вратила два деспотова посланика од султана и твдри се да ће између деспота и Турака сигурно доћи до мира. Ако је то тако, писали су они, онда су све припреме узалудне.⁴⁶² Првих месеци 1456. године помиње се уговор између деспота и султана. Мир је закључен крајем лета 1455. године јер је Капистран 23. септембра из Чанада јавио папи да је склопљен српско-турски мир.⁴⁶³

Мехмед II је задржао оно што је освојио (до Крушевца који је турски), а остатак Србије препустио је деспоту уз годишњи данак „не много мањи него раније“ и одређени број војника у царској војсци. Управу над јужним делом Деспотовине поверио је Али-бегу. Деспоту је оставио северни део, северно од Западне Мораве.⁴⁶⁴

Деспот је пристао на султанове услове за мир само да не би изгубио своју земљу. Убрзо по склапању мира, деспот Ђурађ се са породицом вратио у Смедерево, најкасније у септембру. Деспотова држава, знатно смањена, простирала се на области између Западне Мораве, Саве и Дунава, док су остали крајеви били под Турцима. Изгубио је очевину, а владао је бившом земљом Лазаревића и Смедеревом.

Да је склапање овог мира било прикривање правих султанових намера, које нису биле непознате, најбоље сведочи писмо Дубровчана краљу Ладиславу од 6. септембра 1455. године у коме изражавају задовољство због његовог повратка из Беча и упозоравају га на успехе Турака у Ахаји и о њиховим припремама лађа, које ће за неко време пребацити и на Дунав, што ће бити на штету Угарског Краљевства.⁴⁶⁵ Можда је за ово знао деспот, али се није могао поуздати у помоћ Запада.

Турским заузимањем Области Бранковића била је прекинута веза Српске деспотовине и Горње Зете. Млетачка власт била је стварна у Доњој Зети, док је у Горњој Зети била само номинална. Стварни господар у њој био је Стефаница

⁴⁶² „Dice praeferea per le dicte littere che per esser venuti et retornati dal Turko due ambaxiatori del dispoti de Rasse, se afferma del certo asser sequida pace tra questu dispoti et ez Turcho...“: L. Thallóczy – A. Áldásy, *Diplomatarium*, 196.

⁴⁶³ Д. Динић – Кнежевић, *Српска деспотовина према Турцима*, 136; М. Спремић, *Деспот Ђурађ*, 460.

⁴⁶⁴ Деспот је држао земље „од Мораве до Смедерева“: К. Михаиловић, *Јаничарове успомене*, 135; Ј. Радонић, *Критовул византијски историк*, 75-76.

⁴⁶⁵ Дубровчани су у овом писму молили Ладислава да их укључи у мир ако га Краљевство Угарске буде склопило: Ј. Радонић, *Дубровачка акта и повеље II*, 593-594; Ј. Gelcich – L. Thallóczy, *Dipl. Rag*, 582-583.

Црнојевић.⁴⁶⁶ У мају 1455. године, по налогу босанског краља Стефана Томаша, војвода Петар Ковачевић је покушао да освоји Сребрницу, али га је потукао војвода Дмитар Радојевић, па је Сребрницу деспот сачувао.⁴⁶⁷ Српска граница је тако ишла од ње на западу до Голупца и Вишесава на истоку.

Према одобрењу цариградског патријарха, ученог Генедија Схоларија, деспот је могао да изабере патријарха у преосталом делу своје земље иако је била изгубљена Пећ. Нови патријарх је највероватније био изабран крајем 1455. године, или у првим месецима 1456. године. Највероватније се налазио у Смедереву због безбедности. Вероватно је то био Арсеније II јер се он као патријарх помиње 1459. године. Иако је имао половину државе и налазио се у тешком положају, деспот је у црквеним питањима тражио савете цариградског патријарха који је и сам био султанов роб. До краја своје владавине Ђурађ се држао вековне државно-правне традиције српске државе.⁴⁶⁸

Борба за власт и утицај појединих великашких породица и странака у Угарској били су у пуном јеку. У таквим околностима било је тешко организовати борбу против Турака. Поред слабог краља Ладислава V, две главне странке (Хуњадија и Цељских) водиле су непомирљиву борбу за власт. Након смрти Јелисавете крајем 1455. године, прекинута је свака веза између Хуњадија и Цељског. Непријатељства су се још више појачала када је краљ Ладислав почетком 1456. године дошао у Будим у пратњи Улриха II Цељског који је хтео да буде у Угарској једини господар и представник свога краља и рођака. Јанко Хуњади је као већ прослављени борац против Турака био на челу домаћег племства које је са великом мржњом пратило јачање позиција странаца, грофова Цељских и њихових следбеника, као преставника дворских кругова. Тешко да би и јача централна власт могла умирити ову борбу унутар племства.

⁴⁶⁶ Херцег Стефан Вукчић је почетком 1455. године покушао да се домогне Горње Зете, али су га у томе преухитрили Млечани. Заједно са Стефаницом Црнојевићем склопили су са „зетским збором“ споразум 6. IX 1455. године на Врањини... Прихватили су власт Венеције, да плаћају шта треба, да ратују од Љеша до Задриме, али да надлежност над православним црквама као и „латинским архиепископом у Крајини може имати само митрополит „српске вјере“: Š. Ljubić, Listine X, 67-68; Одредбе о цркви из овог уговора нису поштоване: Историја српског народа II, 286 (И. Божић).

⁴⁶⁷ Погибе Петар Ковачевић под Сребреницом од Дмитра Радојевића, „Уби Дмитар Радојевић Петра Ковачевића под Сребреницом у Босни“: Љ. Стојановић, Родослови и летописи, 238.

⁴⁶⁸ М. Пурковић, Српски патријарси, 152; М. Спремић, Деспот Ђурађ, 464-465.

Дворска странка не само што није могла умирити ову борбу, не само што није помагала Хуњадијеву антитурску политику, него је и ометала, препуштајући снагама самог Хуњадија и његових присталица које нису биле довољне, да препрече пут Турцима. Унутрашње борбе убрзо су неминовно пребачене и на најосетљивији терен, на границу према Турцима. Несугласице које су постојале између српског деспота и Хуњадија нису се могле уклонити склапањем уговора у августу 1451. године. Брак између Јелисавете Цељске, унук деспота Ђурђа, и Матије, сина Јанка Хуњадија, који је требало да учврсти помирење и пријатељство двеју породица, није остварен. Супротности између Бранковића и Хуњадија биле су многостране и дубоке. Српски деспот се због своје кћери Катарине, удате за грофа Улриха II Цељског, држао младог краља Ладислава, уз кога је био и Цељски, Хуњадијев највећи противник. Деспот је тако био близак угарском двору који је нерадо гледао планове и амбиције Хуњадија. Неспоразуми око поседа у Угарској као и други сукоби интереса двеју породица довели су до праве драме крајем 1455. године на граници према Турцима, у околини Београда.⁴⁶⁹

Против деспотове воље, капетан Београда Михаило Силађи (Szilágyi, Михаило Свилојевић у српским народним песмама) почео је да зида неке тврђаве са десне стране Дунава у близини Смедерева. Уставши против тога, у позну јесен 1455. године, деспотови људи напали су Михаила и његовог брата Ладислава. До окршаја је дошло када се Михаило извезао колима из Београдске тврђаве. Иако је напад био муњевит, Михаило је успео да умакне у Београд, али му је брат убијен.⁴⁷⁰ На освету Силађи није дуго чекао. Са групом својих коњаника он је кренуо из Београда 17. децембра 1455. године и извршио напад на деспота који се налазио у Купинику где се са породицом склонио због куге у Смедереву. Напад је био извршен веома брзо, ноћу. Дошло је до краће борбе у којој је морао учествовати и стари деспот са својом малом пратњом. Иако се мачем борио колико је могао, деспот је био рањен у десну руку, заробљен и одведен у Београд. Док је трајао метеж, деспотов син Лазар и породица су успели да умакну. Са 1.500 коњаника Лазар је одјахао краљу у Будим.

⁴⁶⁹ Ј. Калић, Београд у средњем веку, 126-127.

⁴⁷⁰ Sr. Kaprinai, Hung. dipl II, 195; A. Olesnicki, Mihajlo Szilágyi i srbska despotija, Rad JAZU 276 (1943); Ј. Калић – Мијушковић, Београд у средњем веку, 127; М. Спремић, Деспот Ђурађ, 471.

Користећи деспотов тежак положај, Михаило Силађи је тражио велики откуп. Вероватно се на то не би одлучио сам, већ је то био део Хуњадијевог плана.⁴⁷¹

Због рањеног и старог деспота, након дужег преговарања, српска страна је пристала да сакупи тражени новац – „велику своту злата“. Деспот је пуштен да сакупи новац тек пошто је као талац у Београдску тврђаву дошла деспотица Јерина. Осим тога, морао је да тамничарима преда и своје угарске поседе Бечеј и Вршац. Али су му врло брзо на краљеву интервенцију били враћени.⁴⁷²

Краљ Ладислав није стајао иза овог нечасног дела. Када је чуо за поступак према „Нашем величанству највернијем“ деспоту, краљ је наредио да се обустави исплата откупа, да се престане са заузимањем Ђурђевићких посела и да се пусти Јерина. Међутим, Угре који су већ преузели откупнину и кренули са блатом ка Београду, напали су без деспотовог знања „Рашани“ који су „потајно на скровитом месту“ скупили „двеста најбољих рашких коњаника“. Када је Силађи за то сазнао, кренуо је у напад на Смедерево, које је бранио Јеринин брат Георгије Кантакузин. Држећи уз себе заробљеног Георгијевог сина Теодора, угарски заповедник је претио да ће га убити ако се град не преда. Без обзира на уцену, отац није попустио, а успео је да одбрани српску престоницу. Није далеко од истине да су Хуњади и Силађи крајем 1455. и почетком 1456. године желели да заузму остатке Српске деспотовине.⁴⁷³ У

⁴⁷¹ Писмо краља Ладислава да је Силађи ранио деспота, „*amputatis digitas dextre manus sue*“: J. Teleki, *Hunyadiak kora X*, 548; L. Thallóczy – A. Áldásy, *Diplomatarium*, 197-199, 224; Трношки родослов, 107-108, да су Ђурђу одсечена три прста како се не би могао крстити; В. Макушев, *Историјски споменици II*, 216; Ухвати Михаило Свилојевић деспота Гргура у Купинику и рани га у руку и свеза га у Београду II: Љ. Стојановић, *Родослови и летописи*, 238-239; К. Михаиловић, *Јаничарове успомене*, 135 - 136; М. Орбин, *Краљевство Словена*, 127-128; Ј. Калић – Мијушковић, *Београд у средњем веку*, 127; М. Спремић, *Деспот Ђурађ*, 472-473; *Српски деспоти у Срему*, 46.

⁴⁷² St. Karpinai, *Hung. dipl. II*, 195-200; Краљ Ладислав је писао да је деспот у Београдској тврђави тако дуго држан, све док Михаило није извукао од њега велику суму новца („*Georgius despotum tandiu tenuit quos que magnam ab eo pecunie summam per eundem Michaelem extor queret*“): J. Teleki, *Hunyadiak kora X*, 546-553, 548; К. Михаиловић, *Јаничарове успомене*, 135; Михаило Силађи је држао деспота Ђурђа „шест месеци под бравом заточеништва и захтевао је од њега као откупнину његову тврђаву Смедерево“. С временом су Михаилу Силађију дошли „Рашани“ и обећали су му „педесет хиљада марака“ да пусти њиховог господара. „Чувши то Михаило Силађи пристаде за сто хиљада марака“ да пусти деспота и да га „спроведу до границе (његове земље) и да се благо тамо достави“: Ђ. Сремац, *Посланица о пропасти Угарског Краљевства*, Београд, 1987, 10; Ч. Мијатовић, *Деспот Ђурађ II*, 260-263. До Ђурђевог смрти 1456. године као поседи Бранковића помињу де поред места којима је јемчено орођавање Бранковића и Хуњадија 1451. године и Таља, Регец, Болдогке, Торбађ, Крстур: L. Thallóczy – A. Áldásy, *Diplomatarium*, 147, 154, 166-167, 169, 180, 197, 198; А. Крстић, *Документи о угарским поседима* 130; Ђ. Бубало, *Поседи српских деспота*, 234-235.

⁴⁷³ Према поп Ђурђу Сремцу Михаило би попустио да га против деспота није саветовао његов писар Ладислав. Он је „доказивао свом господару Силађију да су Рашани непостојани, да им никако не

априлу 1456. године један извештач обавестио је миланског војводу да је деспот ослобођен.⁴⁷⁴ Овај сукоб Хуњадија са српским деспотом у време када се већ знало да се спрема турски напад на северу, најбољи је показатељ унутрашњих прилика и страначких супротности у Краљевини Угарској. Само је турска опасност 1456. године створила од ова два супарника, деспота Ђурђа и Јанка Хуњадија, сараднике у одбрани земље. То је била њихова последња сарадња.

После прикључења слабог Византијског царства Угарска је била једина сила које се султан Мехмед II највише плашио и због чега му је нарочито било стало до рата против ње у коме би је по могућности уништио. У време када је султан предузимао обимне ратне припреме Српска деспотовина је још једва уживала неку државну независност, уз плаћање годишњег данка. Али требало је да се она потпуно покори како би султан добио сигурно упориште за све даље војне подухвате према северозападу. При томе је султану Мехмед II, као и његовом оцу, најважнији циљ био припајање угарских тврђава, на Дунаву – Београда и Смедерева. Сматрао је да ће кад заузме Београд, у року од два месеца покорити и Угарску, а онда, наводно мирно вечерати у Будиму. Припреме за поход на Србију и Угарску трајале су целу зиму. Док је у Једрену проводио зиму и пролеће 1456. године, силна војска се са свих страна Османског царства сакупљала у равници између Цариграда и Једрена. Вест о ратним припремама које су вршене у највећој тајности ипак су стигле на Запад. Подаци о броју ратника су се кретали од 150.000 до 420.000 људи.⁴⁷⁵ Мехмед II је планирао да нападне Београдску тврђаву. Због тога се након повратка из Србије, посветио изградњи и опремању флоте.

У лето 1455. године, ескадра је била готова (десет лађа са три реда весала и исто толико са два) и стављена под команду новоименованог адмирала и заповедника Галипоља Јунус паше (Хамза је био смењен). Он је пореклом био Шпанац или Каталонац који је привукао пажњу султана захваљујући физичкој лепоти, а мање поморским способностима. За јуриш на Београд Мехмед II је наредио да се направи

поверује. А деспот је често слушао како те речи излазе из Ладислављевих уста, у горчини душе „веома се жалостио“. Када су двеста „Рашана“ напали на Угре, Ладислав кога је Силађи послао да узме новац био је одведен у смедеревску тврђаву и погубљен. О овоме: Ђ. Сремац, Посланица, 11; М. Спремић, Деспот Ђурађ, 473-474.

⁴⁷⁴ „Lo despoto de Servia è liberato“ јавио је Иван Кастиљоне миланском војводи Франческу Сфорци: L. Thallóczy – A. Áldásy, *Diplomatarium*, 199.

⁴⁷⁵ Ф. Бабингер, Мехмед Освајач, 117.

око двеста лаких лађа, а можда и само шездесет барки и да се доведу уз Дунав до Видина где су се окупљале. Већи бродови употребљени су за допремање воденим путем, тешких опсадних оружја. У Крушевцу (Алаца Хисар) подигнута је по султановом наређењу тополивица где су немачки тополиници долазили да праве топове.⁴⁷⁶

За то време у Угарској и уопште на Западу су прављени планови да се покрене нови рат против Турака. У фебруару 1456. године већ се поуздано знало да ће султан напасти Смедерево и Београд. Међутим, опасност од Турака није могла да уједини угарско племство.⁴⁷⁷ Папа Каликст III је настојао да помогне Угарској и предстојећој борби. За свог легата у Угарској одабрао је једног од најспособнијих кардинала (Св. Анђела) – Шпанца Хуана Карвахала (Juan Carvajal, 1400-1469). У цркви Св. Петра папа је 8. IX 1455. године лично ставио крст на груди Карвахала. Крајем септембра је Карвахал напустио Рим и са својом пратњом кренуо за Будим. Свратио је у Венецију како би је придобио за антитурску борбу. Средином октобра у истом циљу је био и на двору немачког цара Фридриха III који се обавезао да ће лично учествовати па му је легат дао крст. Карвахал је имао задатак да у Угарској организује борбу против Турака, да проповеда крсташки рат, да ради на помирењу угарског краља и немачког цара, да ради на стварању унутрашњег мира у Угарској и других неопходних предуслова за ширу хришћанску сарадњу. Папски захтеви су били огромни, а времена је било мало да би се сви они испунили. Кардинал Карвахал је са много труда и енергије приступио њиховом остварењу. О његовим заслугама за организовање крсташке борбе писао је и сам папа Каликст III.⁴⁷⁸

Поред легата Карвахала организовање одбране земље преузео је као и раније, ердељски војвода Јанко Хуњади. Код њега се у Ердељу од краја 1455. године налазио Фрањевац Јован Капистран који је на позив Хуњадија дошао у Ердељ да проповеда „праву веру“ и води борбу против шизматика. Са своје стране, он је подстицао Хуњадија на борбу против неверника. У фебруару 1456. године су угарски погранични заповедници имали тачна обавештења о непосредним турским

⁴⁷⁶ Ф. Бабингер, Мехмед Освајач, 109, 113, 117, 118.

⁴⁷⁷ Pettkó Belá, Kapisztrán János levelezése 193-194; J. Калић – Мијушковић, Београд у средњем веку, 128.

⁴⁷⁸ A. Theiner, Mon. Hung II, 283; J. Калић – Мијушковић, Београд у средњем веку, 128.

освајачким плановима па је мачвански бан Јован Корођ писао о томе Капистрану.⁴⁷⁹ Средином фебруара је Хуњади био спреман да у борби против Турака учествује са 7.000 коњаника. Ако би се укључили немачки цар, арагонски краљ, бургундски војвода Хуњади је обећао десет хиљада коњаника.⁴⁸⁰

Својом делатношћу и верским фанатизмом, Капистран се наметнуо за вођу предвиђеног покрета хришћана против Турака. Иако је постигао успехе, у Ердељу није могао тако дуго да се задржи јер га је у Будим позвао нови папски легат у Угарској, кардинал Карвахал, који је заједно са краљем Ладиславом 6. фебруара ушао у Будим, а 12. фебруара у катедрали објавио крсташку булу и многе одликовао знаком крста.⁴⁸¹

Неодложни задатак за организовање одбране земље био је сазивање угарског државног сабора који ће одобрити средства и пружити подршку осталог племства. Несложно племство било је тешко окупити. Својим ауторитетом и залагањем, папски легат је настојао да се такав сабор одржи. Угарски великаши су се у Будиму окупили како би донели најважније одлуке по питању одбране државних граница. На сабору је Капистран добио папску потврду крсташког проповедника. У присуству угарског племства и црквених великодостојника уручена му је била застава са ликом Св. Бернардина, крст и папско бреве.⁴⁸² Дубровчани су још у септембру 1455. и у јануару 1456. године јављали краљу Ладиславу да се султан спрема на Угарску. У фебруару 1456. године писали су Вуку Бобаљевићу који је био у служби угарског краља и Алвизу Растићу који је био у служби српског деспота.⁴⁸³ Дубровчани су 12. марта обавестили краља Ладислава да је султан са справама за освајање стигао у Скопље, а 15. априла 1456. године су јавили Хуњадију да су чули од млетачког баила да се Османлије спремају да заузму места на Дунаву.⁴⁸⁴

Босански краљ је такође обавестио Млетке да ће султан напасти Београд и Смедерево и да од њега тражи да му преда четири града и да од њега тражи да му преда четири

⁴⁷⁹ Pettkó Belá, Kapisztrán János levelezése, 193-194; J. Калић – Мијушковић, Београд у средњем веку, 128.

⁴⁸⁰ S. Katona, Historia critica XIII, 1048; J. Калић – Мијушковић, Београд у средњем веку, 129.

⁴⁸¹ V. Fraknoi, Magyarország, 96; М. Антоновић, Папство и Србија, 70.

⁴⁸² A. Theiner, Mon. Hung II, 283, организовање сабора папа приписује Карвахалу; J. Калић – Мијушковић, Београд у средњем веку, 129; 381, нап. 97 (писмо Капистрана папи од 24. III 1456).

⁴⁸³ J. Радонић, Дубровачка акта и повеље I-1, 534; J. Gelcich – L. Thallóczy, Dipl. Rag, 586-587, 588; Б. Крекић, Вук Бобаљевић, 132.

⁴⁸⁴ J. Gelcich – L. Thallóczy, Dipl. Rag, 588-592.

града и да га помогне са девет хиљада товара намирница. Од херцега Стефана Вукчића тражио је осам хиљада, од војводе Петра Павловића четири хиљаде товара хране. Сва тројица су одбили да пошаљу војску и намирнице и да лично иду у рат. Обећали су само данак.⁴⁸⁵

На угарском сабору се почетком априла расправљало о рату, а Карвахал их је подстицао изјавама да ће се током године код Галипоља појавити папска флота, а да су му помоћ обећали бургундски војвода и напуљски краљ и да је папа свима који буду ишли у рат дао опроштај. Сабор је расписао порез и замолио папу да флота што пре пође. Капистранови мисионари Јован Таљакоцо, Никола Хварски и Амброзије од Лангедока су почели да окупљају народ.⁴⁸⁶ Краљ Ладислав је почетком априла 1456. године писао миланском војводи Фраческу Сфорци да се Турци приближавају његовим границама и да је објављени рат и њему и читавом угарском краљевству.⁴⁸⁷ У присуству прелата и великаша Угарске, краљ је обећао да ће у августу скупити потребну војску и кренути у борбу против Турака. Са краљевом одлуком сложили су се и сталези. У међувремену је требало сакупити ратни материјал и храну јер је у пролеће 1456. године у јужној Угарској као и у Деспотовини била велика несташица хране због претходне неродне године. Краљ је наредио да се бране и прелази преко Дунава и да се погранични градови снабдеју свим материјалом и људством.⁴⁸⁸

Турске припреме за рат су већ биле при крају када су ове одлуке доношене у Будиму, Турци су напали раније не чекајући да жетва напуни празне угарске касе. Пошто у Угарској није било ништа озбиљније учињено, вапаји за помоћ упућивани су на све стране. Писма су слали угарски краљ, папски легат и Хуњади. Војна и новчана помоћ су тражене од аустријског херцега, миланског војводе, арагонског краља, војводе Бургундије, Скендербега – господара Албаније, па и самог немачког цара. Најпре је пропала Карвахалова акција да сакупи десетак у Немачкој за борбу против Турака јер су немачки прелати били неповерљиви према папиној финансијској политици.

⁴⁸⁵ М. Спремић, Деспот Ђурађ, 478-479.

⁴⁸⁶ Pettkó Bela, Kapisztrán János levelezése, 208-209; М. Антоновић, Папство и Србија, 70.

⁴⁸⁷ L. Thallóczy – A. Áldásy, Diplomatarium, 200-201.

⁴⁸⁸ Писмо краља Ладислава о великим ратним припремама султана Мехмеда II и Турака: S. Katona, Historia critica XIII, 1041-1045; Писмо Карвахала из Будима од 7. IV 1456. године упућено папи говори о несташици хране: L. Thallóczy – A. Áldásy, Diplomatarium, 463; и у писму од 10. IV 1456. године упућено херцегу Аустрије Сигисмунду: J. Teleki, Hunyadiak kora X, 500; J. Калић – Мијушковић, Београд у средњем веку, 130.

Немачки цар и поред свечаних обећања, није ништа учинио у пружању конкретне помоћи. Карвахал је чак планирао да пошаље Капистрана немачком цару како би добио неку помоћ, али се Хуњади томе супротставио под изговором да је Капистран потребнији на југу земље. Помоћ папских бродова је каснила због изградње флоте и тек почетком јуна је испловила из Тибра и кренула на Исток. Бродове су обећавали Алфонс Арагонски, Млеци, Ђенова, Фиренца, Модена, Болоња, бургундски војвода и португалски краљ, војвода Савоје, краљеви Шпаније, Француске, Енглеске, господа Сијене нису ништа обећавали.⁴⁸⁹

Када је папски нунције стигао у Дубровник градске власти су му изложиле да су раније могле давати новац, али да сада не могу дати ништа јер су Турци заузели добар део Србије из које су добијали главне приходе. Папи су писали како је „територија пресветлог господина деспота“ била за њих мајдан новца и како су њиховим трговцима „путеви затворени“.

Деспот Ђурађ је тражио помоћ у Италији и још почетком 1456. године његов посланик Јуније Градић био је заједно с угарским послаником у Риму. Тражио је помоћ у пешадији и коњици.⁴⁹⁰ Међутим, у то време су папи стизала Капистранова писма у којима је неповољно писао о српском деспоту, па Јуније Градић није могао ништа постићи. Из Рима је 26. априла 1456. године писао миланском војводи Франческу Сфорци (чији је постао извештач) о приликама у балканским земљама. Војводу је обавестио да се султан спрема на Угарску, да је послао војску на Скендербега, да је Силађи напао деспота који је по мишљењу Градића био најбољи принцип (*princeps optimus*). Из Рима је Градић отишао у Напуљ и тамо био најкасније у августу. Предао је краљу Алфонсу деспотово писмо на које је краљ одговорио 1. септембра 1456. године.⁴⁹¹ Али владари Италије нису упутили помоћ ни српском деспоту ни Угрима јер су били далеко од турске опасности.

Напори кардинала Карвахала, Хуњадија и Капистрана да обезбеде помоћ Запада против Турака био је скоро узалудан. Готово се нико заиста није одазвао. Акција папске флоте знатно је каснила и није имала никаквог утицаја на исход борбе код Београда. Крајем априла кардинал Карвахал кренуо је ка југу, најпре у Сегедин како

⁴⁸⁹ Ј. Калић – Мијушковић, Београд у средњем веку, 131; М. Спремић, Деспот Ђурађ, 475.

⁴⁹⁰ В. Макушев, Историјски споменици II, 197; И. Божић, Дубровник и Турска, 142.

⁴⁹¹ L. Thallóczy – A. Áldásy, *Diplomatarium*, 217.

би лично предводио хришћанску војску. Али, Хуњади му је средином маја саветовао да се врати у Будим и да на двору угарског краља и даље ради на покретању антитурске акције. Иако нерадо, Карвахал је послушао савете Хуњадија у коме је видео, сасвим оправдавно, стварног борца против Турака. Међутим, кардиналов труд био је у Будиму узалудан, па је тражио помоћ од немачког цара, аустријских великаша, Венеције. О својим напорима да обезбеди помоћ, обавештавао је Капистрана.⁴⁹²

Како би обезбедили помоћ Запада, са Карвахалом и Капистраном је још од пролећа сарађивао и Хуњади, један од главних, неуморних организатора отпора Турцима и врховни заповедник војске у борби против Турака. Када је та помоћ изостала, окренуо се својим снагама. Сакупљао је угарско племство, колико је могао, углавном своје људе, најамнике, а изгледа да је помоћ добио и од српског деспота. Иако је Хуњади веровао да ће краљ и двор притећи у помоћ, угарски сталежи су се разишли, а краљ је препустио земљу догађајима и савести појединаца.

Почетком јуна, под изговором да иде у лов, који је приређивао Цељски, краљ је побегао из Будима у Беч и више се није враћао. Тако, уместо да се сакупи војска за одбрану града, многи угарски градови су остали без редовне одбране и посаде.⁴⁹³

Остале су три личности – Карвахал, Капистран и Хуњади да преузму борбу с огромном турском војском која се приближавала. Њихова сарадња одлучила је судбину Београда 1456. године. Пошто се феудална војска није могла окупити, морало се прибећи окупљању крсташа. Прокламовани крсташки рат од фебруара 1456. године добио је на важности, а са њим и Капистран. У пролеће те године проповедањем „Светог рата“ у Угарској, Немачкој и Пољској, одазивали су се сељаци, сиротиња, студенти, ђаци, монаси, људи без занимања, пустолови. Преко Будима су упућивани у јужну Угарску. У Будиму их је дочекивао легат Карвахал и слао даље на границу. Крсташи су затим прихватани у Петроварадину, а затим су ишли ка Земуну где је био главни логор. Били су наоружани само секирама, вилама, мачевима, чак и праћкама, углавном пешадија, коњице није било. Капистран је водио

⁴⁹² S. Katona, *Historia critica* XIII, 1059-1060; Pettkó Belá, *Kapisztrán János*, 201; J. Калић – Мијушковић, Београд у средњем веку, 132.

⁴⁹³ V. Klaić, *Povjest Hrvata* II/2, 279; J. Калић – Мијушковић, Београд у средњем веку, 139-140; М. Спремић, *Деспот Ђурађ*, 280.

рачуна о реду међу крсташима и строго кажњавао преступе (нарочито лоповлук). Држећи ватрене говоре, Капистран је привлачио велик број одушевљених верника, углавном без икаквог ратничког искуства. У једној проповеди Капистран је рекао да свако ко са крсташима жели да се бори против Турака, јесте пријатељ (Срби шизматици, Власи, Јевреји, јеретици свих врста), сви који хоће да га следе биће пријатељски загрљени.⁴⁹⁴

Део војске Капистран је успео да пребаци у Београд 2. јула 1456. године. Са њим је у град ушао и његов пратилац фрањевац Таљакоцо који је детаљно описао све ове догађаје. Са крсташима у град је била допремљена и храна, али у недовољним количинама. Други већи део војске остао је у Земуну, јер је напад на Београд почео сутрадан. Капистран је некако успео да изађе из Београда.⁴⁹⁵ Хуњади је такође улагао напоре да окупи угарску војску. Преко Сегедина, Темишвара и Ковина његова војска која је имала хиљаду коњаника стигла је у помоћ Београду.⁴⁹⁶ Одбрану Београда поверио је свом шураку Михаилу Силађију који је себе називао капетаном града. Београд је истовремено имао још једног капетана, Јована „De Gezth“ који се средином јула налазио изван Београда. У граду се помињу и други војни заповедници, међу којима је био и Јован Бастида.⁴⁹⁷

Подаци о броју турских ратника кретали су се од 150.000 до 400.000 људи и делом су настали на Западу, а почивају на проценама очевидаца. Цифра од 100.000 људи би била свакако горња граница.⁴⁹⁸

Кроз Србију се према Дунаву кретала османска војска предвођена султаном Мехмедом II састављена од три дела. Састојала се од више родова војске: акинције, азапи, јаничари, коњица, тобције. У војсци је било и странаца који су потицали из

⁴⁹⁴ М. Антоновић, Папство и Србија, 71, нап. 138.

⁴⁹⁵ N. Jorga, Notes IV, 160-161; L. Thallóczy – A. Áldásy, Diplomatarium, 381, 383.

⁴⁹⁶ Хуњади је био у Сегедину 12. VI, у Темишвару 22. VI, а 3. VII 1456. године у Ковину и тада је јављао „iam cum Turcis facie ad faciem stamus“: J. Teleki, Hunyadiak kora X, 525-528; L. Thallóczy – A. Áldásy, Diplomatarium, 203-204; Хуњади је „misit per Danubium furtim quasi XII milia peditum et quasi mille equites“: J. Калић – Мијушковић, 140, 385-386, нап. 161; Деспот Ђурађ у свом писму каже да Хуњади „con tutto suo sforzo e potentia e appresso el Danubio“: В. Макушев, Историјски споменици II, 111; Фрањевац Таљакоцо који је пратио Капистрана каже, али је то претерано, да је Хуњади учествовао у борбама само са „sua solita familia“: N. Jorga, Notes IV, 161.

⁴⁹⁷ Ч. Мијатовић, Деспот Ђурађ II, 270; J. Калић – Мијушковић, Београд у средњем веку, 139.

⁴⁹⁸ N. Jorga, Notes IV, 137, 141, 160; Салцбуршки канцелар Бернард Крајбуршки тврди да турска војска није никад имала више од 100.000 људи: N. Jorga, Notes IV, 145 – 147, 146 (писмо из августа 1456); J. Калић – Мијушковић, Београд у средњем веку, 135-136.

Персије, татарских и туркменских области, из области египатског султаната и др. Европске трупе предводио је румелијски беглербег Караца. Опсадне бојне машине султану су направили италијански и немачки стручњаци који су да би стекли богатство ступили у султанову службу. Без њихове помоћи употреба опсадних справа била би незамислива. Непрегледне колоне теглећих животиња вукле су тешке топове, храну и муницију од истока ка Београду.⁴⁹⁹

Како је топове било тешко превлачити, ливени су успут у Скопљу и у Крушевцу. Изливали су их италијански, немачки, мађарски и босански тополивци.⁵⁰⁰ Пошто је планирао да Београд нападне и са копна и са Дунава, султан је и бродове правило успут по Србији и спуштао их низ Мораву. Крајем јуна турске лађе су биле на десет миља од Дунава.⁵⁰¹ Тешко је веровати да је 600 Млечана учествовало на турској страни, чак и када се узму у обзир они који су радили као тобције и као морнари.⁵⁰² Српски деспот није директно учествовао у одбрани Београда јер је у Угарској главну реч водила странка са којом је био у сукобу. Њој су припадали његови противници Хуњади и Силађи који су поднели највећи терет одбране Београда. На вест о приближавању Турака, деспот се већ у мају 1456. године са породицом склонио на своје угарске поседе. Из Бечеја је 25. јуна обавестио кардинала Карвахала да је султан стигао до Дунава у чијим притокама има јаку флоту са намером да крене на Београд. Зато није смео да га чека у Смедереву, већ се вратио у Бечеј. Деспот је истицао да је турски цар „против нашег народа и мисли да упропасти цело хришћанство“. Такође је јављао да је „господин Јанко Хуњади, генерални капетан Угарске са својом војском стигао на Дунав“ и молио је легата да са своје стране

⁴⁹⁹ Гл. Елезовић, Турски извори, 97 (48) (Дурсун бег); Ф. Бабингер, Мехмед Освајач, 117.

⁵⁰⁰ А. Bonfini, 500, (=М. Динић, Грађа I, 48); J. Długosz, 207; N. Jorga, Notes IV, 131, 137, 160; L. Thallóczy – A. Áldásy, Diplomatarium, 208, 381-382 (о топовима), 386-387 (о дрвеној грађи); А. Дероко, Најстарије ватрено оружје, 28-29 (за топове), 33, 38 (за пушке).

⁵⁰¹ В. Макушев, Историјски споменици II, 110-111. Извори различито приказују број турских лађа под Београдом: 200 помињу Таљакоцо, Карвахал, епископ Павије, L. Thallóczy – A. Áldásy, Diplomatarium, 207, 382, 469; 60 помиње Ducas, 337; Гл. Елезовић, Турски извори, 50, лукави краљ је имао два пута више бродова од султана, каже Дурсун бег; Разлике у цифрама су зато што очевици нису правили разлику између ратних лађа са три весла и сасвим малих помоћних чамаца; J. Калић, 138; Број лађа није био мали и крећу се од 40 до 200. Али по свој прилици само прва цифра наводи стваран број употребљених барки: Ф. Бабингер, Мехмед Освајач, 118.

⁵⁰² N. Jorga, Notes IV, 349; J. Калић – Мијушковић, Београд у средњем веку, 138.

помогне овај подухват и да га о томе извести писмом да би он, деспот Ђурађ са више успеха могао да се одупре султану.⁵⁰³

Пре одласка из престонице, деспот Ђурађ је снабдео град људима, намирницама, топовима, пушкама и свим осталим што је било потребно за одбрану. На глас да долазе Угри, Турци су спалили подграђе Смедерева. У међувремену султан Мехмед II је изгубио део људства, део је био побијен, а други су били заробљени у смедеревској тврђави. Средином јула се знало да је у турској војсци завладала глад и да су страдали људи, стока и коњи. Деспотови људи су ометали снабдевање Турака храном, излазили су из утврђења, сачекивали Турке који су носили храну за војску, пљачкали их и убијали. Много људи је бежало из султанове војске на угарску страну зато што су пореклом били хришћани или су долазили у Смедерево јер су пореклом били Срби. Пошто губици у султановој војсци нису били мали, Мехмед II је одустао од освајања српске престонице, дигао је опсаду и отишао ка Београду. О турском поразу код Смедерева, глади и страху у турској војсци, деспот Ђурађ је писмом од 13. јула 1456. године из Бечеја обавестио кардинала Карвахала и позивао га да што пре дође.

Кардинал Карвахал није могао доћи у Бечеј због Хуњадијевог савета да из Будима подстиче ратне припреме.⁵⁰⁴ Током јуна стизала је турска војска под Београд. Пустошили су околину града па је страдала и једна српска црква.⁵⁰⁵

Опсада Београда је започела почетком јула 1456. године. Да би спречио преко реке евентуални прелазак угарске војске, као и дотурање ратног материјала и хране Београду, султан је наредио да се изнад тврђаве, или код ушћа Саве у Дунав, попреко постави густ низ бродова и да се повежу ланцима. У Европи се страховало да ови бродови не послуже Турцима за даљи продор на Запад.⁵⁰⁶ Хуњади је добро знао каква

⁵⁰³ В. Макушев, Историјски споменици II, 110-112; L. Thallóczy – A. Áldásy, *Diplomatarium*, 204; Chalcosandylas II, наводи да је деспот слао султану дарове; М. Антоновић, Папство и Србија, 70; М. Спремић, Деспот Ђурађ, 283.

⁵⁰⁴ „... dominus Turcorum cum tota potentia sua fuit sub castro nostro Senderew et abinde minus quam cum honore recessit quia quam plurimi et principales decuria sua ibi fuerunt interfecta”: L. Thallóczy – A. Áldásy, *Diplomatarium*, 204-206, писмо деспота Ђурађа од 13. VII 1456), 206 (Хуњадијев савет Карвахалу); о глади у турској војсци писао је и бискуп Шибеника: L. Thallóczy – A. Áldásy, *Diplomatarium*, 470.

⁵⁰⁵ Михаило Силађи је 8. VI 1456. године писао Капистрану о цркви „Манихејаца“ и залагао се да се подигне нова како би придобио Србе: А. Bonfini, 499 (М. Динић, Грађа I, 47); Pettkó Bellá, *Kapisztrán János*, 213-214; Ј. Калић - Мијушковић, Београд у средњем веку, 143.

⁵⁰⁶ L. Thallóczy – A. Áldásy, *Diplomatarium*, 207; Ф. Бабингер, Мехмед Освајач, 116.

опасност прети Београду од ове флоте. Он је још средином јуна намеравао да их заустави када буду Дунавом пловили ка Београду. Али како није имао довољно својих снага да то учини, молио је кардинала Карвахала да му пошаље одреде крсташа пре доласка турских бродова како би на време организовао отпор. Почетком јула Хуњади се налази у Ковину са малом групом својих људи, а тада су се и појавили турски бродови. Није могао да се 3. јула упусти у пружање било каквог отпора па су Турци мирно прошли поред Ковина и истог дана блокирали Београд.⁵⁰⁷ Капистран је одлучио, упркос противљењу Силађија да одмах крене из Београда у сусрет Хуњадију који се тада налазио у Сланкамену и припремао бродове за борбу на рекама.

Српски деспот је помагао напоре Хуњадија да у његовом граду, Сланкамену, окупи флоту. Послао је своје људе да се прикључе овим бродовима и обећао је да ће послати још помоћи ако буде било потребно. О томе је деспот у поменутом писму од 13. јула рекао: „Ми смо колико смо могли Угре и Рашане већ послали у помоћ господину Јанку Хуњадију кнезу Бистричком“. Додао је да и даље сакупља војску да са њом, он или његов син настави рат преко Дунава, заједно са Хуњадијем, осталом угарском господом и самим кардиналом кога је позвао да дође у јужне крајеве.⁵⁰⁸ О својим међусобним сукобима ни Хуњади ни деспот нису обавештавали утицајне личности Запада већ су то крили од њих.⁵⁰⁹

Док су се вршиле припреме у Сланкамену, опсада Београда била је у току. Султан је разапео шатор на положају који му је омогућавао пуни преглед војске. На левом крилу, дуж савске обале, налазили су се шатори беглербега Азијских провинција, а дуж Дунава, вероватно су били одреди румелисјког белгербега Караце. Када су под град стигле и турске лађе, започела је борба. Турски топови су непрекидно тукли градске зидине и куле. Њихова грмљавина се чула чак до Сегедина.⁵¹⁰ Горњи град је био мање изложен рушилачком дејству артиљерије јер је био боље утврђен и брањен

⁵⁰⁷ Таљакоцо који нема склоности ка Хуњадију каже да се он тада налазио у Ковину „cum sua familia“: N. Jorga, Notes IV, 158 – 163, 160; L. Thallóczy – A. Áldásy, Diplomatarium, 465-467; J. Калић - Мијушковић, Београд у средњем веку, 144.

⁵⁰⁸ L. Thallóczy – A. Áldásy, Diplomatarium, 205.

⁵⁰⁹ М. Спремић, Деспот Ђурађ, 485.

⁵¹⁰ A. Bonfini, 502 (М. Динић, Грађа I, 50); G. Fejer, Genus, 291-292; Гл. Елезовић, Турски извори, 49; Деспот Ђурађ у писму од 13. VII 1456. године каже: „et facit tremulari die ac nocte cum bombardis incessanter, et iam unam turrim destruxit per totum“: L. Thallóczy – A. Áldásy, Diplomatarium, 205.

од Доњег града. Опсађени су чинили све да отклоне последице бомбардовања. Али је непрекидно рушење града, несташница хране и појава куге, умањивала наде опсађених. Требало је хитно да пристигне помоћ споља како би се спречила катастрофа.

Да би спречили долазак појачања граду, Караца беглербег је предлагао да се са војском пређе на земунску страну Дунава и онемогући долазак угарске војске са те стране. Међутим, овај предлог није био прихваћен јер су бегови страховали да ће их Караца потиснути у други план.⁵¹¹ Турци су се поуздали у своју флоту, али су погрешили јер акцију Турске флоте није пратила и копнена турска блокада прилаза Земуну.

Хришћанска флота је 13. јула била још у Сланкамену. Хуњади је био против великог броја крсташа у Београду, јер се храна могла обезбедити само за одређени број војника. Тек је продор хришћанске флоте могао обезбедити долазак нових крсташа у град као и доток намирница. Капистран је скоро ненаоружаној маси крсташа својим речима уливао самопоуздање и елан. Непосредно незаинтересовани за опстанак Београда, Срби су узели учешћа у свим фазама одбране Београда. Осим што су чинили највећи део градског гарнизона под командом Михаила Силађија, Срби су чинили највећи део и посаду ове речне флоте која је опремана у Сланкамену и од које је зависила одбрана Београда. Фрањевац Таљакоцо истакао је вештину Срба на води, пожртвовање и истрајност и додао да су „шизматичи“, али и највећи противници Турака, врсни стрелци којих су се Турци највише плашили.⁵¹²

План папског легата да борбу са турским лађама на Дунаву помогне и хришћанска флота западних земаља, која би из Црног мора упловила у Дунав до Београда није се могла остварити. Флота је из Сланкамена кренула на југ ка Београду.

Упоредо са њом, дуж десне обале Дунава, копном ка Земуну, спуштала се крсташка војска на челу са Капистраном који је подижући крст храбрио војнике. Ка Београду је ишао и Хуњади са својим људима како би, ако затреба, спречио прелазак Турака на сремску страну. Бомбардовање Београда трајало је две недеље, када се на Дунаву

⁵¹¹ К. Михаиловић, Јаничарове успомене, 137.

⁵¹² „Nam licet huiusmodi cives sint schismatici, sunt tamen inimicissimi Turcis, animosi accerrimi propugnatores cum eis a quibus magis quam ab aliis ipsi Turci timent; sunt etiam in aqua doctissimi certatores“: S. Katona, *Historica Critica*, XIII, 1073; J. Калић – Мијушковић, 149, 390, нап. 224; М. Спремић, *Деспот Ђурађ*, 483; М. Антоновић, *Папство и Србија*, 71, нап. 140.

појавила мала угарска ескадра, која је требало да пробије пут угарској војсци до тврђаве. У ту сврху било је опремљено 40 мањих бродова и један мањи са искусним ратницима.⁵¹³

За хришћансе се борба за Београд одлучивала управо код Земуна. Са посадом која је умела да се бори на реци, уз велику покретљивост малих бродова, искусни ратник Јанко Хуњади је рачунао да ће унети пометњу у турску флоту која је стајала на Дунаву код Земуна. Угарске лађе са вештим шајкашима који су живот проводили на Дунаву удариле су на ланац турских бродова у рану зору 14. јула 1456. године. Вешти лађари умели су да искористе матицу Дунава. Како би повећали снагу напада. Ефикасно средство уништења турских лађа било је изазивање пожара на непријатељским бродовима. По раније припремљеном плану, за исход борбе је било од значаја када су из градске куле испловили чамци београдских шајкаша и прикључили се борби. Они су изненада, с леђа напали турске лађе и допринели њиховој пометњи. Храброст Срба шајкаша нарочито је истицао Таљакоцо који их је сматрао пожртвованим и одличним стрелцима. После петочасовне страховите борбе која је наводно воде Дунава претворила у реку крви, Угри су успели да разбију ланце угарских лађа. Успели су да потопе три галије заједно са посадом, а четири галије су са свом опремом пале у руке победника. Султан је наредио да се остатак ескадре који је био оштећен и натоварен скоро само мртвима, запали како не би лађе пале у руке хришћана. Више од петсто Турака наишло је смрт у таласима Дунава. Разлог зашто нису биле потпопљене све турске лађе био је пожар који је избио непажњом тобџије, на највећој турској лађи која је носила експлозивни материјал. Иако је пожар био угашен, материјална штета била је велика и лађа није била више од помоћи у даљим борбама.⁵¹⁴ Овај напад хришћана је одлучио даљу судбину Београда, бедема – претходнице Беча. Хуњади је искористио ситуацију и са својим најбољим трупама је 15. јула ушао заједно са Капистраном у тврђаву. На свим странама су срушени

⁵¹³ L. Thallóczy – A. Áldásy, *Diplomatarium*, 205, 383, 469; Ф. Бабингер, Мехмед Освајач, 119; Ј. Калић, Дунав у ратовима XV века, 116-118; М. Спремић, Српски деспоти у Срему, 46.

⁵¹⁴ О борбама код Београда 14. VII 1456. године видети: G. Fejer, *Genus*, 224-226; N. Jorga, *Notes IV*, 137-138, 146, 160; L. Thallóczy – A. Áldásy, *Diplomatarium*, 383, 470; Гл. Елезовић, Турски извори, 50-51 (Дурсун-бег); Н. Крстић, Бој под Београдом у години 1456, Гласник СУД 19 (1866); 3-73; Г. Витковић, Критички поглед на прошлост Срба у Угарској, 42, опсада је трајала 46 пуних дана; Г. Витковић, Прошлост, установа и споменици угарских краљевих шајкаша, Гласник СУД, 67 (1887), 1-450, 44; Ј. Калић, Београд у средњем веку, 150; Ф. Бабингер, Мехмед Освајач, 119; М. Спремић, Деспот Ђурађ, 481.

бедеми оспособљавани јер се по Хуњадију град могао бранити све док има јака утврђења. Победа хришћана на рекама омогућила је поновно успостављање везе Београда са Земуном. Стигли су нови ратници, оружје и храна. Михаило Силађи је наредио да се заробљене заставе истакну на бедемима и као освојени трофеји и као средство застрашивања Турцима.⁵¹⁵ Капистран се није дуго задржао у Београду, већ се пребацио у логор крсташа код Земуна и ту је проповедао, прихватао рањене и болесне борце, смештао нове групе крсташа који су пристизали, пребацивао их у Београд где су били под наредбама Михаила Силађија.⁵¹⁶

Султан Мехмед II је након пораза на Дунаву одлучио да се освети за нанету срамоту. Наредио је да топови непрекидно засипају ватром још отпорне куле и зидине. Пред бедемима је лично сакупио језгро своје војске са намером да општим јуришом освоји тврђаву. Султан је уједно смислио и тајни план па је наредио да се копа подземни канал да би кроз њега Турци продрли у тврђаву.⁵¹⁷ Хуњади је о томе био обавештен од хришћана у султановој војсци. У ноћи између 20. и 21. јула Хуњади је предлагао да се град напусти јер је ситуација безнадежна. Напустио је град, али је оставио Силађија са својим и угарским војницима, како би бранили град. Сам је прешао на другу страну обале и даље руководио одбраном.⁵¹⁸

Уочи напада, те ноћи у град је пребачена последња гурпа крсташа код Земуна. Пошто је Доњи град био разрушен, становништво се повукло у Горњи град како не би пали у ропство.⁵¹⁹ Обе стране су користиле средства застрашивања и деморалисања противника. Седам дана након битке на Дунаву, у вечерњим сатима, у среду увече, 21. јула 1456. године, султан је дао знак за одлучујући напад. Румелијски беглербег Караца погинуо је у првом налету од топовског ђулета. Борба је трајала целу ноћ.

⁵¹⁵ Између групе угарских војника под командом Фаркаша, блиског сарадника Јанка Хуњадија и Турака, дошло је до мањег окршаја у граду 15. VII 1456. године. То је било несмотрено од Угара јер су Турци на отвореном били јачи, па је погинуо Фаракаш и цела његова група: N. Jorga, Notes IV, 138; L. Thallóczy – A. Áldásy, *Diplomatarium*, 384, 471.

⁵¹⁶ Ј. Калић, Београд у средњем веку, 151.

⁵¹⁷ Ф. Бабингер, Мехмед Освајач, 120.

⁵¹⁸ Таљакоцо за Хуњадија каже: „*manda al padre pregando che debia con tucta la gente et co le navi vostre venire alli riva de lu fiume ad presso allo castelo*“: L. Thallóczy – A. Áldásy, *Diplomatarium*, 384-385. У писму папи из Београда од 22. VII 1456. године Капистран каже: „*In tanta enim eramus tribulatione atque in tantis angustiis constituti, ut omnes putaverint non posse amplius resisti Turcarum potentiae atque ipse dux Huniades... iudicaverit, deferendum esse castrum Nandor Albae*“: S. Katona, *Historia critica XIII*, 1098-1099.

⁵¹⁹ Становништво је знало да су заробљенике Турци разапињали коњима: L. Thallóczy – A. Áldásy, *Diplomatarium*, 387; N. Jorga, Notes IV, 140.

Нападало се свим средствима, пушкама, стрелама, камењем, лествицама уз зид, прса у прса. Турци су засипали град великим бројем отровних стрела. Хришћани су се храбро борили топовима, пушкама, стрелама, камењем. Чак су се борили свештеници и монаси. Око поноћи 600-700 јаничара је продрло на неколико места у Доњи град. Најжешћа борба се водила на мосту који је водио у Горњи град. Хуњади је намерно повукао своје трупе са зидина и сакрио их по зградама где су чекали знак да нападну непријатеља расутог по граду. Лукавство је успело. Пре него што су Турци покушали да се окупе били су опкољени и посечени од Угара. Само је мали број успео да побегне кроз главну капију према мосту. Несигуран у победу пред толиким јаничарима, Хуњади је (можда по савету Капистрана) наредио да се од прикупљених гранчица, шибља и дрвета направе снопови који су помоћу сумпора и експлозивног материјала били запаљени и бацали на јаничаре у рововима под бедемима. Пожар је захватио све оне који су се налазили у рововима, чак и оне који су бежали. Нови војници нису могли више да улазе у град. Јаничари иза градских зидина били су одсечени од главне војске. Турци су били принуђени да се повуку, а међу хришћанима је завладала велика радост.⁵²⁰ Ујутро 22. јула султан је наредио да се чека да што већи број крсташа изађе на бојиште изван града, где је стражарило око 6.000 Османлија. Султан је тада ушао у најжешћу борбу изван града, али био је рањен у десну бутину. Видевши таквог султана, јаничари су изгубили вољу и одбијали су послушност. Када је султан укорио заповедника јаничара Хасан-агу, овај се бацио у најгушћу гомилу ратника и погинуо пред султановим очима.⁵²¹ Хуњади није учествовао у борбама изван града. Са баном Јованом Корођем био је на једној лађи која је крстарила Дунавом. Улога лађа у овом нападу није била велика. Силађи је такође током ноћи напустио град, а Капистран је довео групу нових бораца у тврђаву. Борбе ван града трајале су до вечерњих сати. Увече 22. јула хришћани су били сатерани у град јер се показало да су Турци надмоћнији на отвореном пољу,

⁵²⁰ Овим борбама у Београду у ноћи 21. на 22. VII 1456. године: А. Bonfini, 501-502 (=М. Динић, Грађа I, 49-50); J. Długosz, 209 – 210; N. Jorga, Notes IV, 139, 161; L. Thallóczy – A. Áldásy, Diplomatarium, 210-211; К. Михаиловић, Јаничарове успомене, 137-138; J. Калић – Мијужковић, Београд у средњем веку, 153-157; Ф. Бабингер, Мехмед Освајач, 120.

⁵²¹ Љ. Стојановић, Родослови и летописи, 239, „Разби Јанкул цара Мехмеда под Белградом јулиа 22. Тогда с Јанкулом беше множество крстуш“; „разби Јанко воевода цара Мехмеда под Белиградом и уфати му пашу“; Ф. Бабингер, Мехмед Освајач, 121, 122, наводи да је султан рањен у леву страну груди. К. Михаиловић, Јаничарове успомене, 140.

поготово у сукобу са пешадијом.⁵²² Али на другој страни, Турци су били немоћни да освоје град јер су направили грешку и угарској војсци омогућили несметани копнени прилаз Земуну као прецењивањем снага сопствене флоте.

Београд је и поред вишенедељних разарања био довољно утврђен град и неосвојив за Турке. Велики губици, нарочито јаничара као и погибија султанових најоданијих сарадника утицали су да султан када је пала ноћ, донесе одлуку о повлачењу. Пошто су спалили цркву Св. Магдалене која им је служила као складиште, Турци су уништили све што нису могли да понесу. Нису се задржавали дуго јер су страховали да ће их Хуњади гонити пошто се вратио у Београдску тврђаву. Оставили су топове и ратни плен, а крсташи су их након повлачења непријатеља унели у град.

Читава турска војска се повукла у току ноћи између 22. и 23. јула 1456. године. У највећој тишини кренула је дуга колона преко Авале, пут Софије. Војску је пратило преко стотину кола натоварених рањеницима. Оне које би умрли, сахрањивали би дуж пута. У Софији је султан лично убијао неке своје људе које је сматрао да су одговорни за исход борби код Београда.⁵²³

Када је освануо 23. јули, Турака више није било под Београдом. Коначно су биле завршене борбе које су вођене од 3. до 22. јула. Међутим, неки крсташи су хтели да ради пљачке гоне Турке, на шта је, Капистран настојао да увери угарске вође да се настави акција против Турака. Против такве идеје били су Хуњади и Силађи јер су знали да малобројни хришћани могу дати отпор само у утврђеном граду док на отвореном пољу без коњице не могу то чинити, чак иако су Турци у повлачењу.⁵²⁴

Због тога је дошло до сукоба крсташа и угарске војске. Као главни заповедник свих снага Јанко Хуњади није имао поверења у крсташе и они су за њега били помоћна војска. Зато их је током борбе пребацивао у Београд само у малом броју. Крсташи су,

⁵²² G. Fejer, *Genus*, 224; Хуњади у свом писму од 24. VII 1456. године из Београда каже да је борба ван града трајала „ad sero“: L. Thallóczy – A. Áldásy, *Diplomatarium*, 208; У другом писму каже: „ante seram“: N. Jorga, *Notes IV*, 135.

⁵²³ J. Długosz, 210; N. Jorga, *Notes IV*, 140, 162; L. Thallóczy – A. Áldásy, *Diplomatarium*, 208, 386-387; J. Калић, Београд у средњем веку, 159-160.

⁵²⁴ Да је немогуће да крсташи гоне Турке било је јасно не само угарским заповедницима већ је и Папски легат Карвахал тврдио да Хуњади „non poterat eum (султана) sequi, quia non habebat equites et crucesignati erant pedites“: L. Thallóczy – A. Áldásy, *Diplomatarium*, 211. Али Таљакоцо каже: „Et lo sequendo di andando alcuni sequitandoli pilliareno molti bufari e bovi con che, aveano, portato loro machine“: L. Thallóczy – A. Áldásy, *Diplomatarium*, 386-387; Такође је постојао и утисак да Хуњади гоне Турке: N. Jorga, *Notes IV*, 142.

пак, сматрали да победа не припада угарском племићу већ њима и Капистрану. Због тога је дошло до сукоба крсташа са посадом града. Нетрпељивост крсташа може се објаснити делимичним одсуствовањем угарског заповедника из Београда за време борби у току ноћи 21. на 22. јули. Хуњади је имао разлога да буде несигуран у Београду не само због Турака већ и због крсташа којима није могао да управља. Чак је и Капистран често губио власт над њима. Како би се смириле тензије, и спречили крвави обрачуни, Капистран је благословио крсташе и објавио да је рат завршен и да треба да се врате кући. Сам Капистран је већ 23. јула био у Сланкамену.⁵²⁵ Након одласка крсташа, повукао се из Београда и Хуњади. Учесници догађаја су настојали да истакну своје заслуге. Хуњади је тако у својим писмима краљу, палатину и европским владарима говорио само у првом лицу множине и посебно наглашавао да је лично био присутан у граду од првог дана опсаде. Не помиње Капистрана и његов допринос борбама.⁵²⁶ Широм европских дворова, Хуњадију није било тешко да постигне статус спаситеља града. Он је у то време био прослављени борац против Турака, а Капистрану је то била једина борба с Османлијама. Капистран је такође настојао да умањи заслуге Хуњадија. Поменуо га је у свом писму папи од 22. јула, састављеном још док су трајале борбе и није му придавао никакву важност. Није га помињао ни кардиналу Карвахалу. Његов савременик Енеја Силвије Пиколомини, будући папа Пије II, приметио је да је Капистран одолевао свим искушењима, али да је слава била и сувише примамљива за овог фрањевачког фанатика.⁵²⁷ Капистранов пратилац и сународник, фрањевац Таљакоцо, који је писао о јулским борбама код Београда, иако је писао са циљем да прослави Капистрана и остао је поред њега до последњих његових часова, писао је и о заслугама Хуњадија (у оправљању градских

⁵²⁵ Према једном извештају од 15. IX 1456. године је Хуњади желео пропаст крсташа јер да су га се крсташа докопали, не би га оставили живог: N. Jorga, Notes IV, 132; J. Калић – Мијушковић, Београд у средњем веку, 162-163.

⁵²⁶ „Pugnam habuimus“, „ad ipsos irruimus“, „ingenia obtinuimus“: G. Fejer, Genus, 223, 225; L. Thallóczy – A. Áldásy, Diplomatarium, 208, 209. Млечани су 12. VIII 1456. године Хуњадију честитали победу: Š. Ljubić, Listine X, 94-95; Арагонски краљ Алфонс V честитао је Хуњадију на победи: L. Thallóczy – A. Áldásy, Diplomatarium, 472; N. Jorga, Notes IV, 236.

⁵²⁷ S. Katona, Historia critica XIII, 1109 (писмо Капистрана папи); Енеја Силвије Пиколомини је писао: “potuit capistranus patrimonium contemnere voluptates calcare, libidinem subigere gloriam vero spernere non potuit“: J. Калић, Београд у средњем веку, 164, 397, нап. 318.

бедема, у руковођењу речном флотом, да је саветовао Капистрана).⁵²⁸ Са друге стране, кардинал Карвахал је давао преимућство Хуњадију.⁵²⁹

Како је тешко приписати заслуге за победу само једном од учесника ових борби за Београд, можда је папа Каликст III у праву када је пишући са пуно поштовања о Капистрану, кога је одредио за вођу крсташа у овим борбама, у њему видео проповедника који је подстицао на борбу. Хуњадију кога је високо ценио и називао најчувенијим човеком каквог свет већ триста година није видео, папа је дао преимућство и сматрао га организатором и војним заповедником. Одушевљени папа Каликст III писао је на све стране, чак и у Етиопију. Он је победу код Београда сматрао „најсрећнијим догађајем свог живота“. Папа је 6. август прогласио даном славља у знак победе код Београда који је имао да се слави у целом хришћанском свету. Папа је веровао да ће ослободити следеће године Цариград и Свету земљу.⁵³⁰

Ипак, исход битке код Београда зависио је и од ратника, а не само од њихових вођа. О губицима Турака под Београдом постоје различити подаци и они варирају од неколико хиљада до више десетина хиљада погинулих. Турци су изгубили и флоту, а топови су им пали у руке Хришћана. Међутим, материјални губици нису за султана били најтежи ударац, већ неуспех који је доживео, с обзиром на углед и самопоуздање које је имао. Број погинулих хришћана такође је различит.⁵³¹ Док је

⁵²⁸ Таљакоцо је о Хуњадију писао: „O illistrissime princeps... Johannes de Huniar, cuius opera ac strenuitate muralia castris praedictis Nanderlbe per Turcos. Solo aequata tanta industria laboriosissime resarcisti! Cuius praeepto naviculae contra galeas Turcorum dispositae, cuius praesentia ipsae galeae amotae sunt atque submersae, cuius consilio ac sollicitis litteris ad partem datis ipsi castris succursum est!“ . Калић, Београд у средњем веку, 164, 397-398, нап. 321.

⁵²⁹ У писму од 29. VII 1456. године из Илока, папски легат каже да у борбама око Београда „erat gubernator, de cuius excellentia et providentia non protest satis dici, sed paucas gentes habebat suas, sed pauperes crusesignati fuerunt qui pugnarunt. Erat ibi frater Joannes, de Capistrano, qui clamabat ad Jesum“: L. Thallóczy – A. Áldásy, *Diplomatarium*, 210; Хроничари овог доба су били наклоњени Хуњадију: M. Iohannis de Thwrocław, *Chronica Hungarorum*, 270-272; A. Bonfini, 500 – 502 (=M. Динић, *Грађа I*, 24-26 (Туроци), 36, 38 (П. Рансано), 48-50 (Бонфини)); J. Długosz, 210 – 211.

⁵³⁰ У својој були од 6. VIII 1456. године папа Каликст III каже да је победа однета „sub strenuo Joanne vauvoda celebris memoriae, fidei nostrae Catholicae acerrimo defensore“; Слично и у писму од 24. VIII 1456. године: A. Theiner, *Mon. Hung.* II, 280; Видети и опис миланског војводе: “: L. Thallóczy – A. Áldásy, *Diplomatarium*, 215; J. Калић – Мијужковић, Београд у средњем веку, 167-168, 398, нап. 324.

⁵³¹ J. Długosz, 210, помиње 24.000 Турака и 100 топова; Б. Крајбург наводи да је на обе стране страдало 4.5.000 људи: N. Jorga, *Notes IV*, 146; Међу крсташима који су у октобру били у Футогу говорило се да је у Београду страдало 2.000 хришћана: N. Jorga, *Notes IV*, 147; Према другом извору 5.000 хришћана: N. Jorga, *Notes IV*, 134; Таљакоцо каже да је погинуло 24.000 Турака: N. Jorga, *Notes IV*, 161; К. Михаиловић, *Јаничарове успомене*, 40, каже да је било 400 рањених јаничара приликом јуриша на град; Ф. Бабингер, *Мехмед Освајач*, 122-123, укупно се борило 70.000 хришћана, Турака 100.000 људи,

деспот Ђурађ био у Угарској, вест о хришћанској победи биле су раширене по европском Западу. Од деспота Ђурђа и његовог посланика Дамјана Ђурђевића Дубровчани су сазнали о победи хришћана.⁵³²

Међутим, рат је на својој кожи највише осетио народ у Србији.⁵³³ Након повлачења крсташа Хуњади и Силађи су преузели разрушени Београд.⁵³⁴ Нормализација живота у граду одвијала се споро. Заробљени Турци су коришћени као радна снага. Капистран је из Београда кренуо у сусрет кардиналу Карвахалу који је цео јули био у Будиму и чекао да се појаве одреди племића-крсташа. Пошто нису долазили он је преко Илока стигао у Петроварадин у време када су се гладни и исцрпљени крсташа разишли. Одатле је у пратњи Капистрана кренуо ка Београду како би се 1. августа састао са Хуњадијем.⁵³⁵ Међутим, под јаким зрацима летњег сунца и несносног смрада од несахрањених турских лешева појавила се у граду куга.

Од куге је већ 4. августа почео да побољева Хуњади, а 6. августа и Капистран. Хуњади је пребачен у Земун где је и умро 11. августа 1456. године. Хуњади је сахрањен у Ердељском Београду (Gyulafehérvár). Како је турска сила јачала, Јанко Хуњади и деспот Ђурађ су били у све већим сукобима. Хуњади је деспота Ђурђа сматрао несигурним борцем против неверника, а деспот је Хуњадија сматрао неморалним. Међу њима је било и мржње и освете, а Хуњади је преко Силађија покушао да убије Ђурђа. Били су и савезници и противници. То не умањује Хуњадијеву улогу јер се захваљујући својим ратничким врлинама и личној храбрости уздигао од ситног племића до некрунисаног владара Угарске. Хуњади је био највећи борац против Турака у југоисточној Европи XV века. Кугом заражени Капистран наставио је пут ка Илоку. У самостану Св. Марије боловао је више недеља. Угарски краљ га је два пута посетио и послао му лекаре. Међутим, за Капистрана није било

на тврђаву је јуришало 4-5.000 људи; Хуњади је писао да „multi enim ex familiaribus et hominibus nostris vulnerati et aliqui mortui sunt“: L. Thallóczy – A. Áldásy, *Diplomatarium*, 208.

⁵³² L. Thallóczy – A. Áldásy, *Diplomatarium*, 213; М. Динић, *Грађа II*, 67-68.

⁵³³ L. Thallóczy – A. Áldásy, *Diplomatarium*, 470 (пише епископ Шибеника о страдању Рашке); Љ. Стојановић, *Родослови и летописи*, 240.

⁵³⁴ Хуњади је тада писао за Београд „quod ipsum castrum non castrum sed campum dicere possumus, quod usque, adterram murus castris est destructis“: L. Thallóczy – A. Áldásy, *Diplomatarium*, 208; G. Fejer, *Genus*, 223-224; N. Jorga, *Notes IV*, 134; Б. Крајбург је мислио другачије; *Notes IV*, 146.

⁵³⁵ Кардинал Карвахал је 29. VIII 1456. године (четвртак) писао из Илока да ће се са Хуњадијем и другим баронима састати у недељу (тј. 1. VIII): L. Thallóczy – A. Áldásy, *Diplomatarium*, 211.

спаса. Умро је у Илоку 23. октобра 1456. године.⁵³⁶ Римокатоличка црква је Капистрана прогласила за свеца 1690. године.

Кардинал Карвахал је током августа боравио у Београду и околини. Надао се да ће зиму 1456/7. године провести у Бачу и јужној Угарској како би наставио са организовањем припрема за борбу против Турака. Али је знао да таква акција не може успети без учешћа племства и коњице, као што кардинал наравно није имао.⁵³⁷

Долазили су и даље из Немачке и Аустрије крсташи, али то су биле групе сељака, сиротиње, студената, монаха, плаћеника који су били лоше наоружани и углавном без вођа. На југу кроз Угарску су изазивали нереде са локалним становништвом. Многи нису ни стигли до замишљеног циља. Они који су преживели оскудицу и болести разишли су се током новембра и почетком децембра 1456. године.⁵³⁸

Крсташка идеја овим догађајима код Београда доживела је слом.

Након повлачења Турака, дуго времена је кружио глас да је султан погинуо. Деспот Ђурађ је за османлијском војском послао 40 ухода да прикупљају обавештења. Од њих је сазнао како су се турски војници, идући кроз Србију, међусобно убијали, да су његови (деспотови) поданици у крају у коме су рудници убили турског војводу којег је поставио султан и да има изгледа да се ослободе и други градови.⁵³⁹ Деспот је те вести слао Капистрану који их је 17. VIII послао папи Каликсту III. Капистран је папи тада скренуо пажњу да деспот „што се тиче вере са нама се не слаже“, али што се тиче према Турцима „сасвим је са нама“. Тражећи помоћ за даљу борбу.

⁵³⁶ M. Iohannis de Thwrocław, *Chronica Hungarorum*, 273-275; G. Fejer, *Genus*, 294-296; J. Długosz, 211, 221; L. Thallóczy – A. Áldásy, *Diplomatarium*, 217-218; Љ. Стојановић, *Родослови и летописи*, 239; Н. Крстић, *Бој под Београдом*, 61; Б. Храбак, *Куга у Балканским земљама под Турцима*, 21; R. Jeremić, *Zdravstvene prilike u jugoslovenskim zemljama do kraja XIX veka*, Zagreb 1935, 79-81; К. Јиречек, *Историја Срба I*, 383; М. Спремић, *Деспот Ђурађ*, 489; P. Hanak, *Povijest Mađarske*, 27, када је умро Хуњади је имао два милиона хектара земље и тако био највећи угарски земљопоседник свих времена.

⁵³⁷ L. Thallóczy – A. Áldásy, *Diplomatarium*, 211; М. Динић, *Грађа II*, 69.

⁵³⁸ У једном извештају из Беча од 3. VIII 1456. године се каже: „ex Wyenna ibunt...ad minus tria milia paupers simplices – nullus cliens, satrapas aut nobilis...Vidi eos die dominico processionatim: precedebant sacerdotes, monachi conversi, doctors nigri, baccalarii et literati in numero trecenti bene armati, aciem tocius pouli gerentes, alii sutores, sartores et ceteri paupers usque sine capite et capitane vadunt“: N. Jorga, *Notes IV*, 142; У сукобима крсташа са локалним становништвом у Угарској страдало је око 400 људи: N. Jorga, *Notes IV*, 147; О овим скупинама говори и Бернارد из Крајбурга у писму из Беча од 25. VIII 1456. године: N. Jorga, *Notes IV*, 145; Ови крсташи су бродовима стизали низ Дунав из Немачке, преко Беча и Будима: L. Thallóczy – A. Áldásy, *Diplomatarium*, 216, 471.

⁵³⁹ В. Макушев, *Историјски споменици II*, 88-91; И. Божић, *Дубровник и Турска*, 144; Ф. Бабингер, *Мехмед Освајач*, 121.

Капистран је папи пренео деспотово мишљење да се сада са десет хиљада ратника може више постићи него у другој прилици са тридесет хиљада.⁵⁴⁰

Ипак, смрћу Јанка Хуњадија су се промениле политичке прилике у Угарској. Нестало је вође домаћег племства које се борило против странаца оличених у грофу Улриху II Цељском. Смрћу прослављеног Јанка Хуњадија, грофу Цељском се пружила прилика да заузме његово место. За грофа Цељског је нестанак Хуњадија био важнији догађај од победе хришћанске угарске војске код Београда. Поред младог угарског краља, а без Хуњадија, гроф Цељски је могао рачунати да ће постати прва личност Краљевине Угарске и поред постојања јаке странке наследника и присталица преминулог губернатора. То је био довољан разлог да се одмах по Хуњадијевој смрти, заједно са краљем упути из Беча у Будим крајем августа 1456. године.⁵⁴¹ Ишле су му на руку чете крсташа које су из јужне Немачке стигле Дунавом у Беч. Он их је одмах као и Аустријанце слао у Будим. Тобоже је хтео да настави рат са побеђеним Турцима. Током септембра краљ Ладислав и гроф Цељски су се кратко задржали у Вишеграду и Будиму, а онда су продужили пут даље на југ где је у Футогу требало да се одржи државни сабор.⁵⁴²

Заједно са краљем у Футог су стигли крсташа, немачке и чешке чете, око 6.000 људи. Током октобра 1456. године у Футогу су се окупљали угарски барони. Сврха сазивања сабора била је да се, тобоже, коначно одреди рат против Турака. Стварни циљ био је да се синови Јанка Хуњадија (Ладислав и Матија) покоре заједно са њиховим ујаком Михаилом Силађијем и мајком Елизабетом. Јер, после смрти Јанка Хуњадија, управу над Београдом су преузели Михаило Силађи и Ладислав Хуњади, па је тако град био важно упориште Хуњадијевих присталица.⁵⁴³

⁵⁴⁰ Ч. Мијатовић, Деспот Ђурађ II, 283-285; М. Спремић, Деспот Ђурађ, 486.

⁵⁴¹ Гроф Цељски је још док је боравио у Бечу нудио добре плате најамницима јер без војске краљ се није могао вратити у земљу. Прикупљањем макар некакве војске краљ је своје одсуствовање могао да оправда прикупљањем војске у иностранству. Није довољно јасно да ли је заиста размишљао о наставку борбе са Турцима. Видети о овоме: L. Thallóczy – A. Áldásy, *Diplomatarium*, 471-473; Краљ и Цељски су напустили Беч „festinantes propter mortem ipsius Huniad“: N. Jorga, *Notes IV*, 144.

⁵⁴² M. Iohannis de Thwócz, *Chronica Hungarorum*, 275-277; A. Bonfinius, 506-507; A. Bonfini (=M. Динић, Грађа I, 27, 29 (Туроци), 51-52 (Бонфини)); J. Długosz, 221; Угарски краљ Ладислав био је још у Вишеграду 14. IX 1456. године: S. Katona, *Historia Critica*, 1117-1119; G. Fejer, *Genus*, 229; J. Teleki, *Hunyadiak kora X*, 548-553.

⁵⁴³ St. Kaprinai, *Hung. Dipl. I*, 98-99; М. Динић, Грађа I, 62 (Ђорђе Сремац); J. Калић – Мијушковић, Београд у средњем веку, 173.

Пошто је са братом и ујаком позван на сабор, страхујући за своју безбедност, Ладислав није хтео доћи у Футог све док му краљ није дао *salvum conductum* којим је посведочио да је покојни Хуњади као губернатор и врховни капетан ваљано управљао државним приходима и да нико не сме од његових синова захтевати нека друга потраживања. Међутим, Ладиславу то није било довољно па се до половине октобра није појављивао на сабору. Обе странке су имале своју војску, па је на сабору владало веома напето стање. Ладислав Хуњади се у Футогу појавио са јаком војничком пратњом. На том сабору Ладислав Хуњади се заклетвом обавезао краљу да ће му предати Београд у одређеном року. Обавезао се грофу Цељском (новом врховном капетану Угарске) да ће га сматрати оцем, а овај њега сином. Понижен и лишен сваке наде да ће наследити част и власт свога оца Ладислав се вратио у Београд где се налазио Михаило Силађи са оданим угарским четима.⁵⁴⁴ У пратњи многобројних племића из Угарске, Немачке и Чешке, најамничке и крсташке војске, краљ Ладислав и гроф Цељски су кренули низ Дунав ка Београду како би се одмах приступило остварењу преузетих обавеза.

Изгледало је да је нови ток догађаја у Угарској ишао на руку деспоту Ђурђу. Чинило се да ће прва личност Угарске бити његов зет гроф Цељски. Деспот се након повлачења турске војске вратио у своју престоницу и већ је 6. септембра 1456. године са сином Лазаром издао повељу.⁵⁴⁵ Иако је био стар и рањен, деспот Ђурађ је са пратњом од 1.500 коњаника пошао у сусрет краљу када се он спуштао на југ. Осим српског деспота краљу су се придружили и чешки великаши Розенберг и Штернберг са 400 коња, као и неки угарски барони који су изразили покорност краљу Ладиславу.⁵⁴⁶ Краљ и гроф су и поред упозорења ушли у Београд 8. новембра 1456. године. Легат Карвахал је краља допратио до Земуна и није прешао у Београд.⁵⁴⁷ Када су ушли у варош, у сусрет им је изашао Ладислав Хуњади са својим људима како би им се поклонιο и поздравио их и на тај начин оставио утисак потпуне

⁵⁴⁴ V. Klaić, *Povjest Hrvata II/2284*; J. Калић – Мијушковић, Београд у средњем веку, 173-174.

⁵⁴⁵ Ст. Новаковић, *Законски споменици, 755-756*.

⁵⁴⁶ N. Jorga, *Notes et extraits IV*, 148; Према једном ипак непоузданом извору гроф Цељски је писао деспоту Ђурђу да ће му поклонити две лопте да се њима игра, а под тим је подразумевао главе Хуњадијевих синова: („...se duos propediem globulos esse missurum quibus optime sibi ludere licebit. In his amborum filiorum corvini capita policebatur“); M. Bonfinius, 507 (=М. Динић, *Грађа I*, 53); J. Калић - Мијушковић, Београд у средњем веку, 174.

⁵⁴⁷ L. Thallóczy – A. Áldásy, *Diplomatarium*, 472-473.

оданости. Угарски краљ је затим ушао у град заједно са грофом Цељским и најужом пратњом (угарским и чешким баронима). Наоружана краљевска пратња није била пуштена у Горњи град. Чим су краљ Цељски и најужа пратња прешли преко моста у тврђаву, мост је био подигнут и врата тврђаве затворена.

У градским кулама и на другим заклоњеним местима налазили су се у приправности Хуњадијеви војници.⁵⁴⁸ У току ноћи, Хуњадијеве присталице су покушале да нападну грофа Цељског, али тај покушај није успео јер су сва врата дворца била добро затворена. Сутрадан, ујутро 9. новембра, Ладислав Хуњади је покушао да под видом важног разговора, грофа Цељског изведе из цркве у којој је овај са краљем присуствовао миси. Слутећи опасност, Цељски је одбио да изађе из цркве. На крају, након повратка Цељског у двор, Ладислав Хуњади и његови људи су упали у његов двор. Дошло је до препирке, а онда и до крвавог обрачуна. Цељском су нападачи након што су га ранили, одрубили и главу и бацили је кроз прозор према угарској страни. Обезглављени леш Цељског је више дана лежао у Београдској тврђави. Пошто Ладислав Хуњади није нарочито поштовао краља и задржао је неке приходе засебе, наредио је да га свежу и закључају у једној одаји. Није наредио краљево убиство, јер је хтео да преко њега влада Угарском.⁵⁴⁹ Пошто се краљ Ладислав нашао сасвим под влашћу Хуњадијеваца, морао им се прилагодити. Тако је крсташким четама које су се делом налазиле у Доњем граду и ван градских зидина, а хтели су осветити смрт Цељског, наредио да се врате кућама под изговором да је наступила зима и да се не може мислити на рат са Турцима. Обећао је крсташима да ће по питању рата са Турцима сазвати сабор прелата и барона у Сегедину за 6. јануар како би у лето кренули против непријатеља.⁵⁵⁰

⁵⁴⁸ J. Teleki, Hunyadiak kora X, 550.

⁵⁴⁹ О убиству Улриха Цељског: J. Długosz, 221 – 222; М. Динић, Грађа I, 27-28 (Туроци), 38-39 (Рансано), 51-53 (Бонфини), 62-63 (Сремац); Ђ. Сремац, Посланица о пропасти Угарског Краљевства, 5; Ј. Калић – Мијушковић, Београд у средњем веку, 175. Угарски краљ је о овим догађајима писао 20. XI 1456. године у Ковину: L. Thallóczy – A. Áldásy, Diplomatarium, 472-473, каже: „nam orte sunt contentiones verborum inter fideles nostros...comitem Cilie...Ladislauum comitem Bistricensem nomine ipsius castrī Nandoralbensis, ex quibus alter illorum vulneratus, alter, vero interfectus est“; Љ. Стојановић, Родослови и летописи, 240; V. Klaić, Povjest Hrvata II/2, 285; Ј. Калић, Београд у средњем веку, 175-176.

⁵⁵⁰ J. Teleki, Hunyadiak kora X, 550-551; Ч. Мијатовић, Деспот Ђурађ II, 302, каже да се у предграђу Београда налазило 4.000 крсташа, Чеха и Немаца.

Мртво обезглављено тело грофа Цељског било је послато у Цеље и свечано сахрањено у фрањевачком самостану. Он је био последњи цељски кнез чија је породица преко педесет година утицала на судбину Хрватске, Угарске и хабзбуршких земаља. Погребу је присуствовала његова супруга Катарина, кћи деспота Ђурђа која је пре смрти сахранила већ троје своје деце. Пошто гроф Цељски више није имао потомство, витез у оклопу је на земљу бацио штит, кацигу и грб покојника и три пута у сав глас викнуо: „Hend graffen von Cillii un nyemermer“ („Данас кнезови Цељски и никад више“) и онда је сломио породични грб у знак да је с оним даном изумро род моћних цељских кнезова. Удовица Цељског Катарина (Кантакузина) је још неко време држала своје поседе на загребачком Градецу и Медведграду, али јој је убрзо краљ Ладислав окренуо леђа, а на њене поседе је почео да полаже право и немачки цар Фридрих III.⁵⁵¹

Средином новембра из Београда је Ладислав Хуњади повео „свезаног“ краља у Темишвар. Краљ је 20. новембра 1456. године био на путу из Ковина у Сегедин, а 28. новембра га је у Темишвару свечано дочекала Хуњадијева удовица Јелисавета и њен млађи син Матија. Претварајући се да се измирио са њима, краљ је Хуњадима и Силађију даровао поседе. На молбу Ладислава и Матије Хуњадија, краљ је 30. новембра 1456. године њиховом ујаку издао повељу којом му је потврдио раније даровнице и дао му темишварску жупанију. Затим се свечано у цркви краљ заклео Хуњадима да им се никада неће светити за смрт грофа Цељског. Тако је краљ Ладислав крајем новембра у Темишвару поставио Ладислава Хуњадија за врховног капетана Угарске, а Михаила Силађија за капетана Београда.⁵⁵²

Након опсаде Београда деспот Ђурађ је желео да задобије наклоност пораженог султана како би продужио опстанак своје државе. Послао је амбасадоре у Једрене, али су се они вратили у Смедерево необављеног посла. Султан је био одсутан већ педесет дана. Вероватно се због куге која је беснела на Балкану склонио у Грчку. Причало се о султановим ноћним шетњама и очекивало се да ће полудети или

⁵⁵¹ V. Klaić, *Povjest Hrvata* II/2, 285; М. Спремић, *Деспот Ђурађ*, 490-493.

⁵⁵² Краљ Ладислав је 12. и 13. XI писао из Београда, а 15. XI је писао из Београда „Nicolaus de Wagio universarum camerarum salum regalium comes“. *Codex Zichy* IX, 530-534; S. Katona, *Historia critica* XIII, 1128-1129, 1130; Затим је 20. XI већ био у Ковину: : L. Thallóczy – A. Áldásy, *Diplomatarium*, 472-473; У повељи од 30. XI 1456. године издатој у Темишвару, краљ помиње „multimoda et laude digna servitia egregi Michaelis Zilagy de Horogzeg, capitanei castris Nandor Alben“: S. Katona, *Historia critica* XIII, 1134-1135; Као капетан Београда Михаило Силађи се помиње и у: J. Teleki, *Hunyadiak kora* X, 533.

умрети. Међутим, већ у децембру су стизале вести о султановом повратку у Цариград. У другом посланству деспот Ђурађ је поново послао искусног челника Ђурђа Големовића.⁵⁵³ Изасланство је донело 30.000 дуката што је представљало половину српског харача. Султан их је отерао јер нису донели свих 60.000 и тражио чак 100.000 дуката што није плаћала ниједна турска вазална земља. У време деспота Ђурђа данак никада није био мањи од 50.000. Не зна се када је харач подигнут на већи износ.⁵⁵⁴ Напори деспота Ђурђа су остали на Порти без успеха. Угарски краљ је у јесен 1456. године настојао да се некако макар и тајно нагоди са султаном. Али хришћански обавештајци су ускоро из Цариграда јављали да је султан почео да сакупља војску за нови рат против Угарске.

Обећао је награде хришћанима, па и онима који су се огрешили убијањем Турака, уколико му сакупе по 20 или више војника. Градио је флоту и велике топове, а у општој атмосфери, освајачког заноса чули су се и повици „На Рим. На Апулију!“⁵⁵⁵

Од септембра до новембра 1456. године су Дубровчани молили српског деспота да и њих укључи у мир. Њихови поданици Дамјан Ђурђевић и Алвиз Растих обавештавали су дубровачки Сенат о слању српских посланстава султану. Дубровчани су ипак током 1456. године добили од султана писмо о слободи трговине, а неки дубровачки грађани су радили заједно са Турцима и градили везе на Порти.⁵⁵⁶ Стари српски деспот Ђурађ Бранковић после неколико узалудних покушаја да са султаном склоп мир, након неуспешних резултата угарског посланства, сломљен тугом и разочаран, умро је у Смедереву на Бадњи дан, у петак 24. децембра 1456. године. Енеја Силвије Пиколомини каже да деспот Ђурађ, након што је био рањен, „није дуго поживео јер није могао да заустави крв из ране на руци.“ Како је она била узрок деспотове смрти, излазило би да је умро од руке Михаила Силађија.⁵⁵⁷

⁵⁵³ В. Макушев, Историјски споменици II, 87-88; L. Thallóczy – A. Áldásy, *Diplomatarium*, 219-220; М. Динић, *Грађа II*, 69; Ф. Бабингер, *Мехмед Освајач*, 124; М. Спремић, *Деспот Ђурађ*, 487, 497.

⁵⁵⁴ М. Спремић, *Турски трибутари*, 25-26; М. Спремић, *Деспот Ђурађ*, 487.

⁵⁵⁵ В. Макушев, *Историјски споменици II*, 88-91.

⁵⁵⁶ J. Gelicich – L. Thallóczy, *Dipl. Rag*, 582-585; J. Радонић, *Дубровачка акта и повеље I-1*, 593-594, И. Божић, *Дубровник и Турска*, 139, 141, 143.

⁵⁵⁷ *Троношки родослов*, 107-108 и М. Орбин, *Краљевство Словена*, 128, наводе да је деспот Ђурађ умро од ране задобијене у Купинику; Љ. Стојановић, *Родослови и летописи*, 239; Ст. Новаковић, *Последњи Бранковићи*, 8; М. Спремић, *Деспот Ђурађ*, 49, нап. 64; Према Б. Де ла Брокијеру, деспот Ђурађ је 1433. године имао између 58. и 60. година што би значило да је у тренутку смрти имао између 81. и 83. године. Према Енеји Силвију Пиколоминију, деспот Ђурађ је рекао Капистрану 1455. године, када га је овај убеђивао да пређе у римокатоличанство, да има 90. година.

Деспотова смрт била је велики ударац, права катастрофа за чланове деспотове породице. Поред њега у тренутку смрти били су сви чланови породице осим кћерке Катарине (Кантакузине) која због удаљености апског краја у коме је живела није могла доћи на очеву сахрану. Иако летописи наводе време његове смрти, у њима о месту сахране нема података, као ни у другим изворима тог доба. О деспотовом вечном почивалишту има више верзија из каснијег периода.⁵⁵⁸ Као владар и као човек, деспот Ђурађ је припадао свом времену, припадао је свету строгог протокола и префињености. Иако је био строг владар, поданици су му били привржени. Као племенит човек држао је до витешких идеала. Као ратника ценили су га и сарадници и противници. Деспот је имао дипломатског дара који је дошао до изражаја у деценијама дугом пословању између Турака и Угара у сталном лавитирању између њих. Ђурађ је био богат владар па је захваљујући богатству могао да се одржава и код Угара и код Турака. Иако је био у двоструком вазалству, водио је посебну политику и у односу на Угре и у односу на Турке. Упркос томе што се сукобљавао с Угрима, успевао је деспот Ђурађ да их придобије за заједнички рат против Турака. Са Западом је сарађивао иако му није припадао. Мада је имао везе са западним латинским господарима, они га нису могли спасити јер је узрок пропасти његове државе лежао у самој његовој земљи. Био је попустљив према прорачунатим Дубровчанима и Грцима деспотице Јерине, али зато је био искрен и истрајан у вери својих предака. Деспот је чинио све што је могао да сачува од пропасти Српску деспотовину. Али није му било наклоњено време у коме је живео као ни касније народно предање. Није добио култ, нити је проглашен за светитеља, о њему нисуу писане биографије ни похвална слова, иако се није разликовао од других српских средњовековних владара. Деспот Ђурађ је био последњи знаменити владар српске средњовековне државе, „просвећен, раскошан, несрећан и уман“.⁵⁵⁹

⁵⁵⁸ Троношки родослов, 107-108, да је сахрањен у Београду; П. Срећковић, Историја цареи сербских и племену и лози и пореклоу от коуда се беше повела и оконча се, Гласник СУД, 21 (1867), 268; К. Лиречек, Историја Срба I, 384, каже да је деспот Ђурађ сахрањен у цркви Криве Ријеке, у шуми испод рударског места Рудника, на горњем току реке која се још и данас зове Деспотовица; М. Спремић, Деспот Ђурађ, 496, каже да се деспотов гроб морао сакрити јер ни после смрти не би имао мира.

⁵⁵⁹ М. Спремић, Деспот Ђурађ, 500.

ПЕТО ПОГЛАВЉЕ

ПОСЛЕДЊЕ ГОДИНЕ ДРЖАВЕ СРПСКИХ ДЕСПОТА И КРАЉЕВИНА УГАРСКА

Деспот Ђурађ је још за живота решио питање наслеђа српског престола па је смена на престолу обављена потпуно мирно. Од 1446. године деспотов син Лазар био је деспот и очев савладар, па према томе и будући владар деспотовине.¹

Управљао је државом док је деспот био у Силађијевом сужањству. У марту 1456. године је краљ Ладислав означио кастелана града Регеца који је припадао српској владарској кући као сродника господина Ђурђа, деспота Рашког краљевства и Лазара, његовог сина.² У априлу исте године, Дубровчани су слали писма само „деспоту Лазару“.³

У лето 1456. године када је кардинал Хуан Карвахал доставио миланском војводи Франческу Сфорци писма деспота Ђурађа, навео је „деспота Рашке старог и младог“ да траже помоћ за борбу против Турака. Деспот Ђурађ је кардиналу Карвахалу обећавао да ће у крсташки рат поћи лично „или мој син Лазар“.⁴ У септембру 1456. године када је дао поседе митрополиту Венедикту, деспот Ђурађ каже „и син ми деспот Лазар“, а исправу је написао Стефан Ратковић „повеленијем господина деспота Лазара“.⁵ Треба истаћи да се у свим овим документима помиње само Лазар, али не и друга двојица деспотових ослепљених синова.

Деспот Ђурађ и Лазар су у последњим годинама живота деспота Ђурђа ковали и заједнички новац. Због здравственог стања деспот Ђурађ је препуштао владарске послове сину Лазару. У свом завештању деспот Ђурађ је одредио да у име синова државом управља деспотица Јерина.⁶ Чим је ступио на престо деспот Лазар је настојао да га призна султан Мехмед II јер се једино као султанов вазал могао

¹ „Постави се деспотом Лазар, син Гјурга, деспота Србљем“: Љ. Стојановић, Родослови и летописи, 240-241; М. Спремић, Деспот Лазар Бранковић, ЗРВИ L (2013) 899 – 912.

² L. Thallóczy – A. Áldásy, *Diplomatarium*, 197-199.

³ М. Спремић, Деспот Ђурађ, 501.

⁴ L. Thallóczy – A. Áldásy, *Diplomatarium*, 205, 467.

⁵ Ст. Новаковић, Зак. спом, 755-756.

⁶ М. Орбин, Краљевство Словена, 128.

одржати на власти. Упутио је султану два српска амбасадора и они су успели да 15. јануара 1457. године склопе мировни уговор на Порти.

Након пораза код Београда, султану Мехмеду II било је од важности да новог српског деспота одвоји од Угарске. Због тога је деспоту Лазару признао очеву земљу према уговору из 1455. године, признао је промену на српском престолу и Лазару је дао уверење да га неће нападати до краја живота. Лазар се обавезао да ће султану плаћати годишњи харач у износу од четрдесет хиљада дуката.⁷

Након што је средио односе са Турцима, деспот Лазар је упутио посланство у Угарску. Оно је крајем јануара 1457. године стигло у Будим и званично донело вест о смрти деспота Ђурђа, да је Лазар преузео власт и склопио споразум са Портом и да ће плаћати харач од 40.000 дуката.⁸ У Угарској се сумњало да ће нови српски деспот навести Турке на Београд због убиства Цељског и због Михаила Силађија који је нападао деспотове поданике у Угарској. Али ситуација у Угарској је још била пуна неизвесности. Чинило се да ће Ладислав Хуњади заиста вршити власт и част свог славног оца. Ладислав Хуњади је у Будиму окупљао своје присталице, али било је и доста његових противника (палатин Горјански, врховни судија Ладислав Палоци, војвода Никола Илочки и др). Краљ је почео да прави планове како да се ослободи Ладислава Хуњадија. Противници породице Хуњади су краља убеђивали да је убиство Цељског одавно било припремљено, како би био уклоњен и он сам, да је дошло време да се ослободи непозваних старатеља и да започне самосталну владавину. Ладислав Хуњади није ни слутио шта му се планира иза леђа. Боравио је на краљевом двору, суделовао у раду Државног већа. Када су стигле вести да султан Мехмед II окупља војску и да ће на лето 1457. године поново кренути на Угарску, краљ Ладислав је одлучио да сабор сталежа сазове 28. фебруара у Пешти, а затим 24. априла на пољу Ракош.⁹ У исто време позвао је на свој двор у Будиму, Матију – млађег сина Јанка Хуњадија. У међувремену је 12. марта 1457. године у Будим стигао

⁷ В. Макушев, Историјски споменици II, 215-216; L. Thallóczy – A. Áldásy, *Diplomatarium*, 223-224 (у извештају млетачког посланика у Будиму) Петра Томазинија од 3. II 1457); L. Chalcocandylas, 176, 178; М. Орбин, Краљевство Словена, 128, каже да се деспот Лазар обавезао на харач у износу од 20.000 дуката (Орбин наводи овај износ харача под утицајем података које је дао Халкокондил); уп. М. Спремић, Турски трибутари, 25-26.

⁸ Видети извештај Петра Томазинија: L. Thallóczy – A. Áldásy, *Diplomatarium*, 223-224.

⁹ По султановој заповести је у Босни, на обали Саве велики број бродоградитеља и дрводеља, под заштитом субаше и осам хиљада војника градио лађе за напад на Угарску: В. Макушев, Историјски споменици II, 216; L. Thallóczy – A. Áldásy, *Diplomatarium*, 224.

и вођа чешких најамника Јован Лискра, како би спровео са краљем припремљени план. Дана 14. марта на краљев двор су били позвани оба брата Хуњади. Осим браће Хуњади, ухапшене су биле и њихове присталице Иван Витез, варадински бискуп, Гашпар Бодо, Ладислав Канижаи, Себастијан Розгоњи, Павле Модрар.¹⁰

Присталице дворске странке која је наговорила краља на овај поступак, нису дали оптуженима да се оправдају. Напросто су утврдили да су Ладислав и Матија Хуњади, „помамивши се за престолом, још у души свог оца замишљену заверу остварили, те краља и његове саветнике хтели убити“. Оба брата Хуњади и све њихове присталице осудили су као кривце увреде величанства на смрт и губитак имовине. Међутим, млади краљ Ладислав у страху од толиког крвопролића, потврдио је да се погуби само Ладислав Хуњади као вођа завере. Ова завера најбоље показује да Ладислав Хуњади није радио сам. Ту је био читав низ барона, било је 25 печата на документу о тајном савезу и завери. То су пре свега били незадовољни угарски барони који су страховали да ће због утицаја грофа Цељског на младог краља Ладислава, највиши државни положаји припасти странцима. Најмлађи и најнепромишљенији међу њима био је Ладислав Хуњади који је своје амбиције платио главом. Био је погубљен, јавно у Будиму, 16. марта 1457. године. Убиство Ладислава Хуњадија изазвало је велико незадовољство у народу и још више продубило унутрашњу кризу и непомирљиву борбу између великашких група у Угарској. Под претњом смртне казне, краљ Ладислав је забранио да се о овом догађају говори. Затворио се у тврђаву, а његови саветници су на двору даноноћно разматрали шта да се учини по питању ситуације у Угарској.

Да би се оправдали пред народом, врховни канцелар острогонски надбискуп Дионизије је у краљево име издао 21. марта 1457. године повељу којом је краљ узео у заштиту све великаше који су изrekli смртну казну. У том документу су као велеиздајници наведени не само Ладислав и Матија, већ и њихов отац Јанко Хуњади. Оптужени су да су планирали убиство краља Ладислава и палатина Горјанског, што би и извели да у последњем тренутку краљу нису помогли Ладислав Горјански и Никола Илочки. Навео је да је Јанко Хуњади пљачкао по Србији у време похода против Турака и да је Силађи ранио деспота Ђурђа и држао га затвореног док није

¹⁰ L. Thallóczy – A. Áldásy, *Diplomatarium*, 225; *Povjest Hrvata II/2*, 290.

изнудио новац.¹¹ За то време Елизабета и њен брат Михаило Силађи су прикупљали војску за борбу против краља. Елизабета Силађи није могла да опрости смрт и заточеништво својих синова као ни увреду нанету покојном мужу. Са свих страна су стизале бројне присталице Хуњадија у Темишвар спремни да жртвују и живот како би се осветили убицама Ладислава Хуњадија. Елизабета Хуњади (Силађи) није жалила новца само да сакупи војску од чешких и пољских најамника.¹² У сукобу Хуњадија и дворске странке била је опустошена Угарска. Како би ситуација била још неповољнија, стизале су у Угарску вести о турским намерама да нападну Београд и Угарску.

Турске припреме у Бугарској и Влашкој уносиле су страх у пограничне области у којима се знало да Краљевина Угарска није у стању да организује одбрану. Страховало се да ће Хуњадијеве присталице, нарочито у Београду, користити Турке за решавање унутрашњих прилика и да ће преко Београда Турци поново добити слободан пролаз у Угарској. Становници Београда су у марту 1457. године писали кардиналу Карвахалу тражећи помоћ ако би дошло до турског напада.¹³ Али турски султан Мехмед II се након пораза и рањавања код Београда није уплитао у ратне операције током 1457. године. Није искористио повољан тренутак за напад на Угарску. У подељену Угарску нису стигли Турци, али се у грађански рат умешао српски деспот Лазар. Помажући краља Ладислава, деспот Лазар је сарађивао са његовим присталицама у јужном Банату. Они су му у априлу 1457. године предали Ковин. Затим је српска војска запосела Ласловар и друге дунавске „побрешке“ тврђаве које су се налазиле насупрот Смедереву и Голупцу.¹⁴ Али када су деспотове трупе продрле дубље у Банат, претрпеле су пораз на Тамишу 25. маја 1457. године.

¹¹ J. Teleki, Hunyadiak kora X, 548; Српски летописи су забележили краљево ослобађање: „Ослободи се крал от сужанства у Будиму и уби все неверники свое“, „закла крал Владислав Јанкуловић Ласлова у Будиму и ине неверники“; Љ. Стојановић, Родослови и летописи, 241; V. Klaić, Povjest Hrvata II/2, 290; J. Калић – Мијушковић, Београд у средњем веку, 177-178.

¹² Војска је прикупљана у Чешкој и Пољској: S. Katona, Historia critica XIII, 1154-1155.

¹³ Видети писмо кардинала Карвахала: A. Theiner, Mon. Hung. II, 289; L. Thallóczy – A. Áldásy, Diplomatarium, 474; О могућем турском нападу видети: В. Макушев, Историјски споменици II, 216, 217; N. Jorga, Notes IV, 157, 158; L. Thallóczy – A. Áldásy, Diplomatarium, 223 (у извештају Петра Томазинија млетачком дужду Франческу Фоскарију од 29 I 1457).

¹⁴ Српски летописи су забележили „Прими прими господин Лазар град Ковин и ине градове побрешке“; Љ. Стојановић, Родослови и летописи, 241; Ст. Новаковић, Последњи Бранковићи, 13; И. Руварац, Прилози за повест српског народа у земљу Угарској, 433; С. Ћирковић, Прилошци за историју Ковина у средњем веку I, Нови Сад, 1970; 83-86, 85-86. П. Рокаи, Историја Мађара, 158.

Ипак, деспот Лазар је успео да сачува „побрешке“ градове до краја живота и тако први пут српску државу прошири на леву обалу Дунава.¹⁵ Међутим, Силађијеве трупе су заузеле тврђаву Бечеј и убиле заповедника града, мађарског фамилијара деспота Лазара, са породицом.¹⁶ Уплитање у грађански рат у Угарској имало је мањи значај у то време од подела које су одмах након смрти деспота Ђурђа започеле у породици Бранковић. Деспота Лазара је борба за власт и благо раздвојила од његове мајке деспотице Јерине. Дубровчани су у фебруару 1457. године писали „деспотици Јелени и деспоту Лазару и браћи“, а у марту и априлу „деспоту Лазару и деспотици Јелени, његовој мајци.“ Браћа више нису помињана. Јеринина кћи Мара је вероватно страховала за мајчин иметак од брата Лазара и његове жене Јелене. Иако је Јерина изабрала супруга сину Лазару, вероватно су дошли до изражаја нетрпељивост и ривалство између породица Кантакузина и Палеолога којима су оне припадале.¹⁷

У породичном сукобу имао је одређено место и стари престолонаследник Гргур који је „неправедно био лишен престола“, а Јерина га је више подржавала од Лазара. Енеја Силвије Пиколомини је такође сазнао да је Лазар „искључио“ из власти „брата по имену Гргура“. У жеку тих свађа, у Руднику је у уторак 3. маја 1457. године умрла деспотица Јерина. Она је, наиме, са братом Томом, кћерком Маром, сином Гргуром и благом, тајно кренула из Смедерева да бежи султану. Деспот Лазар је похитао за њима и успео је да их стигне у Руднику. Јерина је остала и те ноћи умрла док су остали успели ноћу да умакну на султанову територију. Султан их је лепо примио јер су бегунци били поборници протурске политике која је султану могла бити само од користи. Надајући се власти Гргур је од султана тражио помоћ нудећи му „знатну количину новца“.¹⁸ Деспот Лазар је сахранио мајку, а затим се са блатом вратио у Смедерево. Са њим су на српском двору остали Лазарева жена Јелена и његов брат слепи Стефан. Они су били за ослонац на Угарску. За разлику од свог слепог брата

¹⁵ „Погибе српска војска на Тамишу маја 25“; Љ. Стојановић, Родослови и летописи, 241; И. Руварац, Прилози за повест српског народа у земљи Угарској, 434; М. Спремић, Деспот Ђурађ, 504; С. Мишић, Обнова Српске деспотовине и њене границе, 72.

¹⁶ П. Рокаи, Историја Мађара, 158; А. Крстић, Документи о угарским поседима, 130; Ђ. Бубало, Поседи српских деспота, 235.

¹⁷ Б. Ферјанчић, Византинци у Србији, 192; уп. М. Спремић, Деспот Ђурађ, 504.

¹⁸ L. Chalcosandylas II, 178, каже да су султану са благом отишли слепа браћа Гргур и Стефан, да им је цар обећао земљу и да су они уз данак од 20.000 златника са њим закључили споразум. Овај износ данка прихватио је М. Орбин, Краљевство Словена, 128; који још оптужује деспота Лазара да је отровао мајку.

Гргура и сестре Маре, слепи Стефан је имао антитурски став, није више никада крочио на турску територију.¹⁹

Док се све ово дешавало у Деспотовини, крајем маја или почетком јуна краљ Ладислав је отишао у Беч водећи као сужња Матију Хуњадија. Угарску је поверио својим присталицама да се боре са присталицама Хуњадија, а сам се посветио чешким и аустријским пословима. Током лета 1457. године су започети преговори између краља и породица Хуњади и Силађи, а у краљево име их је водио Ладислав Палоци. Са Елизабетом Хуњади (Силађи) постигнут је био споразум по коме се угарски краљ обавезао да ослободи затвора Матију који се тада налазио у Бечу, да помилује остале сужње, а Елизабета Хуњади (Силађи) се обавезала да врати „краљеве градове“, само како би сина избавила из тамнице.²⁰ Али њен брат Михаило Силађи није хтео да чује за преговоре и погодбе са дворском странком. Наставио је даље рат и завладао доњом Угарском и највећим делом Ердеља. Краљева намера да преузме Београд није успела ни у новембру 1456. ни у марту 1457. године. Борба која је вођена скоро годину дана разним средствима између двора и Хуњадија око Београда и за Београд, завршена је у корист породице Хуњади. На положају капетана Београда Михаило Силађи је остао и после марта 1457. године. Током 1457. године, он се више пута помиње као бан Мачве и капетан Београда.²¹ Након склапања споразума између краља, тј. дворске странке и породица Хуњади – Силађи, српски деспот се због уплитања у њихове сукобе тако замерио обема странама.

Краљ Ладислав се морао нагодити и са Фридрихом III и аустријским племством да ће поседи грофова Цељских по наследном праву припасти Хабзбурговцима. Чешком губернатору Ђорђу Подјебрадском је обећао да ће се преселити у Праг и да ће се венчати са француском принцезом и кћерком краља Шарла VII, Катарином. Дана 19. септембра 1457. године краљ Ладислав је са читавим двором кренуо из Беча, а 29. септембра је стигао у Праг. У Француску је 10. октобра упућено чешко-угарско посланство које је требало да доведе принцезу из града Тура где је краљевска

¹⁹ М. Спремић, Деспот Ђурађ, 506.

²⁰ St. Karainai, Hung. Dipl. I, 207-208; W. Fraknoi, König Mathias, 34-35; П. Рокаи, Историја Мађара, 159, каже да је Матију Хуњадија краљ одвео у Праг.

²¹ S. Katona, Historia critica XIII, 1163-1167; G. Fejer, Genus, 234; Силађи се 28. VIII 1457. године помиње као бан Мачве и капетан Београда: Codex Zichy IX, 586, као и 17. I 1458. године: J. Teleki, Hunyadiak kora X, 565.

породица тада боравила. Истовремено, друго посланство је упућено цару Фридриху III да га позове на свадбу и спроведе одлуке недавног споразума. Али у самом Прагу, у сред припрема за свадбу, краљу Ладиславу је изненада позлило. Упркос покушајима лекара да га излече, краљ Ладислав V Посмрче је умро 23. новембра 1457. године у седамнаестој години живота. Највероватније је подлегао куги коју су крсташи разнели из Угарске у друге европске земље и која је тада заиста харала у Чешкој и Пољској. Краљ Ладислав је сахрањен у цркви Св. Вида у Прагу.²²

Пред турском опасношћу, босански краљ Стефан Томаш је тражио помоћ у Угарској. Обратио се и краљу и папском легату Карвахалу. Изјављивао је да се спрема за рат и да је одлучио да прекине вазалство према султану који му је тражио четири града, а да му је од пада Цариграда султан извукао више од 160.000 дуката. Према налогу из Рима, кардинал је кренуо у Босну и у јуну га је босански краљ лепо примио у Добору. Али како је кардинал видео да босански краљ своје планове заснива на помоћи хришћанских држава, а не на сопственим снагама, замишљени крсташки рат се није могао остварити.²³

У јесен 1457. године, Дубровчани су писали угарском краљу да се султан налази у Пловдиву и да је наредио румелијском беглербегу да спрема лађе на Морави код Ниша како би следеће године напао Београд и са копна и са воде.²⁴ Дубровчани су узалудно покушавали да преко Будима добију заштиту од Турака. Нису могли очекивати ни помоћ од српског деспота који им је на почетку своје владавине чинио разне сметње. Због опште несигурности дубровачки Сенат је 22. децембра свим својим поданицима забранио да одлазе како у „места Турака“, тако и у области њихових вазала и трибутара под којима је подразумеван и српски деспот.²⁵

²² „Умре краљ Владислав, син Албертин, новембра 23. у Чесех“: Љ. Стојановић, Родослови и летописи, 241-242; Почетком фебруара 1458. године писала је дубровачка влада фра Јакову из Марке како је читав хришћански свет у тузи и сузама „пошто непријатељ из дана у дан постаје све јачи, а прејасни господин наш краљ, у кога су полагане све наде бедно је и недостојно отишао са овог света; други пак владари спавају, штавише и не спавају већ гледају како пропада хришћанско царство и да нема ничег новог сем пуно наклапања“: J. Gelcich – L. Thallóczy, Dipl. Rag, 604; V. Klaić, Povjest Hrvata II/2, 292-293; каже да се принцеза звала Магдалена; П. Рокаи, Историја Мађара, 159.

²³ A. Theiner, Mon. Hung. II, 296; В. Макушев, Историјски споменици II, 217; E. Fermeđžin, Acta Bosnae, 229, 231, 235; W. Fraknoi, Kardinal Karvajal u Bosni, 1457, G3M 2 (1890) 9-12; С. Ђирковић, Историја средњовековне босанске државе, 314-315.

²⁴ J. Gelcich – L. Thallóczy, Dipl. Rag , 600-602; J. Радонић, Дубровачка акта и повеље I-1, 603-605; М. Динић, Грађа II, 66, 70.

²⁵ А. Веселиновић, Забране и прекиди трговине, 40.

У другој половини 1457. године, деспот Лазар је подизао остатке поклада свога оца, а то су исто учинила и остала деца деспота Ђурђа. Подизање поклада је трајало од августа до децембра 1457. године. Прво су поклад подигли Лазар и Стефан, а онда су из Турске то урадили Гргур, кога је подржавала сестра Мара, Лазаров и Стефанов поклад (две трећине) подигли су Никола Радулиновић и Паскоје Чељубиновић, али је главни посао обавио Дамјан Ђурђевић који је остао у служби смедеревског двора и након смрти деспота Ђурђа. У Дубровнику је током 1457. године провео око четири месеца, успевши да добије благо које је затим однео у Смедерево. „Деспот Лазар“ и „господин Стефан“ су у вези тога издали признанице, задржавајући коректан однос са Дубровачком републиком. По Гргуров поклад (једну трећину) дошли су игуман Јефросим и Стефан Захић. Они су Дубровчане обавестили о султановим припремама за рат.²⁶

Током своје кратке владавине, деспот Лазар је највише боравио у Смедереву. Ковао је новац и имао је свој посебни печат. Уз њега је на двору био слепи Стефан који је био друга личност у држави. Док се Лазар у изворима наводи као „господин деспот Лазар“ или „Милостју Божијеју господин Србљем деспот Лазар“, Стефан се наводи са титулом „господин“ и имао је такође свој печат који је сачуван на признаници издатој Дубровчанима 12. августа 1457. године. У септембру исте године дубровачки Сенат је тражио трговачке привилегије од „деспота Лазара и његовог брата Стефана“.²⁷

Султан Мехмед II је будно пратио збивања у Србији, али се није упуштао непосредно у сукобе између чланова породице Бранковић. Он је стрпљиво чекао дан када ће Деспотовину коначно покорити. Како је већ раније речено, султан током 1457. године није ратовао и време је углавном проводио у Једрену. Приредио је велике свечаности приликом обрезивања своја два сина (17. марта 1457. године). Славље је било уприличено на Тунца – острву у султановој палати у Једрену. Оба принца, од којих је Бајазит до тада живео у Амасији, а Мустафа у Маниси, појавили су се са својом дворском свитом и сваки са својом (различитом) мајком. На свечаност су са свих страна Османског царства стигли правници, судије, свештеници, песници,

²⁶ Љ. Стојановић, Повеле и писма I-2, 29-30, 156-161.

²⁷ М. Спремић, Деспот Ђурађ, 512.

научници. Свечаност је трајала четири дана. Тако је султану пролеће у Тракији прошло у забави. Прошло је и лето, а он није на дуже време напуштао свој двор. Понекад је отишао до Цариграда како би надзирао градњу своје палате. Пре него што се султан преселио у нови сарај, у Једрену је букнуо пожар који је скоро уништио дотадашњу престоницу.²⁸

Још за време похода на Београд, једна османлијска група под вођством Фируз-бега, ранијег поглавара Крушевца и Михаил-оглу Али-бега коме је било поверено да пази на Албанију, водила је жестоке борбе са Скендербегом у албанским планинама око Кроје и Берата. Турци су 1457. године успели да заузму више долина Албаније. Иса-бег и његов братић Хамза (који је прешао у ислам) потисли су Скендербега све до Љеша у Горњој Албанији. У јужној Албанији, код Томорице, однео је Скендербег 2. септембра 1457. године своју најкрвавију и најсјајнију победу. Убијен је био велики број Турака (по некима 15.000, а по некима чак претерано 30.000). Као изненадни плен у руке победника пало је 1.500 заробљеника, 24 коњска репа османлијских заповедника, као и читав логор са драгоценостима. Међу заробљенима се налазио Хамза коме је његов ујак великодушно поклонио живот, али га је послао у Напуљ, како би био на безбедном месту. После победе код Томорице обратио се Скендербег кнежевима Запада са хитном молбом за помоћ без које није могао да заврши победоносно борбу против Турака који су поново надирали. Међутим, његови позиви за помоћ наилазили су на слаб одзив као и ранији позиви папе. Само је Напуљ био спреман да пошаље једну групу најамника.

Папа је 23. децембра 1457. године поставио Скендербега за врховног капетана римске курије у турском рату, али је Венеција осујетила изгледе за повољан обрт догађаја у Албанији.²⁹ Већина арбанашких првака је пришла султану, а Скендербег је морао да бежи у планине, јер му Венеција није дозволила да пређе у Зету која је раније била деспотова, а сада су је држали Турци. Млечани су страховали да ће Турци напасти њихове поседе, а поготово што је султан тражио да му предају Горњу

²⁸ Гл. Елезовић, Турски извори, 53; Ф. Бабингер, Мехмед Освајач, 125-126.

²⁹ Ф. Бабингер, Мехмед Освајач, 132-133.

Зету позивајући се на последњи уговор са деспотом Ђурђем. У таквој ситуацији је херцег Стефан изазвао подозрење Венеције.³⁰

Деспот Лазар није могао више мислити на Зету. У борби за опстанак, у јесен 1457. године помогао је турску провалу у Банат. Том приликом су Турци прешли уништавајући све пред собом. Приликом повлачења одвели су робље, око четрдесет хиљада душа. По једном извештају који је из Будима послату у Милано цео подухват је изведен посредством деспота Лазара.³¹ На другој страни, рођаци деспота Лазара који су били код султана, добили су обећање да ће им он обезбедити одговарајуће издржавање, али да ће за себе задржати право да у свако доба располаже њиховим уделом у слабој српској држави.³²

Сваки покрет султана Мехмеда II праћен је са пажњом и страхом у смедеревској престоници. Деспот Лазар је 22. децембра јавио Дубровчанима да је султан дошао у Пловдив, али се на срећу вратио у Једрене.³³

Деспот Лазар је вест о смрти угарског краља Ладислава примио од угарске господе 10. децембра 1457. године. Али убрзо, само четири дана пер него што је на угарски престо ступио Матија Корвин, деспот Лазар је умро 20. јануара 1458. године. Имао је можда највише тридесет пет година.³⁴ Из извора се не може наслутити да је његова смрт била очекивана. Дубровчанима је 22. децембра 1457. године писао и „и ми милостији Божијом имамо се добре како је воља Божија“. То значи да је умро изненада. Према изворима деспот Лазар је умро можда због страха од војске Мехмеда II, можда „од јада“, а можда јер је деспот Лазар био „отрован од своје властеле“.³⁵

Деспот Лазар Бранковић је био последњи српски средњовековни владар кога је признавала Порта. Након његове, највероватније, насилне смрти у борбама за

³⁰ Š. Ljubić, *Listine X*, 115; В. Макушев, *Историјски споменици II*, 113-114; Ј. Радонић, *Ђурађ Кастриот Скендербег*, 87, 92.

³¹ L. Thallóczy – A. Áldásy, *Diplomatarium*, 230.

³² Ф. Бабингер, *Мехмед Освајач*, 133.

³³ Љ. Стојановић, *Повеље и писма I-1*, 160.

³⁴ Поред података о смрти летописац је још додао „господствова с родитељем 10 лет“, а „царствова“ сам 1 лето и 26 дана: Љ. Стојановић, *Родослови и летописи*, 241-242.

³⁵ Љ. Стојановић, *Повеље и писма I-2*, 160; О узроцима смрти деспота Лазара: Троношки родослов, 109; М. Орбин, *Краљевство Словена*, 128, да је деспот Лазар умро од јада и велике туге и да су га због убиства мајке омрзли његови вазали и други суседи (М. Орбин, 128). О убиству деспота Лазара видети у: Ђ. Sp. Radojičić, *Antologija*, 214, 348-349; М. Кашанин, *Српска књижевност у средњем веку*, 457.

Смедерево 1458-1459. године учествовале су три државе: Османско царство, Краљевина Угарска и Краљевина Босна, свако на свој начин. Пошто деспот Лазар није оставио мушко потомство, већ кћери, брзо се поставило питање њихове удаје због наслеђа престола. Већ 3. фебруара Деспотовином је почело да влада намесништво које су сачињавали Михаило Анђеловић, Лазарева удовица Јелена Палеолог и њен девер, слепи Стефан Бранковић.³⁶ Због турске подршке, у новоствореном намесништву главна личност био је Михаило Анђеловић. Он је потицао из породице ћесара (кесара) Анђела Филантропена, последњих хришћанских господара Тесалије. Њихов отац се звао Михаило, био је ожењен Српкињом и као избеглица је живео у Новом Брду. Када су она и један син били 1427. године заробљени и одведени на Исток, син је био преведен у ислам и добио је име Махмуд. За време султана Мехмеда II започео је успон његове каријере. Султан му је давао разна звања да би на крају постао румелијски беглербег и велики везир. Махмудов брат Михаило живео је у Деспотовини и припадао је члановима угледне грчке колоније. Захваљујући својој спретности постао је 1445. године велики челник. Почетком 1457. године је у звању великог војводе као посланик деспота Лазара склопио повољно мир са султаном, сигурно уз помоћ свог брата Махмуда.³⁷

Када су убрзо у намесништву започели сукоби, „Рашани“ су Михаила „извикали“ у Смедереву за деспота.³⁸ Била је то нека врста средњовековног удара, у коме је на чело Српске деспотовине дошао султанов кандидат. Њега је подржавала српска страна која је рачунала да је боље да има господара кога је потврдио Мехмед II него да земља падне под непосредну турску власт. Султан Мехмед II је намеравао да Михаила постави за владара у остацима српске државе, а да би то постигао послао му је војску на челу са једним субашом. Када су Михаило и субаша са својим војницима

³⁶ Љ. Стојановић, Родослови и летописи, 242; Ф. Бабингер, Мехмед Освајач, 134; М. Спремић, Борбе за Смедерево 1458-1459. године, Пад Српске деспотовине 1459. године, СКА књ. СХХХIV, одељење историјских наука књ. 32, Зборник радова са научног скупа одржаног 12-14. XI 2009. године, Београд 2011, 215-227.

³⁷ L. Chalcoandylas II, 196, прича да је Михаилу и Махмуду отац био Грк, а мајка Српкиња; Махмуд паша је био велики везир од 1455. до 1468. године. Мехмед Освајач је у личности Махмуд паше за неко време сјединио дужности великог везира и беглербега Румелије: Х. Иналцик, Османско царство, 135; К. Лиречек, Историја Срба I, 386 – 387; II, 388 – 389; М. Спремић, Деспот Ђурађ, 515-516.

³⁸ Видети млетачки извештај из Будима: I. Nagy – A. Nyáry, Magyar diplomaciai emlékek : Mátyás király korából (1458-1490) I, Budapest, 1875, 19-21; М. Орбин, Краљевство Словена, 129, каже да је Михаило постао „владар“ Срба.

ушли у Смедерево, одмах су изнад градске капије истакли своју заставу уз клицање „Живео турски цар“. Схвативши превару да је Михаило хтео да се постави за правог деспота, народ се латио оружја па су поубијани Турци и Срби који су са њима били у савезу.³⁹ Деспотица Јелена је на превару ухватила Михаила 31. марта 1458. године. Био је предат Дубровчанину Дамјану Ђурђевићу који га је пребацио у тамницу у Угарску.⁴⁰ Сва његова добра била су одузета и додељена властели противничке странке, највише логотету Стефану Ратковићу и војводи Марку Алтомановићу. Том приликом пао је у немилост војвода Милош Белмужевић чије су село Пакларе у Усори, деспотица Јелена и њен двор предали логотету Стефану Ратковићу. Стефан Ратковић је припадао слоју крупне властеле. Био је један од учених људи на двору српских деспота Ђурђа и Лазара Бранковића. Поред великог челника и протовестијара представљао је главну полуку управе на коју се ослањао српски деспот. Као логотет први пут се помиње 6. IX 1456. године када је саставио повељу за митрополита градачког Венедикта, којом му деспот Ђурађ и његов син Лазар поклањају цркву Св. Ђорђа у Враћевштици. Ратковић је саставио и повељу од 4. XII 1457. године којом је деспот Лазар дао ризничару Радославу „за работу и верну службу“ нека села у пронију. На двору деспота Ђурђа и деспота Лазара, Стефан Ратковић је био један од највећих пронијара. Своје поседе стицао је постепено. Прве поседе добио је од деспота Ђурђа, затим од деспота Лазара и на крају од деспотице Јелене. Поседи Михаила Анђеловића дати су Ратковићу јер је био на страни Јелене и слепог Стефана.⁴¹

Преврат у Смедереву био је од далекосежног значаја јер су се Срби супротставили султановој вољи. Султан Мехмед II није био наклоњен ни деспотици Јелени ни слепом Стефану. На Србију је убрзо кренула султанова војска.

³⁹ I. Nagy – A. Nyáry, I, 18; М. Спремић, Борбе за Смедерево, 216.

⁴⁰ I. Nagy – A. Nyáry, I, 18; L. Chalcocandylas II, 216-217; Љ. Стојановић, Родослови и летописи, 242, „низложен бист Михаил марта 31“; М. Орбин, Краљевство Словена, 129, каже да је Михаило ухваћен на превару, да га је деспотица позвала „на ручак у кулу“, а он се не знајући за заверу одазвао, био „свезан“ и послат у Угарску као заробљеник; В. Стефановић, Краљ Матија и Српска деспотовина, 248; Гл. Елезовић, Нешто што досад нисмо знали, 96; Ф. Бабингер, Мехмед Освајач, 134; М. Спремић, Борбе за Смедерево, 216.

⁴¹ Ст. Новаковић, Законски споменици, 755 – 756; С. Мишић, Поседи великог логотета Стефана Ратковића, Моравска Србија, Историја – култура – уметност, Зборник радова, Крушевац 2007, 7 – 19; 7 – 8, 13, 14 – 15; у ранијој литератури видети још и код: К. Лиречек, Историја Срба II, 363; Историја српског народа II, 306, 307 (М. Спремић); А. Веселиновић, Држава српских деспота, 243.

На остатке српске државе претендовали су и Угри. Они су настојали да са севера поседну Смедерево и околину. Пошто краљ Ладислав V није имао деце, поставило се питање наслеђа угарског престола. У другој половини јануара 1458. године окупили су се угарски великаши у будимској тврђави и одлучили да предложе палатина Угарске, Ладислава Горјанског, главног човека бившег краља. Странка Хуњадија је на Ракошком пољу на свом масовном скупу одржаном 25. јануара за свог кандидата изабрала младог Матију, који се још налазио у затвору у Прагу. Након скупа су Матијине присталице преко залеђеног Дунава кренуле за Будим да саопште великашима свој избор. Уз обилну војну помоћ свог ујака Михаила Силађија, за краља Угарске био је изабран Матија Хуњади – Корвин (1458-1490). Али услов је био да палатин и даље остане Ладислав Горјански и да се изабрани краљ Матија ожени његовом кћерком Аном која је била вереница Матијиног покојног брата Ладислава. Ове услове је у Матијино име прихватио његов ујак Михаило Силађи који је изабран за „губернатора“, а уз то је био и капетан Београда, титуларни „бан мачвански“ и познати противник породице Бранковић.⁴²

У то време је и у Чешкој дошло до промене. После смрти краља Ладислава V Посмрчета за краља је такође изабран човек из народа – Ђорђе Подјебрадски. Он није допустио да угарска делегација саопшти Матији да је изабран за краља док га није верио са својом кћерком Катарином, што је била цена за пуштање из затвора. Матија је не знајући ништа прихватио тај услов. Тек након тога је сазнао од угарског изасланика да је изабран за краља и да је већ заручен с Аном Горјански. Прихватио је избор, али не и важност веридбе закључене у његово име. Тако су се одмах на почетку владавине заоштрили односи краља Матије са Горјанским и дворском странком, али и са ујаком Силађијем.⁴³

Још од јануара 1458. године, турски пљачкашки одреди су упадали преко залеђеног Дунава у јужну Угарску пленећи осам дана пограничне области. Одвели су велики број заробљеника, а залеђени Дунав је Турцима отварао пут у Угарску.⁴⁴ Михаило

⁴² J. Teleki, Hunyadiak kora X, 565; Љ. Стојановић, Родослови и летописи, 242, забележили долазак Матије на престо; „Вкраљи се Мадеаш Анкуловић“: V. Frankoi, Hunyadi Mátyás király 1440 – 1490, I – II, Budapest 1890, 60 – 62, 92; П. Рокаи, Историја Мађара, 159; М. Спремић, Борбе за Смедерево I, 217.

⁴³ П. Рокаи, Историја Мађара, 159.

⁴⁴ L. Thallóczy – A. Áldásy, Diplomatarium, 229 (23. I 1458), 230 (24. I 1458); Крајем 1457. године су се преносиле гласине да ће Турци напасти Београд. Дубровчани су јављали угарском краљу да су чули да

Силађи је због тога из Будима средином марта кренуо са својом војском ка угроженој граници.⁴⁵ Поред борбе против Турака, Силађија су занимале и прилике у Србији. Након смрти деспота Лазара, завађеност појединих чланова деспотске породице и постојање протурске и проугарске струје у српској престоници све више слабији већ посусталу Српску деспотовину. У таквој ситуацији Силађи је пронео глас да је деспот Лазар тобоже тестаментом оставио државу папском легату. Сковао је план да се преко њега домогне Смедерева. Извршио је притисак на кардинала Карвахала да крене на југ и преузме Србију.⁴⁶ Иако су поново оживели планови о преузимању Србије под формалну власт папе. Када је српски посланик приспео крајем јануара у Будим и јавио угарским великашима да је власт у Смедереву преузео деспот Лазар, посланик Венеције у Будиму Петар Томазини је истог дана (29. јануара) писао свом дужду Франческу Фоскарију да је деспот Ђурађ предао Србију („ponga in mano“) легату Карвахалу и да су угарски губернатор и магнати захтевали од њега да преузме „наслеђе“ са својим крсташима и обећавали му помоћ. Посланик се молио Богу да се ствар срећно заврши јер се близу Смедерева („appresso a Sandru“) налази румелијски беглербег са 20.000 људи и да „он неће спавати у случају да легат нешто покуша“.⁴⁷ Кардинал је већ 30. јануара 1458. године кренуо уз Будима на југ. У Београд је стигао у фебруару, а преко њега је требало да настави пут даље како би преузео српске градове. Али даље није могао да иде јер је земља била пуна Турака. Пошто је хтео у Смедерево, кардинал је из Београда у српску престоницу упутио Силађијевог амбасадора, да српском двору најави свог долазак. Турци су, међутим, ухватили амбасадора што значи да су контролисали пут између Београда и Смедерева. Пошто

је султан наредио румелијском беглербегу да у Нишу прикупи два пута већу војску него претходне године: М. Динић, Грађа II, 66, 70.

⁴⁵ „Gubernator...in partibus inferioribus appromptuat, se cum gentibus armatis“: L. Thallóczy – A. Áldásy, *Diplomatarium*, 232; V. Fraknoi, *Hunyadi Mátyás király*, 92; J. Калић – Мијушковић, Београд у средњем веку, 180.

⁴⁶ Ст. Новаковић, Последњи Бранковићи, 37-38, деспотица Јелена папи је понудила Србију; В. Стефановић, Краљ Матија и Српска деспотовина, 244; М. Анотоновић, Папство и Србија, 72; М. Спремић, Борбе за Смедерево, 218.

⁴⁷ L. Thallóczy – A. Áldásy, *Diplomatarium*, 222-223, 223-224. Писма су овде датована 29. I 1457. године, а требало би да буде датирано 29. I 1458. године. У првом писму млетачком дужду (222-223) Томазини говори о легату Карвахалу.

није могао ништа да учини, Карвахал се вратио у Будим и већ 12. марта 1458. године се знало за његов долазак.⁴⁸

Иако је хтео да помогне Угрима да се домогну Смедерева, у томе није успео. Тешко је веровати да је постојала идеја да деспот Ђурађ завешта Србију папи. Ако је и постојала, није била остварљива. Јер близина Турака није могла дозволити учвршћивање Угарске у областима за које су били заинтересовани као и антиугарско осећање православног српског становништва били су довољни разлози да ова мисија легата Карвахала буде неуспешна. Може се веровати да је ово, уз остале разлоге, био један од разлога сукоба деспота Лазара са Михаилом Силађијем и странком Хуњади јер су они опомињали младог деспота да је његова држава била завештана легату.⁴⁹

Настојећи и даље да се уз помоћ Римске курије домогне остатака Деспотовине, Силађи је успео да папа Каликст III, на захтев Карвахала, булом од 14. марта 1458. године узме Србију под заштиту Св. Столице. Деспотско завештање се не помиње, али папа жели да становници Србије буду још вернији и оданији Риму, а да би се то постигло, потребно је да Србија и њен народ буду под заштитом Св. Петра. Они који га буду у томе спречавали биће проклети.⁵⁰ Следећег дана 15. марта папа је писао легату кардиналу папске флоте Лодовику Скарампу. Осим што га је храбрио да настави рат, обавестио га је да је деспот Рашке умро без наследника и да је земљу предао кардиналу Карвахалу и Св. Столици. Не знајући за Карвахалов неуспех, папа је веровао да је он већ преузео „наслеђе“. Каликст III је и наредних месеци био у заблуди па је 15. априла о истој тему поново писао Скарампу. Не познајући довољно ситуацију, папа је радио по упутствима Карвахала, а иза Карвахала су стајали угарски кругови. Његов задатак је по речима Енеје Силвија Пиколоминија био да освоји српске градове или за Папску курију или за Угарску. Због тога су га Угри и

⁴⁸ L. Thallóczy – A. Áldásy, *Diplomatarium*, 231. М. Орбин, Краљевство Словена, 130, каже да је кардинал ишао у Рашку на подстицај Угара да је поврати под угарску власт; В. Стефановић, Краљ Матија и Српска деспотовина, 243-246.

⁴⁹ „...chomo questi signori governador et baroni affermavano el condan despoto Lazaro ultimo haver ordenato, chel stato suo fusse assignato in mano del prefato reverendissimo legato“: L. Thallóczy – A. Áldásy, *Diplomatarium*, 231; М. Антоновић, Папство и Србија, 72.

⁵⁰ A. Theiner, *Mon. Hung.*, II, 311-312; уп. В. Стефановић, Краљ Матија и Српска деспотовина, 245-246.

позвали.⁵¹ Дакле, кардинал Карвахал је био у служби угарске политике. У Смедереву се то добро знало и зато је његов план пропао.

Угарске претензије на Деспотовину, папини покушаји да је стави под заштиту Римске курије, страначке размирице, све је то доводило до немира у српској држави. Српски племићи се нису мирили са папским сизеренством. Ненаклоност према католичкој цркви била је толико велика да су људи били спремни да признају пре Турке него да се губитком вере отаца искупи неизвесна помоћ Запада.⁵²

С обзиром на то да папски легат није постигао што се од њега очекивало, са војском је на југ кренуо Михаило Силађи. Тако се он од половине марта 1458. године налазио у јужној Угарској. Намеравао је да брани границу, утврђује Београд и ради на преузимању остатака Деспотовине. О његовим правим намерама да добије пре свега Смедерево показује једно писмо из Сплита још од краја фебруара 1458. године, у коме је јављено да га је тобоже већ заузео.⁵³ Пошто је Силађи био обавештен о турској намери да нападну Смедерево, а затим и Београд, почетком априла губернатор се налазио на Дунаву са намером да спречи њихове евентуалне нападе преко реке.⁵⁴ Сумњао је да ће Турци „посредством Рашана“ прећи Дунав да пљачкају као што су то чинили и раније.⁵⁵

Док је боравио у Београду, током априла 1458. године, град је убрзано утврђиван, поправљани су необновљени бедеми, можда подизана и нова утврђења у граду. Дуж границе према Србији, Силађи је распоредио 8.000 својих људи. Поред утврђивања Београда опремане су и лађе. Напоре Силађија је помагао и млади угарски краљ Матија. Тражио је помоћ од немачког цара и римског папе.⁵⁶ Кардинал Карвахал је окупљао крсташе за случај потребе у одбрани земље. На крсташке снаге је рачунао и Силађи. Он је у том смислу писао папском легату још 19. марта 1458. године, али и касније.⁵⁷ За време свог боравка на јужним границама, угарски губернатор је заузео

⁵¹ М. Антоновић, Папство и Србија, 73; „...li passi, che chiudendo a Turchi l'entrata in Ongaria, a gli pigli in nome ed la sede apostolica, o curi, che sieno dati gl'ongari“ – каже Пиколомини (исто, 73, нап. 155); М. Спремић, Деспот Ђурађ Бранковић и Папска курија, 163-177, 171.

⁵² Ф. Бабингер, Мехмед Освајач, 134.

⁵³ I. Nagy – A. Nyáry, I, 6; В. Макушев, Историјски споменици II, 204-205.

⁵⁴ I. Nagy – A. Nyáry, I, 10-11, 18-19; Ј. Калић – Мијушковић, Београд у средњем веку, 181.

⁵⁵ L. Thallóczy – A. Áldásy, Diplomatarium, 231-232.

⁵⁶ I. Nagy – A. Nyáry, I, 10-11, 19-20; Ј. Калић – Мијушковић, Београд у средњем веку, 181-182; М. Спремић, Борбе за Смедерево, 218.

⁵⁷ I. Nagy – A. Nyáry, I, 15-16, 25-26, 27-28.

„побрешке градове“ Ковин и Ласловар. Није заузео Голубац како је наведено у млетачком извештају упућеном априла 1458. године из Будима у Милано.⁵⁸ Док је у априлу утврђивао Београд, Силађи је ступио у преговоре са деспотицом Јеленом. Тражио је да Срби предају угарском краљу остатке државе. Нарочито је Угрима било стало до Голупца. Заузврат је Силађи нудио некадашње поседе деспота Ђурђа и гаранцију да ће Угарска Краљевина бранити Деспотовину. Угарски краљ и барони су се сложили са тим предлогом. У мају 1458. године су у Будим допутовала два српска посланика да потврде уговор.

Један од посланика био је Дамјан Ђурђевић који се вратио из Једрена у Смедерево и одмах затим продужио за Будим. Угарској господи довео је заробљеног Михаила Анђеловића. Пошто је Угрима веома било стало до Голупца, краљ Матија је чак уцењивао српску деспотску породицу да ће изгубити поседе Вршац и Бечеј, који су јој у међувремену враћени, ако Турцима предају Голубац. Срби су опет мислили да ће ако Турцима предају Голубац сачувати Смедерево и остатке своје државе. Млетачки извештач је зато навео да ће Срби због мржње према Угрима вероватно склопити мир са Турцима. Међутим, од заменеседа није било ништа. Удовица Јанка Хуњадија, Елизабета Хуњади (Силађи) није хтела да уступи поседе деспота Ђурђа које је држала. У акту Будимског каптола од 23. јуна 1458. године, пред којим је Елизабета Хуњади протестовала и забрањивала да се у дело спроведу одлуке донете у преговорима између Михаила Силађија и деспота Стефана и госпође Јелене може се до извесне мере видети шта су Угри нудили властима у Смедереву. Договор између Силађија и власти у Смедереву подразумевао је да се Бранковићима у Смедереву предају сви они поседи деспота Ђурђа који су се раније налазили у рукама Јанка Хуњадија, а међу њима су Нађбања, Мункач, Токај, Берексас, Сатмар, Немети, Дебрецин, Бесермењ и Дада (са свим поседима и приходима који им припадају). Због тога је протестовала краљева мајка Елизабета Хуњади (Силађи) од свихседа она је држала само Берексас, Мункач, Бесермењ и Дебрецин. Деспотова породица је засигурно поседовала Бечеј, Бечкерек и Вршац, али само до пада Голупца, када су припали Михаилу Силађију. Он је држао Тур, Варшањ и Вилагош, али када је пао у немилост

⁵⁸ I. Nagy – A. Nyáry, I, 19-21; В. Макушев, Историјски споменици II, 218-219; С. Ћирковић, Голубац у средњем веку, 23, 28; С. Ћирковић, Прилози за историју Ковина, 86.

у октобру 1458. године поседе му је узео краљ Матија Корвин.⁵⁹ Султан Мехмед II је имао исте циљеве као и угарски губернатор. Турци су желели да освоје читаво српско подручје као и градове Смедерево и Београд. Уколико они не би могли да освоје та два града, намеравали су по речима Дубровчанина Дамјана Ђурђевића, који је добро познавао њихове прилике, да поседују бар утврђења у њиховој непосредној близини – једно код Београда, а друго код Смедерева.⁶⁰ Тиме би угарске претензије биле потпуно онемогућене. Пошто је деспот Лазар био последњи српски владар кога је признавала Порта, покренута је турска сила да заузме остатке Српске деспотовине. Угри су то покушавали да остваре дипломатским путем.

Зато су се у другој половини марта 1458. године обе стране, и угарска и турска, отимале о српске градове. У Будиму се знало да су Турци стигли у Крушевац, њихово јако упориште за продирање на север и запад. За Мехмеда II се веровало да је тада у Софији или Пловдиву.⁶¹ Двор у Смедереву је покушао да спречи пропаст државе тако што је у Једрене био упућен Дубровчанин Дамјан Ђурђевић. Али, иако је преговарао, није могао спречити напад Турака. Султан је поверио Махмуду Анђеловићу да прикупи војску и галије и да крене у поход на Србију, а лично он је у исто време кренуо против последњих Палеолога на Мореју. Задатак је поверио свом великом везиру и миљенику, највероватније по личној Махмудовој жељи, због неизвесне судбине његовог брата Михаила.⁶² Стигавши у Деспотовину, Турци су

⁵⁹ У извештајима млетачког посланика од 12. и 21. IV се наводи да Силађи преговара са женом покојног Лазара, последњег деспота Србије и да ће поседе у Угарској добити Лазарева удовица и „један други брат слепи поменутог деспота“, а у извештају од 24. IV 1458. године се наводи да Силађи преговара са поменутом деспотицом ани не помиње Стефана и каже да Силађи „ha ottenuto novamente tre castelle del 2 despoto... dal lato de quia dal Danubio, a confini de la Sava, pur verso la Servia“. Видети: I. Nagy – A. Nyáry I, 12, 16-17, 20, 28; В. Макушев, Историјски споменици II, 218-219; L. Thallóczy – A. Áldásy, *Diplomatarium*, 233; Ст. Новаковић, Последњи Бранковићи, 28-29, 33-34; Ј. Калић – Мијушковић, Београд у средњем веку, 182; М. Спремић, Деспот Ђурађ, 523; М. Спремић, Борбе за Смедерево, 219; Акт Будимског капитола о протесту Елизабете Силађи – Хуњади од 23. VI 1458. године видети код: М. Рокаи, Протестна повеља Будимског капитола којом Јелисавета Силађи забрањује планирано отуђивање поседа породице Хуњади-Силађи, Стари српски архив 12 (2013) 145-156, 150-152; Ђ. Бубало, Поседи српских деспота, 236-238, 240-242 (текст и справе).

⁶⁰ Дамјан Ђурђевић је 13. V 1458. године јављао „in caso che il dicto Turcho non potesse opugnare Belgrado et Sandray, el faria far de, castelli uno contra Belgrado et l'altro contra Sandru“. I. Nagy – A. Nyáry, I, 28-29.

⁶¹ У извештају Томазинија од 20. III 1458. године се каже да су Турци стигли до Крушевца. У Угарској се 21. III 1458. године знало „quod propter castra despoti Regni Rascie in confinibus regni existentia tam imperator Turcorum, quia etiam Gubernator noster multum laborent et operam dant, quis edrum citius possit obtinere“. L. Thallóczy – A. Áldásy, *Diplomatarium*, 231 (20. III 1458), 232 (21. III 1458).

⁶² I. Nagy – A. Nyáry, I, 27; Ф. Бабингер, Мехмед Освајач, 134; Х. Иналцик, Османско царство, 34.

најпре пљачкали, а онда су почели да освајају утврђења. Са собом су водили слепог Гргура који је желео да уз њихову помоћ постане деспот. Он је водио ванбрачног сина Вука (Змај Огњени Вук).⁶³ Махмуд-паши је према обавештењима Дубровчана помагао Иса-бег. Током пролећа 1458. године, турска војска чији се број кретао од 15.000 до чак 60.000 људи заузела је главне тврђаве, а 10. маја су Турци освојили манастир Ресаву. Затим су посели град Вишесав на обронцима планине Мироч, као и Белу Стену која је затварала пут из долине Колубаре у долину Западне Мораве. До краја маја 1458. године освојили су Жрнов на врху Авале, одакле су надгледали оближњи Београд. Пошто су избили на Дунав, стигли су под Голубац. Ту је пред његовим моћним зидинама турска војска стајала три дана. Пошто нису успели да га добију од градске посаде, повукли су се у већ освојену Острвицу на Руднику.⁶⁴ Захваљујући Петру Томазинију, свом извештачу из Будима, Млечани су веома добро били обавештени о сваком покрету Махмуд паше и освајању српских градова. Након пљачке и освајања Турци су се повлачили у Крушевац где су били грађени бродови које ће Турци спустити низ Дунав. Веровало се да их спремају и у Видину са циљем да освоје Смедерево и Београд. Срби су излазили из Смедерева и колико су могли нападали Турке с леђа па су чак успели и да неке Махмудове војнике убију или заробе код Смедерева.⁶⁵

За све то време Михаило Силађи је боравио на дунавској граници. Када је почетком маја Махмуд Анђеловић енергично освајао Србију, Михаило Силађи је у страху од приближавања Турака Београду тражио од кардинала Карвахала да у Београд упути 2.000 крсташа. Међутим, то је по мишљењу легата било немогуће.⁶⁶

Док су Турци освајали Србију и док је текло нагађање с Угрима, у Смедереву је вођена борба за власт. Деспотица Јелена и Стефан су се слагали у заједничкој борби

⁶³ В. Макушев, Историјски споменици II, 218-219; I. Nagy – A. Nyágy, I, 12, 18, 20; М. Орбин, Краљевство Словена, 129, каже да је хтео да протера Лазареву удовицу Јелену; С. Ћирковић, О деспоту Вуку Гргуревићу, Матица српска, Зборник за ликовне уметности 6 (1970), 283-290, 284; С. Ћирковић, Прилошци за историју Ковина, 85-86, каже да је Вук продирао дао Срема, нападао и Ковин који је нешто раније од Срба узео Силађи; D. Dinić – Knežević, Sremski Branковиći, 7.

⁶⁴ I. Nagy – A. Nyágy, I, 25-26, 32-33; Љ. Стојановић, Родослови и летописи, 243; Ф. Бабингер, Мехмед Освајач, 134; С. Мишић, Обнова Деспотовине и њене границе, 67, Голубац је био српски и у мају 1458. године.

⁶⁵ I. Nagy – A. Nyágy, I, 25-30, 32-33; В. Макушев, Историјски споменици II, 219-220; L. Thallóczy – A. Áldásy, Diplomatarium, 237.

⁶⁶ I. Nagy – A. Nyágy, I, 27-28; Почетком јула у Београду је било крсташа: L. Thallóczy – A. Áldásy, Diplomatarium, 237; J. Калић – Мијушковић, Београд у средњем веку, 182.

против Михаила Анђеловића. Али након његовог рушења, она је до маја 1458. године водила главну реч на двору и у владарској породици. У другој половини априла или у првој половини маја 1458. године, дошло је до смене на српском престолу. У преговорима с Угрима Јелена је нудила у замену своју државу, а Стефан је Угрима понудио само Голубац.⁶⁷ Према Пиколоминију, Јелена је молила помоћ од Угара и била попустљивија од Стефана. Пошто је имала три кћери, њена идеја била је да их уда за неког владара или наследника престола. Тој идеји је подредила судбину остатка Српске деспотовине и самог Смедерева.⁶⁸ Јелена није била као Гркиња омиљена у Србији. Али и српски народ није хтео да остатке своје државе преда Угрима. То је допринело паду деспотице Јелене. Пошто је преузео власт, Стефан се определио за независну политику. Настојао је да се одржи између Турака и Угара, без обзира што је од државе његовог оца владао само престоницом. Титулу деспота Стефан је вероватно добио од самих Срба. Био је први члан породице Бранковић који то звање није добио из Византије. У Смедереву је извршена смена на власти и Стефан је преузео управу над остацима српске државе. Смена на престолу није била ни по вољи деспотице Јелене, али ни по вољи Угара.⁶⁹

Након освајања Махмуд паше Српска деспотовина више није могла да буде заштитни појас и тампон између Угарске и Турске које су се сад додиривале дуж великих река. Силађи је због тога у јуну 1458. године пожуривао краља Матију и угарске великаше да се окупе у Сегедину и приступе решавању питања одбране земље.⁷⁰ Међутим, овај скуп није имао шансе да буде одржан јер барони и прелати нису журили. Узалуд је током јула кардинал Карвахал чекао у Сегедину да се они окупе. Долазио је у

⁶⁷ I. Nagy – A. Nyáry, I, 12-20.

⁶⁸ М. Спремић, Деспот Ђурађ, 524; М. Спремић, Борбе за Смедерево, 219.

⁶⁹ М. Спремић, Деспот Ђурађ, 525-526; У извештају Томазија од 20. III 1458. године, помиње се деспотица, једна кћерка и један брат поменутог деспота: L. Thallóczy – A. Áldásy, *Diplomatarium*, 231; У извештају Томазија од 24. IV 1458. године помиње се деспотица Јелена, али не и Стефан и да је деспотица затворила Михаила са другим девером: I. Nagy – A. Nyáry, I, 20; Али у извештају од 17. V 1458. године непуних месец дана након 24. IV, Томази је јавио да су стигла писма и гласници „деспота Србије“ и да су амбасадори „његови“: I. Nagy – A. Nyáry, I, 30; После 1458. године Стефан се ретко помиње без титуле деспота: Б. Ферјанчић, Деспоти, 194-197; В. Стефановић, Краљ Матија и Српска деспотовина, 250, каже да Матија није био обавештен о титули деспота јер каже да је Стефан „ председавао“ у Смедереву; Видети још Ст. Новаковић, Последњи Бранковићи, 21, 32, 36.

⁷⁰ I. Nagy – A. Nyáry, I, 32-33.

Петроварадин и Београд. Видевши да на јужним границама изостају храна и муниција, разочаран се крајем истог месеца вратио у Будим.⁷¹

Док је Карвахал чекао у Сегедину долазак и самог Силађија, почетком јула је под Београдом дошло до мањег сукоба између крсташа и Турака. Јединице румелијског беглербега су уништиле те крсташе који су изашли из града и Београд са југа потпуно блокирале.⁷²

Уместо да организује одбрану од Турака, током лета 1458. године, Угарска је поново запала у озбиљну кризу. Против краља Матије, његов ујак Михаило Силађи, палатин Ладислав Горјански и Никола Илочки су 26. јула 1458. године склопили савез.⁷³ Они су били дугогодишњи непријатељи породице Хуњади. Циљ савеза био је обарање Матије и довођење цара Фридриха III на престо Угарске. Силађи се као губернатор дакле одметнуо од краља. Силађијева тежња да управља земљом у име свог нећака наишла је на озбиљну препреку у личности младог и амбициозног краља Матије. Краљ није хтео да трпи старатеља па се уз помоћ варадинског бискупа Ивана Витеза од Средне, прогласио пунолетним, а свог ујака као капетана Угарске је послао на границу према Србији. Чим се у Будиму сазнало за заверу, краљ је послао Ивана од Средне да преговара са Силађијем. До састанка краља Матије и Силађија дошло је 8. августа недалеко од Будима. Краљ је успео да свог ујака одврати од завереника, дао Силађију многе и простране посаде, а овај се морао одрећи положаја губернатора.⁷⁴ Док су у Угарској коване завере, Србија је била пуна Турака. Махмуд паша је био под Београдом, деспот Стефан је у Смедереву пружао отпор колико је могао.⁷⁵

Изложен жестоком притиску Махмуд паше, деспот Стефан је у лето 1458. године преговарао са њим. О тим разговорима деспот Стефан је обавестио кардинала Карвахала, стављајући му до знања да ће бити уз хришћане ако буду имали војску. У

⁷¹ L. Thallóczy – A. Áldásy, *Diplomatarium*, 237-238; V. Fraknoi, *A szerb trón praetendensek 1458-ban*, *Századok* 1909, 589-593, 592.

⁷² Извештај млетачког посланика Петра Томазија из Будима од 8. VII 1458. године: L. Thallóczy – A. Áldásy, *Diplomatarium*, 237; J. Калић – Мијушковић, Београд у средњем веку, 183.

⁷³ Текст уговора: J. Teleki, *Hunyadiak kora* X, 593-595; V. Fraknoi, *König Mathias*, 68.

⁷⁴ L. Thallóczy – A. Áldásy, *Diplomatarium*, 238-239, 241; J. Калић – Мијушковић, Београд у средњем веку; П. Рокаи, *Историја Мађара*, 158-159.

⁷⁵ Ст. Новаковић, *Последњи Бранковићи*, 33, каже да је од априла 1458. године Јелена господарила Србијом и да је Стефан само фигурирао; Међутим, стварни господар Смедерева био је у јесен 1458. године слепи Стефан: В. Стефановић, *Краљ Матија и Српска деспотовина*, 250; Доказ за то је даровница краља Матије Емерику Запољи од 18. VII 1459. године у коме се наводи да су конфискована токајска добра Бранковића јер му слепи Стефан није предао Смедерево.

Угарској се средином августа 1458. године веровало да ће се Стефан сигурно споразумети са Турцима. Неколико дана касније, у Будим су стигла два српска амбасадора са вешћу да је деспот Стефан сазнао преко својих гласника да султан иде на Мореју, да је Махмуд паша заузео највећи део државе и узалудно су преклињали за помоћ.⁷⁶ Зато су Срби 10. августа 1458. године предали Махмуд паши Голубац. Турци су то време искористили за освајање Голупца јер се Силађи није налазио на јужним границама. Вест о паду Голупца стигла је у Будим 24. августа 1458. године. Пад овог важног утврђења убрзао је одлазак краља Матије на границу. Краљ је наредио прикупљање војске, крсташа и најамника. Као зборно место био је одређен Петроварадин. Краљ Матија је 9. септембра боравио у Сегедину и наредио је „бившем губернатору Силађију да се упути према Ковину како би спречио предају Смедерева Турцима“.⁷⁷ Војска је прикупљана веома споро па је краљ 9. септембра заједно са кардиналом Карвахалом кренуо из Сегедина у Петроварадин. За то време Махмуд паша је у Србији држао око 40.000 војника, али се повукао на три дана хода према југу.⁷⁸

Падом Голупца за Угарску је постало значајно Смедерево, па је Силађи наставио преговоре са породицом деспота Лазара о замени Смедерева за друге поседе у Угарској. Међутим, Силађи поново није имао успеха у циљу остварења својих планова.⁷⁹

Иако се повукао на југ Махмуд паша је одлучио да зада ударац Угрима. Није прешао Дунав код Голупца, већ је западније превезао војску преко Саве и у септембру 1458. године упао у Срем и опљачкао Сремску Митровицу. У турском упаду у Угарску значајну улогу имао је Вук, син слепог Гргура. Међутим, наишао је на отпор угарске војске која је Турској војсци нанела велике губитке нарочито приликом њеног преласка преко Саве. Чак се наводно у Сави подавило 4.000 Махмудових војника.

⁷⁶ L. Thallóczy – A. Áldásy, *Diplomatarium*, 238, 240; М. Спремић, Деспот Ђурађ, 530.

⁷⁷ L. Thallóczy – A. Áldásy, *Diplomatarium*, 241, 242; Краљ Матија се 8. IX налазио у Сегедину: St. Karpinai, *Hung. Dipl.* II, 209; В. Стефановић, Краљ Матија и Српска деспотовина, 249; Ј. Калић – Мијушковић, Београд у средњем веку; С. Ћирковић, Голубац у средњем веку, 24; Ф. Бабингер, Мехмед Освајач, 13; М. Спремић, Деспот Ђурађ, 530-531; С. Мишић, Обнова Деспотовине и њене границе, 67, Голубац је доспео у турске руке вероватно предајом пре 24. VIII 1458. године.

⁷⁸ I. Nagy – A. Nyáry, I, 35-36.

⁷⁹ I. Nagy – A. Nyáry, I, 37; Овом приликом се према извештају Томазија млетачком дужду од 13. IX и 1. X 1458. године преговарало са слепим Стефаном; . Thallóczy – A. Áldásy, *Diplomatarium*, 242, 243. В. Стефановић, Краљ Матија и Српска деспотовина, 249.

Крајем септембра краљевој војсци се придружио и кардинал Карвахал, који се са крсташима из Футога спуштао на југ.⁸⁰ Почетком октобра кренула је из Петроварадина, заједно са кардиналом и крсташима краљева војска за Београд. Како се Махмуд повлачио на југ, тако се краљ са око 4.000 крсташа приближавао Београду. У Београду је био Михаило Силађи са својим трупима.⁸¹

Између краља Матије и његовог ујака Михаила Силађија владало је велико неповерење и после њиховог измирења. Под оптужбом да је учествовао у завери против краља, Матија је у Београду наредио хапшење Силађија.⁸² Краљ је намеравао да погуби свог ујака, али је захваљујући посредовању кардинала Карвахала одустао од тог циља, па је било избегнуто крваво обрачунавање између сродника.⁸³ Силађи је неко време држан у затвору, а Матија је цео октобар 1458. године провео у Београду у коме је према сопственим речима радио на утврђивању границе и на њеној одбрани.⁸⁴

Из Београда је краљ Матија кренуо новембра 1458. године у Темишвар, а затим у Сегедин где је за децембар 1458. године био заказан сабор. У закључцима сабора најважније су биле одредбе које су се односиле на одбрану земље, нарочито на одбрану Београда.⁸⁵ Освајања беглербега Анђеловића померила су турске границе до Београда. Турска посада на Авали била је стална претња пограничном Београду. Више није било српских територија да одвајају турске од угарских поседа. Турску експанзију могла је евентуално зауставити само добро организована одбрана преосталих утврђења.

⁸⁰ I. Nagy – A. Nyágy, I, 36-37; Краљ Матија „уби Влка у Срему“, „расипа Влк Ковин“: Љ. Стојановић, Родослови и летописи, 243; А. Ивић, Историја Срба у Војводини, 15; Ј. Калић – Мијушковић, Београд у средњем веку, 184; Ф. Бабингер, Мехмед Освајач, 134; С. Тирковић, О деспоту Вуку Гргуреву, 284-285.

⁸¹ Краљ је 1. X 1458. године још био у Петроварадину: J. Teleki, Hunyadiak kora X, 602-603; I. Nagy – A. Nyágy, I, 37, 38-39; В. Макушев, Историјски споменици II, 220, 221.

⁸² У Венецији се знало за хапшење Силађија 28. X 1458. године: I. Nagy – A. Nyágy, I, 40; Хапшење Силађија било је „октомврија 15“, „свеза Мадеаш краљ Свилојевића у Београду“: Љ. Стојановић, Родослови и летописи, 243-244; К. Јиречек, Историја Срба I, 387; наводи као датум Силађијевог хапшења 15. X.

⁸³ I. Nagy – A. Nyágy, I, 65; V. Fraknoi, Hunyadi Mátyás király, 92 - 94.

⁸⁴ Краљ Матија је писао Дубровчанима да му упуте посланике: М. Динић, Грађа II, 70-71.

⁸⁵ Ј. Калић – Мијушковић, Београд у средњем веку, 185, 407 нап. 447. Одлуком сабора је закључено „Denique, si castrum Nandoralbense et alia finitima, cis flumina Danubii et Zawe et in eorum litoribus adiacencia, multitudo inimicorum circumvallaverit et baronum suorum D. rex banderia levare voluerit; ac praelatorum et baronum suorum banderia levare vecerit, tunc omnes regnicolae personaliter, secundum connumeracionem, ad defensionem eorumdem castrorum ire teneantur“.

Иако се Махмуд Анђеловић повлачио, краљ Матија није пренео ратовање у Србију. Док се Махмуд Анђеловић налазио у војном логору код Ниша, долазили су му дубровачки посланици. Пошто су Дубровачки трговци често страдали по турским областима, а промет Дубровчана због рата био мањи у залеђу, они су још средином јануара 1458. године послали на Порту свог изасланика, пучанина Матка Смољановића. Он је требало да преко Махмуда Анђеловића тражи од султана пропусницу за дубровачку властелу који је влада намеравала да пошаље султану. Успут је морао да тражи и пратњу од Иса-бега, како би несметано стигао до Порте. Када су почетком марта 1458. године Дубровчани честитали Хуњадијевом сину Матији Корвину избор за угарског краља, у исто време су вршили и припреме да свечано посланство упуте на Порту.⁸⁶ У априлу су кренули на Порту поклицари Паладин Гундулић и Паладин Лукаревић да траже од султана дозволу за слободну трговину по Србији и другим турским крајевима и да у том смислу траже повељу у три примерка, на турском, грчком и српском језику, према тексту који је био састављен још у Дубровнику. Гундулић и Лукаревић су имали овлашћење да пристану на плаћање трибута, али су морали настојати да његов износ буде што мањи. Пошто су поклицари путовали кроз Србију, њих је Махмуд Анђеловић примио 8. маја у селу Суботица код Ресаве, два дана пре освајања манастира.

Међутим, ствари нису текле онако како су Дубровчани замислили. Махмуд је посланицима изјавио да га је султан овластио да са њима преговара, али је тражио да се Република не само обавезе на харач, већ да га плати и за протекле године. Није хтео да преговара о будућим односима пре него што би се решило питање исплате харача. Преговори су настављени у августу у војном логору код Ниша. Када је изгледало да су преговори приведени крају, Махмуд Анђеловић је изјавио да од мира не може бити ништа све док не буде био ослобођен његов брат Михаило који је био затворен и поверен на чување дубровачком властелину Дамјану Ђурђевићу који је био у служби српског деспота. Дубровчани су 28. септембра послали беглербегово писмо Ђурђевићу како би он видео да су „пали на танке гране“. Молили су га да пише Махмуду и да наведе како је боље што му је брат предат Дубровчанину, јер би

⁸⁶ У честитки угарском краљу Матији Дубровчани су истицали како „хришћани могу од сада склопљених очију да живе у миру“: J. Gelcich – L. Thallóczy, *Dipl. Rag*, 606; И. Божић, *Дубровник и Турска*, 151.

га Угри сигурно убили. У писму су га скоро преклињали да не учини ништа што би наљутило Махмуда од кога зависи да ли ће султан Дубровчанима учинити добро или зло. Дамјан Ђурђевић није хтео да учини било шта што би његове суграђане довело у неприлике. Након скоро двадесет година у српској служби, склонио се у Угарску где је умро 7. новембра 1458. године. У Деспотовини је био познат као Дамјан Жуљевић или Дамјан Шаиновић.⁸⁷

Након дужег ценкања са Махмудом, дубровачки поклисари су морали да пристану на плаћање годишњег харача у износу од 1.500 дуката. Али тек 23. октобра 1458. године султан Мехмед II је из дворског логора у планини Истранца код Скопља (источно од Кирк Килизе, данас Киркларели) упутио писмо дубровачком Већу у којем је потврдио пријем данка у износу од 1.500 дуката. Султан је тада писао на српском језику Дубровчанима „ето оумирихмо с вама и записѢ записали по закону“.⁸⁸ Иако су од те године Дубровчани редовно плаћали харач султану, његов је износ почео да расте све док се сума није задржала на 12.500 дуката. Толико је износила све до пропасти Дубровачке републике. Што се тиче Махмуд-паше, након похода на Србију 1458. године је и даље верно служио султану и учествовао у његовом освајању Босне 1463. године и против угарског краља код Јајца 1464. године. Али ипак, султан Мехмед II га је 1474. године ухапсио и удавио у Цариграду. Махмудов брат Михаило је успео да се извуче из угарске тамнице. Остао је и даље везан за Србију, дописивао се са Дубровчанима, кретао се и у круговима окупљеним око свога брата. Зна се да је био жив 1470. године.⁸⁹

Након повлачења главнине Турака из Србије остале су њихове мале снаге распоређене према Угарској. Како је била јесен сумњало се да ће краљ тајно

⁸⁷ И. Божић, Дубровник и Турска, 154; Д. Динић – Кнежевић, Дубровник и Угарска, 185; М. Спремић, Деспот Ђурађ, 528-529.

⁸⁸ Љ. Стојановић, Повеље и писма I-2, 237-238; Повеља коју су Дубровчани добили од султана 1458. године није сачувана. Постоји само превод с италијанског језика од 7. III 1459. године: И. Божић, Дубровник и Турска, 155-157; И. Божић међутим не говори о постојању два места под именом Скопље. Ф. Бабингер, Мехмед Освајач, 134, 139, истиче да постоје два места под именом Скопље. Б. Недељковић, Дубровачко-турски уговор од 23. октобра 1458. године, Зборник ФФ у Београду XI/1 (1970), 363-391.

⁸⁹ Гл. Елезовић, Нешто што досад нисмо знали. Манастир мала Св. Софија у Солуну био је својина турске царице Маре, кћери деспота Ђурђа Бранковића, ИЧ 5 (1954-1955), 85-111, 102-103; И. Божић, Колебања Махмуд-паше Анђеловића; Прилози за КИФ, књ. 41, св. 3-4 (1975), 159-171, 164-165; А. Веселиновић, Североисточна граница Србије у средњем веку, 63, каже да је Михаило можда био ктитор цркве у Доњој Каменици код Књажевца; М. Спремић, Деспот Ђурађ, 532-533.

склопити примирје са султаном.⁹⁰ До тога није дошло, али је краљ Матија и даље радио на добијању Смедерева. Када се одрекао положаја губернатора Силађи је добио највећи део Хуњадијевих имања, па је могао да изврши размену добара са Србима што је дотле одбијала Јелисавета Хуњади. У августу 1458. године краљ Матија је потврдио „поравнање“ између две тешко завађене стране Силађија и Бранковића.⁹¹

Пре хапшења је Силађи преговарао са деспотом Стефаном. Нудио му је ранија Ђурђева добра у Угарској, а заузврат је тражио Смедерево и обећавао Стефану да ће му вратити целу Србију. Након Силађијевог хапшења преговоре је наставио да води краљ Матија. Међутим, Стефан је одбио и Силађија и краља Матију. Због тога краљ Матија је Бранковићима касније одузео токајска и друга добра окривљујући деспота за даљу судбину Смедерева које би било спасено да је предато њему.⁹²

Ови преговори су показали да је током већег дела 1458. године и почетком 1459. године Стефан био неспорни господар Смедерева и да је покушао да води независну политику за разлику од деспотице Јелене која је била за потпуни ослонац на Угарску. На страни угарског краља био је и кардинал Карвахал који је настојао да за Угарску, Света столица преузме Србију. Али суочен са губицима крсташа јужно од Дунава, он је почетком зиме напустио ратиште и повукао се на север.⁹³

Сви ови догађаји су некако бацили у сенку смрт папе Каликста III у августу 1458. године који је за време свог понтификата стално планирао, али није извео крсташки рат. Почетком септембра (3. IX) за папу је био изабран чувени хуманиста Енеја Силвије Пиколомини (Enea Silvio Piccolomini), под именом Пије II (1458-1464). Био је бискуп Сијене I, секретар немачког цара Фридриха III, одлично обавештен о приликама у Европи, на Балканском полуострву, па и у Србији. Сматрао је да треба

⁹⁰ I. Nagy – A. Nyáry I, 39-40.

⁹¹ У повељи краља Матије и Силађија од 20. VIII 1458. године, поседници Бечеја, Бечкерека и Вршца (Шемљуга) су синови покојног деспота. Ови градови којима је својевремено стари деспот Ђурађ платио Силађију део цене за своју слободу, убрзо су враћени деспоту, али требало је да поново припадну Силађију ако синови деспота остану без наследника или изгубе Голубац: St. Karpinai, Hung. Dipl. II, 195-200; А. Ивић, Историја Срба у Војводини, 14; Ђ. Бубало, Поседи српских деспота, 235.

⁹² Доказ за то је даровница краља Матије од 17. VII 1459. године којом је токајска добра Бранковића дао *comes camerarii* Емерику Запољи јер га је слепи деспот спречио да добије Смедерево док се налазио на челу града: В. Стефановић, Краљ Матија и Српска деспотовина, 250-251; Ђ. Бубало, Поседи српских деспота, 238.

⁹³ V. Fraknoi, Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a Római Szent-Székkal II, Budapest 1902, 114.

кренути у рат против Турака и том циљу посветио је цео свој понтификат.⁹⁴ Осим Турака и Угара, власт над остацима Деспотовине хтео је да добије и босански краљ Стефан Томаш. Он је искористио смрт деспота Лазара како би заузео Сребрницу и још десетак тврђава у пограничном подручју са Деспотином. Неке од њих је дао породицама Станчић и Ковачевић, а за себе је задржао Сребрницу, Зворник и Теочак. Тако је источну границу померио на Дрину.

Када су Турци опустошили државу, он се у првој половини 1458. године морао обавезати на плаћање харача султану.⁹⁵

Почео је тада да прави планове како да завлада Смедеревом и остацима Деспотовине. У време када је слепи Стефан преузео власт у Смедереву, деспотица Јелена је повела преговоре са босанским двором око удаје своје кћерке Јелене (Маре) за Стефана Томашевића, сина краља Томаша и наследника босанског престола. О тој удаји сигурно су вођени преговори пре априла 1458. године.⁹⁶ Краљ Томаш је рачунао да ће његовом сину брак са Јеленом донети у мираз остатке Српске деспотовине и поседе Бранковића у Угарској. Али такав план босански краљ је могао остварити само уз сагласност угарског краља Матије. Суочен са предстојећом турском офанзивом Томаш је почео да преговара с угарским краљем и да му обећава да ће лично учествовати у крсташком рату. Тако би обезбедио угарску подршку за брак

⁹⁴ Ф. Бабингер, Мехмед Освајач, 144-145; М. Антоновић, Папство и Србија, 73; М. Спремић, Деспот Ђурађ, 534-535.

⁹⁵ I. Nagy – A. Nyáry I, 6-7; В. Макушев, Историјски споменици II, 204-205; Е. Fermežin, Acta Bosnae, 236; М. Динић, За историју рударства I, 84-85; С. Ћирковић, Историја средњовековне босанске државе, 316-317; Ф. Бабингер, Мехмед Освајач, 133; М. Спремић, Деспот Ђурађ, 517; А. Веселиновић, Граница између Србије и Босне у XV веку, 92, 96-98; Ј. Мргић, Последња два Котроманића и Деспотовина, Пад Српске деспотовине, 195-201.

⁹⁶ I. Nagy – A. Nyáry I, 18, 27-29. У извештају од 21. IV 1458. се каже да представници протурске струје желе да доведу за деспота Вука, сина Гргура Бранковића и да неће доћи до тог брака (I. Nagy – A. Nyáry I, 18); Е. Fermežin, Acta Bosnae, 236; М. Спремић, Деспот Ђурађ, 517-536; М. Спремић, Борбе за Смедерево, 220; План о склапању брака није рођен за живота деспота Лазара. То се свакако десило након што је Томаш заузео Подрињску област. Постоји једнака могућност да су иницијативу за брак дали и босански краљ Стефан Томаш и деспотица Јелена Палеолог и њен повереник Стефан Ратковић. Пре ових преговора босански краљ је покушао да свог сина ожени Хедвигом Таловца, удовицом Петра (Пиерка) Таловца, хрватско-далматинског бана (који је умро марта или априла 1453. године), зато што је био највећи поседник на подручју између Зрмање и Цетине. Када није ништа постигао, босански краљ је ступио (1456. године) у преговоре са породицом Сфорца. Док су текли брачни преговори са Франческом Сфорца, умро је деспот Лазар Бранковић: Н. Исавловић, Брачни планови Котроманића и државна политика Босне половином XV века, Пад Српске деспотовине, 203-214, 206-210; уп. В. Ћоровић, Хисторија Босне, 527-528; Ђ. Тошић, Последња босанска краљица Мара (Јелена), Зборник за историју Босне и Херцеговине 3 (2002), 31.

Стефана и Јелене, али и ангажовање Босне и Угарске на међусобној одбрани.⁹⁷ Матија Корвин је рачунао да ће се сједињењем Србије и Босне створити јача брана против Турака. Веровао је да босански краљ може бар донекле преузети бригу над јужним границама, уместо ујака Силађија са којим је био у сукобу. Осим тога, угаски краљ није могао да се споразуме са деспотом Стефаном који је и даље упорно одбијао да преда Смедерево. Тако су преговори босанског и угарског двора били усмерени против Стефана Бранковића.

Начелан договор су постигли босански посланици са краљем Матијом у Београду. У октобру 1458. године. У име босанског краља преговарали су краљев брат Радивој, дипломата Никола Теста из Трогира и фрањевац Марин. Иако су преговори текли успешно, краљ Матија је захтевао да се коначна одлука донесе на сабору у Сегедину на коме је уговорен сусрет двојице краљева.⁹⁸ У име деспотице Јелене Палеолог преговоре је водио велики логотет Стефан Ратковић. Један од разлога зашто је баш Стефан Ратковић одређен да води преговоре био је тај што је још деспот Стефан Лазаревић одредио да се велики логотет стара о преговорима с иностраним државама. У октобру 1458. године, баш након састанка у Београду, краљ Томаш и његов син Стефан потврдили су повељом повластице Стефану Ратковићу. У повељи му је краљ Томаш потврдио поседе и у Србији и у спорном подрињском подручју, обећавајући да ће му, ако се деси да „српско господство“ (Деспотовина) не буде сачувано, пружити уточиште у Босни и доделити му нове поседе. Том исправом је босански краљ практично присвојио овлашћења српског деспота. Стефан Ратковић био је ослобођен свих обавеза осим када краљ лично иде на војску. Ступањем у овакве односе према босанском краљу, Ратковић је постао његов вазал.⁹⁹

⁹⁷ Погледати извештај Петра Томазија, млетачког извештача из Будима, о турском напредовању на Балкану: В. Макушев, *Историјски споменици II*, 215-222.

⁹⁸ I. Nagy – A. Nyágy I, 38-39; В. Макушев, *Историјски споменици II*, 221; В. Ћоровић, *Хисторија Босне*, 528-529; Н. Исаиловић, *Брачни планови Котроманића*, 210-211.

⁹⁹ Повеља Стефану Ратковићу била је издата 14. X 1458. године након успешно окончаних преговора о браку и о унији. Овом повељом је босански краљ проију Стефана Ратковића претворио у баштину јер средњовековна босанска држава и није знала за проију. Поседи Стефана Ратковића били су разбацани по целој територији Деспотовине. Босански краљ му је две поседе потврдио и придодао му још неке од поседа, па је тако посед Стефана Ратковића нарастао на 26 села и један заселак, са две цркве. Поседи су били расути у седам власти и у једној области (Мачва). Босански краљ је потврдио и поседе са леве стране Дрине и то оно што су Ратковићу дали деспот Ђурађ и Лазар, затим Јелена и Стефан. Ратковићеви поседи су се тако налазили у следећим властима: Лепеничкој, Борачкој, Островичкој, Некудимској Смедеревској, Теочачкој и Тишничкој (ове последње две су на левој обали

Почетком децембра 1458. године краљ Томаш је стигао на сабор у Сегедин и ту је боравио до половине јануара 1459. године. Угарски и босански краљ су се договорили да босански краљ призна угарског краља за сизерена, а угарски краљ да брани свог босанског вазала, затим да босански краљевић Стефан Томашевић постане српски деспот и одмах преузме престо Бранковића, одбрану Смедерева, поседе деспота у Угарској, и одбрану угарске границе. Веровало се да је за угарске интересе боље да Смедерево држе Котроманићи него међусобно подељени Бранковићи.¹⁰⁰ Зато је краљ Томаш у сред зиме у јануару 1459. године пожурио кући. За тринаест дана је стигао из Сегедина у Јајце. Пошто му је краљ Матија обећао помоћ против Турака, краљ Томаш је започео борбу против османских трупа које су у жеку сегединских преговора напале Босну и опселе Бобовац и Врандук. У Бобовцу је био опкољен и млади краљевић Стефан Томашевић и његов стриц Радивој, али су обојица успели да тајно побегну и да преко Угарске у пратњи угарских војника дођу у Смедерево.

Босански краљевић ступио је на власт 21. марта 1459. године, а са Јеленом Бранковић се венчао 1. априла исте године. Она тада још није имала дванаест година. Тако је наследник босанског престола постао владар остатака Деспотовине.¹⁰¹

У његовом проглашењу за деспота није учествовала српска црква јер је био римокатолик. Након годину дана владавине, слепом Стефану је одузета власт 8. априла 1459. године од стране Јелене и угарске посаде која је дошла у Смедерево. Његовим збацивањем престала је да влада Србијом мушка лоза Бранковића. У српској престоници остао је да влада Стефан Томашевић. Краљ Томаш је 1. маја 1459. године писао миланском војводи Франческу Сфорци да је његов син добио у

Дрине) и у Мачви. Стефан Ратковић је настојао да обезбеди поседе у областима које су биле најмање угрожене од Турака. О овоме видети код: F. Rački: Prilozi za sbirku, 156-158; С. Мишић, Поседи великог логотета Стефана Ратковића, 9 – 14; С. Мишић, Обнова Деспотовине и њене границе, 68 – 69; уп. Ст. Новаковић, Последњи Бранковићи, 38, каже да су Угри на Србију гледали као на вазалну покрајину; М. Динић, Власти за време Деспотовине, 238; М. Спремић, Деспот Ђурађ, 537-538; А. Веселиновић, Држава српских деспота, 147 – 149; М. Благојевић, Државна управа, 167 - 183.

¹⁰⁰ I. Nagy – A. Nyágy I, 18-21, 35-36; L. Thalloczy-A, Áldasy, Diplomatarium, 242; С. Ћирковић, Историја средњовековне босанске државе, 318; М. Спремић, Деспот Ђурађ, 538-539; Н. Исаиловић, Брачни планови Котроманића, 211; Ђ. Бубало, Поседи српских деспота, 239.

¹⁰¹ У српским изворима назван је кнез; Љ. Стојановић, Родослови и летописи, 244; Chalcosandylas II, 216-217, назива Стефана Томашевића краљем Илира, тј. Босне; В. Стефановић, Краљ Матија и Српска деспотовина, 252; Б. Ферјанчић, Деспоти, 197; М. Спремић, Деспот Ђурађ, 539; Ђ. Тошић, Последња босанска краљица, 34-35; Ђ. Тошић, Последња босанска краљица, 34-35.

мираз поседе покојног деспота Лазара у Србији и Угарској које Турци још нису заузели и да га је краљ прогласио српским деспотом (што значи да је он први ову титулу добио од угарског краља). Такође је Томаш истицао да је Стефан проглашен „уз сложну вољу свих Рашана“. У истом писму краљ Томаш је још учтиво навео да би се брак још могао реализовати између неког од његове деце са другом децом владара Милана.¹⁰²

Међутим, Стефан Томашевић није био омиљен у српском народу јер је био римокатолик и угарска марионета. Крајем маја 1459. године фрањевац Никола Барбучи из Драча, боравећи у Јајцу писао је кардиналу Карвахалу да је у Осијеку видео писмо деспота Стефана Томашевића у коме се жалио на притисак који трпи и да је тражио хитну подршку и помоћ, јер ће у супротном морати да побегне из Смедерева јер не жели да чека турски бес.¹⁰³

Спајањем Босне и Србије није створен нови бедем против турског надирања. Сегедински споразум био је само обмана да се може отклонити опасност од Турака. Ни Деспотовина ни Босна, као ни мађарски краљ нису се могли одупрети Турцима. Краљ Матија је мислио да ће сачувати јужну границу, али управо када је деспот Стефан Слепи био изгнан из Смедерева, морао је да спасава сопствени престо. Још почетком 1459. године, незадовољни угарски великаши предвођени свргнутим палатином Ладиславом Горјанским и мачванским баном Николом Илочким су у Новом Месту признали немачког цара Фридриха III за угарског краља. Он је већ држао западне угарске крајеве и поседовао је праву угарску круну (Св. Стефана). Фридрих III се 4. марта крунисао за угарског краља, а почетком априла је код Керменда потукао војску Матије Корвина. Супротности између Немаца и Угара су дошле до пуног изражаја. Угарска је била захваћена грађанским ратом. Смедерево се није могло бранити мађарофилском политиком. Матија Корвин није реално проценио да слабе државе као што су Босна и Србија, иако уједињене не могу створити јачу

¹⁰² I. Nagy – A. Nyáry I, 49-50; L. Thalloczy-A, Áldasy, Diplomatarium, 245; Љ. Стојановић, Родослови и летописи, 244; М. Спремић, Деспот Ђурађ, 540; М. Спремић, Борбе за Смедерево, 221-222; Ђ. Тошић, Последња босанска краљица, 35-36; Н. Исаиловић, Брачни планови Котроманића, 212.

¹⁰³ В. Стефановић, Краљ Матија и Српска деспотовина, 253; Н. Исаиловић, Брачни планови Котроманића, 212.

одбрану Турцима. Он је хтео да буде њихов сизерен, не ради тога да би их бранио од Турака, него да они њега помогну у одбрани Угарске.¹⁰⁴

Уз помоћ папе Пија II и његовог легата Карвахала који су истицали велику опасност од Турака, краљ Матија је морао приступити преговорима са одметнутим великашима и царем Фридрихом. Већ током лета 1459. године показали су се први резултати ових преговора јер је умро један од највећих краљевих непријатеља, Ладислав Горјански. Легат Карвахал је нарочито деловао у правцу измирења угарског краља и немачког цара јер у завађеној Угарској није било могуће организовати борбу против Османлија.¹⁰⁵ Од немачког владара је у јуну тражио да омогући слободан пролаз бродовима који би низ Дунав стигли у помоћ Београду. У исто време, 11. јуна 1459. године папа је легату дао дозволу да продаје индулгенције за борбу против Турака.¹⁰⁶ Да би покренуо хришћанске владаре и добио њихову помоћ за крсташки рат, папа Пије II је сазвао сабор у Мантови у пролеће 1459. године. Међутим, папа није сазивао сабор због турске претње Србима већ да би помагао Мађарима. Јер ако Мађари поклекну, Турцима ће бити отворен пут за Немачку и Италију. Али, папа је доживео велико разочарање. Месецима је чекао да се окупе посланици позваних владара. У Мантови је папа боравио од краја маја 1459. године до јануара 1460. године. Прва седница сабора је одржана тек крајем септембра 1459. године.¹⁰⁷ На сабор у Мантову није дошао цар Фридрих III, иако је као цар био заштитник западног хришћанства. Он је више био заокупљен тиме да завлада Угарском. Упутио је само посланике. Исто је учинио и Матија Корвин.

На сабор није дошао ни босански краљ Томаш већ је упутио посланике. Херцег Стефан Вукчић се преко Дубровчана занимао за рад сабора. Дубровчани нису хтели да се упуштају у планове о крсташком рату јер су имали регулисане односе са

¹⁰⁴ В. Стефановић, Краљ Матија и Српска деспотовина, 254, 256; Ј. Калић – Мијушковић, Београд у средњем веку, 186.

¹⁰⁵ О овим унутрашњим сукобима у Угарској видети: I. Nagy – A. Nyáry I, 43-66; У Дубровник је 11. VI стигла вест да су се измирили и да ће заједно кренути ка Београду јер су чули да се султан налази у Софији: L. Thalloczy-A, Áldasy, Diplomatarium, 245-246; М. Динић, Грађа II, 77.

¹⁰⁶ St. Karpinai, Hung. Dipl. II, 320 (писмо папе немачком владару), 321-324 (писмо кардиналу); Ј. Калић – Мијушковић, Београд у средњем веку, 186.

¹⁰⁷ На овај сабор упућивали су Млечани угарског краља који је од њих тражио помоћ за борбу против Турака у јулу 1459. године. Такође могу се видети и различите идеје папе и оних који су позвани на сабор: I. Nagy – A. Nyáry I, 56-58; Ј. Калић – Мијушковић, Београд у средњем веку, 186; 407, нап. 454; М. Антоновић, Папство и Србија, 73-74; Историја српског народа II, 309 (М. Спремић).

султаном.¹⁰⁸ Од угарског краља су исто добили повластице, а и код папе су тражили дозволу за трговину са јеретичима, неверницима и шизматицима.¹⁰⁹ Иако су са собом носили султанову повељу на српском језику, морали су да подмићују турске достојанственике и да се чувају и самог херцега Стефана који им је понекад одузимао робу. Они који су били у служби на смедеревском двору, повлачили су се према Босни. То је учинио Никола Радулиновић, а затим и Алвиз Растић, последњи знаменити Дубровчанин који је био у служби деспота Ђурђа. Такође, Дубровчани су током 1459. године били заузети и тиме што су Бранковићи подизали у Дубровнику преостали поклад.¹¹⁰ Сабор у Мантови је показао велике противуречности и међу господарима италијанских држава. Угри од сабора нису могли добити помоћ у борби против Турака. За то време султан Мехмед II је пажљиво пратио догађаје у Србији, пре свега у Смедереву. Сматрао је да су доласком Босанаца на српски престо повређена његова права. У земљи коју је сматрао својим пленом, владара је поставио угарски краљ. Још почетком 1459. године стизале су на Запад вести да ће султан напасти Србију, а већ крајем марта султан је и стигао у Софију. Задржао се у Софији два месеца и чекао расплет догађаја у Смедереву.¹¹¹ У међувремену су његове трупе као претходница стизале у Србију. У Крушевац је дошло хиљаду и двеста дрводеља и бродоградитеља припадника разних народа, како би правили галије које ће се Моравом спуштати у Дунав и Саву и тако онемогућити сваку помоћ Београду. Чак се сумњало и да ће султан лично прећи Саву.

Неки Турци су успели да пређу реку и да се након пљачкања врате са пленом и робљем.¹¹² Пошто се на Западу није тачно знало да ли султан иде на Београд или неки други град, дубровачки Сенат је послао једног уходу према Сребрници и Смедереву да дозна новости. Ухода је сазнао да султан иде на Смедерево.¹¹³

¹⁰⁸ I. Nagy – A. Nyágy I, 48, 53; С. Ћирковић, Херцег Стефан Вукчић, 238; М. Спремић, Деспот Ђурађ, 541.

¹⁰⁹ У марту им је осим султана и краљ Матија потврдио повластице својих претходника Жигмунда, Алберта и Ладислава Посмрчета: Š. Ljubić, Listine X, 140; У мају су од папе тражили булу за трговину са неверницима, јеретичима и шизматицима: J. Gelsich – L. Thallóczy, Dipl. Rag. 614-617; J. Радонић, Акта и повеље I-1, 619-622; М. Динић, Из Дубровачког Архива III, 213-214 (бр. 77).

¹¹⁰ И. Божић, Дубровник и Турска, 269; С. Ћирковић, Херцег Стефан Вукчић, 233.

¹¹¹ I. Nagy – A. Nyágy I, 40, 48, 53; М. Спремић, Борбе за Смедерево, 223.

¹¹² I. Nagy – A. Nyágy I, 43-45, 46-47; В. Макушев, Историјски споменици II, 221-222; М. Спремић, Крушевац кроз векове, 19.

¹¹³ М. Спремић, Борбе за Смедерево, 223.

Султан је крајем пролећа 1459. године са војском ушао у Србију. Војска је уништавала сву летину до смедеревских зидина. Покушај краља Томаша да нападом на турски Ходидјед одврати пажњу султана није имао успеха. Наводно је понудио Смедерево у замену за Сарајево, али је био одбијен.¹¹⁴

Када је турска војска опколила Смедерево, препуштени једној несигурној заштити угарске посаде, како не би били силом заузети, представници власти су започели преговоре о предаји. Њих је наводно водио кнез Радивој као заповедник смедеревске тврђаве.

Кључеви Смедерева су предати султану Мехмеду II и тако је он освојио Смедерево у среду 20. јуна 1459. године.¹¹⁵ Славна историја српске престонице била је завршена. Српска земља била је освојена, а још пре пада Смедерева највећи део Деспотовине био је претворен у посебан санџак. Чим су султанови војници ушли у Смедерево „звона у Смедереву искварише. Цркве покварише и месциде начинише“. Држано је благодарење за многа лета султану Мехмеду.¹¹⁶ По преузимању града, султан Мехмед II је богато наградио оне који су му пришли, а оне који су се опирали, уклонио је силом. Деспотици Јелени је дао да слободно са кћеркама и благом напусти град.¹¹⁷ Угарска посада била је заробљена, а Стефан Томашевић је са породицом и пратњом успео да побегне у Теочак у Подрињу.¹¹⁸

Приликом освајања, Турци су пљачкали, рушили цркве и манастире и претварали их у џамије. Српска Пећка патријаршија након 1459. године није била одмах укинута. Султан јој је наметнуо данак, али је његов износ временом постао све већи. У тренутку када је пало Смедерево српски патријарх био је Арсеније II, али о њему се

¹¹⁴ Н. Филиповић, Неколике биљешке око Смедерева, 141.

¹¹⁵ „Oppidum Zendreu, in Rassia constitutum, insignis custodiae locus, nuper in Turcorum potestatem devenit, eiusque amissione non minor, quam ex constantinopoli creditur clades accipeta“: St. Kaprinai, Hung. Dipl. II, 340. (У писму браниборском маркгрофу од 24. VII 1459. године папа је писао да је губитак Смедерева мањи губитак од Цариграда); О паду Смедерева: „предаде се Смедерево цару Мехмеду“ Љ. Стојановић, Родослови и летописи, 244; Гл. Елезовић, Турски извори за историју Југословена, 31 (Ашик-паша Заде) 62-63 (Дурсун-бег); К. Михаиловић, Јаничарове успомене, 136; Ф. Бабингер, Мехмед Освајач, 141; Х. Иналџик, Османско царство, 37; М. Спремић, Борбе за Смедерево, 224.

¹¹⁶ Гл. Елезовић, Нешто што досад нисмо знали, 96; О организацији санџака видети: Х. Шабановић, О организацији турске управе у Србији у XV и XVI вијеку, ИГ, 3-4 (1955), 59-77, 61.

¹¹⁷ Султан је деспотици Јелени дао поседе у Босни и Далмацији.

¹¹⁸ Ђ. Тошић, Посљедња босанска краљица, 37-38; Н. Исаиловић, Брачни планови Котроманића, 212.

не зна докле је живео и како је окончан његов живот. Зна се да је био последњи патријарх српског средњег века.¹¹⁹

Пад Смедерева је на Западу изазвао страшан утисак. Према речима папе Пија II, друга рана нанета је хришћанству губитком тврђаве Смедерево и тако је Турцима отворен пут у Угарску. Папа и краљ Матија су приписивали сву кривицу издајству Босанаца – краља Стефана Томаша, његовог брата Радивоја и сина му Стефана Томашевића. Чак је краљ Матија оптуживао и слепог Стефана што му није на време предао Смедерево. За казну су сва добра српског деспота на угарском тлу била заплена. Управо због тога протерани Стефан Бранковић, када је стигао у Будим није имао никаквог изгледа да добије нешто од очевине. Осим поменуте повеље од 17. јула 1459. године којом дарује Токај Емерику Запољи, краљ Матија у повељи од 17. априла 1464. године којом поклања Тур и Варшањ двојици својих великаша, истиче да су ти градови припадали деспотима Србије, али да су прешли у краљеве руке јер су ови одбацили послушност и верност краљу и предали „краљевство Рашке“ Турцима због чега је Угарска претрпела велике штете. Бесермењ и Дебрецин су краљеви градови 1459. и 1460. године, а најкасније 1462. године су у власништву Елизабете Хуњади. Осим Токаја, Тура и Варшања, новог власника добио је и Торбађ, бивши град деспота Лазара, кога је краљ Матија у октобру 1459. године поклатио палатину Михаилу Орсату. Нешто мало раније 1. августа је Орсат даровао Митровицу Николи Илочком.¹²⁰ Реалност је била да краљ Матија у то време није могао да се упусти у борбу са Турцима. На то су утицали унутрашњи сукоби у Угарској. Али је он изложио владаре Босне и Деспотовине да се као угарски штићеници сукобе са Турцима онда када он сам није хтео, или није могао да се упусти у борбу са њима без шире хришћанске помоћи.

¹¹⁹ М. Пурковић, Српски патријарси, 348, 367-368.

¹²⁰ Видети нап. бр. 91; Само три дана након протеста Елизабете Силађи у Нађбањи се помиње краљев *comes camerarii* Емерик Запоља, а потом и наредне године: St. Karainai, Hung. Dipl. II, 348, 367-368; Даровница Матије од 18. VII 1459. године: В. Стефановић, Краљ Матија и Српска деспотовина, 255, нап. 3; За Бесермењ и Дебрецин видети: J. Teleki, Hunyadiak kora X, 633-634; L. Thalloczy-A, Áldasy, Diplomatarium, 253-255; М. Спремић, Деспот Ђурађ, 546; Историја српског народа II, 374-376; Ђ. Бубало, Поседи српских деспота, 239-240.

У једном млетачком извештају се наводи да су у прве три године владавине краља Матије Турци одвели са његове територије више од двеста хиљада душа.¹²¹ То би значило да краљ Матија са војном и финансијском снагом којом је располагао није могао бранити јужне границе Угарске. Иако је по Сегединском договору био обавезан да брани Деспотовину као своју краљевину, краљ Матија јој није прискочио у помоћ када је турска војска напала Смедерево. Чак ни након што су га босански краљ и српски деспот молили за помоћ тврдећи да сами не могу да се одупру Турцима. Дакле, у овом тешком времену за српски народ политика краља Матије била је слична Силађијевој, не да спасава Смедерево од Турака већ да заузме важне позиције на десној обали Дунава. Али његове наде, као и Силађијеве, да ће задобити Смедерево, пале су у воду. Од Стефана Томаша се није могло очекивати да сам уђе у рат против султана. Његови посланици су папи јавили да је пад Смедерева неизбежан.¹²² Прича о босанском издајству почела је да кружи хришћанским светом и краљу Томашу је било тешко да се оправда. Ипак, није доживео пад своје државе под Турке. Његов син није стигао да исправи очеве грешке.¹²³ У походу Махмуд-паше Анђеловића у лето 1463. године престала је да постоји средњовековна босанска држава.

Стефан Томашевић је тада био погубљен, а са својом супругом Јеленом (Маром) која је у време његове погибије имала свега петнаест-шеснаест година, није имао потомство.¹²⁴ Тако је осим државе престала да постоји и лоза Котроманића. У јесен 1459. године измирио се краљ Матија са својим ујаком Михаилом Силађијем који се ослободио сужањства и припремао освету краљу. Тек када су посредовали кардинал Карвахал и острогонски надбискуп и када је краљ дао гарантно писмо, он је дошао у Будим 1. септембра 1459. године. Након преговора који су вођени до 9. септембра Силађију су враћени неки поседи и поверена му је одбрана јужне границе од Турака. Чак му је обећано да ако поврати Смедерево од Турака, да ће моћи да га задржи уз

¹²¹ Извештај млетачког сентата посланику француског краља од 22. I 1462. године: I. Nagy – A. Nyáry I, 110-113.

¹²² Посланици су папи јавили „*afferentes que de Szendero*“ *acciderant necessitatis fuisse non voluntatis*“: St. Karđinai, Hung. Dipl. II, 424; В. Стефановић, Краљ Матија и Српска деспотовина, 255-257.

¹²³ I. Nagy – A. Nyáry I, 61-64; В. Ћоровић, Хисторија Босне, 533-534; С. Ћирковић, Историја средњовековне босанске државе, 319, 323-324.

¹²⁴ Ђ. Тошић, Посљедња босанска краљица, 38-59; Н. Исаиловић, Брачни планови Котроманића, 213.

титулу српског деспота.¹²⁵ Тако је био окончан, бар формално, сукоб између краља и Михаила Силађија. Након пада Смедерева, скоро сваког пролећа су се проносили гласови да султан припрема напад на балканском подручју, па се у извештајима посматрача Београд појављује као могући плен.¹²⁶

У мају 1460. године је пред Београдом дошло до мањег сукоба са Турцима о чему је капетан града Симон Нађ (Nagy) одмах обавестио легата Карвахала. Од једног заробљеног Турчина Угри су сазнали да су турски одреди под Авалом, да се припрема турски напад на Срем, да је султан у Скопљу и да намерава да нападне Београд. Заповедник Београда је тражио од Карвахала да моли од краља да снабде град намирницама и војницима. Турци су се окупљали око Смедерева, а изгледа да су током маја упали и у Срем.¹²⁷ Такође су припремали и лађе. Унутрашњи сукоби у Угарској који су постојали на почетку владавине краља Матије одразили су се на одбрамбени систем земље. Према угроженој дунавској граници и Смедереву упутио се Силађи са 8.000 својих људи. Крајем маја 1460. године позивао је и легата Карвахала јер није имао довољно снаге да се сам супротстави Турцима. До касне јесени Силађи је боравио у пограничним областима. Међутим, када је хтео да преузме Београд (али питање је у ком својству јер је тада био генерални капетан Угарске), градски заповедници – кастелани тражили су од њега овлашћење краља Матије.¹²⁸ Такво овлашћење Силађи није имао па је вероватно ова наредба краља Матије била уперена против њега.

Разочарани Силађи је морао са својим људима да се повуче, али убрзо је поново дошло до сукоба са Турцима. Код Пожежене на Дунаву новембра 1460. године Силађи је био заробљен, а његова војска поражена. Упућен је султану у Цариград и погубљен почетком 1461. године.¹²⁹ На угарско-турској граници владао је непрекидан необјављени пљачкашки рат локалних турских заповедника. Такво стање је омогућавало одсуство ефикасног угарског одбрамбеног ситета дуж Саве и Дунава.

¹²⁵ I. Nagy – A. Nyáry I, 65-66; J. Калић – Мијушковић, Београд у средњем веку, 187.

¹²⁶ У извештајима: I. Nagy – A. Nyáry I, 131, 142.

¹²⁷ Bonfini, 543 (M. Динић, Грађа I, 54); I. Nagy – A. Nyáry I, 77-79; L. Thalloczy-A, Áldasy, Diplomatarium, 247

¹²⁸ Силађи је намеравао „per intrar in possession de quello“ али није имао „autentiche littere se sua maesta“: L. Thalloczy-A, Áldasy, Diplomatarium, 249.

¹²⁹ I. Nagy – A. Nyáry I, 67; L. Thalloczy-A, Áldasy, Diplomatarium, 249-250; M. Динић, Грађа I, 65-66; Ђ. Сремац, Посланица о пропасти Угарског краљевства, 10-12; J. Калић – Мијушковић, Београд у средњем веку, 118-189; П. Рокаи, Историја Мађара, 160.

Тако је у касну јесен 1461. године дошло под Београдом до сукоба неких турских одреда и људи Вука Бранковића. Српске чете су разбиле Турке и према једном млетачком извештају Турака је страдало чак две хиљаде.¹³⁰ Такви изненадни напади у међусобном разрачунавању угарских и турских војних заповедника су често коришћени у другој половини XV века. Краљу Матији је преостало да среди своје односе са Фридрихом III који је двадесет година држао мађарску круну и неке градове на западу Угарске. Матији је било важно да буде крунисан овом круном како би стекао легитимитет у очима противничких великаша.

Он је посредством папе Пија II започео у Грацу преговоре са царем Фридрихом III о враћању круне и градова. Фридрих је заузврат тражио осамдесет хиљада златних форинти, затим да задржи наслов краља Угарске који је добио од побуњеника и да Матија призна узајамно наслеђивање. Пошто је имао само осамнаест година, краљ Матија је пристао сматрајући да ће добити мушког наследника. Расписао је ванредни порез од једне златне форинте по кмету како би сакупио новац за исплату. До коначног споразума дошло је 1463. године у Бечком Новом Месту. Круна је била у Матијином поседу али су његовом крунисању засметали Турци. Након пада Деспотовине, они су у пролеће 1463. године кренули на Босну. Угарска војска је продрла у Босну из два правца, заузевши Јајце и Сребрник. Од њихове територије краљ Матија је формирао Јајачку и Сребрничку бановину. Оне су постојале годину дана и биле су истурени одбрамбени положај Угарске према Турској на том делу границе. Матија међутим није успео да заузме Зворник 1464. године па се вратио кући. Тако је био окончан први период борбе са Турцима.¹³¹

Након пада Смедерева, удовица деспота Лазара, Јелена Палеолог је са кћеркама дошла преко Угарске у Босну, затим на Крф, а онда у Дубровник, а нешто касније и у Италију. Након тога отишла је на јонска острва где је као монахиња Хипомона живела на острву Левкас (Санта Маура). Умрла је 7. новембра 1473. године.¹³² Иза деспота Лазара и Јелене Палеолог остале су три кћери. Најстарија Јелена Јелача, у Босни прозвана Мара, била је босанска краљица само две године. Након што су јој

¹³⁰ Извештај млетачког посланика Антонија Гвидобони од 13. XI 1461. године: В. Макушев, Историјски споменици II, 155-156.

¹³¹ П. Рокаи, Историја Мађара, 160-161.

¹³² Ј. Тадић, Промет путника, 98-101; D. Dinić – Knežević, Sremski Brankovići, 24-26; М. Спремић, Деспот Ђурађ, 551.

Турци погубили мужа, а Босна пала под турску власт 1463. године, она је дошла у Дубровник, па у околину Сплита, па у Турску. Била је жива још 1498. године.¹³³

Другу Лазареву кћерку Милицу, Јелена је удала за Леонарда III Тока, господара Санта Мауре 1463. године. На свадби је био Јуније Градић. Али, Милица је умрла годину дана након венчања, пошто је родила сина Карла III Тока чији су се потомци одржали у Напуљу до наших времена.¹³⁴

Најмлађу Лазареву кћи Јерину, мајка је удала за Скендербеговог сина Ивана Кастриота који је након очеве смрти прешао у јужну Италију и био дука Св. Петра у Галатини. Био је под заштитом напуљског краља Ферантеа. Јерина је имала са Иваном три сина: Константина – касније бискупа, Ферантеа – наследника очевих титула и поседа и Ђурђа – који је живео до 1540. године.¹³⁵

Слепи Стефан је након протеривања из Смедерева прешао у Угарску. У лето 1459. године био је у Будиму, а затим је отишао код сестре Кантакузине. Преко Дубровника су отишли у Албанију где се Стефан у новембру 1460. године оженио Ангелином, кћерком Арбанашког великаша Аријанта Комнина. Венчање је обавезано у Скадру. Друга Аријантова кћерка била је удата за Скендербега са којим је деспот Ђурађ био у добрим односима. Већ у мају 1461. године био је код Кантакузине када су распродавали имовину. Затим је као титуларни млетачки племић (још од 1435. године) посетио Венецију, а онда се 1465. године населио у фурланском Београду (код Удина) поред Кантакузине. У Фурланији је живео у веома тешким финансијским приликама. Био је највећи противник Турака. А Кантакузина је отишла у Турску јер није прихватала западњаке. Стефан није могао да оде у Угарску јер је краљ Матија, када је обновио српско деспотско достојанство, њега заобишао, последњег правог деспота. Одржавао је везе са сестрама у Турској. Помагао је Марино посредовање у млетачком рату са Турцима. Новчано су га помагали Венеција, папа, Сфорца. Бискуп Мантове га је окарактерисао као човека са много достојанства, озбиљног и паметног. Дубровачком кнезу је на српском језику

¹³³ М. Спремић, Деспот Ђурађ, 551; Ђ. Тошић, Понашање босанске краљице Маре (Јелене) у избјеглишту, Зборник радова X конгреса Савеза историчара Југославије, Београд 1998, 393-398; Ђ. Тошић, Посљедња босанска краљица, Зборник за историју Босне и Херцеговине 3 (2002).

¹³⁴ М. Спремић, Деспот Ђурађ, 552; Н. Зечевић, Брачни уговор Леонарда III Тока и Милице Бранковић, Стари српски архив 4 (2005), 209-233; иста, Први брак деспота Леонарда III Тока, ЗРВИ 43 (2006), 155-173.

¹³⁵ М. Спремић, Деспот Ђурађ, 552.

упутио писмо 1. октобра 1476. године у коме му је оставио своју породицу. Умро је 9. октобра 1476. године у педесет и шестој години живота. Иза њега остали су жена Ангелина, синови Ђурађ и Јован, кћи Мара. Већ крајем 1484. или почетком 1485. године, деспот Стефан Слепи био је проглашен у Фурланији, у Београду за светитеља.¹³⁶ Није познато детињство каснијих деспота. Вероватно су живели у Фурланији или у Кршком.

Крајем 1478. године Ангелина је по савету Катарине, грофице Цељске, отишла у Беч цару Фридриху III који јој је 1479. године у залог доделио дворца Фајтерсфелд у Корушкој. Посредовањем цара Фридриха III удала је кћерку Мару 1485. године за монфератског грофа Бонифација V, знатно старијег од Маре, али потомка византијског цара Андроника II и Ирине од Монферата. Венчање је обављено у Инсбруку, у присуству самог цара, али у одсуству младожење. У пратњи брата Ђорђа Мара је била „отправљена“ мужу у Казале. Женидбени уговор био је начињен 17. октобра 1485. године у коме су се мајка и брат обавезали да ће јој у име мираза исплатити 10.000 дуката. Мара је са мужем имала два сина. Бонафиције V је умро 1493, а Мара 1495. године у својој двадесет деветој години. За старатеља њене деце био је постављен њен брат од ујака, Константин. Затим се Ангелина са два сина и моштима мужа упутила краљу Матији у Будим. Након смрти Вука Гргуровића, краљ Матија је 1486. године њеног сина Ђорђа именовоа за српског деспота, а Јована за барона. Краљ Матија је уз деспотску титулу дао Ђорђу градове Купиник (Купиново) и Сланкамен са околним селима. У цркви Св. Луке у Купинову су положили мошти деспота Стефана Слепог. Од краља Матије браћа су добила и Беркасово у залог за 12.000 дуката.¹³⁷

¹³⁶ F. Miklosich, *Mon. Serb.* 518 (Стефан умро 1. X 1476); В. Макушев, *Историјски споменици II*, 206; Љ. Стојановић, *Повеље и писма I-2*, 160-161; М. Орбин, *Краљевство Словена*, 130; Г. Витковић, *Критички поглед на прошлост Срба у Угарској*, 45; И. Руварац, *Кратак живот деспота Стефана Бранковића*, 117-118; А. Ивић, *Историја Срба у Војводини*, 29-30; И. Руварац, *О роду деспотице србске Анђелине и срећи деспине Марије*, 36-40; J. Tadić, *Promet putnika*, 95-96; И. Божић, *Белешке о Бранковићима*, 104-106; D. Dinić – Knežević, *Sremski Brankovići*, 21-23; М. Спремић, *Деспот Ђурађ*, 553-554.

¹³⁷ F. Miklosich, *Mon. Serb.* 541; F. Rački, *Oдношaj srbskih despota i doselica*, 480; F. Miklosich, *Marija kći Andelinina i Konstantin Arijanit*, *RAD JAZU* 12 (1870), 1-9; И. Руварац, *Кратак живот деспота Стефана Бранковића*, *ЛМС* 117 (1875), 117-118; А. Ивић, *Историја Срба у Војводини*, 30; Д. Ј. Поповић, *Срби у Војводини*, књ. 1, 84-85.

Друга жена Матије Корвина, краљица Беатриче, кћи напуљског краља Ферантеа Арагонског покушала је да ожени Ђорђа својом рођаком Изабелом. Пошто је Ђорђе тражио да она напусти римокатоличку веру до брака није дошло. Након смрти краља Матије, иступио је Ђорђе као непријатељ краљице Беатриче. У борби око мађарског престола браћа Ђорђе и Јован су се прво држала уз Иваниша, незаконитог Матијиног сина, а затим уз цара Фридриха III, а онда уз пољског краља Владислава Јагелонца. Браћа су у то време била у сукобу и са сремским великашом Ловром Илочким, а касније и са Николом Банфијем. Они су заузели 1494. године градове Митровицу и Ораховицу од Илочког, а 1497. године су држали Ириг. Заповедник утврђења био је Вук Колаковић. Од 1493. године, вероватно због услуга учињених краљу и Јован се јавља са титулом деспота. Иако им је мајка била католикиња и своју су младост провели међу католицима, били су не само они „будући од корена благочестивога Симеона Немање“, него и њихова мајка, веома одани српској државној идеји и православљу. Положај Срба у Угарској се погоршао јер им је краљ Владислав одузео повластице које им је дао краљ Матија, по којима су били ослобођени плаћања десетка католичкој цркви. Већ је 1496. године деспот Ђорђе због тога био у сукобу са калочким надбискупом. Убрзо после тога, не зна се тачно када, али сигурно пре 1499. године, по примеру Св. Саве, деспот Ђорђе се без знања мајке и брата замонашио у цркви Св. Луке у Купинову и узео име Максим. Власт је предао брату Јовану.¹³⁸ Максим је након братовљеве смрти са мајком, преневши мошти свога оца и брата, убрзо напустио Угарску и отишао у Влашку код Војводе Радула IV Великог (1494-1508) где му је овај побожни православни владар поверио на управу влашку митрополију. Као влашки митрополит успео је 1507. године да измири влашког војводу Радула и молдавског војводу Богдана. Наредне године пратио је Радула у Будим где је посредовао у склапању споразума између краља Владислава и Радула. Његовим настојањем је основана и прва штампарија у Влашкој. Након Радулове смрти нови војвода Михна, звани Пакосни, нагињао је католичкој вери. Због тога се Максим са мајком вратио у Срем где је уз помоћ влашког војводе Јована Нагоја

¹³⁸ А. Вукомановић, Живот архиепископа Максима, Гласник ДСС 11 (1859), Д. Ј. Поповић, Срби у Војводини, књ. 1, 85-87; D. Đinić – Knežević, Sremski Brankovići, 28-35; М. Спремић, Деспот Ђурађ Бранковић и краљ Алфонс Арагонски, 141; М. Спремић, Деспот Ђурађ, 555; М. Спремић, Српски деспоти у Срему, 60, каже да се Ђорђе замонашио између 1497. и јуна 1499. године.

подигао манастир Крушедол, посвећен Благовештењу. Ту је положио мошти оца и брата. Али морали су да га напусте када је хрватски великаш Иваниш Бериславић одлуком угарског краља постао деспот Срба у Срему.

За градњу Крушедола Ангелина се 1509. године обратила руском кнезу Василију III Ивановичу, молећи га за помоћ и да буде ктитор. Московски кнез се одазвао и нудио је и даље помоћ. Ангелина се у међувремену закалуђерила, а Максим је пред крај живота постао 1513. године београдски митрополит. Али није дуго столовао. Максим је умро у Крушедолу 18. јануара 1516. године у шездесетој години живота. Ангелина је умрла у дубокој старости 30. јула 1520. године.¹³⁹ Деспот Јован, други син Ангелине и Стефана, носио се плановима да ослободи српску државу. Исцрпљен сталним ратовањем против Турака, умро је од грознице у четвртој деценији живота, 10. децембра 1502. године. Деспот Јован је имао две кћери из брака са Јеленом, кћерком племића Стефана Јакшића. Мара је била удата за Фердинанда Франкапана, чија је кћи Катарина постала жена Николе Зринског. Кћи Јелена је била удата за молдавског војводу Петра Рареша. Пошто деспот Јован није имао мушког потомства, краљ Владислав II је понудио деспотско достојанство Максиму. Али када је он понуду одбио, Владислав му је 1503. године одузео сва добра породице Бранковић. Након Јованове смрти, Јелена Јакшић се преудала за хрватског великаша Иваниша Бериславића коме је угарски краљ дао титулу српског деспота у Срему. Због тога су Ангелина и Ђорђе морали да напусте Срем.¹⁴⁰

Катарина (Кантакузина) се борила да опстане на поседима свога мужа. Али је њен положај постао тежак када је на поседе Цељских почео да полаже права цар Фридрих III. Он је заузео највећи део поседа Цељских, у Крањској, Корушкој и Штајерској. Због оскудице, Кантакузина је морала неке поседе да му прода. Загреб му је продала 1461. године, а друге градове по Хрватској је продала Јану Витовцу и браћи Сигисмунду и Валтазару „de Weyspriack“. Живела је у Кршком, затим у Дубровнику у кући Јунија Градића. Након тога на Крфу, па у Фурланији у Београду, кога је

¹³⁹ Д. Ј. Поповић, Срби у Војводини, књ. 1, 87-89; D. Dinić – Knežević, Sremski Brankovići, 38; М. Спремић, Деспот Ђурађ, 557; М. Спремић, Српски деспоти у Срему, 65, подизање Крушедола ставља у 1512. годину.

¹⁴⁰ В. Макушев, Историјски споменици II, 258, 320; Љ. Стојановић, Родослови и летописи, 258; Ст. Новаковић, Последњи Бранковићи, 126, 147; А. Ивић, Историја Срба у Војводини, 43; Д. Ј. Поповић, Срби у Војводини, књ. 1, 87-88; D. Dinić – Knežević, Sremski Brankovići, 38.

купила од Леонарда Горичког. Поново је у Дубровнику од 1469. године, затим након смрти брата Стефана отишла је код сестре Маре у Турску. Надживела је сестру и умрла је у дубокој старости, пре новембра 1492. године. Сахрањена је у манастиру Кончи, недалеко од Струмице.¹⁴¹

Након пада Деспотовине у Османском царству су остали да живе Ђурђева деца, слепи Гргур и Мара. Слепи Гргур је пре пада Деспотовине живео две године у Османском царству, у близини сестре Маре. Када је пропала српска држава Гргур се закалуђерио. Као монах Герман умро је 16. октобра 1459. године, не напунивши четрдесет пет година. Сахрањен је у Хиландару.¹⁴² Имао је ванбрачног сина Вука Гргуревића. Не зна се ко је била Вукова мајка, као ни време његовог рођења. Вероватно је рођен пре заточеништва Гргура Бранковића. У народној традицији остао је због јунаштва познат као „Змај Огњени“ Вук. Надимак Змај је можда добио и као носилац ордена Змаја, којим ако и није лично одликован, могао га је наследити као предак деспота Стефана Лазаревића чије је поседе наследио као вазал угарског краља. Након очеве смрти, Вук је узео титулу деспота. Не зна се када је ступио у службу угарског краља Матије Корвина, највероватније у другој половини 1464. године. Дошао је у Угарску у једном султановом посланству које је угарском краљу понудило мир. Краљ Матија је одбио понуду, али је успео да наговори Вука да ступи у његову службу са задатком да се бори против краљевих непријатеља, а посебно против Турака. Угарски краљ му је 1469. године дао тврђаву Бела Стена у Крижевачкој жупанији. Као вазал краља Матије држао је поседе у Срему – Сланкамен, Беркасово, Купиник, Ириг. Од 12. фебруара 1486. године Беркасово су држали Ђорђе и Јован Бранковић. Као награду у борби против Немаца добио је и поседе у Славонији. Против Турака је ратовао од 1465. до 1476. године. Нарочито се истакао у заузимању Шапца 1476. године. Затим се истакао у заузимању Сребрнице и Зворника, али је у борби код Зворника био рањен. Са великим пленом се вратио у краљевски табор код Шапца. Том приликом је доста било пресељено српског

¹⁴¹ М. Kos, *Srbski Brankovići in Goriški Grofje, Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino* 2, Ljubljana, 1920, 92-95; А. Ивић, Нови подаци о грофици Катарини Цељској, 45-49; Ј. Tadić, *Promet putnika*, 101-102; D. Dinić – Knežević, *Sremski Brankovići*, 27; Ј. Ређеп, Катарина – Кантакузина, 157-161; М. Спремић, Деспот Ђурађ, 549-550.

¹⁴² Љ. Стојановић, Родослови и летописи, 245; D. Dinić – Knežević, *Sremski Brankovići*, 26; *Историја српског народа II*, 373-374 (С. Ћирковић).

становништва у Срем. И сам краљ Матија се тада преселио у Срем код Вуковог града Беркасова. Вук је заједно са Дмитриром Јакшићем и Петром Доцијем (Дојчин Петар) потукао Турке у Банату код Пожежене. Успео је да зароби триста Турака и да их преда краљу. По одласку краља Матије у Будим, Вук је био главни заповедник на бојишту против Турака. Покушао је да освоји Смедерево. Опсада је трајала неколико месеци, али је Вук претрпео пораз па се морао пребацити преко Дунава. Заједно са Дмитриром Јакшићем, Вук је учествовао у ратовима које је краљ Матија водио против цара Фридриха 1477-1479. године. Већ 1479. године се налазио у Иригу. Поред Петра Доција и хрватског бана Ладислава Егерварија поново је ратовао против Турака 1480. године. Успео је да изврши продор све до Врхбосне (Сарајева), а 1481. године је учествовао у походу на Турке који је организовао Павле Канижаи. У походу су учествовали и Дмитар Јакшић и заповедник Београда, Ладислав Розгоњи. Тада су потопили двадесет четири турске шајке на Дунаву. Хришћанска војска је из Баната прешла Дунав и освојила Браничево и опленили су цео тај крај. Поново је 1482. године са Павлом Кињижијем и Петром Доцијем Вук учествовао у разбијању једног одреда турских коњаника који је кренуо да пљачка Банат. Турци су тада били разбијени код Бечеја. У лето 1483. године, Вук је посредовао у склапању мира између краља Матије и султана Бајазита II (1481-1512). Ову мисију му је поверио турски султан, али ова мисија није имала успеха па су сукоби са Турцима настављени. Након битке на Уни у којој је учествовао Вук са још неким хрватским великашима, а која је трајала два дана и била завршена поразом Турака, Вук је умро 16. априла 1485. године. Могао је тада имати између четрдесет и педесет година. Вук је био ожењен Барбаром Франкапан, али нису имали потомство. Она се након Вукове смрти удала за Фрању Бериславића 1495. године.¹⁴³ У Турској је остала да живи Мара који је султан Мехмед II називао мајком и пружао јој новчану помоћ и заштиту. Настанила се у Жежеву близу Сереза на поседима које је добила од Мехмеда II и била је окружена српским монасима. Ретко је долазила на Порту, али је била посредник у

¹⁴³ О Вуку Гргуревићу видети: Љ. Стојановић, Повеље и писма I-2, 487; F. Rački, *Oдношaj srbskih despota i doselica*, 481; M. Mešić, *Pleme Berislavića*, RAD JAZU, 8 (1869), 39 - 104; A. E. Picot – С. Павловић, Срби у Угарској, 40-42; О Дмитру Јакшићу (стр. 56-57); А. Ивић, *Историја Срба у Војводини*, 17-18, 26; Д. Ј. Поповић, *Срби у Војводини*, књ. 1, 79-83; D. Dinić – Knežević, *Sremski Brankovići*, 8-10; М. Спремић, *Српски деспоти у Срему*, 47-55; О Јакшићима у Банату (видети на стр. 64).

мировним преговорима које су друге државе водиле са Портом. Умрла је 14. септембра 1487. године у седамдесетој години живота у Жежеву. Сахрањена је у Богородичином манастиру код Дrame. Код Маре су живеле многе угледне личности. Под њеним окриљем деловале су превисивачка и сликарска школа. Слала је посланике у Дубровник и Венецију. Била је веома поштована. На њеном двору имала је и канцеларију па је зато водила преписку са другим страним државама, издавала је повеље и оверавала их печатом свога оца деспота Ђурђа. Бринула је и о Светогорским манастирима.¹⁴⁴

Након пада Српске деспотовине, последњи Бранковићи, поједини српски великаши, а онда у све већем броју и српски народ пронашао је уточиште у Краљевини Угарској. Српски деспоти у Угарској као и српски народ нису више имали своју државу. Срби досељени у Угарску у њене углавном јужне крајеве морали су се прилагодити новим условима живота. Поред свих тешкоћа са којима су се суочавали, настојали су да очувају своју верску и државну традицију, имајући увек за узор Немању и његове наследнике.

¹⁴⁴ Љ. Стојановић, Родослови и летописи, 255; И. Божић, Белешке о Бранковићима (1460-1480) Зборник ФФ у Београду XIII/1 (1976), 103-121; М. Спремић, Два податка о Мари Бранковић, ИГ 1-2 (1977), 71-80; Р. Ђук, Царица Мара, 75-95; D. Dinić – Knežević, Sremski Brankovići, 25-27.

ЗАКЉУЧАК

Политички односи између Србије и Угарске су у средњем веку били веома комплексни. Њих су обележила пријатељства, савези, орођавање династија, али и отворени сукоби. У раду је обухваћено раздобље постојања Српске деспотовине и њени политички односи са Краљевином Угарском од 1402. до 1460. године. На основу објављених српских, угарских, турских, дубровачких и млетачких исправа, као и наративних српских, угарских, византијских и турских извора и обимне литературе, анализирани су и колико је било могуће, свеобухватније проучене и приказане политичке везе српских деспота и угарских краљева. Пре свега, то су биле политичке везе деспота Стефана Лазаревића (1389 - 1427) и његовог наследника деспота Ђурђа Бранковића (1427 - 1456) с угарским и чешким краљем, а немачким царем Сигисмундом (у тексту Жигмундом) Луксембуршким (1387 - 1437) и његовим наследницима, краљевима Албертом V Хабзбуршким (1438 - 1439), Владиславом I (III) Јагелонцем (1440 - 1444) и Ладиславом V Посмрче (1440 - 1457). Значајна личност угарске историје из средине XV века био је угарски губернатор и капетан Јанко (Јован, Јанош) Хуњади, чије су везе са деспотом Ђурђем имале посебан значај јер су их је обележили сарадња и савезништво, али и супарништво и непријатељство. У последњим годинама постојања Српске деспотовине, непосредно пред њен коначан пад под турску власт, од значаја су биле и везе последњих Бранковића, са сином Јанка Хуњадија, угарским краљем Матијом Корвином (1458 - 1490).

Како би се владавине српских деспота и угарских краљева као и њихове политичке везе што јасније и детаљније анализирале и сагледале, догађаји су изложени хронолошким редом. Рад је подељен на пет поглавља неједнаког обима, у складу са дужином владавине српских деспота и проблематиком која се разматра у сваком од поглавља. Након Увода, у Првом поглављу су изложене политичке везе господара Моравске кнеза Лазара Хребељановића с угарским краљевима, Анжујцем Лудовиком (Лајошем) I Великим (1342 - 1382) и његовим зетом Жигмундом Луксембуршким.

Након распада Душановог царства и након Маричке битке (1371), кнез Лазар је постао неоспорни објединитељ српских земаља, уз подршку Српске цркве и везе са династијом Немањића преко брака са кнегињом Милицом. Пре 1373. године кнез

Лазар је постао вазал угарског краља Лудовика I Великог, а затим је успео да загосподари Мачвом и Браничевом (1379), јужним обалама Саве и Дунава. Тако је под непосредном угарском влашћу било свега неколико пограничних тврђава (Битва, Голубац и Београд) док је остало погранично подручје, на северним српским границама, било под влашћу кнеза Лазара, коме је краљ Лудовик I признао те територије као вазалне. У спољној политици краљ Лудовик I био је заинтересован и за балканско подручје. Али, приближавањем турске опасности, Угарска више није била једина сила заинтересована да овом подручју наметне свој утицај. Ипак, краљ Лудовик I је пре смрти оставио извесну равнотежу између угарског и турског утицаја на севернобалканском подручју што је било далеко од његових првобитних планова о покретању крсташког рата које је напустио зарад европске политике. Због тога се за кратко време распао хијерархијски систем у коме су место имали босански краљ Твртко I и српски кнез Лазар као господар некадашњих територија краља Драгутина, јабуке раздора у односима угарских и српских владара.

Пошто није оставио мушког наследника, након смрти краља Лудовика I настале су борбе око угарског престола између анжујског напуљског кандидата (Карла Драчког, а онда његовог сина Ладислава) и Жигмунда Луксембуршког, ожењеног Маријом, кћерком краља Лудовика I Великог. У тим борбама кнез Лазар је прво био лојалан краљици Марији и Жигмунду, а онда да би се ослободио вазалства, придружио се побуњеним угарским племићима (из породице Хорвати) који су подржали напуљског кандидата. Побуњеници су заузели Мачву и три краљевска града: Битву, Кулпин и Београд. Отворено је међутим питање да ли је сам кнез Лазар држао Београд или је само учествовао у нападу на њега. Угарски краљ Жигмунд није опростио српском кнезу мешање у унутрашње прилике Угарске и што је подржао Ладислава Напуљског. Међутим, не зна се како је прошао поход краља Жигмунда против кнеза Лазара почетком 1389. године, ако га је уопште и предузимао, али се зна да је међу њима дошло до измирења посредством мачванског бана Николе Горјанског Млађег који је у то време био зет кнеза Лазара. Српски кнез је обећао да ће вршити исту службу и давати исте дажбине које је плаћао и чинио Лудовику I. Београд и Голубац остали су угарски, али су други делови северне Србије уступљени кнезу Лазару као угарском вазалу. Погибија кнеза Лазара у Косовској бици означила је почетак тешког

и неизвесног периода за његовог наследника, старијег сина Стефана, који је тада имао само дванаест година.

У Другом поглављу рада је изложен положај Србије између Косовске и Ангорске битке. Тада је започела борба за Лазарево наслеђе коју су водили кнегиња Милица (владала је у Стефаново име до 1393. године када се замонашила) и њен зет Вук Бранковић (у име својих синова). Већ почетком јула 1389. године, краљ Жигмунд је преко Николе Горјанског Млађег ступио у контакт са Вуком Бранковићем, у коме је видео новог српског владара са којим је хтео да успостави вазалне односе. У овим тешким годинама за српски народ, кључну улогу је имала Српска црква која је покренула канонизацију кнеза Лазара (1391) што је Лазаревим синовима, Стефану и Вуку, омогућило да постану изданици светородног корена, у складу са идеологијом Немањића и тако оснаже наследно право на престо у односу на Вука Бранковића и његове синове. Косовска битка и погибија кнеза Лазара промениле су политичку ситуацију на јужним границама Угарске. Краљ Жигмунд је одлучио да нападне Србију под изговором да Срби и Турци упадају у јужну Угарску (Срем и Банат). Заправо, он је хтео да искористи ситуацију и поврати што више територија северозападне Србије на коју су угарски краљеви одувек полагали право. Подручје Мачве, Београда и Браничева су по државно-правном положају били саставни делови угарске државе. Уз то, угарски владари су и пре, као и после Жигмунда покретали походе у случају смрти великаша или заповедника пограничних тврђава у тзв. споредним покрајинама своје државе. Међутим, у овом случају тешко је хронолошки прихватити да су упади Срба и Турака започели пре Жигмундовог похода на Србију у октобру 1389. године, као и признање турске власти.

Догађаји који су сматрани узроком, могли су у овом случају бити само последица. Али такви су упади, без обзира да ли је краљ Жигмунд дао повода или не, и у вези са чим у српској и угарској историографији постоје различита мишљења, ипак уследили су јер су били део експанзије Османског царства.

У таквим околностима, под претњом угарске офанзиве, али и међусобних борби оних који су Лазаревом наследнику били потчињени, српски двор је по савету патријарха Спиридона кренуо пут измирења са Турцима и прихватања тешких вазалних обавеза, крајем 1389, а пре средина 1390. године. Краљ Жигмунд је вршио упаде у Србију до

1392. године, а захваљујући Турцима су Срби успели да врате утврђења која је раније заузео угарски краљ, па се ситуација у Србији у извесном смислу стабилизovala. Кнез Стефан је као вазал султана Бајазита I (1389 - 1402) учествовао у бици на Ровинама (1395), којом је краљ Жигмунд ојачао свој положај у Влашкој и у бици код Никопоља (1396), у којој су краљ Жигмунд и крсташи претрпели катастрофалан пораз. Убрзо након Никопоља, кнез Стефан се унутар своје земље суочио са јачањем и побуном племства. У пролеће 1398. године су великаши које је кнез Лазар хтео да потчини покушали да се изједначе са кнезом Стефаном и измакну његовој власти. Пред султаном Бајазитом су оптужили Стефана да није веран вазал, да хоће да буде „друг Угрима“. Уз велики напор, посредовањем кнегиње Милице, а и личним правдањем, Стефан је поново стекао султаново поверење у октобру 1398. године. Са друге стране, након Никопоља, у Угарској је поново ојачала Напуљска странка. Покрет Напуљске странке против краља Жигмунда и опасност од Турака на крају XIV и почетком XV века, тражили су велике жртве и напоре да се отклони опасност споља и одржи поредак унутар земље. Жигмунд је морао да често сазива саборе на којима су поред племства и свештенства учествовали и представници слободних краљевских градова. Велика политичка моћ магната била је значајна за даљи развитак Угарске, али ипак није дошло до стварања самосталних феудалних територија.

У историји српске државности средњег века настала је прекретница 1402. године па управо та година улази у хронолошки оквир Трећег поглавља, али и званичног назива рада. На повратку Ангорске битке у којој је против монголског освајача Тимур Ленка, учествовао као султанов вазал, Стефан Лазаревић је свратио у Цариград и у августу 1402. године добио деспотско достојанство од цара савладара Јована VII Палеолога који је замењивао одсутног цара Манојла II (1391 - 1425). Деспотско достојанство није било условљено успостављањем византијског суверенитета над Србијом, али је тиме српски владар признао идеалну супрематију држава на чијем се челу налазио Цариград. Ово достојанство Стефану је било потврђено 1410. године од стране цара Манојла II. Смрћу султана Бајазита I у монголском ропству, Османско царство ушло је у раздобље грађанског рата између Бајазитових синова. Али, упоредо са тим сукобима, прву деценију XV обележили су и сукоби Стефана

Лазаревића са Ђурђем Бранковићем, а онда и сукоби између браће Стефана и Вука. У те сукобе рођака око власти, уплетени су били и Бајазитови синови Сулејман и Муса. У таквим околностима деспот Стефан је сматрао да је Краљевина Угарска једина хришћанска сила која би му могла помоћи у борби против Турака и бити јачи савезник од Византије, такође притиснуте Турцима. Први српско-угарски преговори из последње деценије XIV века били су у сенци пораза хришћана код Никопоља, отпора српске властеле као и противљења султана Бајазита. Након Ангоре, деспот Стефан је можда у почетку, само преговарао и чекао да види ко ће завладати Угарском. Учврстивши се на престолу октобра 1403. године, краљ Жигмунд је настојао да отклони последице борбе за власт и да сузбије своје противнике из оних земаља у којима су се још држали. Због тога је „балканска политика“ играла важну улогу током његове владавине. Краљ Жигмунд је као и деспот Стефан, тражио савезника за борбу против Турака. Посредством тамашког жупана Пипа Спана од Озоре, срдачни односи и измирење два владара и ратника настали су крајем 1403. или почетком 1404. године. Деспот Стефан је ступио у вазалне односе који су били типични за европски Запад. Србија није била угарски вазал него само деспот Стефан Лазаревић. Он је био дужан да учествује на скуповима угарског племства, облицима дворског живота у Будиму, да угарском краљу пружа помоћ и савете и да према угарској круни буде у онаквом односу у каквом се налазио кнез Лазар према краљу Лудовику I и краљу Жигмунду пре Косовске битке, а који се након ове битке пореметио. Деспот је признат за вазала угарске круне само за Мачву и Београд кога је деспот Стефан одабрао за своју престоницу. Уговором из 1403 – 1404. године деспот Стефан је добио и многобројне поседе у Угарској (Бечеј, Бечкерек, Купиник, Земун, Митровицу, Сланкамен). Од краја 1408. године деспот Стефан је члан Змајевог реда (*Ordo dragonis*) који су основали краљ Жигмунд и његова друга жена Барбара Цељска. То је била елитистичка организација најкрупније властеле пореклом из јужне Угарске. На првом месту, од 22 члана реда, био је деспот Стефан Лазаревић, јер је био први по значају за одбрану Угарске од Турака. Осим деспота Стефана, чланови реда били су и херцег Стефан Вукчић, војвода Сандаљ Хранић, влашки војвода Влад II Дракул. Крајем 1408. године је Стефанов брат Вук подигао устанак са циљем да се изврши подела власти. Турци (тачније султан Сулејман) су му притекли

у помоћ како би ослабили Стефана и сузбили његову угрофилску политику. Извршена је подела земље, али такво стање није дуго трајало јер је зависило од прилика у Османском царству, тј. од династичких борби међу Бајазитовим синовима. У тим борбама страдали су Сулејман и Муса, Вук Лазаревић и Лазар Бранковић. Схвативши да само сарадњом могу очувати српске земље, посредством Стефанове сестре Маре дошло је до измирења ујака и сестрића, деспота Стефана Лазаревића и Ђурђа Бранковића 1412. године. Грађански рат у Османском царству окончан је након битке код села Чаморлу у јулу 1413. године. Бајазитов син Мехмед поразио је брата Мусу уз помоћ хришћанских снага. То је била политичка грешка хришћана јер је тако било успостављено јединство Османлија. Међутим, сукоб у корист централне власти није био коначно завршен доласком на власт султана Мехмеда I (1413 - 1421), него тек у време његовог сина и наследника Мурата II (1421 - 1451). Ипак нови султан Мехмед I, заузео је благонаклон став према српском деспоту. За пружену помоћ, Стефан је добио област Знепоље и град Копријан. Током владавине овог султана за Српску деспотовину наступило је раздобље мира и економског просперитета.

Са друге стране, краљ Жигмунд је деспота Стефана, за пружену војну помоћ у Босни 1410. године, наградио Сребрницом, богатим рударским и трговачким средиштем у Босни. Највероватније да је давање Сребрнице било повезано са деспотовим боравком у Будиму у лето 1411. године, мада у историографији постоје различита мишљења. Осим Сребрнице, краљ Жигмунд је деспоту Стефану поклонио богате и златне руднике са ковницама новца Сатмар и Немети, Нађбању и Фелшебању, Дебрецин и Бесермењ и још неколико других места. Према споразуму из 1411. године, Жигмунд је од српског деспота начинио једног од највећих поседника у Угарској чије је богатство било надалеко чувено. Вероватно да је деспот у склопу тих преговора добио и палату у Будиму која се у то време убрајала у раскошније грађевине. Као и угарски краљ, деспот Стефан је на дарованим поседима уживао све приходе и имао готово иста права. Заједно са земљом и насељима, правима и приходима, деспот је прихватио и затечене службенике и заступнике, чиновнике и већнике. У господарењу својим угарским поседима, деспот Стефан је био везан законима и правним обичајима који су важали на угарском тлу, а као великаш био је

укључен у државни сабор, управни и правосудни систем у оквиру појединих жупанија. Из редова својих угарских племића одабирао је фамилијаре, службенике и чиновнике на угарским поседима, канцеларе, посланике, ратнике. Иако је преузео обавезу да на тим поседима не насељава Србе и не доводи српске чиновнике, он се тога није чврсто држао. Пошто је деспот био православне вере, римокатолици Угри су му оспоравали право патроната над римокатоличким црквама. Због тога је долазило до сукоба с угарским великашима. Највише Срба било је на његовим поседима у Срему, који је територијално био најближи српској престоници, а најудаљенији од угарске престонице.

Што се тиче краља Жигмунда, он је јула 1411. године био изабран за немачког краља, па се уплео не само у немачка и италијанска питања, већ и у рат са Венецијом, црквена и верска питања која су тада потресала Западну Европу. Због тога је мало боравио у Угарској, а доста у туђини што се одразило на политичке прилике у Угарској. Сазвао је сабор у Констанцу 1414. године како би се решио раскол унутар римокатоличке цркве. Иако је према Константину Филозофу деспот Стефан био на сабору у Констанцу, ово питање се ипак још увек може сматрати отвореним.

Ако се узме у обзир дубровачка преписка са деспотом из тог доба или, још ближе, вести хроничара сабора у Констанцу, Улриха Рајхентала, може се закључити да је деспот Стефан на такав скуп могао послати само посматрачку мисију. У трећој деценији XV века деспот Стефан је наставио да одржава и проширује своје везе с Угрима. У позну јесен 1421. године, на захтев краља Жигмунда је послао помоћ против Хусита у Чешкој са којима је Жигмунд ратовао од 1419. до 1434. године. Када је у Будиму био византијски цар Јован VIII Палеолог, у јуну 1424. године, присутан је био и српски деспот Стефан. Међутим, нови турски султан Мурат II је са подозрењем гледао на деспотове везе с Угарском. Напао је Србију 1425. године. Српској војсци пружила је помоћ угарска војска коју је водио Пипо Спано и борбе су завршене преговорима и повлачењем турске војске. У мају 1426. године деспот Стефан је био у Угарској последњи пут. Са краљем Жигмундом се састао у бањи Тати у Коморанској жупанији како би било решено питање наследника српског престола јер деспот Стефан није имао потомство. Од угарског краља је захтевао да призна Ђурђа Бранковића као наследника, да га уврсти у ред угарске властеле како би имао право

наслеђа његових поседа у Угарској. Као услов за то, угарски краљ је тражио да се обнове вазални односи који су везивали Србију с Угарском и да након Стефанове смрти, ако нема потомака, Угарској буду враћени Београд, Голубац и Мачва, као и крајеви западно од Дрине.

Након повратка из Угарске, деспот Стефан је на државном сабору у Рудничкој Сребрници, Ђурђа Бранковића одредио за свог наследника. Почетком 1427. године, Турци су под изговором деспотових веза с Угрима поново упали у Србију, али је њихов стварни циљ био Ново Брдо. Док су по Србији били турско харање и опсада Новог Брда, изненада је у месту Главица, код Крагујевца, 19. јула 1427. године умро деспот Стефан Лазаревић у педесетој години живота. Ђурађ је са педесет и шест година ступио на престо. Владавина деспота Ђурђа Бранковића (1427 - 1456) и његови политички односи с Угарском, обухваћени су у Четвртом поглављу рада, које је због дужине његове владавине као и сложености догађаја, значајно обимније у односу на остала поглавља. То је представљало значајну потешкоћу у писању рада па су унутар тог поглавља издвојене три целине које су свака за себе, а опет као једно поглавље обухватиле владавину овог српског деспота. Првом целином је обухваћено раздобље од доласка деспота Ђурђа на власт до смрти тада цара (крунисан је у Риму 1433) Жигмунда Луксембуршког (1427 - 1437). Она осликава тежину Ђурђевог положаја због двоструког вазалства, предаје Београда Угрима, издаје војводе Јеремије код Голупца, упућивања кћерке Маре у султанов харем, уступања територија Турцима, само како би од њих „откупио сопствену“ државу. Иако је византијски цар, преко свог изасланика, дао Ђурђу деспотско достојанство (1429), Ђурђева Деспотовина је била све мања. Морао је султану да шаље помоћну војску под заповедништвом једног од својих синова, да даје велики годишњи данак чији се износ током времена мењао и представљао је турску процену вредности потчињене земље. Морао је да се обавезе да неће дозволити Угрима да прелазе преко његове земље како би се борили против Турака што Угри нису поштовали (и поред наредбе цара Жигмунда) у ратовању 1435 – 1437. године. Судбина деспотове све мање државе била је све више у рукама других након пораза у угарско-турском рату.

Турци су оптуживали српског деспота да има с Угрима тајне споразуме, да је прекршио одредбу уговора по којој није смео дозволити прелаз преко своје

територије. Угарски поход је тако само допринео страдању деспотове државе и уверењу да се она не може одржати ако Краљевина Угарска и Османско царство немају међусобни мировни уговор.

Тежину положаја деспота Ђурђа осликала је и ситуација око усвајања плана Жигмундових реформи одбрамбеног система у марту 1435. године. Одбрамбени систем је према том плану био повучен ка јужним границама Угарске, а деспот Ђурађ је имао обавезу да у одбрани Угарске од Турака учествује са 8.000 коњаника, више и од самог краља. Разлог за оволики број коњаника је био због угрожености Србије, али и због тога што је српски деспот имао важно место у одбрани угарских граница као најзначајнији и најкрупнији барон јужне Угарске. Жигмундови напори су били усмерени на заустављање ширења Османлија, а Србија, Босна и Влашка да буду тампон државе које штите Краљевину Угарску.

Активна спољна политика на Балкану (1435 - 1437) није била у сразмери са Жигмундовим могућностима, иако је као даровит владар рано увидео опасност од Турака. Ипак, од Жигмундове политике је непосредно зависила судбина Србије и других суседних држава. По примеру својих претходника на престолу, а поготово због турске опасности, стално се сматрао врховним господарем Србије, она је непрекидно фигурирала у његовој дугој краљевској титули. Деспота Ђурђа сматрао је својим вазалом, али и првим међу својим баронима, водио је рачуна о његовим угарским поседима, настојећи да се сваки спор реши, а свака неправда исправи. Притиснути турском силом, Срби су очекивали од њега помоћ, па макар то био спас у бекству на његову територију. Након смрти краља Жигмунда, за српски народ је започела још већа неизвесност.

Другом и трећом целином у оквиру четвртог поглавља обухваћени су српско-угарски, српско-турски и угарско-турски политички односи за време деспота Ђурђа, угарских краљева Алберта V Хабзбуршког, Владислава I Јагелонца и Ладислава V Посмрче, као и турских султана Мурата II и његовог наследника Мехмеда II Освајача (1451 - 1481). Иако је угарским краљевима било веома значајно да створе од Угарске велику средњовековну монархију која ће имати најзначајније место у одбрани западног хришћанства од муслиманског освајача с Истока, противуречности угарског друштва биле су велике. Баронима је било значајно да ограниче краљевску власт, а

Хабзбурговцу краљу Алберту је било од користи да у сталним међусобним сукобима ослаби моћ најугледнијих домаћих породица у Угарској. Хабзбурговци су своју моћ увећавали гомилањем владарских круна и успели су да створе велику монархију у Подунављу која је касније преузела улогу браниоца хришћанске Европе. Ипак, за време Албертове кратке владавине, деспот Ђурађ је за верност био награђен градом Вилагошем па је то било време највећег обима деспотових посеа у Угарској. Међутим, Албертовом смрћу започео је у Угарској грађански рат који је трајао двадесет година. Земља је имала два краља: Пољака Владислава I Јагелонца (1440 - 1444) и Хабзбурговца Ладислава V Посмрче (1440 - 1457).

За српског деспота Ђурђа и српски народ наступили су тешки дани првим падом Смедерева у руке Турака у августу 1439. године. У тим годинама када је остао без престонице и државе деспот Ђурађ је налазио уточиште на својим поседима у Угарској, у Дубровнику, у својим градовима у Зети. Умешао се и у престоне борбе у Угарској тако што је као угарски магнат кандидовао свог најмлађег сина за угарски престо што је за последицу имало да му је Владислав, након што је изабран за угарског краља почео одузимати угарске поседе, а одузео му је и палату у Будиму.

Ипак, када је сазнао да су му синови ослепљени, деспот Ђурађ се морао окренути Угрима и измирити са краљем Владиславом I. Јер само је Угарска могла да му помогне да врати изгубљену државу и ослепљене синове. Након успеха „Дуге или Зимске војне“ (1443/1444), заједничког крсташког похода краља Владислава, Јанка Хуњадија и деспота Ђурђа, султан Мурат је склопио мир у Једрену 12. јуна, који је затим потврдио сабор у Сегедину крајем јула 1444. године. По споразуму деспоту Ђурђу била је враћена земља и градови, уз обнову вазалских обавеза према Турцима, а враћени су му и ослепљени, заробљени синови. Још увек се сматра у историографији отвореним питање да ли је краљ Владислав I ратификовао Сегедински мир или не. Ипак, Сегедински мир је био дело деспота Ђурђа и Јанка Хуњадија. Детаљном анализом и истраживањем, у историографији је у скорије време извршена критика извора и утврђено у којим границама је обновљена Српска деспотовина и који су градови враћени српском деспоту. Након обнове Деспотовине дошло је до разилажења деспота Ђурђа са политиком краља Владислава, папског

легата Чезаринија и Јанка Хуњадија који су хтели да наставе рат са Турцима, а који је за последицу имао катастрофалан пораз код Варне 1444. године.

Деспот Ђурађ је доживео долазак на престо султана Мехмеда II (1451), пад Цариграда (1453) и другу опсаду Београда (1456). Одбрана Београда је, иако су постојала ранија непријатељства, ујединила у борби против Турака, али последњи пут, деспота Ђурђа и Јанка Хуњадија. Деспот Ђурађ је захваљујући свом дипломатском дару и богатству могао да се одржава и код Угара и код Турака. Иако је био у двоструком вазалству, водио је посебну политику и у односу на Угре и у односу на Турке. Упркос сукобима са Угрима, деспот Ђурађ је успевао да их придобије на заједничку борбу против Турака. Његовом смрћу 24. децембра 1456. године наступиле су последње године Српске деспотовине. Догађаји након смрти деспота Ђурђа обухваћени су Петим поглављем. Још за живота, деспот Ђурађ је за свог наследника одредио сина Лазара, пошто су старији синови Стефан и Гргур били раније ослепљени. Лазар је браком са Јеленом, кћерком морејског деспота Томе Палеолога, себи обезбедио деспотску титулу. Деспот Лазар је био последњи српски владар кога је признала Порта. Иако је прихватио вазалне обавезе према Турцима, више се ослањао на Угарску, надајући се њеној помоћи и заштити од Турака. Након краткотрајне владавине, после смрти деспота Лазара 20. јануара 1458. године, у Смедереву је образовано Намесништво, али како Лазар није имао мушког наследника, у Смедереву су започели унутрашњи сукоби.

Бранковићи су се поделили на проугарску и протурску страну. На остатке Деспотовине су претендовали и Османско царство, и Угарска и Босна. Нови угарски краљ Матија Корвин (1458 - 1490) настојао је да спајањем српске и босанске круне ојача бедем одбране од Турака. Након преговора, склопљен је брак између Лазареве кћери Јелаче и Стефана Томашевића, сина босанског краља Стефана Томаша, 1. априла 1459. године. Стефан Томашевић је добио деспотску титулу али од угарског краља. Владао је као номинални деспот Србије само нешто више од два месеца. Скоро без отпора, предао је Смедерево Турцима 20. јуна 1459. године. Након пада Смедерева, последњи Бранковићи, поједини српски великаши, а затим и у све већем броју српски народ, пронашли су уточиште у Краљевини Угарској.

Овај рад представља покушај да се прикаже целовита слика и сагледају политички односи српских деспота и угарских краљева у периоду постојања последње фазе српске државности у средњем веку.

CONCLUSION

Political relations between Serbia and the Kingdom of Hungary in the Middle Ages were very complicated. On the one hand, they were characterised by friendly relations, alliances and royal intermarriages, but on the other, by open conflicts as well.

The scope of this dissertation is the period of the existence of the Serbian Despotate with its political relationships with the Kingdom of Hungary between 1402 and 1460. Based on the published Serbian, Hungarian, Turkish, Ragusian and Venetian documents, narrative Serbian, Hungarian, Byzantine and Turkish sources, as well as on a comprehensive literature review, we have studied, analysed and described as extensively as possible political relations between Serbian despots and Hungarian kings. First and foremost, these are the relations that Despot Stefan Lazarević (1389–1427) and his successor Đurađ Branković (1427–1456) maintained with the King of Hungary and Bohemia and the Emperor of Germany, Sigismund of Luxemburg (1387–1437) and his successors, Albert V of Austria (1438–1439), Wladyslaw I (III) Jagiello (1440–1444) and Ladislaus V the Posthumous (1444–1457). A prominent figure of the 15th-century Hungarian history was John Hunyadi, Hungarian governor and Captain in Chief, whose relationships with Despot Đurađ were particularly significant, because they were characterised both by friendship and alliance on the one hand, and rivalry and enmity on the other. During the final years of the Serbian Despotate, directly preceding its final fall under the Turkish rule, the interrelations between the last members of the Branković dynasty and John Hunyadi's son, Matthias Corvinus (1458–1490) were also of considerable significance.

In order to provide a comprehensive and clear analysis of the reigns and political relations between Serbian despots and Hungarian kings, the events have been presented in chronological order. This dissertation has been divided into five chapters of unequal length, in accordance with the length of the reign of Serbian despots and the issues that are in focus in each chapter. Following the Introduction, the Chapter One presents the political relations between the ruler of Moravian Serbia, Prince (Serbian: *Knez*) Lazar Hrebeljanović and Hungarian kings, the Angevin Louis I the Great (1342–1382) and his son-in-law Sigismund of Luxemburg. After the breakup of Stefan Dušan the Mighty's Empire and after The Battle of Maritsa (1371), owing to the support of Serbian Church and to the connection with the

Nemanjić dynasty through his marriage with Princess Milica, Lazar rose to be the Prince of Serbia, the undisputed unifier of all Serbian lands.

Before 1373 Prince Lazar had become a vassal of the Hungarian king Louis I the Great, thus establishing reign over the region of Mačva and the town of Braničevo (1379), located on the southern banks of the rivers of Sava and Danube. Consequently, that meant that there were only several border fortresses that were under immediate Hungarian rule (Bitva, Golubac and Belgrade), while the remaining bordering regions around Serbia's northern borders were under Prince Lazar's rule, as they were granted to Lazar as vassal territories by King Louis I. King Louis's foreign policy included his interest in the Balkan region. However, because of the threat of the expansion of the Ottoman Turks, Hungary was no longer the only power interested in exerting its influence in this region. Nonetheless, before his death, King Louis managed to strike some sort of a balance between Hungarian and Turkish influences in the Northern Balkans, which was significantly contrary to his original plans of starting the Crusade, which had to be abolished due to European politics. That is why this hierarchical system fell apart – the system to which belonged both Bosnian King Tvrtko I and Serbian Prince Lazar, as the ruler of the territories that once belonged to King Dragutin; territories that had always been an apple of discord between the Hungarian and Serbian rulers.

King Luis I died without male issue, which started the fights over the Hungarian throne between the Angevin Charles III of Naples and later his son Ladislaus, and Sigismund of Luxemburg, who was married to Mary, the daughter of King Louis I the Great. In the beginning, Prince Lazar was loyal to Mary and Sigismund, but then, in order to break free from the vassalage, he joined the rebellious Hungarian noblemen (from the Horvati clan), who supported the Neapolitan pretender. The rebels conquered Mačva and the royal cities of Bitva, Kulpin and Belgrade. It remains unclear, however, whether in effect Prince Lazar held Belgrade, or whether he just participated in the attacks. Hungarian King Sigismund never forgave the Serbian Prince for interfering in the Hungarian internal matters and for supporting Ladislaus of Naples. It is not known, however, how King Sigismund's campaign against Prince Lazar ended at the beginning of 1389, if he ever undertook it in the first place, but it is known that they made peace through Nicholas II Garai, who acted as an intermediary, and who at that time was Prince Lazar's son-in-law. The Serbian Prince

promised to continue to provide the same services and to pay the same taxes as he had done during the reign of Luis I. Belgrade and Golubac remained Hungarian, but Prince Lazar was granted other regions in northern Serbia as a Hungarian vassal. Lazar's demise in the Battle of Kosovo marked the beginning of a difficult and uncertain period for his successor, his elder son Stefan, who was only twelve years old at the time.

In Chapter Two we discuss the position of Serbia between the Battle of Kosovo and the Battle of Ankara. It was then that the battle for Lazar's legacy began, fought between Princess Milica (who reigned in the name of Stefan until 1393, when she took monastic vows) and her son-in-law Vuk Branković (in the name of his sons). As early as at the beginning of July 1389, King Sigismund contacted Vuk Branković via Nicholas II Garai, because he saw in him a new Serbian ruler whom he intended to place in a vassal relationship. During these years, which were very difficult for the Serbs, Serbian Church played a key role. Prince Lazar was canonised (1391), which enabled his sons, Stefan and Vuk, to become the "descendants of the Saints", in accordance with the ideology of the Nemanjić dynasty, and thus reinforce their advantage to the throne in comparison to Vuk Branković and his sons. The Battle of Kosovo and the demise of Prince Lazar altered the political situation on the Hungarian southern borders. King Sigismund decided to attack Serbia on the pretence that the Serbs and Turks were constantly raiding southern Hungary (the regions of Srem and Banat). In effect, he wanted to take the advantage of the situation, and to recapture as much of the territory in the northern Serbia as he could, for Hungarian rulers had always laid claim to it. The state and legal status of Mačva, Belgrade and Braničevo was such that they belonged to Hungary. What is more, rulers prior to and after Sigismund regularly started campaigns following the deaths of the local landlords or chiefs in the so-called secondary regions of their country. In this case, however, it is chronologically hard to accept the claim that Serbian and Turkish raids and the acceptance of the Turkish rule preceded Sigismund's campaign against Serbia in October 1389. Events that were considered as causes could have been in effect nothing but a consequence. All in all, these raids did take place, regardless of whether or not King Sigismund gave rise to them (in Serbian historiography there are diverse opinions on this subject), because they were part of the expansion of the Ottoman empire.

In the circumstances of the continual threat of the Hungarian offensive, and amidst the strife between the subordinates to Lazar's successor, Serbian court followed the counsel of Patriarch Spiridon, and started the path of reconciliation with the Turks, accepting the numerous vassal duties between the end of 1389 and mid-1390. King Sigismund campaigned against Serbia until 1392, and owing to the Turkish assistance Serbs managed to reclaim the fortifications previously taken by the Hungarian king, which meant that the situation in Serbia was stabilised in a way. As a vassal of Sultan Bayezid I (1389–1402), Prince Stefan participated in the Battle of Rovine (1395), in which King Sigismund strengthened his position in the region of Wallachia, as well as in the Battle of Nicopolis (1396), in which King Sigismund and the crusaders suffered a heavy defeat. Soon after the Battle of Nicopolis, Prince Stefan was faced with the growing power of the rebellious noblemen in his own country. In the spring of 1398 the lords whom Prince Lazar had managed to subjugate attempted to level their power with Prince Stefan and to break free from his rule. They accused Prince Stefan before Sultan Bayezid of not being a loyal vassal, and of wanting to associate himself with the Hungarians. It was only after the mediation of Princess Milica and after some personal justifications which required considerable effort that Prince Stefan regained the Sultan's confidence in October 1398. At the same time, after the Battle of Nicopolis, the Neapolitan party grew in power. The actions of the Neapolitan party against King Sigismund and the danger that the Turks posed at the end of the 14th and the beginning of the 15th centuries demanded substantial sacrifice and effort to remove the threats from across the border, as well as to keep order in the country. As Hungarian nobility was constantly constraining the power of the sovereign, King Sigismund had to assemble councils, which were attended not only by the nobility and the clergy, but by the representatives of the royal free cities as well. The great political power of the magnates was significant for Hungary's further development, but the establishment of the independent feudal territories did not take place, however.

The year of 1402 was the turning point in the history of Serbian medieval statehood, and this year belongs to the chronological frame of Chapter Three, and is also in the title of this dissertation. On his return from the Battle of Ankara, in which he participated as a vassal of the Sultan against the Mongol conqueror Tamerlane, Stefan Lazarević stopped at Constantinople in August 1402, where he was given the title of despot by the co-emperor

John VII Palaiologos, who was in power instead of the absent Emperor Manuel II (1391–1425). The acquisition of the title of despot was not dependent on establishing Byzantine sovereignty over Serbia, but in this fashion the Serbian ruler accepted the ideal supremacy of the countries that were under the Constantinople rule. Stefan had his title of despot confirmed by Emperor Manuel II in 1410. After the death of Sultan Bayezid I, who died in Mongol captivity, the Ottoman Empire underwent a period of civil war between Bayezid's sons. Simultaneously, the first decade of the 15th century was characterised by the conflicts between Stefan Lazarević and Đurađ Branković, and then the conflict between brothers Stefan and Vuk, as well as Bayezid's sons Süleyman and Musa. In these circumstances, Stefan believed that the Kingdom of Hungary was the only Christian power able to help him fight off the Turks, and which could be a stronger ally than the Byzantine Empire, which was also struggling against the Turks. The first negotiations between the Serbs and the Hungarians in the last decade of the 14th century were overshadowed by the defeat of the Christians at Nicopolis, and by the objections of both Serbian nobility and Sultan Bayezid. Perhaps after the Battle of Ankara Despot Stefan initially waited and negotiated in order to see who was about to become the sovereign of Hungary. Having secured his place on the throne, King Sigismund strove to eliminate the consequences of the struggle for power and to repress his opponents from the countries in which they still stood strong. That is the reason why the “Balkan policy” had a very important role during his reign. Just like Despot Stefan, King Sigismund was also looking for an ally against the Turks. The two warrior rulers made peace through Pippo Spano of Ozora, the Count of Temesvár, and their relationship became more cordial at the end of 1403, or at the beginning of 1404. Despot Stefan entered into vassalage typical of the European West. Serbia was not a vassal state, though, but Despot Stefan was a vassal himself. He was obliged to attend Hungarian nobility councils and other courtly events in the town of Buda, to provide help and counsel to the Hungarian king, and to maintain relations just like those of Prince Lazar with King Louis I and King Sigismund before the Battle of Kosovo, which were later disrupted. The despot was acknowledged as a vassal only for Mačva and Belgrade, which Stefan chose to be his capital. Through the treaty of 1403–1404 Stefan received numerous possessions in Hungary (Bečej, Bečkerek, Kupinik, Zemun, Mitrovica, and Slankamen). From the end of 1408, Despot Stefan became a member of the Order of the Dragon (*Ordo Dragonis*),

founded by King Sigismund and his second wife Barbara of Cilli. That was an elitist organization comprised of the wealthiest nobility from the southern Hungary. Despot Stefan held the supreme rank among the 22 members of the order because he was the key figure in defending Hungary against the Turks. Among the other members were Herzog Stefan Vukčić, Grand Duke Sandalj Hranić and the Voivode (English: *Duke*) of Wallachia Vlad II Dracul. At the end of 1408 Stefan's brother Vuk started an uprising, with the intention of dividing the power between them. The Turks, or Sultan Süleyman, to be more precise, came to his assistance in order to weaken Stefan and suppress his pro-Hungarian politics. The country was indeed divided, but that state of affairs was not to last long, because it was dependent on the circumstances in the Ottoman Empire, i.e. on the dynastic struggles between the sons of Bayezid. Süleyman, Musa, Vuk Lazarević and Lazar Branković all perished in this strife. Having realized that only by cooperation can the Serbian lands be preserved, Despot Stefan Lazarević and Đurađ Branković, uncle and nephew, made peace, which was mediated by Stefan's sister Mara. The civil war in the Ottoman Empire ended in July 1413, after the Battle of Çamurlu. Bayezid's son Mehmed defeated his brother Musa with the assistance of Christian forces (Serbian, Bosnian and Hungarian armies). This was a political mistake made by the Christians, because the Ottomans achieved unity at last. However, the conflict over centralised power did not end completely when Sultan Mehmed I (1413–1421) ascended to the throne – that happened during the reign of his son and successor Murad II (1421–1451). Nonetheless, the new sultan Mehmed I adopted a benevolent approach towards the Despot. In return for his assistance, Stefan received the region of Znepolje and the town of Koprijan. The reign of this sultan was the time of peace and economic prosperity for the Serbian Despotate.

On the other hand, for his military assistance in Bosnia Despot Stefan was rewarded by King Sigismund with Srebrnica, a rich mining and trade centre in Bosnia. It is likely that the cession of Srebrnica was connected to the Despot's stay in Buda in the summer of 1411, although historians' views differ on this. Apart from Srebrnica, King Sigismund presented Despot Stefan with the rich gold mines and mints of Satmar and Nemeti, Nagybánya, Felsőbánya, Debrecen, Hajdúböszörmény, and several other places. According to the Treaty of 1411, Sigismund made the Serbian Despot the biggest landowner in Hungary, and he was known for his wealth. It is probable that during the negotiations the Despot received

a palace in Buda, which was considered to be one of the most luxurious buildings at the time. Just like the Hungarian king, Despot Stefan enjoyed all the revenues and had all the rights on his Hungarian estates. Together with the land and settlements, rights and revenues, the Despot accepted the clerks, agents, employees and councillors who were already there. When governing his possessions in Hungary, Despot Stefan was obliged to obey the laws and legal customs of Hungary, and as a magnate, he was involved in the State Council, which was an administrative and judicial system in particular counties. He elected the familiaries, clerks and employees on his possessions among his Hungarian noblemen, as well as the chancellors, delegates and warriors. Although he had agreed not to settle Serbs and not to hire Serbian employees on these possessions, he did not adhere to that fully. The Despot was an Orthodox Christian, and the Catholic Hungarians disputed his right to patron the Catholic churches. Therefore there were clashes between him and the Hungarian magnates. Most of the Serbs settled on his possessions in the region of Srem, which was the nearest to the Serbian, and at the same time the farthest from the Hungarian capital.

As regards King Sigismund, in July 1411 he was elected King of Germany, which got him involved not only in the German and Italian matters and in the war with Venice, but in the church and religious matters which loomed large in the Western Europe at that time as well. For all these reasons, he spent quite a lot of time abroad, which was reflected on the political circumstances in Hungary. He called in a council in Constance in 1414 in order to settle the schism inside the Catholic Church. Although according to Constantine the Philosopher Despot Stefan did attend the Council of Constance, this question still stays open. If the Ragusian correspondence with the Despot is taken into account, or the writings of Ulrich Reichental (Richtenal), the chronicler of the Council of Constance, it can be concluded that Despot Stefan could only have sent an observers' delegation. In the 1430s Despot Stefan continued to maintain and extend his relationship with the Hungarians. In 1421, upon King Sigismund's request, he sent assistance against the Hussites in Bohemia, with whom Sigismund was at war between 1419 and 1434. When the Byzantine king John VIII Palaiologos was in Buda in June 1424, Serbian Despot Stefan was there, too. Still, the new Turkish Sultan Murad II was suspicious of the Despot's relations with Hungary. He attacked Serbia in 1425. The Serbian army was aided by the Hungarian army led by Pippo

Spano, and the battles ended in negotiations and the withdrawal of the Turkish army. In May 1426 Despot Stefan was in Hungary for the last time. He met King Sigismund in the spa of Tata in the Komárom County to resolve the issue of the successor to the Serbian throne, because Despot Stefan was childless. He demanded that the Hungarian King acknowledge Đurađ Branković as his successor and approve him as one of the Hungarian magnates so that he would have the right to inherit his possessions in Hungary. In return, the Hungarian king demanded that the vassal relationship between Serbia and Hungary be renewed after Stefan's death, and that, provided that Stefan died childless, Belgrade, Golubac, Mačva and the regions to the west of the river of Drina be returned to Hungary. On his return from Hungary, Despot Stefan appointed Đurađ Branković as his successor at the state council in Rudnička Srebrnica. The Turks broke in Serbia at the beginning of 1427, under the pretence of objecting to the Despot's relationship with Hungary, while their real objective was the town of Novo Brdo. During the siege of Novo Brdo and the raids throughout Serbia Despot Stefan died suddenly in the place of Glavica, near the town of Kragujevac, at the age of 50. Đurađ ascended to the throne at the age of 56. The rule of Đurađ Branković (1427–1456) and his political relations with Hungary are the subject of Chapter Four, which is substantially longer than the other chapters of this dissertation, due to the length of his reign and the complexity of events that took place during it. This presented a significant obstacle in the writing of this dissertation, and therefore this chapter was divided into three parts which can stand independently, but which all encompass the reign of this Serbian despot. The first part covers the period between Despot Đurađ's ascension to the throne and the death of Emperor Sigismund of Luxemburg (1427–1437), who was crowned in Rome in 1433. It depicts the gravity of Đurađ's position because of the double vassalage, the return of Belgrade to Hungary, the betrayal of Vojvoda (English: *Duke*) Jeremija at Golubac, the sending of his daughter Mara to the Sultan's harem, and relinquishing the territories to the Turks, only to ransom his own country from them afterwards. Although the Byzantine Emperor gave Đurađ the title of despot through an envoy in 1429, Đurađ's despotate was shrinking. He was obliged to send to the Sultan an auxiliary army under the command of one of his sons, pay an enormous annual tribute that changed over time, which represented the Turkish assessment of the value of the subjugated country. He had to pledge that he would not allow the Hungarians to go over his territory in

order to fight the Turks, but this order was not obeyed by the Hungarians, even though Emperor Sigismund had issued it himself during the wars between 1435 and 1437. The fate of the Despot's forever diminishing country increasingly lay in somebody else's hands, following the defeat in the Ottoman–Hungarian Wars.

The Turks accused the Serbian Despot of concluding secret treaties with the Hungarians, and of breaching the agreement on forbidding the Hungarians to cross his territory. Thus, the Hungarian campaign only contributed to the ruin of the Despot's country, and added to his conviction that the Despotate could not survive unless the Kingdom of Hungary and the Ottoman Empire were to sign a peace treaty. The complexity of Despot Đurađ's position can also be seen in the situation regarding the acceptance of Emperor Sigismund's plan to revamp Hungary's defensive system, which became law at the Council of Pozsony (Bratislava) in March 1435. According to it, the defensive system was moved towards the southern Hungarian borders, and Despot Đurađ was obliged to participate in defending Hungary against the Turks with 8.000 horsemen, which was a greater number than that of the King himself. The reason for such a large number of horsemen lay in the danger Serbia was exposed to, but also in the fact that the Despot had a significant role in the defence of Hungarian borders as the most significant and the wealthiest baron of the southern Hungary. Sigismund's efforts were directed towards resisting the expansion of the Ottomans, and Serbia, Bosnia and Wallachia were supposed to be buffer countries protecting the Kingdom of Hungary. Sigismund's active foreign policy in the Balkans was not in accordance with his capabilities, although as a gifted ruler he was quick to perceive the danger that the Turks posed. Nonetheless, the fate of Serbia and its neighbouring countries directly depended on Sigismund's politics. Following in the steps of his predecessors, and especially because of the Turkish threat, he constantly considered himself to be the overlord of Serbia. Serbia was constantly in focus during his long reign; he considered Despot Đurađ as his vassal, but also as the first among his barons; he looked after his Hungarian possessions and strove to resolve any conflict and rectify any injustice. Oppressed by the Ottoman power, the Serbs turned to him for assistance, even if it meant little but being able to flee to his territory. After King Sigismund's death, the Serbs were faced with an ever-growing incertitude.

Parts two and three of Chapter Four explore the Serbian–Hungarian, Serbian–Turkish, and Hungarian–Turkish political relations during the reigns of Despot Đurađ, Hungarian kings Albert V of Austria, Wladyslaw I Jagiello and Ladislaus V the Posthumous, as well as Turkish sultans Murad II and his successor Mehmed II the Conqueror (1451–1481). Although it was of the utmost importance to the Hungarian kings to turn Hungary into a big medieval monarchy which would have a key role in the defence of the Western Christianity against the Muslim conquest from the East, the contradictions within Hungarian society were huge. Barons strove to curb royal power, and Albert, who was a Habsburg, benefited from constant clashes insofar as he was able to limit the power of the most illustrious local families in Hungary. The Habsburgs increased their power by the acquisitions of royal crowns, managing to create a huge monarchy in the Danube region which was to undertake the role of the defender of Europe. During Albert’s short reign Despot Đurađ was rewarded with the town of Világos for loyalty, and with it the Despot’s possessions in Hungary reached its maximum space. But after Albert’s death, a civil war broke out in Hungary that lasted for twenty years. The country was left with two kings – a Pole Wladyslaw I Jagiello (1440–1444) and a Habsburg Ladislaus V the Posthumous (1440–1457).

Serbian Despot Đurađ and his people fell on hard times after the town of Smederevo first fell into Ottoman hands in August 1439. In the years when he was dispossessed of his capital and his state, Despot Đurađ found solace in his estates in Hungary, Ragusa (Dubrovnik) and in his towns in the region of Zeta. He also interfered in the conflicts over the throne in Hungary by bringing his youngest son forward as a claimant to the Hungarian throne, which was the reason why after Wladyslaw had been elected king he gradually took back Despot’s Hungarian possessions, including his palace in Buda.

Still, when he had learnt that his sons were blinded, Despot Đurađ had to turn to the Hungarians and to make peace with King Wladyslaw I, because no one else but Hungary was able to help him reclaim the lost country and bring back the blinded sons. After the “Long Campaign”, the successful joint crusade campaign of King Wladyslaw, John Hunyadi and Despot Đurađ, Sultan Murad signed the peace treaty in Edirne on 12th June, which was later confirmed at a council in Szeged at the end of July. The terms stated that the land and towns would be returned to Despot Đurađ with the renewal of the vassal duties to the Ottomans, and his blinded sons were released from the captivity. Historians still

cannot claim with certainty whether King Wladyslaw ratified the Peace of Szeged. Be it as it may, the Peace of Szeged was the doing of Despot Đurađ and John Hunyadi. Recent historiography has performed a thorough critical review of sources through meticulous research and analysis, and it has been determined what the boundaries of the restored despotate were, and what towns were returned to the Serbian Despot. After the restoration of the Despotate, Despot Đurađ's political views diverged from those of King Wladyslaw, papal legate Cesarini and John Hunyadi, who were in favour of continuing the war against the Turks, which ultimately ended in a catastrophic defeat at Varna in 1444. Despot Đurađ lived to see the ascension to the throne of Sultan Mehmed II (1451), the fall of Constantinople (1453), and the second siege of Belgrade (1456). During the defence of Belgrade against the Turks, Despot Đurađ and John Hunyadi were allied for the last time, despite their earlier disagreements. Due to his diplomatic talent and wealth, Despot Đurađ managed to get along with both Hungarians and Turks. Although under double vassalage, he was able to carry out his own policy towards the Hungarians and the Turks. Despite his conflicts with the Hungarians, Despot Đurađ succeeded in engaging them in a joint campaign against the Turks. His death on 24th December 1456 marked the beginning of the end of the Serbian Despotate. The events that followed Despot Đurađ's demise are discussed in Chapter Five. During his lifetime, Despot Đurađ named his son Lazar as his successor, since his elder sons Stefan and Grgur had been blinded. Lazar ensured the despot title through marriage with Helena, the daughter of Thomas Palaiologos, Despot of Morea. Despot Lazar was the last Serbian Despot acknowledged by High Porte.

The Branković family split into a pro-Hungarian and a pro-Turkish fraction. The remnants of the Despotate were preyed on by the Ottoman Empire, Hungary and Bosnia. The new Hungarian king Matthias Corvinus (1458–1490) wanted to reinforce the defensive bulwark against the Turks through the unification of the Serbian and Bosnian crowns. After the negotiations, Lazar's daughter Jelača was married off to Stefan Tomašević, the son of the Bosnian king Stefan Tomaš on 1st April 1459. Stefan Tomašević received the title of despot, but from the Hungarian king. He reigned in name only for just over two months. After the fall of Smederevo, the last Branković, some Serbian landlords, and a growing number of people found their refuge in the Kingdom of Hungary.

This dissertation attempts to present a full picture of the political relations between Serbian despots and Hungarian kings in the final period of Serbian statehood during the Middle Ages.

БИБЛИОГРАФИЈА

ИЗВОРИ

- Б. де ла Брокијер, Путовање преко мора, Београд, 1950;
- А. Bonfinius, *Rerum Hungaricarum decades*, Lipsae 1771;
- А. de Bonfinis, *Rerum Ungaricarum decades, tomus IV – pars II*, ed. М. Kulcsár – Р. Kulcsár, Budapest 1976;
- А. Веселиновић, Дубровачко Мало Веће о Србији (1415 - 1460), Београд 1997;
- А. Вукомановић, Живот архиепископа Максима, Гласник ДСС 11 (1859) 125 – 129;
- Ј. Gelcich – L. Thallóczy, *Diplomatarium relationum reipublicae Ragusanae cum regno Hungariae, Ragusa és Magyarország összeköttetéseinek oklevéltára*, Budapest 1887;
- М. Динић, Грађа за историју Београда у средњем веку I – II, Београд 1951, 1958;
- М. Динић, Из Дубровачког архива I – III, Београд 1957, 1963, 1967
- М. Динић, Одлуке већа Дубровачке републике I – II, Београд 1951, 1958;
- Ј. Długosz, *Jana Długosza kanonika Krakowskiego Dziejów Polskich*, ed. А. Przędzieckiego, ТОМ III, KS. IX – X (1300 - 1409), Krakowie 1868; ТОМ IV, KS. XI – XII (1410 - 1444), Krakowie 1869, ТОМ V, KS. XII (1445 - 1480), Krakowie 1870;
- Ф. Döry - G. Bónis - V. Bácskai, *Decreta regni Hungariae, gesetze und verordnungen Ungarns 1301 – 1457*, Budapest 1976;
- Ducas, *Istoria Turco – bizantina (1341 - 1462)*, ed. V. Grecu, Bucharest 1958;
- Гл. Елезовић, Огледало света или историја Мехмеда Нешрије, Београд 1957;
- Гл. Елезовић, Турски извори за историју Југословена. Два турска хроничара из 15. века, Братство 1926 (1932) 51 – 125 (прештампано из Братства);
- Гл. Елезовић, Турски споменици и књ. 1, св. 1, 1348 – 1520, Београд 1940;
- А. Ipoly – E. Nagy – D. Véghely, *Hazai Okmánytár, Codex diplomaticus patrius hungaricus VII*, Budapest 1880;
- К. Лиречек, Споменици српски, Споменик СКА 11 (1892) 21 – 97;
- Н. Jorga, *Notes et extraits pour servir à l'histoire des croisades au XVe siècle I – VI*, Paris – Bucarest 1899 – 1916; (I, Paris 1899, II, Paris 1899; III, Paris 1902; IV, Bucarest 1915);

- S. Kaprinai, *Hungaria diplomatica temporibus Mathiae de Hunyad regis Hungariae I – II*, Vindobonae 1767, 1771;
- S. Katona, *Historia critica regnum Hungariae stripis mixtae*, tom V – VI, sv. XII – XIII, Budae – Pestini, 1790;
- P. Lukcsics, *Diplomata Pontificum*, Saec XV, II Budapestini 1938;
- Š. Ljubić, *Listine o odnošajih između Južnoga Slavenstva i Mletačke republike IV – X*, Zagreb 1874 – 1891 (IV (1358 – 1403), 1874; V (1403 – 1409), 1875; VI (1409 – 1412), 1878; VII (1412 – 1420), 1882; VIII (1420 – 1424), 1886; IX (1423 – 1452), 1890; X (1453 - 1469), 1891);
- В. Макушев, *Историјски споменици Јужнога Славенства и околних народа II*, Београд 1882;
- E. Mályusz, *Zsigmondkori Okleveltár I – V*, Budapest 1951 – 1997 (I (1387 - 1399), Budapest 1951; II/1 – 2 (1400 - 1410), Budapest 1956, 1958; III (1411 - 1412), Budapest 1993; IV (1413 - 1414), Budapest 1994; V (1415 - 1416), Budapest 1997);
- Б. Марковић, *Закон о рудницима деспота Стефана Лазаревића, превод и правно-историјска студија, Споменик САНУ CXXVI, одељење историјских наука 24*, Београд 1985;
- F. Miklosich, *Monumenta Serbica spectantiam historiam Serbiae, Bosnae, Ragusii*, Vindobonae 1858;
- Л. Мирковић, *Старе српске биографије XV и XVII века*; Београд 1936;
- Константин Михаиловић из Островице, *Јаничарове успомене или Турска хроника*, Београд 1966;
- А. Младеновић, *Повеље кнеза Лазара, Текст, коментари и снимци*, Београд 2003;
- G. Nagy, *Nagymihályi és Szátaray grof Szátaray család oklevéltára I*, Budapest 1887;
- I. Nagy – I. Nagy – D. Veghely – E. Kammerer – P. Lukcsics, *A Zichy és Vásonkeői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára, Codex diplomaticus domus senioris comitum Zichy de Zich es Vásonkeő I – XII*, Budapestini 1871 – 1931; 5 kötet Budapestini 1888 (I. Nagy – I. Nagy – D. Veghely); 6 kötet, Budapestini 1894 (E. Nagy – I. Nagy); 8 kötet, Budapestini 1895 (E. Kammerer); 9 kötet, Budapestini 1899 (E. Kammerer);
- I. Nagy – A. Nyári, *Magyar diplomáciai emlékek Mátyás király korából I – IV*, Budapest 1875 – 1878 (I (1458 - 1490), Budapest 1875);

Ст. Новаковић, Законски споменици српских држава средњег века, Београд 1912;
М. Орбин, Краљевство Словена, прев. З. Шундрица, Београд 1968;
F. Pesty – T. Ortway, Oklevelek Temesvármegye és Temesvárváros történetéhez I (1183 - 1430), Pozsony 1896;
В. Pettkó, Kapisztrán János levelezése a magyarokkal. Történelmi tár 1901, 161 – 222;
М. Пуцић, Споменици српски I – II, Београд 1858, 1862;
Н. Радојичић, Закон о рудницима деспота Стефана Лазаревића, Београд 1962;
Ј. Радонић, Дубровачка акта и повеље књ. 1, св. 1, Београд 1934;
Ј. Радонић, Ђурађ Кастриот Скендербег и Арбанија у XV веку (историјска грађа), Споменик СКА 95 (1942);
F. Rački, Prilozi za sbirku srbskih i bosanskih listina, Rad JAZU I (1867) 124 – 163;
J. Restii, Chronica Ragusina Junii Restii item Joannis Gunduale, ed. Sp. Nodilo, Zagrabiae 1893;
U. von Richental, Chronik des Konstanzer Concils, ed. M. R. Buck, Hildesheim 1962;
А. Соловјев, Одабрани споменици српског права од XII до краја XV века, Београд 1926;
Ђ. Сремац, Посланица о пропасти угарског краљевства, Београд 1987;
Љ. Стојановић, Стари српски записи и натписи I – VI, Београд, 1982 – 1988;
Љ. Стојановић, Старе српске повеље и писма I/1 – 2, Београд – Ср. Карловци 1929, 1934;
Љ. Стојановић, Стари српски родослови и летописи, Београд – Ср. Карловци, 1927;
Љ. Стојановић, Стари српски хрисовуљи, акти, биографије, летописи, типичи и др, Споменик СКА 3 (1890) 1 – 226;
Г. Сфранцес, Хроника, Пад Византијског царства, Београд 2011;
Hans Schiltbergers Reisebuch nah der Nürnberger Handschrift herausgegeben, V. Langmantel, Tübingen 1885;
Ј. Тадић, Писма и упутства Дубровачке републике I, Београд, 1935;
J. Teleki, Hunyadiak kora magyarországon I (1437 - 1446), Pesten 1852; X (1437 - 1460), Pesten 1853;
Троношки родослов, изд. Ј. Шафарик, Гласник ДСС 5 (1853), 20 – 112;

- L. Thallóczy - A. Áldásy, Magyarország melléktartományainak oklevéltára II, A Magyarország és Szerbia közti összeköttetések oklevéltára, Monumenta Hungariae historica, Diplomataria (1198 - 1526), Budapest 1907.
- A. Theiner, Vetera monumenta Slavorum meridionalium historiam illustrantia I, Romae 1863; II, Zagrabiae 1875;
- A. Theiner, Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia I (1216 – 1352) – II (1352 – 1526), Romae 1859, 1860; Osnabrück 1968;
- I. de Thwrócz, Chronica Hungarorum, Scriptores rerum Hungaricarum veteres, ac genuini, cura et studio Ioannis Georgii Schwandtneri, Vindobonae 1746, 39 – 291;
- G. Fejer, Genus, incunabula et virtus Joannis Corvini de Hunyad, regni Hungariae gubernatoris argumentis criticis illustrata, Budae 1844;
- G. Fejer, Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis, studio et opera tom X, vol. 1 (1382 - 1391), Budae 1834; X/2 (1392 - 1400), Budae 1834; X/3 (1382 - 1400), Budae 1838; X/4 (1401 - 1409), Budae 1841; X/5 (1410 - 1417), Budae 1842; X/6 (1418 - 1428), Budae 1844; X/7 (1429 - 1437), Budae 1843; X/8 (1382 - 1437), Budae 1843; tom XI (1438 - 1440), Budae 1844;
- E. Fermendžin, Acta Bosnae potissimum ecclesiastica cum insertis editorum documentorum registis ab anno 925 usque ad anum 1752, Zagrabiae 1892;
- Константин Филозоф и његов Живот Стефана Лазаревића деспота српског, приредио В. Јагић, Гласник СУД 42 (1875) 223 – 328;
- Константин Филозоф, Повест о словима, Житије деспота Стефана Лазаревића, приредила и превела Г. Јовановић, Београд 1989, 71 – 130;
- Ph. Callimachi, De Rebus a Vladislao polonorum atque hungarorum rege gestis, Scriptores rerum Hungaricarum veteres, ac genuini, cura et studio ioannis Georgii Schwandtneri, Vindobonae 1746, 447 – 518;
- L. Chalcoadnylae, Historiarum demonstrationes I – II, ed. E. Darko, Budapestini 1922;
- E. Windecke, Denkwürdigkeiten zur Geschichte des Zeitalters Kaiser Sigmundus, ed. W. Altmann, Berlin 1893;
- E. Windeckii, Historiae vitae imperatoris Sigismundi, Scriptores rerum germanicorum, ed. B. Menckenii, Lipsiae 1728;
- F. Šišić, Nekoliko isprava iz početka XV stoljeća, Starine JAZU 39 (1938) 130 – 320.

ЛИТЕРАТУРА

- М. Антоновић, Деспот Стефан Лазаревић и Змајев ред, ИГ 1 – 2 (1992) 15 - 23;
- М. Антоновић, Никола Кузански и припреме за борбу против Турака 1454. године, ИГ 1 – 2 (1987) 89 – 98;
- М. Антоновић, Папство и Србија у XV веку, додатак ИГ 1 – 2 (1993) 3 – 82;
- А. S. Atyia, The Crusade of Nicopolis, London 1934;
- Ф. Бабингер, Мехмед Освајач и његово доба, Нови Сад 1968;
- А. Bárány – L. Pósnán, „Causa unionis, causa fidei, causa reformationis in capite et membris“ tanulmányok a Konstanzi zsinat 600. Évfordulója alkalmából, Debrecen 2014 (Зборник радова);
- Ф. Баришић, Владарски чин кнеза Лазара, О кнезу Лазару, Београд 1975, 45 – 62;
- М. Благојевић, Деспот Ђурађ Вуковић и српска државност, Зборник Пад Српске деспотовине 1459. године, Научни скупови САНУ, књ. CXXXIV, Одељење историјских наука књ. 32, Београд 2011, 33 – 55;
- М. Благојевић – Д. Медаковић, Историја српске државности I, Нови Сад, 2000, 11 – 318;
- М. Благојевић, Државна управа у српским средњовековним земљама, Београд 1997, 2001;
- М. Благојевић, Крајишта средњовековне Србије од 1371. до 1459. године, ИГ 1 – 2 (1987) 29 – 42;
- М. Благојевић, Источна граница Српске деспотовине од 1428. до 1439. године, ИГ 1 – 2 (1995) 23 – 36;
- М. Благојевић, Насеља у Мачви и питање српско-угарске границе, Ваљево – постанак и успон градског насеља, Ваљево 1994, 78 – 92;
- М. Благојевић, О предаји Београда краљу Жигмунду 1427. године, Зборник МС за историју 82 (2010) 7 – 22;
- М. Благојевић, Преглед историјске географије средњовековне Србије, Зборник историјског музеја Србије 20, Београд 1983, 45 – 126;
- М. Благојевић, Савладарство у српским земљама после смрти цара Уроша, ЗРВИ 21 (1982) 183 – 212;

- М. Благојевић, Сродствена терминологија и хијерархија владара у списима Константина Филозофа и његових савременика, ЗРВИ 39 (2001/2002) 225 – 235;
- М. Благојевић, Српски сабори и сабори отачаства Немањића и Лазаревића, Глас САНУ CDX, одељење историјских наука књ. 14, Београд 2008, 1 – 40;
- М. Благојевић, Стефан Лазаревић и суверенитет српске државе, Дани српскога духовног преображења I, Ресавска школа и деспот Стефан Лазаревић, Деспотовац 1994, 13 – 22;
- И. Божић, Белешке о Бранковићима (1460 - 1480), Зборник ФФ у Београду XIII/1 (1976) 103 – 122;
- И. Божић, Дубровник и Турска у XIV и XV веку, Београд 1952;
- И. Божић, Економски и друштвени развитак Дубровника у XIV и XV веку, ИГ 1 (1949) 21 – 62;
- И. Божић, Зетске војводе под деспотима, Гласник друштва за науку и умјетност Црне Горе 2 (1975) 5 – 24 (= Немирно поморје, 174 - 192);
- И. Божић, Колебања Махмуд-паше Анђеловића, Прилози за КЈИФ књ. 41, св. 3 – 4 (1975) 159 – 171;
- И. Божић, Неверство Вука Бранковића, О кнезу Лазару, Београд 1975, 223 – 240;
- И. Божић, Немирно поморје XV века, Београд 1979;
- И. Божић, О улози Вука Бранковића, Летопис МС, год. 151, књ. 415, св. 5 (мај 1975) 475 – 482;
- И. Божић, Српске земље у доба деспота Стефана Лазаревића, Моравска школа и њено доба, Научни скуп у Ресави 1968, Београд 1972, 111 – 123;
- I. Vožić, Uspon privrede i učvršćivanje kraljevske vlasti (XIV vek), Godišnjak društva istoričara Vojvodine, Novi Sad 1974, 41 – 50;
- В. Бошков, Мара Бранковић у турским документима из Свете Горе, Хиландарски зборник 5 (1983) 189 – 212;
- Ђ. Бошковић, Град Жрнов, Старинар XV, Београд 1942, 70 – 91;
- Ђ. Бубало, Поседи српских деспота у одбрамбеним плановима Краљевине Угарске 1458. и 1459. године, Зборник „Пад Српске деспотовине 1459. године“ 1459. године, Научни скупови САНУ, књ. СXXXIV, Одељење историјских наука књ. 32, Београд 2011, 229 – 243;

- А. Веселиновић, Владарско и комунално у градовима Деспотовине, социјална структура српских градских насеља (XII – XVIII век), Смедерево – Београд 1992, 125 – 137;
- А. Veselinović, Vojska u srednjovekovnoj Srbiji, VIG 1 – 2 (1994) 385 – 422;
- А. Веселиновић, Граница између Србије и Босне у XV веку, Зборник БиХ (од средњег века до новијег времена), Београд 1995, 87 – 100;
- А. Веселиновић, Држава српских деспота, Београд 1995;
- А. Веселиновић, Забране и прекиди трговине у Србији у доба Деспотовине, ИГ 1 – 2 (1983) 25 – 42;
- А. Веселиновић, Косовске алузије у повељама Стефана Лазаревића, Зборник ФФ у Београду 18, серија А (1994) 179 – 196;
- А. Веселиновић, Прилог проучавању рударства на Балкану крајем XV века ИЧ 25 (1978) 249 -253;
- А. Веселиновић, Североисточна Србија у средњем веку, ИГ 1 – 2 (1987) 43 – 74;
- А. Веселиновић, Царински систем у доба Деспотовине, ИГ 1 – 2 (1984) 7 – 38;
- Ж. Видак, Заједнички новац деспота Ђурђа Бранковића и Јаноша Хуњадија, Рад ВМ 10 (1961) 143 – 149;
- Т. Виловски Стефановић, Београд под владом деспота Стефана Лазаревића, Дело 67 (1913) 32 – 48; 229 – 241;
- Т. Виловски Стефановић, Београд после деспота Стефана Лазаревића, Летопис МС 294 (1913), 66 – 79, Летопис МС 295 (1913) 61 – 77;
- Г. Витковић, Критички поглед на прошлост Срба у Угарској, Гласник СУД књ. XI, св. XXVIII старога реда (1870) 1 – 175;
- Г. Витковић, Прошлост, установа и споменици угарских краљевих шајкаша, Гласник СУД 67 (1887) 1 – 450;
- І. Воје, Argentum de Glama, ИЧ 16 – 17 (1970) 15 – 43;
- Л. Војновић, Дубровник и Османско царство I, Београд 1898;
- К. Vojnović, Sudbeno ustrojstvo Republike Dubrovačke, Rad JAZU CVIII, Zagreb 1892;
- М. Вукићевић, Никола Скобаљић, војвода деспота Ђурђа Бранковића, Дело 4 (1894) 85 – 99;
- Р. Грујић, Духовни живот Срба у Војводини, Војводина I, Нови Сад 1939;

- Р. Грујић, Један папски инквизитор XV века у Војводини, Гласник Историјског друштва у Новом Саду 4 (1931) 437 – 440;
- А. Дероко, Град Голубац, Старица 2 (1951) 139 – 149;
- А. Дероко, Најстарије ватрено оружје у средњовековној Србији, Глас САНУ 246 (1961) 15 – 40;
- А. Дероко, Средњовековни градови у Србији, Црној Гори и Македонији, Београд 1950;
- С. Димитријевић, Борба са Турцима под Скобаљићем, Историја и предање, Лесковац 1951;
- Д. Динић – Кнежевић, Дубровник и Угарска у средњем веку, Нови Сад 1986;
- Д. Динић – Кнежевић, Дубровчани у служби угарских владара током средњег века, Матица српска, Зборник за историју 31, Нови Сад 1958, 7 – 18;
- Д. Динић – Кнежевић, Миграције становништва из јужнословенских земаља у Дубровник током средњег века, Нови Сад 1995;
- Д. Динић – Кнежевић, Словенски живаљ у урбаним насељима средњовековне јужне Угарске, Матица српска, Зборник за историју 37, Нови Сад 1988, 7 – 41;
- D. Dinić – Knežević, Sremski Brankovići, Istraživanja 4, Novi Sad 1975, 5 – 47;
- Д. Динић, Српска деспотовина према Турцима од пада Царигада до опсаде Београда (1453 – 1456), Годишњак ФФ у Новом Саду 6 (1961) 126 – 142;
- М. Динић, Вести Еберхарда Виндекеа о Босни ЈИЧ 1 (1935) 352 – 267;
- М. Динић, Власти за време Деспотовине, Зборник ФФ у Београду X/1 (1968) 237 – 244;
- М. Динић, Градови у средњовековној српској држави, Из српске историје средњег века, Београд 2003, 682 – 684;
- М. Динић, Дубровчани као феудалци у Србији и Босни, ИЧ 9 – 10 (1959) 139 – 149;
- М. Динић, За историју рударства у средњовековној Србији и Босни I – II, Београд 1955, 1962;
- М. Динић, Из наше раније прошлости IV, Година рођења Стефана Лазаревића, Прилози за КЈИФ 30 (1964) 243 – 246;
- М. Динић, Неколико ћириличких споменика из Дубровника, Прилози за КЈИФ, књ. 24, св. 1 – 2 (1958) 94 – 110;

- М. Динић, Ново Брдо, Старинач књ. V – VI (1954/55) 247 – 294;
- М. Динић, Писмо угарског краља Жигмунда бургундском војводи Филипу, Зборник МС за друштвене науке 13 – 14 (1956) 93 – 98;
- М. Динић, Прилози за историју ватреног оружја у Дубровнику, Глас СКА 161 (1934) 55 – 97;
- М. Динић, Сребрник крај Сребрнице, Глас СКА 161 (1934) 185 – 196;
- М. Динић, Српске земље у средњем веку, Београд 1978;
- А. Dumitran, L. Madly, A. Simon, Jonh Hunyadi and his Time, Зборник Extincta est lucerna orbis: John Hunyadi and his Time, Romanian Academy, Center for Transylvanian Studies, Cluj – Napoca 2009;
- Ј. Ђорђевић, Војвода Никола Скобаљић и његове борбе у Дубочици у половини XV века, ГНЧ 22 (1903) 115 – 146;
- В. Ђурђев, Kada i kako su nastali despota Stefana zakoni za Novo Brdo, Godišnjak BiH 12 (1972 - 3) 41 – 64;
- И. Ђурић, Сумрак Византије, Време Јована VIII Палеолога 1392 – 1448, Београд 2007;
- И. М. Здравковић, Средњовековни градови и дворци на Косову, Београд 1975;
- Гл. Елезовић – Г. Шкриванић, Како су Турци после више опсада заузели Београд, Зборник за источњачку грађу, одељење друштвених наука књ. 2, изф. САН, Београд 1956, 1 – 83;
- Гл. Елезовић, Нешто што досад нисмо знали. Манастир мала Св. Софија у Солуну био је својина турске царице Маре, кћери деспота Ђурђа Бранковића, ИЧ 5 (1954-1955) 85-111;
- Гл. Елезовић, Скопски Исаковићи и паша Јигит-бег, Гласник Скопског научног друштва 11 (1932) 159 – 167;
- Гл. Елезовић, Турски споменици у Скопљу, Гласник Скопског научног друштва књ. 1, св. 1 (1925) 135 – 176 (прештампано из СНД);
- L. Elekes, Hunyadi, Budapest, 1952;
- L. Elekes, Hunyadi Janos, Századok 90 (1956) 509 – 516;
- I. H. Engel – I. Stojanović, Povijest Dubrovačke republike, Dubrovnik 1903;
- P. Engel, A török-magyar háborúk első évei 1389 – 1392 („Memoria rerum Sigismundi regis”), Hadtörténelmi közelmények, 111, évf, 3 sz (1998) 12 – 34;

- P. Engel, *The Realm of St. Stephen. A History of Medieval Hungary 895 – 1526*, London – New York 2001;
- P. Engel – C. Tóth Norbert, *Itineraria regum et reginarum Hungariae (1382 - 1438)*, Budapest 2005;
- P. Engel, *Magyarország világi archontológiája I – II (1301 – 1457)*, Budapest 1996;
- P. Engel, *Szent István Birodalma*, Budapest 2001;
- P. Engel, *Hunyadi Janos Kormányzo itinerariuma (1446 - 1452) Szazádok 118*, Budapest 1984, 974 – 997;
- Ж. Живановић, *Живот и дело Константина Михаиловића из Островице САНУ*, посебна издања, књ DCLVII, за штампу приредио проф. др Петар Буњак, Београд 2006;
- P. Živković, *Bitka kod Dobora 1394, Značenja 5, Doboј 1984, 55 – 61*;
- P. Živković, *Prvi ugarsko – turski sukobi na tlu Bosne („Doboјska bitka“ 1415. godine), Značenja 3 – 4, Doboј 1983, 149 – 157*;
- P. Živković, *Tvrtko II Tvrtković, Bosna u prvoj polovini XV stoljeća*, Sarajevo 1981;
- P. Živković, *Usora i Soli, poprište historijskih događaja u XIV i XV stoljeću, ČIG 15, Tuzla 1984, 33 – 44*;
- Н. Зечевић, *Брачни уговор Леонарда III Токо и Милице Бранковић, Стари српски архив 4 (2005) 209 – 233*;
- Н. Зечевић, *Први брак деспота Леонарда III Тока, ЗРВИ 43 (2006) 155 – 173*;
- М. К. Ивановић, *Прилози за историју царина у средњовековним српским државама, Споменик САН ХСVII, Београд 1948*;
- А. Ивић, *Историја Срба у Војводини од најстаријих времена до оснивања потиско – поморишке границе (1703), Нови Сад 1929*;
- С. Imber, *The Crusade of Varna, 1443 – 1445*, Ashgate, 2006;
- Н. Inalčik, *Pitanje Segedinskog mira i kriza turske države 1444. godine, preveo E. Kovačević, Sarajevo 1965, 269 – 306*;
- Х. Иналцик, *Османско царство, Класично доба 1300 – 1600, Београд 1974*;
- Н. Исаиловић, *Брачни планови Котроманића и државна политика Босне половином XV века, Зборник „Пад Српске деспотовине 1459. године“, Научни скупови САНУ књ. СXXXIV, Одељење историјских наука, књ. 32, Београд 2011, 203 – 214*;

- Н. Исаиловић – А. Фостиков, Повелја господина Ђурђа Бранковића којом потврђује слободу грађанима Дебрецина, Мешовита грађа (Miscellanea) књ. XXXIII, Београд 2012, 57 – 68;
- Историја Београда I (стари, средњи и нови век), Београд 1974;
- Историја српског народа II, Београд 1994;
- R. Jeremić, Zdravstvene prilike u jugoslovenskim zemljama do kraja XIX veka, Zagreb 1935;
- P. Jeremić – J. Tađić, Прилози за историју здравствене културе старог Дубровника III, Београд 1940;
- K. Jireček, Važnost Dubrovnika u trgovačkoj povijesti srednjeg vijeka, Dubrovnik 1915;
- K. Jireček, Историја Срба I – II, Београд 1978;
- K. Jireček, Трговачки путеви и рудници Србије и Босне у средњем веку, Зборник К. Јиречека I, Београд 1959, 205 – 303;
- V. Јовановић, Борач и Честин. Прилог проучавању средњовековних градова у Србији, ИГ 1 – 2 (1985) 7 – 34;
- V. Јовановић, С. Ћирковић, Е. Зечевић, В. Иванишевић, В. Радић, Ново Брдо, Београд – Нови Сад 2004;
- J. Калић, Београд у међународној трговини средњег века, Зборник радова „Ослобођење градова у Србији од Турака 1862 - 1867“, САНУ, Београд 1970, 47 – 60;
- J. Калић – Мијушковић, Београд у средњем веку, Београд, 1967;
- J. Калић, Деспот Стефан и Византија, ЗРВИ 43 (2006) 31 – 40;
- J. Калић, Деспот Стефан и Никола II Горјански, Истраживања 16 (2005) 95 – 102;
- J. Калић, Деспот Стефан Лазаревић и Турци (1421 - 1427), ИЧ 29 – 30 (1982 - 3) 7 – 20;
- J. Калић, Европа и Срби, средњи век, Београд, 2006;
- J. Калић - Мијушковић, Додељивање дубровачког грађанства у средњем веку, Глас САНУ CCXLVI, књ. 9, Београд 1961, 89 – 130;
- J. Калић, Дунав у ратовима XV века, Пловидба Дунавом и његовим притокама кроз векове, Београд 1983, 109 – 127;
- J. Kalić – Mišuković, Nastanak države i feudalnog društva, Godišnjak društva istoričara Vojvodine, Novi Sad 1974, 31 – 39;

- J. Калић, Ниш у средњем веку, ИЧ 31 (1984) 5 – 40;
- J. Калић, Палата српских деспота у Будиму, Зограф 6 (1975) 50 – 58;
- J. Калић, Срби у позном средњем веку, Београд 1994, 2001;
- J. Калић, Србија и Београд почетком XV века, Годишњак града Београда XXV (1978) 97 – 105;
- J. Калић, Цариници деспота Стефана у Угарској, Зборник ФФ у Београду XIII/1 (1976) 71 – 83;
- И. Капитанфи, Византија, Турска и Угарска у последњим годинама Царства, ЗРВИ XVIII (1978) 213 – 225;
- М. Кашанин, Српска књижевност у средњем веку, Београд 1975;
- V. Klaić, Zadnji knezi celjski v deželah sv Krone, Celje 1982;
- V. Klaić, Povjest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka XIX stoljeća, svezak drugi: dio prvi, treće doba: vladanje kraljeva iz raznih porodica (1301 - 1526), prva knjiga: Anžuvinci i Sigismund do gubitka Dalmacije (1301 - 1409), Zagreb 1900;
- V. Klaić, Povjest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka XIX stoljeća, svezak drugi: dio prvi, treće doba: vladanje kraljeva iz raznih porodica (1301 - 1526), druga knjiga: od gubitka Dalmacije do Matije Korivna (1409 - 1457), Zagreb 1901;
- Љ. Ковачевић, Вук Бранковић, ГНЧ 10 (1888) 215 – 301;
- Љ. Ковачевић, Деспот Стефан Лазаревић за време турских међусобица (1402 - 1413), Отаџбина IV (1880) 289 – 297;
- Д. Ковачевић – Којић, Градска насеља средњовјековне босанске државе, Сарајево 1978;
- Д. Ковачевић – Којић, Друштвена структура рударских градова, Социјална структура српских градских насеља (XII – XVIII век), Смедерево – Београд 1992, 35 – 50;
- Д. Ковачевић – Којић, Дубровачка насебина у Смедереву у доба Деспотовине, Зборник радова „Ослобођење градова у Србији од Турака 1862 - 1867“, Београд 1970, 103 – 119;
- D. Kovačević – Kojić, Il commercio Raguseo di terraferma nel Medio Evo, Raguseo il Mediterraneo, Bari 1990, 61 – 78;
- Д. Ковачевић – Којић, Приштина у средњем веку, ИЧ XXII (1975) 45 – 74;

- D. Kovačević, *Trgovina u srednjovekovnoj Bosni, Djela naučnog društva BiH, knj. XVIII*, Sarajevo 1961;
- D. Kovačević, *Uloga rudarstva u privrednom razvoju gradskih naselja Srbije i Bosne tokom prve polovine XV vijeka, Godišnjak društva istoričara BiH XVIII*, Sarajevo 1970, 257 – 263;
- M. Kos, *Srbski Brankovići in Gorički grofje, Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino 2*, Ljubljana 1920, 92 – 95;
- M. Костић, *Опис војске Јована Хуњадија при поласку у бој на Косово, Гласник Скопског научног друштва књ. 1, св. 1 – 2 (1926) 79 – 92;*
- К. Н. Костић, *Трговачки центри и друмови по српској земљи у средњем и новом веку, Београд 1899;*
- Б. Крекић, *Вук Бобаљевић, ЗРВИ 4 (1956) 115 – 139;*
- Б. Крекић, *Дубровник и Левант (1280 - 1460), Београд 1956;*
- Б. Крекић, *Учешће Дубровчана у ратовима против Турака 1443. и 1444. године, ЗРВИ 2 (1953) 145 – 158;*
- А. Крстић, *Београдско писмо краља Жигмунда грађанима Шопрона (7. новембар 1427. године), Мешовита грађа (Miscellanea) књ. XXXIII, Београд 2012, 21 – 36;*
- А. Крстић, *Вршац у средњем веку. I део: од раног средњег века до краја 14. столећа, ИЧ 59 (2010) 77 – 102;*
- А. Крстић, *Вршац у средњем веку. II део: 15. век – прва половина 16. столећа, ИЧ 60 (2011) 193 – 212;*
- А. Крстић, *Документи о угарским поседима деспота Ђурђа датим у залог Јовану Хуњадију 1444. године, Мешовита грађа (Miscellanea) књ. XXXII, Београд 2011, 125 – 156;*
- А. Крстић, *Из историје средњовековних насеља југозападног Баната (15. век – прва половина 16. века), Зборник МС за историју у 73, Нови Сад 2006, 27 – 55;*
- А. Крстић, *Краљ Жигмунд у Борчи или када је и како Београд предат Угрима 1427. године, ИЧ LXI (2012) 115 – 127;*
- А. Крстић, *Пад Србије из угла освајача Ашик-паша Заде и Дурсун-бег, Зборник „Пад Српске деспотовине 1459. године“, Научни скупови САНУ, књ. CXXXIV, Одељење историјских наука књ. 32, Београд 2011, 303-320;*

- Н. Крстић, Бој под Београдом у години 1456, Гласник СУД 19 (1866) 3 – 73;
- М. Ласкарис, Византијске принцезе у средњовековној Србији, Прилог историји византијско-српских односа од краја XII до средине XV века, Београд 1926;
- Лексикон градова и тргова средњовековних српских земаља према писаним изворима, редактор: С. Мишић, Београд 2010;
- Лексикон српског средњег века, приредили С. Ћирковић, Р. Михаљчић, Београд 1999;
- Ц. Линч, Историја Средњовековне цркве, Београд 1999;
- R. Lupescu, Hunyadi Janos alakja a magyar és a román történetírásban, Századok 139, Budapest 2005, 385 – 420;
- E. Mályusz, A Magyar rendi állam Hunyadi korában, Századok 91 (1957) 47 – 123, 526 – 602;
- E. Mályusz, Kaiser Sigismund in Ungarn (1387 - 1437), Budapest 1990;
- И. Манкен, Дубровачки патрицијат у XIV веку, Београд 1956;
- И. Манкен, О дубровачким властелинским родовима и њиховој политици у XIV веку, ИГ 1 – 2 (1955) 81 – 102;
- Р. Мантран, Историја Османског царства, Београд 2002;
- М. Месић, Племе Бериславића RAD JAZU 8 (1869) 30 – 104;
- Ч. Мијатовић, Деспот Ђурађ Бранковић I – II, Београд 1880, 1882;
- Ч. Мијатовић, Пад Цариграда године 1453, ГНЧ 3 (1879) 67 - 167;
- F. Miklosich, Marija kći Anđelinina i Konstantin Arijant, Rad JAZU 12 (1870) 1 – 9;
- Б. Милутиновић, Дубровчани у Трепчи до 1455, Зборник ФФ у Приштини XXI – XXII (1991 - 1992), Приштина 1993, 211 – 241;
- I. Mitić, Dubrovačka država u međunarodnoj zajednici (od 1358. do 1815), Zagreb 1988;
- К. Митровић, Млечани и српске земље у време кнегиње Милице и кнеза Стефана, Кнегиња Милица – монахиња Јевгенија и њено доба, Тематски зборник радова, Трстеник 2014, 59 – 81;
- К. Митровић, Однос кнеза Лазара и његових наследника са Балшићима (1365 - 1402), Власт и моћ, властела Моравске Србије од 1365. до 1402. године, Тематски зборник радова, Крушевац 2014, 257 – 267;
- Р. Михаљчић, Лазар Хребелјановић, Историја, култ, предање, Београд 1989;

- С. Мишић, Кнегиња Милица и Лазарево наслеђе, Кнегиња Милица – монахиња Јевгенија и њено доба, Тематски зборник радова, Трстеник 2014, 7 – 15;
- С. Мишић, Обнова Деспотовине и њене границе (1444 - 1459), Зборник „Пад Српске деспотовине 1459. године“, Научни скупови САНУ, књ. СХХХIV, Одељење историјских наука књ. 32, Београд 2011, 63-73;
- С. Мишић, Од земаљског кнеза до кнеза Срба – уздизање до владарске моћи, Власт и моћ, властела Моравске Србије од 1365. до 1402. године, Тематски зборник радова, Крушевац 2014, 7 – 20;
- С. Мишић, Поседи великог логотета Стефана Ратковића, Моравска Србија, Историја – култура – уметност; Зборник радова, Крушевац 2007, 7 – 19;
- С. Мишић, Поход султана Мусе на Деспотовину 1413. године и источна српско-турска граница, ИГ 1 – 2 (1987) 75 – 88;
- В. Мошин, Самодржавни Стефан кнез Лазар у традицији Немањићког суверенитета од Марице до Косова, О кнезу Лазару, Београд 1975, 13 – 42;
- Ј. Мргић – Радојчић, Доњи Краји, Крајина средњовековне Босне, Београд 2002;
- Ј. Мргић, Последња два Котроманића и Деспотовина, Зборник „Пад Српске деспотовине 1459. године“, Научни скупови САНУ, књ. СХХХIV, Одељење историјских наука књ. 32, Београд 2011, 195 – 201;
- Б. Недељковић, Дубровачко-турски уговор од 23. октобра 1458. године, Зборник ФФ у Београду XI/1 (1970) 363 – 391;
- Б. Недељковић, Дубровник у сватовима кнеза Лазара Ђурђевића, Зборник ФФ у Београду VIII/2 (1964) 479 – 523;
- Б. Недељковић, Неколике карактеристике и опаске о дубровачком праву и држави XIV и XV столећа (1358 - 1460), ИЧ 18 (1971) 87 – 114;
- С. Никетић, Насртања римских папа на српску и хрватску цркву, Гласник СУД 23 (1868) 74 – 154;
- Д. Никол, Бесмртни цар, Београд 1997;
- М. Николић, Византијски историчари XV века и пад Смедерева 1459. године, Зборник „Пад Српске деспотовине 1459. године“, Научни скупови САНУ, књ. СХХХIV, Одељење историјских наука књ. 32, Београд 2011, 245 - 256;

- М. Николић, Византијски писци о Србији (1402 - 1439), Београд 2010;
- М. Николић, Деспот Стефан Лазаревић и турске међусобице 1411 – 1413. године, Моравска Србија, Историја – култура – уметност, Зборник радова, Крушевац 2007, 159 – 170;
- Ст. Новаковић, Велики челник Радич или Облачић Раде 1413 – 1435, Историја и традиција, приредио С. Ћирковић, Београд 1982, 79 – 120;
- Ст. Новаковић, Византијски чиновници и титуле у српским земљама од XI – XV века, Глас СКА 78 (1908) 178 – 279;
- Ст. Новаковић, Деспот Ђурађ Бранковић и оправка Цариградског града 1448. године, Глас СКА 22 (1890) 1 – 12;
- Ст. Новаковић, Ново Брдо и Врањско Поморавље у историји српској XIV и XV века;
- Ст. Новаковић, Последњи Бранковићи у историји и у народном певању 1456 – 1502, Летопис МС, књ. 146, св. друга (1886) 1 – 47;
- Ст. Новаковић, Срби и Турци XIV и XV века, Београд 1960;
- А. Olesnicki, Mihajlo Szilágyi i srbska despotija, Rad JAZU 276 (1943) 1 – 182;
- Г. Орлов, Пахомије Србин и његова књижевна делатност у Великом Новгороду, Прилози за КЈИФ, књ. 36, св. 3 – 4, Београд 1970;
- Е. Pál, A Szegedi eskü és a váradi béke. Adalék az 1444. év eseménytörténetéhez. Társadalom- és művelődéstörténet tanulmányok. Mályusz Elemér emlékkönyv, Budapest 1984, 77 – 96;
- Fr. Pall, Auotur de la croisade de Varna: La question de la paix de Szeged et de sa rupture (1444), Académie Roumaine, Bulletin de la section historique t. 22, Bucureşti 1941, 144 – 158;
- Fr. Pall, Ciriaco d' Ancona e la Crociata contro i Turchi, Bulletin historique de l' Academie Roumaine 20 (1937) 26 – 66;
- Ђ. Petrović, Dubrovačko oružje u XIV veku, Beograd 1976;
- Ђ. Petrović, O vatrenom oružju Dubrovnika u XIV veku, VVM u Beogradu (1969) 59 – 96;
- F. Pesty, Brankovics György rácз despota birtokviszonyai Magyarországon, Budapest 1877;
- F. Pesty, A mácsói bánok, Századok 1875, 361 – 381, 450 – 467;

- Е. Picot – Ст. Павловић, Срби у Угарској, њихова повестница, повластице, црква, политичко и друштвено стање, Нови Сад 1883;
- Д. Поповић, Београд кроз векове, Београд 1964;
- М. Поповић, Београдска тврђава, Београд 2006, 85 – 130;
- Д. Ј. Поповић, Срби у Војводини књ. 1, од најстаријих времена до Карловачког мира 1699, Нови Сад 1957;
- М. Поповић, Прилог економској историји Дубровника, Зборник ФФ у Београду V/1 (1960) 189 – 225;
- И. Prlander, Sporazum u Tati 1426. godine; i Zigmundovi obrambeni sustavi, Historijski zbornik u Zagrebu 44/1 (1991) 23 – 40;
- М. Ал. Пурковић, Кнез и деспот Стефан Лазаревић, Београд 1978;
- М. Ал. Пурковић, Кћери кнеза Лазара, Београд 1996;
- М. Ал. Пурковић, Српски патријарси средњег века, Диселдорф 1976;
- Ф. Radić, Prilog za povijest slavenskoga juga god. 1448, Starine JAZU, књ. XXVIII, Zagreb 1895, 226 – 235;
- Ђ. Sp. Radojičić, Antologija stare srpske književnosti Beograd 1960;
- Ђ. Sp. Радојичић, Деспотовина српска, држава Лазаревића и Бранковића (1402 - 1459), Видици 5 (1957) 28 – 29;
- Ђ. Sp. Радојичић, Југословенско – руске културне везе до почетка XVIII века, Крушевац 1967;
- Ђ. Sp. Радојичић, Творци и дела старе српске књижевности, Титоград 1963;
- Ђ. Sp. Радојичић, У тамним облацима ка сунчаним најсветлијим зрацима, Летопис МС 377 (1956) 581 – 601;
- Ј. Радонић, Западна Европа и балкански народи према Турцима у првој половини XV века, Нови Сад 1905;
- Ј. Радонић, Критовул, византијски историк XV века, Глас СКА 138 (1930) 59 – 83;
- Ј. Радонић, Наши деспоти током векова, Глас САН ССХІХ (1956) 11 – 17;
- Ј. Радонић, Споразум у Тати 1426. године и српско-угарски односи од XIII до XVI века, Глас САН 187 (1941) 117 – 232;
- Ј. Радонић, Србија и Угарска у средњем веку, Војводина I, од најстаријих времена до Велике сеобе, Нови Сад 1939, 128 – 144;

- Н. Радојчић, Српски државни сабори у средњем веку, Београд 1940;
- Н. Рансиман, Пад Цариграда 1453, Нови Сад 1996;
- F. Rački, Odnosaj srbskih despota i doselica nasprama kruni i kraljevini Hrvatskoj i Ugarskoj g. 1426 – 1503, Književnik II (1865) 476 – 488;
- J. Ређеп, Деспот Стефан Лазаревић – витез и књижевник, Деспот Стефан Лазаревић у науци, историји, књижевности и уметности, научни скуп Деспотовац – Манасија 22 – 24. август 2008, Деспотовац;
- J. Ређеп, Катарина Кантакузина, Годишњак ФФ у Новом Саду 9, (1966) 157 – 161;
- J. Ређеп, Сибињанин Јанко, Легенде о рођењу и смрти, Нови Сад 1992;
- М. Рокаи, Протестна повеља Будимског капитола којом Елизабета Силађи забрањује планирано отуђивање поседа породице Хуњади – Силађи, Стари српски архив 12 (2013) 145 – 156;
- П. Рокаи, Боравак угарског краља Владислава I код Крушевца 1444. године, Зборник ФФ у Београду XV/1 (1985) 145 – 150;
- П. Рокаи, „Бродови“ на Дунаву и притокама на подручју јужне Угарске у средњем веку, пловидба на Дунаву и његовим притокама кроз векове, Београд 1983, 139 – 178;
- П. Рокаи, Краљ Жигмунд и Угарска према Србији после Косовске битке, Глас САНУ CCCLXXVIII, одељење историјских наука књ. 9, Београд 1996, 145 – 150;
- П. Рокаи, З. Ђере, Т. Пал, А. Касаш, Историја Мађара, Београд 2002;
- P. Rokai, Istorija porodice Maroti, Beograd 1983 (doktorska disertacija u rukopisu);
- П. Рокаи, Последње године балканске политике краља Жигмунда (1435 - 1437), Годишњак ФФ у Новом Саду XII/1 (1969) 89 – 109;
- П. Рокаи, Прилог биографији деспота Лазара Бранковића, ИЧ LVI (2008) 183 – 190;
- П. Рокаи, Прилог познавању положаја Срба у Угарској у XV веку, Зборник за историју 6, Матица српска, Нови Сад 1972, 87 – 91;
- P. Rokai, Ratnici despota Stefana Lazarevića u Slovačkoj prema svedočanstvu Spiške hronike, Z dejín slovensko-srbských vzt'ahov, Bratislava 2012, 11 – 14;
- П. Рокаи, Стицање поседа као вид имиграције балканског становништва за Угарску у средњем веку, X конгрес историчара Југославије 107 – 112;

P. Rokai: The Warriors of Despot Stefan Lazarević in Spiš (Szepes) zip's according to the Chronikon de Georgenberg, The cultural and historical heritage of Vojvodina in the context of classical and medievell studies, Novi Sad 2015, 169 – 172;

D. Roller, Dubrovački zanati u XV i XVI stoljeću, Zagrebu 1951;

И. Руварац, Деспот Стефан Лазаревић и Костнички сабор, Зборник И. Руварца I, Београд 1934, 530 – 534;

И. Руварац, Ђурађ Вуковић, деспот српски и Ђорђе Кастриот Скендербег, вођа Арбанашки године 1444, 1-13; Летопис МС, књ. 212, св. 2 (1902), 1-13;

И. Руварац, Кратак живот деспота Стефана Бранковића, Летопис МС 117, Нови Сад 1875;

И. Руварац, О кнезу Лазару, Нови Сад 1887;

И. Руварац, О роду деспотице србске Анђелине и срећи деспине Марије, Зборник И. Руварца I, Београд 1934, 36 – 40;

И. Руварац, Порекло Сибињанин Јанка, Зборник И. Руварца I. Београд 1934, 511 – 523;

И. Руварац, Прилози за повест српског народа у земљи Угарској, О ковинским привилегијама, Зборник И. Руварца I, Београд 1934, 417 – 445;

И. Руварац, Проклета Јерина, Зборник И. Руварца I, Београд 1934, 302 – 306;

И. Руварац, Стари Сланкамен, Зборник И. Руварца I, Београд 1934, 367 – 410;

И. Руварац, Стефан Лазаревић на повратку из Ангоре у Србију, Зборник И. Руварца I, Београд 1934, 79 – 87;

V. Simić, Istorijски razvoj našeg rudarstva, Beograd 1951;

Г. Симић, Голубачки град Старинар 33 – 34 (1982 - 1983), Београд 1984, 71 – 86;

F. Szakály, Phases of Turco–Hungarian Warfare before the Battle of Mohács (1356 - 1526), Acta orientalia academiae Scientiarum Hungaricae 33 (1979), Budapest 1979, 65 - 111;

L. Székely, Hunyadi János első török hadjáratai Hadtörténelmi Közlemények 1919 – 1921, 1 – 64;

М. Спремић, Борбе за Смедерево 1458 – 1459. године, Зборник „Пад Српске деспотовине 1459. године“, Научни скупови САНУ књ. СXXXIV, Одељење историјских наука књ. 32, Београд 2011, 215 – 227;

- М. Спремић, Деспот Стефан Лазаревић и „господин“ Ђурађ Бранковић, ИЧ књ. LVI (2008) 49 – 68;
- М. Спремић, Деспот Ђурађ Бранковић и краљ Алфонс Арагонски, Зборник ФФ у Београду XV/1 (1985) 127 – 143;
- М. Спремић, Деспот Ђурађ Бранковић и Мачванска бановина, ИЧ 23 (1976) 23 – 37;
- М. Спремић, Деспот Ђурађ Бранковић и његово доба, Београд 1994;
- М. Спремић, Деспот Ђурађ Бранковић и Папска курија, Зборник ФФ у Београду 16 (1989) 163 – 177;
- М. Спремић, Деспот Лазар Бранковић, ЗРВИ L (2013) 899 – 912;
- М. Спремић, Држава и друштво у време деспота Ђурђа Бранковића, Српски народ у другој половини XIV и првој половини XV века, Зборник радова посвећен 600-годишњици Косовске битке, Београд 1989, 69 – 78;
- М. Спремић, Крушевац у XIV и XV веку, Крушевац кроз векове, Крушевац 1972, 9 – 25;
- М. Спремић, Срби и Флорентинска унија црква 1439. године, ЗРВИ 24 – 25 (1986) 413 – 423;
- М. Спремић, Средњовековни рудници и тргови северозападне Србије (међусобна повезаност), Ваљево, постанак и успон градског средишта, Ваљево 1994, 93 – 110;
- М. Спремић, Српски деспоти у Срему, Срем кроз векове, Зборник радова, Београд – Беоцин 2007, 45 – 73;
- М. Спремић, Турски трибутари у XIV и XV веку, ИГ 1 – 2 (1970) 9 – 59;
- М. Spremić, Turci i Balkansko poluostrvo u XIV i XV veku, ЛС 1 – 2 (1966) 37 – 49;
- Ст. Станојевић, Пипо Спано, Гласник историјског друштва у Новом Саду, књ. 4 (1931) 302 – 304;
- Ст. Станојевић, Pipo Spano, Прилог српској историји почетком XV века, Београд 1901;
- В. Стефановић, Краљ Матија и Српска деспотовина, Летопис МС књ. 330, св. 1 – 2, Нови Сад 1931, 238 – 257;
- А. Стојачковић, Георгија I деспота сербског добра у Унгарији, Сербски летопис год. XVII, књ. 61, Будим 1843, 78 – 87;

- Ђ. Стричевић, Хронологија разних споменика Моравске школе, *Старинар* 5 – 6 (1954 - 1955), Београд 1956, 115 – 128;
- Б. Стојковски, Кнез Лазар и Угарска, Власт и моћ, властела Моравске Србије од 1365. до 1402. године, Тематски зборник радова, Крушевац 2014, 225 – 244;
- Б. Стојковски, Српско-угарске везе 1389 – 1402, Кнегиња Милица – монахиња Јевгенија и њено доба, Тематски зборник радова, Трстеник 2014, 39 – 57;
- Ј. Тадић, Привреда Дубровника и српске земље у првој половини XV века, Зборник ФФ у Београду X/1 (1968) 519 – 536;
- Ј. Tadić, *Promet putnika u starom Dubrovniku*, Dubrovnik 1939;
- В. Тошић, Велики челник Радич, Матица српска, Зборник за историју 13, Нови Сад 1976, 7 – 20;
- Ђ. Тошић, Посљедња босанска краљица Мара (Јелена), Зборник за историју Босне и Херцеговине 3 (2002);
- Д. Трајковић, Никола Скобаљић, Лесковачки зборник 4 (1964) 86 – 99;
- Ђ. Трифуновић, Књижевни радови деспота Стефана Лазаревића, Београд 1979;
- В. Трпковић, Турско-угарски сукоби до 1402, ИГ 1 – 2 (1959) 93 – 121;
- С. Ћирковић, Голубац у средњем веку, Пожаревац 1968;
- С. Ћирковић, Две године босанске историје (1411 - 1415), ИГ 3 – 4 (1953) 29 – 42;
- С. Ћирковић, Деспот Ђурађ Бранковић и угарско-турски преговори 1454. године, Глас ССLXXX одељење друштвених наука књ. 15, Београд 1981, 103 – 112;
- Ѕ. Ћirković, *Dubrovčani kao preduzetnici u rudarstvu Srbije i Bosne*, *Acta historico – oeconomica Jugoslavia* е 6, Zagreb 1979, 1 – 20;
- С. Ћирковић, Земља Мачва и град Мачва, Прилози за КЈИФ 74/1 – 4 (2008) 7 – 16;
- С. Ћирковић, Историја средњовековне Босанске државе, Београд 1964;
- С. Ћирковић, Косовска битка у међународном контексту, Глас ССCLXXVIII, одељење историјских наука књ. 9, Београд 1996, 49 – 69;
- С. Ћирковић, О деспоту Вуку Гргуревићу, Матица српска, Зборник за ликовне уметности 6 (1970) 283 – 290;
- С. Ћирковић, О „Ђаковачком уговору“, ИГ 1 – 4 (1962) 3 – 10;
- С. Ћирковић, Поклад краља Вукашина, Зборник ФФ у Београду 14 – 1 (1979) 153 – 163;

- С. Ћирковић, Прилошци за историју Ковина у средњем веку, Матица српска, Зборник за историју 1 (1970) 83 – 86;
- S. Ćirković, Ragusa e il suo retroterra nel Medio Evo, Ragusa e il Mediterraneo, Bari 1990, 15 – 26;
- С. Ћирковић, Rasciani Regales Владислава I Јагелонца, Зборник за историју 1, Матица српска, Нови Сад (1970) 79 – 81;
- С. Ћирковић, Смедерево – престоница Српске деспотовине, Ослобођење градова у Србији од Турака 1862 – 1867, Београд 1970, 61 – 68;
- С. Ћирковић, Србија уочи битке на Косову, Косовско-метохијски зборник 1 (1990) 3 – 20;
- С. Ћирковић, Средњи век, Војводина знаменитости и лепоте, Београд 1968, 207 – 226;
- S. Ćirković, Staleška država i pokušaj centralizacije (XV – XVI vek) Godišnjak društva istoričara Vojvodine, Novi Sad 1974, 51 – 61;
- С. Ћирковић, Д. Ковачевић – Којић, Р. Ћук, Старо српско рударство, Београд – Нови Сад, 2002;
- С. Ћирковић, Сугуби венац, Зборник ФФ у Београду VIII – 1 (1964) 343 – 370;
- С. Ћирковић, Територија Војводине у средњем веку, Војводина, Знаменитости и лепоте, Београд 1968, 230 – 267;
- С. Ћирковић, Херцег Стефан Вукчић – Косача и његово доба, Београд 1964;
- С. Ћирковић, „Црна Гора“ и проблем српско – угарског граничног подручја, Ваљево – постанак и успон градског средишта, Ваљево 1994, 59 – 78;
- В. Ћоровић, Деспот Ћурађ Бранковић према Конавоском рату, Глас СКА 110 (1923) 26 - 39;
- В. Ћоровић, Женидба деспота Лазара, Глас СКА 156 (1933) 145 – 157;
- В. Ћоровић, Историја Југославије, Београд 1989;
- В. Ћоровић, Историја Срба, Београд 1995;
- В. Ћоровић, Сребрница за владе деспота Стефана (1413 - 1427), Прилози КЈИФ 2 (1922) 61 – 77;
- В. Ћоровић, Хисторија Босне I, Београд 1940;

- Р. Ћук, „Колоније“ у српским средњовековним градовима, Социјална структура српских градских насеља (XII – XVIII век), Смедерево – Београд 1992, 85 – 95;
- Р. Ћук, Царица Мара, ИЧ 25 – 26 (1978 - 1979) 53 – 97;
- Б. Ферјанчић, Вести кратких хроника о српској средњовековној историји, Глас САНУ 338, Одељење историјских наука, књ. 3, Београд 1983, 145 – 172;
- Б. Ферјанчић, Византинци у Србији прве половине XV века, ЗРВИ 26 (1987) 173 – 219;
- Б. Ферјанчић, Деспоти у Византији и јужнословенским земљама, Београд 1960;
- Б. Ферјанчић, Међусобни сукоби последњих Палеолога (1425 - 1449), ЗРВИ 16 (1975) 131 – 160;
- Н. Филиповић, Из историје Новог Брда у другој половини XV и првој половини XVI вијека, Годишњак ДИБиХ 6 (1954) 63 – 85;
- Н. Филиповић, Неколике биљешке око Смедерева, Ослобођење градова у Србији од Турака 1862 – 1867, Београд 1970, 121 – 141;
- Н. Filipović, Princ Musa i šejh Bedredin, Sarajevo 1971;
- V. Foretić, Povijest Dubrovnika do 1808 I, Zagreb 1980;
- А. Фостиков, О Дмитру краљевићу, ИЧ XLIX (2002) 47 – 67;
- V. Fraknoi, A szerb trónpraetendensek 1458 – ban. Századok 1909, 589 – 593;
- V. Fraknoi, Kardinal Karvajal u Bosni 1457, ГЗМ 2 (1890) 9 – 12;
- V. Fraknoi, Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a Romai scentszékkel a Konstanczi zsinattól a Mohácsi Vészig II, Budapest 1902;
- W. Fraknoi, Mathias Corvinus, König von Ungarn 1458 – 1490, Freiburg in Breisgan 1891;
- V. Fraknoi, Mátyás király magyar diplomatái, Századok 32 (1898) 97, 385, 481, 769, 865;
- V. Fraknoi, Hunyadi Matyás király (1440 – 1490), I – II, Budapest 1890;
- О. Halecki, The crusade of Varna: A Discussion of Controversial problems, New York 1943;
- Р. Hának, Povijest Mađarske, Zagreb 1995;
- Ђ. Харди, Прилог расправи о угарском нападу на Србију после Косовске битке, Кнегиња Милица – монахиња Јевгенија и њено доба, Тематски зборник радова, Трстеник 2014, 83 - 93;

- Б. Храбрак, Куга у балканским земљама под Турцима од 1450. до 1600. године, ИГ 1 – 2 (1957) 19 – 37;
- Б. Храбрак, Трг Ваљево у средњем веку, ИГ 3 – 4 (1953) 91 – 102;
- Б. Храбрак, Средњовековни рудник и трг Рудишта под Авалом, Годишњак музеја града Београда 3 (1956) 99 – 106;
- Hrvatski biografski leksikon 5 (Gn - H) Zagreb 2002;
- D. Csánki, Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiakl korában I – II, Budapest 1890 – 1894;
- Х. Шабановић, О организацији турске управе у XV и XVI вијеку, ИГ 3 – 4 (1955) 59 – 72;
- F. Šišić, Bitka kod Nikopolja (25. septembra 1396), Glasnik ZM u BiH VII (1896) 49 – 96;
- F. Šišić, Vojvoda Hrvoje Vukčić Hrvatinić i njegovo doba (1380 - 1416), Zagreb 1902;
- Г. Шкриванић, Ангорска битка 1402, ВИГ 2 (1964) 53 – 76;
- Г. Шкриванић, Зашто деспот Ђурађ није учествовао у бици на Варни 1444, ВВМ 16 (1970) 227 - 230;
- Г. Шкриванић, Оружје у средњовековној Србији, Босни и Дубровнику, Београд 1957;
- Г. Шкриванић, Путеви у средњовековној Србији, Београд 1974;
- М. Шуица, Битка код Никопоља у делу Константина Филозофа, ИЧ књ. LVIII (2009) 109 – 124;
- М. Шуица, Завера властеле против кнеза Стефана Лазаревића 1398. године, ИГ 1 – 2 (1997) 7 – 25;
- М. Шуица, Моравска Србија на крају XIV века, питање државно-правног континуитета у светлу ограниченог суверенитета, Моравска Србија, Историја – култура – уметност, Зборник радова, Крушевац 2007, 35 – 51;
- М. Шуица, Нарастање нових моћника (1389 - 1402), Власт и моћ, властела Моравске Србије од 1365. до 1402. године, Тематски зборник радова, Крушевац 2014, 21 – 37;
- М. Шуица, Српске земље између Турске и Угарске од Косовске до Ангорске битке, Београд 2006 (докторска дисертација у рукопису);
- М. Wertner, A Garáiak, Századok 1897, 902 – 938;
- М. Wertner, A Horvátiak elei, Századok 1897, 514 – 518;

M. Wertner, Zsigmond király magyar kiserete Rómában 1433 – ban, Századok 1903, 907 – 920;

M. Wertner, Magyar hadjáratok a XV század első felében Hadtörténelmi közlemények 1911, 63 – 76, 251 – 276, 410 – 448, 537 – 574.

СПИСАК СКРАЋЕНИЦА

ВВМ – Весник војног музеја

ВИГ – Војно-историјски гласник

ГЗМ у БиХ – Гласник Земаљског музеја у БиХ

ГЛАС САНУ – ГЛАС Српске Академије наука и уметности

ГЛАСНИК СУД – Гласник Српског ученог друштва

ГОДИШЊИЦА НЧ – Годишњица Николе Чупића

ЗБОРНИК ФФ – Зборник Филозофског факултета

ЗРВИ – Зборник радова Византолошког института

ИГ – Историјски гласник

ИЧ – Историјски часопис

ЛИЧ – Југословенски историјски часопис

ЛЕТОПИС МС – Летопис Матице српске

Прилози за КЈИФ – Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор

РАД ВМ – Рад Војвођанских музеја

RAD JAZU – Rad Jugoslovenske Akademije znanosti i umjetnosti

СИЈ – Савез историчара Југославије

СПОМЕНИК СКА – Споменик Српске краљевске академије

НЗ – Historijski zbornik

Биографија аутора

Стела Гашпаровић је рођена у Земуну 1971. године. Дипломирала је на Филозофском факултету у Београду, на одељењу за историју 1996. године (тема: „Однос краља Милутина и Дубровника“). На групи за историју српског народа у Средњем веку одбранила је магистарски рад 2006. године (тема: „Дубровчани у Србији у време деспота Стефана Лазаревића“). Као професор историје ради у Филолошкој гимназији у Београду.

Прилог 1.

Изјава о ауторству

Потписани-а _____

број индекса _____

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

- резултат сопственог истраживачког рада,
- да предложена дисертација у целини ни у деловима није била предложена за добијање било које дипломе према студијским програмима других високошколских установа,
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио интелектуалну својину других лица.

Потпис докторанда

У Београду, _____

Прилог 2.

**Изјава о истоветности штампане и електронске
верзије докторског рада**

Име и презиме аутора _____

Број индекса _____

Студијски програм _____

Наслов рада _____

Ментор _____

Потписани/а _____

Изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла за објављивање на порталу **Дигиталног репозиторијума Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског звања доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис докторанда

У Београду, _____

Прилог 3.

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство
2. Ауторство – некомерцијално
3. Ауторство – некомерцијално – без прераде
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима
5. Ауторство – без прераде
6. Ауторство – делити под истим условима

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци, кратак опис лиценци дат је на полеђини листа).

Потпис докторанда

У Београду, _____
